

Bahtiyar Vahabzâde

Hayatı ve Eserleri

Yard. Doç. Dr.
Hüsniye Zâl Mayadağlı

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Mesrutiyet Cad. Bayındır Sk. No: 55 (06650) • Kızılay/ANKARA
Tel: (0.312) 418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75
Fax: (0.312) 417 00 09

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 275

Bahtiyar Vahabzâde Hayatı ve Eserleri

Yayın No: 275
Sanat-Edebiyat Serisi: 10

ISBN 975-389-320-5
98.06.Y.0005.275

Yard. Doç. Dr. Hüsniye Zal Mayadağlı

B-11801

Kapak Tasarım ve Uygulama
Mehmet Fıdancı

Bu kitap;
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanıp basılmıştır.

ANKARA
1998

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	I
Önsöz	VI
Kısaltmalar	VII

BAHTİYAR VAHABZÂDE'NİN HAYAT HİKÂYESİ

I: Bahtiyar Vahabzâde'nin Hayat Hikâyesi	1
A- Doğumu ve Doğduğu Yer	2
B- Ailesi ve Gerçek Ana-Babası	4
1- Aile Yapısı	4
a) Ailenin Geçim Kaynağı, İktisadi Hali	4
b) Ailenin Eğitim Seviyesi	5
2- Gerçek Ata-Anası	5
a) Gerçek Babası, Zekeriya Kişi	6
b) Gerçek Anası Hanım	6
c) Hanım Ana ve Gülzar Ana İlişkisi	6
ç) Gülzar Ana	7
d) Mahmud Ağa	8
C- Bahtiyar Vahabzâde'nin Çocukluk, Noğul Devri	11
1- Çocukluğu Dair Hatıralar	12
a) Fıtık Hastalığına Yakalanışı	12
b) Ameliyat Oluşu	12
c) Şeki İsyanı	12
ç) Çocukluk ve Gök Gürültüsü	12
d) Çocukluk Hayalleri ve Masallar	13
e) Cin, Şeytan Düşüncesi	14
f) Komşu Çocuğu Enver'in Ölümü	14
g) Firengiz'in Bıçaklanması	15
h) Bir Akrabasının Başına Gelenler	15
2- Çocukluk Günlerine Heves	15
3- Bakü'ye Göç ve Mektep Hayatı	16
Bahtiyar Vahabzâde'nin Mektep Yolları	17
D- Gençlik, Akıllılık Dönemi	19
E- Evliliği, Çocukları, Torunları	22
II- Bahtiyar Vahabzâde'nin Ruhî Portresi ve Fikrî Yapısı	24
A- Gaye Adamı, Ülkücü Şair	25
1- Bahtiyar Vahabzâde'nin Akidesinin Sınırları	28
2- "Akidem, Muhabbetim, Cevherim"	30
3- Millî Kin, Millî Nefret	32

Bu kitap;
Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Danışma Kurulu'nun
01.02.1997/3 sayılı kararıyla yararlı görülmüş
ve Müttevelli Heyeti'nin 25.02.1997/850-14 sayılı
kararıyla basılmıştır.

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

Birinci Baskı: Mayıs 1998, 1.500 Adet

B- Hayata Bakış Tarzı	34
C- Bahtiyar Vahabzade'de Özünü Derk Ediş ve Özüne Kenardan Bakmak	35
D- Fikir Adamı, Âlim Bahtiyar	39
E- Korkudan Korku-İhtiyatlılık-Cesaret	41
III- Bahtiyar Vahabzade'nin Sanat Anlayışı	44
A- Halk Şairi, Akide Şairi Vahabzade	44
B- Sanatının Kaynakları ve Buna Bağlı Olarak İşlediği Mevzular	45
1 İçtimai Mevzular	46
2) Felsefi Mevzular	47
3) Manevi Temizlik Meselesi	47
4) Dahili Çekişmeler	47
5) Sevda Muhabbet Lirikası	49
6) Hayret, Hayranlık ve Tabiat	50
7) Muallimlik ve Yaratıcılık	50
C- Yaratıcılık Meramnamesi ve İlham	52
1) Yaratıcılık Meramnamesi	52
2) İlham Kaynağı ve Çalışma Tarzı	54
D- Sanatının Başlangıcı, Devirleri ve İstikametler	56
1) Edebi Faaliyetinin Başlangıcı, Sanatının Kökü	57
a) Poeziyaya İlk Merak	58
b) İlk Ciddi Yazılar	59
c) Mektep Şiirleri	59
ç) Onu Meşhur Eden Şiir	60
d) Aldığı Tesirler	61
E) Eserleri	62
1) Piyesleri	63
2) Poemaları	64
3) Tercümelere	67
ESERLERİNİN İNCELENMESİ	
I- SANAT	68
A- Edebiyat	71
1- Poeziyanın, Edebiyatın Mevzusu	72
2- Edebiyatın Vazifesi ve Maksudı	73
3- Sanatta Tabiiilik, Samimiyet, Sadelik	75
4- Sanatta İçerik Bakış, Manevi Yükseklik	76
5- Şiir Sanatı ve Şair	76
a) Şiirde Mana	82
b) Şiirde Şekil, Form	82
c) Şiir, Dil, Söz	85
ç) Şiir, Hakikat, İlham	87

d) Şiirde Köke Bağlılık, Novatorluk	88
aa) Köke Bağlılık	88
bb) Notavorluk-Yenilik	89
e) Şair ve Siyaset	91
f) Sanatçının Görevi, Okuyucu	91
g) Şiir Çevirisi	93
6- Türk Edebiyatı	94
a- Azerbaycan'da Gelişen Türk Edebiyatı	95
aa) Klasik Şiir	98
bb) Halk Şiiri	98
cc) Muharebe Devri Edebiyatı	99
b- Türkiye Türkleri Arasında Gelişen Türk Edebiyatı	99
c) Irak-Türkmen Edebiyatı	101
ç) Özbek Edebiyatı	101
7- Edebi Şahsiyetler	102
a) Türk Dünyasındaki Edebi Şahsiyetler	102
b) Diğer Edebi Şahsiyetler	151
c) Türk Dünyası Dışında Edebi Şahsiyetler	152
B- Diğer Sanat Dalları	153
1) Resim	153
2) Musiki	154
3) Tiyatro	156
II- DİL	158
A- Ana Dil	158
1- Azerbaycan Türkçesi ve Kullanım Alanları	160
2- Edebi Dil ve Halk Dili	162
3- Azerbaycan'da Çift Dillilik	162
B- Ana Dil Eğitimi ve Ana Dilde Yad Tesiri	165
1- Ana Dil Eğitimi	168
C- Söz	169
III- VATAN MİLLET, AZATLIK, ÖZGELEŞMEK	172
A- MİLLET	173
1- Türk Milleti-Bir Ananın Oğulları	173
2- Milli Kültür, Milli Haysiyet, Öz Kök, Milli Ruh	176
3- Biz Nasıl Milletiz?	179
a) Azerbaycan Türkleri	179
b) Azerbaycan Türklerinin ve Türkçe Konuşan Bütün Türklerin Kabahatleri ve Başlarına Gelenler	184
B- VATAN	
1- Vatan, Anavatan Kavramı	199
a) Vatan Sevgisi ve Vatan ile İlgili Benzetmeler	201
b) Vatan Gayreti, Vatan İçin Çalışmak	209
c) Vatan Hasreti	211

2- Vatanın Adı: Azerbaycan	213
Azerbaycan Cumhuriyeti	216
a) Azerbaycan, Tabii Güzellik ve İklim	217
b) Azerbaycan, Yaşlılar Ülkesi, Uzun Ömürlüler Diyan	218
c) Azerbaycan, Şairler Ülkesi	219
d) Azerbaycan En Çok Kitap Okunan Ülke	219
e) Azerbaycan Nağmeleriyle Tanınan Ülke	219
f) Zengin Kaynaklara Sahip Azerbaycan ve İktisadi Yapı	220
3- Vatanın Başına Gelenler	222
a) Bölünmüş Azerbaycan	223
b) Azerbaycan Cumhuriyetini Yıkma Yok Etme Çabaları	229
4- Bugün; Vatan Tehlikede!	233
a) Ermenilerin Toprak İddiası	236
b) Azerbaycan Gaflet Uykusunda; Ermenilerde Milli Hıddın	240
aa) Azerbaycan Rehberleri, Yöneticileri	244
c) Dağlık Karabağ Hadiseleri	252
d) 20 Ocak Vahşeti	253
aa) Karlı Cumartesi Gecesi	255
bb) Azerbaycan Şehitleri ve Halk Matemi	262
d) Bahtiyar Vahabzade'nin Düşünceleri ve Uygulamaları	269
e) Azeri Kaçkınlar ve Köçgünler Meselsi	272
C- AZATLIK	275
1- Esaret, Kulluk, Uşaklık	279
2- Azatlık	285
3- Azerbaycan'ın İstiklali	289
D- ÖZÜNE ÖZGELEŞMEK	297
1- Özünü Beğenmemek, Mankurtlaşmak	299
2- Özünü Kaybetmek, Taklitçilik, Moda Düşkünlüğü	304
3- Ata Yurdundan Uzakta Özgeleşenler	309
4- Tezeden Yaratsın Yaradan Bizi	310
V- DİN DUYGUSU ve İSLAMİYET	312
A- Dinin Lüzumu	314
B- İslam Dini ve Allah	314
C- İslamiyet, Hayatın ve Kültürün Bir Parçasıdır	318
VI- AŞK	323
A- Aşk, Muhabbet, Sevgi	323
1) Aşk Hayranlıkta Başlar	327
2) Aşk Hudut Tanımaz	328
3) Sevgi Ölümsüzdür	329
4) Muhabbet Yaşlanmaz	329
5) Aşk Ateşi	331
6) Aşk; Benzetmeler, Mazmunlar	332
B- Aşkta İki Taraf	336
1) Aşk ve Sevgili	336

2) Sevenler Üzerine Benzetmeler ve Mecazlar	342
3) Aşk ve Özellikleri	347
a) Aşığa Dair Haller	351
aa) Aşk Hastasıdır	351
bb) Aşk Bedbahttır, Dertlidir, Gamlıdır, Azap Çeker	351
cc) Aşk Derrinden Ah Çeker, İmler, Gözyaşı Döker	352
dd) Aşk, Sevgili İçin Göğüs Geçirir, İç Yanar	353
ee) Aşk, Hasrette, Hicrandadır	354
ff) Aşkın Gözünün Uykusu Yoktur	357
gg) Aşk Kısırır, Şüphelerle Yaşar	358
4) Sevgili	362
a) Sevgilinin Özellikleri	365
aa) Güzellik	365
b) Sevgiliye Ait Diğer Güzellik Unsurları	366
aa) Bakışlar-Gözler	366
bb) Saçlar	368
cc) Sevgilinin Sesi, Konuşmaları	369
dd) Sevgilide Naz, Sitem, Kınama, Vefa	370
5) Sevgili, Seven ve Yaşanan Çapraşık Hal	372
6) Bu Büyük Aşkın Sonuçları	379
7- Vahabzade ve Evlilik	381
C- Muhabbetin Azap ve Eziyetleri	383
1- Aynlık, Hasret, Hicran	385
D- VUSLAT	393
Sonsöz	397
Bibliyografya	399
Sözlük	402
İndeks	415

ÖNSÖZ

Geniş bir coğrafyaya yayılan Türk milletinin zengin kültür ve edebiyat dünyasından, o ummandan, bir damla tadabilmek maksadıyla, Türkiye dışında gelişen Türk edebiyatının yayan mühim simalarından birini, Bahtiyar Vahabzâde'yi tanımak ve tanıtmak bu çalışmanın konusunu teşkil eder. Azerbaycan Türk edebiyatını, Azerbaycan'ın "odlu" şairi Vahabzâde'yi ve eserlerini incelemekle bu sahada yapılan çalışmalara bir katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

Bahtiyar Vahabzâde'nin eserlerini incelerken, sanatçıyı, aile çevresi, yaşadığı siyasi zemin; sosyal ve psikolojik yapısıyla birlikte değerlendirmeye dikkat edilmiştir. Bu bakış açısı da göstermiştir ki, şair, eserleriyle hem kendi haltercümnesini, hem de vatanının ve halkının haltercümnesini kendi gönlünden geçenlerle bezeyerek yazmıştır. Biz de bu haltercümnesinde en önemli çizgileri tesbit etmeye çalışarak bu incelemenin bölümlerini kurma gayretinde olduk.

Çalışmanın ilk üç bölümü Vahabzâde'nin hayatı, fikri yapısı ve sanat anlayışı üzerinde kurulmuştur. Bu bölümlerden sonra O'nun sanat, edebiyat ve ana dil konularındaki değerlendirmeleri; Vatan, millet, azatlık ve özgeleşmek üzerine görüşleri, yol gösterişleri, yürek sızları anlatılmıştır. Diğer bölümlere göre yoğunluğu olmasa da yaşadığı rejimin dine bakış açısını da göstermek maksadıyla "Din ve İslâmiyet" ayrıca bir bölüm olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Son bölümde sanatçının his dünyasındaki gidip gelmeleri, sarsıntıları, muhabbeti "Aşk" başlığı altında sunulmuştur.

Çalışmanın sonuna faydaladığımız kaynaklarla birlikte, Azerbaycan Türkçesindeki kelimelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını gösteren küçük bir sözlük de ilâve edilmiştir.

Gerek yüksek lisans, gerekse doktora çalışmalarımda, beni sevgi ve ilgi duyduğum bir sahaya kanallize ederek sadece çalışmalarına değil, hayatıma da yol ve yön veren, zorlukları aşmama, sabrımı bilevlemeye yardım eden kıymetli hocam Prof.Dr. Celâl TARAKÇI'ya sözlerle ifade edilemeyecek şükran duyguları içinde olduğumu belirtmek isterim.

Bu tez çalışmasını hazırladığım son dört yıl içerisinde, bana çok aydınlık olmayan bu sahadaki zorlukları aşmada, kaynak sıkıntısını gidermede değerli yardımlarını esirgemeyen sevgili hocam Prof.Dr. Maarifi HACİYEVA'ya da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Samsun, Mart 1996

Hüsnüye Zai MAYADAĞLI

DİPNOTLARDAKİ KISALTMALAR

A.D.F.	: Ahı Dünya Fırlanır
a.e.	: aynı eser
a.g.e.	: adı geçen
A.G.	: Aylı Geceler
A.S.	: Açık Söhbət
A.S.S.	: Açılan Seherlere Salam
a.y.	: aynı yazı
B	: Bahar
B.B.G	: Bir Baharın Garanguşu
B.Ü.D.F	: Bir Ürekte Dört Fasil
D.G.I.	: Derin Gatlara Işık
D.S.	: Deniz-Sahil
D.Y.	: Dan Yeri
I.Z.	: İnsan ve Zaman
M.Ş.	: Menim Şer'im
N.H.	: Nağul-Hayat
Ö.S.	: Özümle Söhbət
P.D.	: Payız Düşünceleri
S.	: Sayı
s.	: sayfa
S. B.	: Sadelikde Böyükük
S.E.	: Seçilmiş Eserler
Ş.H.	: Şeb-i Hicran
Ş.G.G.Y	: Şenbe Gecesine Geden Yol
V.	: Vetendaş
Y.M.Y.M	: Yanan Da Men Yaman Da Men

Not: Vahabzâde'nin burada kısaltmaları verilen eserlerin bu çalışmada esas alınan baskılarına "bibliyografya"da işaret edilmiştir

BAHTİYAR VAHABZÂDE'NİN HAYAT HİKÂYESİ

Bugün yetmişinci yaşını tamamlamış olan Bahtiyar Vahabzâde'nin biyografisi hakkında değerlendirmelere geçmeden evvel onun biyografi kavramına bakış tarzını öğreneelim.

"Yazıcının biyografisi onun eserlerinin biyografisidir. Filân yılda doğdum, filân mektebi bitirdim, filân ülkelerde bulundum, filân eserleri yazdım ve filân mükâfata layık görüldüm diye yaşanan hadiseleri son derece intizamlı bir şekilde sıralamak yazıcı biyografisinin göz kaşıyıcı elbisesidir. Bu kıyafetin altında döyünen kalp ise yazıcının yarattığı ve yaranan eserlerinin halk kalbindeki aksisedasıdır. Klasiklerden, biri çok güzel demiştir: "Ben eserlerimi değil eserlerim beni yaratmıştır, hakikaten böyledir."¹

Vahabzâde'nin "Özümle Sohbet" kitabından alınan şu mısralar da yukarıdaki sözleri doğrular mahiyettedir:

*Sonda sevince dönür
Çektiğimiz ezablar
Uduzduğum-ömürdür
Gazandığım-kitablar.²*

Bütün ömrü boyunca anılar gibi çalışan, gazetelerden, kitaplardan istifade ederek bilmediğini öğrenmeye gayret eden Bahtiyar Vahabzâde bazan kazandıklarıyla kaybettiklerini tartmaya çalışır.³ Bazan ömrünün baştan başa "ah u nâle" ile dolu olmasından, gönlünün "baharı" yakalayamamasından şikâyet eder:

*Ömrüm baştan başa âhu-nâledir
Çohda ki, dilimin âhu-zârı yoh.
Her il bahar gelir çöle, çemene
Ne olsun, könlümün öz baharı yoh⁴*

Şair içinde yaşadığı hâlin ona verdiği hâlet-i ruhiyyesiyle her yanını boz bir renge boyanmış görür, arzusuyla imkânının çarpışmasından hayatının bir oyuna döndüğünü zanneder.⁵

Bahtiyar Vahabzâde'nin hayatı, içinde yaşadığı sistemle fikirlerinin çarpışması dolayısıyla olduğu kadar, kalbinden geçirdiği yoğun duygular dolayısıyla da mücadele içinde geçmiştir. O zaten "hayata seyirci bir nazarla bakmak" istemez. Hadiseleri dolu dolu yaşar ve odak

1 Ş.G.G.Y. s. 265

2 Ö.S. s. 27

3 A.D.F. s.42

4 N.H. s. 176

5 a.e. s. 51

noktası olur.⁶

Onun ömür yolu, kendi ifadesiyle "içindeki vuruşlar"dır. Bu ömürdeki mübarezesi "talih ile yaşlar"dır. Kaderin yazılanıysa "alındaki kırılganlıklar"dır.⁷

Bahtiyar Vahabzâde, insan ömrünü de üç bölümde ele alır: Çocukluk, ömrün noğul, şirin devridir; sonra gençlik, ve yaşlılık. İnsan, ömrün her devrinde değişir, gelişir; herbirinde insan tabiatı başkalaşır:

Uşağılığım

Gençliğim

ahıllığım-eynimi?!

Yoh her biri başgadır, birbirine yad kimi

Gelen gouv gedeni

İnkâr edir men meni...

Ömrün her pillesinde başgalaşır tebibim,

Dünyâda meğsedimiz, dünyâdan tebibimiz

Vaht meni pervanetek başına dolandırır

Dünen ganmadığımı bu gün men gandırır.⁸

Biz de Bahtiyar Vahabzâde'nin ömür sayfalarını aynı şekilde çevirmeye başlayalım.

A- Doğumu ve Doğduğu Yer:

Bahtiyar Vahabzâde, 16 Ağustos 1925 yılında, Azerbaycan'ın dağlık yerlerinden biri olan eski ve köklü bir tarihe sahip Şeki şehrinin,⁹ "Yuharı Baş" mahallesindeki tek gözülü bir evde dünyaya gelmiştir. Çocukluğunun ilk dokuz yılı da bu şehirde, bu mahallede geçmiştir.¹⁰

Çocukluğunun ilk yıllarının geçtiği Şeki'de, babasının oradaki evi de onun için her zaman hususi bir önem taşımıştır. Çünkü:

- 6 "Goy döysün yağış meni, boran meni, gar meni,
Heyatın boranları dalm yaşadar meni
İstemirem heyatım sakitçe bir otagda
Gelib keçsin lâl kimi.
İsteyirem döyüşen gayaların başında
Düşmenle gortal kimi
Bağcadaki arlı kimi ötüb həzin nəğmələr
ahmağı İstemirem.
Seyyah olup heyata seyrirci bir nezerle
bahmağı İstemirem.

P.D. s. 26

7 A.S.S. s. 40

8 A.D.F. s. 13

9 Ş.G.G.Y. s. 259

- 10 "Şekide mehle var ne geder desen,
Geldim bu dünyaya "Yuharı Baş"da
Bir göz evimizde ne desen vardı,
Tahca uşağıda buharı başda.
Çıxdı ahıllığım, o evden çölə,
Amma uşağığım yuharı başda.
İndi men hesretem ata yurduma
Odu ürektedir, buharı başda!"

A.S.S. s. 35

Menim duygularımın
En nəğməli, en həzin
Perdesində durmusan;
Toz kimi sepelenmiş
Köurek hatirelerden
Bir aşıyan gurmusan
Sen şe'rimin ilk sözü
İlhamımın mayası
Babamın belı kimi
Daş divarı eyilmiş
Ay anamın koması!¹¹

Temiz duygularla yüreğini, hissini günde bir boy yücelten babasının evi, onun ömür yollarında ağır duygularından taşıdığı yükü vermiştir. O ev, şairin "evinin de kökü"dür. "şirinin de kökü."¹²

Dokuz yaşında iken (1934) doğma ata ve anasından ayrılıp Mahmut Ağa ve Gülzar anasıyla Bakü'ye göç ettikten sonra da daima "Şeki, oradaki doğma ocağı" gizli bir his ile onu kendine çeker, bütün yıl boyu yaz tatilini gözler ve mayıs ayı geldiği gibi âdeta kuş gibi kanatlanır Şeki'ye gitmek için.

Bakü'de amcaoğlu gibi bildiği aslında kardeşinin oğlu olan Hikmet yaz tatillerinde Şeki'nin adını bile anmazken Bahtiyar Vahabzâde yıl boyu bu tatili gözler. Onun bu hevesinin farkına varan Gülzar anası daima Şeki'yi oğlundan kıskanır, yaz aylarında Bakü dağlarına göçmek isterse de yüreklerde geçen bu his döğüşünü anlayan babası, Mahmud Ağa her zaman oğlunun tarafını tutar.¹³

Bahtiyar Vahabzâde "Babamın Koması" -dede evi, gerçekte baba evi-ni konu alan şirinindeki oraya ait duygular da aynı bağlılığı ifade eder.

Ay babamın koması-
Menim ilk nağıllarım,
Meşelerde gurtaran
-Ay benim ilk yollarım,
Kölgesi benöşeli,
Ay böyürtken kollarım,
Her dereden, tepeden
Menim deste tuttuğum
At-əlvən çiçeklerim,
Lâmpamın döüresinə
Dönen kepeneklerim
Hardasınız,

11 B.B.G. s. 35-36

12 a.e. s. 37-38

13 "Şeki'ye gelende benim sevincimin haddi-hüdudu olmazdı. Biz anamla o zaman Şeki'nin aşağı hissesine köçmüş şireli emigle (eslinde ögey gardağım) düşerdik. Ele hemin gün men baba ocağına getmeye, babam ve nememle görüşmeye cat atardım. Gülzar ana benim bu heyecanıma gısgansa da e'tiraz etmez mene yuharıbaşa-babamıgile gilmeye izin verer, özü ise gelmezdi."

Siz harda?

Üreyime köçtünüz.

Siz indi yaşarsınız

Çığırın duygularda...¹⁴ -

Dagların koynundaki doğma yurduna gelmek, onu her zaman şad eder.¹⁵ İlk beşiği, ilk nefesi, ilk sözü, ilk gecesi, ilk gündüzi olan babasının eski, fakir evini daima duygularının bestesinde gizlemiş ve onu safiğin temizliğini en ulvisi olarak görmüştür.¹⁶

B- Ailesi ve Gerçek Ana-Babası

1- Aile Yapısı:

Bahtiyar Vahabzâde'nin ailesi çok geniştir. Bu ailede "ağ-saggal ve ağbirçek mukaddes hesap olunur." Dedesi, nenesi, beş oğul iki kız, dört gelin ve torunlar.... Dedesi Zekeriya bu geniş ailenin "başcısı" aile reisidir. Her akşam bu büyük aile atanın otağında toplanır, oğullar günlük kazançları hakkında hesap verir, iş yerinde şahidi oldukları meraklı, ilgi çekici hadiseleri nakleder. Ailenin geliri de gideri de atasının elinden gelip geçer.

Akşamları ailenin toplandığı odaya "Zal otağı" derlermiş. Odanın baş tarafında döşegini üstünde Zekeriya kişi oturur;¹⁷ sağ taraftaki döşek üstünde babası Mahmut Ağa ve amcaları; sol tarafta gelinler; aşağıda semaverin yanında o zamanlar evde olan halası Fatma oturur, aileye hizmet edermiş. Dedesi bir iş için ayaga kalksa sağdan ve soldan oğullar, gelinler hemen ayaga kalkar o, oturduktan sonra otururlarmış.

Kazancın da kazanın da bir olduğu bu ailede son sözü yine dede der. Onun reyî olmadan ne oğullar ne gelinler hiç bir meseleyi tek başlarına halledemezler. Sabahki meseleler dedenin yol gösterişi ile akşamdan hallolduktan sonra her "mikro aile" kendi odasına çekilir.¹⁸

a) Ailenin Geçim Kaynağı, İktisadî Hali:

Vahabzâde'nin babası da dedesi de, amcaları da odunculukla meşguldür. Çocukluğunda babası ve amcaları ormana gittiği zaman günde birçok ulak ve katırlarla evlerinin önündeki bahçeye odun taşırlar.¹⁹

*Komamız meşenin galın yerinde
Dağda selâmlardı her günü babam
Odun taşımadı çiyinlerinde
Daşadı heyatın yükünü babam.*²⁰

14 B.B.G. s. 97

15 B.Ü.D.F.s. 27-28

16 B.B.G. s. 35

17 "Zekeriya kişiyi oğullar 'dede', gelinler ise 'ağa' deyirdi. Biz uşaklar ise babaya 'baba' deyey, emmillerimizin herisini ise bir adla çağırardık. Meselen, büyük emmi olan Eleşrefe yazı-pozu bildiyine göre 'Mirze emi', benim atama 'Ağa emi', Şireli emiye 'Usta emi', Cahangir emiye ise emmillerin hamısından balaca olduğuna göre 'Bala emi' deyirdi. Mirze eminin arvadına 'gelin hanım' Usta eminin arvadına 'gelin baci' benim anama 'mama' Cahangir'in arvadına ise 'bale hanım' deyirdik."

S.G.G.Y. s. 238

18 a.e. s. 238-239

19 a.e. s. 259

20 D.S. s. 5

Yukandaki mısralarda belirtildiği gibi evleri de ormanlık bir yerde olan bu aile, geçimini de ormandan sağlar. Vahabzâde'nin babası ve kardeşleri yeni iktisadî siyaset devrinde bakkal ve hellaf (un, buğday) dükkânları açmışlar. Atalarının rehberliği ile Eleşrefle Cahangir'in bakkal dükkânı, Mahmut Ağa ile Şireli'nin hellaf dükkânları varmış.²¹

b) Ailenin Eğitim Seviyesi:

Vahabzâde'nin babası, dedesi ve amcaları okuma yazma bilmezler. Sadece büyük amcası Eleşref bir kaç yıl din eğitimi veren bir mektebde okuduğundan "yazı-pozu" bilir. Bahtiyar Vahabzâde'den büyük kardeşi nesillerinin ilk okuma yazma bileni sayılır.²²

2- Gerçek Ata-Anası:

Bütün resmi kaynaklarda ve senetlerde babasının adı Mahmut, anasının adı ise Gülzar olarak geçer. Aslında Mahmut Ağa Bahtiyar Vahabzâde'nin baba bir, ana aynı kardeşidir. Gülzar Hanım ise kardeşinin eşidir.

Asıl babasının adı Zekeriyye, anasının adı ise Hanım'dır. Mahmut Ağa, Zekeriyye Beyin oğlu, Hanım da onun üvey annesidir. 1921 yılında evlenen Gülzar Hanım ile Mahmut Ağa'nın yıllarca çocukları olmayınca 1925 yılında Bahtiyar Vahabzâde doğarken kardeşi Mahmut Ağa onu öz babasından istemiş ve kendisine "oğulluğa" götürmüştür. 1946 yılında dede olarak bildiği gerçek babasının ölümüne kadar, Bahtiyar Vahabzâde'nin bu hadiseden haberi olmamıştır. O, gerçeği öğrendiği zaman ki duygularını şöyle anlatıyor:

"1946 yılında, 21 yaşında iken, dede olarak tanıdığım Zekeriyye ölürken onun yanında gerçek benim yanı: Hanım'ın anası bana hakikati söylemiş, lakin ben buna inanmamıştım. Daha doğrusu inanmak istememişim. Şimdi bu cümleleri yazarken, o ağırlı yas gecesinde nenemin dediklerini hatırladığımda beni dehşet büriyor. O zaman geçirdiğim heyecanları sözle izah etmek çetindir. 21 yıl 'baba' 'anne' olarak tanıdıklarım aslında benim babam ve annem değilmiş. Dede ve nene bildiklerim ise babam ve annem imiş."²³

Gerçeği öğrendiği gece Bahtiyar Vahabzâde yatamaz düşünür, durur. Hanım anaya kalbinin derinliğinde beslediği "gizli muhabbetin" yakınlığı sebebiyle dokuz yaşında doğma baba ve anasından ayrılıp Mahmut Ağa ve Gülzarla Bakü'de yaşamağa başladığında doğma ocağına beslediği hissin sebebinin aynı olduğunu anlar.²⁴

Diğer oğlu İsfendiya'rı da muharebede kaybeden Hanım Ana, beyi Zekeriyye'nin toprağa

21 "Yeni iktisadî siyaset dövrü gurtaran kimi atam ve gardaşlarımı ses verme hugugundan mehrum edirlir. Sekide dolanmağın çetin olacağını başa düşen gardaşlarımı Eleşrefle Cahangir 1930. ilde Bakı'ya köçmeli olmuşlar. Gardaşlar Bakı'da bir müddet iş tapabilmiş, nehayet ipek fabrikinde işe düzülürler. Dükkanımı bağlamağa mecbur olan Mahmut ağa da uzun müddet Seki'de iş tapa bilmemiş. Ağır günler keçimmiştir."

S.G.G.Y. s. 245-246

22 a.e. s. 260

23 a.e. s. 243

24 "Nene ve baba kimi tanıdığım ana ve atamla her görüşüm hem benim için, hem de onlar için bayram olardı. Her defle nenem (eslinde anam) menî bağına basılı hönkür-hönkür ağlardı. Büyük gardaşım İsfendiya'r orduya genden sonra gocalar o zaman hele evde olan Firuze bacımın başlarını aldodur arhasız galdıkdannı unutmağa çalışdılar. 1940. ilin yanvarında İsfendiya'r orduya getdi. 1941. ilde müharibe başladı. Yegane ümidleri cebhe-den gayıdmedi. Bu zaman gocalar, mene ümid gözi ile bahmağa başladılar."

S.G.G.Y. s. 244

gitmesiyle oğlu Bahtiyar'ın başkasına hediye edilmiş olmasına daha çok üzüldür. Fakat buna rağmen Hanım Ana bu sırrın açılmasına çok kızmıştır.²⁵

a) Gerçek Babası, Zekeriye Kişi:

Zekeriye Kişi seksen yıllık ömründe²⁶ çok gam çekmiş "gül ekmiş, vay dermiş"tir; Sürekli çalışmış, derde gama göğüs gemiş, yedi boylu boslu oğul büyümüştür. Yine de:

*Ancak darıhmadı, çalıştı yine
Derdı tabırladı, gemi uyutdu
Gatlaşıb dünyanın her möhnetine
Yeddi lay divarlı oğul böyüdü.
Dedi şerefidir her kesin adı-
Yaşa güle-güle, öl güle-güle.
Yeddi terlanına o, el açmadı,
Ölünce yaşadı öz emeyile.²⁷*

Dünyanın tadı damağında kalarak yaşayan, göklere doyana kadar bakamayan babası, gün boyu dolaştıktan sonra aniden yatağa düşer. Bu onun ömründe ilk hastalığıdır. İki ay yatmakta kalmış ve bu hastalıktan da dünyadan göçmüştür.²⁸

b) Gerçek Anası Hanım:

Hanım ana Zekeriye'nin ikinci eşidir. Ailede Zekeriye'nin birinci hanımından olan çocukları da vardır. Fakat Hanım ana üvey çocuklarına da öz çocuklarından farklı davranmaz. Çünkü: "Hanımın adı da hanım özü de hanımdır. O dört gelinin dördüne de aynı gözle bakar, üvey evlatlarından olan torunlarını ve özünden olan evlatlarını, gelinlerini aynı derece de hürmet hissi ile terbiye ederdi. Okuma yazması yoktu. Amma onda dahili bir medeniyet, dahili bir temkin ve tahammül vardı. O hiç bir zaman bu gelinden o geline, o oğuldan bu oğula hiçbir şey demez, gelinlerinden olan ufak tefek kırıncılıkları ne oğullarına ne de eşine bildirmezdi..."²⁹

Hanım ana Zekeriye Bey'le evlenmeden önceki evliliğinden olma Firengiz adlı kızını da birlikte getirmiştir. Firengiz de diğer çocuklarla aynı evde büyümüş, orta tahsil almıştır.³⁰

Vahabzâde'nin çocukluğundan beri bir "büyük anne" gibi sevdiği Hanım ana 1972 yılını da dünyasını değiştirmiştir.³¹

c) Hanım Ana ve Gülzar Ana İlişkisi:

Hanım ana Gülzarı gelinlerin hepsinden daha çok istemiş. Sebebi de Gülzar'ın

garip olması, yeryüzünde ana babasının, akrabalarının kardeşlerinin olmaması; kalbinin kırık olmasıdır. 1918'de baci ve kardeşlerinden ayrı düşen ve onları arayan Gülzar'ın birinci eşinden de çocuğu olmamıştır.

Mahmud Ağa ile evlendikten sonra da ne kadar hekime göndermişlerse de, deva derman aramışlarsa da çocuğu yine olmamış. Artık "sonsuz" kalacağını öğrenen Gülzar ana sık sık tenhalığa çekilir gizlice sesiz sessiz ağlamış. Bu arada Bahtiyar Vahabzâde'ye hamile kalan Hanım Ana da kendile hemyaş olan oğlundan utanır, utancından oğullarının yanına çıkamazmış. Sonunda çocuğu "telef etmek" istemişse de bundan haberi olan Gülzar, onun ayaklarına kapanmış ve çocuğu kendisine bağışlaması için yalvarmış. Hanım Ana Gülzar'ın bu isteğini eşine bildirmiş ve bu fikri kabul etmişler.

Çocuk dünyaya gelir gelmez, Gülzar ana onu bağrına basmış "bu benimdir" demiştir. Bütün aile de Gülzar'ın isteğini kabul etmiş; kayıtlara da Bahtiyar Vahabzâde'nin babası Mahmud Ağa, anası da Gülzar yazılmıştır.³²

ç) Gülzar Ana:

Bahtiyar Vahabzâde, Gülzar anası hakkında bize şu bilgileri veriyor:

"Gülzar, ermeni-azerbaycanlı münakaşasında kayıp düşenlerden idi, Kentlerden alıp başını kaçmış, eşini ve ailesini kaybetmiş. Şeki'nin çok nüfuzlu ailelerinden biri onu evlatlık almış ve sonra da Mahmud Ağa ile evlendirmişler. Babasız, anasız, kardeşsiz, akrabasız olduğundan bizim ailede hiçkimse onun hatırını kırmamış. Öbür gelinler aziz günlerde yahut bayramlarda baba evine misafir gittiklerinde mutlaka onu da kendileri ile götürüp, azizlerdi."³³

Mahmud Ağa ile evlendikten sonra çocuğu olmadığı için Bahtiyar Vahabzâde'yi Hanım anadan evlatlığa aldıktan sonra hayatını oğluna adanmış; onun terbiyesine, tahsiline çok dikkat etmiş; yüksek tahsil alması, hayatta başarı kazanması için kendini "cıra" gibi yakmıştır. Balasının başında pervâne misâli dönüp durmuştur. Onun oğluna beslediği sevgi ve onun adına kaygılanması hiç bir ölçüye sığmaz. Hatta mektebde okuduğu zaman büyük tenefüs vaktinde gelir, oğlunu yedirir öyle gidermiş. Onları tanıyan bütün aileler Gülzar'ın "analığına" ve oğluna beslediği "hadsiz muhabbete" hayret eder; yaşlıları da küçük Bahtiyar'ın gördüğü bu ilgiyi kıskanırlarmış. Muharebe yıllarındayken, Vahabzâde 15-16 yaşlarında iken bile kendi çörek payını yemeyip oğluna yediren Gülzar ana hakkında Vahabzâde "hayatta kazandığım ne varsa hepsini ona borçluyum" der.³⁴

"Menim Anam" şiirinde anasının kendisine verdiği emekleri şöyle anlatıyor:

Savadsızdır

Adını da yaza bilmir

Menim anam...

Ancak mene,

Say öğredib,

Ay öğredib,

İl öyredib,

En vacibi:

Dil öyredib

25 "... Hanımın bundan sonraki güzereyi anasını yeni nenemi narahat etmiş, ona göre de bu vakta geder gizli kalan sırrı mene açmıştı. Onu da deyim ki, göce nenem bu sırrı mene Hanım anadan gizli demiştil. Hanım ana sırrı açıldığını bilende anasına berk tepindi. Amma deyilen deyilmiş, heciget öz işini görmüşdü."

Ş.G.G.Y. s. 244

26 B.Ü.D.F. s. 74

27 D.S. s. 5

28 a.e. s. 5-6

29 Ş.G.G.Y. s. 239

30 a.e. s. 248-249

31 Özel Mektubundan (14.09.1995 tarihli)

32 Ş.G.G.Y. s. 244-245

33 a.e. s. 245

34 a.e. s. 245

Menim anam...

Yoh men hegem

Men yalanam,

Kitab-kitab sözlerimin

Müellifi-menim anam!..³⁵

Derdinin, gamının ortağı olan anasından hiç bir zaman incinmemiş olan Bahtiyar Vahabzâde'nin, 1963 yılında, henüz altmış yaşında iken ellerini dünyadan çeken anasının hatırası gönlünde "gara hal" gibi kalmıştır. "Anam Öldümü?" şiirinde anasının ölümü üzerine duyulanmalanını, kederini coşkun ve ağlamaklı bir ifadeyle anlatır:

Anam heç kes seni incitmemiştir,

Men seni, men seni inciden geder-

İndi kime açım derdimi bir-bir

Kim benim derdime yanar sen geder?

Evin her küncünde görünür yerin,

Gözüm ahtarcıdır, ana, ay ana,

"Nenem hanı?"-deyir körpe Azerin,

Men ne cevab verim ona, ay ana³⁶

Artık vakit geçtikçe anası ondan uzaklaşmakta, oğlu ona günden güne yaklaşımaktadır. Anasının, ana toprağa verilmesiyle sinesine dağ çekilen Şair, anasının ölümü üzerine daha çok şiirler yazacaktır.³⁷

Gülzar ana, o hayattayken doğan ilk kız torununa kendi adını vermiştir ve onu kendi yerine koyup bu dünyadan gitmiştir. Anası Gülzar'a çok benzeyen kızı Gülzar'a baktıkça anasının yeniden büyüdüğünü düşünür, Bahtiyar Vahabzâde, artık kızını da adıyla çağırılmaz:

Gızımı adıyla çağırmaram men

'Ay anam' deyirem, o da hay verir,

O benim anamdır, o benim anam,

Ancag bir fergi var bunu danmaram

Bir vaht anam mene can-can deyirdi.

İndi men anama can-can deyirem.

Bir vaht anam meni çoh isteyirdi.

İndi men 'anamı çoh isteyirem.³⁸

d) Mahmud Ağa

Babası Mahmud Ağa da, önceleri, ailenin diğer fertleri gibi odunculukla meşguldür. Daha sonra "hellaf dükkkanı açmıştır.³⁹ Hiçbir mekteb görmemiş, sade bir insan olan Mahmud Ağa⁴⁰ kardeşlerinin daveti üzerine ailesini de alıp gittiği Bakü'de bir süre ipek fabrikasında

işçilik yapmış, hastalanınca işini değiştirmiştir. Uzun bir süre restoranlarda çaycılık ve aşçılık yapmıştır.⁴¹

Geceleyin "bismillâh" deyip yatağa girdikten sonra yorganın altında kendi kendisiyle konuşarak, özüyle sohbet ederek hesaplaşan⁴² Mahmud Ağa içten içe yanar ama derdini kimseye bildirmez.

Menim atam

Öz gelbinde defn etmişdi

öz-özünü

İçeriden alışırdı

Öz ahıyla derdiyle

Dağıdardı tüstüsünü

Ne derdini bildirirdi bir kimseye

ne gemini

Saçlarında ağardardı sitemini

Her acıya gatlardı,

o, aşardı

Aşılmayan sırtı, dağı

Onun için en dehşetli bir ezabdı

Ezabından danışmağı...⁴³

Mahmud Ağa'nın oğluluyla ilişkileri de mesafelidir. Bir söyleyeceği varsa, onu oğlunun yüzüne demez, Gülzar ana vasıtasıyla söyler.⁴⁴ Kendince prensibi olan Mahmud Ağa'nın bu ciddi tavı Bahtiyar Vahabzâde ortaokulu bitirene kadar sürer: O, babasını şöyle anlatır:

"Babam çok ciddi, kendi kuralları olan bir adamdı. Ben mektebi bitirene kadar o benimle bir defa da olsa esaslı bir sohbet etmemişti. Daha doğrusu, o, böyle bir açıklığa yol vermezdi. O bana, mektep harçlığını da kendi vermezdi, anamdan alırdım. Aramızda aşılmayan bir serhad vardı. Benimle kendisi arasında o kadar büyük mesafe koymuştu ki, öyle zannederdim ki, o benim için hiç meraklanmıyor, benim işlerimden onun asla haberi yoktur ve hatta o, benim kaçınıcı sınıfta okuduğumu da bilmiyor."⁴⁵

Bahtiyar Vahabzâde babası hakkındaki bu fikirlerinin yanlış olduğunu daha sonra anla-

41 "Atam bir müddet ipek fabrikasında fehle işleyenden sonra hestelendi, işini değiştirdi. Uzun müddet Bakü restoranlarında çaycı ve aşbaş işledi. Anam Gülzar savadsız ev kadını idi. Anıma çok hoş yaddaşı ve fantaziyası vardı. Me'lum nağılları geribe elavelerle bezeyen, bezen mene asılamag istediği terbiyeye uygun olarak özünden ibrettli nağılları uydurardı. Odur ki anamın danıştığı nağıllar başgallannın danıştığı aynı nağıllara benzemez."

Ş.G.G.Y. s. 260

42 a.e. s. 142-143

43 N.H. s. 97

44 "Yahşı yadımdadır. Atam sözünü bir başa demez mene anam vasıtasile çatdırardı. E'tiraz ede bilmesem de onun muhakemelerine içimden gülür ve düşünürdüm: 'Bu kişi adını da yaza bilmiş. Menimse dünyaca savadım olmasına bahmayaraq bu mene yol gösterir... Elbette bu düşünce benim nodanlığım idi. Çünkü 5-10 kitab ohumagla özümü ondan ağıllı bilirdim. Unudurdum ki, men kitablardan ohudugumu bilsem, o ise heyatdan ohudugunu bilir. Atamın o vaht dediklerinin ne geder doğru ve lâzımı olduğunu men onun o zamanki yaşına çatandan sonra bildim."

Ş.G.G.Y. s. 242

45 "Bir defa berk hestelenmişim. Gızırma içinde yanır, saygılayırdım. Anamla atam benim hesteliyim barede pıçlaşırdılar. Gızırma içinde yansam da atamın benim hesteliğimle marağlanmasına teccüb ettim. Bir de bahdim ki, atam gızırmanın derecesini bilmek için elini başıma goyub. Yalnız onda bildim ki, atam meni isteyirmiş. Atamın bu işteğinden vecde gelib üzümü anama tutudum: -Atam heç bilmiş ki, men neçenci sınıfta ohuyuram.

35 D.S. s. 3

36 B.Ü.D.F. s. 102-106

37 "Anam Hagsında Şe'her" M.Ş. s. 108, 109, 110

38 M.Ş. s. 80

39 Ş.G.G.Y. s. 245-246

40 a.e. s. 142

yacaktır. Atası onun için meraklanır. Bunu öğrendiğinde çok şaşırır Vahabzâde, sonralar özü de baba olduğunda, babasının terbiye metodunun doğru olduğunu görecektir. "Nağul-Heyat"da yer alan "Menim Atam" şiirinde babasını yılların nasıl değiştirdiğini şöyle anlatır:

Bir perdeye köklenmişdi onun gelbi
Ahşamı da, seheri de.
Sevinci de kederi de...
Salınamadı onu bir an
Bu dünyanın ne sevinci
Ne ağrısı ne acısı
Dayandığı megamından...
Vaht ötdükçe
İstediği yöne salıb
Zaman onu hamır kimi
kündeledi.
Yaman onu rendeledi...
Gırışlandı iller onun
sifetinde,
Zaman onun gelbinde de
çığır açdı
Üreyi de yuhalaşdı...⁴⁶

1941 yılında Şireli emisinin tutuklandığı haberi üzerine Bakü'ye gelen Bahtiyar Vahabzâde ile babası, Muzduroğlu İsmayilov'un yanına giderler. Ama tersyüz edildikleri yetmiyor-muş gibi bir sürü hakarete de maruz kalan babasının hali 16 yaşındaki genç Vahabzâde'nin gözünün önünden hiç gitmez. O dehşetli gün Muzduroğlu'ndan intikam almaya ant içer.⁴⁷ Çünkü, o zamanlar babasını "dünyanın en güçlü, en ferasetli, en kudretli adamı" bilen Vahabzâde, kendi gözleri önünde babasının bu derece alçaltılmasını hazmedemez. Yüreğine dağ çekilen Bahtiyar Vahabzâde uzun süre babasının yüzüne bakamaz; babası da oğlu önünde alçaltılmanın utancıyla gözlerini ondan kaçınmış.⁴⁸

1956 yılında, tam 60 yaşındayken dünyasını değiştiren Mahmud Ağa'ya⁴⁹ oğlu Bahtiyar da ne sevgisini, ne kaygısını bildirir. Bu hal, belki de Mahmud Ağa'nın mesafeli, ciddi tavrından kaynaklanır. Ama yıllar sonra Vahabzâde'yi geçmişteki kendi tavrı rahatsız eder. Öz sevgisiyle onun yüreğini niye ısıtmadığını, onun istekleri, dilekleri nelerdir diye niçin ilgilendiğini düşünür, üzülür. Ama "alçakgönüllü, namuslu, gerçeği söyleyen doğru konuşan, yalandan nefret eden, hayırsever bir erkek"⁵⁰ olan Mahmud Ağa artık yoktur. "Sevgisaygı borcu, oğlu Bahtiyar'ın bağrında sızıldayarak" kalmıştır:

Bir de baktım ki, atamın gözü yaşla dolub. Men onun ağladığını görmeyim deye, üzünü yana tutub dillendi:
-Niye bilimrem, gırışmal, doguzuncu sinilde ohuyursan.
Kişinin cavabından, teccettblendim. O, menim neçenci sinilde ohuduğumu bilmiş... Ele bu, mene bes idi. Hes-teliyimi de unuttum."

Ş.G.G.Y. s. 242

46 N.H. s. 97-98

47 "Dövrün dolanır, Bahtiyar Vahabzâde gerçekten Muzduroğlu'yla karşı karşıya gelir. Ama Muzduroğlu gocalıp, sıradan çıkmıştır. Zamanın zellî edip bir günde altığı o nadana bundan artı ne deye bilirdim?!" der.

48 a.y.
49 B.Ü.D.F. s. 74
50 Özel Mektubundan (14.09.1995)

Ş.G.G.Y. s. 252

Bulud kimi hey boşalıb
doldu kişi
Deyme-düşer oldu kişi.
Görürdük ki, gâh açılır,
gâh tutulur.
O hamıdan, sevgi umur
gayğı umur.
Men de onun özü kimi
Hesis idim,
Öz sevgimi bildirmeye.
Utanırdım, sıhlıtdım.
Üreyimi bildirmeyi
Öz özümə ar bilirdim.⁵¹

C- Bahtiyar Vahabzâde'nin Çocukluk, Noğul Devri:

Çocukluk devri insan ömrünün temel taşıdır. İnsanın sonraki arzuları; hayalleri, düşünce-leri bu taşla dayanarak kanatlanır. İnsanın aklı, düşüncesi, zevki, ruhu, psikolojisi, istidat ve kabiliyeti ve hatta sağlamlığı da bu devirde şekillenir.⁵² Bu devre, "ömrün noğul devri" denmesinin sebebi de "noğul"daki tatlılıktan şirinliktir. Herhalde bu "şirinlik" daha çok çocuk yaşta bazı gerçeklerin, acıların farkına varamayıp olsa gerektir. Ama bu devirleri bazıları için hayatın acılarının tadılmaya başladığı zaman da olabilir.⁵³ Acı ya da tatlı çocukluk dönemi unutulamaz. O der ki:

Dünen dediyim söz, aldığım ve'de
Bu gün unudulur, tez yaddan çıkar.
Bes bu nedendir ki, uşağığımın
Her anı her günü hatırımdadır?⁵⁴
Bahtiyar Vahabzâde'nin çocukluğuna ait ilk hatırası, sol elindeki yanık iziyle ilgilidir. Kör-peliyinden bir hediye olarak kalan bu iz, onun henüz, ateşin insanı yakacağını bilmediği çağ-larda "hayatla ilk tanışıklığının" delilidir.
Menim sol elimde yanık yeri var
O, mene töhfedir körpeliyimden
Odun, olduğundan hebersiz vahtlar
Elimi mangalda yandırmışam men.
Mene "cız" dediler

ancag gorhmadım.

Elimi yandırıp tanıdım odu.
Menim hayat ile ilk tanışıklığım

51 N.H. s. 98-100

52 Ş.G.G.Y. s. 232

53 "Men bu yazda ömrümün noğul dövrünün be'zi sehifelerini vereglemek isteyirem. İlk veregi açmamışdan evvel özüm-özümnden soruşuram. Noğul dövrüm, doğrudan mı noğul kimi şirin olmuş? Ya hayatın acılarını ele bu dövründen dadmağa başlamışam?
Men olanları olduğu kimi yazım, suala goy ohucu özü cevap tapsın!"

54 M.Ş. s. 152

Ş.G.G.Y. s. 233

Elimi yandıran
Oddan başladı...⁵⁵

Bahtiyar Vahabzâde öyle yanmış ki hem korkuyu öğrenmiş, hem de dünyaya geleli ne vurulduysa yandırmış onu.

Ömrün "noğul devrinin" insan şahsiyetinin oluşmasında ne kadar tesirli olduğunu biliyoruz. Bu şahıs bir de sanatkar olunca onun aldığı tesirler çok daha önem kazanacaktır. Bu tesiri aşağıda, şairin kendi ağzından da öğreniyoruz:

"Ömrümün noğul devrinde gördüğüm, işittiğim, şahidi olduğum, iştirakçisi olduğum ve bugün hürmetli okuyucularıma naklettiğim bu hadiseler dünyayı derk etmek için kanatlanmış benim uşag gönümde çok derin izler açmıştır. Ben edebiyata sinemde açılan aynı izlerle geldim."⁵⁶

1- Çocukluğa Dair Hatıralar:

a) Fitik hastalığına yakalanışı; Bahtiyar Vahabzâde henüz on aylık bir körpe iken anası onu yatırıp nenesinin odasına, diğer gelinlerle beraber, pirinç ayıklamaya gitmiştir. İşe dalınca onu unutmuştur. Çocuk uyanıp ağlamış bir saatten fazla, ama, işiten olmamış. Anasının sonradan anlattığına göre, o kadar ağlamış ki sesi kısılmış, gözleri yuvalarından fırlamış, ağzı köpüklenmiş ve en kötüsü fitik olmuş. Hekimler ameliyat olmasına karar vermişse de o zaman Şeki'de cerrah olmadığından Bakü'ye götürülmesi gerekmiş maddi imkânsızlıklar onları alıkoymuş. Böylece dört yaşına kadar tez tez sancılanıp azap eziyet çekmiş.⁵⁷

b) Ameliyat oluşu; Sonunda dedesinin reyile kardeşler birleşip babasına destek olmuş ve bu meseleye de bir hal yolu bulunmuş. Bu hastane macerasını Vahabzâde şöyle anlatır:

"Basın caddesinde bulunan şimdiki dört numaralı hastanede yattım. Anam da yanımda kalırdı.

Kaldığımız oda uzun ve enli bir dehlizin tam ortasında idi. Koridorun baş tarafında enli kapının üstünde bazen kırmızı ışık yanardı. Anam beni ameliyata hazırlamak için aynı kırmızı ışığı gösterip derti ki, bak, orda seni iyileştirecekler, bir de hiç bir vakit sancın olmayacak. Nihayet bir gün beni de başında kırmızı ışık yanan kapıdan geçirip ameliyata götürdüler. Hatırlımdadır, buruma pis kokulu bir eski dayadılar vesselam. Daha hiç bir şeyden haberim olmadı. O zaman Bakü'da meşhur olan cerrah Gayibov beni ameliyat etti. Sonraları annem anlatırdı ki, ameliyat olan günün gecesi bizim oda ile bitişik odada kalan yaşlı bir hasta yanıma gelmiş ve bir süre önce gördüğü rüyasını ona anlatmış ve teselli vermiştir."⁵⁸

Bahtiyar Vahabzâde'nin anası bu rüyadan sonra oğlunun ömrünün uzun olacağına inanmış, ne kadar ağır hastalıklar geçirse de ona bir haller olacağından korkmamıştır. Oğlu büyüyüp aile sahibi olduktan sonra da ona sık sık hasta ihtiyarın rüyasını hatırlatıp dermiş:

"Senin ömrün uzun olacak"⁵⁹

c) Şeki İsyanı: Bahtiyar Vahabzâde henüz beş yaşında iken Şeki İsyanı vuku bulmuştur. (1930) O, bu hadiseyi unutmadığı hatıraları arasında "en çok yadda kalanı" diye tarif eder.⁶⁰

ç) Çocukluk ve Gök Gürültüsü: Ömründe ilk defa gök gürültüsünü işitip korkudan anası-

nın yanına kaçan ve o sesin ne olduğunu soran küçük Vahabzâde'ye annesinin verdiği cevap hiç aklından çıkmaz:

"Anam beni bağrına basıp:

-Korkma, dedi -Melekler gökte at koşturuyorlar.

İlahi, bu ne güzel sözdür. Sözü'nün sihri'ne büründüm. Gökte at koşturan melekleri hayâlinin gözleri ile gördüm. Üstüne ak tülden elbise giymiş güzel melekler, saha kalkan kühey-lân atlar belinde bulutların üstünde gör nasıl koşuyorlar. Hiç deme gök gürültüsü, atların kışnemesi ve ayaklarının tapıltısı, şimşek ise nallarından kopan parıltı imiş. Bu hayâller beni nasıl eğlendirirdi... Nasıl sevindirirdi..."⁶¹

Bu hadiseden sonra artık, ne zaman gök gürültüsü işitse, gözlerinin önüne at sırtında giden melekler canlanır ve bir hayâl dünyasına, arzular dünyasına gider, melekler onu da kendileriyle birlikte bulutların üstüne kaldırır, kulağına "gökler" hakkında masallar fısıldarlar.⁶²

Nasıl güzel idim, sığmayıp yere

Heyallar dalınca ganadlanırken.

Nece hoşbeht idim

mö'cüzelere

Bir hegiget kimi inananda men.

Fikrimiz göylere uçar, uçardı,

Gördük, dağ dalında arzunu gördük

Ne geder uşagdım, ganadım vardı

Özüm küçük idim, heyalım böyük.⁶³

d) Çocukluk Hayâlleri ve Masallar: Bahtiyar Vahabzâde'nin çocukluğu "goyun meşeli dağlar"da geçse de "dağ ve meşe" onun için sır olarak kalmıştır. Çünkü bu meşeli dağlar, nenesinin ve anasının anlattığı masalların mekânıdır. Dedesi de, kışın ve yaz başında evlerinin önündeki bahçeden görünen "ağ çalmalı dağları" göstererek dermiş ki:

"Arzumuz o dağın dalındadır."

Dedesinin bu sözü onu çok etkilemiş olmalı ki, hayâllerinde, rüyalarında hep o dağa uçup orada "arzu"suyla görüşür, işittiği masalların kahramanları da ellerinde "asa", ayaklarında "demir çarık" arzusunu o karlı dağların arkasında aramış.⁶⁴

Uşaglıda

Üfuglerden o yandaki

Heyali bir âlem ile

hey... yaşıyardım...

Uzagları görmek üçün

Ağaçlara dırmanardım...

Hep uzaklara, ufuklara bakarak hayâli bir diyarı düşünürmüş, ama, yakınları değil de niçin uzakları düşündüğünü hiç düşünmemiş.⁶⁵

55 P.D. s. 162
56 Ş.G.G.Y. s. 258
57 a.e. s. 236
58 a.e. s. 237-238
59 a.e.s. 238
60 a.e.s. 257

61 Ş.G.G.Y. 233-234
62 a.y.
63 A.S.S. s. 76
64 Ş.G.G.Y. s. 260
65 M.Ş. s. 79

Çocukluğunda yaşadığı acılardan onun hayalinde kalan "sihirli saraylar, sim-sim duası ile yüzüne açılan kapılar, şirin şeker hayaller nerededirler" diye çok düşünen Bahtiyar Vahabzâde; Dünyanın zorluklarını, çetinliklerini, müşkülâtını, ağrısını acısını tattıktan sonra "vaktiyle iki kelime söze açılan o kapıların niçin yüzüne kapandığını," niye "kapılar arkasında kaldığını" düşünür. Masallardaki hayali dünya ile gerçek hayatın çarpışmasından doğan acılarını yine "çocuklukta yaşadığı masallara" sığınarak unutmaya çalışır. Çünkü masallarda kahramanın başına bin türlü bela gelse de çok karışık maceralar içinde çırpınsa da bu hayallerin sonu hep "hoşbahçilik"la bağlanır.⁶⁶

Masallardaki hayır şerre; hakikat yalana, düz eğriye üstün gelir ama hayatta böyle değildir. Masal dinleyenin fikri, hayali, ufkü genişler, yücelir; hayalden hakikate yol açılır. Masallardaki "kaniatî hayaller" gerçek dünyadan başka, bizim göremediğimiz "ayrı bir dünya, sırlı ve sihirli bir âlem"in varlığını düşündürür. İşte Bahtiyar Vahabzâde'nin merak ettiği, bu âlemdir. Onu şiir yazmaya yöneltir, "dahilî kuvvelerden"dir bu sır.⁶⁷

e) Cin, Şeytan Düşüncesi: Cinler, şeytanlar Bahtiyar Vahabzâde'nin fikrine, anasının anlattığı masallarla girmiştir. Birçok defa dinlediği, dinlerken tüyleri diken olup, içinişse yandı⁶⁸ yahut ağladığı vaki olunca babası onun bu halini dayanamaz. Onu teskin etmek, korkusunu dağıtmak için cin ve şeytanın olmadığını söylese de babası, bu onun "hayallerini dağıtır, başka bir dünyanın varlığına inancını zedelerdi." Çünkü bu inanç ona, hayalinde mucizeli halleri canlandırma imkânı verir.⁶⁹

f) Komşu Çocuğu Enver'in Ölümü: Komşu çocuğu Enver'in çardaktan kendini asması ve inteharın sebebinin de onun burjuva çocuğu denilerek mektebe alınmamasıdır. Bahtiyar Vahabzâde o zamanlar henüz 8-9 yaşlarında bir çocuk olsa da, bu hadiseyi çok düşünmüş, olanlara da üzülmüştür. Bu günahsız gencin varlıklı bir babası olması dolayısıyla mektep kapılar yüzüne kapanmıştır. Ve kimse de o balaya yardım eli uzatmamıştır.⁷⁰

66 "... Bes sonra dünyanın berikini-boşunu, istisini-soyğunu, ağsını-acısını dadandan sonra vaktile iki kelime söze açılan o kapılar niye tüzme bağlandı? Niye kapılar dalında geldim? 'Meşin Kapılar' şehrini yazdım ve hegligei dile getiren bu şehrî uzun müddet azabını çekmeli oldum? Hemnin şehrinin neşir olunduğu 'Kökler-Budaglar' kitabım yazmış olundu. Kitaphanelardan götürüldü. Onda dedim, ilâhî, biz bu dünyaya ezab ve mehrumiyet çekmek üçünmü geldik? Bu suallar etrafında düşünende de yegâne teselli ve sığınag yerim yine uşagılığa eşitdiyim nağlalar olardı..."

S.G.G.Y. s. 234

67 "Uşagılığımın bu güne geder hemişe mene sîr olan bu dünya barede düşünmüşem. İndi de düşünürüm. Bu düşünce, bu heyal, İdrakınızda izler ağır, bizi meçhullar dünyasına aparır.... Var olsun bizim me'murlardan meçhullara, real dünyadan efsanevi dünyalara uçuran "Nedir?" sualinden doğan düşünce golumdan tutup meni İdrak pilleri ile galdırmiş, hemnin sual sonralor mısıralara çevrilmiştir."

S.G.G.Y. s. 234-235

68 "Anam mene danışardı ki, atasının at ilhısı vemiş. Bir gün gardsı atasına deyip ki, şehirler onun köhlen atının yalmanı ve guyrugu hörüldü, özi ise ter içinde olur. Bu sözden ata fikre getmiş, ertesi gün oğlunun sözünü tesdid etmiş ve demiş ki, bu cinlerin işidir. Cinler her gece helveti gelib atları töveden çıkarır, yalmanını ve guyrugunu hörüb çapırtmış. Anam nağla benzer bu ehuvalatı danışırken defelerle eşitdiyim cin sözhetinden tüklerim biz-biz olar, içimden, bir göymerti keçer, ağlayardım. Bu sırlı göymertinin ne olduğunu ve meni niye ağlattığını deye bilmerem. Amma onu bilirem ki içimden keçen bu gizli de bize me'ul olmayan sırlı bir dünyanın mevcudluğunu bildirer ve bu mene hoş gelerdi. Gorhduguma göre atam ise derhal - Ay bala, ne cin, ne şeytan? deyib anamı danlamağa başlardı."

S.G.G.Y. s. 235

69 "Sonra anam deyirdi ki, cinlerin geceler atları minüb yormaması için yalmanlarına iyne sancırlarmış. Demek cinler lymeden gormuşmuş? Niye mehz lymeden? Cinlerin demirle hüc olmasa barede nağlalarla ve revayetlerde çoh ehuvalatlar var. Geceler hamamda seş kuyunu, çalıb-çağırmasını def etmek için yere muh çahılması elece de gün tutulanda mis döymek v.s."

S.G.G.Y. s. 235-236

70 a.e. s. 236-237

g) Firengiz'in Bıçaklanması: Dedesinin ikinci eşi Hanım'ın birinci evliliğinden olma kızı Firengiz'i, mahallesinden "garadovay Ehmed" adlı kişinin amansız oğlu Nureddin severmiş. Nureddin aşkına karşılık bulamayınca Firengiz'i düğünden bir kaç gün evvel bıçaklar. Bu hadisenin şahidi olan 8-9 yaşlarındaki Bahtiyar Vahabzâde kanı görtünce bayılır. Firengiz hastaneye kaldırılır, Nureddin tutuklanır ama bir hafta da salıverilir. İşte o zaman, küçük bir çocuk olduğu halde Bahtiyar Vahabzâde "rüşvet" gücünü anlar; para kanın üstünü örtmüştür.⁷¹

h) Bir Akrahasının Başına Gelenler: "Bey neslinden Eli adlı çok temiz, namuslu bir akrahalan", tanım işletmesinde yönetici olarak çalışmaktadır. Bu kişi her kurşun üstüne titrer, hiç kimseyi hiyanet de ettirmezdi. Onun bu billur temizliğine herkes hayret edermiş. "Gözü tok, nefsi özünde olduğu için herkes ona aptal gözüyle bakar, aleyhinde çalışmış." Sonunda onu işinden kovdurmışlar. Eli kişi de ne yaptıysa bu sona çare bulamamıştır.

Bahtiyar Vahabzâde Eli kişinin başına gelen hallerden müteessir olur ve "En büyük haksızdır hakkı arayan" mısıralarıyla biten şiirini yazar.⁷²

2- Çocukluk Günlerine Heves

Çocukluk dönemi insan ömrünün en tatlı, en şirin zamanıdır. İnsan sonraki yıllarda yeniden bu tatlı zamana dönmek ister.

"Odur bah... heyetde gopub velvele,

Uşaglar oynasır, dırmaşır dama.

Men de onlar ile tutub elele

Çaçmag isteyirem uşagılığım."⁷³

Çocuklar gibi koşsun, saklambaç oynasın, gizlensin, "gocalık" onu hiç bulamasın ister. "Ağaçtan atı, ilk hayalleri, rıyasız renksiz boyasız düğünleri, ocakta pişen pilavı, tandır ekmeğini, semaver çayını, lavaş dürmesini, yürekte gelen sözü sohbeti" arar.⁷⁴

Çocukluğunda oynadığı "çelik-çomak"ını, derdini dinleyen anasını bacısını, Şeki'de Marhal deresini, tahtalı, dolaplı, sandıklı evlerini, dinlediği şirin masalları ve masal kahramanlarının geri dönmelerini ister:

"Oynamagdan yorulanda

Mustabey bağlarında

Tek başıma men enerdem

derele,

Günün isti çağlarında,

Çoh severdim derelerin

El çatmayan,

Ün yetmeyen,

Gün düşmeyen

güşesini."

71 S.G.G.Y. s. 248-249

72 Bu o zaman idi ki, men artıg bizim cemiyette haggin, hegigetin olmasını anlamış ve onu aktaranlar ağıldan seyreke hesap etmeye başlamışdım. Ama 8-9 yaşında men hele duza gedir. Eli kişi kimi haggin varlığına inanırdım.

73 P.D. s. 150

74 A.S.S. s. 77

S.G.G.Y. s. 249-250

Çocukluğunda hayran olduğu çeşit çeşit, renk renk manzaraları özler. Bu hasret gönlünde çukurlar, dereler açmıştır; yüzyılların seli suyu gelse de onun gönlündeki çukurları dereleri dolduramaz.⁷⁵ Çünkü çocukluk "ilk sevgi, ilk görtüş, ilk yemin, ilk ant"tır. Bu çağda insan ne kanseri ne de spazmı düşünür.⁷⁶

Yazım öz derdimin nüshesini men:
Bir seher şefegi, bir gom yasemen.
İlk sevgim, ilk görüş, ilk gesem, ilk and.
Guşa daş attığım garağaç sapand
Herçengden infarkdan hebersizliyim,
Dağlarda çaldığım o garğı neyim.⁷⁷

Çocukluğunda, kış aylarını baharı bekleyerek geçirirmiş Bahtiyar Vahabzâde. Bin hasretle yollarına göz diktiği baharın kendi gibi şen olduğunu söyler. Baharla kendisini "hem-yaş" gören Bahtiyar Vahabzâde öyle bir yaşa gelir ki onun gelişinin de gidişinin de farkına varmaz.⁷⁸ Halbuki çocuklukta, her gün bir yaş daha büyümek ister. Aylar mevsimler çabuk geçsin ister. Bir zaman da görür ki otuz yaşına gelmiş, yıllar saçlarına "kır" bırakarak geçmiş.⁷⁹

Çocukluğunda her gün evlerinde meclis kurulup doğum günü kutlansın ister, o günler Bahtiyar Vahabzâde'nin bayramı olur. Ona hediye edilen oyuncakları koşup gösterir arkadaşlarına. Ama "ad gününün" her zaman "şen gün" olmadığını, yaş ilerledikçe, insan değiştiğinde, "ad günü", "gam günü" olmaya başlayınca anlar.⁸⁰

Men on beş yaşında, iyirmi yaşında
Ele bilirdim ki, gırh gocalıdır,
Elliye çatıram, ancak başında,
Uşaglıg hevesi hele galıbdır.

Hirs ede bilmirem, yaşımı neylim
Ürek o ürektir, heves o heves...
Gah arana düşür, gah dağa meyylim,
Nedir könlümdeki bu duygular bes?⁸¹

3- Bakû'ya Göç ve Mektep Hayatı:

Vahabzâde'nin ailesine yani kardeşlerine veya amcalarına, Muzduroğlu İsmayilov adlı şahsın, şahsî kını dolayısıyla musallat olması ve onların "oy verme hakkını" ellerinden alma-

75 "Geriyе gayıtsın çiling ağacım,
Dinlesin derdimi öz anam bacım.
Marhal deresinde ilk ayag ızım,
Tağçalı, boğçalı komamız bızım
Şirin nağıllara inanamı gelsin.
Gelsin simurg guşun leleyle gelsin.
Melik Mehemedin bileyle gelsin."
N.H. s. 23

76 a.e. s. 33-34
77 a.e. s. 22
78 M.Ş. s. 76-77
79 A.G. s. 52
80 M.Ş. s. 64-65
81 P.D. s. 149

sı dolayısıyla Şeki yaşanacak bir yer olmaktan çıkar. Çünkü oy verme hakkından mahrum olmak vatandaşlık haklarından mahrum olmak demektir. Hal böyle olunca kardeşlerin üçü de birbiri ardınca Bakû'ya göçer. Sadece "Şireli" Bakû'de kalır.⁸²

Mahmud Ağa da kendinden önce giden kardeşlerinin ısrarıyla, Gülzar Ananın da arzusuyla Bakû'ye göçe karar verir ve nihayet 1934 yılında, bu iş gerçekleşir.⁸³ Henüz dokuz yaşındaki Bahtiyar Vahabzâde hayalinde canlandırdığı Bakû'yle tanış olur. Büyüklerin sohbetinden hayalini canlandırdığı şehri tam hayallerindeki gibi bulur.⁸⁴

Bakû'ye göçtükten sonra, uzun müddet bu şehre alışamaz, ısınamazlar⁸⁵, ama artık hayatın kalan kısmı burada şekillenecektir.

Bahtiyar Vahabzâde'nin Mektep Yolları;

Mektebe gardaşı İsfendiyar'a heves ederek erken yaşta başlayan⁸⁶ Bahtiyar Vahabzâde'nin daha birçok yıl sürecek mektep hayatı, sanatının bir döneminde yazdığı şiirleri ne de çokça konu teşkil etmiştir.⁸⁷

Uğurlar... bu yola min-min uğurlar!
Cefasız bir yolun sefası nedir?
Bil ki, bütün yollar, bütün çıkırlar,
Mekteb yollarından ayrılib gedir.⁸⁸

Bir "ana", bir "şuurlar çırağı" bir "pak emeller ocağı" olarak nitelendirdiği mekteplerdeki eğitimi, Bahtiyar Vahabzâde'nin 1934 yılından sonra Bakû'de devam eder. Ailesinin Bakû'ye göçtüğü bu yıl aslında 4. sınıfa gitmesi gerekirken 3. sınıftan başlamak zorunda kalan Vahabzâde bu durumu şöyle anlatır:

"Ben 4. sınıfa gitmeli idim. Lâkin 4. sınıfta okumayı beceremedim. Çünkü Rus dilinin tedrisi rayonlarda 4. sınıfta, Bakû mekteplerinde ise 3. sınıfta başlanırdı. Rus dilini katiiyen bilmediğime göre yeniden 3. sınıfta okumam gerekti."⁸⁹

82 Ş.G.G.Y. s. 251

83 "Nehayet, 1934. ilde biz de Bakû'ya köçtük. Bu köç indiki kimi yadımdadır. Yevlağa gederki 80 km. yolu araba ile sutkaya geldik. Şekin 35 kilometriyindeki suçma (suçvini) kendinde ahsam üstü bizi yağış tuttu. Geceni kendeiki karvansarayda kaldık. Ertesi gün şehir tezdin yola düzeli ahsamüstü Yevlağa çıktık.

Biz Bakû'ya köçenden sonra Şireli emim de Şek'inin aşağı mahallesinde ev alır ve belelikle, babam son beşik kızı Firuze ve Hanım ana ile orada kalır."

Ş.G.G.Y. s. 246

84 "Men büyüklerin sohbetinden Bakû'nin obrazını hayalimde yaratmışım: O terefe bu terefe geçişen gırmızı rengli tramvaylar, küçelerde üstülenen gır gazanlar, onların altında yatan üzü gözü gapgara 'ciganlar' var. Hayalimde Bakû'ne nece canlandırmışdım, elece de gördüm. Hüsüsle tramvay gören kimi tanıdım."

Ş.G.G.Y. s. 237

85 "Bakû'ya köçenden sonra uzun müddet bu geribe şehere isine bilmedik. Evlerin damı mene geribe gelirdi. Kıremet-siz evlere baidığca mene ele gelirdi ki, onların üstü yandığından belece düzeli. Ah, men evlerin üstüne yastı görmemişim."

Ş.G.G.Y. s. 253

86 "Gardaşım İsfendiyar menden 4 yaş büyük idi. O arıg mektebe gedirdi. 7 yaşım tamam olmaş men de onun hevesine mektebe getdim. (O zaman uşaglan mektebe 8 yaşında götürerdiler.)"

Ş.G.G.Y. s. 260

87 "Mekteb Yolları" B. s. 36, "Elifba Kitabı" M.Ş. s. 257-258, "Ağ Canlar", B. s. 24-26, "Gutgaşen Mektebi" M.Ş. s. 266, "Mektebdin Aynlarında", B. s. 27, "Darülfünun" D.S. s. 22-24, "Aynlık", A.G. s. 41, "Birinci Zeng" M.Ş. s. 267, "Aynası Bol Daşı Az", B.Ü.D.F. s. 148, B.B.G. s. 116,106,107,108,112,114,115, A.D.F. s. 143, S.E.2.C. s. 42,43.

88 M.Ş. s. 268

89 Ş.G.G.Y. s. 260

Böylece Şeki'den Bakû'ye gelmenin sonucunda Bahtiyar Vahabzâde'nin mekteb hayatında birçok uyumsuzluklar çıkar. Önce 4. sınıfta başlamış tahsile fakat, Bakû şartlarına, muhtemeline uyusamamak, sınıf arkadaşlarıyla arasındaki dil, şive farklılıkları dolayısıyla alay edilmek, eziyet ve tahkir... Dövmeyi halde arkadaşları İdris'i dövdü diye suçlanmak -bu haksızlık onu ömrü boyu yandırıp yakmıştır.... Edebiyat dersinde bildiği halde soruya cevap verecek cesaretini kaybetmiş olması, bu arada cevabı ondan duyan arkadaşının hem aferini, hem de beşi alması; Şeki ve Bakû muallimlerinin talepleri seviyesinden doğan fark; Bu seviye farkı da eklenince Bahtiyar Vahabzâde tamamıyla tek kalmıştır. Ona yol gösterip destek olacak bir muallimi de olmamış. Bunlara bir de "Rus dili" bilmemesi eklendiğinden 4. sınıfta kalmıştır. Anasına valvararak mektebini değiştirmiş, "Oktyabr rayonundaki 21 numaralı mektebe" başlamıştır. Sınıf tekrarıyla ona yardımı çok olur. Artık, o güzel okur, muhtemeline anlaşıp, yeni mektebinde matematiğe dayanan ilmlerden 4, başka fenlerden 5 gibi notlar almaya başlar.⁹⁰

*Uşaglıg günlerim düşür yadıma
Mektebe aparır meni bu yollar
O gözlemlerinde her kiçik anın
Sevinçlerle dolu bir alemi var!*⁹¹

"Ömrü boyu gittiği yolların en şerefli" ⁹² saydığı mekteb yollarının ikinci safhası olan orta öğretimdeki vaziyeti de diğer talebelerden daha iyidir. Yalnızca riyaziyyattan kötü notlar alır. Bunun için de bir yalan uydurur o zamanki öğrenci psikolojisiyle. Güya öğretmenini onunla uğraşmaktadır. Kendi uydurduğu yalana kendi de inanan Bahtiyar Vahabzâde kendisiyle sonradan ayrıca ilgilenip ona ilâve ders veren bu hocasından -öldüğü halde- hâlâ çok utanır.⁹³

1942 yılında orta mektebi bitiren⁹⁴ Bahtiyar Vahabzâde anasının isteği üzerine hekim olmak için Tıp Enstitüsünün "Müalic Fakültesi"ne müracaat eder. İki ay fakülteye devam etse de kemiklerin adlarını ezberleyemez. Bir gün bu fenden ders veren hocası Balakışiyev ona der ki:

"Bala, senden hekim çıkmaz. Vahtında başının çaresini kil." Bunun üzerine ailesinden habersiz üniversitenin filologiyeye fakültesine müracaat eder. Burada okuduğunu ancak 1943'ün ocak ayında ailesine söyler. Bir oldu bittiyle karşıkarşıya kalan anası itiraz edemez.⁹⁵

1947 yılında üniversiteyi bitirir. Aynı yıl yüksek lisansa kabul olunur. 1951 yılında "Samed Vurgun'un Lirikası" mevzuunda yaptığı incelemeyle namzetlik derecesini alır. 1964'te de "Samed Vurgun'un Yaratıcılık Yolu" mevzuuyla doktorluk tezini hazırlar, müdafaasını verir.

1950 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesinde (şimdiki Bakû Üniversitesinde) muallim doçent olmuştur.⁹⁶

90 Ş.G.G.Y. s. 253-254

91 B. s. 36

92 a.e. s. 37

93 "...Ele bilirim ki, zelif şe'riyerim de menim haçansa da uydurduğum yalanlardır. ..."

D.G.I. s. 236

94 Ş.G.G.Y. s. 260

95 a.e. s. 256

96 a.e. s. 261

D- Gençlik, Akıllılık Dönemi:

Büyümek aşkıyla çocukluğunda günde yüz defa boyunu ölçen, küçüklüğünden şikâyet edip, büyüklere gıptaıyla bakan, babasının en küçük hareketini bile büyük bir hevesle taklid eden, yüzünün ne zaman tüyleneceğini merak ederek günde on defa aynaya bakan Bahtiyar Vahabzâde yaşını söylemekten de utanır. Kendinden büyüklere hoşbaht sayar.⁹⁷ O. Şeki'den Bakû'ye geldiği tarihi (1934) "akıllılık" döneminin başlangıcı sayar:

*Çıhdı ahıllılığım, o euden çöle,
Ammu uşaglıgım yuharı başda
İndi men şesretim ata yurduma
Odu yürekterdir, buharı başda.*⁹⁸

O, "piyade geçtiği" ömür yollarında yardımı ayaklarından ummuş; kalbinin ateşiyle dışarının soğuşunu, ayazını, karnı ömrünün ilk çağlarında eritmiş⁹⁹ gençliğinde de "delikanlılık"tan olsa gerek "dünya benimkidir" diyerek, bütün dünyayı kendine hayran etmek ister. Fakat dünyayı adım adım gezdikçe kendi hayran olur.¹⁰⁰

Arzuların sırtında kanatlanan gençliğiyle tılsımlı yollardan inatla geçerek büyür. Büyür ama çocukluğunun hayaller âlemini süsleyen masallara inanmaz bu zamanlarda, dolayısıyla "özü büyük, hayali küçük" olur.¹⁰¹ Gençken dünyayı dış âlemi tanıyan Bahtiyar Vahabzâde yaş geçtikçe manevî yönünü, dünyanın iç âlemini de tanıyacak ve o zamana kadar öğrendiklerini "ceraz" olarak nitelendirecektir.¹⁰²

Gençliğin bir zaafı da "her şeyi ben bilirim" hükmünde kendini bulur. İnsanın gençliğinde iyiyi kötüyü iyi tesbit ettiğini sanır. Yanıldığını söyleyen çıkarsa da bunu da aynı psikolojik halle kabul etmez. Bu da gençliğin "kat'ilik" hükmüdür. Bu, kendi söylediğini doğru zannediş ve aksini kabul etmeyişi "hakikati inkâr" şeklinde kendini bulur:

*Gençliğimde bilmemezlik belâsından
Vallah ele bilirdim, bu dünyayı bilirem men
Onda hökm vererdim ki,*

*Bu yohşıdır, bu yamandır
Bu doğrudur, bu yalandır.*

*Cavanlığın hökmü geti
Bu getilik çekiciyle*

*Çoh danmışam hegigeti.*¹⁰³

Onun da gençliğinde yanlışlar yaptığı, hatalar işlediği olmuştur. Her insan tabiatıyla hasta yapabilir ama her insan hatasının farkına varmaz, farkına varsa da itiraf etmez. Vahabzâde "sehvleri" üzerinde de çokça durmuş bir sanatçıdır.¹⁰⁴ O, özüyle sohbet eder, kendine kenardan bakar, kısacası vicdanının sesine kulak verir:¹⁰⁵

97 A.G. s. 52

98 A.S.S. s. 35

99 P.D. s. 68

100 a.e. s. 63

101 "Sirin nağıllara inanım hani?

Inanı heyallarla gosa yaşamış.

Inandım, tılsımlı gıral almam

Yeyen hemen saat cavanlaşmış..."

A.S.S. s. 76

102 Ö. S. s. 53

103 a.e. s. 56

104 P.D. s. 19, A.D.F. s. 51

105 "Kendinden memnun olmayış" her zaman endişeli olmak, "iç rahat etmemek", "yanlış atılan adımları" düşünüp ken-

Elhezer eyledim her yanlışından
Umdum ucalığı düzgün'üşimden
Göynedim her defe yihilanda men
Deme her yanlışım mene ders imiş.¹⁰⁶

Önceleri anlayamadığı, idrak edemediği bir çokşeyi olgunlaştıkça derinden derk eder, bilir. Artık, geçmişte olup bitenlere yabancı bir insan gibi bakıp güleceği yaşlara gelir.¹⁰⁷ İnsanda muhabbet de heves de değişir, büyüklere değil de, küçüklere gıptayla bakılacak yaşlara yaklaşırlar.¹⁰⁸ Bazı yaş basamaklarına varışını Bahtiyar Vahabzâde şiirlerinde şöyle söz konusu eder:

Ottuz yeddim tamam oldu,
Bir çiçek de solub düşdü
Bu gün ömrün çemeninden
diyerek düşünmeye başlar. Saçlara ak düşer, kınışıklıklar yaşlılığın bir nişanı olarak belirir, lâkin yürek kocalmaz. Düşünür, yaşadığı her yılı, ferahlık da keder de var, arzular da vardır. Çünkü arzu, ümit yoludur ömür. Ömür yarı, yol yar arzular yanı... Ne kazandığını düşünür ve her geçen yıldan utanır.¹⁰⁹

Ömür yolu yarını geçtikten sonra "ad günleri" çocukluğundaki gibi neşelendirmez onu. Bilâkis, "fikirli, kederli" olur. Gençlik gelip gitmekte, hazan yapıkları oynamaktadır. Artık "ad günleri", "şad günleri" değildir, "gam günleri"dir.¹¹⁰ Telâşlanır, çünkü daha gerçekleştiremediği çeşit çeşit arzular hayalleri vardır, "görülmemiş yılları", "dünyanın doyulmamış güzellikleri" vardır.¹¹¹ Üstelik ömrün dolanbaşı yollarında kendini aramaktadır:

Gırhı ötmüşem... Yene
Eglim-uca rütbeye
Üreyimse teleda
Taniya bilmemişem
Men özümü hele de...
Tanıyıram-ömrümde
İlk defe gördüyümü
Bezen birce sözünden
Ancag özüm özümü
Tanımıram hele men
Bahar-gış,
Seher-aşam,
Men anadan olalı
Ömrümün dolaylarında
Özümü ahtarırım.¹¹²

disini "knamak" yanlışları "itira" etmek bütün yaratıcılığının başlıca konusu olmaktadır. Ben hiç bir vakit kendimden memnun kalmadım. Çünkü kenardan kendime tenkidçi nazarla bakıp kendiliğusurlarımı görmeyi becermişim. Büyük Yunus Emre diyor ki, 'Bende bir ben de var, benden içeri' bu çok büyük ilkidir. Ben bir şiirimde yazıyorum:
"Dünyada herkes ilkidir
İnsan gökte ay gibidir
Görünmeyen taraflı var."

Bahtiyar Vahabzâde'nin özel bir mektubundan (1.9.1993)

- 106 Ö.S. s. 53
107 P.D. s. 23
108 A.G. s. 52
109 İ.Z. s. 69-70-71
110 M.Ş. s. 64
111 a.e. s. 98
112 a.e. s. 102

Kırkbir yaşını yola saldıığında, Bahtiyar Vahabzâde yılları ömrünün kilometre taşları olarak görür. Bu menzile gelene kadar neler gördüğünün muhasebesini yapar. Ömrün her kilometre taşı onun gamla iç geçirmesine sebep olur.¹¹³ Bazan kırk yaşında olduğunu düşününce kendini dedesinden babasından daha yaşlı da bulur. Çünkü o, dedesinin yaşadığı bir yılı bir ayda yaşar.¹¹⁴

Öyle bir zaman gelir ki, açılanlar solar, dolu boşalır, boş dolar, yaradıp kuran gençlik bir-ter, geçmişten hatıralar söyleyen yaşlılık başlar.¹¹⁵

Herden tóküb önüme
köhne şekillerimi
Men yadıma salıram
o öten illerimi
Bu şekiller, şekiller
köhne hatirelerin
min neğmeli sesidir.¹¹⁶

Yaşadığı anların kâğıt üstüne aksetmiş gölgeleri olan resimlere bakar kalır:

O şekilde gördüyüm
eli çiçekli oğlan-
sade ürekli oğlan
menemmi?... Ah deyişir
ahı insan dembedem.

Doğrusu o, hem menem,
Hem de ki men deyilem.¹¹⁷

Gençlikten uzaklaştıkça insan, dünyaya dört elle sarılır, yaş geçtikçe ağaçlar gibi derine kök salmaya başlar.¹¹⁸ Akılla her şeyi görür, karadan akı bakmadan seçer, ama baksa da yakını göremez, ancak uzağı görür.¹¹⁹ Yaş geçtikçe bir çok insanda da olduğu gibi Bahtiyar Vahabzâde'nin de gözlerinde noksan görme başlar:

On addım uzağı görebilmirem,
Düşmür gözlerimden daha çeşmeyim.
Gızgın ehtiraslar sönür demadem?
Gençlik hevesinden nece düşmeyim.

Maddeye yönelik görme eksikliği, beraberinde manaya yönelik derini görme, süsün püsün için görme yeteneği gelişir.¹²⁰

Zaman ile arzunun ebedi yaşında gözün nuru gibi kalbin kuru da sönmeye başlar. Saç ağarır, kınışıklıklar belirir, zaman yular elinde at koşturmaya başlar,¹²¹ ve insan ömrü bahardan payıza (sonbahara) girer, girer amma ağzın tadı da kaçar:

- 113 M.Ş. s. 81
114 B.Ü.D.F. s. 74-75
115 A.S.S. s. 106
116 P.D. s. 147
117 a.e. s. 148
118 a.e. s. 149
119 A.S.S. s. 74
120 M.Ş. s. 51
121 A.D.F. s. 13

Gaçır

Yaman gaçır ağzın lezzeti

Elimiz, ağzımız aşı çatanda

Tökülür önüne dünya ne'meti,

Ömrümüz, günümüz başa çatanda.

Helelik payızdır...

Üşüyürem men.

Bu deli külekler-bes hardan esir?

Ömrümden ayrılıb meni gehr eden.

Menden üz dönderen bahardan esir.¹²²

Ömrün bahannı, şen şakrak, kaygısız günlerini arasa da, günlerin de canlı her şey gibi bir gün öldüğünün, bir daha da dirilmediğinin farkındadır.

Yaş geçer, beden de bir çok değişikliklere uğrar ama zaman "ruhumuza dokunamaz."

Yüreğe hergün yeni bir uçuş, yeni bir arzu dolar. İnsan yaşlandıkça yürek tazelenir. Arzulardır yüreği gençleştiren. İmkânla arzular çatıştığı zaman da ruh azap çeker, yaş barıştırır.¹²³

Yolda balalardan dala kalanda,

Neylesin bu yohuş, bu daş bilmirem.

Ancag gözelliye heyran olanda,

Özümü, oğlumla hem-yaş bilirem.¹²⁴

Onu ruhen diri kılan, genç tutan hayalleri, arzuları olduğu kadar sanatkarlığıdır da:

Behtiyar, düşünək biz derin derin.

Heyallar möhteşem, arzular şirin.

Esil senetkârın, esil şairin

Özü gocalsa da sözü gocalmır.¹²⁵

Bahtiyar Vahabzâde, kederli anlarda, bu dünyadan kimlerin gelip geçtiğini düşünür. Yaş ilerledikçe eskileri, çok eskileri düşünür, babası, dedesi sık sık rüyalarına girer. Artık uyku-sunda da olsa onlarla "hem-yaşı" gibi konuşur.¹²⁶

E- Evliliği, Çocukları, Torunları:

Bahtiyar Vahabzâde, 1950 yılında, anne ve babasının tavsiyesiyle eşi Dilare Hanımla evlenir. Eşi Dilara Hanım çocukları çok seven, onların her nazını çekmeyi beceren, çok namuslu bir anne, bir Türk hanımıdır.

İlk çocuğu kızı Gülzar 1952 yılında doğmuştur, ismini de o zaman hayatta olan annesi Gülzar Hanım koymuştur. İkinci evladı İsfendiyar Gülzar'dan iki yıl sonra dünyaya gelmiş onun adına da Vahabzâde, II. Cihan Harbinde ölen kardeşinin adını vermiştir. Üçüncü çocuğu da erkek olan Bahtiyar Vahabzâde ona da çok sevdiği vatanının adını vermiş, Azer demıştır.

Üç çocuğu da bugün yetişkin insanlar olarak çeşitli mevkilerde görev yapmakta olan aile sahibi kişilerdir: Kızı Gülzar, matematik, bilgisayar mühendisidir. Oğlu İsfendiyar şarkiyatçıdır, bu gün de Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür Bakanı Yardımcısı olarak çalışmaktadır. Oğlu Azer de Bakü'de savcı olarak görev yapmaktadır.

Vahabzâde'nin üç çocuğundan da torunu varır. Kızı Gülzar'dan Adile (1981) ve Alagöz (1987) isimlerinde iki kız, Oğlu İsfendiyar'dan Bahtiyar (1983) ve Lale (1985) isimlerinde bir kız, bir erkek, diğer oğlu Azer'den Mahmud Ağa (1990) ve Dilara (1993) isimlerinde bir erkek, bir kız olmak üzere toplam altı torunu vardır.¹²⁷

Üniversitedeki görevinden emekliyle ayrılan Bahtiyar Vahabzâde halen milletvekili olarak çalışmalarına devam etmekte, her gün onlarca kişiyi kabul ederek şikâyetlerini, yakınmalarını dinleyip imkânlarının müsaade ettiği ölçüde onlara yardımcı olmaya çalışmaktadır. Yaratıcılık hayatına devam etmekte olan sanatçının gerek kendi yazdığı eserlerin gerekse kendi hakkındaki yazılan eserlerin yayınırsa arka arkaya sürmektedir.

122 P.D. s. 22

123 a.e. s. 23

124 a.e. s. 150

125 D.S. s. 63

126 A.S.S. s. 75

127 Kendi özel mektubundan... (14.09.1995 tarihli)

II. BAHTİYAR VAHAPZÂDE'NİN RUHÎ PORTRESİ ve FİKRÎ YAPISI

Kendisinin nasıl ise öyle görülmesini isteyen¹ Bahtiyar Vahabzâde, yalnız gözle görülen "ben"den değil gözle görülmeyen "ben"den tanınması gerektiğini söyler. "İklik" isimli şiirinde kendisini şöyle anlatır:

Gözünle gördüyün men ayrı mendir,
Esl "men" gözüne görünmeyendir.
Özüm de bezmişem öz ses-küyümden
Düzünü ahtarsan, göründüyümden
Uçayam,
Bir fikrin dönmez guluyam
Menim gâh sağımda, gâh da solumda
Bir göze görünmez men var-men oyam.²

O, iç âlemi, fikir ve his dünyasıyla değerlendirilmesini ister. Bu tip değerlendirme için onu, "değişmez akide"sine ters düşmeyen mısra ve satırlarda aramak gerekir, içinde yaşadığı rejim dolayısıyla söylemek zorunda kaldığı şeylerde değil. Vahabzâde'nin görünen "ben"i ile görünmeyen "ben"i bunlardadır. Aşağıdaki mısralar da bu hususta, bizi bilgilendirmektedir:

Eğer boylanmırsa sözüm özümden
Başga men eyleşip benim yerimde
Bir nadan sözüne susuramsa men
Demek gizlenmişem men öz sebrimde³

Bir tek "ben"in içinde birçok "ben"in varlığından söz açan Bahtiyar Vahabzâde'nin⁴ kendiyile ilgili tanımlamaları çok çeşitlidir: "Doğan bir seherin selâmıyım", "Ben sadece ben değilim, yok, herkesim!"; "Dünyadan gidenin günü hasreti; dünyaya gelenin inancıyım."⁵ Yorumluz, dinlenmek istemez çelik ve demirim."⁶ "Yüzlerce pınarın çeşmenin billur gözüyüm", Binlerce gecenin geç açılan gündüziyüm." "Gönlümün öz aynasıyım."⁷ ...Onun kendini tanımlamaları bu kadarla bitmez. İşte değişik cepheleri ve değişik halleriyle ilgili kendini açığa vurmalar:

O, "karanlıkta yanan, ışık veren yüzüktür," "Gönül kitabının önsözü," "Ulu bir fikrin özü," "kalb ocağının tütsüsüdür"⁸ "Arzusuyla daima çatha çatha olan bir ışıktır."⁹ Çok defa dün-

yayla -istediğini alabilmek için- göğüs göğüse mücadele edendir.¹⁰ Yaşadığı dünyadan da şikâyetçidir.¹¹ Bazan bu şikâyet, kendi şahsına da çevrilir. Öz nefsi ile aklı yaka paça savaşır:

Men hardayam
Öz nefsimle, öz eğlimin
Elbeyaha savaşında?
Ya belke de bir günahsız mehebbetin
göz yaşında
Üreyimin ağrısında
Hislerimin harayında, çağrısında?¹²

Zaman zaman kendinden yakınan Bahtiyar Vahabzâde, başkalarının hatalarını bağışlar. anlayışla karşılar fakat kendisini asla.¹³ Kendinden rahatlık duymaz, tıpkı "narahat" dünyamız gibi. Dinçlik ve rahatlık onun düşmanıdır. Bu yüzden ne gönlü ne canı rahat eder.¹⁴ "Fırtınalar önünde öz semtini değiştiren yelken" olur; bazan da öz fikrini öz eliyle boğan bir katile olur.¹⁵

Yohlugdan da o yana
Özüm oldum öz arzumun hedefi,
Meni mene düşmen etdi
Duyguların, fikirlerin
mene gizli terefi.

Ahır bezdim, yoruludum.
Gözel güzel fikirle
Elvan-elvan duygulara kör oldum
Bu dünyanı
men basiret gözlerimle
Göre-göre kor oldum.
Gaya üstde tek galmışım,
Tufan goptu, inilddedim.

ney oldum.¹⁶

Vahabzâde'nin kendisi ile ilgili tanımlamalarından biri ve belki de en önemlisi de şudur: O, "öz köküne güvenen, öz yurdunun, toprağının evlâdı"dır. Aynı zamanda "budak budak kollarıyla atasından çok öz çağının evlâdıdır."¹⁷

A- Gaye Adamı, Ülkücü Şair

Gayesiz yaşamak, yaşamak değildir. İnsanın yaratılışında da bir hikmet, bir sır vardır. Bu hikmet, bu sır, insanın ruh dünyasında kendini bulacaktır veya insanın ruh dünyasını şekillendirecek, ona bir istikamet verecektir.

Bahtiyar Vahabzâde, insan ne için yaşamalı, hayatın manası nedir, yaşamaktaki maksat, gaye nedir, niçin çalışmalı, sorularını çokça düşünüp kafa yormuştur:

- 10 A.O.F. s. 51
- 11 Ö.S. s. 45
- 12 a.e. s. 50
- 13 a.e. s. 47
- 14 P.D. s. 85
- 15 N.H. s. 18-19
- 16 a.e. s. 32
- 17 Ö.S. s. 55-56

- 1 Ö.S. s. 71
- 2 a.e. s. 57
- 3 a.y.
- 4 D.S. s. 131
- 5 A.S.S. s. 111
- 6 B.U.D.F. s. 28
- 7 P.D. s. 77
- 8 a.e. s. 74
- 9 A.D.F. s. 47

"...manen büyümeli, yükselmeli, insan arzularının zirvesine yücelmelidir. Bu noktada insan yaşamak amâlini yani gayesini bulur:

Ölümünden gormayan de kimdir, de kim?

Gayesiz yaşamak ondan gorhulul!

Peki gaye nedir? Kendi saadetiñi başkalarının gözyaşları ve felâketi ile temin etmek de gaye olabilir mi? Bunun da cevabını dâhiler güzel vermiştir. Büyük Nizâmî, dünya nimetlerinden ötürü insan kanı döken Fatihler fatihi İskender'e Berde hükümdarı Nüşabe'nin dili ile ders verir. Nüşabe İskender'e haksızlık sofrası yemek yerini taş kaş teklif eder, İskender, "Taş kaş yiyilir mi, bu ne demektir?" deyince Nüşabe: "Faydasız, yaramaz böyle taş için bu kadar vuruşmak, çarpmak niçin?" diye fatihlik amacının manasızlığını, ona anlatır."¹⁸

Demek ki gaye, "başkalarının saadeti adına Vatanın, halkın ve umumen insanlığın adına çalışmaktır." Bu büyük gaye içinde kişinin kendi menfaati de vardır. O, bunları düşünürken, aklına âlim dostu Hudu Memmedov'un şu güzel mısraları gelir:

Bu gala bizim gala

Hemişe bizim gala

Gurmadım özüm galam

Gurdum ki izim gala.

İşte insan da "Özünün değil, izinin kalması için çalışmalı"dır. İnsan duygularının "güzelliği, büyüklüğü ve harikâledeliği" burada kendini bulur. İnsanın dünyada bıraktığı "iz", "çığı" onu ebediyete götürecektir tek yoldur.¹⁹

Batan bir güneşin, solan yaprağın,

Guruyan çeşmenin, sönen ocağın

Derdini gemini gelbe salmayan,

Birinin derdine ortag olmadan,

Yaşamag ay ana, yaşamakmıdır?

Heyat meger ancag kef-damagmıdır."²⁰

Hayatı "zevk u safa" için sevmek O'na göre değildir. Dolayısıyla her nefes alan, her çörek yiyen, çay içen sekiz saat çalışıp sekiz saat yatan yaşıyor sayılmaz. "Yaşamag-neyinse uğrunda çarpmışag neyinse eşğine alışıb yanmagdır." Güzellik bir şeye sahip olmaktan değil, sahip olmak isteyenin uzaklığında, elçatmazlığındadır. İşte o "elçatılmaz" çatmak arzusu hayata mana kazandırır, hayatı güzelleştirir.²¹ Vahabzâde'nin hayatını da sanatını da şekillendiren kaynak budur. Onun şahsiyetinin temel taşları da şiirlerinde birbirine eş veya yakın anlamlı olarak kullandığı "megsed, amal, egide, inam, meslek" kelimeleriyle kendini gösterir,

Gayesiz, megseedsiz ömür şürmedim

Verdim ezablara men öz gelbimi

Derede tepede dolay görmedim

Menim içimdeki dolaylar kimi..."²²

İnsan "maksatsız" yaşıyorsa boş yere yaşıyor demektir. Yürek bir "arzu" için çırpınmalı, insan o arzusunun aşkıyla çarpmalı. Yoksa, "emelsiz dilek" şiirin bir uykudan başka bir şey değildir. "Maksatsız hayat yelkensis gemidir" ancak.²³

18 S.B. s. 272-273

19 a.e. s. 273

20 M.Ş. s. 39

21 D.G.I. s. 262

22 A.D.F. s. 51

23 A.G. s. 121-122

Yaşamak yanmagdır, yanasan gerek

He'yatın me'nası yalnız ondadır

Şam eğer yanırsa-yaşamır demek

Onun da hayatı-yanmağındadır.

"Eğer yanıyorsan ise yaşamıyorsun... Sönmüş mum gibi ölüsün! Hayat yalnız mübarekede, her hangi bir şeyin aşkına alışıp yanmakta mazmunlaşır, mana kazanır. Bu fikri yunan filozoflarından beri bütün düşünen adamlar demiş. Lâkin her biri öz müşahadesinden, öz mübarezesinden, öz yangısından yola çıkarak... demişler."²⁴

Bahtiyar Vahabzâde'nin "Açılan Seherlere Salam"da yer alan "Gaye" isimli şiirinden, onun, akidesini de gayesini de öğreniyoruz:

GAYE

İrademin ağasıyam,

Egidemin kölesiyem-

Egidemin yolunda da ölesiyem.

Neçin, nece yaşamağı o öyredib,

Heyatımı me'na ile nakışladı.

Meni mene tanıtdırıb,

Meni büyük bir Vetene bağışladı.

Gaye ki var, kimi üçün-heyat yolu,

Kimi üçün-tapmacadır.

Bu dünyanı derk edençün

Heyatdan da o, ucadır.

Başım üste dalgalanan

O bayrağın kölgesinde

Ölüm bele hoşdur mene.

Ömrüm, günüm gurban ola

Ölümü de heyat geder

Mene güzel gösterene.²⁵

Hayata mana kazandıran, insanı insan yapan²⁶ Vahabzâde'yi kendine köle eden, yolunda ölümü göze aldırın, hayatı da ölümü de güzelleştiren akidesinin kaynağında "vatan, millet, bayrak" gibi mukaddesler vardır. Onun içindir ki "meslek yolunda dökülen kanlar kan değil tan yerinin şafaklarıdır."²⁷ Feryat ile âh onun sırdaşı olmamalı; ömrü boranda karda geçse ne çıkar; o, elinde silâh ile mesleği yolunda vuruşmalarda veya vakur ağaçlar gibi ayak üstü yahut da elinde kalem, masa başında ölmek ister. Çünkü "mesleği, âmâli, akidesi" olan "korkmazdır, kudretlidir, cüretlidir, eğer yoksa bir mesleği, işte o kişi "korkar, yaltaklanır ve varlığını bir 'sağol'a satar."

Kendisini "mukaddes bir akidenin" insanı sayan kişinin özellikleri bunlarla da kalmaz. O, mesleği yolunda her zahmete katlanır, hatta, bundan zevk de alır. "Fedakârdır, işgüzdür". Böylece yüce bir tüküye baş koymayansa kendi işinden bile acizdir. Bıkkınlık ve tembellik içindedir. Ülkücünün ise sevgisi de bellidir, nefreti de. O, yüce hedefe doğru yürürken, ken-

24 D.G.I. s. 262

25 A.S.S. s. 5

26 S.E.2.C. s. 21-22

27 a.e. s. 51

dine ve mukaddeslerine kim düşmansa onu tanır; nefreti de ona yöneliktir. "Mesleği olmanın hisleti de olmaz."²⁹

*Gan bahası, can bahası yığdığın
Servet olar sene dövlət olamıyaz
Bir meğsedle bir hedefe döymeyen
Min zerbeden bir keramet alamıyaz.*³⁰

1- Bahtiyar Vahabzâde'nin Akidesinin Sınırları

Mesleksiz, insanı yelkensis gemiye benzeten Bahtiyar Vahabzâde, "Mukaddes akide, büyük meslek" sahibi olanların ömrünün fırtınalarla geçtiğini söyler.³¹ Onun bu sözleri mesnetsiz değildir tabii ki. Çünkü, o, birçok gerçeklerin söylenemediği, açıkça söylenmek bir yana ima edildiği zaman bile insanların aniden yok edildiği bir ülkede yaşamaktadır. O, insanın en yakın, en sevgili dostuyla dahi açıkça konuşamadığı, eskaza konuşmuşsa bile ihbar edileceği korkusuyla, uykusuz bir gecede götürülebileceğinin düşüncesiyle tir tir titrediği "memleket boyunda bir hapishanede"; Yalanın öğündüğü, hakikatin yüreklerde ağladığı; yüreklerden dile gelince de yolda yetmiş defa takla attığı bir ülkede yaşamaktadır.

Binlerce günahsızın suçlu görülüp vatanından sürüldüğü, bir insanın diğerini alçaltarak kendini yücelttiği ülkede sanatçı olup da milletsever, azatlık aşığı bir şair olup da dilini tutmak ne zordur!? Hakikatleri dile getirip sonra da bunları köşe bucak saklamak, alışıp yanarak yazılan bu şiirleri o "kan içenin" eline geçmemesi için, kendi elleriyle yakmak.³² Bunun o kişiye vereceği ızdırıp çok büyük olmalı... Vahabzâde'nin yanan şiirlerine baktıkça içinden geçirdikleri şöyle:

*Yanır hagsızlığa garşı yükselen
Egidem, meslekim, heyirim-şerim;
Yanır rezaletle dōş-dōşe gelen
Gorhmar setirlerim, kişi sözlerim.*

Yanan onun, şikâyetleri, memnuniyetsizlikleri, zamaneye isyanları, hoş niyetleri, arzularıdır. Yanan, bu dünyadaki ayak izleri, arzuların çıgıkları, hakiki doğru sözleri ve yanan yüreğinin çıkıncıklarıdır. Kalbinden süzülüp akan şiirleri, yanan duyguları ve düşünceleridir. Vahabzâde, o anda, kendini kendine düşman kesilmiş, kendi gerçeğini, hakikatini yakan bir "katil" gibi görür.³³

*Yanır hedefini düzgün belleyen
Açığ mehebbetim, açığ nifretim.
Yanır ohucuya hegiget deyen
Rıyasız, boyasız sözüm söhbetim.
Dünyadan dünyaya gileyim yanır,
Yanan şerlere üreyim yanır.*³⁴

²⁹ S.E.2.C. s. 21

³⁰ Ü.H.G. s. 91

³¹ M.Ş. s. 395

³² "İki Gorlu" Poeması N.H. s. 161-184

³³ a.e. s. 170, 171, 172.

³⁴ Bahtiyar Vahabzâde yakalanıp zindanlara atılacağı korkusunu yaşadığı bir gece, birçok şiirini de yakmaya kıyamamış, geleceği düşünerek anasının protez ayacağına gizletmiştir. Bugün, bu şiirleri okuyucularına "Nagil-Heyal" (1991) kitabıyla; Ümide Heykel Geyun" (1993) eserindeki "Sandıktan Sesler" bölümüyle ulaştırmış bulunmaktadır.

Onun akidesi her zaman büyük harfle yazdığı "Vatan"; "tanrı, hag" olarak tarif ettiği "azatlık"tır.³⁵ "el, halk sevgisi"dir:

"Vatan sevgisi insana meslek, âmâl getirir. Meslek ise yüreğe cesaret, kollara kuvvet, gözlere ışık verir."³⁶ Onun içindirdi ki mesleği isteyen öz canından geçmeli, öz canını isteyen de vicdanından geçmeli olur.³⁷

Vahabzâde gibiler, bir gün öz elleriyle bal içerler, öbür gün zehir. Onlar hayat yollarından ayaklarıyla değil, akideleriyle geçerler.³⁸ "Maksat" şirindir ama, menzil uzaktır, yol doluşık, ömürse kısadır.³⁹ Tabiatla her şey değişir, insanın dış görünüşü de yıldan yıla değişir, alem elbisesini, kara toprak rengini değiştir. Fakat "meslek, akide" değişmez.⁴⁰ O, bir şiirinde kendini şöyle anlatır:

*Men insanam,
Min arzum var, min kamım var,
Ancak birce inanım var.
Bu dünyaya getirse de anam meni,
Yaratıbdır inam meni!
Men inamin övladiyam,
Onunkidür ömrüm-günüm.
O kompasdır
Egrebin ucundadır
yolum, yönüm!*

Çatalı olmayan bu tek yönlü inanç yolunda açılmayan kapıları açası⁴¹ olan Bahtiyar Vahabzâde yaşadığı siyasi atmosfer içinde zaman zaman "korku"yu zaman zaman "cesareti" tadardı; takip de edilir; çarmlıha da çekilir.⁴² Öz yolu, öz emeli, düz emeli yolunda cesaretlendiğinde "rahatlık gider" korku hükmetmeye başladığında "küçülme" hissiyle⁴³ derde kalır.

Onun payına bu dünyada "bir meslek, bir âmâl" düşmüştür.⁴⁴ Dünya ne kadar dönse, fırlansa da, karşısına şer de hayır da çıksa; hatta feleğin çarkı tersine dönmeye de başlasa, Bahtiyar Vahabzâde, akidesini hiçbirşeye değişmez:

³⁵ "Men öz azatlığınma tanrı dedim, hagg dedim
Bir hükme, bir fermana men başımı yemdim
Ammah vahtin dalınca
Ömrüm boyu gul kimi nece sürünmüşem men
Golumdaki saatlin guluna dönmüşem men.

A.D.F. s. 14

³⁶ S.B. s. 279

³⁷ İ.Z. s. 204

³⁸ M.Ş. s. 96

³⁹ P.D. s. 123, Ö.S. s. 18

⁴⁰ İ.Z. s. 16

⁴¹ A.S.S. s. 46

⁴² "O günden benim ağır günlerim başladı. Yazılanımı metbuata ve radio-televiziyaya burahmadılar. Haggında böhtan dolu megaleler çap olundu. "Gülistan" ve anadili haggında yazdığım "Ana Dili" "Oğluma" "Latin Dili" "Riyakar" adlı şerhlerim tengid hedefine çevildi. Bu hadiseden bir geder evvel çap olunan "Kökler, Budaglar" kitabım resmi suretle gadağan edildi, kitabhanalardan yığıldı."

⁴³ D.S. 130

⁴⁴ A.S.S. s. 104

Min-min iller bu dünya belece fırlansa da
Bir yuvanın bülbülü min budaga gonsa da
Aylar, iller, fesiller birbirini dansa da
Değişmezdir egidem çoh da dünya fırlanır.⁴⁵

2- "Akidem, Muhabbetim; Cevherim"

Milletinin oğlu Bahtiyar Vahabzâde, kuvvetini ana topraktan vatan toprağından alır; yürekle yaşadığı gibi yürekle de öleceği inancındadır.⁴⁶ Onun gücünün de saadetinin de kaynağı vatani ve milletidir.⁴⁷ Yine de zaman zaman bu vatana, bu halka layık olamama endişesi taşır.⁴⁸

"Dünyada her bir kahramanlığın, fedakârlığın, her hünerin ve zaferin anası meslektir, akidedir. Meslek ve akide ise ilk önce Vatana bağlıdır. Samed Vurgun'un dediği gibi: "Vatan-sız, yurdsuz insanlar yaşar âlemde mesleksiz."

"...Sanatkâr, sanatkarlığından evvel vatandaşdır. "Dâhileri de dâhilik seviyesine yükselten bu histir."⁴⁹ İnsan duygularının en yücesi, en mukaddesi vatan sevgisidir. İnsan vatanını sevmekle cemiyet karşısındaki borcunu bulur ve öder çeşitli yollarla. Vatanını sever, ne için yaşadığını, neyin namına çalıştığını bilir.⁵⁰ İşte Bahtiyar Vahabzâde, ne için yaşadığının, neyin namına çalıştığının şuurunda olan bir Vatan mecnunudur. O, ecdadının türbesi, kökümüz topraktan ayrılmamak gerektiğini söyler.⁵¹

"Özü ışık, sözü ışık, adı od Azerbaycan'ın mukaddes toprağından boy attık, onun için bu dünyada 'meslekimiz, âmalımız' da odur."⁵² Bu meslek ve âmal Bahtiyar Vahabzâde'de üç değişik boyutta ele alınır. Biri Gülistan Mukavelesiyle (1813) Rusya ve İran arasında paylaşıp ikiye bölünen Cenubi ve Şimali Azerbaycan'ın birleşmesidir. İki Azerbaycan'ın bir bütün olarak düşünülmesi Vahabzâde'nin şiirlerinde sıkça karşımıza çıkar:

Könlümüzde bir vahiddir, güneyimiz güzeyimiz,

Veten bizim namusumuz, biz Vetenik, Veten de Biz⁵³

Bir milletin kendi fikri alınmadan vatani ve insanları iki yere parçalanmış, birbirlerine hasret koyulmuş, ağzları yumruklara tıkanmıştır. "Azerbaycan'ın serhattındaki direkler toprağın üstünden geçmez, iki yere parçalanmış halkın sinesinden geçer."⁵⁴ Gardası gardaştan ayrıran bu hal, halkın yüreğinden geçenleri mısralaştıran Bahtiyar Vahabzâde'de derin bir teessür uyandır:

Men güzeyli oldum, arzum güneyli,
Ona çatamamdım, çalıştım heyli.⁵⁵

45 A.D.F. s. 36

46 M.Ş. s. 23

47 A.D.F. s. 15

48 "Sevgin gözlerinde bizi büyüttü,
Öylüdü bizimle, ey halk, ey Veten!
Hermeşe gelbinden bir sual ötdü;
Senin hürmetine lâygıgımmı men?"
A.D.F. s. 15

49 S.B. s. 281-282

50 a.e. s. 279

51 Ü.H.G. s. 63

52 a.e. s. 71-72

53 a.e. s. 72

54 Ş.G.G.Y. s. 191-192

55 D.S. s. 64

Bu teessür, 1958 yılında hiçbir yerde yayınlattıramadığı "Gülistan Poeması"nı ona yazdırır. Ve ardından şair için ağır günler başlar...⁵⁶

Müslüman için Mekke'nin Medine'nin kudsiyeti, kıymeti ne ise Onun için de Bakü ve Tebriz aynı şekildedir:

Hem Tebriz, hem Bakı'dır

Mekkem., Medinem benim.⁵⁷

Demek ki Vahabzâde'nin akidesinde öncelikle bölünmüş parçalanmış Azerbaycan'ın birleşmesi vardır. Daha sonra da geniş çaplı bir hedefi düşünür O. Oğuz Kağan Destanında. Oğuz Han'ın ağzından ifade edilen "güneşin bayrak, gök kubbesinin çadır, bozkurt sesinin de savaş narası" olması fikrinden yola çıkan Bahtiyar Vahabzâde, akidesinin sesinin ne kadar gür olduğunu açıklar. Ona uzaktan bakan bu arzu -şimdilik-, geçmişteki kudretimiz düşünülürse bugün niye gerçek olmasın?!

Egidemim gür sesini,

Ganadlanmag hevesini

Üreyimin neğmesini

Çok ötmüşem, ötesiyem.

Men bilirem güdretimi;

Özüümü de ötesiyem

"Güneş bayrag, göyler çadır"

Arzu mene genden bahır

Nece olsa, evvel-ahır

Men ona da yetesiyem

Men bilirem güdretimi:

Öz-özümü ötesiyem.⁵⁸

Dünyada hayır da şer de yanyanadır. İnsanların fıtratını, cevherini bilmek için ölçü, mehenk taşı ise "meslek, âmal" fikrinin bulunup bulunmamasıdır. İnsanın yol yoldaşı bunlar olmalıdır. Çünkü insanın değeri bunlarla anlaşılır. "Akide" insanın cevheridir, mesleği insanı insansa merddir, öz yolundan dönmaz. Bunlardan mahrum olan insan "Sögüt ağacı misali bir o tarafa bir bu tarafa eğilir, amma bir hedefe vuramaz."⁵⁹ Demek ki, bir akidesi olan çizdiği yolda hedefi er geç vuracaktır. Milletlere de işte bu "milli akide" lazımdır. Bu milli akideden. milli şuurdan mahrum olan milletler kendi kudretlerine, güçlerine güvenemedikleri için rüzgâra göre bir o yana, bir bu yana eğilecektir. Bu eğilip bükülmeyi tasvip etmeyen Bahtiyar Vahabzâde:

Su içir şe'rim benim egide çeşmesinden,

İlham alır, güç alır bir amalın sesinden...

Şerefimdir bu meslek,

Şöhretimdir bu iman,

Ona şe'rim de gurban,

Ona özüm de gurban!

Menim sevincim bele üreyimde gizlenen

derde, geme borçludur...

56 Ş.G.G.Y. s. 331

57 M.Ş. s. 90

58 A.S.S. s. 54

59 S.E. 2.C. s. 20-21

Şe'rim,
Şairliyim de

Meslekime borçludur
Egideme borçludur.⁶⁰

şeklinde kendisi ve akidesi arasındaki o kopmaz ilişkiyi ortaya koyar. Çünkü ona göre "inanç, iman, aşk, akide" her vakit en ağır silahlara galip gelebilir. Bütün zaferlerin adı da "imandır, imandır. meslektir." Onun içindir ki, "hakkın askerleri kendini yenilmez sayar."⁶¹ Mehmet Akif Ersoy da İstiklâl Marşı'nda "Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl"; "Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var" derken aynı fikir ve hislerle gülememiş miydi?

Bahtiyar Vahabzâde'de de kendi milletinin içine düştüğü çıkmazları; memleketi Azerbaycan'ın önce ikiye bölünmesini, sonra içlerine ermenilerin bilinçli olarak yerleştirildiği "Kara-bağ" çıbanını çok düşünmüştür. Bu konulardaki tepkilerini şiir ve nesirleriyle dile getirerek milletin duygularına tercüman olmuştur. Vatanının mecnunu şair, önce "Gülüstan", sonra "Topraktan Pay Olmaz" ve daha birçok şiiri ile vatan toprağının milletinin olduğunu ermenilere bağışlanamayacağını, ecdadının şeref ve şanının bu topraklarda yattığını söyleyerek "kulluğa, ahmak yerine konulmağa" baş kaldırmıştır.⁶²

Başımız üstünde hermiş yumrug,
Halal adımızı demeye gorchudg.
Damğa da vurdular hele bu ada,
Dandığ gorchumuzdan öz babamızı
Kıfayet değilmiş bu da cellada.

63

Milleti adına büyük düşünen, büyük idealleri olan bu millî şairi, Azerbaycan topraklarının Ruslar tarafından "ermenî diğalara" peşkeş çekilmesinin vereceği azabı tasavvur etmek zordur. Yine de onun bu yürek ağrıları 20 Ocak hadiseleri üzerine yazdığı "Şehitler"⁶⁴ Poemasında, "Şenbe Gecesine Geden Yol" eserinde bulabiliriz. Bu iki eserden o kanlı gecede katil gülesine kurban gidenleri ve o geceyi hazırlayan sebepleri öğrenebiliriz.

Bu tahammülü zor olan faciayla "kocaman bir milletin beli yaman bükülmüş, tahkir edilmiş alçaltılmış"tır.⁶⁵ Bu milletin, bu yurdun oğlu Bahtiyar Vahabzâde "keşke o dehşetli geceden haberi olsaydı da onların önüne kendini siper etseydi; o kızıl kurşunlara göğsünü gersaydı" ister.⁶⁶ Aynı zamanda hem hâkim, hem katil olan Rus hükûmetine lanetler yağdırır.⁶⁷

C- Millî Kin, Millî Nefret:

Milletin yol göstericisi "millî akide" aynı zamanda bir muhabbet kaynağıdır. Çünkü bu

millî hedefin yönlendirip şekillendiği arzular vardır. Bu arzular milleti "yüce akide"ye çatıracaktır. Fakat insanı bu yoldan alıkoymak isteyenler de daima olacaktır. İşte bu akılda, bu çabada olanlarla, onların çeşitli kumpaslarıyla içiçe olan Azerbaycan'ın "halk şairi" Bahtiyar Vahabzâde, muhabbetine ulaşmasını engelleyenlere, engelleyecekleri karşı derin bir nefretle doludur. İnsanı yücelten, büyüten bir nefret:

Nifretim ucaldır, böyüdü menî,
Özüm de heyranam öz güdretime
Nifretim dağıdıb seddi, berenî,
Meni çatdırıracag mehebbetime.⁶⁸

derken hissettiği bu nefretin gücüyle kendine güven duygusuyla hayalini kurduğu o sevgiliye -akidesine- kavuşabileceğini anlatmaktadır.

"İntikam hissi ve kin millî şuurun belirtisidir."⁶⁹ Bütün ömrü boyu "ciğeriyle değil inançlarıyla nefes almış" olan Bahtiyar Vahabzâde'nin kını, tankı topu olup fakat adaleti, doğru sözü olmayan, güçle zorla insanları kendine köle etmeye çalışan Rus'adır.

Deme ki, deryayam, derindir tekim
Vallah guruyarsan sen damla-damla.
İnomdır egidem, gücüm, meslekim,
Gelebe benimdir bu inamımla!⁷⁰

Milletin başına "pusu kuran", önce onu dininden, tarihinden uzaklaştırıp, dilinden de etmeye çalışan,⁷¹ nihayetinde vatanını da Ermenî'ye satmak isteyen Rus'adır onun kını nefreti. O, "Nifretim" isimli şiirinde de, denizin gazabı, hırslı sularını görünce, aklına gelen kendi nefretini anlatır. Kendisiyle "özüne sığınmayan Hazar"ı hemhal görür. O da, nefretinden dolayı Hazar gibi aşır taşmaktadır:

Değişir gezebim, fitretimi de
Nifretim doğulub mehebbetimden
Geribe gelmesin,

nifretimi de
Mehebbetim geder isteyirem men.
Arzular namine yaşayırız biz,
Nifretim-meslekim, egidem benim
Sevgisiz

nifretsiz

dalgasız

sessiz

Neyime gerekdir bu âlem benim?⁷²

Asabiyet de Bahtiyar Vahabzâde'nin şahsiyetinin bir yönünü oluşturur. Ona, asabî olduğunu söyleyenler haklıdır. Fakat bu asabîlik hali bir noksanlık şeklinde tecelli etmez.⁷³ O, taa

60 B.Ü.D.F. s. 57

61 S.E.2.C. s. 51

62 N.H. s. 42-44

63 a.e. s. 180

64 a.e. s. 185-229

65 a.e. s. 211

66 a.e. s. 222

67 "Eğer yeniden gurma bundan ibaretlirse, men buna le'net ohuyuram. Bir şair gözleriyle gördüğü dehşetlere nece dözlebilirdi? Ve buna göre de men hemin günün ertesi Azerbaycan Merkezi Komitesinin etrafında e'tiraz miltigine yığılmış on minlerce hem veterenlerin garışında Kommünist Partiyası sıralarından çıktığını e'lân etdim."

Ş.G.G.Y. s. 272

68 B.Ü.D.F. s. 30

69 Onun içindir ki Mehmet Emin Yurdakul bir yazısında şöyle diyor:

"Madem ki kincisin demek ki pek kuvvetlisin. Öyle ise sen bu kınıni keskin bir kılıç gibi sakla ve bir kılıcı kimsler için kullanacaksın, bu kınıni de onun için kullan..."

70 Ü.H.G. s. 47-48

71 a.e. s. 4

72 B.Ü.D.F. s. 29-30

73 P.D. s. 60

Celâl Tarakçı, Konferanslar, Samsun 1987s. 167-168

çocukluk yıllarından hayatın haksızlıklardan ibaret olduğunu öğrenmiştir. Yaşadığı ilk haksızlık hadisesinden sonra kendi tabiriyle "eseb hesteliğine" tutulmuştur.⁷⁴

Çocuk yaşlarında kafasında yer eden "hak, haksızlık" kavramlarıyla, Vahabzâde büyüüp kendine bir hedef seçtikten sonra, bu hedefe duyduğu muhabbete ve akidesine set çekerek onda nefret duyulan oluşturanlara karşı asabileşir:

Dünyaya gelmişim anlayam, ganam.

Anladın,

üreyin od tutub yanar.

Beli, esebiyem, çünkü insanam.

Menim nifretim uar, mehebbetim var.

Guzuya da beli,

Gurda da beli?

Deyirsen, olmasın bahışım benim?

Nogsanım budursa eger...

demeli

Ancag nahışımdır yanışım benim.⁷⁵

B- Hayata Bakış Tarzı

Nece 'men' yaşayır tek birce mende

Öldüren de menem, ahi ölen de

Su da özümmedir, od da özümde

Dost da özümmedir, yad da özümde.

Rehm de mendedir, zülm de mende

Heyat da mendedir, ölüm de mende...⁷⁶

İnsan tabiatına Yunusca bir bakış içinde Bahtiyar Vahabzâde yaradılış hikmetlerinin farkındadır. Hayatın hemen yanı başında da ölümü hatırlamadan edemez. "Ölüm yer yüzünde ebedi olan hayatın yenileşmesidir." Ona göre. Dolayısıyla ölümü derkeden insan hayatı da derk eder ve güzelleştirmeye çalışır:

"Bu geçici hayat bize ne için verilmiştir? Hayatın manası nedir, yaşamakta gaye nedir, maksat nedir yaşamakta. Bir sözle, ben ne için yaşamalı, neyin namına çalışmalıyım?"

Bu sualler karşısında duran insan ma'nen büyümeli, yükselmeli, insan arzularının zirvesi-ne yücelmelidir. Bu noktada insan yaşamak âmalını - yani gayesini bulur:

Ölümünden gormayan de kimdir, de kim?

Gayesiz yaşamag ondan gorhulu!⁷⁷

74 Bahtiyar Vahabzâde 8-9 yaşlarında iken Hanım'ın kızı Firengiz'in, aynı mahalleden onu seven Nureddin tarafından bıçaklanması esnasında diğer bayırlar. O, bu olaydan aldığı dersi şöyle anlatır:

"Bir hıfeden sonra Firengiz hestehanedan çıldı. Men ise bir ay yatdım. Gatilin elinde gördüyüm ganlı bıçak gözlerim önünden çekilmirdi. Hermin bıçak yuhuma da girir, üstüme gelir, meni gorhudurdu. Geceler saygılayırdım. O günden eseb hesteliğine tutuldum. Meni sarsıdan Nureddin'in zıbaşanlığı heyasızlığı ve onun cezasız galması idi. Öz-özümde düşünür ve bunu gayretime sığdıra bilirdim ki, niye hükümet onun cezasını vermesin? Bu heç, bes gardeşler niye susur onun gudurğanlığının cevabını vermiyorlar? Men bu lağeydiliyi atama ve emillerime bağışlaya bilirdim. Az ömrümde şahid olduğum bu ilk hagsızlık meni yandırıb yohırdı. Men o zaman hardan bileydim ki, hayat baştan başa hagsızlıklardan ibaretdir?! Hardan bileydim ki, benim zamanemde en büyük hagg gücdür. Lakin bir gederden, sonra bu heşgeti de başa düşdüm." Ş.G.G.Y. s. 248-249

75 P.D. s. 61

76 D.S. s. 131

77 S.B. s. 272

Vahabzâde'ye göre hayatın manasını yalnız ve yalnız sevenler, bir şeylerin vurgunu, delisi olanlar anlar. Böyle insanlar, sürünerek yaşamayı asıl yaşamaktan ayırabilir. "Asıl yaşamak nedir?" sorusu üzerinde kafa yoran Bahtiyar Vahabzâde'nin bu soruya bulduğu cevap ise "Güzellik uğrunda mübarizedir. Bu güzellik de onun yüce gayesi "akidesi"dir:

"Güzel nedir? Temizlik büyüklük, yücelik! Bunlar ne zaman mümkündür? Büyük bir fık-re, büyük bir akideye kulluk edende! Akidesiz, fıkirsiz ne temizlik var, ne büyüklük! Bütün bunlar ise beşeriyetin daima can attığı ideal kâmillik, bütünlük ve güzellik demektir."⁷⁸

"Bilmek ve inanmamak arasında kısa ömür yolu"⁷⁹ bize bedava verilmiştir. Ama bizim için en kıymetli şeydir. "Olumlu ölüm, ilk nefesle son nefes, beşikle mezar arasındaki ömür herkes için azıdır." Ama bazı büyük adamlar için kazandıkları, bedava aldıklarından çoktur. Bunlar meslekleri yolunda ölüme gitmeye hazırdırlar.⁸⁰

Her insanın hayata bakış tarzı bir diğerinden farklıdır.⁸¹ Vahabzâde hayatın manasını "mum" misali yanmakta bulur.

Yaşamag-yanmagdır! Yanasan gerek,

Heyatın me'nası yalnız ondadır.

Şam eger yanmırsa yaşamır demek

Onun da heyatı yanmasındadır.⁸²

Maksadsız yaşamak, boş yere yaşamaktır; "İnsan bir maksadın kulu" olmalıdır.⁸³

Ömür bir "yüzük", insanın hayattaki mesleği, gayesi, akidesi de o "yüzüğün kaşı"dır. Her yüzüğün öz değeri de kaşıdadır.⁸⁴ Yaşamının özü bir "âmâl" değildir. Hayatı anlamak ve onu bir âmâlâ bağlamak gerektir:

Deme amalsız ömür

Guru bir heyal imiş,

Deme yaşamag değil.

Onu duymag, anlamag

En büyük amal imiş.⁸⁵

C- Bahtiyar Vahabzâde'de Özünü Derk Ediş ve Özüne Kenardan Bakmak

Bahtiyar Vahabzâde, bir insan gibi özünü derk ettikten sonra dahili çekişmeler içinde büyümüştür. "Özüne nezaret" onda çok erken yaşlarda başlamıştır. Orta mektepte okuduğu zaman sosyal ilimlerden yüksek notlar alsa da matematiğe dayalı ilimleri ve bilhassa matematiği pek anlayamaz. Orta dereceli notların üstüne çıkamaz. O, riyaizyat mualliminden ders konusunda fazla birşeyler öğrenemezse de "hakikati derk etmeyi, gönle şüphe tohumunu sal-

78 S.B. s. 128

79 Ü.H.G. s. 70

80 S.B. s. 5

81 "Here öz ömrüne bir cüre bahmış,

Here bu dünyanı bir cüre anlar.

Cehanda bes neden zövg alacagmış

Zehmetin özünden zövg almayanlar!?"

A.G. s. 50

82 a.y.

83 A.G. s. 121

84 S.E. 2.C. s. 20

85 B.Ü.D.F. s. 208

mayı, özüne kenardan bakmayı" öğrenir.⁸⁶

*Bilmeyin özüme saygısız meni,
Kenardan bahaydım öz üreyime.
"Vostok" gemisine koyun siz meni,
Atın sabahıma, geleceyime.⁸⁷*

Özüne kenardan bakmayı öğrenen Bahtiyar Vahabzâde artık iki ayrı kişiymişcesine kendi kendini tahlile, nezarete başlar. Bu "dahili bir çekişme"dir, insanın kendini tanımamasını anlamasını sağlar.⁸⁸

*Yatmag istemirem sehre geder
Açmag isteyirem subhu gözümle.
Geceler,*

*Geceler,
uzun geceler.*

*Başbaşa galıram özüm-özümle,
Geceden könlüme ulduzlar yağır,
Geceler bilinir heyrim, şerim.
Menim mektebidir, kitaplarımdır.
Geceler özümde öğrendiklerim.⁸⁹*

"Özüne kenardan bakmak", "özüyle hesaplaşmak" Bahtiyar Vahabzâde'de daha evvelle-re gider dayanır. Bu, ona babasından kalmış bir alışkanlıktır. Çocukluğunda babasının gece, yattıktan sonra kendisiyle hesaplaşmasına şahit olmuş;⁹⁰ mektepte de bu iç hesaplaşmasını kendince ve hocasının da yardımıyla sistemleştirmiştir. Bu konuda şunları söylüyor Bahtiyar Vahabzâde:

"Ben çocukluktan özüme kenardan bakmak ve hareketlerime nezaret hissi ile büyü-müşüm. En mühimi de dakiklik, verdiğim söze amel etmek adetimdir. Özüm böyleyim; başka-larından da bu dakikliği talep edende çok vakit benden incinirler..."⁹¹

O, kendine vurulmayanlardandır. Hatta kendi üstüne güler de⁹² O, bir yandan kendini tenkid eder, suçlar; bir yandan da kendi kendinin avukatlığını yapar:

*Bahtiyar, elimde gezeb gamçısı,
Gözümde gelbimin ateş damçısı.
Bir yandan özümün ittihamçısı
Bir yandan, özüme vekil olmuşam!⁹³*

Özüne vurulmamak için de hususî bir gayret sarf eder. Bunun için, dostlarının ona gü-len, onun olumsuz yanlarından bahseden sözlerini duymak ister ki özüne vurulmasın.⁹⁴ O,

86"Orta mektebde okuduğum zaman hümaniter elmelerde yüksek glymetler alsam da, deşig elmleri, hüsusen riyaziyyatı heç cür başa düşmez, orta glymetden yuharı ala bilmezdim. Valideynlerim onun sebebinli soruşanda, riyaziyyet müelliminin menimle döyüntüydüyünü deyer bununla da canımı gurtarardım. Bu yalanı o geder demişdim ki, uydurmama özüm de inanmıştım....."

Ş.G.G.Y. s. 269

87 B.B.G. s.66
88 Ş.G.G.Y. s. 270
89 P.D. s. 120
90 Ş.G.G.Y. s. 143
91 a.e. s. 256
92 M.Ş. s. 89
93 D.S. s. 57
94 M.Ş. s. 96

"En güçlü pehlivan, özü özünü yıkmayı becerendir" atalar sözündeki hikmeti kendi şahsında başarma arzusundadır. Bu konuyla ilgili olarak bir şiiri hakkında şunları yazar Bahtiyar Vahabzâde:

"Kimdir Menim Düşmenim" şiirinde diyorum ki, benim noksanlarımı görenlerin gözleri-ni, kendi gözlerime takıp özümü kenardan görebilseydim, ben, ben olurum. Benim fikrim-ce, insan kendi hakkında ne kadar büyük fikiredirse, o, bir o kadar küçük adamdır. Hem bedii yaradıcılığında, hem de pedagoji faaliyetimde hem özüme hem de başkalarına kenar-dan bakabilmek hissini aşlamaya çalışıyorum. İnsan bir işi tutmazdan evvel bu işin türetece-ği bedbahtlığı derk etmek için özünü aynı adamın yerinde görebilirse, dünyada eyer-eksik kalmaz."⁹⁵

*Kimdir benim
En gorkulu düşmenim?
Kaş bileydim bunu men.
O zerbe vurmamışdan
Keseydim yolunu men.
Kimdir benim
Düşmenim?*

*Onların gözlerini
Tahaydım öz gözümle,
Özgelerin gözümüle
Bahaydım öz-özümle.*

Kendisine başkaların gözüyle bakınca, daha yahşı görecektir, kusurlarını hatalarını farke-derek onlarla mücadele edecektir. Ve öz özünü görmeye "kendi" olacaktır:

*Görseydim öz özümü,
Onda men, men olardım!⁹⁶*

Özüne kenardan bakmak; özünden "narazı" ve "narahat" olmak; her zaman endişeli olup, yanlış atılan adımları düşünerek "kendini kınamak"; yapılan hataları "itiraf etmek" Bahtiyar Vahabzâde'nin yaratıcılığının başlıca konularından biri olarak karşımıza çıkar. Birçok şi-irinde özellikle "itiraf" poemasında; piyeslerinde hep bunlar mevzubahis olmuştur. Zaman gelmiş, dünyanın iyi ve kötü yönlerini, azaplarını, lezzetlerini, sevinçlerini, gamlarını seçeme-diğine, dünyayı olduğu gibi göremediğine pişman olmuş;⁹⁷ zaman gelmiş hataları üzerinde boy atmış, hataları yüzünden özü özünü öldürmüş, diriltmiştir;⁹⁸ öz özüne düşman olmuş öz canı,⁹⁹ bazan düz sandığı eğri, eğri sandığı düz çıkmıştır.¹⁰⁰ Zaman gelmiş içinde kurduğu mizan terazide kendini tartmış ve farklı yollar, değişik fikirler arasında bölünmüş, tepeden korkmuş düzü inkar etmiş, neticede dağla düzlüğün arasında kaldığını görmüştür.¹⁰¹

Her insanın hataları olur, hatasız kul olmaz. Fakat her insan yaptığı hatanın farkına var-

95 Ş.G.G.Y. s. 270
96 M.Ş. s. 95-96
97 A.D.F. s. 51
98 Ö.S. s. 45
99 B.B.G. s. 43
100 A.D.F. s. 35
101 A.S.S. s. 111

maz, farkına varsa da bunu herkeze ilân ve ifşa etmez. Çünkü, Bahtiyar Vahabzâde'nin dediği gibi "... itiraf etmek ve tekrar etmemek vicdan ve namus işidir."¹⁰²

*E'tiraf asandır! Men hansı hagla
Goumag isteyirem könlümden seni?
Özüm öz eşgimi tapdalaşamam
Elimden almışam geleceyimi...
Senin sabahını kölgelendiren
Meğrur keçmişimin lekesiyem men...
Ney tutub içimde gem şikestesi,
Vicdan hestesiym, vicdan hestesi.*¹⁰³

Vahabzâde'nin kendi kendini irdeleyişi bunlarla kalmaz. Şüpheleri, hataları, noksanları ve bunların verdiği azaplar, amanlar hiç yakasını bırakmaz. Üstüne, emellerinin üstüne yağmur gibi yağar. Hem onu azaplara düşürür, hem sonra da ona uzaktan bakarlar. Bir kırık noksanı, bir damla hatası ona deryaca keder verir. Başkaları, o hatayı görmezse de o, kendi hatasını asla bağışlayamaz, vicdanı rahatsız olur, uykuları kaçar:

*Sehulerim - alnımdaki kırışlarım,
Gelbimdeki vuruşlarım.*

*Sehulerim - üreyimin dilimdeki
Hem sevgisi,
Hem nifreti.*

*Sehulerim - dost danlağı
yad töhmeti*

*Sehulerim! Siz mensiniz,
men de sizem!*

*Men sehüimde sehüisizem.*¹⁰⁴

Kendine kenardan bakmayı beceren Bahtiyar Vahabzâde kendi içinde kendiyile bir mücadelededir. Bu iç mücadeleyi "Şenbe Gecesine Geden Yol" eserinde şöyle anlatır:

"İçimde daima döğüş vardır. Bir adım atmadan evvel hayli tereddüd ederim. Çoğu zaman yapayım, yapmayayım diyerek yol ayrıcında kalırım. Fikrim daima çatallanır. Tez tez hata yapır, hatamı anlayıp itiraf etmekten çekinmem"¹⁰⁵

"... Ben hiçbir vakit kendimden memnun kalmadım. Çünkü kenardan, kendime eleştirici nazarlara bakıp, kendi kusurlarımı görmeyi becermişim. Büyük Yunus Emre diyor ki; Bende bir ben var, benden içeri. Bu çok büyük fıkırdır.

¹⁰² S.G.G.Y. s. 143

¹⁰³ B.B.G. s. 44

¹⁰⁴ A.S.S. s. 23-25

¹⁰⁵ "... Bele bir veziyet tesevvür edin: Vahit var işlemek isteyirem amma heç hevesim yohdur... Özümte mecbur edirem. Birden işiğ söñür. Sevñir işleye bilmemeyimin sebebini işiğ söñmesinde görürüm. Neyleyim, işiğ söñmeseydi, işleyecektim...; ele bu zaman gulagımda ikinci ses çınlayır. Lampa ki, var yandır, işle! Başka bir ses ona cevap verir: İambanı men alsam, uşaglar işiğsız galmazmı? Başka sese: Lampamız devesen ikidir aha...! İndi uşaglardan 'neçe lampamız var?' deye soruşmagdan çekinirem. Çünkü iki olsa, işlemeğe mecbur olacağım... Bellelikle ömrüm boyu içimde döğüş getmiş, meseleni hemişe öz dinçliyiimin rahatlığımın eksine hell etmiş, ağılımın sesini dinlemişem"

S.G.G.Y. s. 256-257

Dünyada herkes ikidir. Ben bir şiirimde yazıyorum:

İnsan gökte ay gibidir

Görünmeyen tarafı var.

Bizim hepimizin görünmeyen tarafımız var. Asıl insan o ki, kendisinin görünmeyen tarafını görebilsin. Görünmeyen tarafımız genel olarak kusurlarımızdır. Biz kusurları saklamaya çalışıp, herkese yalnız iyi tarafımızı gösteriyoruz... Benim "İkinci Ses" piyesimi dikkatle okuyunuz. Aynı piyesteki "İkinci Ses" vicdanımızın sesidir. "Hara Gedir Bu Dünya" piyesindeki "ulu ecdat" obrazı da vicdanın sesidir. Bunu bilmeden benim piyeslerimi açıklamak imkânsız.¹⁰⁶

Vahabzâde'nin piyeslerine, kendisinin de yukarıda izah ettiği tarzda bir bakış açısıyla değerlendirilmesi Yaşar Garayev, Şamil. Salmanov tarafından yapılmıştır; "İnsan psikolojisine mahsus çeşitlilik ve zıtlığara, ahlak ve idrak problemini birlikte ve karşılıklı alâkade izlemeye, bu vasıtayla 'ikinci âlemi' dahili âlemi tahlil etmeye kuvvetli meyl şairin bütünlükle yaratıcılığı için seciyyevidir". Hükmüyle "İkinci Ses" piyesinde ikinci bir âlemin, dahili, manevi bir dünyanın anlatıldığı; ve bu özelliğin şiirinde de bedii manada, ideya-felsefi mazmunda yer aldığı söylenmektedir.¹⁰⁷

Ömrü boyu kendinden "narahat, narazı" olan kendini, yanlış adımlarını kınayan¹⁰⁸ şair, kendisinin attığı adımlardan değil de gönlünden soruşturulmasını ister.¹⁰⁹ Kendini bu derece açığa vuran, kusurlarını, zayıflıklarını kabul ve bu kabulü de ifşa eden Bahtiyar Vahabzâde bu davranışlarının büyüklük olduğunun da farkındadır:

En büyük güdretim, zayıflığımı

Rıyasız, boyasız derk etmeyimdir,

Özümle baş-başa durup dost kimi,

*Özüme, sehüime erk etmeyimdir.*¹¹⁰

d- Fikir Adamı, Âlim Bahtiyar:

Bahtiyar Vahabzâde'nin şiirlerini de nesirlerini de okurken dikkati çeken nokta, kullandığı sözlerin derin bir düşünce süzgecinden geçirildiğidir. Ondaki can alıcı, insanı düşünmeye sevkeden ifadeler Vahabzâde'nin "âlim" yönünü belirler. Bu yüzden Süleyman Rüstem "Dostluk Şarjı"nda onun için şöyle der:

El içinde neçe neçe adın var

Şair Behtiyaram, âlim Behtiyar

Gatlayıp dizinin altına goyar

*Âlim Behtiyarı şair Behtiyar.*¹¹¹

Yukarıdaki dörtlükte Vahabzâde'nin iki cephesi belirtilir: Şairlik ve âlimlik. Tabii ki bunlara ek olarak tiyatro, senaryo, hikâye, makale yazarlığı da sayılabilir. Onun şairliğinde de yazarlığında da ortak olan, kendini hemen gösteren yönü "âlimliği"dir.

Düşünen, hem de derin düşünen Bahtiyar Vahabzâde zaman zaman dünyanın sırları karşısında kendini aciz hisseder.¹¹² Cevaplarını alamasa da dünyaya sorulan tükenmez.¹¹³ Düşünür, hakikati arar, ama hakikatın adı var kendi yoktur:

¹⁰⁶ Kendisiyle özel yazışmamızdan. (1.09.1993 tarihli)

¹⁰⁷ Y. Garayev, Ş. Salmanov "Poeziyanın Kâmilliği" Bakü, Yazıcı, 1985 s. 117

¹⁰⁸ P.D. s. 19, "Özümden Narazıyam" şiiri

¹⁰⁹ D.S. s. 71

¹¹⁰ Ö.S. s. 46

¹¹¹ Prof.Dr.M. Hacıyeva "XX. Asır Azərbaycan Edebiyatı" Samsun 1994, s. 186

¹¹² N.H. s. 176

¹¹³ P.D. s. 45-46

Gördüm vahtın fitnessini fe'lini
Ey Behtiyar, sahla görek dilini
Sındırınblar hegigetini belini
İndi dönüp ağızlarda söz olub.¹¹⁴

Ezelden hakikat aşığı olan Bâhtiyar Vahabzâde¹¹⁵ "fikir acı", "fikir muhtacı"dır:

Men fikir acıyam, men fikir acı
Fikir möhtacıyam, fikir möhtacı
Ele bir fikir ki, o mene rehber
Men ona adice bir esker olum.
Onun eşgi ile doğsun seherler.
Men onun yolunda seferber olum.
Yerimden oynatsın meni top kimi,
Canımdan çıkartsın etaletimi.¹¹⁶

Derken dinamik yol gösterici, çalışmaya sevk edici bir fikir ister. Bu fikir "öz yolu", "öz adı" ve onun "en muhkem kanadı"; onu vuran bir "yıldırım" olacaktır. Candan bile aziz olan fikir ona "yön, yelken, ünvan" verecektir. Zulmet içinde yol gösterecek, her şeyin içini, kaynağını görmesini sağlayacaktır.

Fikir, "arzuyu, havayı, kamı herşeyi" besleyecek; kulaklarından hiç gitmeyecek "döğüş nağmesi" gibi, bir "iksir" gibi değerlidir.¹¹⁷ Vahabzâde'nin anlattığı fikir, yoluna güvenilecek, onu âmalının sonsuzluğuna eriştirecek ve tapınılacak bir şeydir. Hayal ve imanla dolu fikirleri "yanının seherinin tan şafakları", "sabahın köprüsü, yolu" olarak da nitelendirilir.¹¹⁸

Kendi bir "lâmba-çırağ", şirin düşünceleri de bu lâmbanın "ışığı"dır. Ruhuna, kalbine, kanat verir, hayatın süsünü de özünü de gösterir.¹¹⁹ Yalnız, onun fikirlerinin kaynağı -duygularında olduğu gibi- yüreğinde kaynar taşar, sonra da sözlerinde yaşar.¹²⁰ Yalnız kaldığı zaman da fikirlerinin her biri bir adam olup yalnızlığını giderir.¹²¹

"Men Kompasam" şürinde kendisini yön gösteren alete, pusulaya benzetir. Bu pusula, bir "vahid", bir "fikir"dir; doğru yönü göstermektedir:

Men fikre çevrilmişem
Yoh, men yoham.
Men fikrem
Bu fikrimde, bu ezmimde
Men vahidem
Birem birem!¹²²

O da birçok düşünen insan gibi düşünmenin verdiği ızdırabı yaşar. "Ya aklıml olmasaydı ya dehre gelmeseydim" diyen Ziya Paşa gibi, Vahabzâde de der ki:

Ağıl hisleri boğandan beri
Könül de çoh şeye uymur derd budur.
Ağlın bildikleri, derk ettikleri
Meni yaşamağa goymur, derd budur.¹²³

Düşünen, düşündükçe dertlenen Vahabzâde "Aslanı kediye esir eyleyen; kediyi aslana dönderen"¹²⁴ şeyin ne olduğu üzerinde de çok düşünür. Zaten onun başlıca derdi de budur. Hep bu derdi çerçevesinde düşünür ve milletine "müdrık bir ağısagal" gibi tarihi, milletin başına gelenleri dolaylı veya dolaysız yolla anlatır.

E- Korkudan Korku -İhtiyatlılık- Cesaret

İnsanı alçaltan korkuya karşılık cesaret çetindir, ihtiyat ise asandır. Onu korkutan korkunun kendisidir.¹²⁵ Korkan susar, sesini keser böylece korkunun arkasında gerçek kendini gösteremez. Korku insanı özü olmaktan uzaklaştırır, vicdanları susturur, adaleti ve hakikati engelleyen, zulmü destekleyen, zulmeden güçlünün başını sıvazlayandır.¹²⁶ Fikri öldürür, ruhu boğar, dilimizi bağlar.

Fikir ölür
Can sustalır,
Ruh boğulur.
Gorhu bizim dilimizde kilid olur
Beynimizde gıfıl olur.
Derd budur ki, bu derdi de
Biz ganırır, biz bilirik
Gorha-gorha
Özümüz de özümüzçün
Biz gorhuya çevrilirik¹²⁷

"Eğilmeyen başları eğen gizli kuvvet", "deyanete, hıyanet" "rezalete leyağat" deyen gizli kuvvet, bütün haksızlıklara hak verir, zulmü kara taş üstünde bitirir, düzlüğü eğrilige, hakikati yalana, cüreti yaltaklığa, güzeli kötüyeye değiştiren ve böylece "insandan insanlığı iğrendiren"¹²⁸ korku adlı "iblis", "köle balalar" doğar.¹²⁹

"Ağızları taş basan", "dillerden kilit asan", "hiyanete yol açan, tahammüle göntül açan korku" olmasa hayat daha kolay olacaktır.¹³⁰ Fakat, cesareti ezip, içimizde boğan "korku adlı iblis" insanın emellerinin yönünü de etkiler. Onun için "korkuyu öldüremezsek dirilemeyiz".¹³¹

Bâhtiyar Vahabzâde'de bizzat yaşanarak anlatılan korku "milletin kalbine kasten salınmış"¹³² tır.

Men gorhuram, sen gorhursan,

114 N.H. s. 107
115 A.S.S. s. 112
116 B.B.G. s. 26
117 a.e. s. 26-27
118 a.e. s. 27-28
119 M.Ş. s. 44
120 A.S.S. s. 14
121 İ.Z. s. 60
122 B.B.G. s. 73

123 P.D. s. 23
124 a.e. s. 103
125 a.e. s. 34
126 A.D.F. s. 93
127 N.H. s. 12
128 A.D.F. s. 93
129 a.e. s. 149
130 A.D.F. s. 94
131 N.H. s. 95
132 a.e. s. 195

O da gorphur, bu da gorphur
Biz gorphuruz.
Teze fikir beynimizde gelen kimi
tez gorphurug.
Başgasından gorhdüğumuz bes deyilmiş
Özümüzden biz gorphurug!
Gorhu, gorhu!

Bir gurd olub yeyir bizi içimizden,
Ne gözleyir Veten bizden?
İrade yoh

kişilik yoh.

Biz gorphurug,
biz susurug.¹³³

Azerbaycan'da yaşayan Türklere hem Rus'tan korku aşılınmış, hem de birbirlerinden. Korkunun hüküm sürdüğü bu yerde sanatçı olmak da, düşünüp düşündüğünü söylemek de çok güç, hatta imkânsızdır. İhtiyatlı olmak şarttır. Bahtiyar Vahabzâde'de de "ihtiyat mektebini" bitirmiştir.¹³⁴ Onun yüreğinde korkuyla cesaret, şüpheyle inanç başbaşa durur, durur ama biri diğerine türlü ağ kurarak, birbirleriyle yarışarak.¹³⁵

Yakın dostu Gember Hüseyinli ile aralarında geçen bir konuşmadan sonra yaşadığı tedirginlik ve korku dolu anları Bahtiyar Vahabzâde "İki Gorhu" Poemasında okuyanlara da o hissi yaşatacak şekilde anlatır.

Yumşaq yorğan-döşekden min-min tikan batırdı.
Bedenime ele bil.
Bu adi tikan deyil,
Gorhu tikanlarıdır bedenimi dağlayan.
Menim geleceyimdir üreyimde bu gece
Matem gurub ağlayan.
Dedim, hardan bilirem,
Belke ele bu gece tutacaglar meni de?¹³⁶

O korkuyla, yayınlatmadığı şiirlerini ele alarak bir müfettiş gözüyle inceler düşünür:

Bunlar ele keçse, menim derime
Vallah saman teper o cellâd - dedim

Kim ister dünyada bir gün görmemiş
Arzular namine ömür sürmemiş
Zindanlar küncünde yanıp gorrula,
Uzag sürgünlerde ömrü gehr ola.¹³⁷

O gece sabaha kadar uyuyamaz, sabah ona gidip, yemin ederek, dün konuştuklarının ya-

lan olduğunu söylemeyi plânlar. Halbuki Gember Hüseyinli de o geceyi aynı korku ve aynı huzursuzlukla geçirmiştir.

Rıyakâra dönderdi vaht hem onu, hem meni
O da yata bilmeyib. deme bütün geceni.¹³⁸

Yaşanılan bu tip tedirginlikler, huzursuzluklar onu "ağ yalanlar"a mecbur etmiştir. Kendini, hayatını sigorta edecek bir tarzda (Lenin'den alıntılar yaparak) yazmaya çalışmış. Bununla birlikte yine de fikrini her fırsatta söylemeyi başarmıştır. Gür akamamışsa da damla damla sızmıştır, deniz değil göl olmuştur, enine değil derine işlemiştir.¹³⁹

Ne ile bitecek bu cengin sonu?

Üreyim gelebe çalsa men menem.

Menim cesaretim yenib gorphunu

Sebrimin daşını delse men menem.¹⁴⁰

N.H. s. 12

134 Ö.S. s. 56

135 D.S. s. 130

136 N.H. s. 167

137 a.e. s. 170-171

138 N.H. s. 183-184

139 a.e. s. 173-174

140 A.D.F. s. 54

III. BAHTİYAR VAHABZÂDE'NİN SANAT ANLAYIŞI

A- Halk Şairi, Akide Şairi Vahabzâde:

Bahtiyar Vahabzâde şairliğine sebep olarak "halkına vurgunluğu"nu gösterir.¹ Yüreğinden aşır taşan, çaprazlaşan duygularını, beynini kemiren fikirlerini anlatmakta seçtiği şiir yoluyla vatanının ve halkının "ağrı-acılarını" şahsi "ağrı-acıları" gibi kendi kalbinde yaşatır; sonra söz incilerini dizer.² Ona göre şair, ilk plânda vatandaş, sonra şairdir. Şairin şairliği onun vatandaşlığıyla belirlenmelidir.³

Veten torpağından yaranmışam men,

Şe'rimdir-Vetenin gül-çiçekleri.

Meslekim-rengini değiştirmeyen,

Veten torpağıdır ezelden beri.⁴

Vahabzâde "gönül çiçekleri" ismini verdiği şiirleri için söyledikleriyle de yukarıdaki fikirlerini kuvvetlendirir:

Kıgık bir hediyedir sene ey eziz Veten,

Könül çiçeklerimden bağladığım bu demet.

Öz sesimle seslenen senetimin ezelden

Gözü gadir emekdir, bebeyse mehebbet.

Könlüm Veten torpağı, arzum gızıl bir seher

O torpağdan görmüş şe'r adlanan çiçekler.⁵

Halk şairi Vahabzâde, kendisinin gelip geçici olduğunu bu yüzden, bu topraklardan aldığını, bu topraklara vermesi gerektiğini söyler. Yüreğinin arzusu, hayatının manası olan emellerinin yüreğinin atışları anlamına gelen her şiirin her hecesi "Vatan torpağı"dır.⁶ "Kitap kitem sözleri"nin hem evveli hem de sonu yine "vatan torpağı"dır. Ona şiirlerini yazdıran kuvvet "öz tanısı gibi daima yüreğinde fikrinde taşıdığı" vatan ve millet sevgisidir.⁷ Aşağıdaki dörtlükte bu hal şöyle ifade edilmektedir:

1 N.H. s. 141-142

2 Ş.G.G.Y. s. 266

3 Tengtici M. Aydın ile Müsahibe'de bir soruya verdiği cevapta:

"Ümumiyyetle, şair ilk nöbede vatandaş, sonra şairdir. Daha doğrusu, İndi şairin şairliği onun vatandaşlığı ile müeyyen edilmelidir. İçtimai problemlere tohünmayan, vatanın ve halgin talebinden kenarda kalan bedil eserleri İndi şeriatde meğbul sayılag olamaz. Ancak bedil eserin içtimalliyet onun yalnız mevzusundan aslı deyildir. Daha doğrusu yalnız mevzu eserin içtimai deyerini müeyyen etmir. Esas mesele müellifin mevveğinde, cereyan eden hadiselerle münasibetinde bedil sözün güdretile cemiyete te'sir göstermek arzusunundadır.

D.G.I. s. 101

4 İ.Z. s. 16

5 A.G. s. 3

6 S.E.2.C. s. 12

7 A.D.F. s. 15

*Yolunu ahtaran sel kimiyem men,
Hele bişmemişem, hele çiyem men.
Şair men deyilem, halgımdır, onun
Kamala dolmamış kâtibiyem men.⁸*

Kendini halkıyla bu derece bütünleştiren şairin, kalem sahipleri için en yüksek ad olan "halk şairi, halk yazarısı" adını alması da tabiidir. Bu konudaki fikirlerini şöyle anlatır Vahabzâde:

"..... 'Halg şairi' adı ne demektir? Halkın istek ve arzularını, keder ve sevincini, şahsi istek ve arzular, şahsi keder ve sevinç gibi yaşamak! Bu büyük adın bana verildiğini işiden de kendi kendime sorduğum ilk sual böyle oldu: "Bu ada doğrudan layık mıyım?"

Ben halk şairi adını Vatanım ve halkımın bir sözle, anamın bana verdiği ad gibi kabul ederim. Bu adı doğrultmak ise benim vazifemdir. Bu manada boynuma düşen borcun, vazifenin ve mesuliyetin büyüklüğünü derk ederek bundan sonra edeceklrimi düşünüyorum. Demek edeceklrim ettiklerimden, daha değerli ve daha büyük olmalıdır. Çünkü bu vakte kadar eylediklerime göre yalnız şair idim, edeceklrimde ise halgın da imzası var. Bunun ne demek olduğunu ise hümmetli okuyucular bizden iyi bilir."⁹

Onun eserlerinin baştan başa doğma Vatanıyla, vatanının bugünü ve geçmişinin sevinci ve acılarıyla dolu olduğu¹⁰ görüldüğü gibi, şiirinin tadı tuzu da bu topraklarda konuşulan güzel Türkçeden gelmektedir.

Yarpaqları tez töküler şe'rimin

Kökü yohsa bu toprakda, bu elde

Dadı duzu varsa eger şe'rimin

Bu dad bu duz bu dildedir, bu dilde.¹¹

"Ebedi bir od" gibi kendi içinden köz köz olup tutuşan yanan şiirleri onun kendisinden de çok ilerde gider. Çünkü, şiirlerinde "ıdrakin gözleri", "akidesinin en temiz, en manalı sözleri" vardır. İşte bu şiirler "Vatan gecelerinin açılan şehirler selâmı" olur.¹²

Vahabzâde, "akideye uyanık olan şair" ister. "Yazmak hatırına yazmak hiç ne yazmak" demektir. Çünkü yazmak, yaratmak, yalnız büyük gayeye çatmanın yoludur. Yol ise maksat olamaz, yol vasıttadır. Şiir, sanat yoluna gelince bu yol dışardan çok kolay görünür. Bu âleme baş vurup yalnız onun azap ve işkencelerini tattıktan sonra onun çetinliğini derk edersin. O zaman da görürsün ki, ömrün yarısı geçmiş, yarattıklarının ise sanat bahadırlarının yarattıkları karşısında çok sönüktür. Bak, yalnız bu büyük hakikati derk eden sanatkarlar yarı yolda kalmaz zirvelere can atar."¹³

B- Sanatının Kaynakları ve Buna Bağlı Olarak İşlediği Mevzular

Bahtiyar Vahabzâde, kendisini "sanat delisi", "Şiir acı", "Söz muhtacı"¹⁴ olarak niteler. O, bu çetin sanat yoluna gireli şakrak gülüşlerini, dinçliğini kaybetmiş; ömrünü şiir ateşinden

8 D.S. s. 6

9 D.G.I. s. 221

10 a.e. s. 223-224

11 A.D.F. s. 33

12 M.S. s. 5

13 D.G.I. s. 132-133

14 A.D.F. s. 84

eritmiş, bu yolda kara saçlarını ağ saçlarla değişmiş; öz hayatını, dinçliğini unutmamıştır. Kazancı ise "ebedî narahatlık" olmuştur.¹⁵ Yeniden dünyaya gelse yine seçeceği bu yolda önce yazdıklarını, sonralar beğenmeyen, tenkid eden şairin sanatının kaynaklarına baktığımızda göreceğimiz belli başlı mevzular şunlardır:

1- İctimai Mevzular:

O, "halk şairi" sıfatına layık olarak "vatan, halk, azatlık, akide, millet ve ana dil sevgisi" konularına öncelik verir. Vahabzâde, yaşadığı ülkede de, dünyada da meydana gelen irili ufaklı bütün hadiselerle kalbinin kapılarını açmıştır. O hadiseler, kalbinden geçip duyguya çevrilir. Bu duygular mısralaşır ve şiire döndürülür. Böylece, eserlerinin içtimai yönü bize aydınlık olurken, bedîî sözün imkânlarıyla cemiyete tesir etmeyi de başarır.

Onlarca şiiri ("Baş", "Dan Yeri", "Elm-Ehlag", "Tebeşüm Ordeni", "Gurbanlık Guzu", "Sulh Mukafatı", "Neytron Bombası", "Göz Yagulag", "A. Liliyentalin Kartere Mektubu", "Şairleri Öldürtüler", "Tarihin Ganunu" v.s.) Bir çok poezi ("Tezadlar", "Amerika Güzeli", "Yollar-Oğullar", "Bağışlayın Sehv Olub" v.s.) basit gazete haberlerinden yola çıkarak yazılmıştır. Bu eserlerin önemli yanı bedîî değerlerinden değil, dünyanın içtimai derinlerini dile getirmesinden kaynaklanır.¹⁶

Vahabzâde için, sanat ve hakikat yanyanadır. O, yazdıklarıyla hakikatleri dile getirmeye çalışır. Dünyayı dünyaya gösteren, temizlik, yücelik, hıyanet bilmeyen sanatın diliyle olacaktır. Dolayısıyla yücelik aşkıyla yaşayanların mesleği düzlükten ayrılmayacaktır.¹⁷ Sanatta da bir asker gibi muhkem olunmasını isteyen¹⁸ Bahtiyar Vahabzâde, için "hakikat, yaratıcılığın bir prensipidir."¹⁹ İşte bu sözü kendine bir prensip kabul eden Bahtiyar Vahabzâde eserlerinde, hakikatler silsilesinden olan "Totaliter rejime itiraz" etmiş bu yüzden de takip edilmiş, adı "gara siyahıya" alınmış, birçok mahrumiyetlere maruz kalmış yine de hakikat yolundan sapmamıştır.²⁰

Diktatörlük rejimine itiraz eden "İki Gorhu" ve "Gülistan" Poemasından başka, fikrini ve beynini kemiren onu rahatsız eden fikir ve duyguları çoğu zaman tarihe yahut başka ülkelere geçirerek ifade eder. Tarihi mevzuda yazdığı "Dar Ağacı" (1972), "Feryad"(1981-1984) piyesleri; "Yollar-Oğullar" Poeması" (1963); Muhtelif mevzularda hasrettiği "Amerika Güzeli" (1982), "Merziye" (1984) "Bağışlayın Sehv Olub" (1983) Poemaları; dış ülkelere seyahat tesviri esasında yazdığı "Latin Dili" (1967), "Şairleri Öldürtüler" (1978), "Hayd-Park" (1978) "Ehramların Önünde" (1959), "Açık Şehir" (1960), "Eledinin Çırağı" (1959), "Külek-Ot" (1976), "Dan Yeri" (1972), "Gara Gutu" (1975) v.s. gibi onlarca şiirin esas hedefi müasir hayat ve içinde yaşadığı totaliter rejimdir.²¹

Şair-od gaynağı, şe'r-gülledir

Barıtsız şe're şe'r deyilmez.

Şairi olmayan bir halg kütledir

Amalsız bir kütle halg ola bilmez.²²

Yukardaki mısralarda ifade ettiği gibi, şairi halka yol gösterici olarak isteyen Bahtiyar Vahabzâde, şiirinde soğukkanlılara, adam başlı yılanlara nefretini gizletmemiş, açık sözlü olmuştur. "Cıva gibi soğuk görüp inenleri, sıcak görüp kalkanları; namusunu, gayretini bir tek ilik bakış kazanmak için satanları, sonra da bu alış verişin gölgesinde rahat rahat yatanları kamçlamış; Öz adını inkâr edip ünvana kara iftira yazanları; düz metlebi eğrisiyle yorumlayanları; görüntüsüyle gültüş, emeliyle zehir eken şeker sözlü binbir yüzlü habisleri; kara niyetine sözlerinin ağ rengiyle bezek vuranları, süsleyenleri; iblisleri; eğilerek yükselen alçakları. yaltakları; rüşvedi kendine akide edinenleri şiiriyle kamçlamıştır.²³

2- Felsefi Mevzular

Bahtiyar Vahabzâde, hayat, ölüm, ebediyet, hayatın mana ve maksadı, ölüm karşısında değişik fikirleri de konu eden birçok şiir, poema, piyes kaleme almıştır. Bu konuları ihtiva eden şiirleri de derleyip toplayıp "Gelimli-Gedimli Dünya, Son Ucu Ölümlü Dünya" adlı bir kitap neşretmiştir.²⁴

"İnsan ve zaman, sürat..." Vahabzâde'nin şiirlerinin önemli bir kısmının konusunu teşkil eder. "Çünkü zaman, şiirde; şiir de zamanda kendini bulur. Eğer şiirde zaman yaşamıyorsa, şiirin taktillerinde zamanın nabızı vurmuyorsa, o, günün şiiri değildir."²⁵

"Yanmağında bulmalı dinçliğini senetkâr" diyen Bahtiyar Vahabzâde, vaktin çerçevesinden çıkmak; yıl, ay kavramlarını unutmak ister. "Ebedilik" onun ömrünün en küçük ölçüsü olsun; sahili olmayan denizler, akşamı olmayan gündüzler onu devamlı hayaller âlemine seşleyen cıvıllar; zirvenin üstünde zirveler ister.²⁶

3- Manevî Temizlik Meselesi

Onun şiirlerinin poemalarının, piyeslerinin esas mevzularından biri de "manevî temizlik" meselesidir. "Etiraf", "Atılmışlar", "Giyet" Poemaları; "İkinci Ses" ve "Yollara İz Düşür" piyeslerindeki "manevî bozgunluk", "ahlâki natemizlik" ile ilgili olarak Vahabzâde şunları söyler:

"Manevî sağlığı ve ahlâki temizliği ben ilk önce yine vatandaşlık hissinde, içindeki 'ego'yu öldürmekte, öz şahsî menfaatini ummun menfaatinden üstün tutmamakta büyük ideallerle yaşamakta görüyorum. Büyük ideallerle yaşayan adamlarda şahsî menfaat ummun menfaat-i içinde erir ve buradan da manevî temizlik, ahlâki güzellik çıkarır."²⁷

4- Dahili Çekişmeler

Bahtiyar Vahabzâde'ye göre "Yazıcı yaratıklarında özünü yaratır. Yazıcının valideyninden aldığı ad ve familya, sanatkar istidadiyla kudretiyle yeni mazmun kazanarak sembolleşir."²⁸

15 A.G. s. 7

16 Ş.G.G.Y. s. 267

17 B.B.G. s. 120

18 S.E. 2.C. s. 135

19 Bahtiyar Vahabzâde Şair Abbasoğlu'nun "Garağı Neğmeleri" eserini değerlendiren der ki: "Nedir buradaki güzellik? Yene hegligeti Menim âlemimde hegliget yaratıcılığın şahı dandır. Eş uzun iller hegligete heşret golan ohucu, bu ağıni sen bizden daha yahşi hiss edirsın. Çünkü biz seni çold aldottmşık. İndi senin gulanına hegliget gışırın eserleri oluyunda biz de seninle beraber sevinirik....."

Ş.G.G.Y. s. 310

20 a.e. s. 272

21 a.y.

22 Ö.S. s. 59

23 S.E. 2. C. s. 15

24 S.B. s. 335-336

25 D.G.I. s. 101

26 A.S.S. s. 9-10

27 D.G.I. s. 105

28 Ş.G.G.Y. s. 265

Sanatının fikirleri duyguları yüreğinde kaynar, taşar, söz olur mısralarda yaşamaya başlar.²⁹
Gece de gündüz de elimde gelem,
Şairçün boş ürek, tonlardan ağır.
Menim şe'rlerim,

ele bilirem,

Özümden Özüme mektublarımdır.³⁰

Ona şiir yazdıran kuvvet yüreğinden gelir, yürek ondan, yüz çevirendeyse şair olduğunu da unuttur.³¹ Gönülünü sarsan, burkan, onda derin duygular uyandıran şeyleri yazmazsa yaşıyamaz. Yazdıkça dinleşir.³² Onun şiirlerini okuyanlar bu şiirlerdeki lezzeti duyarlar, ama o şiirler yazılırken şairin çektiği ağır acıyı bilmezler.³³ Şair şiire çevirdiği yürek sözleriyle okuyucusuna mektub yazmıştır bir anlamda.³⁴

Oturub evinde yalnız hezz için

Şe'rimi ohuyan ohucum

Düşün!

Senin üreyine istilik veren

Bu duygu bu alav hardandır gören?

Düşün, sen düşün!

Etrimi ilyedin, rengimi gördün

"Gözeldir" dedin

Ancag bilmedin

O reng, o etir

Böyük bir yangından birce getredir.³⁵

İnsan olgunluk döneminde karada akı, akta karayı kötülde güzeli, güzeldede kötüyü görmeye başlar. Buna göre de Bahtiyar Vahabzâde yaratıcılığı boyu insanın dahilinde baş kaldıran ikiligi, dahili çekişmeleri ve zıtlıkları göstermeye çalışır. Özellikle poema ve dramlarında. Kahramanının başkalarıyla mübarezesini değil, onun öz içinde baş kaldıran duygu ve fikirlerinin tokuşmasını göstermeye vacip sayar. Çünkü, ona göre, Otello da, Yago da insanın kendi içindedir.³⁶

O, insanın kendi kendisiyle dahili sohbetini, kendini derk etme yollarındaki ıztırlarını aksettirmeye çok sever.³⁷ Poema ve piyeslerinde muhtelif hallere düşen insanın dahili ıztırlarını ve bu ıztırlar yollarında özünü derk edip kusurlarını görmesini sergilemeye çalışır.³⁸

29 D.S. s. 70

30 a.e. s. 72

31 M.Ş. s. 23

32 N.H. s. 170

33 Ö.S. s. 42

34 a.e. s. 60

35 Ö.S. s. 41

36 Ş.G.G.Y. s. 268

37 Bahtiyar Vahabzâde "... Bu şe'rielerde Nesimi felsefesi ile bağlı olan özünü derketme meyl ve burada hem bir insan kımı, hem de yaratıcı kımı özünü ahtarma yollarındaki sarsıntılar esas amildir. Bu merhaledede yazılan "Kimdir Menim Düşmenim", "Hesret Neğmeleri", "Özümlü Ahtanranı", "Özümden Narazıyam", "Özümlüden Öyrenek", başlığı altında yazılan sevgi lirikası, "E'tiraf" ve "İztların Sonu" Poemaları ve nihayet "İkinci Ses" piyesi şairin öz özü ile sohbeti, özünü derketme prosesindeki heyecanlarıdır. Men bu ızırları heyecanları yaratıcılığının en esas motili hesab edirem."

38 D.G.I. s. 224

Yaşar Garayev, Şamil Salmanov, a.g.e. s. 179.

Ve iç dünyasını gözlemler, içindeki arzularla görüşür, şiirleri vasıtasıyla kendisiyle yavaş yavaş fısıltı halinde konuşur.

Gördüm iç dünyamı, gördüm gözümle

İç dünyam, arzumla görüş yerimdir.

Menim şe'rlerim

özüm-özümle

Asta pıçıldım, söhbetlerimdir.³⁹

5- Seveda, Muhabbet Lirikası:

Kendisini masa arkasında toprağın, yerin sıcak nefesi, zarif kokusu olarak gören Bahtiyar Vahabzâde, havanın değil hadiselerin, gönül dünyasının "barometresi"dir.⁴⁰ "Göklerin ahi"nden nasıl duman ve sis doğarsa, şiir de hayal ve fikirden doğar. Sevmeleyen insan şiir yazamaz. Herşeyi kalbine salan Vahabzâde yana yana yazdığı şiirleriyle başka başka gönüllere yol bulur.⁴¹

O, şiirleriyle gazabını, nefretini aşkını dile getirerek gönlünde yetişmiş tohumları beyinlere separek yeşertmek ister.⁴² Muhabbeti dolu dolu yaşayan; her türlü sonucunu cevriye cezasını, hasretini, vuslatını tadan Bahtiyar Vahabzâde, bu yaşanmışlıkların her anını şiirleştirmiştir dense mübalağa olmaz. O bu tür şiirlerini "iki talihin bir yolda birleşen ömür nağmesi" olarak niteler:

Gâh asta yeridik,

Gâh yeyin yeyin.

Könlümde inledi könlümün sesi

Menim şe'rlerim-iki taleyin

Bir yolda birleşen ömür neğmesi.

Algış birlikteki bu şe'riyyete!

Töyüşdük ne geder yohuşlarda biz.

Köçür şe'rim ile ebediyyete

Bizim hesretimiz, görüşlerimiz.⁴³

Muhabbet konulu şiirlerinin hedefi ve gerçekliği konusunda Bahtiyar Vahabzâde şunları söyler:

"Gençlik devrimden bugüne kadar yazdığım sevgi şiirlerimin hedefi aynıdır. Şiirlerdeki konkret vaziyetlerin ve hallerin tesirinden aydın olur ki, bunların her biri bir sarsıntının bir itirazı, bir telâtumun yahut bir isyanın ifadesidir. Onlarda hiçbir uyudurma yoktur. Bu şiirlerin hepsi duygularımdan süzülmiştir."⁴⁴

Duygularından süzülüp kalemin ucuna gelen mısralar aynı zamanda sevgilinin de hisleridir. Ömür kitabının ilk ve son sözü "olan sevgili onun" ilhamının özüdür, şiirinin rengi ve ahengidir.⁴⁵

39 N.H. s. 92

40 B.B.G. s. 21

41 M.Ş. s. 39-40

42 Ö.S. s. 50

43 P.D. s. 238

44 Ş.G.G.Y. s. 252

45 S.E. 2.C. s. 252

45 A.D.F. s. 67

Gelemim danışır benim yerime
Yandırır yahdıgca meni hesretim
Hesretiden boylanır şer'lerime
Menim mehebbetim, esgim, fitretim.⁴⁵

Onun "hesreti ve fitreti" bir arada yanyana durur. O, istidadını hasrete borçludur; bin renkli, bin yüzlü hasretin ağır acısının, derhâlî günlerinin karşılığında, sonucunda onun şiirleri meydana gelmiştir.⁴⁷

Sevgisinin veya nefretinin ona yazdırdıkları, bir gönlün ateşini bin gönüle taşır. Bu şiirleri için, Vahabzâde "samimilik" "kendi oluş", "yüreğinin haltercemesi" ifadelerini kullanır:

"Son 30 yıl arzında benim silsile teşkil eden muhabbet lirikam, hem de hayat ve zaman hakkında felsefî düşüncelerim, dahili ızdıranlarımdır. Ben bu şiirlerde daha çok özümüm. Çünkü burda daha çok samimiyim. Samimiyet ise edebiyatın ve sanatın çarpan yüreği, şah damandır. Bu şiirler benim kalbimin tercüme-yi halidir."⁴⁸

6- Hayret, Hayranlık ve Tabiat:

Hayran olmasa yazamayacağını, şiirlerinin, nağmelerinin kendi hayretleri olduğunu⁴⁹ söyleyen Bahtiyar Vahabzâde daima bigânelikten korkmuştur. Dünyanın ahengine, çiçeğe tohuma, suya hayrandır. Ölse bile, göz bebeklerinde hayret ışığı olacaktır. Kendi hayretleri içerisinde sorularına cevaplar ararken hayran olduğu bu dünyaya ve dünyanın ahengine⁵⁰ dair şiirler yazmıştır.

Çevresini tabiatı inceleyen Bahtiyar Vahabzâde, onlardan şiirlerine yeni renkler, yeni sesler almak ister.⁵¹

Özüme bir dalda seçtim
Budagların çetirini men:
Dedim ki, koy şere salım
Gül-çiçeğin etrini men.

Düşünürüm seher-ahşam
Tez oyanıp geç yatıram
Öz ganımla yaradıram
Şer'imim her setrini men⁵²

7- Muallimlik ve Yaratıcılık:

Öz hevesi şairlik olan yüreği "şiir için esim esim esen"⁵³ Vahabzâde'nin bir yönü de muallimliklidir. O, şairliğinin "öz fitreti", muallimliğinin de sonraki "kazancı" olduğunu söyler bir şiirinde.⁵⁴

Bir gün müellimem
Bir gün şairem.
Daim bir mecazda ola bilmirem.
Menim de gismetim beleymiş deme.
Naşükür deyilem öz gismetime

Ten yarı bölünür günüm, saatım.
Vaht benim servetim, sonsuz varımdır
Müellimlik-menim neş'em. hayatım.
Şairlik-en uca duygularımdır.⁵⁵

Üniversite muallimliğinin yaratıcılığına mani olmadığını, aksine, daima gençler arasında olmasının onu gençleştirdiğini, yazıp yaratmaya kanatlandırdığına inanan Bahtiyar Vahabzâde⁵⁶ okuyucularının "Muallimlik yaratıcılığına mani oluyor mu" sorusuna "yok" cevabını verir: "Ona göre ki, evvela gençlerle bir yerde olmak, onların istek ve arzularını bilmek ve bu arzularla yaşamak, gençlik duygularıyla nefes almak beni hayata bağlıyor, ilhamımı her gün tazeliyor. Gençlik hayatı tükenmez ilham kaynağıdır. İkinci taraftan yazıcılıkla beraber muallimliğin de ilkin vazifesi insanda güzel duygular uyandırmak, onları büyük fikirlerin arkasınca kanatlandırmak değil mi? Böylelikle, benim şairliğimle muallimliğim bir noktada birleşir, aynı hedefe yönelir, aynı maksada hizmet eder. Bunlardan başka Çehov'un 'Hekimlik avradım, yazıcılıksa sevgilimdir.' Müddeasını da buraya ilâve etsek benim sanatımla vazifemin hangi manada bir yere sığdığı aydınlaşır."⁵⁷

İşte talebelerinin önünde muallimlerinin fikirleşmeleri:
Onların önünde

bir çırağ kimi
Sözümde od alıp alışmasam men.
Medsedim bir olub:
Bu teze nesil
Dünene güvensin, bu günü seusin.
Özgeni danmasın

ancak
müttesil,
Özüne tapınsın
Özünü seusin!

Menim de kesirim az değil, seksiz,
Dünyanı asmışam eseblerimden.
Birce sözüm de ancak üreksiz,
Boğazdan yuharı dememişsem men
Her cümlem dünyada ayak izlerim.
Köklenib könlümün öz ahengine
Könül gaynağında bişen sözlerim
Bürünür hissimin gızıl rengine

47 A.D.F. s. 66, 67; N.H. s. 122

48 Ş.G.G.Y. s. 264

49 P.D. s. 151

50 a.e. s. 152-153

51 İ.Z. s. 77

52 A.S.S. s. 113

53 M.Ş. s. 286

54 B.B.G. s. 120

55 B.B.G. s. 102

56 S.B. s. 208

57 Ş.G.G.Y. s. 261

En büyük fikrimi, sözümü be'zen
Danışa-danışa yaratmışam men.⁵⁸

C- Yaratıcılık Meramnâmesi ve İlham

1- Yaratıcılık Meramnâmesi:

Şiiri bir "can yangısı, heyecan, çirpinti, telâtüm" olarak⁵⁹ gören Bahtiyar Vahabzâde kendisini de "bir yanıklı saz", "dert kaynaklı elem"⁶⁰, "sanat dünyasının kırık telli sazı"⁶¹ şeklinde değerlendirir. Onun şiir ve şair hakkındaki görüşleri tabii ki bunlardan ibaret değildir.⁶² Dünyaya bin defa milyon defa gelse de yine şiir ve sanat yolunu seçeceğini söyleyen Bahtiyar Vahabzâde⁶³ okuyucularının "Bedîî yaratıcılığa onu sevk eden sebebi" sormaları üzerine, o, hiç düşünmediği bu soruya "Şe'rim-Menim İmanım" adlı şiirini hatırlamış, okumuş ve şunları söylemiştir:

"Bu şiir benim yaratıcılık meramnâmemdir. Çünkü yaranan, yaratanın hakikaten İman'dır, dinidir, akidesidir. Buradan çıkıp diyebilirim ki, yarattığım şiirler hissimin, fikrîmin, akîdemin ifadesi olmakla benim imanımıdır, dinimdir, hayat gayemdir. Böylelikle de şairin biyografisini cânsız rakamlarla değil onun yarattıklarında aramak lâzımdır.

Menim sevincim bele üreyimde gizlenen

Derde, gеме borçludur.

Şe'rim, şairliyim de

Özümlü özleştiren eğideme borçludur.

Şe'rim-namusum benim

Şe'rim-ulcdanım benim

Şe'rim-imanım benim.⁶⁴

Behçet Kemâl Çağlar'ın "İstiyordum" şiirindeki "Bir iman istiyorum uğrunda baş koyacak" mısralarından ilhamla yazdığı şiirinin baş kısmına yine bu mısrayı almıştır.⁶⁵ Behçet Kemâl Çağlar'ın bu mısrasından bütün olarak çok etkilenen Vahabzâde bu durumu şöyle açıklar:

"Nasıl yeni iman istiyorum? Peki hele bu vakte kadar imanını bulmamışsan, hâlâ onu arıyorsan nasıl şair olabilişsin? Bence evvelce iman, sonra o iman o akidenin ifadesi olan şiir gelir. İmansız şiir, şiir olamaz.⁶⁶

"Şe'rim İmanım Menim" şiirinden;

Şairlikmi tapmışam

İmanını tapmamış?

Satılıbmı Vetenin?

Ondanmı gileyilsen?

58 B.B.G. s. 103-104

59 S.B. s. 208

60 N.H. s. 174-175

61 P.D. s. 20

62 Bu konular ayrıca "sanat" bahsinde ele alınacaktır.

63 A.G. s. 6

64 Ş.G.G.Y. s. 266

65 B.Ü.D.F. s.56

66 Ş.G.G.Y. s. 266

Bu dehşetle yanmağı

İman saymadın mı sen?

Vatan darda ya da yad elinde bile olsa, o şairin imanında yüreğinde olmalıdır. Böylece şiirini bir akideye bağlar Vahabzâde:

Su içir şe'rim benim egide çeşmesinden

İlham alır, güç alır bir amalın sesinden...

Şerefimdir bu meslek,

Şöhretimdir bu iman,

Ona şe'rim de gurban,

Ona özümde gurban!

Şiirini, şairliğini, mesleğine, akidesine borçlu bilen Bahtiyar Vahabzâde için "Şiir iman'dır."⁶⁷

1965'te yazdığı "Şe'rim İmanım Menim" şiirinden bir yıl önce yazdığı "Menim Şe'rim" şiirinde de "ebedî bir od" gibi içten içten yanan şiirinin bugünden geleceğe uzandığını, kendinden önce gittiğini söylerken bunun sebebini de yine "Egidemin en temiz, en manalı sözleri", "Vatan gecelerinin açılan şehirler selâmı" ifadelerinde bulabiliriz. Onun kendi şiirinden neler beklediğini, neler umduğunun cevaplarını "Menim Şe'rim" verir. Biz de bunları okurken Mehmet Emin Yurdakul'un "Biz Nasıl Şiir İsteriz"i ni hatırlamadan geçemeyiz.⁶⁸ İki şairin de şiirlerden bekledikleri hemen hemen aynıdır:

İstemirem ki, şe'rim nermenazık kızların

saçında etir olsun.

İsterem gün altında pambığ yığan kızların

başında çetir olsun.

Can verme her ötergi derd gеме, şe'rim benim,

Ezme-büzme gözele benzeme şe'rim benim

Sen ateş ol, sen od ol,

Yandır da sen, yah da sen

İldırım ol çah da sen.⁶⁹

Onun şiiri bir an gözünü yummayacak, dünyaya özünü gösterecek hem de görecektir. Fevraları da gamları da zerreyi de kürrayı de gösterecektir.

Onun şiirinin bir önemli vasfı da "derin derin düşünmek, derin derin düşündürmek"tir. Ama neyi düşünüp düşündürecek? Bunu da yine kendi açıklıyor: Vatanını, ülkesini, halkını inkâr eden, çalışmadan kazanan asalakların, vatan için değil "manat için" yanan o parazitlerin kafasında "bir yumruk;" bu yurdun toprağında taşında "bekçi;" eyilmeyen başların "vugarı" ve vatandaşların cebinde -Komünist Partisi üye kartı gibi- geçerli olacaktır onun şiiri:

Sonsuz düşüncelerim,

Bu dünyaya sualım,

67 B.Ü.D.F. s. 56-57

68 Biz o şiiri isteriz ki çifte giden babalar,

Ekin biçen genç kızlarla, odun kesen analar

Yanık sesin dinlerken gözyaşların silsinler.

Başlarını açık, beyaz sinesine koysunlar

Yüreğimin özerliğin çirpındığını duysunlar

Bu çarpıntı, bu ses nedir? Neler diyor? Bilsinler

Mehmet Emin

Prof.Dr. Celâl Tarakçı, a.g.e. s. 130

69 M.Ş. s. 5

Her isteyim, hayalim,
Eşgim, hesretim benim,
İlk mehebbetim benim -
Hedsiz şadlığım benim
Bu dünyada ebedî narahatlığım benim.
Sene gurban vermeğe bir ömür çok azdır az.
Yalnız birce günümün sonsuz heyecanını
Neğmeye çevirmeye on ömür de çatışmaz.
Men seninçin
Anamisa benimçin yandı şe'rim.

Bahtiyar Vahabzâde anasından doğulmuş, şiirleri de kalbinde balası gibi beslediği duygularından doğulmuştur. Kendi yüreğinden doğan şiirleri O'nu vatanına, halğına "oğul" etmiştir.⁷⁰ Onun yüreği "halğının yüreği" onun nefesi "elinin nefesi"dir.⁷¹

2- İlham Kaynağı ve Çalışma Tarzı:

Şairlerin sanatçıların hayal dünyası, ufku diğer insanlara nisbetle kat kat genişler. Onları yazmağa sevk eden âmillerin başında hoş hayaller gelir. "İnsan âlemden hayal ettiği müddetçe yaşar" sözü belki şair için "hayal ettiği müddetçe yazar" a çevrilebilir.

Goşuram ardınca hoş hayalların
Yer benim, göy benim, asıman benim
Gelbimden min gelbe geden yolların
Eveli başlanır masamdan benim.

Bazan olur hayallerinin ayağı deymedik yer kalmamış bazan olur masa başından kalkar kalkmaz hayalı küçülür ewelce odasına sığışan cihan öz özüne sığışamaz olur.⁷²

O, tek olanda yalnız değildir, onu yerden alan şirin hayalleri vardır.⁷³ O, masanın başına geçip de ilham âlemine daldığı zaman kendini dünyanın güzel adamı olarak düşündür.⁷⁴

Dünya ne'metlerinden
İlham düştü payıma
Yene aç-çoh dünyanı
Derinden

görmek için
İlham çatdı hayıma
Bu ilham,
bu heyalla
Dolandım
seher-ahşam
Başına dünyamızın.⁷⁵

Bahtiyar Vahabzâde için ilham sözkonusu olduğunda akla masa, kalem ve kâğıt gelmez. Çünkü ne zaman ilhamdan söz açsa ardından "masa, miz, stol" arkasından da bahse-

der.⁷⁶ Ona göre; "..... Şair de her şeyden evvel insandır. Onun da hayat kaygıları çoktur. Vaktimizin hepsi şiire çevrilmez. Bu mümkün de değil. Daima ve her yerde yazmak mümkün değil. Lâkin şair ömrünün en ferahlı anları masa arkasında ilham perisi ile görüş-tüğü anlardır. Şair hayatta değil, yalnız bu anlarda şairdir."⁷⁷

Şair masa arkasında gece gündüz yeni fikirler, yeni sözler gelmesini bekler. Yarını bu-günden bilsin, gönlüne nur konsun, ışık sepişsin ister.⁷⁸ Çünkü "öz ilhamı", "öz sesi" ve "uçan atı"dır onun.⁷⁹

Masa arkasında öz üreyimi
Meş'ele dönderip yanırım men;
Dünyanın derdleri mürekkeb kimi
Ahır gelemimden ahır sübheçen

Üreyim ilhamla sözle dolanda
Her setrim, könlümden od alır benim,
Duyan bir ürekde tel gırılarda
Şe'rimin vezni de gırılır benim.⁸⁰

İlham, Bahtiyar Vahabzâde'nin iki sevgilisinden biridir. Ve çoğu zaman bu iki sevgili bir aradadır.⁸¹ Ona göre yaratıcılık şöyle açıklanır:

".....Bize öyle geliyor ki, sanatkarın kalbine ateş, eline fırça, ya kalem veren, onun beyinde ocak tutuşturan fikirleri, onu rahatsız eden duyguları, onu kanatlandıran, yaratma-ya çağıran dilekleridir. O, öz fikrine, öz duygusuna ve dileklerine tanrı gibi tapınır, bu fikrin, bu duygunun ve bu dileklerin mecnuna çevrilir, kuluna döner, onlara secde eder. Yalnız bundan sonra o özü bilmeden fikir ve duyguların, istek ve arzularının danışan diline, okuyan nağmekârına çevrilir. Bu zaman o, kendini değil fikrini görür. etrafını değil amalını görür, ona deyilenleri değil kalbinekileri işitir ve kalbinde hele lâl olan, hele göze görünmeyen he-le işitilmeyen sesleri, sözleri, renkleri dillendirmeye ete cana getirmeye başlar.

Bizce budur yaratıcılık!.....⁸²

76 B.B.G. s. 21-22; A.S.S. s. 41

77 D.G.I. s. 230

78 A.S.S. s. 41

79 A.G. s. 7

80 B.B.G. s. 20-21

81 "Menim iki sevgilim var

Biri sensen

Biri ilham

İlhamımı senden alıb

Men göylere ucalmışam

Vüsâlden deyl gülüm

Hesretinden kâm almışam.

İlhamımı sesleyende

Göz önüne gelen sensen

İlhamımla bir ağlayıb

İlhamımla bir gülsen.

Dönüb seni sesleyende

Seninle bir

Üreyime ilham gelir

İlham gelir..."

B.Ü.D.F. s. 109

82 S.B. s. 127-128

70 M.Ş. s. 5-6

71 A.G. s. 37

72 B.B.G. s. 20-21

73 Ö.S. s. 49

74 B.B.G. s. 22

75 D.S. s. 83

Şairin yazması dolup dolup boşalan göklere benzer. "Büyük arzu ve istekle dolmazsa yazamaz. Birinci dolmak, sonra yazmak, yaratmak!"⁸³

Üreğim duygularla

Dolur, dolur günbegün

Onu boşaltmak için

Yazam, işleyem gerek

Yazmasam, partlar ürek.⁸⁴

İlhamla dolup yazmaya başladıkça bütün ağrı ve acılarından uzaklaştığını hisseden Bahtiyar Vahabzâde, "İşlemek özümümü yandırarak yaşamak, boşalarak dolmak! Budur yaratıcının hayatı"⁸⁵ diyor. O, çalıştıkça dincelir, rahatlar. İçindekileri boşaltmak için yazması şarttır.

Ahi, nece el çekim?

Men nece işlemeyim?

Ahi, vecde gelirem

Inan ki işleyende

Üreken dincelerem.⁸⁶

Bahtiyar Vahabzâde'nin çalışmak için seçtiği vakit "gece"dir. Çünkü geceleyin kendisiyle, kendi kalbinin çırpıntısı ile baş başa kalır, özüyle sohbet edebilir. Yazdıkça dincelir, ayrıca istirahat ihtiyacı duymaz. Yazdıkça dinleşir, yazmadığı zaman, vaktini boşa geçirdiğini düşünerek kendini kötü hisseder, üzüldür.⁸⁷

Her yeni eserini ilk olarak dostlarına okur. Zaman zaman dostları yeni eserini amansızca tenkit de ederler. O vakitler bu konuda çok düşünür, sonra yeniden eserini inceler, üzerinde çalışır.⁸⁸

D- Sanatının Başlangıcı, Devirleri ve İstikametler:

Bahtiyar Vahabzâde'nin yaratıcılığını devirlere bölmek zordur. Ancak sanata ilk atılışı, yaratıcılığının ilk merhaleleri üzerinde belirgin bir şeyler söylemek mümkündür. Yaratıcılığının sonraki dönemlerini merhalelere bölmek çok güçtür. Bunu kendisi de bir mülkâta verdiği cevapta açıklar:

"..... Umumiyyette yaratıcılığında merhaleden çok istikametler mühim rol oynamıştır. Merhalelerin serhaddini tayin etmek çok çetindir. Çünkü hayat ve bu hayattaki faaliyet akar suya benzer. Dalgadan dalgayı ayırmak mümkün olmadığı gibi fikir ve his akınlarını da birbirinden ayırıp onu muayyen adla mühürlemek müşkül meseledir.

Yaratıcılığı geline burda daima yükseliş aramak da mümkün değil. Denizdeki kabarma ve çekilme gibi yaratıcılıkta inişler ve yüksüşler olur."⁸⁹

83 S.B. s. 351

84 M.Ş. s. 45

85 Ş.G.G.Y. s. 270

86 M.Ş. s. 45

87 "..... Tesadüfî deyil ki, kitaplarımdan birinin adı 'Özümlü Sohbet'dir. Men dincelmeyi, ilin ayrıca ayrı ve gününü, ayrıca saatını istirahatetmeye bacarmıram. Men işleyende dincelirem. Yazı bilmeyende, vaktimi hırda gaygılara serf edende özümü pis hiss edir, özümde acıgım gelir"

88 Ş.G.G.Y. s. 269

89 Yaşar Garayev, Şamil Salmanov a.g.e. s. 177-178

Ş.G.G.Y. s. 270

1- Edebi Faaliyetinin Başlangıcı ve Sanatının Kökü:

Bahtiyar Vahabzâde, çocukluğundan itibaren insanı yücelten, duyguları kanatlandıran romantik, poetik edebiyatın düşündürən, hüznü müzikinin vurgunu olmuş; hayale kapılmayı, arzularının dünyasına uçmayı çok sevmiştir. Saatlerce mugamat dinlerken kendi hayalinde uydurduğu güzellik dünyasına kanatlanır, nenesinin anlattığı bilinmeyen "meçhul hayal ülkelerini" o masal kahramanlarını düşünür, onlara gıpta eder. Her çocuğun, çocukluğunda yaptığı gibi, O da şişe ve cam kırıklarını gözüne tutar ama her çocuğun düşünmediği bir şeyler hayal eder: O, cam kırıklarının arkasında dünyayı olduğundan daha güzel daha renkli hayal etmeye çalışır.⁹⁰

Çocukluğunda çoğu insanın "masal" hesap ettiği, sadece, "meraklı" bulduğu nağiller ona birçok derin sualler düşündürür. Ve bu sorular insanı hayalden hakikate, hakikatten hayale götürür.⁹¹

Nağil isteyirem, bilmirem neden

Gün doğdan eyilib gış goralınca

Hayal dünyamıza dar gelir zaman

Gaçırıg hemişe nağil dalınca

Nağil isteyirem güzel bir nağil,

Özümlü fikrimle yalgız goralınca.

Günde bir möcüzeye yaradan ağıl

Aya gedib çıhdı nağil dalınca.

Nağil isteyirem, nağil men her gün,

Nağılsız ağıldan ışık doğulmur.

Nağil isteyirem yaşamag için

Görünür nağılsız yaşamak olmur.⁹²

"Güzel, şirin, sonsuz, derin" masallar, onun arzusu, aşkı, hayali, kemalidir. "Dünün sözü, bugünün eşi" nağiller⁹³ çocuk Vahabzâde'ye kanatlı hayallerden kaynaklanan, kendinin de görmediği ayrı bir dünya "sırlı ve sihirli bir alem" üzerinde düşünme imkânı verir. Onu mahlûmlardan meçhullere, reel dünyadan efsanevi dünyalara uçuran "nedir?" sualinden doğan düşünce Vahabzâde'yi kolundan tutup idrak basamakları ile kaldırmış ve bu sual sonralar mısralara dönüşmüştür:

"Şiir yazmanın özü de meğer sır değil mi? Niye yazıyoruz? Yazamayabiliriz mi? Nedir şiiri bize yazdıran? O dahili kuvvet nereden gelir? Onun kaynağı nedir? v.s. sualler.... sualler.... Bir sözle, cevapsız sualler ve izaha gelmeyen sırlar manadır, idrakin uçuş noktasıdır.

İşittiğimiz masallar, efsaneler, esatirler ne kadar sihirli ve mucizelidirse, bir o kadar güzeldir, bir o kadar manalıdır, hikmetlidir. Çünkü, bu sırlar, mucizeler çocuk hayaline kanat verir, uçurur, fantazisini genişletir. Amandır, analar, nenerler, babalar, çocuklara sırlı, mucizeli masallar anlatılır, onlara uçmak için kanat verir."⁹⁴

90 D.G.I. s. 18-19

91 Ş.G.G.Y. s. 236

92 A.S.S. s. 53

93 M.Ş. s. 289

94 Ş.G.G.Y. s. 234-235

a) Poeziyaya İlk Merak:

Bahtiyar Vahabzâde çocukluğunda ezbere şiir söylemeyi çok sever. "Bunlar esasen muhtelif çocuk oyunları ile bağlı olan halk şiirleri idi. Esasen yaz başı söğüt çubuğundan tüfek yaparken göy çubuğu ağaçla döğer ve bir şarkı söylerdik:

*Şülüd şülüd günde çih
Sehere çih, kende çih
Gün ki çihdi, sen de çih!*

Sözlerdeki bu ahenk, dizilişteki bu armoni, kafiyelerdeki bu güzellik bizi kafiyele söz demeye heveslendirirdi. Bununla birlikte ilk şiirimi ne zaman, ne münasebetle yazdığım hatırlamda değil. Ancak bir defa çaylağa çok kızıp ona şiirle kargış dediğim yadımdadır.⁹⁵

İşte çocukken yazılan ilk şiir: Tavuk yavrularını korkutan çaylağa hitabendir. "Bu şiirden fazla çaylağa itiraz nidası idi. İçten gelen bu nida haksızlığın haklıya, güçlünün güçsüze hakim olmak hırsına bir çocuk itirazı, isyanı idi."⁹⁶

Çocuklukta vezinli kafiyele söz demeye "çocuk tabiatı" icabı herkesin hevesi vardır.⁹⁷ Diğer çocuklar gibi o da sözü kafiyele demeyi sever. İlk şiirini de dördüncü sınıfta okurken yazmış olan Vahabzâde bu şiirini değerlendirirken "Ona şiir demek olmazdı. Bu çocuk tabiatındaki ahenge uymak, kafiyele söz demek arzusundan başka bir şey değildi" der.⁹⁸ Veya bunları, sadece "çocuk karalamaları" olarak niteler, hiç dikkate almaz.⁹⁹

Orta mektebde okurken yazdığı ilk şiirini edebiyat muallimine gösterir, ondan aldığı teşvikle şiirle daha yakından ve ciddi olarak uğraşmaya başlar.¹⁰⁰

Bahtiyar Vahabzâde "çocuk hevesinden doğan bu yazıların hiç birinin bedii ehemmiyeti" olmadığını;¹⁰¹ onlara şiir demenin mümkün olamayacağını, ayrıca bu devirde yazdığı şiirlerden hiçbirinin hatırında kalmadığını, bunları şiir değil sadece "çocukça merak" olarak adlandırdığını söyler.¹⁰² O, bu ilk şiirlerinin kaybolup gitmesine de memnundur:

"..... Amma vaktiyle ben onları utanmadan redaksiyalara göndermişim. Redaksiyalardan menfi cevap alınca asabileşir, hakkın çiğnenmesine razı olamazdım. İlk gayri matbu şiirlerim bir yana, sonralarda yazdığım bir çok şiirlerin müellifliyinden bugün çok büyük memnuniyetle el çekdim. Teessüf ki bu mümkün değil." Vahabzâde gençken tez yayınlansın istenen bu yazdıklarının sonradan kendi yaratıcılığına yük olacağını, o yaşlarda bilemez. Çünkü bu yükten bir daha kurtuluş yoktur.¹⁰³

95 S.B. s. 226

96 Kendisiyle yazışmalarımızdan (1.09.1993 tarihli)

97 "..... Umumiyetle, uşaglarda vezinli, gafiyele söz demeye hamının hevesi olur. Çünkü uşag tebiati ahenge harmoniyaya ve ritme meyillidir. Hususile oynag yeddilik şer' ölçülü uşagın oynag tebiati ile hemahengdir. Men çoh diğget yetirmişem 'Şengüllüm Şüngüllüm' uşag naşlında yaddaşı hekk olunmasına yardım eden aporacı güvve evvel keçinin, sonra da gündün dediği şer'dir:

Şengüllüm, Şüngüllüm, Mengüllüm,
Aç gapını men geldim.

Cemi yeddi sözden ibaret bu beytde beş söz hemgafiye'dir. Bu gafiyelerden doğan aheng ve musigi uşag tebiatında unison yaradır. onu dinlendirir. Bu şer'i bir neçe defe dinleyen uşag 'Şengüllüm Şüngüllüm, Mengüllüm' mısrasını eşittiyi kimi Şengüllüme gafiye olan 'men geldim' onun hafizesinde dile gelir, derhal "Aç gapını men geldim" deye şer'in ardını özü deyir."

Ş.G.G.Y. s. 247

98 a.y.

99 Y. Garayev, Ş. Salmanov a.g.e. s. 177

100 D.G.I. s. 233 (Ayrıca özel yazışmamızdan)

101 Ş.G.G.Y. s. 260

102 S.B. s. 226

103 a.e.

Vahabzâde'nin ilk şiiri on sekiz yaşındayken yayınlanır.¹⁰⁴ Bu ilk matbu şiirinin adı "Ana ve Şekil" (1943)¹⁰⁵ dir. O, bu şiirinin "Edebiyat ve İncenet" gazetesinde yayınlandığı o günü ve yaşadığı sevinci hiç unutamaz. O, sevincin tadı damaklarında kalır. O, bu günü şöyle anlatıyor:

"Edebiyat ve İncenet gazetesinde ilk şiirim yayınlanmıştı. Yadımdadır, aynı nüshadan yirmi otuzunu almıştım. Gazeteler koltuğumda o günü bütün şehri dolanıp çayhaneye geldim. Gazeteleri masanın üstüne koymuş çay içiyordum. Yanımda yaşı bir kişi de duruyordu. Ben sık sık ona bakıyordum ki, ay Allah, acaba bu kişi beni niye tanımıyor?...."¹⁰⁶

b) İlk Ciddi Yazılar:

"Çocukluk Merakları"ndan sonra ilk ciddi yazılarını "Muharebe devrinde yazdığını" söyleyen Bahtiyar Vahabzâde, bu şiirlerle muharebenin kendisinde uyandırdığı derin hisleri ifade etmiştir.¹⁰⁷ Bir mülakatla kendisini etkileyen içtimai hadiselerden bahsederken 2. Dünya Savaşı ile ilgili olarak şunları söyler:

"Gençliğimin şekillendiği bir devirde muharebe ile karşılaştım. Açlık ve mahrumiyetler gördüm. İnsanlığa, adalete, hakikate karşı çevrilmiş bir sisteme faşizme karşı bütün dünyanın birleştiğinin şahidi oldum.

O zamanın en kudretli silâhlanna malik olan totaliter faşist sistemin mahv edilmesi, umumiyetle adaletin ve hakikatin her yerde ve daima ergeç galebe geleceği fikrine bende inanç uyandı. Demek haksızlığa, zorbalığa en dehşetli silâhlar böyle hak gazandırmaz. Demek, zorbalık cemiyet kanunlarına zıddır."¹⁰⁸

c) Mekteb Şiirleri:

Çocukça karalamalarını dikkate almadan "Mekteb Şiirleri" silsilesinden yazdığı "Elifba Kitabı", "Yazı Tahtası", "Sene Üzük Ne Gerekdir", "Mekteb Yolları", "İlk Çıgır", "Menim Dostlarım", "Hala" şiirlerini Vahabzâde ilk başarıları sayar. Ve şöyle der:

"Bu şiirler o zamanki edebiyatımıza, şiirimize has olan belâgatlı söz söyleme gücü, yalancı ilham ve sözcüklükten uzak idi. Bu manada ben bu şiirleri ilk buluntularım hesap ediyorum. Edebiyât âleminde attığım ilk adımlardan sanatta kesinliğin, belirginliğin taraftarı olmuş, umumiçilikten kaçmış, hayatı detaylar esasında yazmayı üstün tutmuşum."

Vahabzâde'nin kendi şiirleriyle ilgili bu değerlendirmesinden anlaşılıyor ki, bu şiirler onun ilk kendine has "buluşları"dır ve süslü ifade, yalancı ilham yoktur onlarda. Sanatta belirginliğin, açıklığın taraftarı olarak genellemelerden kaçınmış, hayattan bazı detaylar vermeyi uygun bulmuştur.¹⁰⁹ İşte içinde mekteble ilgili teferruatlarla dolu bir kaç mısra:

Doğma mektebimin dehlizlerinden

İten gençliyimi ahtarırarım men.

Bah bu bizim sınıf... gara sobalı,

Bu hekim otağı,

Bu idman zalı,

104 D.G.I. s. 223

105 S.B. s. 208

106 D.G.I. s. 236

107 S.B. s. 226

108 Y. Garayev, Ş. Salmanov a.g.e. s. 176

109 a.e. s. 177

Bu da...

Her şey, her şey öz yerindedir

Bilmirem, bes meni çaşırtan nedir?¹¹⁰

Vahabzâde'nin "Mekteb Şiirleri" silsilesine dahil edebileceğimiz daha bir çok şiiri, poeması vardır: "İltihar" Poemasıyla mektep talebelerini;¹¹¹ "Giymet" Poemasıyla muallimlik, talebe tiplerini;¹¹² "Mektepten Ayrılanda" okulu bırakıp çalışmaya giden gençleri;¹¹³ anlatır. Orta mektebi "gızıl medalla" bitiren geçlere ithaf ettiği "Gızıl Medal" şiiri;¹¹⁴ Tatil bitip de yeniden mektebe başlaışını anlattığı "Yeniden Mektebe" şiiri;¹¹⁵ "Zeng Çalan Gari";¹¹⁶ Kızı Gülzar'ın mektebe gitmesi münasebetiyle yazdığı "Babanın Adı" şiiri; "Çanta", "Sinif-Heyat"; "Gutgaşen Mektebi"; "Birinci Zeng"¹¹⁷ şiirleri; "Gelin Dostlar Görüşek", "Aynası Bol Daşı Az"¹¹⁸ şiirleri; Darülfünunu anlattığı "Menim Gençliyim" şiiri¹¹⁹ Tatil günlerinde talebelerinden ayrı kalan muallimin duygularını dile getirdiği "Ayrılık" şiiri.¹²⁰

Hanı telebelerim, yığılsınlar başıma?!

Macal vermeden yene

Sual versinler mene

Düşündüm yana yana

Sükût heç yaraşmayır bizim darülfünuna

.....
Hanı dehlizler boyu gelen ayak sesleri?

Hanı telebelerin

Otagları isiden

O gaynar nefesleri?

Hanı şen gegeheler, zarafatlar bes hanı?

Üreklerde çırpınan o eşg, o heves hanı?¹²¹

c) Onu Meşhur Eden Şiir:

Muharebe şiirlerinden olup bir askerin hatıra ve hayallerini dile getirdiği "Yaşıl Çemen Ağaç Altı, Bir de ki Tünd Çayı" şiiri onu ülkesinde meşhur eden şiirdir.¹²² 1945'de yazdığı şiir için Bahtiyar Vahabzâde "İlk uğurum" der... ve bu şiir ile aynı yılda Samed Vurgun'un zamaneti ile Yazıcılar İttifakına üye kabul edilir.¹²³ Bahtiyar Vahabzâde, Samed Vurgun'un teşvik ve tavsiyelerini "Men Ona Borçluyam" adlı kısa bir yazısında anlatmıştır.¹²⁴

110 S.E. 2.C. s. 42-43

111 B. s. 44-50

112 B.B.G. s. 102-120, M.Ş. s. 256

113 B. s. 27-28

114 a.e. s. 30

115 a.e. s. 34-35

116 M.Ş. s. 251-253

117 a.e. s. 261, 262, 263-265, 266, 267-268

118 B.Ü.D.F. s. 141-142, 148

119 D.S. s. 20-24

120 A.G. s. 41

121 a.e. s. 41

122 Prof.Dr. Maarife Hacıyeva a.g.e. s. 186

123 Y. Garayev, Ş. Salmanov "Poeziyanın Kamiliyi" Baku 1985 s. 177

124 "Vahabzâde'nin ilk manzumelerinden birisi olan; Yaşıl çemen ağaç altı bir de ki tünd çay adlı şiiri, 13 Eylül 1944 tarihli Edebiyat gazetesinde çıkarın; o zaman Azərbaycan Yazıcılar İttifakı'nın başkanı olan büyük şair Samet

Bu merhalede "en büyük uğuru, en başarılı eseri "İzhrabın Sonu"¹²⁵ Poeması olmuştur, Bahtiyar Vahabzâde'ye göre. Bunun sebebi de; poemada o devir sanatında var olan "umumicilik, muhakemecilik" yerine belirli şartlar içinde insanların canlı belirgin heyecanları, muhabbeti, ve nefretinin gösterilmiş olmasıdır.¹²⁶

d) Aldığı Tesirler:

Bahtiyar Vahabzâde, çocukluğunda şiirden çok nesir eserler okur. Şimdi de böyledir. Hatta, ilgi çekicidir ki "Aşık Gerib", "Tahir ile Zöhre", "Abbas ve Gülgez" gibi destanları mütalaa ederken çoğu zaman "Aldı görek ne dedi" sözünden sonraki şiir bölümlerini atlar geçer, yalnız nesir kısmını okumuş. Çünkü şiir konuyu uzatır, O ise hadisenin sonucunu bir an evvel öğrenmek için acele eder. Bu durumdan kendisinin çıkardığı sonuç: "Benim şair gibi yetişmemde şiirden çok nesrin rolü ve tesiri olduğunu desem - inanın."¹²⁷

Vahabzâde, gençlik yıllarında "Aşık Gerib'i", "Sefiller'i", "93.cü İl'i", "Namus'u", "Gorhulu Tehran'ı", "Garaça Gız'ı", "Sihirli Ada'yı okuyup için için ağlar. Daha sonraları Aydın'ın Oktay'ın,¹²⁸ Ovod'un¹²⁹ delisi olur. Bazen kendini okuduğu kitapların romantik kahramanları gibi tasavvur eder, hareketlerini onlara benzetmek ister. O da onlar gibi sevmek ve sevginin yolunda ızdırıp çekmek, sevgisine idealeine kavuşmak için vuruşmak, manaları def etmek arzusuyla yaşar... Bu tür deli dolu, romantik kahramanların esiri olur. Onların ideali Bahtiyar Vahabzâde'nin "ideali", kendileri de "peygamberi" olur.¹³⁰

Üniversitede okuduğu zaman Prof. Eli Sultanlı'nın Garp Edebiyatı ile ilgili şairane sözleri Bahtiyar Vahabzâde'yi daha çok güzellik dünyasına bağlar. "Şehzâde Hamlet", "Goca Lir", "Gısganç Otello", "namus müessesmesi Karl Mor'un faciasını" şahsi faciası gibi yaşar, ortak olur. Bu eserlerdeki güzellik, yüksek amallar, yüce duygulardır Onun beğendiği:

"Büyüklük idealim, temizlik arzum, yükseklik maksadım, güzellik aşkım idi. Bu yüksek duyguların sembolü olan Hamlet, Ovod, Aydın, Ogtay, Elhan, Jan Valjan benim hayatta taklid ettiğim sevimli kahramanlarım olmayabilirdi mi?"

Aynı yıllarda, Fuzûli, Hadî, Puşkin ve Bayron'u sevmiş; Puşkin'i Bayron'u tercümeyle başlamıştır.¹³¹

Çok okuyan Bahtiyar Vahabzâde, Tolstoy'dan aldığı gıdayı hiçbir muasır yazardan almadır. Muasırlardan en sevdiği yazar Cengiz Aytmatov'dur. Tolstoy'u ve Azerbaycan klasiği Fuzûli'yi döne döne okur. Çünkü bu büyük insanlar, onun kalbinin en derin katlarına nüfuz etmeyi başanlar, onları her okuduğunda yeni duygularla tanışılır.¹³²

Bahtiyar Vahabzâde, kendi temsil ettiği nesil gibi, ana toprağına vurgun Süleyman Remimov'un eserlerinden ders almış, sanatın çetinliklerini derk etmiş, onlardan manevi gıdalar

Vurgun'un dikkatini çeker Genç Vahabzâde'yi çağırarak tanışır. Üstad, genç şaire tavsiyelerde bulunur. Onu teşvik eder. Samed Vurgun'un tavassutu ile 1945 yılı Şubat ayında Vahabzâde, Azerbaycan Yazıcılar İttifakına kabul edilir...."

Yavuz Akpınar, "Şiirler-Bahtiyar Vahabzâde" Ötüken Yay. İst. 1979, s. 5-6

125 Ben incelemek üzere edindiğim eserlerinde bu poemaya rastlayamadım.

126 Y. Garayev, Ş. Salmanov, a.g.e. s. 177

127 Ş.G.G.Y. Gs. 247

128 Caler Gabbatlı'nın eserlerinden.

129 Rus Edebiyatından

130 D.G.I. s. 18

131 a.e. s. 19

132 a.e. s. 224

almıştır.¹³³ Sözün rengini değil, kokusunu birinci plâna çıkarıp, cevherini gösteren söz us-talarını sever. Hüseyin Arif, Memmed Aslan gibi.¹³⁴

Hayatında iki dostunun ona güçlü tesiri olmuştur. Biri jeoloji ve mineraloji ilimleri dok-toru Hudu Memmedov diğeri topa ilimleri doktoru Nureddin Rızayev'dir. Bu iki dostunun ma-lûmat ve merak dairesi çok geniştir.¹³⁵

Bahtiyar Vahabzâde kendisine Mirze Celil Sabir'i üstad bilir. Sabir'i kendisine üstad seç-mesinin sebebine gelince; Vahabzâde'nin kendi üslubu ve yazı tarzı ciddidir ve daima güzel-liği, yüceliği, temizliği tebliğ eden lirik bir şairdir. Satirik üsluba sahip Sabir'i kendine üstad sayması ve Mirze Celil sanatına "secde etmesi", "onu bütün yaratıcılığı boyu narahat eden, düşündür-en suallerin cevabını Sabir'de ve Mirze Feteli'di bulması"ndandır. Mirze Celil, halk için Vatan için yanmanın en yüksek, en noksansız ölçüsüdür, en iyi ifade edicisidir.¹³⁶

1945 ve 1960 yıllarında Samed Vurgun'dan başka Bahtiyar Vahabzâde'ye en çok tesir eden şair Osman Sarıvelli'dir. Sebebiyse, Sarıvelli'nin şiirlerinin "yalancı ilhamdan, gürültü, patırdan sesden uzak olmuş samimiyeti ile öz yaşıtlarından seçilmesi"dir. 1945-1960 yıllarında yaratıcılığına, aşık şiirinden ve Osman Lirikasındaki samimiyetten tesir alan gürültüsüz, sakın, konulu, detaylara dayanan şiirlerini ilk merhale hesap eder.¹³⁷

E- Eserleri:

Şiirin oduyla tutuşup sönen Şair, sanat hayatı boyunca¹³⁸ kendini sürekli yenilemiş ve verimliliğini artırarak sanat hayatını devam ettirmiştir. Bugün de milletini "Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk" misaline düşürmemek için "haykıran şair" pozisyonunda sanatını sürdür-mektedir.

İlk kitabı 1949 yılında yayınlanmış olan "Menim Dostları'm"dır. Daha sonra yayınlanan eserleri ise şunlardır: Bahar, Ebedi Heykel, Dostluk Neğmesi, Çınar, Sade Adamlar, Halk Şairi Samed Vurgun, Ceyran, Aylı Geceler, Şeb-i Hicran, Seçilmiş Eserler, E'tiraf, İnsan ve Zaman, Bir Ürekde Dört Fesil, Seçilmiş Eserler, Menim Şe'rim, Samed Vurgun, Kökler Bu-daglar, Deniz-Sahil, Dört Yüz On Altı, Bir Baharın Garanguşu, Dan Yeri, Seçilmiş Eserler (iki cilt), Sanatkar ve Zaman, Açık Söhbət, Sadelikte Büyüklük, Açılan Seherlere Selâm, Pi-yesler, Feryad, Payız Düşünceleri, Her Çiçekten Bir Leçek, Muğam, Veten Ocağının İstisi, Seçilmiş Eserler (iki cilt), Samed Vurgun, Özümlü Söhbət, Derin Gatlara İşig, Ahı Dünya Fırlanır, Şehitler, Lirikâ, Şenbe Gecesine Geden Yol, Nağil-Heyat, Ümide Heykel, Goyun, Gelimli Gedimli Dünya Son Ucu Ölümlü Dünya, Hara Gedir Bu dünya, İkinci Ses, Veten-daş.

Kendi ana diliyle, şiir, poema, piyes, hikâye, senaryo, inceleme, araştırma, makale, ta-nıtma yazılan çeviriler yazan velûd bir sanatçıdır Bahtiyar Vahabzâde. Eserleri başka dillere de tercüme edilmiştir.

J. Moris, J. Yevtuşenko, R. Kazakova tarafından on iki eseri Rus diline tercüme edil-miş;¹³⁹ Ermeni ve Gürcü dillerinde iki; Özbek Türkçesiyle iki; Alman dilinde bir;¹⁴⁰ Türki-ye Türkçesiyle yedi eseri yayınlanmıştır.

1- Piyesleri:

Daha mektebli iken Samed Vurgun'un şiirlerini okuyarak büyüyen Bahtiyar Vahabzâde, 1962-1964 yılları arasında Samed Vurgun'un monografisini yazmış.¹⁴¹ İlimi araştırma ve makaleleri yanında ara vermeden şiir yazmaya devam eden Bahtiyar Vahabzâde, "ömrü bo-yunca yahşı dramaturk" olmak arzusuyla yanmış¹⁴² ve bu arzuya piyesler kaleme almıştır.

1965 yılından bu güne kadar "Azerbaycan Devlet Akademik Dram Teatrında" Vicdan, İkinci Ses, Yağışdan Sonra, Yollara İz Düşür, Feryad adlı manzum ve mensur piyesleri sah-nelenmiştir. Aynı piyeslerden bazıları Ermeni, Türkmen ve Özbek dillerinde de temayaşa ko-yulmuştur.¹⁴³ Bunlardan evvel de 1959 yılında Celil Memmedguluzâde adına Nahçıvan Dövlət Dram Teatrında "Edalet" piyesi, 1973 yılında da "Yağışdan Sonra" piyesi sahnelen-miştir.¹⁴⁴

"İkinci Ses" oyunu ilk defa 1968 yılında M. Ezizbeyov adına Akademik Teatrda; ikinci defa Yerevandaki Azerbaycan Teatrında, üçüncü defa Semergend Teatrında, dördüncü de-fa yine Ezizbeyov Teatrında ve nihayet Maksim Gorki adına Stepanakert Dövlət Dram Te-atrında rejisörünün yeni bir düzenlemesiyle sahnelenmiştir.¹⁴⁵

"E'tiraf" ve "İztrabın Sonu" poemalarında olduğu gibi "İkinci Ses" piyesi için de Bahtiyar Vahabzâde'nin görüşü şudur: ".... Şairin öz-özü ile sohbeti, özünü derketme yollarındaki he-yecanlandır. Ben bu iztrablı heyecanları yaratıcılığımın en esas motivi hesap ederim"¹⁴⁶

"Feryad" piyesini yazmak için, Bahtiyar Vahabzâde, Nesimî'nin hurufiliğini, ona bağlı olarak da süfliliği bilmesi gerektiğini düşünmüş ve önce Türk kaynaklarını araştırmış. Çünkü O, Nesimî ve hurufiliğin bizim edebiyatşinaslığımızda iyi öğrenilmesi gerektiği kanaatinde-dir. Bunun için, ilk sırada Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin Mesnevi'sini ve bu konuda Türkiye'de yazılmış ilmi eserleri, aynı zamanda Yunus Emre ile ilgili kaynakları dikkatle araştırmış ve an-cak bundan sonra "Nesimî ve onun özünü idrak felsefesini" anlamıştır.¹⁴⁷

Bahtiyar Vahabzâde, bu piyesiyle insanın dahilini açmaya çalışmıştır. Bu işi de büyük Azerbaycan şairi Nesimî" den bahisle yapmıştır.

"Tarihten malumdur ki, Nesimî adı ile bir nice şahıs asılmıştır. Onlar Nesimî değildiler. Nesimî'nin hadsiz derecede sevenleri idiler. Nesimî'yi Allah bildiklerinden 'Enelhak! Ben ha-kikatim! Ben Nesimîyim!' -deyip darağacına doğru gidiyorlardı.

Niye? Çünkü Nesimî gibi düşünüyorduk. Nesimî gibi düşünmek ise cemiyet için çok kor-kulu idi. Ona göre ki, insan düşünse yenilebilir, değişebilir. Değişmek, tazelenmek ise tarih, korku olmuş. Ben bu eserde düşüncebilmenin, düşünmenin faciasını açmak istemişim.

133 D.G.I. s. 174

134 S.B. s. 144

135 Ş.G.G.Y. s. 268-269

136 D.G.I. s. 23-24

137 Y. Garayev, Ş. Salmanov a.g.e. s. 177

138 "Şe'r oduna bilir alem,

Gâh alışıp, gâh sönlürem,

Birce buna öyünürüm:-

Har olmadım el içinde

Otuz yeddi il içinde."

I.Z. s. 72

139 D.G.I. s. 242. Ş.G.G.Y. s. 264

140 S.B. s. 207-208

141 a.e. s. 64

142 Y. Garayev, Ş. Salmanov, a.g.e. s. 179

143 Ş.G.G.Y. s. 264

144 S.B. s. 42-43

145 D.G.I. s. 292

146 Y. Garayev, Ş. Salmanov, a.g.e. s. 179

147 Ş.G.G.Y. s. 268

Açabılmış mıyım? Bırakın bunu temaşacılar desinler. Bunu ise ben hele de onlardan görüyorum.¹⁴⁸

2) Poemaları:

Vahabzâde, hadiseleri manzum olarak ifade etmekte oldukça başarılıdır. İncelenen poemalarında görüldüğü üzere konular da oldukça çeşitli ve rengarenktir.

"İftihar" poemasıyla talebeleri;¹⁴⁹ "Giyet" poemasıyla muallimlik neşesi, hayatı ve talebeler,¹⁵⁰ "Merziye"de bir muallimin mücadeleleri,¹⁵¹ "İkinci Ömür" ile Rus-Japon savaşını, 1. Cihan Harbini,¹⁵² "Her Baharın Öz Garangusu" ile Ermenilerin yas medlislerini, ata, evlat ve torun ilişkilerini,¹⁵³ "Viyetnam Balladası" ile Viyetnam Savaşını,¹⁵⁴ "E'tıraf" poemasıyla itirafın, herkesin kendinden öc alması, cesaret, temizlik, yücelik, pakkık olduğunu,¹⁵⁵ "Salam"da"şanlı Irak toprağında" kaldırılan müstakillik bayrağına selâmlar gönderirken Fuzûlî, H. Tebrizî, Nizâmî ve Ebululâ'dan da bahseder.¹⁵⁶

"Hekim dostum Cavanşır! Beşerin cismanî ağırları siz hekimlerin; manevî ağırları ise kalem sahiplerinin yüreğinden geçer." başyazısıyla sunduğu "Tezadlar" poeması,¹⁵⁷ "Veten Menem Men Vetenem" veya "Faciye" poemasıyla çalınan bir levhanın yüzünden müze bekçisi Maturata'nın çektiği sıkıntılar ve inteharını,¹⁵⁸ "Ahtaran Tapar" ile Türkiye'ye seyahati esnasındaki gözlemlerini, İzmir, İstanbul, Ankara, Efes gibi yerleri, tarihi eserleri, işsizlik, Almanya'daki işçiler ve gecekonduculuk meselelerini anlatır.¹⁵⁹

"Vaht-Sür'et-Fikir" poemasında, köhne ölçülerin gereksizliği, yeni ölçülerin lüzumu, süratin kalıpları, sınırları nasıl dağıttığı, süratin birlik ve visal demek olduğu, zaman içinde fikrin sınırlı olmaması gibi konuları ele alır.¹⁶⁰ "Fikir Haggında Fikirler"de zaman, an, sürat, teknik gelişmelerin ayrılmızı yenememesi, vatan hasreti, gurbet, sonsuzluk, gökder ve fikir üzeri fikirlerini,¹⁶¹ "Heyat-Ölüm" poeminde bu iki konudaki düşüncelerini ortaya koyar.¹⁶²

"Amerika Güzeli"nde, 1973 yılındaki güzellik müsabakasında "Amerikalı Güzeli" sıfatını almış Emma Nayt'in dilinden fakir bir kuzın, muganni olmak isteği, sevdiğine güzel görünmek için falciya kurduğu bağlantısıyla ve şöret için bir adamın desteğiyle "güzel" seçilişini,¹⁶³ "Gemî İçinde Sevinç"de babanın aniden hastalanışı ve oğulun telâşını,¹⁶⁴ "Dostluk" poeminde Ukrayna'nın uçra bir köşesinde, partizan bir grubun başındaki Ferhat isimli gencin başından geçenler, çevresindeki dostluklar,¹⁶⁵ "Ayıl Geceler"de dumanlı Tebriz'in hali ve Sabir'in

"Hophopnâme"sinin mazlumlara uyardırmaya çalışması, insanın bir maksat için yaşaması gerektiği trajik bir olay kurgusuyla anlatılır.¹⁶⁶ "Ağlar-Güleyen" poemasında Sabir'in şahsiyeti, akidesi takdîrkâr bir ifadeyle anlatılırken "azadlık", "hak" kavramları da yorumlanır.¹⁶⁷ "Uğun Neğmelerim" poeminde de, kahraman Tatar şairi Musa Celil ve onun zindana atılışı, azapları, ilhamı ve zindan şitleri dile getirilir.¹⁶⁸ Aynı şiir kitabında yer alan "Feryad" poemasıyla İtalya'nın Pompey şehrindeki Veziv volkanının püskürmesinden dolayı yok oluşu anlatılır.¹⁶⁹

"Şeb-i Hicran", prolog, iki Müellim, Mehmed, Can Yangısı, İki Hediye, Mehmed-Leylâ, Emî Gatilî, İki Hükûmdar, Ah Zalım Ovcuları, Şikâyetnâme, Bir Deste Çiçek, Kerbelâ Seferi, Taun ve Epilog olmak üzere on üç bölümden oluşmuştur.¹⁷⁰ Bu poema, Klasik Türk Edebiyatının köşe taşlarından biri olan Azerî şair Fuzulî'nin hayat ve faaliyetlerini "büyük bir kâinat", "elçatmaz zirve" Fuzulî'ye yakışacak tarzda şairâne bir ifadeyle anlatır. Bah-tiyar Vahabzâde, o her katresi bir şânat incisi olan deryayı dile getirebilmek için kalemine şöyle seslenmektedir:

Ey gelemim, güneş kimi alışmasan, yanmasan,

Ey ilhamım, derya kimi çoşub dalgalanmasan

O deryanın sırlarını göre bilersen mi sen?

*Derya yarat o deryanın her küçük getiresinden.*¹⁷¹

Bu poemadan daha önce, 1958 yılında yazıp da o zaman hiç bir yerde yayınlattıramadığı "Gülistan" poeması vardır. 1960 yılında "Şeki Fehlesi" gazetesinde, sonra da bir kitabında bu poemanın yayınlanmasıyla Vahabzâde için ağır günler başlar. Şair bu eserinde, İran Şahının kanlı rejimi ve Lenin'in "halglar hapishanesi" adlandırdığı çarlık Rusyasının Azerbaycan'ın iki yere parçalanmasını ve bu müstemlekecilik siyasetini, millî azadlık duygusuyla kaleme almıştır.¹⁷²

Nece oyurdınız dırnağı etden

Üreyi bedenden, canı ceseden?

Ahı kim bu haggı vermişdir Size

*Sizi kim çağırmış, Vetenimize.*¹⁷³

Bu iki devlet arasında Gülistan Kentinde imzalanan Gülistan Anlaşması bu kentin adına da leke salmıştır.¹⁷⁴ Bir milletin dili, ruhu, kâğıtlar üzerinde bölünmek istenmiş ancak, bedeni candan ayırmak mümkün olmamıştır. Bölünen parçalanmış sadece topraktır.¹⁷⁵

1988'de yazdığı "İki Gorhu" adlı poemasında¹⁷⁶ Stalin müstebitliği devrinde bütün kalem sahiplerinin ve kendisinin yaşadığı korku duygusunu ve mahrumiyetleri dile getiren¹⁷⁷ Bahtiyar Vahabzâde, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Azerbaycanlılardan oluşturulan "416.

148 D.G.I. s. 240

149 B. s. 44-50

150 B.B.G. s. 102-130

151 A.D.F. s. 137-160

152 B.B.G. s. 157-162

153 a.e. s. 121-138

154 a.e. s. 147-153

155 M.Ş. s. 303-385

156 B.B.G. s. 163

157 P.D. s. 330, D.S. s. 217

158 N.H. s. 153-160, A.S.S. s. 217

159 S.B. s. 252-268

160 M.Ş. s. 400-406

161 B.B.G. s. 139-146

162 B.Ü.D.F. s. 168-238

163 Ö.S. s. 214-236

164 M.Ş. s. 385-392

165 A.G. s. 101-114

166 A.G. s. 115-126

167 İ.Z. s. 139-166

168 M.Ş. s. 393-399; B.B.G. s. 94

169 a.e. s. 400-406

170 Ş.H. s. 97-185

171 a.e. s. 97

172 Ş.G.G.Y. s. 331-332

173 N.H. s. 147

174 a.e. s. 148

175 a.e. s. 151-152

176 a.e. s. 145-151

177 Ş.G.G.Y. s. 271

Taganrog Divizya" adlandırılan ordusu ve kahramanlıklarını "Dört Yüz On Altı" poemasının anlattığıdır. Almanya üzerinde galibiyetin 30. yılı münasebetiyle yazdığı bu eseri üç fasıldan meydana gelir.¹⁷⁸

"Yollar-Ogullar" poemasında Beni Osman'ın vatanını, milletini, mezhebini, dinini hiçe sayarak Paris'e gidişi ve Elcezair'in servetini kumarda kaybetmesi, frenk hayatı yaşaması üzerine kurulmuştur. Yabancıyla evlilik, aralıktan uzaklaşmak; kendine yabancılaşmak, 2. Dünya Savaşında Fransızların yanında yer alışı ve nihayetinde Cezayir'in milli kurtuluş mücadelesi konu edilir.¹⁷⁹

Vahabzâde'nin anasının hatırasına yazdığı "Atılmışlar" poeması dört bölümden oluşur. 1. Fasil, Körpe, 2. Fasil, Goca, 3. Fasil, Gocalar Evi, 4. Fasil, Körpeler Evi- sosyal bir yarayı ele aldığı bu poeminde Bahtiyar Vahabzâde, balasını körpe yavrusunu sokağa koyanlarla; yaşlanınca ortada kalan "gocaların" halini duygu yüklü mısralarla anlatırken mesajını da verir.¹⁸⁰

İnsan gocaldı mı?

Başgalarından

Dönüb kömek umur dilsiz körpetek.

Bilmirem, alet mi, eşya mı insan

Gereksiz olanda atılın gerek?

Atılmag!

Kimseye gerek olmamag!

Sen heç bilirsən mi bu ne demekdir?

İnsanlığ adından danışib, ancag

*İnsanlığ adını lekelemektir.*¹⁸¹

1974'te yazdığı "Leninle Söhbət" poeması Bahtiyar Vahabzâde'nin kendini, hayatını sorgu etmek amacıyla yazılmış devri öven şiirlerdendir. O devir "şahsiyete prestij devri" olduğundan Bahtiyar Vahabzâde de bu tür bir eser yazmak ihtiyacı duymuş ama bu eserde bile kalemini saklayamamış kendi inandığı fikirleri -hem de üstüne basa basa- ortaya koymuştur.¹⁸²

Azadlıq uğrunda ahan ganların

Kim deyir buharı göyə sourulur?

Halgın gem oduna alışanların

*Dayag nöğtesı de halg özü olur.*¹⁸³

178 (Üç Fasil) prolog, I. Fasil (Dünen-Bugün, İlk Sinag, Azerin Birinci Hikayesi, Rücu, Sükut, Meydan Veri, Rücu, Konsert, Azerin İkinci Hikayesi, Rücu, Azer, Rücu)

II. Fasil (Ukraynada, Yanyana, Nişangâh, Bir Parça Gend, Mektuplar, Tapşing, Borç, Yollar, Sen Güll Ahtarırsan, Enver Elbeyli, Sengerler, Yeni Gelebeler)

III. Fasil (Alman Torpağında, Tarıh, Rücu, Tomas Mann, Çekmeler, Vühenvald Dustağı, Küstrin Uğrunda, Berlinel, Kayzer Sarayı, Brandenburg)
Gelebe, Epilog, Esger Kimi,

S.E. 2.C. s. 40-136

179 İ.Z. s. 169-201

180 P.D. s. 287-329

181 a.e. s. 321-322

182 Sektiz bölüm "İnkılab, Halg Halg! Açık Söhbət, Yahşi Adam, Herbert Cels, Gehgehe, Esger-Sengerde, Hegiget-Edalet" ve bir sonsözden oluşan bu poemde her bölümün başına konuyla ilgili Lenin'den sözler yazmış ve o sözleri yazmanın verdiği emniyet hissi ile kendi inandıklarını da rahatlıkla söyleyebilmiştir. Tabii Lenin'i de övmüştür gayet etkileyici bir şekilde.

S.E. 2.C. s. 5-40

183 a.e. s. 9

Böylece, Lenin'den verdiği epigraflarla, Bahtiyar Vahabzâde kendi şiirini, akidesini, mesleğini anlatmıştır.

Üzeyir Hacıbeyli'nin hatırasına yazdığı "Muğam" poemasından evvel makamların tahlilini, köklerini araştıran bir çok Şark kaynakları ile tanış olan¹⁸⁴ Bahtiyar Vahabzâde Hacı, Ehsen, Kâmil, Hâbil'in yorumlarını, yazılarını tek tek toplamış; döne döne onları dinlemiş, her makamın kendisine tesirini, bir dinleyici olarak onda uyandırdığı hisleri yazmaya başlamıştır.¹⁸⁵ Böylelikle, kendisinin ayrı ayrı makamlar hakkında öz şahsi duygularını dile getirdiği "Muğam" poeması ortaya çıkmış:

Belke.... Muğam bir nağıldır, elsanedir

Bilek onun bu dünyaya sözü nedir, gesti nedir.¹⁸⁶

"Son Görüş" poeması¹⁸⁷ ile sevgiliye şairce serzenişde bulunan Bahtiyar Vahabzâde "Leyaget" poeması ile Şaşa'nın şahsında insanların birbirine bigâneliği, vicdan ve liyakat kavramları üzerinde durur.¹⁸⁸

c) Tercümelere:

Bahtiyar Vahabzâde, bedîî yaratıcılığıyla birlikte Sovyet Sosyalist Respublikalar İttifakı ve dünya edebiyatından yüreğine yatan yaratıcılık ruhuna uygun gelen;¹⁸⁹ onu bir şair gibi heyecanlandıran numuneleri ana diline çevirmiştir. Bu tercümelerini de "Her Çiçekten Bir Leçek" adı altında kitap halinde neşretmiştir.¹⁹⁰

Bir halkın edebî hazinesinin mutlaka başka dillere de çevrilmesi gerektiğine inanan Bahtiyar Vahabzâde¹⁹¹ Azerbaycan ve diğer Türk şivelerinde, Rus dilinde okur, okurken kitapların kenarlarına not alır, okuduklarını arkadaşlarıyla tartışır, tahlil eder.¹⁹²

Rus şiirinden; Rimma Kazakova, A. Kuşner, Yevgeni Yevtuşenko, Andrey Demetşev'in, Tatar şiirinden; Renat Haris'in. Özbek şiirinden; Camal Kamal'in, Litva şiirinden; Alfonsas Maldanis ve Alfonsas Bukontas'ın, Alman şiirinden; Helmut Fransler'in, Bulgar şiirinden de Dimitr Zlatev ve G. Grivnev'in şiirlerini tercüme etmiştir.¹⁹³

184 Ş.G.G.Y. s. 268

185 S.B. s. 189

186 A.S.S. s. 187-218

187 D.S. s. 53-55

188 A.D.F. s. 110-137

189 D.G.I. s. 97

190 Ş.G.G.Y. s.264

191 D.G.I. s. 97

192 Ş.G.G.Y. s. 269

193 A.D.F. s. 162, 173, 177, 179, 184, 187, 192, 199, 201, 203, 204

ESERLERİN İNCELENMESİ

I- SANAT

Gelmiş geçmiş bütün sanatçılar, sanat, sanatkar üzerine, çeşitli sanat dalları üzerine mutlaka bir şeyler söylemiş ve her biri de kendince tariflerde bulunmuştur. Bu tarifler daha çok o sanatçının kendi sanat anlayışının, dünya görüşünün tesiriyle oluşmuştur. Bahtiyar Vahabzâde'de sanatın estetiğin temelinde olan "güzellik" kavramı dahi kendi fikirlerinden aldığı ilhamla geliştirilmiş ve tamamen fikri ve manevi plânda ele alınmıştır. O "güzel nedir?" sorusunu kendi kendine sorar ve şu cevabı verir:

"Güzel nedir? Temizlik, büyüklük, yücelik! Bunlar ne zaman mümkündür? Büyük bir fikre, büyük bir akideye kulluk edende!... Akidesiz, fiksiz ne temizlik var, ne büyüklük! Bütün bunlar ise insanlığın daima can attığı ideal kâmillik, bütünlük yekparelik ve güzellik demektir."¹

Bahtiyar Vahabzâde, bu görüşle paralel olarak sanatın mayasının, gıdasının, kaynağının "meslek ve âmâl" olması gerektiğini; sanatın büyüklüğünün de âmâlin büyüklüğü ile ölçüleceğini söyler "Âmâlsiz, akidesiz hiçbir sanat uzak ufukları fethedemez."² Bir âmâl yolunda yaratan insan için öz kalbinin sesi mükâfattır. Âmâl, hakikatin sesi; ilham da "âmâlin, mesleğin oğlu"dur. Dolayısıyla âmâlin varsa ilhamın vardır.

"İlham da amalın meslekin oğlu,

Amalın var ise ilhamın da var.

Hünerle açılır senetin yolu!

Âmâlsiz ürekte ilham yas tutar."³

Âlemin yaradılışının kaynağında "aşk" vardır Tasavvufi anlayışa göre. Bahtiyar Vahabzâde'de sanatın temelinde insanı harekete geçiren alev, yürekteki sevgi alevidir. Aynı alev yani "İnsan mehebbeti" "yürek çırpıntıları", aya yol açan âlimin de; yeryüzündeki bütün güzelliklerin dikilen binaların, yapılan yolların, yazılan eserlerin, bütün otomatik makinaların arabaların da meydana getirilmesi için sebep teşkil eder. "Aynı etrafında dolanan raketter de insan sevgisinin fezadaki galibiyetidir" Kısaca ifade etmek gerekirse "muhabbet her tür kahrmanlığın ve fedakârlığın anasıdır."⁴

Aşk muhabbet "alev" olarak düşünülünce akla hemen alevin yakıcılığı gelir. İzdırapta da buzu, karı eritecek bir yakıcılık vardır.⁵ Sanatçı da yanan, yandıkça dincelen, eserler veren kişidir. "Yanmasında bulmalı dinçliğini sanatkar"⁶ diyor Bahtiyar Vahabzâde'ye "can yangısı" olarak tanımladığı sanatla ilgili fikirlerinin birçoğunu da büyük, aşk ve ızdırab şairimiz Fuzulî için yazdığı "Şeb-i Hicran" manzum hikayesinde dile getiriyor. İşte bu poemada Ebdul Kerim'in diliyle sanat:

1 S. B. s- 128

2 a. e. s- 119

3 İ. Z. s- 164 - 165

4 S. B. s- 309 - 310

5 M. Ş. s- 328

6 B. Ü. D. F. s- 8. A. S. S. s-9

Senet deryaya benzer onun min bir halı var,
Onun sirlere dolu cahı var. celâli var
Kiminin bu dünyada gördüyü çör - çöp olur
Kimi de dibindeki incilere vurulur.
Mence, can yangısıdır, şer, senet a dostlar
Kimin ki, üreyinde bir yangı var, bir od var
O, derk eder seneti
İnsan mehebbetidir yaradan her seneti

Senet can yangısıdır, mene göre a dostlar
Bu dünyanın oduna gerek yana senetkar

"Senet can yangısıdır, göz yaşıdır." deyirdi.⁷

Aynı poemada sanat "hayatın süsü, güzelliği"; "yüreğin döyüntüsü", "tabiatın sesi", "aşkın ilâhesi", olarak tanımlanırken onun "her bir şeyden ince", "adice bir eğlence" olduğu. "İnsan düşüncesini, fikrini, hayalini kanadında uçurduğu da belirtilir."⁸

Aşkın da ızdırabın da mekânı kalptir. Sanatçı da kalbinin atışlarını "döyüntülerini, vurgularını" dinliyendir.⁹ "Pak duygularla yaşamış sanatçılar"¹⁰ dışarının ses ve sualleriyle değil, kendi yüreklerinin "öz suali, sözü" ile eserler verirler.¹¹

Bahtiyar Vahabzâde, sanatkarı, sanatı söz konusu ettiğinde çok sık müracaat ettiği kelimeler "yaratmak" fiili ve "yaratıcılık" ismidir. O, "yaratıcılık mes'uliyeti, yaratıcılık faaliyeti" hakkında gerek şiirlerinde, gerekse nesirlerinde fikirlerini ifade ederken "Dünyadaki her sözün, her sesin, her levhanın, her manzaranın adamı bin kere düşündürdüğünü; onu "yaratmaya" çağırdığını;¹² yaratma aşkıyla yaşayan kişi için' bulunduğu yerin saray mı, zindan mı olduğunun bir önemi olmadığını"¹³ söyler. Yaratıcılık mes'uliyeti hakkında çok şey söylenebileceğini bilen Bahtiyar Vahabzâde edebî gençliğe faydalı olacağı inancıyla kendi görüşlerini şöyle açıklar:

7 Ş. H. s- 103, 107, 108

8 a. e. s- 102, 103

9

"Çaptı vurgusunu hep eşidermi

Gelbin vurgusuna dalan senetkar?"

Ş. H. s- 154

10 M. Ş. s- 328

11 İ. Z. s- 53

12 A. G. s- 14

13 "Yaratma eğilimiyle yaşayan oğlan

Deme yaratma saray gerektir.

Ürek dolu olsa dayanmaz bir an

Zindana salsan da dillenecektir

Ürek göyler kimi dolursa, ne gem

Yayda da gışda da boşalacaktır

Boş ise eline götüme gelem.

Varaglar gelbin tek boş galacaktır!

Dol ki, boşalsan, beledir, bell

Gözyaşı yaranır gelb atesinden

Dünyanın en güzel göz incileri

Garanlıg zindanda yaranır bezen!"

A.G. s. 25

"Yaratıcılık mesuliyeti ne demektir? Birinci sırada özünü görebilmek becerisidir; özüne vurulmama soğukkanlılığı! Adaftın kenardan özünü görebilmesi çetin meseledir. Lâkin sanatkar bunu becermelidir."

Ona göre sanatçının ilhamı "özüne vurulmağa başlayanda" söner.

"Mesuliyet hissi sanatkar hiçbir zaman terketmemelidir. Genç sanatkar unutmamalıdır ki, o, bir babaya anaya, bir kente bir şehre, değil büyük bir memlekete, belki de kâinata oğul olmaya hazırlanır. Ben yalnız bunu diyebilirim ki, memlekete, kâinata oğul olmak isteyen oğulun memleket boyunda yüreği kâinat kadar da mesuliyet hissi olmalıdır. O herşeyden evvel bir meseleyi kendi için aydınlatmalıdır. Ne için yaşıyor o, kim ve ne için yararır? Bu sualini cevabını muayyenleştiren genç bir kalem sahibinin en büyük zirveleri tutabileceğine inanırım!"¹⁴

Bahtiyar Vahabzâde'ye göre yaratıcılık; etraftakilerin değil, âmâlin görülmesi, ona denilenlerin değil kalptekilerin işitilmesi; göze görünmeyen, işitilmeyen sesleri, sözleri, renkleri dillendirmek, ete cana getirmektir. Onun yaratıcılık tasavvuru budur. Meydana gelen eserin gücünü de "onun ısındırma, düşündürme, duyurabilme derecesi"¹⁵ ile ölçer.¹⁶

O, yaratıcılık aşkını "kurup dikmek arzusu belki de çok eski zamanlardan bugüne kadar insanın ölmekle arayışlarının tezahürüdür." şeklinde tanımlar.

"İster folklorumuz, isterse bin yıllık yazılı edebiyatımız halkımızın dünyaya felsefi bakışıdır."¹⁷

Bu aşkta meydana getirilen eserler, sınır tanımadıkları¹⁸ gibi sanatkarını da ölümünden sonra yaşatır, bir anlamda ölümsüzleştirirler.¹⁹

14 S. B. s- 226 - 227

15 a. e. s- 128

16 "Senedin yohdursa danışma, kinf!
Hünerin olsa da onsuz heçnesen.
Senedin vardır, buyur, gel ber!
Sesin olmasa da mikrofona ki ver.
Olmayan sesini sese ohsadur...
Ö. S. s- 215

17 S. B. s- 273

18 "Biz bir sanat bağçasından
Esirlerle gül dermişik,
Vagifimin, Vâldimin dili ile
Bizim
Sizin dimalarla
Size selam göndermişik
Bağdadında pervazlamb
Bakıda göz açan duma
Bizim Bakı göylerinde gatarlaşib
Besre, Bağdad ellerinde uçan duma!"
B. B. G. s- 163

19 "Meni- Mehmedî yarattı tanı
Alaçı goynuna meni de torpağ
Mehv olur allahın yaratmışın
Menim yarattığım ölmezdir ancağ."
Ş. H. s- 147

"Senede güçlüye meydan okuyan
Hayatda düzüme baş eğer menem
Ölen men deyilem öldüyüm zaman
Ölümlümden sonra yaşayan menem."
Ö. S. s- 58

A- EDEBİYAT

Uzun müddet "Edebiyat nedir?", "Maksadı, vazifesi nedir? Ne için mevcut cemiyet daima fikir bahadırlarından korkmuş onları ateşle yakmış, sürgün etmiş, derisini soymuşdur?" Soruları etrafında düşünen Bahtiyar Vahabzâde.²⁰ bu konuyla ilgili düşüncelerini, görüşlerini "Sadelikte Büyüklük" adını verdiği uzunca bir yazısında²¹ ve aynı adı verdiği kitabının "Edebiyat ve Sanat" bölümündeki incelemelerinde, makalelerinde dile getirmiştir. Ona göre edebiyat;

"... Özlükten başlayıp dünyayı idrake doğru giden dolaylı yoldur. Eğer dünyaya kendi gözlerle bakıyorsa bu vakte kadar hiç kimsenin görmediğini sen görebilirsin" Çünkü "herkesin gördüğü kendine mahsustur."²²

Diş dünyaya sanatçı bakışının diğer insanlardan farkı ve başka sanatçılardan farklı, dolayısıyla ifadenin de, dünyayı değerlendirmenin de değişik olacağına inanan Bahtiyar Vahabzâde, "Sanatkar, görüneni değil, görünmeyen, zahiri değil mahiyeti, normal, basit olanı değil normal olmayı görür ve gösterir." der. "Sözün görünen zahiri ve adı tarafı sanatın materyali değildir."²³ fikrinde olan Vahabzâde Gorki'nin "Edebiyat insanşınaslıktır." tanımlamasına da iştirak eder ve bu konuda şunları söyler; "Sanat, insan duygularının tercümanına çevrilirse, o, bütün devirler için yararlı olur."²⁴ Bütün devirlere hitap etmeyi başaran edebi eser öncelikle "devrinin bedii aynasıdır."²⁵

"Hayatın, tabiatın mahiyetine varmak, şeylerin dışını, süsünü değil özünü görmek ihtirası edebiyatımızın esas yönü, baş mevzu olmuştur." Nizami, Fuzûlî, Nesimi gibi maneviyatımızı besleyen sanatçıların yaptığı budur. İşte bu "ölmezlerimizin verdiği bu büyük sualler dünyanın, kâinatın, varlığın ve yokluğun, hayatın ve ölümün mahiyetini bilmek, derk etmek arzusundan doğan sorgulardır. Bu sorguların cevabını hele bulamayan insan ona malûm olmayan sırların ebedi arayışında, hasretindedir. Sual olmayan ilim, ilim değil, sualsiz sanat da hiç sanat değildir. Böyle büyük suallerle çırpınan bir edebiyatı yaratmış halkın yaş merasimlerinde okunan kasideler, yaş sahiplerine teselli olmakla beraber, oraya toplaşanları da hayat ve ölüm, varlık ve yokluk hakkında derin derin düşüncelere dalmaya mecbur eder." Çünkü "Düşünmeyi beceremeyen, hayat namına yaratmayı da beceremez."²⁶

"Sevmek bir hayattır, yazmak bir hayat"²⁷ fikrindeki Bahtiyar Vahabzâde, "bilgiden ziyade sevgi uyandırmak"²⁸ görevini verdiği şiir ve edebiyatın "insanın içindeki hayırlıhalk, yaşıllık, güzellik ve muhabbet duygularını terennüm ve teblig" etmesini ister.²⁹ O, sanata "okuyucuyu düşündürme" vazifesini de yükler, Çünkü "Düşündürmeyen sanat makbul sanat değildir."³⁰

20 S. B. s- 5 - 6

21 a. e. s- 178 - 183

22 a. e. s- 171

23 Ş. G. G. Y. s- 321

24 D. G. I. s- 228

25 S. B. s- 230

26 a. e. s- 274- 275

27 Ş. H. s- 110

28 D. G. I. s- 144

29 "Hayır da şer de, yaşıllık da pislik de, bunun edebiyattaki en güzel tezahürü Otello'da. Yago da insanın öz içindedir. Bunun için de yaşasın insanın içindeki hayırlıhalk, yaşıllık, güzellik ve mehebbet duygularını terennüm ve teblig eden şiir ve sanat!"

Ş. G. G. Y. s- 323

30 S. B. s- 134

"Edebiyat söz sanatıdır." Vahabzâde bu görüşünü de şöyle açıklar:

"Edebiyat herşeyden önce. söz sanatıdır. Sözün derinliğinin ise sınırı yoktur. Sözün bütün manâ renklerini, kıymetini yerine göre değişen mazmununu anlayıp, bir sözle, derin katlarına baş vurduğukça bu derinleme talebi derinleşir, bir noktada durmaz." diyerek devam eder. "Sözde kanat var, o sarraf elinde uçar. Sözün kanatları, kelebek kanatları gibi her çiçeğin üstünde bir başka renk alır, bir başka çeşit görünür.³¹

İşte, sanatçı "bedîî sözün" "hudutsuz imkânları" ile yazıp yararır ve "kendi olur".³²

a) Poeziyanın, Edebiyatın Mevzusu:

Bahtiyar Vahabzâde'ye göre "... poeziyanın, edebiyatın ayrıca mevzusu, ayrıca sözü yoktur. Cemiyette baş veren irili ufaklı hadiseler, bütün fikirler ve duygular poeziyanın mevzusu olabilir. Asıl mesele ise bu hadiselerin ve fikirlerin bedîî veya gayri bedîî ifadelerindedir."³³

Edebiyatı "hayatın aynası" olarak gören Vahabzâde, yazarın kendi kalbinde hangi hisse, hangi fikre, hangi amala bağlanmışsa hayatta da onu arayıp, onu göreceğini ve buna göre der her yazarın "öz sevimli mevzuuları olacağını" söyler.³⁴

Her edebî eserin çevresinde bir fikir, bir ideal bir maksat olmalıdır. Bu maksat da edebî eserin mevzuunu belirleyecektir.³⁵ Onun için şiirin "ayrı ayrı fertleri değil de bütün olarak bir halgın düşünen beyrine tutuşup yanan kalbine ve konuşan diline çevrilmesi" de bundan olsa gerektir.³⁶

Bugünün edebiyatının mevzuuları çok renklidir. Bunlardan biri de "zaman ve muasır insan"dır. Muasır insandan bahsetmekle değişen zaman değil de insan ve onun duyguları olduğu açığa çıkmıştır.³⁷ Fakat insan her devirde insandır. İnsana has duygu ve heyecanları yaşar. Bu yüzden de "edebiyat âleminde taze söz demek çok çetindir." "Buna rağmen" her devrin sanatkârı kendinden evvel yaşanmış duyguları özüne ve öz devrine mahsus renklerle, tonlarla, heyecanlarla anlatır. Böylece "fikir duygu özlüyünde kalır, lakin bu duygu zamanın rengine boyanıp yeni sanatkârın yüreğinde özleşir, öz ifade tarzını, ahenk üslûbünü değiştirir, tazelenir."³⁸

"Her günün öz talebi, her günün öz sözü vardır" Sanatçı bugünün sözünü tam olarak diyip bitirmeden sabahın yeni konuları ortaya çıkar. "Yeni icatlar, yeni ilmi nailiyyetler sanat-kâra tamamıyla yeni materyal, yeni mevzu verir. Onun karşısında yeni ufuklar açar, yeni sanat ufukları!"³⁹

1- Edebiyatın Vazifesi ve Maksadı:

Bahtiyar Vahabzâde bir kalem sahibi olarak "sanatın vazifesi" üzerinde düşünür ve bu çetin işin ağırlığını hisseder. Ona göre; "Sanatın vazifesi çok mürekkebdir, çetindir ve gittikçe daha fazla çetinleşmektedir... Şiirin, edebiyatın müsbet ideale hizmeti, zariflik, güzellik, inanç, vatandaşlık, muasır sanatın geçmişle gelecek arasında köprüye çevrilebilmesi"dir.⁴⁰

Edebiyat ve sanat "muayyen tabaka için değil halk içindir."⁴¹ "Büyük sanat halk isteginin barometresidir. Onun maneviyatı ölçüsüdür. "Halk bu eserlerde kendi özünü görmeli, özünü inanmalı, geçmişini anlamalı, geleceğini görebilmelidir. Böyle şiirlerde halk geçip geldiği yollara bakacak, kendine, kendi gücüne kudretine inanacak, dedelerinin timsalinde özünü derk edecek"tir.⁴² Bunları anlatacak olan sanatın yolu da "milletini bilmek, tanımaktan" geçecektir. Çünkü:

"Doğru yolu bulmak için, yine de en büyük ölçü halktır, onun maneviyatıdır. Halkı bilmeden, maneviyatı duymadan onun kalbine yol bulmak güçtür. Sanat bir avuç adamlar için değil, kitle için, halk içindir. Sanatkâr öyle etmelidir ki, en derin, en muasır, en ileriye yönelik fikirlerini çabuk ve anında halkına ulaştırabilsin. Buna göre de burada ellâmelik lâzım değil. En doğru yol halkı öz dili ile konuşturmak"tır.⁴³

Halk için yazıp yaradan sanatçı fikrini, manayı dolandırmadan, halkın dili ile ifade etmelidir.⁴⁴

Vahabzâde, Fuzûlî için kaleme aldığı uzun manzum hikâyesi Şeb-i Hicran'da zaman zaman sanat sanatçı hakkındaki fikirlerini belirtmiştir:

"Yanırsan, ezizim, alış yan yene

Senetkâr dediğin yanar çiragdır

Elin kederine, elin gemine

Şair de yanmayı kim yavaşdır,⁴⁵

Halkın kederine, gamına şair bir çıra gibi yanmalıdır. Çünkü şair bir "od, ateş kaynağı"; şiiriye "gülle, kurşun"dur. Zaten "barutsuz şiire de şiir denmez. Halkı alelade bir insan topluluğu olmaktan çıkaran, ona bir âlâ kazandıran da şairdir.⁴⁶

Bahtiyar Vahabzâde, edebiyatın gücünü kıymetini "halkın ideal ve mübarekelerine hizmeti" ile ölçer, değerlendirir. Kendi sanat idealinde de bu büyük maksat vardır. Büyük gayeye hizmet için aday olan sanatçı - dolayısıyla kendisi ufak tefek işler, şahsi meseleler, yiye içme duygularından şiir yaratıyorsa, o şiir "uzak menzilleri" hedef gösteremez.⁴⁷

40 S.B. s- 219

41 "Poeziya muayyen bir tabaka için değil, halk içindir. Malum fikirleri dolayık ve çirkin benzetmelerle ifade etmek, eski suyu yeni kabda takdim etmek gibi bir şeydir."

S. B. s- 181

42 a.e. s- 219 - 220

43 a.e. s- 317

44 a. e. s- 261

45 Ş. H. s- 116

46 "Şair od gaynağı, şer' güllüdür

Bontsuz şere şer' deyilmaz

Şiiri olmayan bir halg kütlüdür

Amalsız bir kitle halg olabilmaz."

Ö. S. s- 59

47 "... Ben de poeziyanın gücünü halgın ideal ve mübarekelerine hizmeti ile ölçerim. Tarihde de böyle olmuştur. Kılıcımız körleştiğinde - sözlümüz keskinleşmiş, Serhatlarımız küçüldüğünde düşüncelerimizin, idrakımızın, arzularımızın ufukdan genişlemiş Kendimiz şiperi terk ettiğimizde şiirimiz şiperden çıkmamış. Belki klasiklerimizin yaradıcılığındaki büyük umumileştirmeler, ansiklopedik genişlik de buradan gelir. Onlar, halgın, Vatanın talhini

31 D. G. I. s- 83

32 "Bedîî sözün imkânları hudutsuzdur. Eger söz bedîîdirse gaydası da onun öz içindedir. Bu gaydaları görmek isteyirsen, buyur özlün ara, bul. Halk arasında şöyle bir söz vardır. "Atını daşığı sürmel" Ama sanat dünyasında gerek atını daşığı süren ki, sesi işittile... sanat âleminde özlün gibi yürümek, özlüne sadık kalmak esas şartlardan biridir. Ahı her insan bir dünyadır... aynı insan kalbinin çırpıntılarını her sanatkâra başka sözler fısıldar ve sanatkârların bakış elvanlığı, sanatın elvanlığını yaratmış olur."

33 S. B. s- 231

34 a.e. s- 224

35 a.e. s- 231

36 D. G. I. s- 163

37 S. B. s- 179

38 D. G. I. s- 152

39 S. B. s- 178

Her edebî eserin temelinde bir fikrin, bir idealin bir maksadın bulunması gerektiğine inanan Vahabzâde bu idealin nasıl olacağını da şöyle açıklamaktadır:

"Her bedîî eserin cevherinde bir fikir, bir ideal bir maksat durmalıdır. Fikirlerin ideallerin en büyüğü ise vatanseverlik idealidir. Bu ideal hayatındaki maksadımızı, cemiyetteki yerimizi bize gösterir. Yalnız bu ideal etrafında düşündüğümüz zaman bu dünyaya niye geldiğimizi, neyin namına çalıştığımızı, mücadele ettiğimizi anlarız. Nihayet, bu ideal bizim hayattaki yönümüzü, yolumuzu belirler."⁴⁸

Onun içindir ki sırf yazmış olmak için yazmamalıdır. "... Yazmak yaratmak yalnız büyük gayeye ulaşmanın yoludur. Yol ise maksat olamaz, yol vasıttadır." diyerek sanatı sanat için yapmayı reddeder. Sanatçının bir akidesi, bir ideali olsun bir istikamette eser versin ister.⁴⁹ Kendisi de "akidesinin en manalı sözlerini", "ebedî od gibi içten içten közleşen" şiirlerinde anlatarak "vatan gecelerinin açılan şehirler selâmı" olmuştur.⁵⁰ Hakikatin, hakkın yolunu anlatmıştır.⁵¹; halkı gafletten ayılmaya çalışmıştır.⁵² İnadıklarını dile getirdiği şiirleri için de "şiirim benim imanımıdır" demiştir. Şiirin fikir ve âmâl için bir yol ve yön olduğunu bir şiirin de de şöyle dile getirir;

Azadlığ üçün şe'rin yazdın
Şe'rin üçün azadlığı sen
arzulamazdın!
Şe'rin senin hakimlere göstermedi gullug
Amalını sen
şe'rin üçün
seumemisen, yohl!
Şe'rin senin amalına yol,
fikrine yöndür!
Algış sene ey fikrine gul
gelbine rehber
Eşginde de, ezminde de
Şe'rinde de esger.⁵⁴

"Bugünün yazıcısının esas vazifesi ne olmalıdır? sorusunu Vahabzâde şöyle cevaplar:

"- Şimdi yazıcının cemiyetteki rolü ve vazifesi geçmiş asırlardan daha vacip ve daha mesuliyetlidir. Yazıcı mensup olduğu halkın vicdanı ve konuşan dilidir. Bu vazifeyi omuzlayamayan yazıcının istidadına ve yazdıklarına inanmıyorum. Daha doğrusu, kalbinin sesini yazıya taşımayan yazıcı, yazıcı değil, Bir ülkenin, bir halgın değil bütün dünyanın talihi tehlike karışında bulunduğu zamanede yazıcı sözü atom ve hidrojen bombalarından kudretli ve etkiliyici olmalıdır."⁵⁵

dünya mikyasında, insanlığın talihi ile bir görürler. Biz klasik şiirimiz seviyesine yalnız güzel sanat dilinde sohbet açan eserler yaratmak yolu ile yakınlaşabiliriz. Buna göre de benim idealim büyük maksatlara bağlı olan narahatlık ve yengidir."

S.B. s. 218

- 48 a. e. s- 231
49 D. G. I. s- 132 - 133
50 M. Ş. s- 5
51 Ö. S. s- 59
52 D. S. s- 56 - 57
54 P. D. s- 17
55 D. G. I. s- 223

Sanatçının sanatçılığının onun vatandaşlığı ile eş degerde gören ve değerlendiren Bahtiyar Vahabzâde, "İçtimai problemlere dokunmayan, vatanın ve halkın talihinden uzak kalan bedîî eserlerin" şimdiki şartlarda makbul sayılamayacağını belirtir.⁵⁶ Bir şiirinde de şairin vatanın derdine ilâç ona sırdaş, hatta bütün insanlık için "fahri vatanş" olduğunu söyler.⁵⁷

3- Sanatta Tabiilik, Samimiyet, Sadelik

Bahtiyar Vahabzâde, sanatta tabiilikten, samimiyetten ve sadelikten yanadır. Çünkü bunlar sanatta "yaşarlığın" sebeplerindendir.⁵⁸

O, "asıl sanatın birinci sırrı kabul ettiği samimiyeti" "yüregün kapılarını açan en itibarlı anahtar" olarak görür. "Bu anahtar kaybeden sanatkar kendi kalbinin kapılarını açamadığından, o yürekten gelen eserler okuyucu kalbinin de kapılarını açamayacaktır."⁵⁹ Edebiyatın ve sanatın çarpan yüregi "şah damarı" olan⁶⁰ samimiyetin şairin hissettiklerini yazmasıyla gerçekleştiğini söyler.

"... Bir duyguyu herhangi bir insan gibi yaşayıp, o duygunun şair gibi ifadesine çevrildiğinde, mısralar bulak sineden dökülür, od gibi seni yandırır, sözler cisimleşir. Sen kâğıt üzerinde harfler değil cisimleşen hisleri duygunun aydınlığıyla görürsün. Demek ki, şair kaleme aldığı mevzuunun müşahedecisi değil bilâvasıta iştirakçısı olduğunda, o, özünden hiçbir şey uydurmaz, yalnız duyduğunu yazar. Şair duyduğunu yazdığında ise samimi olur..."⁶¹

Ne ağıl terpedir, ne könülleri
Zor ile güç ile yaranan şe'ri
Gışgıra-gışgıra ohusag da biz
Çatmır bir gulağa setirlerimiz.⁶²

Gerçekten yaşanmadan, zorlanmalarla yazılan şiirin etkileyiciliği olmaz. Fakat "insan gibi duyup heyecanlandırarak yazılan" mevzular⁶³, "sevgi veya nefretin yazdırdığı yazılar yüreklerle yol bulur, bir gönülün ateşini bin gönüle taşır."⁶⁴

"Tabiilik ve samimiyet! sanata ne kadar yaraşır! Aslında bunlarsız sanat yoktur. Şair tasvir ettiği âlemi, yahut terennüm ettiği bir duyguyu günlerce, aylarca bazen yıllarca öz kalbinde yaşamadan, hissetmeden yazamaz. Bazen yazıldığında da sözler, fikirler yalnız söz ve fikir olarak kalır. Onlar hisse çevrilemez, o zaman biz böyle yazılara şiir değil, cansız deklarasiya, kuru fikir diyoruz."⁶⁵

56 "... Ancak bedîî eserin içtimailiği onun yalnız mevzusundan aslı değildir. Daha doğrusu yalnız mevzu eserin içtimail değerini belirlemez. Esas mesele müellif bulunduğu yerde cereyan eden hadiselerle minasetinde, bedîî sözün güdretile cemiyete tesir göstermek arzusundadır.

D. G. I. s- 101

57 P. D. s- 17

58 "... Bahtiyar Vahabzâde kendisine sorulan "Sanatta yaşarlığın sebebi?" sorusuna şöyle karşılık verir:

"... Çok çetin sualdir. Ona göre ki, sanatın yaşarlığını temin eden amil bir değil, iki değil, beş değil. Bunun şartları çoktur. (Sanatkarlar yaratır ama yaradıcılığın sırrını ve mucizesini bilmeden) Bir şair gibi benim kendime hoş gelen, beğendiğim şiirim bazen okuyucuda aksisede uyutmaz, bazen da aksine olur, beğenmediğim şiirim okuyucu dilinin ezberine çevrilir. Kısaca, bu sırdan baş açmak çetindir."

D. G. I. s- 225

59 a. e. s- 226

60 Ş. G. Y. s- 264

61 D. G. I. s- 225

62 M. Ş. s- 395

63 "... Bir insan gibi duyup heyecanlandığım mevzularda yazarken başım kazanmışım, duymadan uydurduğum mevzularda yüz tatarken dilim doluşır, şaşırıyorum, şiirim tesirsiz doğduğu gün gocalır."

Ş. G. Y. s- 264

64 a. y.

65 S. B. s- 149

Bahtiyar Vahabzâde, kendi şiirlerini de bu gözle irdeler. Daha çok "samimi", daha çok "kendini" olduğunu şiirleri için "bunlar benim kalbimin tercümesi halidir." der.⁶⁶

O, sanatta "aydınlık ve sadelik" olsun ister. Bunu şair için noksanlık değil "meziyet" olarak görür.⁶⁷ Çünkü "sadelikte büyüklük" vardır.

"İster ilim, isterse sanat alemindeki en büyük keşifler, keşiften sonra bize çok basit görünür. L. N. Tolstoy'un dediği gibi: "Büyük izler bırakan büyük fikirler daima çok sadedir."

Sadelikte büyüklük, adillikte azamet! İlimin de, sanatın da doğru yolu budur."⁶⁸

4- Sanatta İçer Bakış, Manevî Yükseklik

"İnsanın kendini derk etme yollarındaki çetinlikleri hakiki, asıl ve büyük edebiyatın işidir.⁶⁹" diyen Bahtiyar Vahabzâde, kendi sanatında da, hayatında da uygulamaya çalıştığı "özünü derk etme"; "özüne nezaret etme" fikrini zaman zaman şiirlerinde, bilhassa da "İkinci Ses" piyesinde ele alıp incelemiştir. O, bu konudaki fikirlerini şöyle anlatıyor.

"Zahiri münakaşalar azaldıkça, psikolojik tokuşmaların meydana genişlenir. Ben fertler arasındaki tokuşmalardan çok ferdin öz içindeki tokuşmayı göstermeyi üstün sayarım. Bu sanatta içer bakıştır, çetindir. Lâkin büyük yoldur. Şimdi ben öz içimdeki döyüşü vermeliyim. Benim mübarezem özümle öz aramda olacak. Sohbetim içimdeki ikinci sesle olmalıdır."⁷⁰

"Vicdan, namus, liyakat! Dünya edebiyatının Demirci Gave, Mecnun, Kerem, Hamlet, Kardeliya, Jan Valjan, Raskolnikov, Çatski v.s... gibi klasik tipleri işte bu üç keyfiyeti özünde birleştirdiğine göre beşeriyetin taklide lâyük sembolik şahsiyetlerine çevrilmişler."⁷¹ Kendisinin de ifade ettiği gibi bu şahsiyetler duygu temizliğiyle onun gözünde yücelmiş, onu derinden etkilemiştir.

Dünyanın büyük yazarlarının insanın manevî yüksekliğini "vicdan, namus, liyakat" ölçülüsünde aramaları, bu keyfiyetleri esas cihet kabul etmeleri⁷² Bahtiyar Vahabzâde'yi düşündürmüş ve kendi fikirleriyle onlar arasında bir paralellik kurdurmuştur. "Herkes özüne nezaret etmeli", "kendine kenardan bakmalı" vicdanının sesine kulak vermelidir.

"Asıl poeziyanın özü "narahatlık" ve "çılgınlık"tır."⁷³

5- Şiir Sanatı ve Şair

Şiir sanatı çok cazibeli ve bu çekiciliğiyle herkesi kendine çektiği gibi, adeta insanları efsunlar. Okuyucu, okuduğu şiirde kendi duygularını gördüğü zaman bu sanatı çok kolay sanır. Fakat öyle değildir.⁷⁴ Her mısra haline getirilen şey şiir olmaz. Gerçek sanatkar şiir ile nazımı birbirinden ayırır. Bir mısrasından onun şiir olup olmadığını anlar. Bahtiyar Vahab-

zâde "Şiir nedir?" sorusuna, o konunun heveslilerini inandıracak derecede cevap vermenin çok zor olduğunu farkındadır.⁷⁵ Bunun için o, gerek nesirlerinde gerekse şiirlerinde sık sık, hep bu soruya cevap olabilecek şeyler söyler. Her söyleyişinde de bu "mukaddes sanatı"⁷⁶ bir yönüyle açıklar.

Bahtiyar Vahabzâde, bir şiirinde, tabiat güzelliklerinin sanatkâra ilham verdiğini, ama bu ilhamla her zaman şiirin meydana gelmediğini, güzelliğin insanı hayret ve hayranlık içerisinde bırakarak kendine bağladığını, bu bağlanışın da "şiir" olabileceğini şöyle ifade eder;

Esir etti güzelliği

İlhamı da sözü de

Dedim; Belke şer'dir

Güzelliğin önünde

Donmağımın özü de".⁷⁷

Şiir yazmanın kendini de bir "sır" olarak gören Bahtiyar Vahabzâde düşündür: "Niye yazıyoruz? Yazmayabiliriz mi? Nedir şiiri bize yazdıran? O dahili kuvvet nereden gelir? Onun kaynağı nedir? v.s. sorular... sorular.... Kısa cevapsız sorular, ve izaha gelmeyen sırlar manadır, idrakin uçus noktasıdır."⁷⁸

Şiir ve sanat yolu öyle bir yoldur ki; iniş ve yokuşlarla doludur. Bu yolu gitmek için sabahlara kadar uyanık kalmalıdır. Cefası da, azabı da çok olduğundan yıkılmadan tökezlemekten geçmek zordur. Bu yolun her çevrine dayanan yürek gerek, karlı boranlı yolun karını kışını eriden yürek gerektir.⁷⁹

Nasıl ki, demiri ezmeden önce ocakta kızdırıp yakıyorlar işte şiir de böyledir. Şiirin bir yüreği ısıtılması için öncelikle şairin yüreği "köz köz" olmalıdır. Şiir lâmba ışığında değil, kalbin ışığında meydana gelir.⁸⁰

Sanatkar kalbindeki "manevî ıztrablar" "ses"e döndürür, şiirleşir. "Duygular selinde çağlayan sanatkar kalbinden geçenleri bir bir kağıtlara döker. "Kalbe yangı salan" bu "hoş teraneler" yazmaya çalışan sanatkârın parmağının altında "kuzu gibi meler" ve bu kalın ince, yüksek seslerin her biri "gönül sesi"dir.⁸¹ Sanatkârın yüreği azap çekerken, ilhamı sevinir, güler. Çünkü bu azaplar "yürekten bin arzu besler, ilhamı çağırır."⁸² Onun yüreği öyle bir yürektir ki; yanar ama kül olmaz, "her mısranın başında alevlenir." hiç "sönmez"⁸³ Şiirde yer alacak her bir söz için, şairin yüreği sabahlara kadar yanar, şair bin azap çektiği her sözde öldükten sonra yaşayacaktır.⁸⁴ Fakat yürek yazılmayan, zoraki mısralar kısa ömürlü olur.

"Eyleşib rahatça menzimizde

yazıyor biz de...

66 "Son 30 il zarfında benim silsile teşkil eden muhabbet lirikam hem de hayat ve zaman hakkındaki felsefi düşüncelerim, dahili izlerimdir. Men bu şiirlerde daha çok özümüm. Çünkü burada daha çok samimiyem.

Ş. G. G. Y. s- 264

67 S. B. s. 262

68 a. e. s- 181, 182

69 a. e. s- 7

70 a. e. s- 221

71 Ş. G. G. Y. s- 141

72 a. e. s- 142

73 a. e. s- 149

74 "... Okuyucu kendi de böyle şiirler yazabileceğini zanneder, hemen hislerini kağıda döktük beğendiği sanatçıya gönderir."

D. G. I. s- 231

75 D. G. I. s- 231

76 "Sen halal urvana bir çımdık geder

Eğer haram gatsan, künden küt geder

Bu mügaddes senet senden ne ister?

Eyriden danışma düşün olmasa"

A. D. F. s- 82, 83

77 I. Z. s- 79

78 Ş. G. G. Y. s- 234, 235

79 A. G. s- 6, 7

80 M. Ş. s- 395

81 a.e. s- 328

82 a. e. s- 393, 394

83 A. G. s- 7

84 B. B. G. s- 10, 11

Be'zen heftelerle dinmeyir ürek,
Güvenir dünengi emellerine
Dalgasız ötüşen günlerimiz tek
Şe'rimiz benzeyir biri-birine"
Hayat kaygısız, rahat olunca;
"Yazmağ hatirine yazırız çoh vaht
Deyirik, gayğısız bu çağlar bizim...
Sinemiz masaya direnir, ancag
Durur üzümüzə varaglar bizim
Gelem setirbaşı ilişib galır,
Doğulan anda da "şe'r gocalır."⁸⁵

Bahtiyar Vahabzâde için, şiir "yürek için"dir; "çörek için" değil; şiir "bâtin için"dir "zahir için" değil.⁸⁶

Şaire "yürek" de "çörek" de lâzımdır. Ama hiçbir zaman "çöreğe" ağırlık vermemek şartıyla. Fakat kalbi bir "hazine" gibi olan şaire "yoksulluk" da yakışmaz. "O, küçücük masada bir kalem ile "muhteşem harikalar" "destanlar" yarattığına göre, asla, "yoksul" da sayılamaz. "O bir cevher"dir.⁸⁷ Böyle diyerek Bahtiyar Vahabzâde, "özü goca olsa da kalbi goca olmayan" "ince hislerle" "bin ihtirarla" "mürekkebe döntüp akan ve sayfalara silinmez bir iz bırakan" "edebiyat şafakları"⁸⁸ sahibi hiç fakir sayılır mı? Yine de sanatla meşgul olanlar arasında parayı ön plâna alanlar vardır. Vahabzâde'nin de bunlara bir çift sözü vardır.

"Ey gelem dostlarım, düşünək, gelin,
Pulmudur sanatın ölçüsü yalnız?
Neçin dodağımız büzülür, neçin
Eskik yazılarda gonararımız?"⁸⁹

85 M. Ş s- 394, 395

86 Bahtiyar Vahabzâde büyük Vatan ve millet şairi Sabir'i anlattığı "Ağlar-Güleyen" "Poemasında; mektebi kapanan Sabir'in sabun yapıp satmak istemesi, fakat ona sabun yapması için yağ vermemeleri üzerine :

"Sabun!
Şe'ri!
İşe bahl!
Təsədüf mî bu ancag?
Her ikisi temizlik!
Sen bu təsədüfdəki
Ahenge bah, meğzi gör.
Sabun zahir üçünse,
Şe'r batin üçündür.

.....
Sabun pişirmek-peşə
Şe'r yaratmağ-senet
Sabun-çörek üçündür
Şe'r ürek üçündür
O, könlünü, eşgini
Vetene, halga verdi
Çöreyi de ürekle
Qazanmağ isteyirdi."
I. Z. s- 254, 155

87 B. s- 20, 21

88 a. y.

89 I. Z. s- 163

Vahabzâde'ye göre "şiir can yangısıdır, heyecandır, çırpındır, telâtümdür."⁹⁰ Bu can yangısının, heyecanın, çırpıntının telâtümün mekanı da şair kalbidir.

"Şairem, gem içinde keçir, gecem gündüzüm

Sevdalı heyalların övladıyam men özüm!..⁹¹

Filozoflardan birinin "İnsanların cismanî ağırları hekimlerin; manevî ağırları ise şairlerin, yazıcıların yüreğinden gelip geçer."⁹² sözüne iştirak eden Bahtiyar Vahabzâde, şairin men-sup olduğu milletin tercüme-i halinin bir parçası; onun şahsî duygularının da aynı zamanda içtimaiî duygu olduğunu şöyle anlatır:

"... Çünkü şair asıl şairdirse, onun şahsî duygusu hem de içtimaiî duygudur. Şairin kalbinden Vatanın ve hem de dünyanın derdi geçmiyorsa, o şair deyil. Vatan bedbahttır şair nasıl hoşbaht olabilir? Ahı, şair halk talihinin müşahedecisi değil, iştirakçisidir. Şair bu talihin iştirakçisi gibi yazdığında öz ferdi duygularından çıkarak, halkın talihinden danışır, böylelikle de ferdi hisler halkın istek ve arzuları ile kaynayıp kanşır, fert umumileşir, halg ferdileşir."⁹³

Halkla bu derece bütünleşen şair "mermi" olur, "asker" olur, "melhem" olur, "sırdas" olur, "vatandaş" olur:

Yad köksünü dağ-dağ eleyen,
mermiye döndün
Şairliye fehr etmedin
eskertek öyündün
Oldun vetenin derdine melhem
Ona sirdaş
Oldun bütün insanlığ için
fehri vetendaş!"⁹⁴

"Şair için halk şairi adından şerefli ad, ünvan" olmaz.⁹⁵

"İnsan gibi duyan, şair gibi yazan"⁹⁶ "gününde od alevlenen"⁹⁷ "Yaratmak aşkıyla yaşayan oğlan"ın yazıp yaratması için "köşk" gerekmediği gibi "yüreği dolu olanı" zindana atsalar da o dillenecektir.⁹⁸

"Zindan kesemmedi yolunu şe'rin
Bedeni sürgünde, sözü vetende.
Sözü veten olan vetenperverin
Sözüyle beraber özü vetende...
Senet bir sirrdır, uludan ulu
Yolunu kesdikce gen olar yolu."⁹⁹

Halkından güç alan, feyz alan sanatkar bazan da halkının yeniden doğmasına kendini taminasına imkân verir.¹⁰⁰ Çünkü şair kendi "halkının bağında bir bülbül"dür, "sözü halkının

90 S. B. s- 208

91 Ş. H. s. 136

92 D. G. I. s- 101

93 a. e. s- 226, 227

94 P. D. s- 17

95 D. G. I. s- 116

96 Ş. G. G. Y. s- 264

97 Ö. S. s-10

98 M. Ş. s- 395

99 A. D. F. s- 23

100 Ş. G. G. Y. s- 308

dudagında" yaşar.¹⁰¹

Şair, "fikirlerin çırpınan seli", "hakikatın mugannisi"; "tabiatın konuşan dili"; "cemiyetin isyan sesi"; "zamanenin, asrın vicdanı"; "tarihlerin şerefi şanı"; "bu dünyaya zamanın sözü"; "hakikatın, hakkın aynası"dır. Bütün milletleri en iyi, şairler anlar ve sever. Vatanın ve halkın "mecnunları" da onlardır.¹⁰² Bütün devirlerde, her zaman "hakk nağmesi" okuyup "Hakk" olan onlar; yaşamak adına "hakdan geçmeyip" "enel-hak" diyerek soyulan onlardır. Zamâneyle, devre gülen ve bazan açık, bazen gizli öldürülen de onlardır.¹⁰³ Bahtiyar Vahabzâde "Şairleri Öldürürler" şiirinde müstebitlerin şairlere karşı tavrını sebepleriyle izah eder: "Ömrü boyu gam çekip, dert yutan, azatlık nağmesini okuyan şairlerin kimisi aniden "bıçak ile kurşun ile"; kimisini "yüreğine söz zehiri" akıtarak; "pusu ile" kimisini de "korku ile tehdit ile" kana kana, bile bile öldürürler. Zaten "şairin dilini bağlamak" onu "öldürmek" anlamına gelir. Şair ise "yüreğini delip çıkan fikirlerini söylemek için her zulme tahammül eder.¹⁰⁴ Fakat fikirleri ve hayalleri öldüremezler.¹⁰⁵

Diğerleri yaşarken, "öz sinisini masaya gemiş"; "canından geçmiş"; "ömrüne kıymış" şair, başkalarının yerine de tutuşup yanmaktadır. "Ömürleri ölümden sonra da süren şair"¹⁰⁶ ferahlıklar içinde gamı yaşamış "yana yana, karanlıkları gönül ateşiyle aydınlatmış"tır. "Zalimlerin zulmünden azabından zevk almış"; "Zalim ve cahiller onları alçaltıkça yücelmiş"¹⁰⁷; bazı zaman olmuş "yıkılmış" fakat asla en ağır günlerinde de onlardan yardım istememiş; da-ima "biganelik"ten kaçmış; ölürken de "yürekle ölmüş"lerdir.¹⁰⁸

Gelecek için büyük fikir ve hayaller beslemiş¹⁰⁹ şairlerin bu yolda dostu kadar düşmanı

101 "Sen bütölse el bağında,
Gençsen ömrün her çağında.
Sözü elin dodagında
Yaşayan da gocalarmı?"
A. G. s- 37

102 B. B. G. s- 13

103 a. e. s- 12

104 P. D. s- 215, 216

105 "Dodagını küldemek

Şair için beraberdır
min ölüme!

Öldürürler şairleri
Öldürürler, hayalleri
fikirleri...

Yoh-yoh!
fikir öle bilmez
O, şairin özünde yoh,
Sözündedir.
Edaletle cıalanan
Heğigetden guvvet alan
Gadır sözün gabagında
Gülle nedir?
atom nedir?...
O deyecek öz sözünü
Gaynayacağı o deşaceğ
o coşacağı."

P. D. s- 216

106 B. B. G. s- 10

107 a. e. s- 12

108 a. e. s- 13

109 Ö. S. s, 19

da çok olmuştur.¹¹⁰ Buna rağmen onlar, şiirleriyle gönülden gönüle köprüler kurmuş¹¹¹; sözleriyle başka başka kalpleri de ıstabilmişlerdir.¹¹² Onların iyi gören keskin bakışları vardır. "yalanla, gerçeği", "hakla-nahakki" birbirinden başarıyla ayırır.¹¹³ Eğri'yi de "eğni" de "görünmeyeni görmeyi beceren gözleri" ile görür;¹¹⁴ yürekte geçen bakıştan okurlar.¹¹⁵

Bahtiyar Vahabzâde "şiirleri körpe çocuklardan ak saçlı ihtiyarlara kadar dillerde ezber olmuş şair"¹¹⁶ ister. Ona göre; "..... asıl şair de odur ki, imzası değil, şiiri onun ünvanının nişanı olsun. Şair yalnız öz kalbinin sesini söze çevirdiğinde onun şiirinin öz lezzeti, öz tadı ve öz kokusu olur. Çünkü her kalbin öz duyumu, öz bakışı var"dır.¹¹⁷

Vahabzâde "kendi yaşansa da sözü eskimeyen" "asıl şairler"¹¹⁸ için bazı tiplerde de bulunur: Onları "tabiat bir garip yaratmış"tır. Hiçkimse onları diz üstü dururken görmemiştir. Sabahlara kadar yüreklerini birkaç söz üzerine yakar; "herkesten geç yatıp, erken kalkarlar"; "Tan yeri onların gözlerinde akar"; "Cellat kılıcına meydana okur" ama "hilâl kışlara teslim olur"lar. "Hayal dünyasında yaşayan" bu insanların "bir günde çektiklerini, hiç kimse ömrü boyunca çekmemiş"tir. Onlar kendi "alçak kulübelerini, şahların, çarların saraylarından yüce" bilirler.¹¹⁹

"Yürekları gökler gibi dolan", boşalmak için yazan. "kalp ateşinden söz icileri yaratır"¹²⁰ şair "gece gündüz başı elleri arasında düşündür"; "Bütün âlem onun nazarında küçülür. Şair tasviri devam eder: Şairin "Alındaki kuşukluklar dertli hayat yollardır"; "Bulutların oynadığı çehresinde bakışları da perişandır." Ara vermeden yazan şairin yazdıkça elindeki "kalem sızlar" "ak kağıtlar" bir bir dolar ve o kağıtların üzerinde "mânâ güllü çiçek açar."¹²¹ Velhasıl, "hayatları eriyip mısralara dönse" de bu halden memnundurlar, uykusuz geceler onlar için "balıdan şirin"dir.¹²²

Asıl "sanatkar hiçbir zaman yarattıklarından razı kalmaz." Yazacaklarının yazdıklarından daha güzel olacağı fikriyle yazar, yaşar.¹²³ Eserin meydana gelişinde "ağrı acı" vardır. Yaşanmadan söylenen söz kundakta ölür;¹²⁴

"Bu geder yazmışam, hele azdır, az

En büyük, en derin söz içimdedir.

Hagg - nahagg,

düz - eyri

gem - sevinç

gış - yaz

Menim öz içinde, öz içimdedir."¹²⁵

110 A. G. s- 7

111 P. D. s- 91

112 Ö. S. s- 10

113 P. D. s- 217

114 A. D. F. s- 83

115 B. B. G. s- 110

116 S. B. s- 159

117 D. G. I. s- 159

118 D. S. s- 63

119 B. B. G. s- 10 - 11

120 M. Ş. s- 395, 396

121 B. s- 19

122 A. G. s- 4

123 D. G. I. s- 230

124 "Ağrıdan acıdan yararır eser,
Öler yaşanmamış söz beleyinde

Bilmemiş

Bilmez büyük bir eser

Özünden razılığ kölgeliyinde."

A. D. F. s- 16, 17

125 D. S. s- 129

a) Şiirde Mana:

Şiirde mana "dolaşık, dumanlı" olmalıdır. Şiir "tapmaca" (bilmece) değildir, görüşün-
de olan Bahtiyar Vahabzâde "şiir, sanat anlaşılır olmalı ananevî şiir formlarında da aşırı fi-
kirlerin demek mümkündür." der.¹²⁶

"Bahtiyar Vahabzâde'ye göre şairler söylemek istedikleri fikrin manasını karnlarında giz-
letmemelidir. O manayı, şiiri inceleyenler şairin karnından nasıl çıkarabilir?¹²⁷ Vahabzâde
şiir ve edebiyatın güzelliğinin "aydınlık ve yüreğe yatmılık"tan geldiğine inanır.¹²⁸ Ayrıca sa-
natçının, eserini halk için yazması gerektiği fikrinde olduğu için, halkın anlayacağı tarzda,
"açık aydınlık" ifade isteyen Vahabzâde bunun bir noksanlık olmadığını da şu sözlerle belir-
tir: "Aydınlık ve sadelik başka şeydir, basitlik başka şey."¹²⁹

b) Şiirde Şekil, form

Bahtiyar Vahabzâde bedîi eser için şekli, onun güzelliğini oluşturan vacip şartlardan bi-
ri¹³⁰ olarak düşünse de hiçbir zaman onu en birinci şart şeklinde değerlendirmemiştir. Za-
ten o, yaratıcılığı boyu form üzerinde evvelceden ayrıca düşünüp taşınmamış; kendisini "ye-
rinden terpeden fikir ve duyguları" o fikir ve duyguların oluşturduğu belirli bir yol üzerinde
kaleme sarılmış ve yazmıştır.¹³¹ Vahabzâde'ye göre "form dış görüntü, muhteva, konu ka-
rakterdir. Bunların birbirini tamamlaması daha güzeldir. Bu manada sanatta muhtevayı, fik-
ri birinci, şekli ikinci hesap edenler haklıdır."¹³²

Şiiri kendi derli topluluğu, duygululuğu, inceliği ile "hadiselerle daha tez cevap veren bir
tür" olarak ifade eden¹³³ Bahtiyar Vahabzâde "asırla nefes almak, halkın arzuları ile yaşa-
mak, dünyayı düşündüren sosyolojik problemlerin ifadesine çalışmak" kendilerinin önceki-
lerin dile getirdiği büyük problemleri" bugünün havası ve nefesi ile tazelemeyi" birinci plâna
alarak der ki: "form yeniliğinden çok muhteva yeniliğine, konuların aktıallığına ve bunların
sanatkarlıkları ifadesine çalışmak" gerekir.¹³⁴

Şiirde şekli, sadece bir "taşıyıcı ve çatırma vasıtası" olarak görür. Bahtiyar Vahabzâ-

126 Oktay Akbal "Orta Asya'dan Baltık Sahilinedek" adlı makalesinde Taşkent'teki, Bahtiyar Vahabzâde ile mübahe-
seleri hakkında yazmış ve Bahtiyar Vahabzâde'nin "şiir, sanat anlaşığı olmalı, en'enevî şiir formlarında da aşırı fi-
kirlerini demek mümkündür." fikrine karşı çıkmış ve demiştir ki:

"Vahabzâde, şiirde ananevî formlardan ayrılmayı sevmeydi... Yeni manalar, köhne formlarda verilemez deyince
"verilir, biz verdik" diyor. Acaba nasıl veriyorlar? Türk şiirinde modern akımları, dumanlı bir edebiyatın, kökten
kaçışın tehlikeli olduğunu söyler"

[Hiroşimalar Olmasın, İstanbul, 1976, s. 85] S. B. s. 260, 261

127 Oktay Akbal'ın "Yaşasın Edebiyat" adlı kitabında, Salah Bursalı'nın "Güzname" şiirini Mehmet Kaplan'ın doğru
düştün tahlil edemediğini belirtmesi üzerine Bahtiyar Vahabzâde:
Metlebi gamında gizlenen şairi günahlandırmış yerine, Oktay Akbal'ın bu manasız bilmeceyi açmaya çalışan âlimi
günahlandırmış hayret uyandırıyor." der.

S. B. s. 261, 262

128 "Poeziyada güzellik her şeyden evvel onun aydınlığında ve yüreğe yatmılığındadır. Poeziya bilmece ya da rebus
değildir. Jaroslov Smelyakov'un dediği gibi "Belki bu tür şiirlerin metin altı manasını başa düşmek için benim
aklım yetmiyor, ancak ben şiirde bilmece çözmenin heveskân değilim."

S. B. s. 181

129 S. B. s. 261, 262

130 a.e. s. 231

131 Ş. G. G. Y. s. 263

132 S. B. s. 148

133 a. e. s. 178, 179

134 D. G. I. s. 222

de.¹³⁵ Bunun içindir ki; "Maksat gütün duyguları ile yaşamak, muasırların fikir ve duygula-
rını aksettirmek olmalıdır. Bu duyguların ifade formu ise maksat değil vasıttadır. Daha doğ-
rusu sanatta ifade formu-taşınma vasıtasıdır, yani nakdiyattır. Aynı yükü katarla da taşıyabi-
lirsin, yolu kese giden teyare ile de; yüke göre nakdiyat vasıtası seçildiği gibi, mazmuna gö-
re de form- ifade vasıtası seçilir. Şekil muhtevayı değil, muhteva şekli yaratır."¹³⁶ der.

Dolayısıyla şairler şekilden çok fikre, muhtevaya dikkat etmelidir. "... Yeni muhteva özü
ile beraber yeni formlar da getirir. Biz bu yeni formlara lâkayd olamayız. Bu formların yaşa-
yıp yaşayamaması meselesi ise zamanın işidir. Lâkin burada bir ciheti unutmak olmaz ki, su-
yun terkibini öğrenmek isteyen âlim için suyun döktüldüğü kabın hangi ölçüde olmasının hiç-
bir ehemmiyeti yoktur. Fuzûlî vezninde de muasır fikirleri, muasır duyguları vermek olur. Asıl
mesele fikrin, hissin tazeliğindedir. Şair her şeyden evvel düşünmeyi düşündürmeyi becer-
melidir. Dekart demiştir; "Düşünüyorum - demek yaşıyorum" Bu manada ben Sovet şairi E.
Mejelas'in dediği "Düşünce poeziyasının" perestîşkarıyım. Elbette nazma çekilmiş fikir hele
poeziya değil, kuru didaktikadır. Poeziya ise fikrin his ile, heyecan ile ifadesi demektir."¹³⁷

Şiirde fikrin kuru bir öğreticilik içinde değil de duygu ve heyecan ile kaynaşmış olarak ve-
rilmesi gerektiğini savunarak "yaratıcı adamın serbetlik içinde" olmasını sanatta başlıca hu-
susiyetlerinden sayan Bahtiyar Vahabzâde sert kanunları olan formun içinde derin fikirlerin
de verilebileceğine inanır.¹³⁸ Bâzan da bu sınırlılık içinde sanatın daha kuvvetli olarak ifade
edilebileceğini bir şiirinde şöyle dile getirir:

"Payız sazağında

dumanda

çende

Gaydadır, zillener göz derinliğe

Fikrin gabağına dağılde

İşleyir hemişe söz derinliğe

Şe'ri yaradan da baş açmır ondan,

Gesden alçaltıdığa ucalar senet

Mehdud edildikçe, mehdutluğundan

güç alar senet."¹³⁹

Şiirde şekil konusunu "an'ane ve novatorluk" meseleleriyle ilgili olarak ele alınıp incele-
yen¹⁴⁰ Bahtiyar Vahabzâde formun mahdutluğunu, şairi daha "yığcam ve lakonik" (derli top-

135 "Forma nakdiyattır, çatırma vasıtasıdır, bakar onunla ne taşıyorsun. Goşma forması fikrin gur akından doğar.
Poemalarında bazen özünden asılı olmayarak, gözdenilmeden, forma değişir, araya goşma düşer. Men buna tabi
bakaram. Bizim telekkürünüz goşma, geraylı, bayatı ile yoğrulmuş. Böyle an'eneden imtina neye gerektir.
Fikrimize düşüncemize engel olan, inkısaflıza mani olan an'eneden görülmüş ve kaçmamız lazımdır. aksine fikri-
mize kömek eden, ona dayanak olan an'eneden niye kaçmamız? An'ane hakkında bir söz ocludum. Yaman ho-
şuma gitti. "An'anesi olmayan ancak inkubator cüceleridir." S. B. s. 222, 223

136 Ş. G. G. Y. s. 263

137 S. B. s. 180, 181

138 "... Sanatın başlıca hususiyetlerinden biri yaratıcı adamın serbetliğidir. Menim öz tecrübemden gelme kanaatım
böyledir. Her zaman düşünüyorum muasır fikri gazelde vermek olur mu? Bazı tecrübelerim de var. İnsan öyle
fikirler var ki, onu yalnız gazelde veya koşmada demek olur. Sert kanunları olan forma meğer derin fikir deme-
ye imkân vermez mi? Fuzûlî şiirinde derin ne olabilir? S. B. s. 222

139 A. D. F. s. 23

140 "... İndi muasırlıktan bahsettikleri zaman şiirde forma meselesi hakkında çok sohbetler yapılır. Bu mesele elbette
anane ve novatorluk meselesi ile bağlı olduğundan bu hağda men, de fikrimi demek istiyorum:... bazıları çok
muhafazakar cepheden çıkış yapıp yeni formları kabul etmek istemiyor. Bela bundadır ki; böylelerinin bir
kısmı öz sahasında aşırı seviyesinde duran adamlardır." S. B. s. 180

lu, düzenli, duygulu) söz demeye mecbur ettiği için beğenir. Bu konuda da şunları söyler;

"Form, fikrime dar gelmeyip, fikrin mazmunun havası ile akar yaratır ki; form kendi kendine mazmunun boyuna biçilir. Ben form kalıbında istediğimi diyebilmişim. Lâkin benim istediğimin okuyucunun isteğine ne derecede çevrildiğini ise diyemiyorum Ancak form ne kadar mahdut olsa şair ifadeyi o kadar derli toplu, kısa ve duygulu demeye mecbur olur, artık söz işlenmez. Götürerek koşmaları. Aşık koşmanın mahdut forma kalıbı içerisinde fikri son derece düzgün ve kısa der. Koşmada sözler birbirinin içine şebeke tahtalan gibi giydirilir. Bir sözü bile yerinden oynatmak olmaz."¹⁴¹

Şiirde vezin ve kafiye hakkında Bahtiyar Vahabzâde'nin ayrıca görüşlerini açıkladığı bir yazısı yoktur. Fakat birkaç şiir ile bu iki konuya temas etmiştir. Meselâ;

"Salam!" Poemasında aruz vezninin hoş ahengini bir inci güzelliğini şöyle anlatır:

"Karvan gelir,

Gedir leng - leng...

Develerin boynundaki zıngıroular,
Seslendikçe;

bu hoş aheng

Mirvaritek sapa düzür

veznimizi

Ta gedimden birleşirdi

Zeng sesinde cingildeyen

Bu dalgalı eruz bizi

Söz alışıp yandı sesden

Mugamat da sızıp geldi

Bu ahengden, bu nefesden

Rast yarandı

Şur yarandı;

Bemler, ziller bir hal üste cingildedir."¹⁴²

Vahabzâde, aruz vezninin tamamen atılamayacağını mevzuyla göre bu vezinden de zaman zaman istifade edilebileceğini düşündür. Esasen O'na göre, "asıl mesele vezinde değil, o vezinde ifade olunan fikirlerin güzelliğindedir."¹⁴³

Şiirin "nağme" gibi ahenkli ve akıcı olması için kafiyenin gerekli olduğuna inanan¹⁴⁴ Bahtiyar Vahabzâde "Kafiyeler" adını verdiği şiirinde nasıl bir kafiye istediğini açıklar:

Gafiyeler

İstemirem sesden doğan gafiyeni,

Düşündürür me'na meni, hikmet meni

Gafiyedir

İki simin bir kök üste titremesi

141 Ş. G. G. Y. s- 263

142 B. B. G. s- 166, 167

143 S. B. s- 231, 232

144 "Nizamlar, gaydalar pozular indi,

Min ilik verdiğiden ürek gen düşüb-

Şe'r gelifesiz yazılır indî,

Negmeden negmellik didergin düşüb."

N. H. s- 91

Gafiyedir gül nefesi, bülbül sesi

Gafiyedir göy ile yer

Gafiyedir sevinç- keder

Gafiyedir eniş-yohuş

aşşam - seher

teze - bayat

En mügeyyed gafiyedir:

Ölüm - heyat"¹⁴⁵

c) Şiir, Dil, Söz

Bahtiyar Vahabzâde şiirin, dili değil, dilin şiiri yarattığını¹⁴⁶ söyler bir şiirinde. Fakat günlük hayatta da kullandığımız dil'in, sanatkânın elinde bir kelebek misali nasıl kanatlandığını, alâdelikten kurtulduğunu, sözün mahiyetini nasıl değiştiğini de şöyle anlatır:

"Kimyada bir maddeyi başka bir madde ile kanıstranda evvelkinin hisleti değiştiği gibi dilde de söz söze eklenende, sözün terkibi-mahiyeti değişir.

Sözün bu kudretini, bu sırrını ve imkânını bilmeden ele kalem almak cahilliktir. Buradan da talebenin üstad yanında dil dersi geçmesinin ne kadar vacip olduğu bizim için aşikarlaşır."¹⁴⁷

Sanatkâr "söz üstadı"dır. O, "sözün rengini değil kokusunu üste çıkarıp. cevherini göstermeli"dir. Sanatkâr, "gül bahçesi"ne benzeyen dilin. ayak deymeyen her yerinde gezinebilmeli, "bu bahçeden öyle güller, çiçekler dermeli ki onların rengi de kokusu da taze olmalı. Sanatkâr başı karlı dağlardan topladığı taze gül ve çiçekleri şehir parklarına getirmekle en büyük hizmeti "gerçekleştirmiş olur."¹⁴⁸ Sanatkâr sözü "nağme haline getirir:

Hiz gelbdeki bir metlebin

Öz sesidir...

Negme sesin şe'riyeti

Şe'r - sözün neğmesidir."¹⁴⁹

"Her söz ayrılkla yalnız bir mana taşır. Söz sanatkânı bir manalı sözlere öz duygu ve heyecanlarını yüklediğinde sözler şiirleşir, nağmeleşir. Buna sözlerden dokunmuş heyecan, duygu örgüsü yani şiir denilir."¹⁵⁰

Söz, sanatkânının elinde şiire dönüştür, yeni manalar kazanır, mecaz anlamlar yüklemir. Söz bir cahilin elinde ise "tek manalı" kalır. "Kalbi soğuk olan"ın söze geçireceği öz sıcaklığı da olmaz.¹⁵¹ Bu da gerçek sanatkârla, sanatkar görünmeye çalışan arasındaki farktır. Bu

145 A. S. S. s- 21

146 "Ancak bunu unudurug çok zaman

Ürek yohsa, bir damarda gan atmaz

Dil şe'ri yaradandır, yoradan

Şe'r dili yaratmamış yaratmaz."

A. D. F. s. 33

147 D. G. I. s. 172

148 S. B. 144

149 A. S. S. 189

150 D. G. I. s. 155

151 "... söz cahilin elinde tek manalı, sanatkânın dilinde ise çok manalı mecaza çevrilir. Çünkü sanatkâr bir manalı sözü öz duygu yükü ile havalandırıp "delleştirir" onu tek mana kalfından çıkarır. Vay o gündün ki, müellifin duyguları soğuk ola, havah olmaya. kalbi soğuk olan kelimeyi hangi odla ısıtıp havalandırabilir?"

fark; -okunan manzumenin "şiiir" olup olmadığı- kelimelerin duygu, heyecan yüküyle yüklenip yüklenmediği de akla değil maneviyatta ölçülür.¹⁵²

Bir şiirinde de şairi yerden kaldırıp göklere yücelten şeyi "halk, el" sevgisiyle birlikte sözün yürekte geliyor olması şeklinde açıklar.

"Söz gelinde oldu göz - göz
Sen yarattın gece - gündüz,
Candan - gandan gelmeyen söz
Gelb ohşayıb can alarmı?
Yerden galhıb ucaldın sen
Şair deyil el demeyen
Kökü yere işlemeyen
Bir oğaç da ucalarmı?"¹⁵³

Nasıl bir bestekâr nağmesini söz üzerinde meydana getirir. Şair de sözünü, şiirini sestene oluşturur. Şayet, ses, nağme sözden, şiirden doğuyor ise, nağmenin kökten çıkan budağı şiirdir. Sanatkar da bunu beceren, dili iyi bilen, sözün kuvvetinden, renklerinden ve gölgelelerinden anlayan kişidir.¹⁵⁴

"Söz müşahhas, ses mücerrettir. Sihirli, mücerret sesi içi de dışı da malûm olan meyhaneritmiyle ifade edilirse sesin sihri, ıcazı kaybolur, nağme ucuzlaşır, adileştir "Sesi ve sözü adileştirmek de Bahtiyar Vahabzâde'ye göre sanata hiyanettir. O, "sanatkarın silahı olan kalemine" sarılmasını, "söz kurşunu"nu yere atmamasını, korumasını ister.¹⁵⁶

Şiiri "sesten, sözden şiir dolu, nağme dolu" bir "nur" olarak değerlendiren Bahtiyar Vahabzâde.¹⁵⁷ "şiirin yapı taşları olan sözün, kelimelerin¹⁵⁸, her zaman adaletin düşmanlarıy-

¹⁵² "Bazen şiir adına yazılmış bir manzumeyi okuyup görsün, sözler ilk çekisini ve ilk rengini yani öz lûgat manasını korumuş, rakama benzer kuru kelimelerdir; seni ısıtmaz, heyecanlandırmaz Bakarsın ki bu yazıda şiirin için lazım olan bütün zahiri elementler (kafiyeden tutmuş ölçüye kadar hepsi var ama şiir yoktur. Niye) Peki burada ne yetersiz kalır? Kelimelerin duygu ve heyecan yükü! (Bu yük yoksa şiir de yok. Bunun çekisi ise hisle ölçülür akla değil, maneviyatta ölçülür.)" D. G. I. 155

¹⁵³ A. G. s- 37

¹⁵⁴ "Bugün bile bestekâr nağmesini söz üzerinde yaratır. Yani evvelce söz seçilmeli, sonra aynı sözün seslerdeli ifadesi bulunmalıdır. Bir sözle, ses (nağme) sözden (şiirden) doğmalıdır. Bir halde ki, "nağme" sözden (şiirden) doğar, demek, nağmenin kökten çıkması budağı şiirdir, yani sözdür... Sanatkar ona derler aynı şekilli sözleri bir yerde bir manzuma, başka yerde ise tamamen başka bir manzuma kullanıp aynı şekle muhtelif manalar veremeyi becerirsin. Peki bu becerik, ustalık değilmi? Yalnız ve yalnız bunun ardından gidip sanatkarlıktan yüz çevirmek hele muasır değil. Muasırlık hiçbir zaman güzelliği inkâr etmemiştir daima sanatın vacip şartlarından olmuştur.

Şairlik sanatı, ilk önce dili kâmil bilmekten, sözün çekisini, bütün renklerini ve gölgelerini öğrenmekten başlamalıdır." D. G. I. s- 171

¹⁵⁶ "Şairin silahı kâlin değil kalemidir. Şair kâlin kullanırsa onu çabuk mağlub ederler. Sen özüne döyümlüsin! Bir de o çirkinliği töredelerin özlere de bağla tür bedbahtdır. Çünkü onlar çirkinliğin, kötülüğün sebebi değil aleldir."

(Bahtiyar Vahabzâde: şair Abbasaga'ya hitaben söylediği bu nasihatı kendine yöneltilince düşünür.) "Azmi olub elime günc götürdüyüm? Selhiyyet sahibine hücum çektiyim? Çoh olub. Usağa niye gedek, ele bu yahrılarda Ali Sovetin sesiyasından mene yerden yersiz replika vereni yerinde oturtmağa, onun sevyesine enm-eye deyirdi mi? Yoh! Çünkü onu hamı ele tanıyır..."

"Bu hadise de asabileserek sözünün etkileyciliğini kaybettiğini söyleyen Bahtiyar Vahabzâde kalem sahiplerinin "söz güllelerini" yere atmamasını onları korumalarını öğüt verir.) Ş. G. G. Y. s- 312

¹⁵⁷ B. B. G. s- 167

¹⁵⁸ "Yohdur dedim

Yaradanın derti seri
Menim şirin kelmelerle
Yaratdığım şer'leri

la varuşmasını, yerlerde sürünmeyip dudaklarda çiçek açmasını ister. Çünkü, söz "zamanenin nabzıdır, haklı sesidir, aynasıdır."¹⁵⁹

Bahtiyar Vahabzâde, kendi şiirini ana diline borçlu olduğunu,¹⁶⁰ "yazıcı için dilin bütün inceliklerini, sözün ve ifadenin yerine göre değişen renklerini, gölgesini bilmenin ve duymanın vacipliğini"; Çünkü, "edebiyatın her şeyden önce söz sanatı" olduğunu söyler.¹⁶¹

Şiir ana dille yazılır. Bunun yanında, şiirin bir de "gözün öz dili" ile yazılıp yorumlanması gerekir. Bazıları da bu dilden anlarlar. Onun için, şair, söz ile dile gelmeden gözlerdeki mananın muammasını çözecek güce sahip olmalıdır;

Gözleri medh eden şer'de gerçek
Gözün öz dilinde yazılın gerek,
Bu dil muammadır, bu dil çetindir.
Bu dille dineni bu dille dindir."¹⁶²

ç) Şiir, Hakikat, İlim:

Bahtiyar Vahabzâde'ye göre sanat ve ilmin birleştiği nokta "hakikat"tir. "... İster ilim ve isterse de sanat, zulmün, esaretin tûrettiği mahrumiyetlerden korkmayıp yalnız hakikati dediği zaman büyür, yücelir ve o yalnız bir halkın değil bütün insanlığın yüreğine yol bulur, ragbetini kazanır."¹⁶³

Sanatkar, ölümden, sürgünden korkmayıp kendini ateşe, atar, zindanlarda bile söz yaratır dediği şiirinde Bahtiyar Vahabzâde, şiirin "hakikat yolu" olduğunu söyler:

"Te'gible geldiniz daim dös-döşe
Yolunuz hagg yolu, hegiget yolu
Bu da geribedir
Sizin hemişe
Cibiniz boş oldu, gelbiniz dolu."¹⁶⁴

Ona göre, şairler, "bütün devirlerde, her zaman hak nağmesi olmuş, hak olmuş; Yaşamak için hakkı inkâr etmemiş, bu yüzden de gizli ya da açık öldürülmüş"lerdir.¹⁶⁵ Vahab-

Sen daşlarla yaradırsan!
Boy verdiğin daşlarla bir
Sen özü de boy atırsan
Menimki söz
Seninki daş,
Sözle neğme yaratmağa
ne var gardaş?"

A. S. S. s- 32, 33

¹⁵⁹ P. D. s- 216

¹⁶⁰ A. D. F. s- 33

¹⁶¹ "İlk gençlik illerimde yazı dilime irad tutulanda ve üstad şairlerin "Dili yahşi öyren! - demeleri mene tohunardı. "Nece ye'ni 'dili yahşi öyren", meğer men ana dilimi bilmirem?" diye öz - özüme deyindim.

Zaman geçdikçe yazılma dil bahimından tutulan iradların gerçek olduğunu ve yazıcı için dilin bütün inceliklerini, sözün ve ifadenin yerine göre değişen renklerini, gölgelerini bilmeyin ve duymayın ne geder vacib olduğunu derk etdim. Ah, edebiyat, her şeyden önce, söz senetidir. Sözün derinliyiñin ise heddi yohdur. Sözün bütün me'na çalalarının, çekisinin, renginin yerine göre değişen derk edip, bir sözle derin gatlarna baş vurduka bu derk etme telebi derinleşir, bir nöğtede dayanır."

¹⁶² I. Z. s- 105

¹⁶³ S. B. s- 5, 6

¹⁶⁴ B. B. G. s- 11

¹⁶⁵ a. e. s- 12

zâde, buna bağlı olarak da "hak yolunda vuruşan" şiirlerini "asker ve sergerde" şeklinde nitelemiştir.¹⁶⁶

Vahabzâde, ilim ve sanatı hakikati söylerken noktasında birleştirmiştir. Ama her birinin hakikati ifade tarzı birbirinden farklı olduğu gibi ilmi söyleyişte sanatın sıcaklığını, çekiciliğini bulmak da kabil değildir.

Bahtiyar Vahabzâde, ilmin bir yönüyle sanatı tamamladığına inanır. "Çünkü ilim hiç kimse tarafından kaleme alınmamış yeni ufuklar açar" ve böylece "kalemin sürati asrın sürati ile yanar." "Buna göre de insanların seciyesini göstermekle meşgul olan edebiyatın maksat ve vazifeleri de her an, her gün değişmekte olan zamanın nabzını tutmayı ve onu öz eserlerinin de aksettirmeyi becermelidir."¹⁶⁷

d) Şiirde Köke Bağlılık ve Navatorluk:

aa) Köke Bağlılık:

Vahabzâde, sanatta an'aneye, köke bağlılıktan yanadır.¹⁶⁸ Fakat an'aneye bağlılık "aynı renklilik" manasına alınmamalıdır. An'ane "bir sesin, bir rengin müdafaası" değil, sadece "köke sadakat"tır. Tıpkı ağacın varlığı için kökün lüzumluluğu gibi.¹⁶⁹

"Sanatın ayağı daima toprağa köke bağlanırsa, o sanatın uçacağına, zirvelere çatacağına şüphe etmek olmaz. Kökü toprağa bağlanmayan ağacın er geç kuruyacağı muhakkak olduğu gibi, kökü somut bir mekâna, mensup olduğu halkın manevi dünyasına bağlanmayan sanatın da boy atıp yükseleceğine inanmak zordur."¹⁷⁰

Bu görüşü birçok şiirinde de dile getiren Vahabzâde bir şiirinde şöyle der:

"Dinle bu dünyanı öz üreyinle

Senet âleminde özünü dinle

Özgeni dinlesen kökten düşersen

Sen özüne özgeleşersen."¹⁷¹

Sanatta ananeye bağlılık için öncelikle o ananeyi ve onun sahibi olan insanımızı tanımak gerekir. Sanatkarların bilmesi gereken hakikat de şudur; "Halka ne kadar yakınlaşırsak, o kadar derinleşecek ve yüceleceğiz." Bunun için, bize ait olan folklorumuzu, bu "zengin hazine"yi layıkınca bilmek, Klasik edebiyatımızı, ilminizin tarihini öğrenmek ve araştırmak gerekir.¹⁷² Burada dikkat edilecek şey "ananevi şiir ruhunun korunması" "hayata, hadiselerle geniş nazarlarla, yükseklikten bakmak", "zerrede dünyayı duymak", "beşerî umumileştirmelere" varmak olmalıdır.¹⁷³

166 S. E. 2. C. s. 32

167 S. B. s. 178, 179

168 "Haşımında yazan tedgiçatlar menî, umumiyyette an'aneye bağlı bir şair hesab ederler. Eyni rengli inkubator çıkelerinden başta dünyada en'enesiz heç ne yohdur..."

Ş. G. G. Y. s. 262

169 "Eyni reng ise sanatın düşmanıdır. Senet ve edebiyat elvanlı muhteliflik sevir, yeni renkler, çaralar ahtarır. İndiki Sovet edebiyatında yazıp-yaradan yüzlerle şair eğer yeni reng ve yeni intonasıyada yazsaydı, bu geder şiire ehliyaç olardı mı? Bununla yanaşı en'ene heç vaht yalnız bir rengin, bir sesin müdafaası değil. En'ene köke sedoğeldir..."

a. y

170 S. B. s. 162, 163

171 A. D. F. s. 45

172 S. B. s. 233

173 "... Poeziyamız için çok seciyyevi olan bu anane başarıyla yaşatılır. Şiirimizde didaktika azalır, kuru nashatçılık,

Bahtiyar Vahabzâde, Klasik edebiyatımızdan uzaklaşmayı, bülbülün, Türk şiirinden bir karga gibi kovulmasıyla birlikte nükteli olarak şöyle dile getirir:

"Bülbül, min il ş'erimizde

Ceh-ceh vurub dil açdın sen,

Goudular bir garğa kimi

Bugün seni ş'erimizden

Nece dözek biz bu derde?

Sen ş'erden gacac düşüb

Bugün artig dolaşırsan

Derelerde, tepelerde...

Ancak bunu bilmirik biz

Derelermi gazanıbdır,

ya ş'erimiz?"¹⁷⁴

bb) Novatorluk - Yenilik

Bahtiyar Vahabzâde "novatorluğu köke bağlı kalarak, topraktan gidilip, yeni, tekrar-sız kök budak atmak" şeklinde görür ve değerlendirir. O'na göre "novatorluğu, fikrin, hissin tazeliğinde ve muasırılığında aramak lazımdır. Eğer fikir ile his yeni ise, "yeni" bugünün havasından, ikliminden doğmuşsa o yeni his ve fikir kendisiyle birlikte yeni form da getirecektir. "Bundan dolayı yeni şekilleri ayrıca aramak gerekmez. Çünkü bu "form arayışı kuş günü elektrik sıcaklığıyla yetiştirilmiş," "turfanda sebze"ye benzer. Bu şekilde yetişen sebzelerin tadı da "al güneşin ısıyla yetişen tabii sebze" gibi olmaz.¹⁷⁵

Sanatta yenilik ve muasırılık arayışları, bazen yeniliği yalnız şekilde, şiirin mısralarını kasten kırmakta görenlere Bahtiyar Vahabzâde esas meselenin "fikir ve hislerin tazeliğinde" olduğunu söylerken ananeden uzaklaşmamayı da öğütler:

"...Lakin açık ve bilinen fikri kasten dolaştırmakla yenilik yaratmak iddiasında olanlar hata ediyorlar. Fikri, uygunsuz, çirkin süretlerle, teşbihlerle ifade etmek yenilik değil aksine eskiliktir. Bu tür "novatorlar" hiç kimseye benzememek, yenilik yaratmak hatırına ananeden o kadar uzaklaşıyorlar ki, kendilerine benzemedikleri gibi kendilerini inkâr da ediyorlar. Yazdıkları ise şiirden çok, onun denemesi olur."¹⁷⁶

Vahabzâde, yenilik iddiasıyla ortaya çıkanların yeniliği yanlış yerde aradıklarını, kendi milli ananelerini beğenmediklerini; köktüne toprağına dudak büzdüklerini; çareyi de başkalarını taklitte bulduklarını söyleyerek tenkit eder.¹⁷⁷

"Yenilik hatrine yazmadın sakın!

İlhamdır yaradan seneti, ş'eri

Yağmag hatirine yağın yağışın

Ne bağa heyri var, ne dağa heyri!"¹⁷⁸

"Yeni Yol" diye bağırarlara sanat aleminde yolun bir tane olmadığını; asıl sanatkarın za-

kuru söz yığımlığı, çıplak, basit ifade - antipoeziya meydana çıkmaktadır. Samimillige, büyük umumileştirmelere güçlü heves hiss olunur."

174 M. S. s. 92

175 S. G. G. Y. s. 262

176 S. B. s. 181

177 "Bahtiyar Vahabzâde "Nenemin Halçası" hikâyesinde bunları ele almıştır. Ş. G. G. Y. s. 262

178 M. S. s. 10

ten "yolsuz, çığırsız" olamayacağını söyler Bahtiyar Vahabzâde ve, ilhamıyla yüreğinden gelenleri yazmakla yolun bulunacağını¹⁷⁹ şöyle açıklar:

"Sanat aleminin muhtelif yolları var. Bu yolların hangisi ile istersen gidebilirsin. Lakin en güzeli budur ki, yolu kendin açasan, açılmış çığırlarla gitmeyesin. Çünkü sanatın en büyük düşmanı taklittir. Doğru yolu bulmak için yine de en büyük miyar halktır, onun manevi-yatıdır."

Sanatı zaten halkın hizmetine veren Bahtiyar Vahabzâde sanatta yeni yolların bulunmasında da en doğru yolun "halkı öz dili ile anlatmak" olacağına inanır,¹⁸⁰ ve der ki:

"Herkesin güzelliği onun özlüğünde olduğu gibi, her ülkenin, her halkın güzelliği de onun öz sıfatında, öz hususiyetinde, kısaca onun özlüğündedir."

Bu manada sanatta ve edebiyatta taklit sanat eserlerini kökten ayırır, simasızlaştırır, tadını tuzunu kaçıır, standartlaştırır."

Edebi eserde "toprağın kokusu, halkın nefesi"¹⁸¹ olacak öncelikle. Sonra da "şair özünü, fikrini, hissini tazelemeyi günün havasında yıkamayı, yani muasırının fikir ve duyguları ile yaşamayı becerirse şiirlerinin muasır ve yeni olacağı, okuyucunun kalbine yol bulacağına¹⁸² kesin gözüyle bakar. Bu fikirlerini aşağıdaki mısralarında da açık olarak bildirmektedir:

"Gelbine, hissine daim arhalan

Bir de... elvan sesli illerimize

Köhne söz dememiş ilham, heç zaman

Her gelbin öz sözü tezedir bize

Nesense, özün ol!

Tezesen onda,

Sen köhne olursan yamsılayanda!

Nesense, özün ol,

Kökünden yapış!

Dünene arhalan

Bu günden yapış!"¹⁸³

Bahtiyar Vahabzâde yeniliğe, değişime karşı değildir.¹⁸⁴ Sanatçının orjinal olması gerektiğini de kabul eder. "Lakin orjinallik eylemek hatırına yenilik yaratmak novatorluk değil ellâmeliktir." O bunu da kabul etmez. Çünkü:

179 "Teze yol deyib de gışırmaşın siz,

Senet aleminde yol birmi, yüzümü?

Esil senetkân, yolsuz çığırsız

heç gördünüz mü?

Yaz ilham deyeni, ürek deyeni

Yol özü dolanıb tapacağ seni

Gelbini beynini

nahag yorma seni!

Amandır, özünden yol uydurma seni!"

M. Ş. s- 9, 10

180 S. B. s- 317

181 a. e. s- 262

182 Ş. G. G. Y. s- 262

183 M. Ş. s- 10

184 "Nifretim, gezeğim şırmır heddine

Eseb tellerimi çekib tanıma

İngilab isterem, inkilab yene

Şırime, hissime, duygulanma."

P. D. s- 43

"Bütün zarif ve derin kökleri ile şiirimizin güzel ananelerine ve zamanemizin inkılabı ruhuna bağlı olan poeziya hakiki novatorluğun hakiki çeşmesidir." O şiir ve edebiyatta günün his ve fikirlerinin açık, güzel ve bedii ifadesini ister.¹⁸⁵

e- Şair ve Siyaset

Bahtiyar Vahabzâde, her şairin şiiri başka türlü tarif ettiğine dikkat çekerek, kendi şiir tanımlamasını yine kendi bakış açısından şöyle ifade eder: "Benim için şiir, derdimin, isteğimin arzusunun danışan, anlatan dilidir." Bizde bir bayatı var:

Men derlere yol oldum,

Yandım, dönüb kül oldum.

Dillendirdi derd meni

Ohudum, bülbül oldum.

Bülbül okutan onun derdi olduğu gibi, şairi de dillendirip okutan onun derdidir.¹⁸⁶

Rus imparatorluğuna, komünizme nefretini dile getiren siyasî motifler taşıyan şiir ve yazılar da yazan Bahtiyar Vahabzâde siyasîti "ahlâksız kadından daha ahlâksız" bulur.¹⁸⁷ Bulur fakat kendisi de "çok mürekkep ve çetin iş" olan siyasîtin içindedir. Bunu da şöyle açıklar:

".....Umumiyyetle, siyasat çok mürekkep ve çetin iştir. Benim gibi hadiselerle bir renklilik, sözü bir manalı başa düşen adam için siyasatla meşgul olmak çok zordur. Buna göre de bazen hadiselerin arkasında duran esas maksadı göremiyor ve sehve yol verirdim. Aslında gerek herkes kendi işi ile meşgul ola. Amma milletvekili olarak ben toplantılarda dile getirilen meselelerde öz fikrimi bildirmeliyim...."¹⁸⁸

Bütün arzusu Vatanı Azerbaycan'ı bir ve bütün; müstakil bir devlet olarak görmek olan Bahtiyar Vahabzâde, bu arzusu yolunda bir sanatçı, bir muallim, bir siyasî şahsiyet olarak faaliyet göstermiştir.

f) Sanatçının Görevi, Okuyucu

Bahtiyar Vahabzâde'ye göre "şiiri, sanatı kitaplar değil, halk yaşatır. Halk ise geçici değil öz talihi ve öz âmâli ile bağlı hislerin, arzuların ifadesi olan eserleri yaşatır."¹⁸⁹ "Sanat bir avuç adamlar için değil kitle için, halk içindir." İşte bunun için sanatkar "en uzun derin, en muasır, en ilerici fikirleri tez ve anında halkına ulaştırabilmelidir."¹⁹⁰

Sanatkar kendi cemiyetini de dünyayı da ilgilendiren hadiseleri anlatırken kendisiyle bir-

185 S. B. s- 183

186 "Bu menada halgımın 180 il Rus imperalizminin yumruğu altında çektiyi çileler, ezab ve eziyetlerdir elime gelem verib meni şair eden. Odur ki, bu yumruk altında benim yazdığım şe'rlerime bir me'nalı, üzden bahane ohuyucu mısralarınmın özüünü deyil, onun arhasında gizlenen me'nanı arayış bulmalıdır. Eks-tegdirdir benim şe'rlirim Türk ohucusuna tam aydın ola bilmez. O zamanlar men gapalı yazmalı idim, amma mahir Azerbaycan ohucusu benim gapalı mısralarınmın üst gapağını aç bilmiş, onları arhasında gizlenen esl metlebi göre bilmiş, gilasahab, içindeki çeyirdeyi görmüşdür. Halgımın yaşadığı çileler ezab ve eziyetler ona bu çeyirdeyi görmek imkânını verirdi. Azad ve fırağan bir millet belke de benim gapalı dediğim metlebleri tam açığılı ile derk ede bilmezdi. Ahı men bu zavallı halgın övladı olduğundan onun derdlerini yazırdım. Allah heç bir milleti başga milletin kölesi etmesin!"

187 Y.M.Y.M. s. 276

188 a.e. s. 282

189 D. G. I. s- 227

190 S. B. s- 317

likte okuyucusunu da düşünceye sevk etmelidir. "Yazıcı kendi okuyucusunu da düşündürebilmek için evvelce özü düşünmeyi becermelidir. Derin bilgisiz düşünmek mümkün olmadığı gibi düşündürmek de mümkün değildir."¹⁹¹ Çünkü sanatçıda herkeste bulunmayan bir özellik vardır. O da; "başkalarının göremediğini görebilmek kabiliyeti". Sanatçı bu kabiliyetini "cila-lamak" için "zahmet" çekmeli, "derin bilgi" sahibi olmalıdır.¹⁹² "Yazıcı eline kalemi aldığı anda ne yazacağını evvelceden bilir. Ama yazarken çoğu zaman önceden düşünülmemiş meseleler, problemler ortaya çıkar. Budaktan budak ayrıldığı gibi fikirden de fikir doğar."¹⁹³

Bahtiyar Vahabzâde, "Yazıcı, Zaman ve Okuyucu" başlıklı yazısında yazar ve okuyucu, sanatkar ve zaman problemi, bunların birbirleriyle alakası ve birbirlerine olan taleplerinin ilk bedii eserin meydana geldiği günden başladığını söyler. O, yazısında şu hükme de varır; "Yazıcı okuyucudan geri kalmamalı, onun taleplerine arzu ve isteklerine vaktinde cevap ver-meyi becermelidir. Bunun için elbette, yazıcı asrın ilerisinde gitmeli, asrın seviyyesinde dur-mayı becermelidir."¹⁹⁴

"Her kalem sahibi öz zamanesinin telâtumlarını birbirini inkâr eden tezatlarını kendi kal-binden geçirip, dünyaya yeni gözle bakmak istediğinde öyle zanneder ki, onun gördüğünü yalnız kendisi görür. Gördüklerini yazıya geçirdiği zaman fikirler, duygular cisimleşir, aydın-lanır, yalnız o zaman anlar ki, onun gördüklerini çoktan görmüş, çoktan demişler."¹⁹⁵

Sanatkar değişen zamana, zevklere, fikirlere, hislere tercüman olmayı da başarmalıdır. "Zamanın taleplerinden "geri kalmamalıdır. Çünkü, "Yaşça kocalmak, büyük dert değil, en büyük dert fikirce, yürekce kocalmak, geri kalmaktır."¹⁹⁶

Okuyucu ve şair münasebetini çok mühimseyen Bahtiyar Vahabzâde okuyucunun şaire, şairin de okuyucuya ihtiyacı olduğunu söyler. Okuyucular sanatkarlardan "halkı düşündüren büyük meseleler hakkında fikirlerini yazmalarını, fikir mübarezesi yapmalarını" isterler.¹⁹⁷ Bunları yapacak olan sanatçı da kendi çalışma odasına kapanmamalı, cemaatla görüşmeli; özellikle amelelerle, halkla sık sık birlikte olmalıdır. Aksinde "hem umumî işlerine, hem ken-dilerine, hem de kendi yaratıcılıklarına ziyan" verirler.¹⁹⁸

Vahabzâde, okuyucuları aralarındaki ilişkiye çok değer verir. Bunu "Ohucu Mektubu" şiirinde¹⁹⁹ sebepleriyle birlikte açıklar: Okuyucudan gelen mektuplar "şirinden şirin"dir; şa-irin "gönlüne dayag"tır; "düşünenlerin gönlü hıçkığı, yürek sesi"dir. Sanatçının yazdığı şi-irin "Bir müddet sonraki aksidesi"dir. Şairin okuyucu mektuplarına ihtiyacı vardır. Çünkü

191 S.B. s. 231

192 D.G.I. s. 224

193 a.e. s. 261

194 S.B. s. 230

195 D.G.I. s. 261

196 "İler geçtikçe zamana uygun olarak zövglere de değişir, tezelenir. Sanatkar da değişen, tezelenen bu zövglere, his-seleri vahtında tuttu bilmezse, demek zamandan, onun taleplerinden geri kalmış olur. Yaşça gocalmıy büyük dert de-yil, en büyük dert fikirce, yürekce gocalmıy, geri kalmıydır:

Zaman bize de-yir; heyata düz bah,
Fikrin bu sür'etden geri kalmıyın.
Büyük bir dert de-yil yaşça gocalmıy,
Fikir gocalmıyın, gelib gocalmıyın.

Sanatkar Molla Nesreddin ittifakında olduğu kimi barmağını tarın bir perdesine goyub, 40 il aynı havanı çalma-malıdır. Perdeleri, halları zamana uygun olarak de-yişmeli, günün, esrin öz havasını çalmalıdır."

S.B. s. 232

197 D.G.I. s. 228-229

198 a.e. s. 296

199 Ö.S. s. 58-60

o mektuplardan kendi inançlarını tazeliyecektir. Bazan bu mektuplar, çoğu tenkidçinin diye-mediklerini de derler, şaire bir "gözcü" veya "bekçi" olur, ona doğru yolu gösterirler.²⁰⁰

Bazan akıllı okuyucu profesyonel tenkitçi" seviyesinde bazan da profesyonel tenkidçi en geri kalmış okuyucu seviyesinde fikir söyler. Bunun aksi de olur. Odur ki, bunu umumileştir-mek olmaz. İster tengidi fikir, ister tarif, ister profesyonel tenkitçi, isterse de adi okuyucunun fikri, her ikisinin akıllısı ve yazıcıyı andırır benim için kıymetlidir."²⁰¹ Okuyucularına da-ha önemli bir vazife yükleyen Bahtiyar Vahabzâde "şirinde sözünde" kendini²⁰² "kalbinde yanan ateşi" okuyucusunun kalbine de yansıtmak²⁰³ isterken şiirleriyle onların mektuplarına da karşılık verdiğini söyler:

Men tek, siz çohsunuz...

her birinize

Cevab yazammıram

Ancag men size

Borçlu da galmıram

Ürek sözlerim

Kağızlar üstünde şırım-şırımdır

Ünvani siz olan benim her şe'im

Size gönderdiyim mektuplarımdır,²⁰⁴

g- Şiir Çevirisi

Başka dillerden şiir çevirileri yapan, kendi şiirleri de değişik dillere tercüme edilerek ya-yınlanan Bahtiyar Vahabzâde, sanatçının ana diliyle yazdığı şiirlerinin başka dillere çevrilme-sini arzu ettiğini bir şiirinde şöyle dile getirir.

Ana dilim şe'im sene borçludur.

Bu toprağa, bu vetene borçludur.

Bunu bildik, naşükürük amma biz,

Ahi niye sığışmıy bir dile?

Çalışır isteyirik şe'rimiz

Gâh o dile gâh bu dile çevrile.²⁰⁵

Fakat şiir çevirisinin tam anlamıyla yapılamayacağını da belirtir. Çünkü çeviri esnasında "yüz astara çevrilir". Şiirin "öz iklimi, havası"; şairin kalbinin "öz vurgusu, öz sesi" değişime uğrar ve çeviriye yansıtılamaz.²⁰⁶

200 "Mektuplar alıram ohuculardan.

Mektuplar nur dolu, teşekkür dolu,

Bir beledci olub mene çoh zaman,

Gösterir hagg yolu, doğu-düz yolu."

Ö.S. s. 58

201 D.G.I. s. 223

202 Ö.S. s. 50

203 a.e. s. 59

204 a.e. s. 60

205 A.D.F. s. 33

206 "Çevrilenle üz çevrilir astara

Özün söyle, astar hara, üz hara?

Öz iklimi, havası var her yerin.

Her gelbin de öz vurgusu, öz sesi.

Şe'ri ki var ürekteki seslerin

Gatarlaşan negmesidir, negmesi!"

a.y.

Şiiri bir nağmeye benzeten Bahtiyar Vahabzâde, şiir çevirisini ateşten ışığı ayırmaya, söz-
le sesi bölmeye, gül ile kokusunu ayırtmaya kalkmak şeklinde imkânsız bir şey olarak de-
ğerlendirir:

Negmeleri başga dile çevirmek
Oddan nuru ayırmagdır, ay balam.
Sözü sese, gülü etre böl gerek
Mümkünmüdür?

Mümkün deyil, vesselâm!²⁰⁷

6- Türk Edebiyatı:

Tarih boyunca geniş bir coğrafyaya dağılan; hükmeden veya -bugün için- hükmedeme-
yen Türkler zengin bir edebiyat tarihine sahiptir. Edebiyat tarihimiz incelenmek istendiğin-
de, buna bir bütün halinde bakmak oldukça zor olduğundan sanatçıların yetiştiği coğrafi böl-
ge ve kullandıkları Türkçe dikkate alınarak bölümlere ayrılmış, bu suretle değerlendirmeler
yapılmalıdır.

Bahtiyar Vahabzâde'nin gerek şiirlerinde gerekse nesirlerinde Türklüğün ortak edebî şah-
siyetleriyle ilgili çok çeşitli pasajlara rastlamak mümkündür. Vahabzâde "toprağın şanının
şöhretinin dağılar" olduğundan söz açarak, "Vatanın bağında yücelen, her biri bir asrın tari-
hi olan" "manevî dağlarımız"dan bahseder. Bizlerin de "ders alması gereken" bu "manevî
dağlarımız" sanatçılarımızdır; Fuzûlî'dir, Köroğlu'dur, Sabir'dir, Nesimi'dir...²⁰⁸

O, "ölmez eserler veren" sanat elçilerimiz, temsilcilerimiz için "sanat bahadırları"na der.
Onlar dünya edebiyatının en büyük dahileri ile aynı ayardadır.²⁰⁹

Bahtiyar Vahabzâde bir okyanus enginliğindeki edebiyatımızı ilk yazılı eserimiz "Orhun
Kitabeleri"nden (8. y.y.) alarak²¹⁰ XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile yazılan "müdrük kela-
mı", "her kelâmı bizi şirleyip düşündüren"²¹¹ "Ulu destanımız"²¹² Dede Korkut destansı
halk hikâyelerine²¹³ gelir. Oradan Köroğlu'na, Koçak Nebi'ye, Babek'e, Hançoban'a, Hasta

207 A.D.F. 33

208 "Fuzuli

Köroğlu

Sabir

Nesimi

Vetenin bağında ucalan dağlar!

Her biri bir esrin tarihi kimî.

Bizi esrimizden özüne bağlar.

Bu me'nevî dağlar ucalır her gün

Yerüstü dağlar da geldi-gederdi

Onların herbiri elin, ulusun

Bağından cüce rib gabanar derdi."

A.S.S. s. 54

209 "Dünya edebiyatının en büyük dahileri ile yanaşı dura bilecek Nizâmî, Nesimî, Fuzulî, Celil Memmedguluzade, Sabir, Cafer Cabbârî kimî sanat koruyucilerimiz lâzım olduğuna seviyyede hele de dünya arenasına çıhara bilme-
mişik. Bu sanat bahadırları ölmez eserleri ile özerinî yalnız müteahhis şerhsunaslara tanıtdıra bilmişler. Bu dahi-
lerin eserleri dünyanın en büyük kütahhanalarının bezeyi olarak gelir. Başga halgların diline yalnız müteahhislerin
adda-budda setri tercümesi ile çevrilir, geniş halg kütahhanaları malî olmur..."

D.G.I. s. 304

210 "Gedim Orhon Kitabelerinde bir baş daşındaki yazı bu gün de bizi düşündürür: 'Göydeki güneşden, yerdeki elim-
den doymadı...' Ne güzel söz! Bu, bize merhumun züvârlığını ve dünyagörüştünü açır: göydeki güneşden doyma-
masında ise vatanışığını görürük. Rehmet olsun ana toprağa govaşın bu büyük duyğulu, büyük üreklî insana.
vetendeş!"

S.B. s. 275

Kasım'a, Kerem ile Aslı'ya, Kızır Mustafa'ya kadar halk edebiyatımızın, folklorumuzun ürün-
lerini zaman zaman şiirlerinde bazan da nesirlerinde söz konusu eder:

Bizim müdrük

ağsaçlı

gehremen

elimiz var.

Bizim goç Koroğlumuz,

Bizim Nesreddinimiz,

Bizim Fuzulimiz var.²¹⁴

Vahabzâde'nin yazılan, şiirleri içerisinde Türk edebiyatının başlangıcından bugüne kadar
gelen dönemleri; Klasik edebiyatımızı, halk edebiyatımızı; Türkiye'de süregelen edebiyatı da,
Irak-Türkmen edebiyatını da Özbek, Kırgız, Çagatay, Tatar ve Azerbaycan Türk edebiyatla-
rını da buluruz. Söz konusu edebiyatların köşe taşları olan edebî şahsiyetleri Bahtiyar Vahab-
zâde, "vatan, millet" sevgileriyle tartarak anlatır çoğu zaman.

Mevlânâ'nın, Yunus Emre'nin, Ali Şir Nevayî'ni, Nesimî'nin, Hallâc-ı Mansur'un, Nizâ-
mî'nin, Samed Vurgun'un, Sabir'in, Mirza Celil Memmedguluzâde'nin v.s. Vahabzâde'nin gön-
lünde özel bir yeri vardır. Daha bir çok sanatçı -ayrıca- Bahtiyar Vahabzâde'nin bakış açısi-
yle ele alınacaktır. Biz şimdi elde ettiğimiz bilgilerin yoğunluğuna göre Türk edebiyatını, özel-
likle Azerbaycan'da gelişen Türk edebiyatını, öğrendiklerimizin ışığında değerlendirelim.

a- Azerbaycan'da Gelişen Türk Edebiyatı:

Türk dünyasının Azerbaycan, Doğu Anadolu, İran, Irak bölgelerinde gelişme gösteren bu
edebiyatın tarihi çok eskidir. "Bin yıllık Azerbaycan edebiyatının tarihinde orta asırlar için Ni-
zamî, Hakanî, Nesimî ve Fuzulî", XIX. asırda da "Mirza Fethali Ahundov" önemli roller üst-
lenmiştir. "Ahundov'a kadarki sekizyüzyıllık edebiyat esasen aynı hat boyu inkişaf etmişse de,
Ahundov'dan sonra bu edebiyat tamamen başka bir istikamet alıp yeni çığıra girer. Büyük
ananeyle sahip olan edebiyatı ve içtimai fikri uzun asırlar geçip geldiği çığırdan ayırıp, onu
başka bir istikamete döndürmek, ona tamainiyle yeni mazmun ve yeni renk vermek için, "bü-
yük zekâ, yürek ve cesaret" ister. Bu da Ahundov'da vardır."²¹⁵

Mirza Fethali Ahundov, bütün yakın ve orta Şarkta XIX. asırda başlayan "yeni tefekkür
inkilâbının" "muasır manevî terbiye"nin yerleşmesinde önemli bir vazife yüklenmiştir. İlk "şark
maarifçiliği" de bu dönemde onunla birlikte başlamıştır.²¹⁶

Azerbaycan şiirinin geleceğine bir inançla bakan Bahtiyar Vahabzâde, bunun sebeğini yi-
ne köklü ve sağlam bir geçmiş, edebiyata bağlar:

"Ben Azerbaycan şiirinin geleceğine çok büyük inamla bakıyorum. Ona göre ki, bu şiirin
derin kökleri var. Bu kökler münbit toprak üzerindedir. Kökleri derin ve münbit toprakta
olan her şeyin yücelmek hakkı olduğu gibi şiirimizin de yücelmek hakkı çok büyüktür. Bu şi-
ir şimdi de çok itibarlı elerdedir. Şimdi bizim şiirin Resul Rıza, Süleyman Rüstem, Osman
Sarıvelli, Hüseyin Hüseyinzâde, Nebi Hezri, Helil Rıza gibi kudretli bahadırları var. Bunlar-

211 D.G.I. s. 270

212 Ş.G.G.Y. s. 265

213 P.D. S. 124, 79, 80, S.B. S. 271, B.B.G. s. 119, A.S.S. s. 40, Ö.S. s. 22

214 B.B.G. s. 23, 24, D.S. s. 106, 102, A.S.S. s. 192, 196, A.D.F. s. 54, N.H. s. 36

215 Ş.G.G.Y. s. 304-305

216 "M.F. Ahundov Şerhi Gerbiyle birleştirilen bir körpöye benzer. Klassik maarifçilik bu körpüden keçib Şerhi dahil
olur. Azerbaycanda yeni tipli realist-materyalist ideoloji hareket, teatr, melbuat, ilk Şerh maarifçiliyi, hamısı
Ahundovla başlayır. Mirze Feteli ilk dele olarak, bedli ve felsefi sistemin orta esr stereotipinden ve klassik Şerh

dan başka güzel bir edebî nesil de yetişmektedir. Bunlardan bir kaçının adı; İsa İsmayilzade, Musa Yagub, Şahmar Ekberzade, Memmed İsmayil, Vahid Eziz, Vagif İbrahim, Müzeffer Şükür, Nusrat Kesemenli v.s.

İran Azerbaycanda ise bu şiirin Şehriyar, Sahir ve Sehend gibi kudretli nümayendeleri ile öğrenmek olmaz.²¹⁷

Kendilerinden evvelkilerin onlara büyük bir anane bırakarak gittiklerini, bugünkü neslin de elinden geleni yaptığını söyleyen²¹⁸ Bahtiyar Vahabzade, şiir sanatının esas temsilcilerini üç nesle ayırır.

1- Azerbaycan Sovet şiirinin birinci neslinde; Samed Vurgun, Resul Rıza, Süleyman Rüstem, Memmet Rahim, Osman Sarıvelli v.s. vardır. Bunlar kendilerinden önceki nesilden hem muhteva hem de şekil olarak farklılıklar göstermiş, yenilikler getirmişlerdir.

2- Onlardan sonraki "orta nesil"de edebiyata "başka bir ses" getirmiştir. Şiire yeni bir ifade tarzı, yeni bir ton, yeni bir form getirmiş, uygulamıştır. Orta nesil "mücerred terennüm usulü"nden çok gerçekliğe, açık ve kesinliğe meylenmiştir. "Predmetçilik" (fen) fikri gerçeklik, levhalar esasında ifade etmeye meyl bu neslin şiire getirdiği yenilik idi.²¹⁹

3- Edebî Gençlik ve Lenkeran Edebî Birliği: Bugünkü edebî gençlik için Bahtiyar Vahabzade'nin kanaati şudur: Bu nesil, "şiirin şeklinde yenilik yapmaya, güzel fikir hatırına ölçüler, vezin ve kafiye kanunlarını bozmaya, fikri derli toplu ve hisli söylemeye" çalışmaktadır. "Lenkeran Edebî Birliği"de bu nesilendir. Bu şairlerin yazılarının esas hususiyeti "güzel, bedii fikir" demeye çalışmaktan ibarettir.²²⁰

"Lenkeran Edebî Birliği, Astara, Masallı Lerik ve Lenkeran rayonlarını ihata eder. Birliğin Memmed Kazimov, Şeker Aslanov, Mirhaşım Talışlı, Heyrulla Mehdiyev, Vagif İbrahim, Mirhafız Bahadır, İman İbrahimov gibi istidatlı üyeleri vardır. İlgili çekici olan bu şairlerin bazılarının istihsalattan gelmeleridir."

Vahabzade bu genç şairleri tamamen başka türlü yazdıkları, yalnız kendilerine benzedikleri için alkışlamak gerektiğine inanır.²²¹ Onların yazılarında "heyaflı detaylar, realizim, hayatın nefesi o kadar kuvvetlidir ki şiirlerini okuduğumuz zaman kendimizi Talış dağlarında, Astara çay zirai ürün topraklarında hissederiz. Bunların çoğu hakiki sanat yolundadır."²²²

Bahtiyar Vahabzade, edebî gençliğin eserlerinin hepsini okur, onların başarılarına sevinir, başarısızlıklarına üzüldür, kitaplarına önsözler yazar. Nâsirlerden İsmail Şihli, şairlerden Nebi Hezri, Hüseyin Arif, Gabil²²³ ve "sanat aleminde öz sözünü diyen, öz sesini tam olarak cesaretle, iri adımlarla yürüyerek söylemeye başlayan gençlerden biri de İsa İsmayilzade'dir."²²⁴

Son yıllarda gelişen Muasır Azerbaycan edebiyatını değerlendirirken nesirdeki ilerleyişe

modelinden kenara çıkar. Durgunluğa ve ehkama radikal -ingilabi e'tirazın, senetde ve estetikada "yeni tefekkürün" baniye-karı olur."

Ş.G.G.Y. s. 304

217 S.B. s. 207

218 "Edebîyatımızın düneni bizden aslı deyildir. Seleflerimiz bizim üçün büyük en'ene gıyub gedibler. Onların elediklerine bahanda adamı vahime götürür. Bizden aslı olan edebîyatımızın bu günlü ve sabahıdır. Bu gün benim neslime mensub olan gelem sahibleri bacardığını edir. Edebîyatımızın sabahı ise bizden sonra gelen edebî gençliye bizim münasibetimizden ve gaygımızdan aslıdır. Muasır edebî gençlikde gördüğüm hoşə gelen cehet odur ki, onlar bizi yamsılamır, öz yolları ile gedirler."

D.G.I. s. 221-222

219 S.B. s. 152-153

220 a.e. s. 152

221 a.e. s. 155-156

sevinen, tenkidin vaziyetini de ciddi ciddi düşünen Bahtiyar Vahabzade bugünün gençlerinin kimseye benzemek istememesini; hepsinin güzel yazmasını arzu eder.²²⁵ Onlarda hoşuna giden taraf da, kimseyi taklid etmemeleri, öz yollarıyla gitmeleridir. Bu gençliğin "daha büyük daha içtimai mevzulara el atması, dairelerini genişletmesi, ufak tefek mevzular etrafında dönüp dolaşmalarını" arzusunda olan Bahtiyar Vahabzade "Büyük edebiyat, büyük sanat onların gayesi olsun" ister.²²⁶ Ve der ki:

"Ben genç şairlerin yaşlı şairleri beğenmemelerine tabii bakanım. Çünkü böyle olmasa yeni deyim tarzı yaranmaz. Ben ona da eminim ki, bugünkü yaşlı edebî nesli beğenmeyen gençleri de sabahki edebî nesil beğenmeyecek. Lâkin burda bir ince metlep var: yeni edebî nesil yaşlı nesil gibi yazmamakta, onları taklid etmemekte haklıdır. Onlar gibi yazmamak başkadır, inkâr başka! Yeni nesil kendinden evvelki edebî neslin tarihi rolünü inkâr etmemeli, onlara hürmetle yaklaşmalıdır. Çünkü bu günkü yaşlı nesil kendinden evvelki edebî neslin üzerinde boy attığı gibi, bugünkü genç nesil de yaşlı neslin üzerinde boy attığını, dünyaya onların omuzları üstünden baktığını ve buna göre de uzakları görebildiklerini unutmamalıdır.

Yaşlı nesil de genç nesle hürmet ve ilgi ile yanaşmalı, onların elinden tutup kaldırmalıdır."²²⁷

Muasır Azerbaycan Edebîyatına gelen genç nesli "yeni kokulu, taze nefesli gonca güller"e benzeten Bahtiyar Vahabzade onları "bahara boylanmış, dünyamıza yeni söz demek, öz koku ve nefesleri ile bizi hayrete düşürmek, öz duygu ve düşüncelerine ortak etmek" gibi güzel bir arzu içinde görür. Onun için de, "onlara ilgi göstermek, hayatın manasını anlamalarına yardımcı olmak, yol göstermek, ellerinden tutup kaldırmak, boynumuzun borcudur" der ve onlara tavsiyelerde bulunur: "Çok görmek, çok bilmek ve çok düşünmek!"²²⁸ Genç nesle bir muallim gibi ders veren Bahtiyar Vahabzade onların, halk edebiyatı kaynaklarını mükemmel olarak öğrenmelerini, bu büyük deryada yüzebildiklerini, oradan gıdalanmalarını da tavsiye eder.²²⁹

Siz ey bizden sonra ş'e're gelenler,

Bu çetin yollarda uğurlar size!

Eğsınız-gelecek,

Yaşınız-seher,

222 S.B. s. 155-156

223 D.G.I. s. 242

224 S.B. s. 162

225 "Edebîyata bu gün geleni dün geleniden ayırmak olmaz. Bu, umumî edebîyatın heyrine deyil. Yazılar, yazırg. yazacaklar... İndi heç kes ne Hüseyin Cavid, ne de Samed Vurgun kimi yazmaz. Amma onlar büyük oldular, edebîyatımızın olmaz simalanna çevrildiler. Çünkü Cavid Fuzûlî'ye, S. Vurgun Sabire'e oşşamağa can atmadı. Öz seslerini, öz sözlerini dediler, özeri kimi yaradılar.

İndi edebîyata bir ahın var. Bu, hemişe bele olub, bizim vahtımızda da bele idi. Kim bu ahının içinde öz gaygısını öz avan ile sürürse, o da uzag gedecek...

Men onun da aleyhineyim ki, kimse kimsense onun kimi yazmağı, ona oşşamağı teleb edir. Bu doğru devil. Amma hamının yahşı yazmağı, güzel yazmağı merim de arzımdı."

D.G.I. s. 242

226 D.G.I. s. 222

227 a.e. s. 233

228 "... Onlar üstad babalardan, atalardan ve öz hemesirlerinden öyrerir, bununla bele dünyaya öz gözleri ile bahır, heyati öz düşünceleri ile derk edir, öz metlebleri, öz lehçeleri ile demeye çalışırlar! Bu da gözeldir! Ona göre ki, tutuşu olub özgenin sözünü demekdence, kekeleye-kekeleye öz sözünü demek yahşıdır!"

S.B. s. 171

229 a.e. s. 319

Gelbiniz ışıqlı, fikriniz teze!
Merd olun!
Meydanda durun merd kimi,
Ujmayın öteri şöhrete, ada.
Bizim şe'rimizin düneni kimi
Böyükdür, şanlıdır istigbalı da!²³⁰

aa) Klasik Şiirimiz:

Türk Dünyasının bütünlüğü içinde de önemli yerleri bulunan XIV. yüzyılda Kadı Burhaneddin, Kadı Darir, Seyyid Nesimi, XV. yüzyılda Habibi, XVI. yüzyılda Hatai ve büyük şairimiz Fuzuli, Türkçenin Azeri şivesiyle eser veren sanatçılarıdır. Bahtiyar Vahabzade, bunlardan özellikle Fuzuli ve Nesimi üzerinde durur. Fuzuli'yi "Şeb-i Hicran" Poemasında, Nesimi'yi "İkinci Ses" piyesinde anlatır. Sanatının en güzel örneklerini veren sanatçıları, bugün için "edebî kaynak" olmuşlardır.²³¹

Bahtiyar Vahabzade Klasik edebiyatımız ile tabiat arasındaki ilişkiye de dikkat çekerek şunları söyler:

"İnsanın tabiatla birlikte götürülmesi, kozmik hadisenin insan maneviyatında, insan hislerinin ise, tabiat hadisesinde karşılığının aranması, müşterek tahlil, tutuşturma, mürayise... Bütün bunlar klasik şiirimizi tabiat ilimlerine çok yakınlaştırmıştır."²³²

bb) Halk Şiiri

Geniş bir halk kültürüyle bezenmiş olan Bahtiyar Vahabzade'nin eserlerinde kendi milletinin kültürüyle ilgili atasözleri, deyimler, halk hikâyeleri ve masalların önemli derecede yansımaları görülür. Bu da aynı bir inceleme mevzu olabilir. O, sanatta halktan yana, onu destek alarak ürün verme taraftandır.

Vahabzade halk şiirindeki sadeliğin altındaki büyüklüğe dikkat çekerek şunları söyler:

"Bazen bize halk şiiri çok adı, sade ve basit görünür. Lâkin dikkatle bakıldığında bu sadelikte ne kadar büyüklük olduğuna hayret edilir. Ben derdim ki, sadece bu tür yazmak, sade ve aydın yazmak, halkın anlayacağı tarzda yazmak çok zettir. Lâkin vacibdir. Ben size Köroğlu koşmalarından birini misal getirmek isterim.

Üç yaşından beş yaşına varanda,

Yenice açılan güle benzersin.

Beş yaşından on yaşına varanda

Anıdan açılan bala benzersin.²³³

Bahtiyar Vahabzade "aşık şiiri" geleneğinin halk zevkine, halk duygusuna sızılıp, yüzyılların imtihanından çıktığını; bu ölümsüzlüğe herkesin hürmet beslemesi gerektiğini

230 M.Ş. s. 7

231 "Fuzuli şairindeki obrazlar silsilesinin mürekkebiyle hayret ettirdiğim geder. Samed şairindeki sadeliye, ahıcılığa ve üreye yatımlığa meftun olurum. Men burada geden Fuzuli'nin adını çekdim. Ona göre ki, Fuzuli divan edebiyatımızın klasik şiirinin en büyük örneklerini yaradı, Vurgun halq ruhuna, halq edebiyatına söylenen bir senetin en güzel örneklerini yaratmıştır. En gedin zamanlardan bu iki gol şairlerimiz için edebî gayme olmuşdur."

S.B. s. 65

232 S.B. s. 213

233 a.e. s. 317

söyler.²³⁴ Onun eserlerinde rastlanan Azerbaycan halk edebiyatı sanatçıları ise; Cenubi Azerbaycan'ın büyük aşığı "Aşık Eli"²³⁵, Aşık Hüseyin Bozalğanlı²³⁶, Abbas Tufarganlı²³⁷, Aşık Elesker²³⁸, Gıyas Ecaibi²³⁹, Aşık Besti²⁴⁰ dir.

cc) Muharebe Devri Edebiyatı:

20. yüzyıl Azerbaycan Türk Edebiyatı'nın bölümlerinden biri de "Muharebe Devri"dir.²⁴¹ Bahtiyar Vahabzade sanat ve edebiyatın "devlet işi" kabul edildiği²⁴² Sovyetler Birliğinin sınırları içerisinde iken gelişen Azerbaycan Türk edebiyatında 1941-1945 yılları yazılan eserleri devrin şartlarına da düşünerek ele alır:

"Muharebe ölüm getirdi, açlık getirdi, felâket getirdi ve ilâhîr Muharebe hem de bütün münasebetlerde bir çat emele getirdi. İnsanın psikolojisi değişti. Açığını deyim ki, Büyük Vatan Muharebesi mevzu edebiyatımızda kötü aksolunmamıştır. Amma bazen öyle sönük, makstdan uzak eserler meydana getirilir ki, muharebe öyle tasvir ve tahrif edilir ki, adam muharebenin ne demek olduğunu az kalsın unuttur.

Bu mevzu edebî mevzudur. Muhtelif nesiller ona döner ve dönecek. Hem de son derece mürekkebe mevzudur, ona baş vurmak için o devrin psikolojisini ve muharebenin zaman zaman yaşanan ağrısını duyub yazsın."²⁴³

II. Dünya savaşı ile ilgili olarak, muharebe asker, askerlik, vatan mevzularının işlendiği şiirleri değerlendiren Bahtiyar Vahabzade o zamanki Azerbaycan şiirinin terennüm üstünü de irdeler.²⁴⁴

b- Türkiye Türkleri Arasında Gelişen Türk Edebiyatı:

Bahtiyar Vahabzade'nin Türkiye'de gelişen Türk edebiyatıyla tanışıklığı Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Orhan Seyfi, Faruk Nafiz, Yahya Kemal gibi kudretli şairler va-

234 D.G.I. s. 170

235 Ö.S. s. 22

236 S.B. s. 275

237 a.y.

238 İ.Z. s. 81

239 D.G.I. s. 170

240 S.B. s. 275

241 20. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatında dönemler şu şekilde ele alınır:

1- Demokratik Edebiyat: "Molla Nasreddin" ve "Molla Nasreddinciler".

2- 20. yüzyıl birinci çeyreğinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Azerbaycan'ın Kızıl Ordu tarafından işgali: Represiya Devri.

3- Sovyet Devrinin 1940-1990 yılları arasındaki edebiyat: Bu devirde kendi içinde bölünmüştür.

1937-1953 Stalin Devri, bu dönemin içinde de 1930-1940'lı yıllar "Sosyalizmin Galebesi Uğrunda Mübarize Devri"; 1941-1945 yılları 2. Dünya Muharebesi Devri; 1946'dan sonra "Dinc Guruculuk Yılları"; 1960-1980 yılları "Durgunluk Devri"; 1985-1990 yılları "Yeniden Kurma Devri"

Prof. Dr. Maarife Hacıyeva a.g.e. 1994, s. 115

242 S.B. s. 258

243 D.G.I. s. 236-237

244 "O zamanki Azerbaycan şairindeki terennüm üslûbu objektive bir başa ritorik müraciyet esas idi. Predmetizm terennüm üslûbu ile yazılan şairlere ganadlı sözler, konkret bir mezmun ifade etmeyen trafaret deyimler ve sürtük gatiyeler hakim idi. O zaman edebiyata yenice gelmiş yaşlılarım A. Babayev, N. Genceli, N. Hezri, Gabil, H. Hüseyinzade, kimi genç şairler bu şablondan uzaklaşmağa fikri ve hissi konkret de allarla ifade etmeye çalışırdılar. Bu teşebbüste hem şairlerin yaradıcılığı Menen'in (N. Genceli) "Gümüş Serv" (Nebi Hezri), "Cinar" (A. Babayev), "Gara Şanı" (Gabil) ve benim yazdığım "Yaşıl Çemen, Ağaç Altı" kimi şairler poeziyada yeni bir adım idi. O zaman bu şairler S. Vurgun'un ve Mehdi Hüseyin'in dikkatini celb etmiş ve onlar bu barede fikirlerini söylemişler." Ş.G.G.Y. s. 260-261

sıtasıyla olmuştur. Vahabzâde bu şairleri "daima vatan ve halk duyguları ile yaşamış, eserlerinde halkın istek ve arzularını aksettirmişlerdir." şeklinde değerlendirmiştir.²⁴⁵ Fakat Türk şiirinin halk hayatından, halk maneviyatından koparak "dumanlı, anlaşılmasız sembollerle" dolmasını tasvip etmez.²⁴⁶

Bu yönden değerlendirince muasır Türk nesrini ve dramaturgyasını şiirden daha ileri bulur. Bu sahada Aziz Nesin, Oktay Akbal, Kemal Tahir, Orhan Hançerlioğlu, Yaşar Kemal, Mustafa Sepetçioğlu, Behçet Necatigil, Sevinç Çorum, K. Bayram, S. Kudret Aksal, Nazım Kurşunlu'yu "kudretli nümayendeler" olarak görür.²⁴⁷

Muasır Türk şiirini "bilmece şiiri" olarak isimlendiren Bahtiyar Vahabzâde Türkiye'de gelişen bu şiiri bilmeceye benzetmesinin sebeplerini şöyle izah eder:

"... Bu ülkenin yukarı dairelerinde edebiyata, sanata özellikle şiire, onun yaratıcılarına münasebet çok soğuktur. Burada edebiyat ve sanat bizde olduğu gibi devlet işi hesap olunmaz. Onlarda edebiyat ve sanat halktan, devletten ayrı kendi başına gelişir. Bunun neticesidir ki Türkiye'de sanatta halk arasında büyük uçurum vardır. Burada halk, şiiri anlamadığı gibi şiir de çok hallerde halkın duygu ve düşüncelerinden kenarda kalır."

Türkiye'de, bizim geçekondü köylülerine, Azerbaycan sanatçıları şiir okuyunca, onlar haykırmışlar: "Bu şiirleri anladık, lakin bizim şairler bilmece yazıyor. Biz onları anlayamıyoruz..." Anlayamadıklarını da alkışlamazlar. Bu hadiseden yola çıkan Vahabzâde der ki: "Halkı katen de muasır Türk şiiri esasen bilmece şiiridir. Bu şiirin halkla hiç alakası yoktur."²⁴⁸

Bahtiyar Vahabzâde'nin "tapmaca-bilmece" adlandırdığı Türk şiirini müelliflerinin kendileri de anlamazlar; Veya "muasır Türk şiirinin yüzde doksanı baştan ayağa bilmededir." şeklindeki hükümlerini Türkiye'de şiir kitaplarının trajinin düşük olduğu gerçekleyle destekler. Bu konuyu Türkiye'deki sanatçılarla görüştüğü²⁴⁹ ancak onların "sanatta aydınlıkla barışmak" istemediğini; şiir için "dumanlılığı, belirsizliği, çok manalılığı belki de manasızlığı" vacip saydıklarını belirtir.

"Onların fikrinde muasır modern şiir öyle olmalıdır ki, onu her okuyucu istediği manaya yorabilsin. İlgî çekici burasıdır ki, ilericî yazarların da bir kısmı bu fikri müdafaa etmektedir."²⁵⁰

Bahtiyar Vahabzâde'ye göre, sanatta "dumanlılık", "aydınlığa hücum" insanları fikir dolaşığına sevkeder, fikri azdırır. Bu da "halka doğru sözü demek istemeyen, realizmden kaçan, hakikati perdeleyen Avrupa, Amerika burjuva sanatının hususiyetidir."²⁵¹

"Türkiye'deki Türk sanatçıları da yenilik perdesi altında Avrupa'nın çoktan eskimiş sanat yolunu seçip, babalarının yoluyla gitmeyi taklit, Avrupa'nın dekadent sanat yolunda gitmeyi ise yenilik sayıyorlar." Halbuki "herkesin güzelliği onun özlüğünde olduğu gibi, her ülkenin her halkın güzelliği de onun öz sıfatında, öz hüsusiyyetinde kusaca onun özlüğündedir."²⁵²

245 S.B. s. 258

246 "Türk şiirinin halk hayatı ve halk maneviyatı ile birlikte nefes alan bu içtimallık an'anesi bugün öz yerini dumanlı keder ve gam motiflerine, anlaşılmasız sembollere vermiştir."

S.B. s. 259

247 a.y. s. 259

248 a.e. s. 258

249 Burada söz konusu edilen Oktay Akbal'dır.

250 S.B. s. 260

251 a.e. s. 262

252 a.e. s. 262

c- Irak-Türkmen Edebiyatı:

Irak toprağında yaşayan Türklerin edebiyatı hakkında Bahtiyar Vahabzâde şunları söyler:

"Irak toprağında yurt salan bu halkın eski ve çok zengin bir edebiyatı var. Yalnız bunu demek yeterlidir ki, Fuzûlî sanatı bu toprakta boy atmıştır. Kuşvetli kök ve sağlam tohum olmayan yerde kollu-budaklı ağaç filizlenemediği gibi, büyük edebiyatta meydana gelmez. Bugünkü Irak Türkmenlerinin edebiyatı, Fuzûlî şiiri hoyrat (bayatı) nağmeleri üzerinde boy atıp filizlenir."²⁵³

Irak Türkmen edebiyatının ve edebiyatşinaslığının görkemli temsilcisi Ebdülletif Benderoğlu Azerbaycan'da da sevilen bir sanatçıdır. İçtimai derter, muhabbet ve ana dil problemi onun yaratıcılığının şah damarını oluştururken şairin "muhabbet lirikası"da orijinalliği ve samimiliği ile dikkat çekicidir.²⁵⁴

Irak Türkmen edebiyatının muasır sanatçılarından bir kaçı da şunlardır: Mehmed Hürşid, Hesen İzzet, Sinan Seid ve Hesen Kerem.²⁵⁵

ç- Özbek Edebiyatı:

"Gardaş Özbek Edebiyatı"ndan, onun güçlü temsilcisi Camal Kamal'dan çeviriler de yapmış olan Bahtiyar Vahabzâde bu şairin çok yönlü sanatçılığı ve Özbek edebiyatına getirdikleri üzerinde durur. O, hayat hadiselerine dış dünyaya poetik ve felsefi bakışıyla, hayatın temetlerini görmek, göstermek ve manaca açıklayarak okuyucularını düşündürmek kabiliyetine sahiptir.²⁵⁶

Bahtiyar Vahabzâde'nin Özbek edebiyatından sanat dostları pek çoktur. Cümeniyaz Cabbarov, Camal Kamal Vahabzâde'nin şiirlerini Özbek Türkçesine çevirmiştir. Vahabzâde de onların ve Zülfiyye'nin, H. Gulam'in, Erkin Vahid'in, Rauf Perfi'nin, A. Arıpov'un, H. Mehmediyev'in şiirlerini tercüme etmiştir.²⁵⁷

Azerbaycan edebiyatından Helil Rıza ile Özbek edebiyatından çokça çeviriler yapmıştır. H. Hekimzâde Niyazi, Aybek, Çolpan, M. Şeyhâde, Mir Möhsün, Zülfiyye, E. Muhtar, Şükulla, R. Babacan, E. Vahid, U. Şahmensur, H. Hudayberdi, A. Arıpov gibi kudretli şairlerin şiir ve poemaları Azerbaycan Türkçesine aktarılmıştır.²⁵⁸

253 "Biz Kerkükten özümüze 4 cildten ibaret Iraq hoyratları (bayatları) getirmiştik. Bu hoyratların bir kısmı bizim bayatların aynı, bir kısmı oşan, bir kısmı ise hemin ruhda, hemin ahengde ve hemin denlilikle olan misilsiz senet incileridir.

Benderoğlu, bu zengin edebiyat kökü üstü boy atmış, muasır dünyanın ilginde yetişmiş bir şairdir."

S.B. s. 139

254 Ş.G.G.Y. s. 313

255 "... Türkmen şairlerinden ilk tanıdığım iki neferdir. 1959.cu ilde İraka geldiyim zaman Kerkük şehrinde Mehmed Hürşid ve Hesen İzzetle tanış oldum O zaman genç olan bu iki ziyalı gelben sevdim. Sonralar "Birlik Sesi" dergisinde Mehmed Hürşid Dağulun megalelerini okudum. Bu megalelerin bir kısmı bizim Azerbaycan edebiyatından behs edir. Hemin yazılara göre gelem arkadaşına teşekkürlerimi bildiririm. Bakı'da Sinan Seidle tanış oldum. Onun da hizmetlerini yüksek giymetlendirim. Şe'lerini seve seve okuduğum Türkmen şairlerinden biri de güzel dostum Benderoğlu'dur. Men onun şe'rinde bir od, bir ateş görürüm. "Yaşanılmaz Sevgisiz" şe'i insan ehvalı-ruhiyyesinden behs açır. "Doğru İnsanlar" şe'i bir senet eseri olmadığın başka hem de meramnedir, manifestdir. Vetendaşlığı hissi ile dolu bele şe'ri men çok sevirim. Tanıdığım şairlerden biri de Hesen Keremdir. Onun şe'rinde de bir zeriflik, bir incelik duyuram."

S.B. s. 208-209

256 Ş.G.G.Y. s. 315-317

257 D.G.I. s. 290

258 a.e. s. 291

103

Bahtiyar Vahabzâde "Aleykesselâm" şiirinin başına da Aşık Eli'nin bir dörtlüğünü almıştır.²⁶⁹ Bu dörtlülle kendisine selâmlar gönderen Aşığın selâmını aldığı belirten "aleykesselâm" kelimesini her dörtlüğünün sonunda kullanarak şiir diliyle ona cevap veren Bahtiyar Vahabzâde, aynı zamanda Aşık Eli'de beğendiği özellikleri de sayar, döker:

Onun dağların yüceliği kadar aşkı, arzusu vardır; kalbinde ümid bir mum misali yanmaktadır ve ışık bu günden nur alıp yarınlara götürecektir. Aşık madden yoksuldur ama onun da gönül zenginliği vardır.

*Behtiyar, de nedir bu kin bu giyam,
Men senet delisi, şe'r acıyam.
Eli döse gelsin söz möhtacıyam.
Şirin selâmına aleykesselâm.*²⁷⁰

Aşık Hüseyin Bozalğanlı, Aşık Abbas Tufarğanlı, Aşık Dellek Murat, Aşık Besti:²⁷¹ 19. yy.da yaşamış olan bu kadın aşık Balaca Çobanlı sonu felâketle biten bir aşk yaşamış, 1936'da ölmüştür.

Aşık Elesker: Bahtiyar Vahabzâde Aşık Elesker'in "Dağlar" isimli şiirine atıflar yaparak yazdığı "Dağların" şiirinde Aşık Elesger ile kendi arasında bir yakınlık kurar.

*Nece ki, çalması baştan sürüşdü
Gördüm sağı gaya, solu örüşdü
Aşık Eleskerin yoluna düşdü
Oldu Behtiyar da gulu dağların.*²⁷²

Aşık Veysel: Bahtiyar Vahabzâde "Öz Dünyam Menim" şiirinin başına cerrahi müdahaleyle gözlerini açmak isteyen hekime Aşık Veysel'in "Gözlerim açılmaz olsa benim öz dünyam yıkılıp gider. Buna razı değilim" sözlerini koyar. Aynı şiirde Bahtiyar Vahabzâde, daha çocuk iken gözlerinin görmez olmasına rağmen Veysel'in kalbinde yanan ateşin, meşalenin arkasınca nasıl gittiğini; Zülmette bir meşale gibi nur saçtığını; kalbindeki ışıklı dünyaya kapanıp yaşadığını anlatır.

Aşık Veysel'in ağzından ameliyatı nasıl reddettiğini anlatırken onun, gözlerinin görmemesine rağmen kendisiyle barışık olduğunu,²⁷³ aşkını kendine göz, ışık kabul ettiğini ve bu ışıkla "gül hevesindeki bülbül gibi" tabiatla gizlenen manaları, gören bir insandan daha iyi yakaladığını; onun derini, her şeyin özünü gören yaradılışını da verir.²⁷⁴

269 "Eliyam, gelmişem senle üz-üze
Ölmez şe'rinin hikmet m'öcize
Duygular sinemde çevrilib söze
Misralar şaire selâm söyleyir."
A.D.F. s. 84

270 a.e. s. 84

271 Vahabzâde, bu dört aşığın adını dünyanın vefasını bildiren ikşer misralarıyla birlikte anar.
S.B. s. 275

272 İ.Z. s. 81

273 "Gözünü açang dedi hekimler
O razı olmadı emeliyata
Dedi-kortugumla bir zerre geder
Küskün deyilm ki men bu heyata."
P.D. s. 138

274 "Zülmete nur saçdı bir meşel teki,
Eşgini göz bildi, nur sandı Veysel
Zülmete göz yumub öz gelbindeki
Işığı dünyaya gapandı Veysel,

*Menim öz dünyama tapılmaz evez.
Bunu bilirem ki*

*heyalî dünyam
Sizin dünyanıza esla benzemez.
Dünyam dünyanıza eger tay olsa
Solar içimdeki gülüm, gülşenim.
Ondan gorhuram ki gözüm açılsa
Dağlıb yoh olar öz dünyam benim.
Dayazı görmürdü kor bahışları,
Derini görmürdü...*

Onun ne derdi!

*Çerdekte ağacı, çiçekte barı,
Bahışda üreyi göre bilirdi.*²⁷⁵

Ahmet Kabaklı: Bahtiyar Vahabzâde, Ahmet Kabaklı'nı "Türk Edebiyatı Dergisi" ile birlikte anarak onun Azerbaycan edebiyatına sık sık yer vermesinden duyduğu memnuniyeti belirtir.²⁷⁶

Aziz Nesin: Bahtiyar Vahabzâde, Aziz Nesin'den, onun Türk şiiri hakkındaki görüşlerine yer vererek bahseder:

"Görkemli Türk nasiri Aziz Nesin'in dediği gibi: Bizde şiir dediğin şey çok karmamışiktır. Ondan baş açmak çetindir. Yeni şiirler bilmece gibi olduğundan onu ne yazan anlar ne de okuyan."²⁷⁷

Ahundov: Vahabzâde "Sabah Adamı-Sebuhî" isimle uzunca bir yazısını Mirze Feteli Ahundov için yazar.²⁷⁸ O, kendisi gibi Şekli olan Ahundov hakkında da şu bilgileri verir:

Şarkı Garbla birleştiren bir köprüye benzeyen Mirze Feteli Ahundov 1812 yılında Şeki'de ruhanî bir ailede dünyaya gelmiş, dinî tahsil almış, arapça ve farsça öğrenmiştir. 1834'de Tiflis'e gitmiş, Gafgaz idarehanesinin defterhanesinde çalışmıştır. Bu arada rusçayı da öğrenip tercümeçilik yapar. Rus dili ve edebiyatı vasıtasıyla Avrupa felsefesini, edebiyatını öğrenir. Batı medeniyetini benimser ve bu gözle şarkı inceler. XVIII. yüzyıl fransız materyalistlerini öğrenir ve onlardan etkilenir. Şarkın sükkutu hakkında derin-derin düşünüp geriliklerin, cahilliklerin, despotizmin sebeplerini arar.²⁷⁹

*Min şe'r yatırdı her nefesinde.
Bülbül tek öttürdü gül hevesinde
Çiçeyin etrinde, guşun sesinde
Yatan me'nalan tapandı Veysel.*

*Odu suda gördü, heyirli şerde.
Sevincini simini tapdı kederde.
Gözünün yeherden aşığı yerde
Atını dörd yana çapandı Veysel."*
P.D. s. 139

275 a.y.

276 ".....Son dört-beş ilde Ahmet Bey Kabaklı'nın redaktörlüğü altında İstanbul'da neşr olunan "Türk Edebiyatı" mecmüesi Azerbaycan edebiyatına sığ sığ yer verir. Bu mecmüede S. Vurgunov, S. Rüstemin, M. Dilbazinin, H. Hüseyinzadenin, N. Hezrinin ve benim bir sıra şe'r ve megalelerimiz neşr olunmuştur." (Bu vesileyle onlara teşekkür eder...)

277 a.e. s. 260
278 Ş.G.G.Y. s. 304-308
279 a.e. s. 305-306

XIX.yüzyıl Azerbaycan edebiyatının temsilcisi Mirze Feteli Ahundov, Şarkı Garpla birleş-tiren bir köprü olmakla beraber, bu köprü oluşu sayesinde klasik marifçiliğin şarka dahil ol-masını sağlar. Azerbaycan'da yeni tipli realist-materyalist ideolojik hareket, tiyatro, matbuat, ilk şark maarifçiliği hepsi Ahundov'la başlar. O, ilk defa olarak, "bedii ve felsefi sistemin or-ta asır stereotipinden ve klasik Şark modelinden kenara çıkar, durgunluğa ve ahkâma radi-kal-inkilâbî itirazın, sanatta ve estetikte 'yeni tefekkür'ün 'baniye-karı' olur."280

Ahundov'un ilk matbu eseri, 1837'de basılan "Şerg Poeması" Puşkin'in ölümü üzerine yazılmıştır. 1850-1855 yıllarında yazdığı altı komedisiyle Azerbaycan'da ve yakın Şarkta ilk dram eseri nümunelerini meydana getirmiş; "Azerbaycan'ın Molyer'i" ünvanını kazanmıştır. Fakat hayatının sonuna kadar eserlerinin sahnelendiğini görememiştir. Komedilerinde "re-alizm, konkretlik, sadelik, halkılık, tipiklik" vardır.281

Ahundov için "yazıcılık maksat değil vasıta"dır "Yaratıcılığın sentezi ve yekünü" "Kemalüd-dövlə Mektubları"nda bulabiliriz. 1874'de de kendi tercüme-yi halini282 kaleme alan Ahun-dov'un mahlası "seher kuşu" manasına gelen "Sebuhi"dir. Bu mahlas, Bahtiyar Vahabzade'ye göre "onun âmâlini akidesini" çok güzel ifade etmektedir: "Karanlığa boğulan şark dünyası-na seherden ışıktan haber veren bu kuş bizim için bahardan haber getiren kırlangıç timsali idi. O bütün ömrü boyu halkın kulaklarına seher ve bahar nağmeleri fısıldamıştır. Ona ışığın, seherin ve baharın ünvanını göstermiş ve en mühimi de bu manevi nimetlere ulaşmanın yol-larını öğrenmiştir.283

Bahtiyar Vahabzade "Saray-Dahma" şiirinde sarayda oturan han ile kulübede yoksulluk içinde yaşayan sanatkârı karşılaştırm.

*Balaca bir dahma... eyri direkler
Doğulmuş yaşamış Feteli burda.
Böyüyür çoh zaman büyük ürekler
Kiçik dahmalarda, dar dahmalarda*

*Han öz dövrasını sürdü han kimi,
Feteli derd çekti gecebegündüz
Gelecek illere erməğan kimi,
Handan saray galdı, Feteliden söz.284*

Adil Cemil: Söz sanatkân, şair Adil Cemil, Azerbaycan edebiyatına gelen "taze nefes-lerden"dir. Onun "şiirleri halk ruhundan süzülür. Hiss olunur ki, aşık şiirini, folkloru iyi bilir. Buna göre de deyimleri tabii ve samimidir.285

Baba Veziroğlu: Bu hikâye yazarının, hikâyelerini okudukça onun ne kadar "açık kalp-li, samimi" bir yazarı olduğu görülür. Bahtiyar Vahabzade, onun "Men O Semte Gedirem" hikâyesini yorumlar.286

280 Ş.G.G.Y. s. 304

281 a.e. s. 306-307

282 "M.F. Ahundov'un gelmi ile yanaşı şahsiyyetini perest etmemek olmur. Onun maarifçi egide ve emel gehre-manlığı tercüme-yi halındaki İki megamda daha gəbəng eks olunur. Felsefi mektublarının çapı uğrunda gösterdiği fedakârlığa ve elliha ideyasına geyri-adi sedagetle! Buna göre de Ahundov'un muasirleri onu 'büyük bir meramın büyük atası' adlandırmag da haklı idiler."

Ş.G.G.Y. s. 365

283 Ş.G.G.Y. s. 30

284 P.D. s. 40

285 D.G.I. s. 155-156

286 a.e. 147-148

Balaş Azeroğlu: Bahtiyar Vahabzade, Güney Azerbaycan'dan Kuzey Azerbaycan'a ge-len ünlü yazar Balaş Azeroğlu için bir şiirinde şöyle diyerek onunla aynı yola baş koyduklarını anlatır:

*Balaş, biz ikimiz de
Bir ananın oğluyug
Biz ki Azeroğluyug
Her ikimiz ezelden
Bir meslekin gulu-yuk.287*

Behçet Kemâl Çağlar: Vahabzade "Şe'rim İmanım Menim" şiirinin başına Behçet Ke-mâl Çağlar'ın "Bir iman istiyorum uğrunda baş koyacak"288 sözlerini alarak ondan nasıl et-kilendiğini belirtir. Ayrıca, kendi imanının bir arayışın değil, bir buluşun ifadesi olduğunu an-latır.

Cafer Cabbarlı: 20. yüzyıl, Azerbaycan şair ve yazarlarından Cafer Cabbarlı, muasır yazıcılar içerisinde de bir mektep yaratmış, bu mektebin adı da "muasırılık" mektebidir.289

Şair ve hikâye yazarlığı yanı sıra piyesler de yazan Cafer Cabbarlı'nın piyeslerine, özel-likle "Aydın" adlı piyesine dikkat çeken Bahtiyar Vahabzade "Aydın"ın kişiliğini pek beğenir.290 Onun "Almas" piyesini de "kollektif tasarrufata geçiş dönemindeki Azerbaycan haya-tının bedii tarihçesi" şeklinde değerlendirir.291

Cemal Kamal: Özbek Türkleri edebiyatının görkemli temsilcilerinden Camal Kamal 60. yıllarda edebiyata gelmiş ve gelişyle de Özbek edebî içtimaiyyetinin dikkatini çekmiş-tir.292

Bahtiyar Vahabzade, onun şiirlerindeki sihri şeyin kaynağının ne olduğu hakkında söy-le düşünür: "İlk plânda, hayat hadiselerine, onu ihata eden âleme poetik ve felsefi bakış, ha-yatın tezatlarını görmek ve göstermek, bu tezatlardan çıkardığı mana ve bu mana ile okuyu-cusunu düşündürebilmek kabiliyeti!" Bu fikrini ispat için Bahtiyar Vahabzade onun "Harda-dır" şiirini örnek göstermektedir.

*Ve'debaz keslerin vefası yohdur,
Yalanın, rıyanın me'nası yohdur.
Alanda Hateme benzeyen yohdur
Göresen vetende... Hatem hardadır?*

*Merdin döuletidir namus, bir de ar,
Namerde pislikden savayı ne var?
Mateme ohşayır çoh zaman toylar,
Lâkin toya ohşar matem hardadır?293*

287 M.Ş. s. 90

288 B.Ü.D.F. s. 56

289 S.B. s. 230

290 Bahtiyar Vahabzade Aydın'ın şu sözlerine dikkat çeker: "Men isteyirem sevdiğim meni sevmesin. Ona ulaşmak ümidi ile yükselmek, çırpınmak, çarpışmak, uykusuz geceler kanlı vuruşmalar, azap, gözyaşları mübarize..."

D.G.I. s. 262

291 S.B. s. 230

292 "...C. Kamal hakkında Özbekistan'ın halk şairi Ştikurulla yazır 'Deyesen 60. yılların evvelleri idi. Buharalı şair C. Kamal'ın bir silsile şiiri '-Şerg Ulduzu' idi- yayınlanmıştı. Tanımadığım genç şairin şiirlerini okudum. Bu şiirler meni o derece şihirdedi ki, uzun müddet men ancak aynı müellif hakkında düşündüm. Bu şiirler Özbek edebiyatına isti-datlı bir şairin gelişinden haber veriyordu... Onun şiirleri hiç kimsenin şiirlerine benzemiyordu."

293 Ş.G.G.Y. s. 316

Ş.G.G.Y. s. 315

Vahabzâde'nin bu misralarda beğendiği; müşahadenin güzelliğiyle, bu müşahadede verilen, bizi düşünmeye sevk eden tezat ve bu tezattan çıkan neticedir.

"İnsan psikolojisindeki ikilik - hayırla şer'in, yaşıllıkla yamanlığın ebedi mübarezesi edebiyatın en eski mevzularındandır. Bu mevzuya ne kadar eserler hasrolunmuştur. Buna bakmayarak, bu ebedi mevzuya herbiri bir taraftan yanaşmış onları herbiri de kendi devrine münasib işlediğinden bu mevzu daima yeni görünür. C. Kamal'ın "Ulugbey" şiiri aynı mevzuyla tamamen başka taraftan ışıktır, muasır dertleri dile getirmiştir. Tarihten malumdur ki, meşhur Özbek astronomu, Teymurlengin torunu Ulugbeyi hakimiyet namına öz doğma oğlu Ebdülletif öldürmüştür. Bu tarihi gerçeği şair: "Ebdülletif de men, Ulugbey de men" diye insan tabiatındaki ikiliğin - hayırla şer'in ebedi mübarezesi gibi ele almış, malum hadiseyi halkın faciası gibi umumileştirmiştir."

"Kesdi özümüzü öz gülcümüz" diyen şair yaşıllıkla yamanlığın, hayırla şer'in kanımızda birlikte yaşadığına teessüflenir, bizi Ebdülletifliği lânete, Ulugbeyliğe yükselmeye çağırır.

Yaşasın garılarda Ulugbeyimiz,

Ölsün ruhumuzda Ebdülletiflik!

"Ebdülletiflik akidesi" ile yaşayan insanların kenandığı bu şiiri Bahtiyar Vahabzâde çok beğenir.²⁹⁴

Gardaş Özbek edebiyatının serhadlarından biri olan Camal Kamal'ın çok yönlü yaratıcılığında tercüme de mühim yer tutar.²⁹⁵

Çingiz Hüseyinov: Vahabzâde Çingiz Hüseyinov'un "Eriyen Heykeller" isimle hikâye kitabı hakkında bir inceleme, değerlendirme yazısı kaleme almıştır.²⁹⁶

Adı geçen hikâye kitabında bir çok hikâye ve "Gezadan Sonra" adlı bir kısa roman yer alır. Hikâyeler, yazarın kendine mahsus usulü ile çeşitli mevzularda yazılmıştır. Bazılarının isimleri; "Nenemin Dayısı, Arvadı", "Akvarium", "Gara Bel", "Telefon Zengi", "Eriyen Heykel"dir. Mevzular yeni ve orjinaldir. Ufacık hikâyeye büyük ve derin fikirleri sığdırmayı başarmıştır.

Bahtiyar Vahabzâde, "Eriyen Heykel" hikâyesinde konunun "sanatı debdebeye, şan-şöhrete, tumturaklı hayata değişen bir sanatkârın -bu tumturaklı hayatla kendini hoşbaht hesap eden, aslında ise bedbaht olan bir heykeltraşın yaratıcılık faciası" olduğunu söyler ve hikâyeden çıkan neticeyi de çok beğenir; "Sanatkâr öz saadet ve rahatlığını, zenginlikte, debdebeye, büyük havuzlu otaklarda değil, ardarda gelen yaratıcılıkta edebî zahmette bulabilir."²⁹⁷

"Eriyen Heykel" kitabında "Gezadan Sonra", "Azerbaycan Jurnasında "Bazar Günü" adıyla yayınlanmış olan uzun hikâye veya kısa roman hem Çingiz Hüseyinov'un yaratıcılığında, hem son devir nesrimizde özel bir yer tutar. Bu kısa romanda, dünya edebiyatında da çok işlenmiş "üçlük problemi" vardır: Bir kız, iki oğlan. Vahabzâde'nin bu hikâyede beğendiği, meselenin sunuş tarzı ve çözülüşü, bir de şahsiyetlerin birbirleriyle münasebetinin başkalığıdır.²⁹⁸ Bu eserin üzerine kurulduğu fikri, Bahtiyar Vahabzâde eserden alınan şu sözlerle belirtir:

"...Bunlar her devirde bulunan, muhite uymayı beceren bu kalemlerdir. Vaktiyle yaptıklarını - günahsız adamları izlediklerini, takip ettiklerini, hapsedtiklerini onlara hatırlattıkları

ında onlar buna yalnız ikice sözle cevap verirler "Zamane böyle idi" veya "Biz heç, günah devirdir. Devir bizi mecbur etti, korladı."

Bu sözlerle yazar, şahsiyete prestij devrinde vazife ve şöhret hatırına insanları lekeleyenlere yüzünü döndürerek sorar: "Peki insanlık, peki vicdan? Vazifeler ve geçici şöhretler kısa süreli, insanîyet ise daimidir, insan herşeyden evvel insan olmalıdır."²⁹⁹

Çingiz Aytmatov: "Kırgızistan halk yazarı, Lenin ve Sovyet Sosyalist Respublikalar İttifakı devlet mükafatlarına layık görülmüş Çingiz Aytmatov'un "Esreden Uzun Gün" başlıklı yazısını kaleme alır.³⁰⁰ O, yazısında bu eser için "Umum Sovet edebiyatının en büyük nailiyetlerindendir." der.

Ç. Aytmatov'un Türkçeye "Gün Uzar Yüzyıl Olur" adıyla tercüme edilen bu romanını sahneye koyan A.Linin, hem romanı, hem piyes haline getirilmiş şeklini maharetle tercüme eden de İ. İbrahimov'dur.

"Asrımızın en aktüel ve gerekli meselelerine dokunan bu eser bu günün temaşacılarına çok söz diyor ve bütün dünyayı düşündüren çok mühim suallere cevap arar 'yıldız muhalebelerine' can atan emperyalizm dünyasını itham eder."³⁰¹ Bu eserde "..... ilmi-tekniki terakki ve tarihi yaddaşı başıdırmağa, bunların birinin diğerine mani olmasına çalışan" birçok filozof ve yazar gibi Aytmatov da eserini bu büyük probleme hasretmiştir. Bu iki meseleyi karıştıran Aytmatov "bedii-felsefi bir eser" meydana getirmiştir.

Bu eseri sahneye koyan rejisör M. Feyzullayev müellifin esas fikrini ve gayesini çok güzel anlamış; sahnede de yansıtlamasını sağlamıştır. Feyzullayev, yazarının kalp ağrısını rejisör gibi kendi yüreğinden geçirebilmiştir.³⁰²

Ebul-Ula: Azerbaycan şairi H. Tebrizi'nin muallimi olan Genceli 12.yy. şairi Ebul-Ula Bahtiyar Vahabzâde'nin bir şiirinde anılır.

Ebul-Ula-

Bizim Hetib Tebrizi'nin müellimi!

Üstad-şagirdi gardaş oldu.

Sen öyreden, men-öyrenen!

Aradaki bu ferg itdi, unutuldu.

.....

Zaman geçdi,

*Şagirdine verdi üstad öz yerini.*³⁰³

Eşref Elimirzeyev: Bahtiyar Vahabzâde "Gemervan" şiirini, sosyalist emeği kahramanı Eşref Elimirzeyev'a atfetmiş.

Geldim Gemervana elli ilde men,

Yazın oğlan çağı, bir güzel günde

Ucaldım dağların ezemetinden

*Kıldım evleri küçük görende.*³⁰⁴

E. Kürçaylı: Vatan ve halk için yazar E. Kürçaylı'nın ölümünü işitiği zaman intihar eden kızı Ülker'in hatırası için yazdığı "Ülker Efsanesi" isimli şiirinde Bahtiyar Vahabzâde öz ömrünün babası için kurban veren Ülker'e şöyle seslenir.

299 S.B. s. 161

300 D.G.I. s. 190-195

301 a.e. s. 190

302 a.e. s. 190-191

303 B.B.G. s. 165

304 B.Ü.D.F. s. 24

294 Ş.G.G.Y. s. 316

295 a.e. s. 317

296 S.B. s. 157-161

297 a.e. s. 157

298 a.e. 158-159, 159-160

Atan şe'r şazdı vetene, ele
Veteni hay verdi onun sesine.
Sense şe'rie yoh, öz ölümünle
Ucaldın atanın seviyyesine.³⁰⁵

Eleliyye Babayeva: Vahabzâde, kadın yazar E. Babayeva'ya bir şiirinde şöyle seslenir:
*Eleliyye çoh oturma otagda.
Senden küser dağ da, dağ da, bulag da
Guş dimdikl düymelerin budagda
Bir-birine el açtığı zamandır.*³⁰⁶

Elemdar Guluzâde: Bahtiyar Vahabzâde, Garabag'ın Hoçalı kentinden kendisine gönderilen bir deste şiir ile tanıdığı Elemdar Guluzâde için "Daşaltı Çayının Şırlıtısı" başlığıyla kaleme aldığı yazısında,³⁰⁷ eline geçince okuduğu şiirler için şöyle diyor:

".... Bu dağlarımızın kokusu, meşelerimizin nefesi ile dolu bir topa gül-çiçek idi. Cıdır düzündən geçtim, İsa bulağında sofra açdım, dağların karlı zirvesine uçtum. Kulaklarımda Daşaltı çay şınıldadı, yapraklar fısıldadı, kuşlar ceh-ceh vurup ses-sese verdi. Tabiatın nağmesi olan bu şiirleri bu yakında ordundan doğma kentine dönen Elemdar Guluzâde adlı bir genç göndermişti."

Bu gencin şiirlerini okuduktan sonraki değerlendirmesinde onun kalbinde "çok temiz ve güzel hislerin, kayaların dibinden sızan, billur çeşmeler gibi kaynadığını" "taze ve güzel olduğunu" söyler.³⁰⁸ Onun şiirlerinde tabiat manzaraları, kent manzaraları, dağlar dereler, meşeler, elvan sesli kuşlar dil açıp konuşur.³⁰⁹ Onun tasvirleri "umumi değil konkruttur." O, köyün, köy adamlarının kendilerine mahsus alametlerini seçip gösterir.³¹⁰

"Elemler ister tabiat, isterse muhabbet mevzusunda yazdığı şiirlerde borç hissini, vatan-daşlık duygusunu unutmaz, yazılarına içtimai mana verir."³¹¹

Eli Veliyev: Bahtiyar Vahabzâde ömrü türlü mahrumiyetler içinde geçmiş olan edip Veliyev için "Edebiyatımızın Ağsagğalı" "Ürek Dostları Haggında", "Gülşen" başlıklı üç ayrı yazı kaleme almıştır.³¹²

Azerbaycan edebiyatının hürmetli yaratıcılarından Eli Veliyev'in 70 yıllık ömrünün 20 yılı mahrumiyetler içinde geçmiştir.³¹³ İki renkli hayatın tezatlarmı: 45-50 yıllık mahsuller ya-

305 P.D. s. 169

306 P.D. s. 119

307 S.B. s. 175-177

308 a.e. s. 175

309 a.e. s. 176

310 "Geceden don biçip eynine dağlar,

Hele arhaçlarda yatışık guzu.

O ovçu evidir - astonesında.

Asılıb direkden teke buynuzu.

Orda üç at gördüm, burda üç sehenk

Atlar-gardaş kimi, sehengeler-bacı

Aşığın evini saz nişan verer,

Çobanın evini-gara yapınca"

S.B. s. 177

311 "Son sözüm, son sözüm ne olsun sene?

Andla yaşayıram sedagetimi

Veteni gorunmaq şerefidir mene

Sen de goruya bil mehebbetimi"

a.y.

312 S.B. s. 95-97, 98-103, 104-108

313 Bahtiyar Vahabzâde bu yazıyı 1971'de yazdığı Eli Veliyev 70 yaşını doldurmuştur.

raticılığında kaleme almış, geçmişinin acı ağrılarından yürek yangısı ile bugünün saadetinden ıftihar hissi" ile anlatır.

"Yazıcılar ailesinin ağsagğalı" olarak takdim edilen Eli Veliyev yaratıcılığıyla da, şahsiyetinin temizliği ve büyüklüğü ile "ağsagğal" kabul edilir.

II. Dünya Savaşı yıllarında Eli Veliyev "Kommünist" gazetesinin redaktörüdür. Çevresinde bir çok genç toplanmıştır. Bahtiyar Vahabzâde de bunlardan biridir.

Eli Veliyev "zahiren çok zabiteli, garabag" görünür; "kalbi çocuk kalbi gibi saf ve sadedir." "Özü sözü bir"dir. Ama herşeyden önce o bir "yazıcı"dır. "Onun yaratıcılığının kaynağı halkın hayatı ve folklorudur. O, halgı iyi tanır. Halgın hayatı, maiyeti ve düşünce tarzı, psikolojisi, adet ve anane, E. Veliyev'in yaratıcılığının manasıdır, canıdır."

Halkı kitaplardan değil, halkın içinde yaşayarak öğrenen Eli Veliyev'in kalbi halk masalları, manileri, atalar sözleri ve darbi mesellerle doludur. Tabii ki, bu onun yaratıcılığında da etkilidir.³¹⁴

Eli Veliyev "Bulağın Hatireleri"nde kendi hayatını; "Bir Cüt Terlan'da Zengezur'da ve Karabag'da yetişen halk inkılapçıları, mübarezelerini; "Zengezur Gartalları"nda inkılapçıların hakkında sanatlı olarak başlarından geçen hadiseleri; gerçek adamları kaleme alırken olduğu gibi değil, yaratıcılık tahayyülünden geçirerek bedii şekilde takdim eder.

"Eli Veliyev sözün hakiki manasında kommünist yazıcıdır. O, kaleme aldığı bütün mevzuatara yalnız bu bakımdan yanaşır."³¹⁵

Veliyev'in "Ürek Dostları" isimli bir romanı; "Gülşen" ve "Çiçekli" isimlerinde iki kısa romanı vardır. Ürek Dostları'nda "muasır kolhoz kentinden ve kent adamlarından, onların ruhundan, psikolojisinden, konuşma tarzlarından yola çıkarak anlatır. Aynı konuyu bu romandan başka iki eserde de işleyen Veliyev, buna rağmen kendi kendini tekrar etmemiştir.³¹⁶

"Gülşen" adlı kısa romanında "sovet adamından, onun şerefli emeginden" bahseder. Gülşen'in şahsında "emek ve yükseliş"; "Çiçekli" povestinde de "Eziz'in şahsında sovet adamının gayesini anlatır.³¹⁷

Eli Kerim: Genç yaşta ölen şair Eli Kerim -Bahtiyar Vahabzâde ile Hudud Memmedov arasındaki röportajda belirtiyor- dahile yöneliş, psikolojiyi kendine baş mevzu seçmiştir. Bahtiyar Vahabzâde'ye göre, o, "geleceğin şairi"dir.³¹⁸

Ebdürrehim Hagverdiyev: Gökemli Azerbaycan nasiri E. Hagverdiyev'in Ahundov'u anlatırken, manevi kahramanlığı dikkate alarak yazdığı şu satırları Bahtiyar Vahabzâde tarafından ele alınır:

"Apoletler, imtiyazlar hac ve medallarla bezenmiş paltarın altında ateş alıp tutuşmakta

314 "...Maksim Gorki İndi Rusiya da tanınmış bir sıra görkemli söz ustalarının yetişmesinde eylediklerini Eli Veliyev bizim için eylemiştir. O, bir insan kimi yetişmemizde de öz kaygısını bizden esirgememiştir. Heyrimizde, şerimizde olmuş, daima bize babalık kaygısı göstermiştir.
E. Veliyev'in ağsagğallığını şertlendiren mühim cihetlerden biri budur..."

S.B. s. 95-96

315 "Partiyalıq prensibi hem onun şahsi hayatı ve hem de yaratıcılığı için mühüm keyfiyettir. Bunlar ise görkemli edibin ağsagğallı seviyyesini yükseltmiş ve yazıcılar ailesi içerisinde ona büyük nüfuz kazandırmıştır. Edibin bu keyfiyetlerini daima kıymetlendiren partiya ve hükümetimiz bu gün yetmiş yıllık arefesinde onu en yüksek mükafatla Lenin ordeni ile taltif etmiştir."

S.B. s. 97

316 a.e. s. 98

317 a.e. s. 104

318 S.B. s. 221

olan büyük bir yürek düşündürdü..."³¹⁹

Ebdülettif Benderoğlu: Muasır Irak-Türkmen edebiyatının görkemli temsilcisi Ebdül-
letif Benderoğlu "Halkın dertleri ile dertlenen, sevinci ile sevinen bir vatandaş," "Öz millî var-
lığını tasdik etmek isteyen" bir sanatçıdır.

"Irak toprağında yurt salan" "köklü ve çok zengin" bir edebiyata malik Irak Türkmenle-
rinden olan; bu kök üste boy atmış,³²⁰ Azerbaycan'da da çok sevilen bir sanatçıdır Bende-
roğlu. Bahtiyar Vahabzâde, onunla ilgili "Gerenfil" ve "Benderoğlu" başlıklı iki yazı hazırla-
mıştır.³²¹ Bu yazılardan öğrendiğimize göre Benderoğlu'nun "yaratıcılığında içtimai dertler
ve muhabbet" büyük rol üstlenir: "Sosyal fikirleri ve duyguları" en başta "ana dil" problemi
olmak üzere işler. "Ana dil onun yaratıcılığının şah damandır."

"Garantliği aydınlatan benim ana dilimdir." diyen şairin aşağıdaki mısralarda söyledikle-
rini Bahtiyar Vahabzâde tamamiyle haklı bulur.

Çünkü üreyimde kilidlenen

Ağrının

Sancının

Kesildiğini duydum

Dilimin

gül kimi

açıldığı yerde.

Üreyimde göyeren

Sevginin,

Sevincin

Derinliğini tapdım

Dilimin yaşadığı yerde.

Vahabzâde onu haklı bulur. "Çünkü yalnız dilimizin gül açtığı, yaşadığı yerde millî varlı-
ğımız mevcuttur. Eger dilimiz yoksa, biz de yokuz."³²²

Benderoğlu'nun muhabbet şiirleri de "orjinal ve samimidir." "Şairin sevgi yolunda geçir-
diği ızdırılan ve yaşadığı üzüntülü günleri en güzel uyku adlandırması tabiidir ve sevginin bül-
yüklüğünün işaretidir."

Oyunlar oynadın ıslatılığınla

Başkasını tapdın

*Oynatma meni.*³²³

Şair E. Benderoğlu "Göyler Unutmuş Yağacağını" adlı kitabında Lirik şiirleri, "Gerenfil"
de toplanan şiirleri de "Halkın dertleri ile dertlenen, sevinci ile sevinen bir vatandaşın, öz
millî varlığını tasdik etmek isteyen bir yurtseverin, halkın sesini sesler arasında görmek is-

teyen bir şairin sabaha ümit dolu bakışlarını, arzularını, dileklerini" anlatır.³²⁴

"Hürriyet", "emperyalizm", "kapitalizm", "müstemleke" gibi sözleri şiirlerinde sık sık tek-
rar ettiği söylenen Benderoğlu bir halkın maddî ve manevî azatlığını da çok işler.³²⁵ Ana dil
hasretiyle ilgili olarak, Bahtiyar Vahabzâde onun şu şiirini ele alır.

Dede Gorgudu

Nesimi, Fuzulini

Bagifi, Nefini

Tofigi, Hetaini

Vidadini Vagifi

...Cavidi, Vurgunu

ohuyucağam

Dilimizin gözelliğini

Onlardan sorub anlayacağam.

Bu şiirin mana açısından değerlendirilmesini de Bahtiyar Vahabzâde şöyle yapar:

"Bu her şeyden evvel öz varlığını, vatanının ve halkının varlığında, şahsî saadetini halkın
saadetinde gören kalemini söz gibi halkın ruhuna kökleyen bir vatanseverin sözleridir. Ben-
deroğlu şiirlerinin esas üstün ciheti onlardaki nikbinlik, ümit ve ışıktır."³²⁶

Benderoğlu'nun "Irak Türkmenleri; tarihleri, dilleri, folklorları" (1973) isimli ciddi, esaslı
bir ilmi eseri de vardır.³²⁷

Fikret Goca: Bahtiyar Vahabzâde, muasır şairlerden Fikret Goca'nın ifade tarzından,
deyim hususiyetlerinden bahseden yazısında³²⁸ onun, insana ilk bakışta garip gelen ama
sonradan düşündürten şu ifadeleri üzerinde durur: "Aydan alıstırdım papirosumu", "Gızlar ge-
ce ulduzlardan arzu yıgır.", "Gız galası ile seheri mihladım sahile", "Ölüm heberinin ümitsiz-
lik soyuğu" ... v.s.

Vahabzâde, Fikret Goca'nın şiirlerindeki "işlenmiş ifadelerin, sürtük deyim tarzlarının" ku-
lağı tırmalamadığını, okuyucuyu şaşırtmadığını yani kabul gördüğünü söyler. Zaten Fikret
Goca'yı "muasır şiir orkestrası"ndan ayıran da onun "öz musiki aleti"nin diğer aletlerin sesin-
den farklılığıdır, "taze nefesleri"dir.³²⁹

F. Goca, sanat âleminde "kendi" olmayı başaranlardır. Onun "düşünce tarzı ilk plân-
da maksadın yahud predmetin dışını değil, içini; süsünü değil özünü görebilmek ve derinli-
ğe varabilmek"tir. Bahtiyar Vahabzâde' de Fikret Goca'yı bu yönleriyle beğenir, okuyucuyu
düşündürmeye sevk ettiği için takdir eder.³³⁰

Fikret Goca da Bahtiyar Vahabzâde gibi Viyetnam ve Küba'ya şiir ve poemalar yazmış-
tır. Vahabzâde bu konuda şöyle diyor:

"...Narahat dünyamızın irili ufaklı bütün hadiseleri şairin kalbinde derhal öz aksidesasını
bulur, ona öz münasebetini bildirir. O gezmeyi, görmeyi çok sever. Hadiselerini kaleme al-
dığı ülkelere gider. Onu rahatsız eden meseleleri yakından takip eder ve yazar."

324 "...Halkın dününden, ve sabahından ayrı ne şair var, ne de onun eserleri. Öyle bir şair varsa, o şair değil.
Öyle bir eser varsa, o eser değil. Ona göre ki şair vatanın ve halkın bağından cüceren bir ağaçtır. Onun kökleri
torpagda, yani tarihte, budagları havada yani o torpag için beslenen dillekler dünyasındadır."

S.B. s. 139

325 a.e. s. 140

326 S.B. s. 141

327 S.G.G.Y. s. 314

328 S.B. s. 132-136

329 Ş.H. s. 132-133

330 a.e. s. 133-134

319 "O, ürek halı, Vatan ve umum beşeriyet için yanır, dünyanı edalete, hegigete, azadlığa sesleyirdi. Onu ohuduca
ister istemez düşünmeli olursan. Bu büyük şahsiyetin malik olduğu sonsuz getiyet, meşsed aydınlığı ve
iradenin menbeyi nedir? Her şeyden evvel vatanperverlik ve vatanadlığı! O özü bu barde yazır. Bu yolda ne
geder zehmet... gebul edeceyem ki, öz hemvatanlarını garantileden işga çıkardım ve bunun menevi lezzet-
dinkidim."

Ş.G.G.Y. s. 305

320 S.B. s. 139

321 a.e. s. 138-142; Ş.G.G.Y. s. 313-315

322 Ş.G.G.Y. s. 313-314

323 a.e. s. 313-314

Fikret Goca'da "halkların azatlık uğrunda mübarekleri mevzusunu" kendine başmevzu seçenlerdendir. "Ünvanlı Mektup" poeması bunun güzel örneklerinden sadece birisidir.³³¹

Fuzûlî: Bahtiyar Vahabzâde "en büyük üstadı" olarak gördüğü, "O, elçatmaz zirve"ye "o, büyük kâinat"a "sırları kolay anlaşılmayan dibindeki incilerle gözleri kamaştıran derya"ya Fuzûlî'ye olan sevgisini takdîrini "yine Fuzûlî'nin bir gazelinden ilhamla "Şeb-i Hicran" adını verdiği uzun bir poemasıyla dile getirmiştir.³³²

Sen benim en büyük üstadım oldun

Ey ana yurdumun büyük şairi.

Veten göylerinde gün tek doğuldun,

Işığın бүрүдү gerineleri

Lâleler açıldı sinende gemden,

*Emeller, arzular şairisin sen!*³³³

Fuzûlî'nin -dolayısıyla Mecnun'un- mekteb hayatını Leyla'ya olan muhabbeti ve ikisi aralarında geçenleri, aşkını kâğıda döktü; eserlerini kaleme alışı; Kerbelâ Seferi, hastalığa yakalanışı ve ölümüne kadar geçen zamanı -Fuzûlî'nin sanatçılığına yakışır tarzda- "Şeb-i Hicran" da manzum bir hikâye halinde anlatan Bahtiyar Vahabzâde bu eserden başka bir çok şiirini³³⁴ ve bir çok incelemesini de Fuzûlî'ye hasretmiştir.³³⁵

Fuzûlî'yi çok değişik cephelerden inceleyen ve değerlendiren Bahtiyar Vahabzâde'nin ona bakışında dikkati çeken birkaç çizgi var, Bunlardan biri de onun "türk oluşu, Azeri Türkü oluşu"dur. Bunu Vahabzâde Fuzûlî'nin ağzından şöyle ifade eder:

Yaşasam da hemişe men ereb ülkesinde

Yaşatmışam halgımı öz şe'rimin sesinde.

Men Azeri oğluyum... Bilsin bunu goy alem!

Müreккеbe dönderib kâğıza tökmeliyem

"Veten, Veten" -söyleyen üreyimin ganını

Bu köhne efsaneni - Leylinin dastanını

Leylânın öz dilinde yazam gerek, yazam men!

Yeni dastan bağlayım ulvi mehebbetimdən!...

Fuzûlî'nin şiiri "halkın hicran sesi"nden doğmuştur.³³⁶ Halkın dilinin, ruhunun talanladığı bir zamanda şafak gibi doğan Fuzûlî, şiirleriyle "gardaşı gardaşa kavuşturmuş, gönüllere, ümit, neşe vermiş"tir diyen Bahtiyar Vahabzâde şöyle devam eder:

331 S.B. s. 135

332 Şeb-i Hicran Poeması şu bölümlerden oluşur:

Prolog, İki Müellim, Mehmed, Can Yangısı, İki Hediyeye, Eml Gattili, İki Hökmdar, Ah O zalım Ovcular, Leyli ve Mecnun, Şikâyetnâme, Bir Deste Çiçek, Kerbelâ Seferi, Taun, Epilog.

Ş.H. s. 97-187

333 Ş.H. s. 97

334 P.D. s. 35, A.G. s. 54-55-56, M.Ş. s. 58, s. 265, N.H. s. 47-49, B.B.G. s. 166-164-165

335 "Gelb Şairi" S.B. s. 8-12

"Heyret, Ey Bütl..." S.B. s. 13

1- Yer Oğlu, Yer Şairi" b. 14

2- Leyli ve Mecnun" s. 22

3, Esg ve Güzellig" S.B. s. 29

4- Fuzûlî Ezemeti" S.B. s. 38-41

"Fuzûlîni Ziyaret Ederken" S.B. s. 235-240

336 Ş.H. s. 144

Parçalanmış bu eli-

Böyük Azərbaycanı

*Birleşdirdi Fuzûlî!*³³⁷

Bahtiyar Vahabzâde, Fuzûlî'nin "perişanlığı"nı, "göğsünde od galanmış, ana yurdu talanmış" halkın perişanlığına; "yüz yere parçalanmış dilin perişanlığına" benzetir. O, "sakin görkemli kaya gibi dayanır, derya gibi çağlar" ve "büyük Türk milletinin geçmişine güvenir, bugününe ağlar."³³⁸ O, daha çocukken toprağının yarasını, öz halkının, yurdunun matemi-ni, yasını öz yüreğinde duymuş;³³⁹ Bu yaralardan yüreğinde binbir söz doğmuş ve düşünmüş; "bu yollar, tefrikalar, tarikatlar ne içindir?"³⁴⁰

Bahtiyar Vahabzâde, Fuzûlî'nin şiirlerini "makamlar kadar zengin, rengârenk, derin ve manalı" bulur.³⁴¹ O, "söz ordusunun sergerdesi", "adaletin hakkın sesi"; "gönülleri fetheden hükümdar"dır ve onun "silâhı söz"üdür.³⁴²

Şeb-i Hicran Poemasında bir dostunun dilince Fuzûlî'nin şiirleri şöyle değerlendirilir:

"Dostum, bu şe'r deyil, şe'r dinlemedim men,

İldırımını çahırdı senin setirlerinden?

Yohsa yanaglarıma deydi subhun nesimi?

Bu, göyün hicırığı, bu yerin nâlesimi?

Bu, baharın çiçeyi, zimistanın garıdır.

*Bu, öz oduna yanan gelbin alovlarıdır.*³⁴³

"Şiiriyle milyonları uykudan kaldıran !Fuzûlî, "ölümü, sanatıyla, sözüyle "öldürmüş; "O, kendisiyle bu cihana bir cihan" getirmiş; "Leylâsına çatamamışsa da kâma çatmış, akan göz-yaşlarıyla bir çeşme yaratmış"tır. Onun yarattığı "aşk çeşmesinden içen bütün ozanlar hayata, dünyayı" daha tez anlamıştır.³⁴⁴ Onun ölümünün üzerinden dörtüzyıl geçtiği halde "sanat çırağı kalblerde yanmakta"dır. Onun "söz gülşeni, söz bağı" sarmaz. O, "söz hüneri" ile yazar, "ahu zârından nağmeler" meydana getirir. "Doğulduğu vatanın yaralarından" "kederi

337 a.e. s. 148-149

338 N.H. s. 48-49

339 "Şeb-i Hicran... yanan canım, töker gan.

çeşmi giryanım

Oyadar helgi elganım, gara behtim

oyanmazmı?

Bu bir gelbin sesi deyil, milyon gelbin bir sesidir.

Ömrü-güntü esaretden geçen halgın nalesidir.

Şeb-i Hicran, goca Şergin öz varlığı, öz

adıdır.

Mehkum olan milletlerin "yandım!" deyən

feryadıdır.

Köntül gemli, gözler nemli, baş aşağı gedir

hamı,

Şaire el mehebbeti aparır bu izdihamı

Çohu ele gede-gede yihıldığı yerde galır.

Taun gültür gehgeheyle, ölümlere o, el çalır.

Ölüm bele gele bilirm izdihama gorhu, hede

Şaire el mehebbeti galib gelir ölüme de.

Ş.H. s. 184

340 a.e. s. 121-122

341 S.B. s. 8

342 N.H. s. 131

343 Ş.H. s. 142-143

344 a.e. s. 181

büyük", "aşkı derin"dir. Öyle ki Vahabzâde'ye

Eşgin bir ummandır, arzun bir alem,

Ne var ki, yazmağa beş-on gem olsa

Yazıb dertlerini gırtara bilmem

Menim her kirpiyim bir gelem olsa.³⁴⁵ dedirtir.

"Arap oğlu Mecnun'un derdi," ana dilimizde Fuzûlî ile yürekler yol açmıştır.³⁴⁶ Fuzûlî Leylâ vü Mecnun Mesnevisiyle sanatının gücünü göstermiş;³⁴⁷ "doğma dilini" âleme bayrak etmiştir.³⁴⁸

Fuzûlî'nin fakru zaruret içinde geçen hayatından kurtulması için arkadaşı Kerim onun adına, ama, ondan habersiz Bağdat'ı fetheden Sultan Süleyman'a çıkar, neticede Fuzûlî'ye dokuz akçe "kesmet" kesilir. Ne var ki Fuzûlî, o parayı bir türlü alamaz ve Şikâyetmâne'yi yazar:

Yazdı bu baratın hekâyetini,

Yazdı zemânen şikâyetini,

Yazdı, cahan oldu bundan heberdar.

Sultanlar ucaldı galhdı senetkâr.³⁴⁹

Fuzûlî bu dünyaya "Mehammed" adıyla gelmiş, gittiğinde "Fuzûlî" gitti demişler.³⁵⁰ Doğum günü belli değilse de "ölüm günü en büyük bir tarih" olmuştur milleti için.³⁵¹ Vahabzâde, onun bu dünyaya gözlerini kapayışını da şöyle anlatır:

Gapadı gözlerini yana-yana Fuzûlî,

Zulmünden usandığı bu cahanı Fuzûlî.

O, her cövre, cefaya sine gerdi, dayandı,

Yanmadı tek heyatda, ölenide de o yandı!

Yandı yandı senetkâr

Küle döner yananlar.

Küle dönmedi ancag, güne döndü Fuzûlî.

Yalnız gündüzler değil, geceler de dembedem

345 Ş.H. s. 186-187

346 P.D. s. 35

347 Ş.H. s. 146

348 "Fuzûlî'nin şöhreti yayıldı ölkelere

Onun söz incileri bir günde neçe kere

Neçe-neçe dodagda inilmedi ney kimi...

Herkes dedi: Fuzûlî yazıb menim derdimi.

Yandırdı üreklere bir gelbin odu, közü.

Milyon gelbin derdini taşıyan gelbin sözü

Dindirdi mızrab olub milyon gelbin telini

Fuzûlî bayragı etti doğma ana dilini

Obu dilde ilk defe "Leylî-Mecnûn yarattı."

Leylâyâ çatmasa da

Boyük mehebbetiyle

Sonsuz şöhrete çatdı

Fuzûlî mehebbeti,

Onun büyük seneti,

Meş'el kimi alışı

O, bize derdimizi,

Gemimizi danışdı."

Ş.H. s. 147

349 Ş.H. s. 149-154

350 a.e. s. 187

351 a.e. s. 186

Gözlerinde bir âlem,

Vetenin göylerinde gülümsündü Fuzûlî.

(Herkes cenazesinin arkasınca kabristana gelir)

Gedir, gedir insan seli gatar-gatar

Hindistandan, Türkiyeden, Azerbaycan

ellerinden.

İran, Özbek mahalından, Türkmenistan çölllerinden

(Hepsi "o benimdir" diyerek gelmiştir. Dua olarak da Fuzûlî'nin "Şeb-i Hicran" gazelinesi okurlar...)³⁵²

Gıyas Ecaib: Aşık şiirini mükemmel bilen ve bu ananeyi devam ettiren şairlerden biri de Gıyas Ecaib'dir. O, koşma, tecnis ve geraylılarında ananeden gelen deyim tarzını kullanırsa da onun şiirinde günün, zamanın nefesi duyulur.

Bahtiyar Vahabzâde, onun aşağıdaki dörtlüklerini fikri "yığcam" ve "doğru tutarlı" ifade etmesinden dolayı beğenir.

Adı alim, özü nadan,

Söhbeti feryada benzer.

Yad var, gohumdan, ireli.

Gohum da var, yada benzer.

yahut

Od yandırır, daş inilder.

Onun daşdan ne heberi.

Ömrü yaşdan alma heber

Ömrün yaşdan ne heberi.

Vahabzâde'nin, Gıyas Ecaib'de asıl beğendiği şey, onun "tecnis"leridir.³⁵³

Helil Rıza: Vahabzâde, Helil Rıza'yı "bizim odlu-alevli, deli-dolu şairimizdir." diyerek tanıtır.³⁵⁴

"Helil'e ona göre deli-dolu diyoruz ki, onun sanatı yazmak hatırına yazmağa değil, boşalmak hatırına yazmağa kulluk eder."

Helil Rıza'nın şiirleri gerçek "yaratıcılık seyrini" takip ettiğinden dolayı, ısrıdırma ve düşünürme özellikleriyle de beğenilir.³⁵⁵ O, bir bent şiire çok şeyler sığdırır.

352 Ş.H. s. 183-184

353 D.G.I. s. 170-173

354 "...Dilimizde kullanılan, 'deli-dolu' sözünü açmak isterdim. Bizim şifahi halk edebiyatında 'deli' sözü çok zaman müsbet manadadır. Köroğlu'nun delileri bu fikrin en güzel örneğidir. 'Deli' sözünün gerçek anlamı aydındır. Mecazi manası ise 'alide, vurgun' demektir. Fuzûlî'nin Mecnun'u deli sözünün bu manasında anlaşılmalıdır. Mecnun-Leylânın timsalında idrak abidesi, güzelliği vurgunudur. Deli sözüne hem kafiye işlenen 'dolu' sözü birinci tamamlar. Dolu olmayan deli olamaz. Deli olmak neyinse vurgunu olmak için evvelce dolmak gerekir. Gökler dolmasa boşalabilmediği gibi, şair de büyük arzu ve isteklerle dolmasa yazamaz. Birinci dolmak, sonra yazma yaratmak!"

355 "...Okuduğum eserin güvesini ben, onun ısrıdırma, düşündürme, duyurabilme derecesi ile ölçerim. Bu manada Helil'in şiirleri, daima beni ısrıdırmuş ve düşündürmüştür. Helil daima okuyucusunu neyese çağırır, ona neyi ise telkin eder. O, yaşamının manasını neyese can atmakta, nereye sahip olmakta, neyinse uğrunda mübarize yapmakta görür. O, oğluna sevmeyi tavsiye eder! Yani vurgunluğu, aludeliği, hayranlığı, Mecnunluğu!

Sevsen... bileceksen nedir bu cahan.

Dolanmak sürünmek, yaşamak nedir.

En güzel yaşamakla esline bahsan.

Güzelliği uğrunda mübarizedir.

Bahtiyar Vahabzade, Helil Riza'nın şiirlerinden bazıları üzerinde durur, onları mana açısından inceler, manevi zenginliklerini, manevi büyüklüklerini belirtir. "Güzel ve tutarlı", "bedii keşif ve buluş"ları üzerinde durur. Onun "asıl şiir"i bulduğuna inanır. "Onun yaratılışını, tabiatını, ilhamını dillendiren yalnız ve yalnız meramıdır. Şair haklı olarak şiirine müracaat edebilir der:

Men senin üstünden gelem çekerem

Halga çörek kimi gerek olmasan!

Aşk olsun bu amalla kalem çalan, kalem sahiplerine!³⁵⁶

Vahabzade, 1992'de yazdığı "Veten Mecnunluğu" şiirini "Vatan mecnunu şair Helil Riza'nın vatan yolunda şehit olmuş oğlu Tebriz'in aziz hatırasına" hediye eder. Aynı şiirde "Vatan için parasından pulundan vazgeçmeyenlere karşılık doğmaca balasından geçen" Şair Helil Riza'ya şöyle seslenir:

Dözümün, merdliyin gemi de dandı

Dondu, çıhammadı derd iliyinden.

Keder gorhub çaçdı, gem de utandı,

Senin merdliyinden, kişiliyinden.

Kimi sözle yaşar, kimi emelle

Sen gulu olmusan öz egidenin

Tebriz'in düşmene attığı gülle

Aldı barıtını şer'inden senin

Ey millet delisi Veten Mecnunu

*Şehit olmayaydı senin övladın.*³⁵⁷

Hidayet: Şairin "Gatardan Mektup" kitabındaki şiirlerini okuyan Bahtiyar Vahabzade onun hakkında "Dört Yohsa Altı" başlıklı yazısını kaleme alır.³⁵⁸ Onun "2X2=6" şiirini tahlil eder:

"..... Nasıl yani, ikinin ikiye çarpımı hasılı altıdır? Bu boyda da yalan olur mu? Belli bir doğru hakikat var, bir de bedii hakikat. Bu tür yalana bedii hakikat diyorlar. İkinin ikiye çarpımının dört alınması riyazi adi ve görünen hakikattir. Lâkin bu çarpımın sanattaki sonucu, şairin görsünde altıdır, bir az da o yana getsen, on altı, lap elli altıdır.

Niye böyledir? Çünkü sanatkar görüneni değil, görünmeyeni zahiri değil, mahiyeti, adıyla değil gayri adıyla görür ve gösterir..."

Vahabzade, onun aracılığıyla sanat, sanatın vazifesi üzerinde şöyle durur:

Dünyayı yorardı adilik derdi,

Şikest bir gocaya dönerdi zaman

İki defe iki dört eleseydi,

Allahın özü de olmazdı, inan.

356 a.e. s. 130-131.

357 Ü.H.G. s. 16

358 Ş.G.G.Y. s. 320-323

359 a.e. s. 321

360 a.e. s. 236

361 S.B. s. 210-225

Eger dörd elese riyaziyattır,

*Eger dörd elese adi heyattır.*³⁵⁹

Hudu Memmedov: Vahabzade'nin merhum, âlim dostu Hudu Memmedov'un³⁶⁰ 1976 yılında edebiyat ve sanat konulu sohbet yazısında tanıyoruz.³⁶¹

Karşılıklı soru cevaplarla gelişen diyalogdan Hudu Memmedov'un "bedii sanat nümunelerinin zenginliği, klasik şiirimizde muhtelif ilim ve estetik meselelerin koyuluşu, ilmi tefekkürle, poetik tefekkürün hayata, güzelliğe münasebetindeki benzer ve farklı cihetler bu alanların öğrenilmesi meseleleri" ile çok ilgilendiğini bunlara kafa yordüğünü anlıyoruz. O, meselelere, hem bir âlim, hem de şair gibi bakar.

O, daima şiir okur ve sever. Sadece kendilerine ait olanları değil, başka halklara ait olanları da okur, karşılaştırır. 1976 itibarıyla Azerbaycan'daki şiir ve edebiyattan memnundur. Memmedov'a göre: "Kim şiirden ne gözlüyorsa, şiirin vazifesini onda görür... Şiir formasında değilmiş öyle fikirler var ki, onlar nesirle söylene hiçbir şey kaybetmezdi. Şiir söze çevrilmiş musikidir. Bize yabancı bir dilde okuduğumuzda da şiiri duyarız. Buna sebep poeziyadaki musikidir."³⁶²

Hudu Memmedov, sanatı içtimai problemlerin bedii olarak anlatılması şeklinde görür.³⁶³ Poezyada büyük sohbetler bulunmalı, ideal ve arzularımızla barışmalı ve şiir böyle bir manevi dayanak olmalıdır...."³⁶⁴ der.

Hüseyn Hüseynzade:³⁶⁵ Vahabzade, bir iki yerde bu şairden kısaca bahseder. Hüseynzade'nin "Damçılar" şiirindeki iki mısradan yola çıkarak³⁶⁶ onun ciddi, içtimai felsefi manalı şiirler yazdığını öğreniyoruz.³⁶⁷

Hüseyn Cavid:³⁶⁸ Vahabzade, "Hayat-Ölüm" Poemasının başına, kendisinden iki mısra aldığı şair ve dramaturk Hüseyn Cavid'e³⁶⁹ yazdığı bir şiirde, onun sözünün cevherinin derinlerde yattığını, ama, onun arzu ve niyetinin gönüllerde yaşadığını söyler. O, bir halkın evladı olarak omuzlarında bütün insanlığın derdini taşır. Onun dilinden şu üç kelime hiç düşmez: "Hakikat, muhabbet, adalet"³⁷⁰

Bahtiyar Vahabzade, onun sanatını "hazansız bağ"a benzetir. O, bağda, bülbüller öter,

362 a.e. s. 210-211

363 S.B. s. 216

364 a.e. s. 217

365 Hüseyn Hüseynzade oğlu Arif ölünce, 1976'dan sonra kendi ismini değiştirmiş ve Hüseyn Arif olmuş.

366 "Aynlarda ucub gider havada
Birleşende sele döner damçılar."

S.B. s. 212

367 "...yardıma Hüseyn Hüseynzade'nin yeni bir şiiri geldi: Ağacın kökleri, birbirine deymez, yapraklar ise birbirine deyip dolar. Gör ne güzel tutup! Kökler niye dolmaz? Çünkü her biri öz içindedir, bekâr durmuyorlar, toprağa bağlıdır. Havadan asılı kâlanlar ise ... Eger bizde her birimiz özümüzü görsək, irili ulfaki riseler gibi toprakdan hayat kuvveti, güç, şere çekip getirsek poeziya ağacımız yüceldikçe yücelir. dünyanın her tarafından daha aydınlık görünür."

S.B. s. 225

368 H.Cavid (1882-1941) devrinin en büyük şairi ve dram yazardır. 1906'da gözlerini tedavi ettirmek ve tahsil maksadıyla İstanbul'a gelmiş, Rıza TEvfik Bey ile tanışmış, ondan özel ders almıştır. Türkçülük ve İslamcılık cereyanlarının tesirinde kalmış, bunları eserlerine yansıtmıştır. Rejime uygun eserler yazmadığı için suçlanmış: "pantürkist" ve "panislâmist" ithamlarıyla tevkil edilmiştir. Nerede sürgün, nerede öldü, başına neler geldi bilinmemiş. 1983'de Azerbaycan hükümetince açıldığında göre 1941 yılında İrkutak şehrinde "Şahsiyete prestij" devrinin kurbanı olarak öldüğü açıklanmıştır.

369 B.Ü.D.F. s. 168

370 Ö.S. s. 32

Yavuz Akpınar, Ege Üni. Edb. Fakültesi, Ders Notlarından. s. 85

çiçekler dinler. Ana toprağının çocuğu Cavid, vatanına güvenmiş ama -devrindeki suçlamlarla- karanlık bir şekilde ortadan kaybolmuştur. 1941'de "şahsiyete prestij" devrini öven şiirler yazmadığı için öldürülen H. Cavid'in sonunun ne olduğu 1983 Azerbaycan hükümetince açıklanmış ve kemikleri ölümünden 43 yıl sonra memleketi Nahçıvan'a getirilmiştir. Vahabzâde -bu hadise üzerine olsa gerek- yazdığı şiirinde Hüseyin Cavid'in yüz yaşını mezarında doldurduğunu şiirleriyle bütün olumsuzluklara sinisini gerdigini söyler.³⁷¹

*Yanar sinisiyle buz gıranların
Hagg sesi, dağ sesi tutub dünyanı
Seni torpağına gaytaranların
Ömrü uzun olsun torpağın sanı.*³⁷²

İlyas Tapdık: Bahtiyar Vahabzâde, "Eksim ve Gelbim" başlığını koyduğu yazısını İlyas Tapdık'ın aynı adlı şiir kitabını okuduktan sonra yazmıştır. Öncelikle "Eksim ve Gelbim" isimlendirmesinin isabetliliği, güzelliği üzerinde durarak "kalbin, manevî âlemi" insan yüzüne, çizgilerine aksedişinden bahseder.³⁷³ Bahtiyar Vahabzâde, İlyas Tapdık'ın şiiri için der ki:

"Sakinlik, halim selimlik, İlyas şiirine has olan cihetlerdendir. Onun şiirinde kanatlı, ibareli, debdebeli sözlerle, ifadelere rastlanmaz. Sözlerin hepsi adi, sade, hisler sakın ve halimdir. Bu İlyas şiirinin zahiri tarafıdır. Bu sakın dış görünüşün içinde bir çılgnılık ve rahatsızlık da gizlenmiştir. Ben deyeydim ki, asıl poeziyanın özü öyle bu narahatlık ve çılgnılıktır. Şairin özü de asıl sanatı 'dalgalanın ahengindeki' çılgnılıkta görür.³⁷⁴ Dünyanın ağırları şair Tapdık'ın yüreğinden nasıl geçtiğine de onda şu örneklerle açıklık getirir:

*Bir gözle görmeyir tale herkesi
Ömür gemli keçir,
Ömür şen keçir,
Ürek ağrımazın, ahı neylesin,
Dünyanın her derdi ürekden keçir.*

"Adice hisler, beşeri duygular, poeziyanın sakın dilinde konuştuğunda ne kadar derin ve manalı olur..."

Bahtiyar Vahabzâde, İlyas Tapdık'ın tabiat tasvirlerini de çok beğenir. Çünkü "bu tasvirler kuru değil, tabiatın canlı bir parçasıdır." Tapdık'ın tabii ve güzel, kendi gözlemlerinden kâğıtlara düşen tasvirlerle bir örnek de şu mısralardadır:

*Çiçekler-gümüşü
Çiçekler baharın güllüşü
Kenarı göyerir yollann.
Eylmiş kollann
Goynundan sürüşür
Harlamış gar düşür
Diksindir ceyranlar, cüyürlər
Hürküşür.*³⁷⁵

371 "Senin amalını çeşitler dera
İller keçti bir hovur kimi
Vücudun torpağa dönenden sonra
Ana torpağına döndün nur kimi."
Ü.H.G. s. 57

372 Ö.S. s. 33
373 S.B. s. 148-151
374 a.e. s. 148-149
375 a.e. s. 149-150

İlyas Tapdık, çeşitli şekillerde yazar. Hece vezninde de başarılıdır, serbestte de, geraylı da da, koşmada da. O, klasik şiir şekillerine de yeni mazmun vermeyi becerir. Bahtiyar Vahabzâde buna da onun "Bulaglar" şiirini örnek verir.³⁷⁶ Aynı Vahabzâde, "sözü yerinde işletmeyi başaran İlyas Tapdık'ın günün sesi olmamak, günün meselelerini yeterince anlatmak" bakımından da tenkid eder.³⁷⁷

İsa Hüseyinova: Bahtiyar Vahabzâde, "Babamın Koması" şiirini ithaf ettiği İsa Hüseyinova'ya "Kollu Koha" müellifi olarak takdim eder.³⁷⁸

İsa İsmayilzâde: Bahtiyar Vahabzâde 1977'de kaleme aldığı "Aydınlık ve Sernimiyet" yazısında, "öz sesini diyen ve tanıtan" sanat âleminde yeni gelmiş gençlerden biri olan İsa İsmayilzâde'yi tanıtır.³⁷⁹

"Torpağ Neğmesi" adını taşıyan üçüncü kitabını da neşreden İsa İsmayilzâde, talebelik yıllarında Bahtiyar Vahabzâde'nin dikkatini çekmiştir. Bu kitabındaki şiirlerin "adı ile hemaheng" ve "torpağın nağmesi" ve kokusuyla" dolu olduğunu söyler Bahtiyar Vahabzâde. İsa İsmayil'in şiirlerinde "tabiiilik ve sıcaklık" bulur. "Şairin fikri, hayali daima doğma toprağının başına dolandır:

*Bulağın gözünü, gözüm bilmişem,
Üfûle tentiye'nin günün odunu
Gonşudan aldığım gözüm bilmişem.
Kahet çöllerini, Garayazını
Borçalı yurdunun üfûglerini,
Hele deyilmemiş sözüm bilmişem.*³⁸⁰

Kitabın başarılı yönlerinden biri de toplanan şiirlerin mevzu itibarıyla rengârenk olmasıdır. Bu muhteliflik içerisinde içtimailik, vatandaşlık dogma partiyeye ve kuruluşuna sevgi esas yer tutar." İsa İsmayilzâde, vatanını ve cemiyetini terennüm eden şairlerdendir.

Bahtiyar Vahabzâde, onun "Zaman Bayrak Kimi Galdırdı Bizi", "Nazım Hikmet Gemisi", "Vaht", "Heykelle Sohbet" şiirlerine ve "Ad Güni" poemasına dikkat çeker.³⁸¹

Mehmed Emin Resulzâde: Bahtiyar Vahabzâde, "Azerbaycan millî istiklâl hareketinin lideri, Azerbaycan Demokratik Respublikasının kurucusu Mehmed Emin Resulzâde"³⁸² nin (1884-1955) "Halka millî azatlığın ne olduğunu başa saldık" sözlerini başına koyarak kaleme aldığı "Bir Ulu Mezar" şiirinde; Resulzâde'nin Ankara Cebeci Asri Mezarlığındaki kabrini ziyareti esnasında hissettiklerini anlatır:

376 "Damçı-damçı gayadan
Daşdan sıtır bulaglar
Yaz gelende soyuyur,
Gışda gızır bulaglar.
Düzellir düzen yerde
Eyllir berelerde
Hezelli derelerde
İtip, azır bulaglar."

S.B. s. 150

377 S.B. s. 151

378 B.B.G. s. 35

379 S.B. s. 162-167

380 a.e. s. 162-163

381 S.B. s. 163

382 M.E. Resulzâde, aynı zamanda bir edebiyat tarihçisi ve araştırmacıdır. 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan'ın İstiklalinin ilânında önemli bir rol üstlenmiş, 27 Nisan 1920'de Azerbaycan Kızıl Ordu tarafından yeniden işgal edil-

Mezarı ziyareti anında çok değişik ve yoğun duygulanmalar içinde bulunan Vahabzâde, o mezarda yatanın, "şanlı geçmiş" olduğunu söyler. Orası bir mezar değil, "mazideki kudreti, feraseti"dir. Kabirde yatan "ulu kişi" vatanın hürriyeti için verdiği mücadelelerden dolayı büyüktür. Bu büyüklüğü, Vahabzâde şu ifadelerle belirtir.

Mekkemin içinde Mekkemdir benim

O, ancak iki yıl yaşayan (1918-1920) Azerbaycan'ın "kundakta boğulan hürriyeti"nin bir sembolüdür. O, üstlendiği vazifesiyle milletinin "şerefi, şöhrati" olmuştur:

Deydi bir-birine evvel de, son da.

Yatır bu mezarda eşgim, vicdanım.

Gedim Türk elinin ana goynunda

Yatır behti yatan Azerbaycanım.

Yatır bu mezarda geyretim yatır,

Dünenki şerefim, şöhretim yatır.

Bu mezardan bir avuç toprağı, Resulzâde'nin kaldırdığı şanlı bayrağın dibine dökmek üzere Azerbaycan'a götüren Bahtiyar Vahabzâde -Resulzâde'yle aynı duyguları ve fikirleri taşıdığı için- bu toprağı gururla dökerek, oraya geleceğı ekeceğı ümidindedir. Vatanını hür ve bağımsız görmek arzusudur bu; bu, inen bayrağın yine göklere yükselmesine duyulan istektir.³⁸³

Bahtiyar Vahabzâde, M. Emin Resulzâde için 1990'da yazdığı diğer bir şiirinde de, onun vatan toprağına muhabbetini, bağlılığını, vatanın yoluna canını ortaya koyuşunu anlatırken, aynı zamanda çok sevdiği toprağında bir mezarlık yer bulamayışından doğan üzüntü ve hayıflanmalarını da dile getirir.

Bu torpağın özü boyda

Bu torpağa mehebbetle doluydun.

Bu torpağın yolunda da

Sen öz canını goydun.

Borçlu iken Veten sene, halg sene

Her şey döndü tersine.

Bu torpagdan veremedik

Biz mezarlık yer sene

İnce Resulzâde habsedilir sonra Stalin tarafından Moskova'ya götürülür. Oradan Finlandiya'ya kaçarlar, oradan İstanbul'a gelir. 1931 yılına kadar burada kalır sonra Berlin'e geçer. Orada da faaliyetlerine devam eder. Sonra Polonya ve nihayet Ankara. Burada da yayınları olur. 1955 de yakalandığı şeker hastalığından 6 Mart 1955 de üç defa Azerbaycan Azerbaycan diyerek halkın rahmetine kavuşur. Kabri Ankara'da Cebeci Asri Mezarlığındadır.

Prof.Dr. Maarife Hacıyeva, a.g.e. s. 48-50

383 "Yatır milletimin öz illân adı,
'Men de varam' deyən sesi leryadı
Yatır saadetim, yatır bayrağım,
Yatır genimime menim göz dağım,
Yatır öz keçmişim, yatır seherim,
lyirmiden bu yana itirdiklerim.
Atam azadlığın ne olduğunu,
Onun lezzetini derketki halgın.
Sabah, ya biri gün, billirem bunu,
Yene galhacagdır enen bayrağın."

N.H. s. 30-31

Halbuki, bu toprağı satanlara, ona hıyanet edenlere; bu milleti ölümlerle imtihanlara çekenlere, baştan başa talayanlara heykeller yüceltilmiştir. Ama onların temelinde halkın sevgisi olmadığından tez uçacaklardır, yıkılacaklardır.³⁸⁴

Memmed Aslan: Memmed Aslan'ın tercüme ettiği bir şiir üzerine Bahtiyar Vahabzâde "Sözün Şehdi, Dilin Neğmesi" adını verdiği yazısını kaleme almıştır.³⁸⁵ Bu yazıdan Memmed Aslan'ın şiirliği yanında şiir tercümesinde de çok başarılı olduğunu öğreniyoruz.

Vahabzâde'nin, Memmed Aslan'ı çok sevmesinin sebebi, onun, "söz gülünden, gülâb" çıkararak, gülün rengini değil kokusunu göstermeyi başaran bir söz üstadı olmasıdır.³⁸⁶ Memmed Aslan, "sözü cevherine kadar, atomuna değil, elektronuna protonuna kadar hissetmeyi" bilenlerdendir.³⁸⁷ "Sesime Ses Ver" adlı kitabında da bu özellik kendini çok açık göstermektedir. Buradaki şiirler "güzel bir nağme" dir!

Bir tiftldim alemDIM

Çiçeyine belendim

Bulağımdan bal emdim.

Menim şehdim-şiremdi.

Göyde gurlar tebiller

Kim çalır? Kim ne bilir?

Koroğlular, Nebiler.

Bu dağlarda şir emdi.!

"Bu şiir, sözlerin, seslerin uçarlık nağmesidir. Dili mükemmel bilmeden, duymadan onu teşkil eden sözleri, nağmedeki melodi gibi yan-yanış dizmek olmaz." diyen Bahtiyar Vahabzâde, onun cinaslı şiirler üstadı olduğunu da belirtir. Bunun en güzel örneğı de "Narın Üz"tecnisidir.³⁸⁸

İdeali, saflığı, temizliği, tabiliği, vatan toprağının güzelliklerini, ana dilin tadını tuzun hissettiren Memmed Aslan'a bir şiirinde Bahtiyar Vahabzâde şöyle seslenir:

Ey Behtiyar, çağlayırsan bineden

Seller kimi, sular kimi, de neden?

Memmed Aslan mısraların sineden

*Dodağlara yol açtığı zamandır.*³⁸⁹

Memmed Hüseyin Tehmasib: Vahabzâde, aynı zamanda bir folklor araştırmacısı da olan arkadaşı Prof.Dr. M. Hüseyin Tehmasib'in "Bahar" piyesinin yeniden sahneye konması münasebetiyle yazdığı yazısında, bu piyesde esas mesele "psikoloji ilminin mühim prob-

384 a.e. 75-76

385 S.B. s. 143-147

386 "...Her sanatkarın öz cövlan yeri var. Adlarını söyledim sanatkarların (Hüseyin Arif ve Mehmed Aslan) atılan dil gülbağceminin ayak desmemiş her yerinde dolaşır. Bu bahçeden öyle güller, çiçekler derib üze çıkarılır ki, onların rengi de, yeni olur, kokusu da. Bu taze gül ve çiçekleri başı karlı dağlardan şehir parklarına getirmek çok büyük hizmettir."

S.B. s. 144

387 "Demek, sözleri derinliyi, çalalarına ve rüşeymine geder duymak, hiss etmek sanatkarlığının ilkin şerhlerindendir. "Ulduz" jurnalında derc olunan bir megalimde bele bir cümle var idi: "Buğa dartıncı zencirini gırdı ve nerilide-nerilideye dere aşağı kaçmağa başladı." Memmed Aslan bu cümledeki "nerilideye nerilideye" sözüne irad tutarak dedi ki "buğa nerilidemez, böyürer" Şairin iradı tamamiyle doğrudur. Bu, sözü cövherine geder, atomuna deyil, elektronuna, protonuna geder hiss elemeyin neticesidir."

388 S.B. s. 144-145

389 P.D. s. 119

a.y.

lemlerinden biri olan insanın yeniden terbiye olunması"dır der. Bu piyes "psikolojik drama"dır. Yazarın başansı da "dramatik vaziyetlerin, tokuşmalarının, obrazların dahilî âleminde, his ve heyecanların" verilmesindedir.³⁹⁰

"Bahar" piyesindeki tipleri bir değerlendirmeye tabi tutan Bahtiyar Vahabzâde, "eserde dramatik cihetten çok gergin, tesirli sahnelerin" olduğuna işaret eder.³⁹¹ Eseri sahneye koyan rejisör ve diğer sanatçılardan da bahseden Bahtiyar Vahabzâde bu yazısında bir tiyatro eserinin değişik yönlerden tenkidine güzel bir örnek vermiştir.

Bir şiirinde de Memmed Hüseyin'e seslenerek, onun bugün geldiği menzili alkışlar ve şöyle der:

*Birinci pillede görmüşdün mü sen
Bugün yetiştiğin pilleni gardaş?
Tebrik eleiyem ele indiden
Sabahki gün ile men seni gardaş.³⁹²*

Memmed Rahim: Bahtiyar Vahabzâde, şairin doğumunun 60. yılı münasebetiyle 1967 yılında "Gençlik Harareti ile" başlığını koyarak kaleme aldığı yazısında³⁹³ Mehmed Rahim'in kırk yıllık sanat hayatından bahsederek der ki:

".... Sanatın mayası, gıda kaynağı meslek ve âmalı olmalıdır. Sanatın büyüklüğü âmanın büyüklüğü ile ölçülür. Âmalsız akidesiz hiç bir sanat uzak ufukları fethedemez. Biz bugün 60 yaşı tamam olan gocaman şairimizin geçtiği yaratıcılık yollarına baktığımız zaman onun her bir şiirinde bu büyük âmanın basamak basamak yükseldiğini görürüz. Şiirden şüre, poemadan poemaya orta şair yaratıcılığının zirvesinde en büyük ada Halk Şairi adına layık görüldü. Her bir sanatkar için halk itimadını, halk muhabbetini kazanmaktan büyük saadet ne olabilir?"³⁹⁴

"Şiirleri körpe balaların, ak saçlı gocaların dilinde ezber olan" şair M. Rahim, edebî alanındaki faaliyetlerine 1926 yılında başlamış, ilk kitabı "Arzular" da 1930 da yayınlanmıştır.

M. Rahim için baş mevzu, "Vatan ve Halk"; onun bugünü, geçmiş, geleceği, folkloru, istek ve arzuları, duygu ve düşünceleri" olmuştur. O, milletlerarası mevzulara da bahs açar. "1961-1962. yıllarda M. Rahim bir sıra Afrika ve Arap ülkelerine sefere çıkmış, bu seferlerden aldığı teessüratını öz şiirlerinde ifade etmiştir. "Kerbela", "Allah Satan", "Mister Corca Müraciet", "Dört Kommünist", "Fatimenin Taleyi", v.s. şairin bu silsileden yazdığı güzel eserlerdendir.³⁹⁵

Memmed Rahim, II. Dünya Savaşı yıllarında da "muharebe" konulu şiirleriyle dikkat çekmiştir. "Tek Mezar", "İkigat Cinayet" şiirleri buna örnektir.³⁹⁶

Klasik Edebiyatı, öz halk edebiyatını iyi bilen Memmed Rahim "bin yıllık ananemize derin hürmet besler"; birçok poemasında da "zengin ve tükenmez folkloru"muzdan konu alır.

Lirik bir şair olan Memmed Rahim'in bayatı ve rubailerini de taktirde layık bulan Bahtiyar Vahabzâde, ondan şu örneği verir:

*Teze gelin kimi çetirin var, ay gül-
Şairin yanında hetrin var, ay gül.
Cananın elimi deymiştir sene
Ki bu geder gözle etrin var ay gül!*

Bu tip şiirleri "nağme"ye benzeten Bahtiyar Vahabzâde, Memmed Rahim'in edebî tenkid, publisistika ve bedîî tercüme ile de meşgul olduğunu söyler.³⁹⁷

Mehmed Akif: Bahtiyar Vahabzâde, yeri geldikçe millî şairimiz Mehmed Akif Ersoy'un "İstiklâl Marşı"na ve "Çanakkale Şehitleri" şiirlerine müracaat eder.³⁹⁸

Medine Gülgün: Bahtiyar Vahabzâde, "yalnız kendi balalarının değil bütün Vatanın-Azerbaycan'ın anası"; şiirleri "milyonların dudaklarında nağmeleşmiş"; "mübareze dostu, kalem yoldaşı" Medine Hanım'ın³⁹⁹ 50. yaşını doldurması münasebetiyle yazdığı "Fedai Şair" başlıklı yazısında onu şöyle takdim eder:

"Mehsetinin, Heyran'ın, Natevan'ın, Nigar'ın, Hecer'in ruhundan süzülüb gelen bir ana tanıyorum, yiglit ana, şair ana! O, Tebrizden kolları açıp 'gardaş' diye üstüne gelen bir eli silahlı, bir eli kalemlî, benim silâhdışım, benim meslekdaşım, benim şair bacım Medine'dir. Yaşamının manasını sadece yaşamakta değil, maksadı ve mesleği yolunda vuruşmakta gören, alışıp yanan, tongal gibi yalnız tutuşanda yaşayan, narahat tabiatlı bu kadın evvel fedai, sonra şairdir. Onun şairliği fedailiğinin balasıdır. O evvel Hacer, sonra Natevandır. Onun Natevanlığı Hacerliyiine borçludur. O fedai gibi alışıp, şair gibi düşünür. O, sızlanmaz, o meydan okur. Ona göre ki, öz yoluna, öz akidesine inanır:

Bir veten aşığıyem, bir inadlı sesem men.

Öz andımdan, eşgimden, dönmezem dönmezem men.⁴⁰⁰

Mevlâna: Bahtiyar Vahabzâde, Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin Mesnevi adlı eserini ve Mesnevi hakkında Türkiye'de yazılmış eserleri okuduğu gibi Şems-i Tebriz'in kitapları ile onun hakkında yazılanları da okumuş ve araştırmıştır.⁴⁰¹

O, Mevlâna'nın "Göründüğün gibi olamıyorsa olduğun gibi görün" sözünü de çok beğenir.⁴⁰²

Mir Celâl: Vahabzâde "Al Güneşi Sağlığına" isimli şiirinin başına kendisinden alıntı yapıp:

397 S.B. s. 122

398 "Mehmed Akif'in meşhur 'Çanakkale Şehidine' adlı şiirinde Veten torpağının azatlığı yolunda canını gurban vermiş esgerin hagg işini:

"Sene dar gelmeyecek meğberi kimler gazsın?

Gömlüm gel seni tarihe desem sığmazsın.

deye terennüm etmesi ne geder içtimai ve ne geder şairanedir. Veten uğrunda ölen esger o geder büyüktür. emeli o geder şanıdır ki onu tarihe delin etsek ora da sığa bilmez!... S.B. s. 259

399 Medine Nurulla kızı Elekberzâde (Gülgül) 1926'da Bakü'de dünyaya gelmiş, ilk tahsilini Bakü'de almıştır. Stalin Devrinde Güney Azerbaycan'a göç etmek zorunda kalmış, (1938) Tebriz'de "Pir-i Hürşid" tiyatrosunda çalışır. Caler Cabbârî'nin "Sevil" dramında Medine Hanım "Gülgün" rolünü oynar.

1945-1946 yıllarında Tebriz'de "Veten Yolunda" gazetesinde çalışmış, ilk şiiri de bu gazete de yayınlanmıştır.

1945'de başlayan inkılabî harekete katılmış, Azerbaycan Demokratik Devletinin kurulmasına hizmet edenler cezalandırılarak M. Gülgün'de Kuzey Azerbaycan'a göç edenler arasında yer alır. Bakü'de Dil ve Edebiyat Fakültesi'nin 1952'de bitirmiş 1950'de şair Balas Azeroglu ile evlenmiştir. İlk şiiri kitabı da 1950'de "Tebriz'in Baharı" adıyla yayınlanmıştır. Diğer eserleri: "Savalanın Eteklerinde", "Pervane", "Denizin Sahili Var", "Dünyanın Sabahı", "Ömrün Payız Dayanacağı", "Arzu da Bir Ömürdür", "Yorabilmez Yollar Meni", "Seçilmiş Eserler" v.s.

M. Gülgün, 1992'de Bakü'de vefat etmiştir.

400 S.B. s. 137

401 Ş.G.G.Y. s. 268

402 a.e. s. 141

403 Mir Celâl Azerbaycan nesrinin görkemli temsilcilerinden biridir. Mir Celâl'in doğumunun 60. yılı dolayısıyla yazdığı yazısında, 404 Vahabzâde, onun kırk yıllık sanatçılık faaliyetinden bahsetmiştir. (1968)

"Umumen her bir sanatkâr hususi bir ciheti ile başkalarından ayrılır. Mir Celâl, dediğimiz zaman ilk önce tuzlu küçük hikâyeler ve sonra mutlak "Bir Gencin Manifesti" isimli küçük romanı hatıra gelir." Edebiyatın inkişafında belirli bir rol oynayan, iz açan diğer eserleri; "Dirilen Adam", "Açık Kitab", "Yaşılın", "Teze Şeher", "Yolumuz Hayandır" v.s. 405

Bedii yaratıcılığı 1928 yılında başlamış olan Mir Celâl, ilk hikâyelerini ve yaşamış olaylara dayalı küçük edebî eserleri "Gızıl Gence", "Edebiyat Cebhesinde", "Hücum" dergilerinde ve "Genç İşçi" gazetesinde yayınlanmıştır.

Mir Celâl, kendine "Celil Memmedguluzâde'yi üstat seçmiş, onun hakkında çok yazmıştır." Ama, Bahtiyar Vahabzâde, Mir Celâl'in üslubundaki rengarenkliği Mirze Celil'den çok Ebdürrehim Bey Hagverdiyev'e yakın bulur. 406

Mir Celâl, "Kemterovlar Ailesi", "Anket Anketov", "İclas Gurusu" gibi realist (satirik) hikâyeleri yazdığı halde; "Söyüd Kölgesi", "İmtahan", "Keherin Son Günleri" gibi lirik, felsefi hikâyeler; "Bir Gencin Manifesti" gibi lirik uzun hikâye de yazmıştır. Böylelikle, Mir Celâl'in yaratıcılığında mizahî komedi ile lirika, realizmle romantika biraradadır. Bütün bunlarla beraber Mir Celâl lirik, romantik eserlerinde de birinci derecede realisttir. 407

Eski cemiyetin çirkinliklerini acı kinaye ve ince bir mizahla gösteren Mir Celâl, daima yenilikten taraf olmuş; inkılapla beraber ortaya çıkan yeni insan tipini aksettirmeye çalışmıştır. Esasen zamanın talebi de bu yoldadır. "Gaymag", "Bostan Ogrusu", "Dalgalının Gelbi", "Hacınin Heyal" v.s. hikâyelerinde yeni ve eski arasında bocalayan insanı anlatır. 408

Mir Celâl, inkılaptan sonraki yeni nesli, "onların parlak ideallerini ve bu idealler uğrunda verdikleri mücadeleleri de aksettiren hikâyeler yazmıştır. "Badamin Lezzeti", "Nanenin Hüneri", "Ömrün Me'nası", "Söyüd Kölgesi", "Mercan Nene", "Emelisaleh" hikâyeleri "Yaşılın", "Teze Şeher" gibi romanları yeni sosyalizmin kuruluşunun güzelliklerini tasvir ve terennüm eder. 409

II. Dünya Savaşı yıllarında "Her Şey Gelebe Üçün" şıar ile seri hikâyeler yazan Mir Celâl cephe arkasındakilerin çalışmalarını esas almıştır.

Mir Celâl, 1934 yılında ilk büyük hacimli eserini "Dirilen Adam" romanını yazar; 1918-1919 yıllarındaki hadiseleri kaleme alır. 410 Bu eser onun ilk büyük başarısı olmuştur. İkinci eseri de "Bir Gencin Manifesti"dir.

Onun yaratıcılığında kent hayatı, kent insanların psikolojisinin tasviri, kentin uyanması mevzuu esas yer tutar. Mir Celâl, ilmi eserler, ilmi makaleler de kaleme almıştır. Bunlardan bazıları; "Fuzulî'nin Poetik Hususiyetleri", "Azerbaycan Edebiyatında Edebi Mektepler"dir. 411

403 Vahabzâde "Al Güneşi Sağlığına" şiirinin başına Prof.Dr. Mir Celâl'dan şu alıntıyı yapmıştır.

"A oğul bādeleri çatıdan, sındıran yalandır, şüşenin ne günahı?

-Hansı yalan?

-O yalan ki her oturanda bādelerle deyrinsiz. Ona heç Polad da dörmöz."

M.Ş. s. 67

404 S.B. s. 109-118

405 a.e. s. 109-118

406 a.e. s. 109

407 a.e. s. 110

408 S.B.s. 110-111

409 a.e. s. 112

410 a.e. s. 115

411 a.e. s. 116-117

Mirza Celil Memmedguluzâde: Azerbaycan Türkçesiyle ve milleti uyandırmak, aydınlatmak maksadıyla 7 Nisan 1906'da ilk sayısı yayınlanan "Molla Nesreddin" Dergisini⁴¹² çıkaran Mirze Celil Memmedguluzâde⁴¹³ ve dergisinden bahse Bahtiyar Vahabzâde'nin yine Molla Nesreddinciler grubundan olan Mirze Elekber Sabir'i anlattığı "Aglar-Güleyen" Poemasında rastlıyoruz:

*Dama dama göl olur
Molla Nesreddine bah
Onu zaman yaşatdı
Mirze Celil damçıdan
Ahi umman yaratdı
İndi o büyük edib
Seni çağırır seni.*⁴¹⁴

Bahtiyar Vahabzâde, "Heyat-Ölüm" poeminde de Mirze Celil'in "Ölümler" adlı eserine atıflarda bulunur, ondan alıntılar yapar.⁴¹⁵

Mirze Elekber Sabir: 30 Mayıs 1862'de Azerbaycan'ın Şamahı şehrinde doğan⁴¹⁶ Mirze Elekber Sabir'in "Zengin tarihi, ölmez simaları olan klasik Azerbaycan edebiyatında hususi bir yeri vardır. O, yaratıcılığının parlak hususiyetleri ile hiç kimseye benzemeyen, hiç kimseyi hatırlatmayan, tamamıyla novator keyfiyetleri ile başkalarından seçilir."⁴¹⁷

Bahtiyar Vahabzâde, kendine üstad kabul ettiği⁴¹⁸ M.E. Sabir'in birçok şiirinden de alıntılar yapmıştır.⁴¹⁹ Azerbaycan'ın derdinin dermanı olduğu için ona "Lokman Sabir" demiştir:

412 Prof.Dr. Maarife Hacıyeva a.g.e. s. 2

413 Celil Memmedguluzâde: (1866-1932)

Naḥçıvan doğumlu olan M.C. Memmedguluzâde önce Naḥçıvan'da Hacı Bağır ve Molla El'in mekteplerinde çereke ve Kur'an okumuş sonra şehir mektebinde Rusça-Türkçe üç yıl tahsil almış. 1883'de de Gürcistan'ın Gori Muallimler seminerine okumaya gitmiş. 1887'de bu mektebi bitirmiş muallimliğe başlamıştır. 1887-1898'de Erivan'a yerleşmiş orda mütercimlik ve dava vekilliği yapmış. Bu arada edebî faaliyetlere de başlamıştır. İlk matbu eseri "Poet Kutusu" hikâyeleri bu devre mahsustur.

1904'den itibaren "Şarkı-Rus" gazetesinde muhamirlik etmiş. 1906 7. Nisanında da Molla Nesreddin'i çıkarmaya başlamıştır. Tam 24 yıl yayın hayatı olan bu dergi yakın şarkta şöhret kazanmış bir çok edip, şair ve muharrir kendi etrafında toplamıştır.

1932 yılında vefat eden C.Memmedguluzâde'nin eserleri: "Ölümler", "Poet Kutusu", "Ananın Kitabı", "Usta Zeynel", "Gurbelen Bey", "Danabaş Kentinin Mektebi", "Guzu" "Kişmiş Oyunu", "Delî Yığıncağı", "Konsolun Arvadı", "Gassab..."

Prof.Dr. Maarife Hacıyeva, a.g.e. s. 3-8-9

414 İ.Z. s. 143

415 B.U.D.F. s. 168

416 "Şamahıda Sabirin

Balaca bağçasında

Eyleşib iki yoldaş

İki dost, iki gardaş,"

İ.Z. s. 139

417 M.E. Sabir, Hophopnâme, İ.C. s. 5 Azerbaycan SSRİ İlimler Akademisi Neşriyatı, Bakı, 1962

418 D.G.I. s. 23-24

419 "Mene Ne Var" şiirinde, Sabir'in "Bizde bu soğuk gırtlardan neylerden ilahî?" mısraını;

B.B.G. s. 16

"Nağıl-Heyat'da "Sabir demiş 'Biz erlerik / İş yerine / Özgesinin sözlerini / ezberlenik'... sözlerini;

N.H. s. 40

"Aglar-Güleyen" poemasının bir çok yerinde de bu tipten alıntılar yapmıştır.Bahtiyar Vahabzâde.

İ.Z. s. 139-167

Men ki, dememişem, Loğman Sabir'in

Harda

Hansı ilde

doğulduğunu,

Demişem, dilidir o derdimizin,

Veten, neden ötrü doğubdur onu...⁴²⁰

Bahtiyar Vahabzâde ile M.E. Sabir'in fikirleri arasında çok fazla paralellik kurulabilir. Bahtiyar Vahabzâde de Sabir gibi "Vatanın ve halqın ağrı-acılarını şahsî ağrı-acılar gibi öz kalbinde yaşatan bir vatan şairi"dir.⁴²¹ O "sözüyle şiiriyle donuk suçlulara bin tohum ekmiş, demir çekiç altında feryat koparan demir parçası gibi nâle çekmiş; Demiri başkaları döver, ama onu özgesi deyil özünüktü dövmektedir."⁴²²

Sabir de bir âmâl uğruna yazıp yarananlardandır. "Bir âmâl aşkına yarattığından dalgalar içinde o dağa dönmüş; Şarkın her yerinden halka görünmüştür."⁴²³ "Vatan namına yanan, yandığı için ebediyet kazanan"⁴²⁴ Sabir, milyonlara ders vermiş, milyonları düşünmüş bu büyük kalb sahibi yine onların yolunda eriyip muma dönmüştür.⁴²⁵ "Ezilen halkın isyan sesi olmuş bu dahi muallim,"⁴²⁶ şiirleriyle "yumulu gözleri açmış, körpelere, şanlı sabaha giden çığırın, izleri tanıtmış, onların yüreğinde bin çıra yandırmış; ganmak, yanmak nedir öğretmiştir."⁴²⁷ O, "Ümit Mektebi"nde⁴²⁸ "Her şeyin öz adını; kör donuk bakışlara görmeyi, nefreti; Buz gibi soğuk kanlılara da muhabbeti öğretmiş", bunları yaparken de bu büyük şair kendi derdini unutmuştur.⁴²⁹

420 B.B.G. s. 104

421 Ş.G.G.Y. s. 266

422 İ.Z. s. 150-151

423 "O, âmâl yolunda mücahid oldu

O, ne pul tanıdı, ne algış bildi

Ezelden üreyin alovu odu

Hansı mebleğ ile gıyas edildi.

a.e. s. 164-165

424 a.e. s. 134-135

425 İ.Z. s. 152-153

426 "Milyonların en büyük

Dahi müellimidir.

Esrin ağız dolusu

Hegiget mahnısını

Öten, sanı simlidir...

Böyük müellim idi

O ki, vesigesiz de.

O, ezilen halqın

İsyan deyen sesiydi.

Veten için od tutub

Alovlanan üreyi,

Onun vesigesiydi

O üreyin başında

Gayısgılanan yaralar

Daim yanan yaralar

En güzel möhtürüydü

Onun vesigesinin

İ.Z. s. 158-159

427 a.e. s. 160-161

428 Sabir: Cehaletle savaşmak için Şamahr'da bir mektep açmış, "İki sınıflı balaca bir mektep", "Ümit Mektebi"

429 İ.Z. s. 160-161

Mirze Elekber Sabir "Ümit Mektebi"ni açmadan evvel, -Tacir olan babasının istediği gibi- dükkân açarak alışverişle de meşgul olmuş. Fakat başarılı olamayınca, sabun yapıp satma işine başlamış. Bir yandan da edebî faaliyetine devam etmiş:

Zerrede külle bah!.. Şirvan dedikçe

İslâm alemine lağ etdi Sabir.

Tiyanda sabunu dağ eledikçe,

Fıkırında zamanı dağ etdi Sabir,

Garanlıg dahmada gece sübedek

O, ışığ namine yazdı, yaradı.

Sabirin gezebli gülüşlerinden

Veten göylerinde güneş dan atdı.

Bütün sualların cavablarını

Tapdı ilhamında tebinde Sabir

Büyük bir ölkenin derdini yazdı

Sabun tiyanının dibinde Sabir.⁴³⁰

Ahund'un da teşvikleriyle kimse ondan alışveriş etmemiş; Sabun yapacak yağı bile bulamayan Sabir aç karnına herkesi "hak yoluna" çağırır.⁴³¹ Şiirleriyle "halkını anlamayan nâdanları" lanetler, "yürekerin bin yıllık pasını temizler."⁴³²

O, hegiget namine

Gelem çaldı... hegiget!

Sabun bişirmek - peşe,

Şe'r yaratmaq - senet

.....

O könlünü, eşgini

Vetene, halga verdi.

Çöreyi de ürekle

Gazanmaq isteyirdi.⁴³³

"Bu Buhara papaklı, orta boylu muallim halkın gören gözü"⁴³⁴ olmuştur. Fakat bu "meslek yolçusu"na halk "yolsuz" demiş; hatta onu ömür yoldaşı eşi de anlamamış.⁴³⁵

430 İ.Z. s. 147

431 "Gessab bilmedi ki Mirze Elekber

Neçin düşmen olub mescede, dine

Gessab bilmedi ki, gara geceler

O yazıb yaradı ışığ namine.

Gessab bilmedi ki dinin o "eziz"

"Mügeddese" yolundan o neçin döndü

Köhne müşterisi bu dinli dinsiz

Özünü düşünmür, onu düşünür."

İ.Z. s. 149-150

432 a.e. 152-153-145

433 a.e. s. 154-155

434 a.e. s. 159

435 "Gelbi gelbizde daim döyündü,

Yumulu gözleri göz verdi Sabir!

Yazdı... Garşımızda güzğüye döndü,

Bizi özümüze gösterdi Sabir

Saldı üreyine Sabir her şeyi

En büyük hümmete lâyık olduğu halde hümmetle izzetle karşılanmadığı gibi hücumlara maruz kalan⁴³⁶ Mirze Elekber Sabir'in "Sabir" mahlasını, Bahtiyar Vahabzâde, "Tahammül eden, sabreden ezilir" şeklinde yorumlamış ve şöyle demiştir:

Dünyaya sığmayan fikirlerini
Zaman, bir tiyana bağlamadı mı?
O dedi: Anlamag istesen meni,
Düşün legebimi, unut adımı!

Düzü çoh düşündüm... Tehellüstünü
Niye Sabir goydu Mirze Elekber?
Böyük geleceye dikib gözünü
Demek istemiş ki, dözen eziler!⁴³⁷

Vahabzâde'nin, onun için yazdığı poemaya "Ağlar-Güleyen" ismini vermesi de boşuna değildir. Sabir'in "yana yana akan gözyaşları", "yaralı gülüşlerindendir." Onun gülüşleri, sabırdan değildir; O, "kinin, gazabın gehgehesidir." Onun şiirlerini okuyup da gülen, Sabir'i anlamıyor demektir.⁴³⁸

O, gülüş arkasından
Damçılayan gözyaşı!
O-bizim şe'rimizin
En büyük vetendaşı!...⁴³⁹

"Öz âmâlini bin cennete değişmeyen" Sabir, "manasız suallere bıyık altından gülerek" cevap verir.⁴⁴⁰ Yürekte ağlarken, dışardan güler.⁴⁴¹

1908 yılında Bakı'ye göçen, bu arada da karaciğerinden rahatsızlanan şair, 1911 yılında memleketi Şamahı'da hayata gözlerini kapar.⁴⁴²

Tiflis'i Bakı'yı gezdi hekimler
Derdini, dermanını bulamadılar
Hekimler bilmedi bir hesteliyin
Sebebi hemişe aynı deyildir.
Hekimler bilmedi derdli şairin,

Min ilin derdini çekdi bir anda.
Yolunda canını gurban verdiyi
Bedbehtler de onu anlamayanda."

I.Z. s. 150

436 I.Z. s. 163-164

437 a.e. s. 147-148

438 a.e. s. 148-149

439 a.e. s. 162-163

440 I.Z. s. 158

441 "Esaretin ağınsı,

Gelbini dağılayırken,
Her seferin, her süzün
Cehaletle döyüdü.
Ürekte ağlayırken,
Sen güldün cehalete
Bes bu nece gülüşdü?"

P.D. s. 82

442 Prof.Dr. Maarife Hacıyeva, a.g.e. s. 19-20

Dermanı-azadlığı, loğmanı-eldir.

Neçeniz bir yere hey toplaşdınız,
Elaç tapmadınız bir derde yalnız.
Sabir, tek başına arzularından,
Yazdı milyonların derdine derman!⁴⁴³

Ölümünden bir yıl sonra, dostu Abbas Sehhet, onun eserlerini "Hophopnâme"⁴⁴⁴ adı ile neşrettirir.⁴⁴⁵ Mazlumları uyandıran, mübarezeye çağıran Sabir; Hophopnâme'de:

Sövdayi-müveddetden
Hali görünür başlar,
Bigane bilir ekser,
Gardaşları gardaşlar
Gözler dehi gan saçsın
Bitsin saçılan yaşlar.
Ağlar bize torpağlar,
Dağlar, dereler, daşlar,
Zınhar edelim hidmet
İnsanlığa, yoldaşlar
Geyret, a vetendaşlar!⁴⁴⁶

Bahtiyar Vahabzâde, "vatanın yaralanı, milletin gussası", "Nebi'nin, Settarhan'ın isyan sesi, hak sesi" olan Hophopnâme'yi⁴⁴⁷ okunulacak, kendisinden çok şey öğrenilecek bir kitap olarak tanıtır:

"Ohu bu kitabı ömrün uzununu,
Ohu gardaşını, ey gefil tanı.
Men ondan öyrendim bizim dövranı
Men ondan öyrendim nedir bu heyatı,
Men ondan öyrendim nedendir nicat.
Seyli-ten öyle temevvüde alıb dövrü berim,
Benzerem bir gocaman dağa ki, deryada durar.
Ne gem, uğratsa'da bir gün meni ifnaye zaman.
Men gedersemse, meramım yene dünyada durar."⁴⁴⁸

Musa Celil: Bahtiyar Vahabzâde, "akide, âmâl" uğruna vuruşan, zindanlara düşen Tatar Şair Musa Celil'in hatırasına "Uçun Neğmelerim" Poeması⁴⁴⁹ ile "Moabit" ve "Zindanda" şiirlerini⁴⁵⁰ kaleme alarak şairin binbir meşakkatle dolu hayatından bahsetmiştir.

Musa Celil, "yaratma aşkıyla yaşar." Saraylarda değil, zindanlarda, dolu yüreğini boşaltmıştır. "Dünyanın en güzel söz incilerini karanlık zindanlarda yaratmıştır."

443 I.Z. s. 166

444 Sabir "Molla Nesreddin" Dergisinde "Hop-Hop", "Ağlar-Güleyen" v.s. imzalarla yazılarını yayınlamıştır. Prof.Dr. Maarife Hacıyeva a.e. s. 6

445 a.e. s. 20

446 A.G. s. 116

447 a.e. s. 118

448 A.G. s. 123

449 M.Ş. s. 393-399

450 A.G. s. 25-26

"Ömrü fırtınalarla geçen" şair, "mukaddes akidesi" yolunda girdiği zindanlarda⁴⁵¹ "azadlık nağmeleri"yle "taş hisarları uçurmuş", bütün dünyaya sesini duyurmuştur.⁴⁵²

Musa Celil, 1941-1945 yıllarında Farisilerce hapsedildiği zindanda, on iki arkadaşıyla birlikte, gurbette ve zindanda, yüreğinde vatani yaşatmıştır.⁴⁵³ Ona zindanda "azatlık vaadedilmiş"se de o, düşmanı sevindirmek istememiş; "şerefle ölmenin saadet", "bahşış alınan azatlığın" da "esaret" olduğunu söyleyerek reddetmiştir.⁴⁵⁴ Kendi kurtuluşunu düşünmemiş ama şiiri azat olsun istemiştir:

O, hilas olmağı heç düşünmedi,
"Şe'rim hilâs olsun zindandan!"
-Üzüme gülermi meger taleyim?
Men de yaşayaram- eger taleyim
Şe'rime zindandan bir nicat verse
Men de öleceyem, şe'rim ölerse...

Ucun, neğmelerim, yaşadın meni!
Üstüme gülmesin çohda düşmenim,
Ah sizin ömrünüz ömrümdür benim!⁴⁵⁵

O, zindanda bir yıldan beri sabahı, yarınları düşünerek yazarken dışardaki "gözetçinin ayak sesleri" onun şiirinin "vezni, ahengi" olur. "Kan ile yazılmış canlı satırlar" onu geçmiş günlere götürürken;⁴⁵⁶ Sesi "haggın sesi", "zindanda yazdığı her bir nağmesi"de "ölüme vurduğu bir darbe"⁴⁵⁷ olur.

451 "Yaradmağ eşgiyle yaşayan oğlan,
Deme, yaratmağa saray gerekdir.
Ürek dolu olsa dayanmaz bir an,
Zindana salsan da dillenecektir.
Doldur üreyini dolmuş göy teklin,
Stüksüz gemidir mesleksiz insan.
Mügeddes egiden büyük meslekin
Keçirir ömrünü fırtınalardan

Dol ki boşalsan, beledir beli,
Gözyaşı yanarır gelb ateşinden.
Dünyanın en güzel söz incileri
Garazlık zindanda yanarır bezel!

A.G. s. 25

452 "Moabit" Şiiri A.G. s. 26

453 "On iki silahdaş-on iki dostuğ
Aldı bir günde, söndü bir günde
On iki silahdaş Veteniden uzag.
Yaşatdı Veteni ürelerinde
Sen bu dostlardaki birliye bir bah,
Könüller bir yolda, bir emeldedir,
Dostluğ berk ayagda berikiler ancağ
En büyük yoldaşlık çetin yoldadır.
Toya getmek için ve'deleşse de,
İki dost gederim bir yerde be'zen,
On iki yoldaşa ölüme getdi,
Bir yerde, bir günde ve'deleşmeden!

M.Ş. s. 397-398

454 M.Ş. s. 397

455 a.e. s. 399

456 a.e. s. 398

457 a.e. s. 397

Musa Celil, "o ganlı gadalı" yıllardan önce de şiir yazmaktadır, fakat onu meşhur eden "cellat baltası altında" zamana meydan okuyuşları olmuştur. Kendisi de zamanın üstüne çıkmış, şiirleriyle ölümsüzleşmiştir.⁴⁵⁸ İşte Musa Celil'in zindanda yazılan şiirlerinden de "Moabit Defteri" adlı eseri meydan gelmiştir.⁴⁵⁹

Bahtiyar Vahabzâde de "ölüm karşısında kahırılanmayan, zindanda, son saatinin gelmesini beklerken gamlanıp kederlenmeyen" Musa Celil'in⁴⁶⁰ "Moabit Defteri"ni okurken "zindanda büyüyen şairin azaplı günlerini", "her günü bir şiir, bir inci olan yüreğin azaplarını, ilhamın güllüğünü" ve "ölümü öldüren şairin kalbini" görerek⁴⁶¹ "Ucun Neğmelerim" poemasını kaleme almıştır. Kendisini adeta Musa Celil yerine koyarak onun o an neler hissedebileceğini de düşünerek, belki de o anı "yaşayarak" yazan Bahtiyar Vahabzâde, "ölümü beklerken kahırılanmayan büyük şairin" son anlarını şöyle anlatır:

Celil, garşındaki min seher kimi
Doğulur bizimçün her teze günde
Döyüş yollandı bir esker kimi
Döyüşden gayıtdı neğmelerinde.
Öldü...
Ölümüyle goca dünyaya
Elvide demedi,

O, salam-dedi.

-Dönerem ulduza, dönerem aya

Dönerem yurduma her ahşam -dedi.⁴⁶²

458 M.Ş. s. 396-397

459 "Ah, Moabit, Moabit! Ey esaret yuvası!

Gulağında calındı nece ölüm havası?
Dösemene çilendi nece esgin göz yaşı
Bir-birinden ayırdın nece yan, yoldaş?
Nece arzu, nece kam sende soldu, saraldı,
Nece ömrün yazın boran aldı, gar aldı,
Onların derdi ile alırdı mı sinen, de?
Ey esaret yuvası! Sen bildin mi sinende
Yarandı en möhteşem azadlık neğmeleril!.."

A.G. s. 26

460 M.Ş. s. 396-397

461 Önünde "Moabit Defteri"

Zindanda büyüyen şairin
Ezablı günleri,
Her günü-bir şe'r, bir inci,
Üreyin ezabı-
İlhamı güllüğü sevinci...
Her şe'r-ebedi heyata bir gedem,
Kitabın sonunda
Bu mezlum şairin
Ölümü öldüren
Gelbini görürüm...
İpekten zerifdi o ürek,
Ezaba dözerek
Ezabdan güç aldı
Eziydi,

Berkidi
büyüdü,

ucaldı...

A.G. s. 393

462 M.Ş. s. 399

Namık Kemâl: Vahabzâde, Tanzimat dönemi sanatçılarımızdan Namık Kemâl'i vatan ve millet sevgisinin bütün yoğunluğuyla verildiği bir beytiyle anar:

Ölürsem görmeden milletde ümmid ettim feyzi
Yazılın senge-gebrime Veten mehzun, men mehzun!

İfadeyle, Vahabzâde Namık Kemâl'in "öz zamanesinde, halkı için güzel günler arzusu ile çırpındığı"nı söyler.⁴⁶³

Nazım Hikmet: Bahtiyar Vahabzâde, 1957'de yazdığı "İlk Kitabın" isimli şiirini Nazım Hikmet'in Bakü'ye gelmesi dolayısıyla yazmış⁴⁶⁴ ve ondan övgüyle bahsetmiştir. Vahabzâde, aynı şu mısralarıyla hem Nazım Hikmet'in Bakü'de neşredilen "Güneşi İçenlerin Türküsü" kitabına işaret eder, hem de bizim için dikkat çekici şeyler söyler:

Düz otuz il bundan evvel, sen damla damla
'Al güneşi burda içib türküler' ötdün,
Bakı seni böyüttükçe sen de inamla
Üreyinde min bir sesli arzu böyütdün.

Anam Bakı senin de ilk mektebin oldu
Sen buradan pervazlanıp galhdın göylere
Ancag senin ömür yolun ne çetin oldu,
Garşıma gâh gaya çıhdı, gâh dağ, gâh dere.⁴⁶⁵

1957'den otuz yıl önce Bakü'ye geldiği belirtilen (1927) Nazım Hikmet Moskova'da bir üniversitede ekonomi-politik okumuş ve Türkiye'ye döndüğünde ise fikri yönden kendine yeni bir çizgi edinmiş; hem edebî hem siyasi manada bunu sürdürmüştür.⁴⁶⁶ İlhamını başka di-yarılardan alan Nazım Hikmet için Vahabzâde'nin "Sen buradan pervazlanıp kalktın göklere" demesi boşuna değildir. "Karşına kâh kaya çıktı, kâh dağ, kâh dere" derken de Nazım Hikmet'in Türkiye'deki kanun dışı faaliyetleri dolayısıyla hüküm giymesine gibi hallerini kastetmiyor olsa gerektir. Türk vatandaşlığından da çıkartılan Nazım Hikmet'in ölümü de Moskova'da olmuş, mezarı da.

Vahabzâde'nin otuz iki yaşında iken yazdığı bu şiirde Nazım'dan "yiğit" diye bahsetmesinin, esasen onun da içinde bulunduğu çevrenin, rejimin büyük etkisi ve katkıları olmuştur.⁴⁶⁷

463 S.B. s. 259

464 A.G. s. 46-47

465 a.e. s. 46

466 ".....Nazım Hikmet'in Moskova emrinde çalışan bir komünist olduğunu kimse inkâr edemez. Eserleri bu gerçeği bar bar bağınıyor.

Şiirlerini Türkiye'yi yok etmek isteyen bir davanın emrinde kullanan bir şairin maksat ve hüriyetini vesikalara dayanarak ortaya koymakla ilme ihanet ettiğine kâni değilim. Türkçe'yi güzel ve orijinal bir şekilde kullanması bir şairin vatanına ihanetini mazur göstermez."

M.Kaplan, Şiir Tahlilleri, .2. C. İstanbul 1980, s. 400-401

467 "Bir igidin heyatıdır ahı otuz il,
Otuz ilde çoh bulagdan sen su içmişen.
Görürsenmi Bakı artıg sen gören deyil
Bakı gibi sen özüñ de çoh deyişmişen!
Düz otuz il bundan evvel, sen heyran-heyran
Neğme dedin 'canın Bakı, gözün Bakıya'
Bir kitabla getmiş indi bizim Bakıdan,
Yüz kitabla gayatmışan bu gün Bakıya
Üreklerden alar ancag söz mayasını,
Şe'rin, sözün nece candan nece can almış
Nazım senin yüz kitabın öz mayasını
Bakımda yarattığın kitabdan almış."

A.G. s. 46-47

Nebi Hezri: Nebi Elekberoglu Babayev'in⁴⁶⁸ "Medallı Dilenci" şiirinden çok etkilenen, hatta sarsılan Vahabzâde aynı adla bir şiir yazar:

Şair sen zamanın hökmüne yandın,
'Medallı dilenci' sarsıtdı meni
Göz yaşı içinde bu güne yandın,
Şe'rinin alovu garsıtdı meni,
Amma bir metlebi unuttun belke.
Gardaş, eyni deyil Vetenle ölke.⁴⁶⁹

Aynı şiirde, şairin bir noktaya dikkatini çeker. Vatan ve ülke aynı değildir.

Neriman Nerimanov: Bahtiyar Vahabzâde, "tarihi büyük şahsiyetlerden" biri olan "İnkılapçı edip Neriman Nerimanov'dan büyük bir hayranlıkla bahseder:

"Yarım asırlık ömründe bu adamın şahsiyetinde birce gölgeli nokta, benliğine leke sürececek bir sayfa olmamıştır. Öyle bil ki, ömür yoluna çıkmadan evvel bu adam son hedefini belirlemiş ve bu yolda inamla adımlamıştır. Çünkü Neriman büyük insan idi. Büyük harfle yazılan İnsan! Neriman halkın bağrından doğmuş bir itiraz sesi idi, bir isyan idi, bir inkılab idi."⁴⁷⁰

Vahabzâde'nin Nerimanov'da begendiği, onun "halka lüzum olan her şeyden bahsetmesi maariften medeniyetten, ana dilinden, dilin sağlığından, inkısaftan v.s."⁴⁷¹ Bundan dolayıdır ki, Vahapzâde onun "bediî obrazının yaranması"nı arzular. Bu konuda yapılan iki çalışmadan söz eder: Mirze İbrahimov'un "Közeren Ocaklar" Piyesi ve Neriman Hesen-zâde'nin "Neriman" poeması. Bu iki teşebbüsü de alkışlar, tenkit eder.⁴⁷²

Bahtiyar Vahabzâde, Nerimanov'un yazıcılığına dikkat çekerek onun "hayatının halk hayatı ve halkın mübarezesi ile kaynayıp karıştığını" söyler.⁴⁷³

Neriman Hesen-zâde: Vahabzâde, Çağdaş Azerbaycan şairlerinden Neriman Hesen-zâde'nin⁴⁷⁴ "Neriman" isimli poemasını tahlil ederken onun Nerimanov'un inkısaftan kademeli olarak inandırıcı yolda anlattığını söyler. Hesen-zâde Nerimanov'u canlı bir insan gibi

468 "10 Aralık 1924 tarihinde Bakü'nün Hırdalan köyünde doğan şair. 1941 yılında liseyi bitirmiş, bir süre çiftçilik yapmış bu arada ilk şiirini yayınlamaya başlamıştır. Azerbaycan radyosunda da spikerlik yapmıştır. 1945-1947 yıllarında Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin "Vatan Yolunda" isimli dergisinde çalışmıştır. 1947'de Leningrad Üniversitesinin edebiyat bölümüne girmiş, iki yıl sonra Maksim Gorki Edebiyat Enstitüsüne başlamış. 1952'de eğitimi tamamlayarak Azerbaycan'a dönmüştür. Edebi faaliyetlerine devam eden Nebi Hezri 1971-1979 yıllarında Kültür Bakanı yardımcılığı da yapmıştır. Yetmiş yakın eser veren Nebi Hezri'nin eserleri çeşitli dillere de çevrilmiştir."

Selâhaddin Kılıç, Nebi Hezri - Gam Defteri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 7-8

469 Ü.H.G. s. 22

470 S.B. s. 123

471 a.e. s. 123

472 a.e. s. 124-125

473 a.y.

474 "Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde de çalışan N.Hesen-zâde "Mensup olduğ halkın tarihi, bugünü ve geleceği, sanatkar ve zaman beşer evladının manevi aheni bu alemde cereyan eden psikolojik duygular, aşkın tadı-tuzu ve azabı gibi beşeri mevzular dile gelir. Neriman Hesen-zâde; insan haslet ve muhabbetinin ölçülmez ve mukayese edilmez gücünü ve kudretini büyük sanatkarlıkta tasvir etmiştir. 1920'de Azerbaycan'da cereyan eden hadiseler ve 1989'da Azerbaycan üzerinde oynanan oyunlar, Azerbaycan'ın kaderi meselesi onun eserlerinde ana hat olarak göze çarpar. Halkın alınyazısından daima şikâyetçi olan şair, henüz gençlik devresinde iken yazdığı şiirlerinde de bu narazılığı kaleme almıştır."

Prof.Dr. Maanle Hacıyeva, "Yıllardan Kalan" Samsun 1994, s. 60

muhabbetti ve nefreti ile tasvir etmiştir.⁴⁷⁵ Fakat bu poemada Nerimanov'un çevresindeki edebî muhitin, zamanındaki edebî cereyanların, mekteplerin, şahsiyetlerin üzerinde gereğince durulmamış; onun yazıcılığı, yaratıcılık ıztırapları ihmal edilmiştir.

Bu poemada 'Neriman'la beraber poemanın müellifi Neriman'ın öz obrazı'nda görülür. Vahabzâde yer yer, bu poemadan güzel bulduğu bölümleri pasaj pasaj vererek, görüşlerini açıklamaya devam eder.⁴⁷⁶ Poemanın en canlı yeri ve en güzel yerlerinden biri de -Vahabzâde'ye göre- 'Neriman'ın çar generali Elaga Şihlinski ile görüş sahnesidir.⁴⁷⁷

Nesir Sadıgzâde: Vahabzâde "Saadet Nedir?" şiirini Nesir Sadıgzâde'ye ithaf etmiştir.⁴⁷⁸

Nesimî: XIV. yüzyıl sanatçılarından Seyyid Nesimî, Vahabzâde'yi etkileyen sanatçılardan biridir ve onun eserlerinde sık sık Nesimî'yle karşılaşılır:

*Bu hüner önünde baş eyirem men
Öten zamanlarla fikrim öpüşdü
Ölüm ayağında, 'Enel-Hagg'-deyen
Menim Nesimî'm de yadıma düşdü.*⁴⁷⁹

Vahabzâde, Nesimî'yi niçin sever? Nesimî'yi sever çünkü onun sanatının büyüklüğü "hakikati demesi"ndendir. Nesimî "gerçekçilik sembolü, korkmazlık timsali, inkılap çarçısı"dır.⁴⁸⁰

*Tarih boyu bu dilde hagg neğmesi ohunmuş
Haggın öz sesi kimi*

*Bu dilde üsyan etmiş ehkâmlara Nesimî
Danışıldır bu dilde Mısırlı gılgıncın sesi,
Settarhanın gezebi, Sebirin gehgehesi.*⁴⁸¹

Bahtiyar Vahabzâde, bu dünyada herkesin kendi derisi, hayatı için yaşadığını, fakat Nesimî'nin kendini derisi soyulması pahasına akidesini vermesini takdir eder. Onu bu yüzden de sever. Sanatıyla bayrağa çevrilen⁴⁸² Nesimî için der ki:

475 S.B. s. 124

476 "O geldi yurduma bir soyguncutek,
Sense öz yurdunda galdın yolçutek
Sen indî bildinmi cenab necidir?
Sen ona yalvardın doğma seninde,
O sene lağ etdi yad lehçesinde,
..Deye bilirdin ki, get ingilisce
Danış öz ingilis memleketinde
Demedin desse de söz üreyini,
Özgedin istedin öz çöreyini!"

S.B. s. 125

477 a.e. s. 126

478 İ.Z. s. 17

479 a.e. s. 34

480 S.B. s. 6

481 P.D. s. 210

482 "Güddü derisini çöhu dünyada

Sen verdin özüni öz egidene.
Derini soyunup büründün oda.
Büründün eşğine, düz egidene
O cür yaşamadı, bu cür ölmevi
Özün beyenmişen, özlün seçmişen
Heyatın bir yana, danib her şeyi,

"Ben Nesimî'yi önce bu yenilmezliğine, korkmazlığına, sebatına ve sözün geniş manasına da mertliğine göre seviyorum. Meslek ve akide şairi olduğu için seviyorum. Nesimî için, sanat büyük fikirlerin ifade vasıtası, fikir silâhı olmuştur."⁴⁸³

Vahabzâde, Nesimî'ye atfen yazdığı "Ulu Dünyam" isimli şiirinde, "uzak asırlardan, ölü dünyadan diri dünyamıza nefesi gelen, derisi soyulan şairin sesinin bugün herkesi mertliğe çağırıldığını"⁴⁸⁴ söylerken bir başka şiirinde de onu "hak uğrunda canından geçen Galile'ye benzetir."⁴⁸⁵

"Zulme karşı koyan bir halkın yiğitlerinden" biri olan Nesimî'nin sanatı "devre, zamana sığmamış", onun "aşkı, hüneri tarihe örnek" olmuşsa da hemasırları tarafından anlaşılmamış, "şiiri taşlanmış"tır. Fakat bugün torunları onu alkışlamaktadır.⁴⁸⁶

Onlar aldanmadı şöhrete, ada
Yaşarken hagg dedi, haggdan dönmedi.
Nesimî derisi soyulanda da
Ganı aha-aha 'enel-hag' dedi⁴⁸⁷

"Ben Hakkım" diyerek Allah'ı özünde bulan, "Paklığa 'Allah' diyen Nesimî -Hallacı Mar-sur ile- bu âlemi güzel emelleriyle hayatın fevkine yükselttiler."⁴⁸⁸ "Nesimî der: 'Benim Hakk, benim hakikat' yani ben hakkı, hakikati derketmek kudretine malikim. Başka sözle ben ka-dirim."⁴⁸⁹

*Nesimî söyledi -Allahdır insan
Onun güdretile dünya bir zaman
Gülistan olacag,
Cennet olacag!..
İnsanın gücüne inandı!...*

ancag

Bu günse...

başgadır hökmü zamanın.

*Cohanı gorhudur insan fitnesi.*⁴⁹⁰

Bahtiyar Vahabzâde'nin, Nesimî'de beğendiği bir başka yön de onun yaratıcılığındaki "özünü derketme", "özünü tahlil etme meselesi"dir. "Nesimî, insanın Tanrı seviyesine, insanın gücüne inanır. Daha doğrusu Nesimî, insanı Tanrı gibi derk ettiği tabiatın bir zerresi hesap eder. Nesimî'ye göre, biz özümüzü derk etmekle tabiatı, toprağı, Allah'ı derk etmiş oluruz. Umumiyetle insanın özüne derk etme yollarındaki azapları, ıztırapları çok meraklıdır ve bu hisler bana çok tanıstır." diyen Bahtiyar Vahabzâde, Nesimî yaratıcılığının da bu büyük

Sen öz ölümünde heykelleşmişen
Beyrağa çevirdi senetin seni
Esrinden yüz iller durdun önde sen
Heyatında deye bilmediyini
Dedin ölümüne, ölümüne sen.

A.S.S. s. 19

483 S.B. s. 6

484 P.D. s. 137

485 a.e. s. 31

486 A.S.S. s. 19-20

487 B.Ü.D.F. s. 185

488 a.e. s. 233-234

489 D.G.I. s. 262

490 D.S. s. 120

mesele üzerine kurulduğu için "asıl ve büyük edebiyat" olduğunu söyler. Ve "Nesimi, mevzularının genişliğine ve derinliğine, felsefesinin büyüklüğüne göre yalnız bir halkın değil, bütün dünyanın fikir mücahitlerinden hesap olunur."⁴⁹¹

Vahabzade, bu büyük, çetin meseleyi kendine hedef seçerek "insanın özünü derketme" faaliyetleriyle ilgili birçok şiir yazdığı gibi "Feryad" piyesinde de bu konuyu işlemiştir.⁴⁹² O, der ki: "Şair yarata yarata kendisini yaratır. Kendisini idrake doğru gider. Kendisini idrak ise Allah'ı idrak eder. Kendini bulan Allah'ı bulur. Benim Allah'ı derketme yolundaki düşüncelerim... 'Feryad Piyesinde' bulunmaktadır."⁴⁹³

Nevai: Çağatay Türk Edebiyatı'nın güçlü şairi, Ali Şir Nevai (1441-1501), Bahtiyar Vahabzade'nin bir şiirinde şöyle geçer:

*Şöhretlendi gedim Sibir düzleri,
At çapdılar düz Altaydan Oğuza
Nevainin şirin-şirin sözleri
Körpü saldı Çıgıtaydan Oğuza,*⁴⁹⁴

Nizami: Bahtiyar Vahabzade, Nizami Gencevi'yi (1141-1203) sık sık şiirlerine misafir etmiştir. Birkaç yerde de Fuzûlî ve Nizami'yi yan yanadır.

*Nizami'nin Fuzûlî'nin
Hikmetinden ibret aldı
Bu hikmetden*

*Sedegetten
bu geyretten
Sehavetden,*

*Maya tutdu cöherimiz.*⁴⁹⁵

Mehmed Emin Resulzade'nin "Azerbaycanlıların sade vatanperveri değil, millî duyguları daha çok kabartan" şahsiyeti olarak takdim ettiği Nizami "yalnız Azerbaycanlıların değil, bütün Türklerin övünce"dir. "O Türklüğü idealleştirmiş" bir şairdir.⁴⁹⁶ Bahtiyar Vahabzade de bu bayraklaşmış sanatçının "Hamse"sinden zaman zaman alıntılar da yaparak hem eser, hem Nizami hakkında fikirlerini söyler. O, vakitler Nizami'ye, padişahlar büyük destanlar sipariş verir. Azerbaycan, 12. Asır Atabey hükümdarlarından birinin isteği üzerine, Leyla vü Mecnun'u kaleme alan Nizami, eserini farsça yazmak zorunda kalır. Vahabzade bu hali şöyle dile getirir:

*Her setri bir hezine, her sözü bir
pehlavan
Heyfl.. Ana dilinde yazılmamış bu destan
Bah burada gör nece hal vurubdur Nizami,
Öz büyük arzusunu doldurubdur Nizami
Daşüzlü ganunların şahtasında, garında.*

491 S.B. s. 6-7

492 "...Meselen 'Feryad' piyesini yazmak için men Nesimi'nin söykendiyi hürriyeti, onunla bağlı sofilliği bilmieli idim. Bunun için birinci növbeye Türk gaynaglarını araştırmalı oldum. Çünkü Nesimi ve onunla bağlı hürriyet bizim edebiyatşınaslığımızda yahşi öğrenilmemiştir."

Ş.G.G.Y. s. 268

493 Bahtiyar Vahabzade'nin kendi özel mektubundan.

494 P.D. s. 48

495 a.e. s. 78

496 Tağı Halisbeyli, "Nizami Gencevi ve Azerbaycan Kaynakları, Azmeşr, Bakı 1991, s. 5

'Ey gullug halgaları!' siz o senetkârında

Gulağını sıhdınız, unuttu öz dilini.

*Danışa da bilmedi, yandırdı söz dilini.*⁴⁹⁷

O, "baba Nizami'nin 'Hamse'si, "öz ruhu, öz sesi baba, dede ocağının nefesi gibi" evlenip giden kızların "çeyizi"ne konulmalıdır inancındadır. Çünkü bu eser bize "kökümüzden habber verir", "bize bizi tanıtır." O kitapla "ocaklarda tütsülen, asrımıza akıp gelen ruhumuzu" çocuklarımıza bahsetmiş oluruz.⁴⁹⁸ Gelin giden kızlara, karşılaştıkları zor durumlardan çıkmak için "Hamse"yi, oradaki "Heyirle Şer destanı"nın açıp okumalarını tavsiye eder.⁴⁹⁹

Nizami'nin Hamse'sinden "İskendername"ye⁵⁰⁰ "Yeddi Güzel" poemasına⁵⁰¹, "Hüsrev ve Şirin"⁵⁰² e zaman zaman atıflar yapan Bahtiyar Vahabzade ondan neler öğrenebileceğini de açıklar:

Hemse deyir:

*Zülm hükm eder, hagg eyilmez.
Şer, heyiri kese bilmez.*

*Hagğı bükme gorhuya sen,
'Hemse' sene öyredir ki,
Verdişini hüner bilen*

Louğalara

*Fitne kimi ders veresen
Bu kitabdan ohu, öyren*

*Sen Leylinin vefasını
Bizim ulu nenelerin*

Dözümünü,

Cefasını,

Bil ki, sen de bir yuvanın

*direyisen.*⁵⁰³

Osman Sarıvelli: Ünlü yazar ve şair O. Sarıvelli, Vahabzade'nin "Ad Güntü" isimli şiirinin başında iki mısraıyla yer alır.

Oğul fayda yohdur biz goyan addan.

*Özün hüner göster; özün ad gazan.*⁵⁰⁴

Oktay Akbal: Bahtiyar Vahabzade, 1968 yılında Taşkent'teki Asya-Afrika Yazarlar Kongresinde Oktay Akbal ile tanışmış ve sohbet etmiştir. Bu sohbet esnasında Bahtiyar Vahabzade'nin "şiir, sanat anlaşılır olmalı, ananevi şiir şekillerinde de asrın fikirlerini demek mümkündür," sözlerine Akbal karşı çıkmıştır. "Orta Asyadan Baltık Sahilindek" adlı bir kitap yazan⁵⁰⁵ Oktay Akbal, aynı isimli büyük hacimli makalesinde de Bahtiyar Vahabzade ile aralarında geçen konuşmadan yola çıkarak yazmıştır ki;

497 Ş.H. s. 143-144

498 P.D. s. 75

499 a.e. s. 76

500 a.e. s. 77

501 P.D. s. 76

502 a.e. s. 77

503 a.e. s. 76-77

504 İ.Z. s. 30

505 "Oktay Akbal 1967'ci ilde ülkemizde olmuş ve bu münasibetle 'Orta Asyadan Baltık Sahilindek' adlı marağı bir

"Vahabzâde, şiirde ananevi formlardan ayrılmayı sevmeyiz... yeni manalar köhne formlarda verilemez deyince verilir, biz veririz" diyor. Acaba nasıl veriler? Türk şiirinde modern akımların, dumanlı bir edebiyatın kökten kaçışın tehlikeli olduğunu söylüyor." (Hiroşimalar Olması, İstanbul, 1976, s. 85)⁵⁰⁶

Taşkent'te başlayan sohbet İstanbul'da da devam eder; Vahabzâde, Oktay Akbal'a anlattığı olmanın sebebini "halk için yazmak" şeklinde açıklar.

Oktay Akbal'ın "Yaşasın Edebiyat" kitabıyla ilgili birkaç yorumu da yer veren Vahabzâde, şiirin anlaşılır olması; şairin manayı gizletmemesi yolundaki görüşlerini açıklar.⁵⁰⁷

Oļjas Süleymanov: Kazakistanlı milliyetçi bir şair olan Oļjas Süleymanov, Bahtiyar Vahabzâde'nin yakın arkadaşısıdır. Azerbaycan'ın zorlu günlerinde Vahabzâde ile aynı duyguları paylaşmıştır.⁵⁰⁸

Resul Rıza: "Ölmez eserleri ile ölmezlik kazanmış kudretli şair Resul Rıza⁵⁰⁹ halkına kulluk etmiş bir şairdir. Onun eserleri bugün halkın serveti ve tesellisi"dir. Resul Rıza için Vahabzâde şunları söylüyor:

"Resul Rıza, halkımızın inkılaptan sonra yetiştirdiği büyük simalardan biridir. Onun tercüme hali halkımızın otuzuncu yıllardan bugüne kadar ki hayat ile öyle bağlanmış ki, o, öz hayat ve mübarezesinde halkın hayat ve mübarezesini yaşatmıştır. 30-40. yıllarda halkımızın maarif ve medeniyet sahasında kazandığı nailiyetler, Büyük Vatan Muharebesi yıllarında faşizme karşı döğüşlerdeki kahramanlığı, muhabereden sonraki ve şimdiki başarılarımız bütün bunlar Resul Rıza'nın yaratıcılık biyografisinde ayna gibi öz aksini bulmuştur.

Ömrünü halkın hayatına karıştıran, kendi hayatını değil halkın hayatını yaşayan büyük şahsiyetlerin ömrü halkın ömrü kadardır..."⁵¹⁰

Rıfat İlgaz: Bahtiyar Vahabzâde, 1968 yılı Taşkent, Asiya-Afrika Yazıcıları Kongresinde şair Rıfat İlgaz ile de tanışmıştır.⁵¹¹

Samed Vurgun: Vahabzâde doktorasını Samed Vurgun'un hayat ve yaratıcılığı konusunda yapmıştır.⁵¹² Kendisine üstad kabul ettiği Samed Vurgun'a birçok şiirinde yer verdiği gibi,⁵¹³ onun hakkında "Halçın Oğlu-Dünyanın Oğlu"⁵¹⁴ ve "Folklor ve Samed Vurgun Poemiyası"⁵¹⁵ başlıklı incelemeler de yazmıştır.

Vahabzâde, Samed Vurgun'u, üstadını-hangi yönleriyle daha üstün tuttuğunu veya onu niçin sevdiğini yıllarca düşünmüş; daha mektebli iken onun şiirleriyle büyümüş, gıdalanmış birisi olarak şunları söyler:

".....Vurgun şiirinde ifadesi çetin olan, sırt çetin açılabilircek öyle büyük bir sadelik var ki bu sadelik önünde hayret etmemek olmaz. Mükrekpleikteki sırt açmak, incelemek ne kadar kolaydırsa, sadelikteki sırt açmak, parçalamak o kadar zordur."⁵¹⁶

Kitap yazmıştır. Hermin kitapta o, Oktaybr sosyalist İngalabından sonra millî respublikaların gazandığı büyük nailiyyetlerden söz açır. Yeri gelmişken Oktay Akbal'ın "Yaşasın Edebiyat" kitabından bir misal çekmek isteyirem...."

S.B. s. 259

506 a.e. s. 260-261

507 S.B. s. 261

508 Ş.G.G.Y. s. 221

509 Halk şairi Nigar Refibeyli ile evli olan Resul Rıza'nın oğlu da yazar Anar Resulzâde'dir.

510 D.G.I. s. 175

511 S.B. s. 260

512 Bahtiyar Vahabzâde, "Samed Vurgun", Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakı 1968

513 S.B. s. 64-69

514 a.e. s. 70-82

515 A.G. s. 36, M.Ş. s. 97, S.E. s. 2.C. s. 64-120

516 S.B. s. 64-65

Bahtiyar Vahabzâde, Samed Vurgun şiirinde "sadelige, akıcılığa ve yüreğe yatımlılığa" meftundur. Samed Vurgun, "halk ruhuna, halk edebiyatına söykenen bir sanatın en güzel örneklerini" vermiştir. Onun şiirlerindeki sadelik "Vagif" şiiriyle ilgilidir. Vagif şiirindeki sadelik de onun halk edebiyatından etkilenmelerine bağlıdır.⁵¹⁷ Vahabzâde, Vurgun'dan şu örneği verir ve bu konudaki fikirlerini söyler:

Hudaya, insanın halı yamandır,
Neler çektiğimiz sene ayandır
Me'nası var mıdır min teriğetin
Aç.. aç gapısını sen hegigetin
Ne olur, bir yeni ışık ver bize-
Bizim kor yaranmış gözlerimize.⁵¹⁸

"Bu şiirdir, ya şag şag sağıldayan çeşme? Manayı bırakalım bir tarafa... Sözler yapraklar gibi huşurda, çeşme gibi aheste aheste nağme okur, sözler okur.. Dil hiçbir yerde dolaşmaz, hata yapmaz. Çünkü bu şiir yürekte çıkıp, sözden süzülüp satırlara dizilmiş...."

Şimdi gelelim manaya... Bu parçadaki bütün ifadeler halk düşünce tarzından, söyleyiş tarzından gelir. Halk 'halim pistir' demez, 'halım yamandır' der....."

Samed Vurgun'un "sanatı halk toprağından boy atmış, asrın en ileri fikirlerinden istifade etmiştir. Bu iki amile göre de zamanın büyüklerindendir."⁵¹⁹

"Samed Vurgun edebiyata halk yaratıcılığından, aşık şiirinden geldi. O, ilk yaratıcılığında bile aşık şiirinde olduğu gibi gayri-adi ve büyük fikirleri, adı, sade ve samimi şekilde demeyi becerdi. S. Vurgun'un şiirlerinin kudreti onun bu sadeliğinde ve samimiyetinde idi."

"Asıl halk şairi",⁵²⁰ "Bu koca aksağı Azerbaycan halkının sembolüdür", "Nizami felsefesi, Fuzulî kederi, Hakanî mübarizliği", "Nesimi hikmeti", "Vagif samimiyeti", "Koroğlu kahramanlığı", "Sabir gülüşü" Samed Vurgun'da bir araya gelmiştir.⁵²¹ Ve Samed Vurgun'dan şu mısralar:

El bilir ki sen menimsen
Yurdum, yuvam meskenimsen,
Anam doğma Vetenimsen,
Aynılarmı könül candan
Azerbaycan Azerbaycan.⁵²²

Samed Vurgun'un "Gız Gayası" poeması⁵²³ "Ay Efsanesi"⁵²⁴ "Bulag Efsanesi"⁵²⁵ "Ölen

517 S.B. s. 66

518 a.e. s. 67

519 S.B. s. 67

520 "... Onun şiirlerindeki sadelik ve semimiyet, elbette, söykendiği halg edebiyatından gelir. buna göre de S.Vurgun halg şiirinin yalnız formasından değil, mezmunundan da senetkârcasına istifade etmeyi bacardı. Samed Vurgun esli halg şairidir....."

S.B. s. 75

521 S.B. s. 68

522 a.y.

523 S.B. s. 76

524 "Yerler eşitmemişdir

Gördüyün dehşetlere

Senin üyan sesini.

Ancak yer oğulları

Yazdı senin şenine

"Ayn efsanesi"ni."

M.Ş. s. 144

525 S.B. s. 76-81

Mehebbet" poemalarıyla, "Ferhat ve Şirin" piyesi⁵²⁶ hakkında ayrı ayrı bilgiler veren Bahtiyar Vahabzâde, şairin II. Dünya Savaşı'na katılan 416. Diviziya ziyaretini de poemasında söz konusu eder.⁵²⁷

Bahtiyar Vahabzâde, bir şiirinde de S. Vurgun'un yaşlılık zamanlarından bahsederek "Şair ne tez gocaldın sen!" der:
Şair galdı tribunaya
Dağ başına gondı gartal
Nefesini derdi hamı,
Bir süküta gerk oldu zal

El bilir ki sen menimsen...
Deyib durdu, nefes aldı.
O duruhdu, o tutuldu.
Şe'rin dalı harda galdı?

Niye susdun, niye şair?
Pert eleme gel meni sen.
Unutdunmu gençliyinde
Ohuduğun neğmeni sen.⁵²⁸

Sabir Rüstemhanlı: Vahabzâde, Çağdaş Azərbaycan şairi Sabir Rüstemhanlı'ya "Telik" isimli şiirini ithaf etmiştir.⁵²⁹

Sahir: Güney Azərbaycan şairlerindendir.
Böldüler guşları alemde meger
Bize de çatdı-o aqlar bayguş,
...Yanar eflâki de minlerce çırag,
Bize bir şe'm, bir evize de yoh.
Sahir'den alınan yukarıdaki dörtlüğü şiirinin başına alarak Bahtiyar Vahabzâde "Sahire Cevab" şiirini yazmıştır:

526 a.e. s. 77

527 "Bu Vurgun deyilmi?

Men ele bildim
Bütün Azərbaycan bu sengerdedir.
Hamıya bir-bir

gelib el verir
ağsaçlı şair.

Sonra bir kenarda gelib o durdu,
Ele bil astaca şe'r ohuyurdu...
Onun dağlar kimi ilk gametinden,
Gartal bahuşından, ezametinden,
Şe'r sepeleldi üreyimize,
arhası bize.
Pulemyot dalında yatan Perviz
bir heyil bahdı,
Perviz bunu duyub ayağa galdı.
Dedi: -Galhma, oğul, bu sengerde sen
Ucasan, böyükse, min defe menden..."
S.E. 2.C. s. 64

528 A.G. s. 36

529 P.D. s. 42-44

Şe'rinin sehrine düşdüm, Sahir,
Demisen her sözü mahir-mahir.
Veteni şöhrele gurban elese şair olan
Vetenin derdine dünyada tapılmaz derman.⁵³⁰

S. Murtazayev: Bahtiyar Vahabzâde, dilci alim S. Murtazayev'in "İnsanla Torpagla Üz-üz" kitabı üzerinde yazdığı yazısında⁵³¹ bu kitabın "zamanın öz meyvesi" olduğunu söyler. Kitaptaki "fikirler ve arzular, feryadlar, hüçkunklar" herkesin kalbinden geçen, evlerde fısıldaşan şeylerin kitaplaşmış halidir.

Vahabzâde, bu kitabın müellifini bize şöyle tanıtır:

"Uzun yıllar respublikanın mühtelif rayonlarında raykomun birinci kâtibi vazifesinde çalışan, hem de yalnız vazife borcunu icra etmekle yetinmeyip çalıştığı rayonun kendine has yönlerini adamlarının psikolojisinden tutmuş, zayıf ve kuvvetli taraflarına kadar herşeyi derinden tedgik edip öğrenen ve buna göre de nefesi deyen yerlerde özünden sonra iz bırakan S. Murtazayev bu kitabı derin müşahadelere esasında yazmıştır."⁵³²

"Hayatın özünü görtüp, insanların nefesini duyup toprağın kokusunu hissederek" yazdığı kitabıyla "dilci Murtazayev" yerine "içtimai hadim Murtazayev" konuşur: 20. yıllarda itibaren kentli ve toprak ilişkisi, kolektifleşme devri mülâhazaları, Stalin'in şahsiyetine prestişin fel-sefesi, Stalin ve Bağirov müstebitliyi..."⁵³³ dile getirilir.

Semed Mensur: Bahtiyar Vahabzâde, Semed Mensur için, onu anlatan bir şiir yazmıştır: "Semed Mensur'a", Bu şiirin başına da aynı şairin bir şiirinden iki mısra almıştır:

Hugug hugug ne gözle şey yetişmez ise elim
Men ölmüş olsam unutmı huguga hesretimi.⁵³⁴

Vahabzâde, S. Mensur'u Hallacı Mansur'a benzetir. S. Mensur'da "hagg" yanında müca-dele verenlerdendir. Her şeyin özüne, kaynağına, asıl rengine bakar; ardında zor, güç bulunan aşka inanmaz; insanı aldatan yüzde görünen süslerle "göz okşayan, iman çalan" imanlara da inanmaz, kanmaz.

Semed Mensur, milletini, vatanını seven, onun dertleriyle dertlenen bir şairdir. Tıpkı Sabir gibi. Ama gelecek güzel günlere de inanır.

Onun şiiri bir "namus mücessemi" olmuştur. Çünkü S. Mensur "namus, vicdan, iman" için vardır.⁵³⁵ Mensur gibi darağacına çekilse de sözünden dönmez, öz mesleğinden dönmez, dost yüzlü düşmanlara da kanmaz:

530 N.H. s. 16

531 Ş.G.G.Y. s. 323-327

532 a.e. s. 323

533 a.e. s. 324-325

534 N.H. s. 29

535 "Mensur kimi haggdan yapıpıb hagg dedi Mensur,

Hesret galib öz haggına çoh göymedi Mensur.

Her metlebin öz meğini, öz rengini gördü.

Ardında kudret dayanan "eşge" tüpürdü.

Aldanmadı üzlerdekî kirşanlara Mensur.

Göz okşayan, iman çalan, "imanlara" Mensur!

Halgın o, büyük derdine Sabir kimi yandı

Bir gün doğacak ulduza gelbile inandı

Ey namusu şerinde mücessem olan insan,

Namusuna; vicdanına imanına gurban!

N.H. s. 29

Öz hisletin olmuş sene şe'rinde tehellüs
Mensur kimi sen dara çekilsen de sözün söz

Merdlik megamından kişi tek enmedi ruhun,
Çirkinlere çirkin dedi, çirklenmedi ruhun.

'Rengdir' - dedin her megsede goydunsa da bir ad,
Öz meslekin ancak bize reng olmadı üstad.

Aldanmadı dost çöhrəli bic düşməne Mensur,
Rehmet Sene, rehmet sene, rehmet sene Mensur.⁵³⁶

Seyavuş Memmedzadə: S. Memmedzadə, Azərbaycan Türk Edebiyatının güzel numunelerini Rus diline çevirerek, onları Rus okuyucusuna tanıtmıştır. S. Memmedzadə tercüme faaliyetinin yanı sıra Rus dilinde bir çok şiir kitabı yayınlamıştır.

Şiirlerinde kendine has poetik bir üsluba, yazı tarzına sahip olan S. Memmedzadə, Bah-tiyar Vahabzadə'nin şiirlerini de Rus diline tercüme etmiştir.⁵³⁷

Seyavuş Memmedzadə, ana dilini ve onun inceliklerini de çok iyi bilir. Vahabzadə, onun "şiir dilindeki nağme şiirliğini ve akıcılığını" göstermek açısından şu örneği vermiştir:

Bu alemde el derdine yanan var,
Babaları hürmet ile anan var,
Unutma ki, vatan adlı anan var.
Canın öz vatanında
Şanın öz vatanında
Tanın öz vatanında

Namerd görsen, yazma elin adına,
Dar gününde elin çatır dadına.
Ucalsan da göyün yeddi gataına,
Canın öz vatanında
Şanın öz vatanında
Tanın öz vatanında.

"Bu bentlerin sonunda ki Tanın öz vatanında" mısrasındaki fikir, şiirin esas konusunu teşkil eder. Şair çok iyi bilir ki, öz vatanında tanınmayan, kendi halkının sevimlisi olmayan bir sanatkar başka halkın sevimlisi olamaz! Buna göre de:

El deryadır, elin çatmaz dibine,
Sen gapılma ham heyalın debine,
Haram gatma ilhamına, tebine,
Tanın öz vatanına....⁵³⁸

536 a.e. s. 30

537 "Doğrusunu deyim ki, benim yazdığım rus diline çevirdiği zaman dilimizdeki mütkekeb ibareleri, hüsusen idiomatik deyimleri serrast tercüme ede bileceyinden evvel ehyaat ederdim. Sonralar gördüm ki, Seyavuş benim seçti sonaladığım şiirin halı deyimlerinin, mütkekeb ibarelerin rus dilindeki karşılığını büyük ustalığa tapır, bediliyi sahlamağa meblebi degig tercüme etmeyi bacarır. Şübhesiz, hep iki dili mükemmel bilen, sözün reng ve çalalarını birbirinden seçib yerine göre deyişen, me'nalarını hiss eden adam bu cür ustalığa sahib ola bilər. Men Seyavuşda bu mahareti gördüyüme göre onun ana dilinde şe'r yazmağa başladığını eşiedinde bunu teccüb etmedim, eksiine sevindim. Çünkü men onun gelimine beled idim. Bunu, şairin ohucularımıza tegdim ettiyimiz 'Günebahan İnsanlar' kitabının özü sübut edir."

538 D.G.I. s. 167

D.G.I. s. 166

Vahabzadə, S. Memmedzadə'nin şiirlerinden bir kaçını da değerlendirdikten sonra, onun halk şiirini mükemmel olarak bildiğini, ondan istifade ettiğini; insan hislerinin derinliğini, anlayıp, şiirine de yansıttığını söyler. Kendine has, orijinal ifadeleri olan Memmedzadə'nin çok güzel tablo şiirleri vardır.⁵³⁹

Süleyman Rehimov: Azərbaycan Türk edebiyatının "esas sütunlarından biri" "halkının ağsaggalı", "halk ruhunun ve maneviyatının derin bilicisi", "müdrük sanatkar" Süleyman Rehimov'un altmış yıl içinde meydana getirdiği eserlerle "halkının düşünce tarzının, manevi dünyasının adet ve ananelerinin, folklor ve etnografyasının aynası" olmuştur. Bu da onun "sanatının büyüklük alemtidir."

Kudretli yazıcı, "karakter ustası" Süleyman Rehimov ana toprağına vurgundur. Halkını anlatması sanatının en büyük yönüdür. Bahtiyar Vahabzadə ve nesli onun eserlerinden manevi gıda ve ders almıştır.⁵⁴⁰

Rehimov'un eserlerindeki "tipler canlı, ölmez karakterler seksen üç yıllık ömründen ayrılan ebedi obrazlardır.⁵⁴¹ Cismani ömrünü, manevi ömürlerle ebedileştiren" bu sanatkar "milletinin hayatında ebedi yaşamak hakkını kazanmıştır."⁵⁴²

"İnkılaptan sonra yetişmiş kudretli sanatçılardan" olan S. Rehimov, otuz yıllık gergin yaratıcılık emeğinin neticesinde, "Şamo", "Saçı"⁵⁴³, "Mehmar", "Aynalı" gibi ölmez sanat eserleri vermiştir.

Hayatı, yaşayış tarzıyla halkının içinden biri olmuştur. Halg eğitimi sahalalarında da çalışmıştır. Halkla içiçe bir sanatçı olarak, halkın düşünce, istek ve arzularını "bir ayna" gibi aksettirmiş; "hadiseler ayık bir nazarla" bakmıştır. Onun eserlerinde "ideallik en esas âmil olarak dikkat çeker."⁵⁴⁴

Süleyman Rehimov, II. Dünya Savaşı yıllarında yazdığı uzun ve kısa hikâyeleriyle de ses getirmiştir. Bu hikâyeleri "Öten Günlük Defterinden" adlı kitabında bir araya getirmiştir. "Aynalı" uzun hikâyesi de bu yılların eseridir. Daha sonraki eserleri, cemiyetleki değişim ve gelişmeleri yansıtacak tarzda kaleme alınmıştır.⁵⁴⁵ Vahabzadə, onu ve eserlerini "Halg Yazıcı-sı" başlığıyla 1960'da yazdığı on bir sayfalık bir incelemesinde genişçe ele almıştır.⁵⁴⁶

Şahmar: Vahabzadə, 1977'de kaleme aldığı bir yazısında "edebiyata mesuliyet hissi ile yanan" gençlerden biri olarak Şahmar'ı tanıtır.⁵⁴⁷

539 a.e. s. 168-169

540 a.e. s. 174

541 "Hecer" adlı hekayesinde halg yazıcısı Süleyman Rehimov, bu meseleye çok ciddi tohummuş, yeni doğulan kız uşağına milli geyhermanımız olan Hecer'in adını vermek istedikte, babaya hücum eden cavanların yenilik adı ile teklif ettikleri Esmeralda, Ofelya, Amalya adlarını redd etmiştir. Elbette, başta halğların da güzel adları var ve bu adlardan da istifade etmek olar. Lâkin, gadınlarmızın sedaget, merdlik ve vefa kimi güzel en'anelerini öz emellerinde gösteren Hecer nenenin adı olan yerde kenardan gelme Ofelyaya yahud Esmeraldaya ehtiyaç varmı?"

S.B. s. 164

542 D.G.I. s. 174

543 S.B. s. 83

544 İlk eseri Şamo (roman-epopeye)yı 30-31 yaşlarında, ikinci eserini 39 yaşında yazmıştır.

S.B. s. 84

545 S.B. s. 85

546 a.e. s. 83-94

547 "Yaratıcılık ferdi olduğu kimi karakterler de feridir. Bir-iki uğurlu şe'ri edebiyat aleminde tegdir olunan kimi kitab çap lıdirmek eşğine düşüb gapılan döyen, şikayet eleyen, hay-küy salan cavanlarla yanaşı, son derecede tevazükâr, çap adını tutmadıktan utanan, abır sahlayan, erdebiyata me'suliyet hissi ile yanan heyali cavanlarımız da çohdur. Şahmar belelerindenidir. Görkemli rus şairi L. Ozerov demişken, imkânın varsa iste'dadıyla kömek ele, çünkü iste'dadız onsuz da özüne yol tapacağ..."

S.B. s. 168

Muasır dünya edebiyatını çok iyi bilen Şahmar'ın sanatçı kişiliğinde bunun da etkisi olmuştur. Onun edebî yanını başkalarından farklı kılan ise şiirlerindeki büyük umumileştirme-lerdir.

Şahmar, büyük bestekâr Üzeyir Hacıbeyov'un "Koroğlu" ile "Leyli ve Mecnun" destanla-rını, bu söz âbidelerini, musıkî diline çevirmesini "bedîi umumileştirme mahareti ile şöyle ifa-de etmektedir."

Koroğlu ne'resi, Leyli nalesi
Beş hettin içinde nece sığışır?
Yahüd

Koroğlu döyüşde çapan Gıratı,
Beş hettin içinde çapıb Uzeyir.⁵⁴⁸

Genç şair Şahmar "sözün renginden, şiresinden tam istifade edebilmek kabiliyetinde"dir. Şahmar'ın Brezilyalı futbolcu Pele'ye yazdığı şiir bu konuda oldukça ilgi çekicidir. Şiirdeki "ayag" ve "baş" kelimelerindeki zıtlık "Gipteci olardı ayaga başlar" mısraında hoş bir şekilde ifade edilirken, şiirin tamamında "insan zekâsının kudretiyle aya yol açılan bir zamanda, adamların hafif eğelencelere meyl göstermesi hem tabî hem de garip bulunur."

Gızıldan gıçna heykel goyuldu
Meettel galmalı azmı iş olub?
Aya ayag basan Armstrang da
Deyirler, Peleye azarkeş olub.⁵⁴⁹

Şehriyar: XX. asır Azerbaycan şairlerinden olan Mehmed Hüseyin Şehriyar, Vahabzâ-de'nin şiirlerinde sıkça adı geçen şairlerdendir.⁵⁵⁰ Şiirlerde görüşen bu iki bölünmüş Azer-baycan'ın iki "odlu" şairi, birbirlerini görememenin hasretini çekerler.⁵⁵¹ Güllistan Mukave-lesi ile ikiye bölünen Azerbaycan'ın kuzeyinde Bahtiyar; güneyinde Şehriyar; görüşemezler-se de yüz yüze, şiirleri yürekten yüreğe bir köprü salar, arada bir sınır gibi kalan Araz'ın üze-rinden.⁵⁵²

Ürekden üreye körpü? Bir dayan!
Derdiniz dinirse bir sazın üste,
Şehriyar yaralı mısralarından,
Körpü salmadımı Arazın üste? ⁵⁵³
Şehriyar'ın "o yandan feryadı gelir", Bahtiyar bu yandan onun için "meler."⁵⁵⁴ An-

548 S.B. s. 168

549 a.e. s. 169

550 Vahabzâde'nin şiirlerinde adı en çok geçen şairler: Fuzûlî, Yunus, Sabir, Şehriyar ve Vurgun'dur.

551 "Üstad mene şe'r ile salam göndere bildi,

Kim goydu yanan gözlere od gözleri hesret?

Şe'rindeki şimşekden od almış deli könlüm,

Bir şimşeye dönderdi zerif sözleri hesret."

P.D. s. 93

552 Bahtiyar Vahabzâde(Şehriyar'ın "Oldu" şe'rine cevab) olarak -kendî- "Oldu" şiirini yazmış, ilk dörtlüğü:

"Hele e'lerde görüşürük biz,
"Oldu"dan üreyim serefrax oldu.
Araz göyercindir, ganadlar bizlik
Şe'r havasında can pervaz oldu."

N.H. s. 28

553 N.H. s. 151

554 a.e. s. 29

cak 1981 Ocak 23'ünde üstad Şehriyar ile gerçekleşen telefon sohbetinden sonra Bahtiyar Vahabzâde, uzunca bir şiir -71 mısra- yazar: "Aynı Yaştayız", "Daima bir vuran yürekler" bu telefon telleriyle göz göze gelememişler ama, söz söze görüşmüşlerdir:

Telefon telleri, size bu ahşam,
Hesretin ne boyda ehtiyacı var.
Hettin bu başında men dayanmışam,
Hettin o başında üstad Şehriyar.⁵⁵⁵

Bir an birbirlerinin yüzünü göremeyen, bunun üzüntüsü ve hasretiyle dolu olan bu iki dost birbirlerini "on yıllık dost tanışandan" daha iyi tanır. "Hasretin zulmü" ile derlerden söz açan konuşmalarla âdetâ deşarj olurlar:

Özüm tel olaydım, açaydım ganad
Seninle duraydım üzbeüz indi.
Özümüz görüşe bilmedik, üstad
Sesimiz görüşdü, gelbimiz dindi.⁵⁵⁶

Telefon görüşmesinde birbirlerinin yaşlarını da öğrenirler. Şehriyar 1905, Bahtiyar 1925 doğumludur. Yaşları aynı değildir ama çekilen ağrılar, acılar, ayrılık derterli ayındır "Geçen yıllan yaşa vumamasını" isteyen Bahtiyar Vahabzâde der ki:

Derdimin yaşıdır benim öz yaşıam
Ayrılık hedefdir... Biz savaşdayıg
Senin göz yaşındır, benim göz yaşıam
Derdimiz birdirse eyni yaşıdayıg.⁵⁵⁷

"Bir büyük toprağın iki oğlu", "aynı anadan", "iki gardaş"; Şehriyar ve Bahtiyar. Her iki-sinin de kimseye "garazı yok" yok ama "zamanın geribe oyunları" vardır. Öyleyse, "Biz de kendi haklarımızı" anlamalı, "son menzile" varmak, güzel günlere "kanatlanmak için" yazıp yaşıyoruz dedikten sonra Bahtiyar Vahabzâde, şiirin devamında, en büyük imparatorlukların da bir gün yıkıldığını, geçmişte kendisine kul olana, kul olduklarını söyler. "Sönmüş bir ağaç"da "kütlin içinde tutuşup yanabilir", "bin yıl içinde gurur ile başta gezen taç" "bir gün içinde ayağa düşebilir." Öyleyse "Tarihin dersinden büyük ders" olmaz diyen Bahtiyar Vahabzâde kendi geçmişine bakar: Bu millet, ne kadar ezilip yok edilmeye çalışılmışsa da ye-niden çoğalıp filiz vermiştir. Bir çok "uçurumları, dereleri" "kendine, özüne inanmakla" aş-mış ve bu inanç, insanların yaşattır. İşte bu inançlar, gerçeklik sahasına çıkmadan evvel yüreklerde birer yüce "arzu"dur ve bu arzular sanatkarın ilhamı olur.⁵⁵⁸

Bahtiyar Vahabzâde, Şehriyar ile kendini "çifte kanat" gibi düşünür. Şiirlerini dilinden dü-şürmediği Şehriyar'ın resmini de "bir üstad" gibi odasına asmıştır.⁵⁵⁹

Üstad mene şe'rile salam göndere bildi,
Kim goydu yanan gözlere od gözleri hesret?

Şe'rindeki şimşekden od almış deli könlüm,
Bir şimşeye dönderdi zerif sözleri hesret.

555 P.D. s. 94

556 a.y.

557 P.D. s. 95

558 P.D.s. 95-96

559 a.e. s. 91

*Hem gafiyedir adlarımız, Şehriyar 'üstad'
İnsafını ayırsın bu geder bizleri hesret*⁵⁶⁰

"Şehriyar'a" şiirinde Bahtiyar Vahabzâde, onun otuz yıl halkından "öz anasıyla konuştuğu dilinden" ayrı, gurbet ellerde kalan Şehriyar'ın vatan hasretiyle nasıl yandığını;⁵⁶¹ Vatanının da onu, tekrar nasıl bağına bastığını anlatır. Şehriyar, gücünü aldığı baba ocağından, "gonca" iken "budak"ın dan ayrı düşmüş, çocukluğunun geçtiği "Heyderbaba dağı"nın eteklerindeki Karaçimen Hoşgenab yöresinden ayrılmışsa da ayak izleri yine orada kalmıştır. "Nağme isimli çeşmelerin gözü" olan Şehriyar, öz obasına döndüğünde sönmüş ateşi yeniden alevlenmiş; "hem yurduna, hem özüne" dolayısıyla "geceden gündüze" dönmüştür.⁵⁶²

"Her siteme sine gerek, derdini kalbine gizleterek" Bahtiyar Vahabzâde'ye "ana dilli kelâmiyla" selamlar gönderen Şehriyar, şirin şirin sözleriyle halkın dertlerini dile getirir. "Yaralı gönüllerin melhemi, dermanı, ümidi" olur.⁵⁶³ O, "fırsatı gözler", "adaleti sesler", "hüneri ve cesareti sabnı elinde kul eder", "nefretini bilevler."

Bahtiyar Vahabzâde "Üstad Şehriyar'ın Süleyman Rüstem'e Gönderdiği Mektubuna Cevab" şiirinin başına, Şehriyar'dan şu dörtlüğü alır:

*Biz bir derya gani vermişig
Zindanlarda can vermişik.
...Men de tekem size gurban
Tek canım hamuza gurban.
Ve bu dörtlüğe karşılık kendisi de şunları söyler:
Gurban olum, "gardaş" deyen
"Heyderbaba" diline men.
Ağsagalsan eline sen
De Settaram, de Babekem,
Deme "tekem", deme "tekem"!⁵⁶⁴
Vahabzâde, Şehriyar'ın meşhur "Heyderbaba'ya Selâm" şiirini de sözkonusu ederek der ki:
Heyderbaba ganad verdi şe'rine,
Bülbülleri, dil getirdi şe'rine
Gül-çiçeyi bir etirdi şe'rine,
Meger bunu sen unuttun Şehriyar?
Özgenimi eziz tutdun Şehriyar?
Heyderbaba üreyinde dağ oldu,
Sen ayrıldın, o, gelbinde doğuldu.
Fikirlerin, heyalların dağıldı
Bes otuz il üreyinde el dağı
Ahi, nece gizletmişdin bu dağı?⁵⁶⁵*

Tevfik Fikret: Servet-i Fünûn dönemi Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden olan Tevfik Fikret, Bahtiyar Vahabzâde'nin satırlarıyla şöyle tanıtılır:

560 a.e. s. 93

561 Tebrizde vekil allesinde dünyo gelen Şehriyar, orta tahsilini Tebriz'de tamamladıktan sonra 1924'te Tahrân'a gider. Tıp Fakültesine kaydolur. Fakültede okuduğu yıllarda Süreyya adında bir kızı aşık olur. Bu aşık onun Nişabur'a sürgün edilmesinin de sebebi olur.

Prof.Dr. Maarife Hacıyeva, a.g.e. s. 170-171

562 P.D. s. 87-88

563 a.e. s. 91-92

564 P.D. s. 91

565 a.e. s. 88, N.H. s. 152

"Büyük Türk şairi Tevfik Fikret'in yaşadığı ev 'Aşiyân' adlanır. İstanbul'a gelip onun evini ziyaret etmemeyi kendime günah sayardım. Çünkü bu şair zamanının en büyük, en müte-rakkî şairlerinden biri olmuştur. O, Türk halkını istibdâda, zulme karşı ayaklandıran, şiirlerin-de beynelmileclilik tebliğ eden bir şairdir. Bizim Sabir, M. Hâdi gibi şairlerimiz bir çok eser-lerinde onu yad etmiş, onun satırlarından alıntılar yapmışlardır."⁵⁶⁶

Vâgîf: Bahtiyar Vahabzâde, Azerbaycan Türk Edebiyatının XVIII. asır şairlerinden Vâ-gîf (Molla Penah) dan bir vesile ile şöyle bahseder:

"Samed Vurgun; haklı olarak gösterir ki; Vagîf hurîlerden, perîlerden değil başı ipek ba-şörtülü yer kızlarından yazdı. Daha doğrusu gözeli gökten yere indirdi. Bu mânâda Vagîf şi-iri Halk şiirinin klasik şeklindeki tezahürü idi. Daha doğrusu, Vagîf halk şiiri ile, klasik şiiri kay-naştırdı."⁵⁶⁷

Yahyâ Kemâl Beyatlı: Türkiye'de gelişen Türk edebiyatının mühim simalarından Yah-yâ Kemâl, iki mısrasıyla Bahtiyar Vahabzâde'nin satırları arasında yer alır:

*Ölmek deyildir ömrümüzün en feci işi
Müşkül budur ki, ölmekten evvel ölüş kişi.*

Beyti ile hayatın manasını ölmekten evvel ölmekte, yani halk işi uğrunda mübareze de gö-rürdü."⁵⁶⁸

Yunus Emre: Bahtiyar Vahabzâde, Yunus Emre ile ilgili kaynakları dikkatle araştırmış-tır.⁵⁶⁹ Sebahattin Eyüboğlu'nun "yer şairi" hesap ettiği Yunus Emre'nin⁵⁷⁰ hayatı, doğumu ve ölüm tarihi belli olmadığı gibi onunla ilgili rivayetler de çok çeşitli ve yaygındır. Ama fikir-leriyle XX. asrın insanlarına çok yakındır.⁵⁷¹

*Bir yerde ölüb, bes niye min yerde doğuldu?
Eşginde yanarken yeniden bir de
doğuldu.*

*Şe'rindeki hikmetli setirlerde doğuldu.
Bir yerde ölüb, bes, niye min yerde mezarı
Her gün gazılır çünkü gönüllerde
mezarı.*

*Otlarda, çiçeklerde ve güllerde mezarı.
Efsanemi gerçekmi? Bu insan, nece insan?
Varlık sesidir, gopmuş o, türkün
gopuzundan⁵⁷²*

Bahtiyar Vahabzâde'ye göre garib olan şudur ki; "... yurdu yuvası malum olmayan, şah-siyeti bilinmeyen, sesi yüz yüz asırların ötesinden gelen bize -XX.asrın adamlarına ne kadar yakın ne kadar doğmadır. 'Hakkı gerçek sayanlara cümle-âlem gardaş gelir' diyen büyük şa-ir mahdud millî hislerin üstüne kalkıp bütün insanlığı bir odun- hak-hakikat odunun sıcaklı-ğında ısınmaya çağırır. Buna göre de o, bir halkın bağından kopup bütün insanlığa hizmet eder.

566 S.B. s. 265

567 a.e. s. 65-66

568 a.e. s. 259

569 Ş.G.G.Y. s. 268

570 S.B. s. 18

571 D.G.I. s. 12

572 A.D.F. s. 43

Halk onun adını kalbine yazdığı gibi, şiirlerini de dilden dile taşımıştır. Yunus "bütün asırların muasır" olmuştur. Yunus Emre'yi "halkın hakikatın" savunucusu olarak değerlendiren Bahtiyar Vahabzâde, onun "halkın sevimlisi" olmasının sebebi de bundan der.⁵⁷³ Onun asrın ilerisinde gitmesi de aynı sebeptendir.

Bahtiyar Vahabzâde, Yunus'un arzu ve ideallerini de şöyle tanımlar. "İnsan liyakatine ve şahsiyetine hürmet, beraberlik, azatlık, kilitlessiz kapılar, kilitlessiz dudaklar, azat dilekler"⁵⁷⁴ "Yunus Karvanı" adlı dokuz bölümlük uzun bir şiirinde de Yunus'un felsefesini açıklayan Bahtiyar Vahabzâde der ki;

*Yeddi yüz ildir Yunus Karvanı,
Mehebbet yüküyle yol gedir hele,
Kamala çatdırır gelbi, uicdanı,
Mehebbet ünvanlı hediyeysile*

*Yunus hikmetile kim mest olubsa,
Köksünde gerezi duruldu könlü
Hesedle, tamahla, kinle dolubsa,
Mehşere aparan bir yoldur könlü.*⁵⁷⁵

Şairin "Yarananı severiz Yaradandan ötürü" mısrasını örnek alarak onun "İnsan sevgisi"ni ön plâna çekip Yaradanın hatırına, yarattığı insana dönen muhabbetten" bahseden Bahtiyar Vahabzâde, şöyle bir açıklama da yapar;

".... Nasıl olabilir ki, Yaradani sevesen, onun yarattığı insana bigâne olasan? Bu ona benzer ki, Yaradani sevip ama onun yarattığı kitabı ayak altında çiğneyesen."

Yunus Emre'nin insanları muhabbete çağırmasını, İnsan gönlüne verdiği değer, dervişlik anlayışı, kendi "ben"ini aşması, kendisi başkalarından bulması, hayatı sevmesi ama, ölümden korkmaması gibi özellikleri dikkate alarak Bahtiyar Vahabzâde "büyük türk ozanı, dedeler dedesi, müdrikler müdriği, ağsaçlı" Yunus Emre'nin felsefesini, hayat gayesini uzunca bir incelemede ele alır.⁵⁷⁶ Yunus ve Mevlâna'yı birbirlerine yakınlıklarıyla anlatır.⁵⁷⁷ "Yunus Dede" şiirinde onun nefsine nasıl meydan okuduğunu, idrakın çeperinden nasıl geçtiğini dile getirir.

*Yunus dede şeker çekdi
Bu dünyanın zeharından
Nefsine meydan ohuyub
Arındı dünya kirinden.*

*Allahından gem diledi,
Öz-özüne gerd eledi
O, derdi de üsteledi.
Neş'elendi kederinden.
Ses verdi el harayına,*

*Od vurdu gem sarayına
Keçti ağlın o tayına
İdrakin çeperinden.*

*Yad zülmünü dada dada,
Ferg goymadı dosta yada.
O, durdu bir boy ucada
Allah yazan gederinden.*⁵⁷⁸

Zâkir Fehri: Bahtiyar Vahabzâde, "Ulduz" ve "Azerbaycan" dergilerinde okuduğu şair Zâkir Fehri'nin "Gara Melik Hagda Neğmeler" silsilesindeki şiirlerini okuduktan sonra Zâkir Fehri şiirleri için kanaatini şöyle açıklar:

Zâkir Fehri'nin "Şiirlerinin esas ciheti onlardaki nağmeliliktir. İzah edilen değil hissedilen nağmeliliktir. İkinci cihetse "deyim tarzının, bedîî obrazların kendine mahsusluğu ve yeniliğidir." O, "Şiire taze ruh, taze nefes" getirmiştir.⁵⁷⁹

Zelimhan Yagub: Bahtiyar Vahabzâde, Zelimhan Yagub'un bir dördlüğünden yola çıkarak,⁵⁸⁰ şairin yazdıklarının "halkın yüreğinde aksiseda" bulunduğunu, sevilen sanatçıların halkla "yaştas" olduğunu söyler.

"Zelimhan'ın kaleminden çıkan bütün şiirler, halk ruhundan, ana dil ahenginden süzülür... İsterdim ki, benim kalem yoldaşım kökten sıkı yapıp bu anane zemininden dünyanın muasır manzarasına bir az da yakundan boylansın. O zaman, onun şiirlerinde kökle, anane ile beraber yeni dünyanın yeni ahengi daha çok saelenir. Bu manada onun "Mene Ümid Kimi Bah" şiiri, burdaki mazmun ve orjinal ifade tarzı daha çok makbuldur.

*Mene ümit kimi bah-doğrudum gümânını,
Mene ışıq kimi bah-dağıdım dumanını.
Mene inam kimi bah-sine gerim çetine,
Mene sevgi kimi bah-dönüm mehebbetine.
Mene bahar kimi bah-yaşıllanım, allanım,
Mene payız kimi bah-şirelenim ballanım.*⁵⁸¹

Şairin iki büyük klasigimize yer verdiği "Fuzûlî -Sabir" şiirini daha tutarlı bulan Bahtiyar Vahabzâde, "onca satırlık bu şiirde dünyalara sığmayan iki dahimizin edebiyatımızdaki mevkiini" çok doğru ve düzgün gösterdiğini söyler.⁵⁸² Onun "Biz Bir Eşgin Butasıyız" kitabını da Vahabzâde "edebiyatımıza yahşı bir hediye" olarak görür.⁵⁸³

b- Diğer Edebî Şahsiyetler:

Mensup olduğu milletin muayyen bir devrini temsil ederek, "remzi bayrak"a döntüşen⁵⁸⁴

573 Ü.H.G. s. 78-79

579 D.G.I. s. 181

580 "Bu torpagda izim gala,

Nahış olam kaş daşına

Ogul kimi arhalanam

Dönem "halgim yaşdaşı"na"

Ş.G.G.Y. s. 328-329

581 Ş.G.G.Y. s. 329-330

582 a.e. s. 330

583 a.e. s. 331

584 S.B. s. 123

573 S.B. s. 12

574 a.e. s. 13

575 Ü.H.G. s. 66

576 S.B. s. 12-17

577 a.e. s. 17

"Vatanın bağrında yükselen dağlar", "manevî dağlar"⁵⁸⁵ bu kadarla kalmaz "sanat bahçası"ndan asırlarca güller deren⁵⁸⁶ daha bir çok sanatçımız vardır. İşte bu sanatçılar ve diğer edebî şahsiyetler:

Dede Korkut,⁵⁸⁷ Köroğlu,⁵⁸⁸ Hakani,⁵⁸⁹ Hetib Tebrizi,⁵⁹⁰ Nesreddin,⁵⁹¹ Dede Elessker,⁵⁹² Hallacı Mansur,⁵⁹³ Vahid,⁵⁹⁴ Vagif, Vidadi,⁵⁹⁵ Babek, Şehabeddin, Cavidan,⁵⁹⁶ Hacı Abdülkadir Sezgin,⁵⁹⁷ Salah Bırsel, Mehmet Kaplan,⁵⁹⁸ Sabahattin Eyüboğlu, Hamit Araslı, Mirzağa Guluzade, Mehmed Cefar, Ata Terzibaşı, Abdülhak Gölpinarlı, Mehmet Fuat Köprülü, Ali Nihat Tarlan, Ayaz Vefalı,⁵⁹⁹ İsmail Şihli, Nebi Hezri, Hüseyin Arif,⁶⁰⁰ Gabil,⁶⁰¹ Mehmed Rahim, Osman Sarıvelli, Yusuf Semedoğlu,⁶⁰² Mirze İbrahimov, Mirvarid Dilbazi, Balas Azeroğlu,⁶⁰³ İsa İsmayilzade, Musa Yagub, Şahmar Ekberzade, Memmed İsmayıl, Vahid Eziz, Vagif İbrahim, Müzeffer Şükür, Nusret Kesemenli, Sahir, Sehend,⁶⁰⁴ H.Hekimzade Niyazi, Aybek, Çolpan, M. Şeyhzade, Mir Möhsün, Zülfiyye, E. Muhtar, Şukrulla, R. Babacan, U. Şahmensur, H. Hidayberdi, A. Aripov,⁶⁰⁵ Dellek Murad,⁶⁰⁶ Mehmed Hadi,⁶⁰⁷

c- Türk Dünyası Dışından Edebî Şahsiyetler:

Homeros,⁶⁰⁸ Goethe,⁶⁰⁹ Şiller,⁶¹⁰ Heine,⁶¹¹ Viland, A. Şmiyde,⁶¹² Hans Bort,⁶¹³ Tomas Man,⁶¹⁴ C. Bayron,⁶¹⁵ Herbert Cels,⁶¹⁶ J.J. Russo,⁶¹⁷ Ernest Hemingvey,⁶¹⁹ Dante,⁶²⁰ Hugo,⁶²¹ A. Sebastyan,⁶²² Tolstoy,⁶²³ M. Gorki,⁶²⁴ Puşkin,⁶²⁵ Saharov,⁶²⁶ R. Börs,⁶²⁷ Belinski,⁶²⁸ Aleg Haçunsa,⁶²⁹ Paruyir Sebak,⁶³⁰ Taras Şevçenko,⁶³¹ Firdev-

- 585 "Fuzûlî,
Koroğlu,
Sabir,
Nesimi,
Vetenin bağrında uçan dağlar!
Her biri bir estin talihi kimi
Bizi esrimizden özüne bağlar.
Bu me'nevî dağlar ucalır her gün,
Yerüstü dağlar geldi-gederdi
Onların her biri elin ulusun
Bağrıdan cücebo gabağan derdi!"
A.S.S. s. 54
- 586 B.B.G. s. 163
587 Ö.S. s. 24-22; P.D. s. 79-80; A.S.S. s. 40; B.B.G. s. 119; P.D. s. 124; Ş.G.G.Y. s. 265; S.B. s. 271; D.G.I. s. 270
588 A.S.S. s. 193-192; M.Ş. s. 259; A.D.F. s. 54; N.H. s. 36; B.B.G. s. 24-23; D.S. s. 102
589 B.B.G. s. 165; S.B. s. 120
590 B.B.G. s. 165-23
591 Ş.G.G.Y. s. 329
592 B.Ü.D.F. s. 233-234; 185-186
593 N.H. s. 152
594 B.B.G. s. 163
595 B.Ü.D.F. s. 185-186
596 V. s. 163
597 S.B. s. 261
598 a.e. s. 18-19
599 Ö.S. s. 21
600 D.G.I. s. 242; N.H. s. 36; A.S.S. s. 196
601 D.G.I. s. 242; N.H. s. 65
- 602 S.B. s. 28; M.Ş. s. 192
603 S.B. s. 260
604 a.e. s. 207
605 D.G.I. s. 291-290
606 S.B. s. 275
607 D.S. s. 112
608 Ö.S. s. 6
609 S.E. 2.C. 102-101-100
610 a.y.
611 a.e. s. 97-98
612 a.e. s. 103
613 Ş.G.G.Y. s. 172
614 S.E. 2.C. s. 103
615 A.G. s. 59; D.S. s. 136-137
616 A.S.S. s. 97-98
617 B.B.G. s. 29; S.E. 2.C. s. 24
618 D.S. s. 136,137; D.G.I. s. 296
619 D.S. s. 43
620 a.e. s. 112
621 S.B. s. 281
622 D.G.I. s. 185
623 S.B. s. 282; D.S. s. 120-121; N.H. s. 193; S.B. s. 281
624 B.B.G. s. 32; P.D. s. 33
625 A.D.F. s. 135; N.H. s. 193-194; D.S. s. 112; Ş.G.G.Y. s. 265
626 Ş.G.G.Y. s. 189
627 A.S.S. s. 94
628 D.G.I. s. 262
629 S.B. s. 228
630 Ş.G.G.Y. s. 181
631 A.D.F. s. 22-24; S.E. 2.C. s. 73

si,⁶³² Sadi,⁶³³ Firudin Tonkobani,⁶³⁴ Hayyam,⁶³⁵ Yevgeni Yevtuşenko,⁶³⁶ Anatoli Sofronov,⁶³⁷ Tone Pavçek,⁶³⁸

B- DİĞER SANAT DALLARI

Bir kültürün, bir cemiyetin müşterek zevkini dile getiren sanat, şiir ve edebiyattan ibaret değildir. Sanatın daha bir çok dalları vardır. Vahabzade'nin eserlerinde rastlanan diğer sanat dalları ise şunlardır: Plâstik sanatlar'dan resim, heykel; fonetik sanatlardan musiki, dramatik sanatlardan da tiyatro ve sinema.

1- Resim

"Resim sanatı hareketin tasvirinden mahrumdur. Lâkin kudretli sanatkar âdi çizgilerle insan kalbindeki fırtınayı, telâtümü göstermeye kadirdir." diyen Bahtiyar Vahabzade resim sanatına da millî sanat köküne bağlılık açısından yaklaşıp.⁶³⁹ Sanat babası Ezimzade'nin yolunda giden ressam Necefğlu,⁶⁴⁰ tiyatro ressamı Güdret Memmedov⁶⁴¹ hakkında inceleme yazıları yazan Bahtiyar Vahabzade, "Nizam-Aheng"⁶⁴² şiirinde de bu sanattan bahseder. Ayrıca, peyzaj ustası Settâr Behlülzade⁶⁴³ ressam ve heykeltıraş Mikelandelo,⁶⁴⁴ ömrü insan kederi, aşkı güzellik olan ustalar ustası, renkler sultanı⁶⁴⁵ ressam Refail⁶⁴⁶ ve Lotrek⁶⁴⁷ onun şiirlerine konu olmuştur.

"Ağlayan Perî",⁶⁴⁸ "Mikelandelonun Kederi Önünde"⁶⁴⁹ şiirlerinde de taş üstünde düşüncenin duygunun canlandırılışını anlatır.⁶⁵⁰

- 632 A.D.F. s. 145; S.B. s. 281
633 Ö.S. s. 24
634 D.G.I. s. 258-259
635 D.S. s. 83
636 D.G.I. s. 176
637 S.B. s. 192
638 Ş.G.G.Y. s. 317-319
639 S.B. s. 199
640 a.e. s. 198-201
641 D.G.I. s. 187
642 N.H. s. 91
643 "Ele bil garşında dayanıb senin
Gözel bir lövhesi Behlülzadenin
Dilinden bu sözler çıhr elbe el:
Heyranam, bu hüsn, men de hayranam.
Ne geder genişsen, ne geder gözel.
Ay menim Vetenim, ay menim anam."
İ.Z. s. 23
644 "İnsan cesedi uzanıp lâl, kar,
Dizleri üstünde ana Meryemin
Saçır ateşi solğun bahışlar
Ana gelbindeki o sonsuz gemin.
Baladır ananın imanı dinli,
Ucalır bu dinle gözlere torpag
Meryem ağı deyir... onun sesini
Herkes öz gelbinden eşidir ancak."
P.D. s. 195
645 P.D. s. 188-189
646 "Milsiz güzelliği
Belke de o getirmiş
İlk defe bu cahana.

Heyran olmag dersini
O öyretmiş insana
Zamanın rüzgârına
Sinesini germiş o,
Lövhesine baharı,
Lövheye döndermiş o,
Gelbinin ateşini
Yeddi renge o gatmış,
İnsan duygularının
Men rengini yaratmış
Güçsüz güzelliği
Yaratmış bu dünyada
Nesib olmuş tek ona"
P.D. s. 189

647 ".....
Lövhelerden sene baharı
Her bahuşa
Her göze sen,
Birce kelme söylemişen:
"Möcüzesen, möcüzesen!"
Sen Lotreklin "Marsel"ine
Bahmag ile doymaz idin."
N.H. s. 156
648 P.D. s. 191-192
649 a.e. s. 195
650 ".....
Bu günahsız meleyin
Kederine, gemini,
Öz gizli alemi
Soyuş daşa hekk eden

2- Musîkî

Fonetik sanatlardan musîkî, Vahabzâde'nin ilgi alanlarından biridir, dolayısıyla, onun eserlerinde çokça yer almıştır. Öyle ki, onun "Muğam" poeması ve "musîkî, muğamat, mah-nılar" hakkında yazdıkları başlı başına bir inceleme mevzuu olacak niteliktedir. Şiirlerinin birçoğu da bestelenmiş olan sanatçı bestekârlarla, muğannilerle de yakın dostluk içinde-dir.⁶⁵¹ Son beş altı yıldır nağme dinlemeyi kendine haram bilen şair, "Muğamlar Barede Bir Neçe Söz" adlı yazısında⁶⁵² bu sevgisini şöyle anlatır:

"Hele usâkıktan muğamatı sevmişim. Sevmişim demek azdır, muğamat benim için da-ima bir ihtiyaç, bir talep, bir arzu olmuştur." Musikiyi dinledikçe hayaller masallar dünyasına sürüklenen şair yaşı ilerledikçe muğamın sırrını, kullağına fısıldanan masalları, fikirleri öğren-me hevesiyle dolar.⁶⁵³

İnsanın "ömür yolunu nurlandırır", onu "hayatın fevkine kaldırıp" kanatlandıran "mah-nı"⁶⁵⁴ nın "nağme"nin sesinde "sözden daha büyük hikmet" gizlidir.⁶⁵⁵ Onda "sevinç de ke-der de vardır", o "bir hazinedir, duyguların açarı"dır. O, "halkının misilsiz kemalidir, tarihidir, aşkıdır, arzudur, âmalıdır."⁶⁵⁶ İnsanı ölüme, hayata çağıran musiki makamlarına Vahab-zâde şöyle seslenir:

*Muğam, sensiz keçmesin ömrümün birce günü
Muğam, senin önünde en ince söz gücünü,
En zerrif güller bele itirer öz rengini.
Azerbaycan şe'rinin yaratdın ahengini!
Torpağa can verirsən,
Dilsiz daşları bele sen dile getirirsən!*⁶⁵⁷

Milletimizin "zengin musiki irsi içerisinde bizi düşündüren, arzularımızın kanadında uçu-ran yükselten, derinden kederlendirip, derinden ferahlandıran en tesirli musiki" muğamat-tır⁶⁵⁸ diyen Vahabzâde millî musîkî hakkındaki fikirlerini bir çok defa ele almış, anlatmış-tır.⁶⁵⁹ Muğamın kaynağı⁶⁶⁰ muğamlar ile semfonik eserlerin karşılaştırılması⁶⁶¹ muasır nağ-

Senete heyranam men.
Mermer ağdır, gem gara,
Ağ reng hara, gem hara?
.....
Daş üstünde duygu, can?!
İnsan duygularından
Gör neler yaranmış,
Möcüzeler yaranmış!

P.D. s. 191

651 "Bütün ömrüm boyu musigi ile yaşamışam. Musigi benim hayatımın müşavirliği olmuştur. Musigidən aldığım lezzeti heç neden almadım. Musigi hayatı gözəlləşdirmə vasitəsidir. Amma son beş-altı ildə nəgme dinləməyi özümə haram bilərəm."

Y.M.Y.M. s. 280

652 S.B. s. 187-191

653 a.y.

654 M.S. s. 329

655 A.S.S. s. 205

656 S.H. s. 144

657 a.e. s. 145

658 S.B. s. 8

659 "Nəgmərimiz" S.B. s. 314-316

"Duymaq, Anlamaq" a.e. s. 323-327

660 S.B. s. 190-191

661 a.e. s. 188-189

memiz⁶⁶² klasik ve "peşekar musiki"⁶⁶³ musiki, beste, konu⁶⁶⁴ mahnılarımız ve tar⁶⁶⁵ ba-tının klasik musikisi⁶⁶⁶ Musiki ve muğanni⁶⁶⁷

"..Muğamlara yalnız bedii hislerimizi okşayan, bize zevk veren musiki parçaları gibi de-gil, hem halkımızın geçtiği yollardan haber veren tarih gibi, bizi düşündüren, ruhumuzu te-lâtuma getiren, bizi neredeyse güzel bir dünyaya kanatlandıran derin mazmunlu bir kitap gi-bi "bakmak⁶⁶⁸ taraftan olan Bahtiyar Vahabzâde önce "aşık mahnıları, saz havaları" meydâ-na getirilmiş bunların gelişip büyümesinden de muğamların ortaya çıktığını söyler.⁶⁶⁹ "Mu-ğam" adlandırdığı uzunca bir poemasında⁶⁷⁰ da "halkın manevi dünyasından doğan, dağla-rımızdan süzülen, kayalarımızdan akan nağme çeşmelerini"; sesin hem "kahkaha" hem "hıç-kırk" oluşunu⁶⁷¹ "herkesin öz kalbini bulduğu, her köşesi sırlı, soraglı bir yol, yatağına sığ-mayan kollu budaklı bir sel" olan makamların sahillerini dağıta dağıta kükremesini, coşup taşmasını⁶⁷² anlatır. "Cahargah",⁶⁷³ "çarigah",⁶⁷⁴ "Rast",⁶⁷⁵ "Segah"⁶⁷⁶ "Şur"⁶⁷⁷ "Besteni-gar"⁶⁷⁸ ... gibi makamları her birinin kendisinde uyandırdığı duyguları, her perde üstünde düşüne düşüne -aynı zamanda bu makamları plaktan ayrı ayrı dinleyerek- anlatır.

Bahtiyar Vahabzâde, nağmesiyle tanınan" halkının manevi büyüklüğünü, medenî seviye-sini"⁶⁷⁹ makamların perdeleri arasında arar, bulur ve şiirleştirir:

".....

Orda varaglarır

Bir gelbin deyil,

Bir halgın minillik iztirabları.

Bir halgın tarihi-

Tarihin yolu

Eniş, yohuşu; iztirab dolu.

Seslenir muğamın perdelerinde.

Söhbət aşkârda

Sırrı derinde

Zilinde ele bil od galanıbdır,

Yanğına dözmeyib havalanıbdır.

Benimde, yanğını keçirmek üçün

Fikirler, heyallar yuvalanıbdır.⁶⁸⁰

"Bizim güzel neğmeler"⁶⁸¹ bu derece geniş bir perspektiften bakan Bahtiyar Vahabzâ-

662 D.G.I. s. 203

663 S.B. s. 315-316

664 D.G.I. s. 216

665 S.B. s. 228, A.S.S. S. 205, M.Ş. s. 327-278

666 S.B. s. 323-327

667 D.G.I. s. 212

668 S.B. s. 188

669 a.e. s. 190-191

670 A.S.S. s. 187-218

671 "Sevinç bizi güldürürken

Gem ağladır.

Sözün özü ne ağlayır

Ne de güllür

Amma bizi hem güldürür

hem ağladır.

Yoh, söz deyil, sesdir ahı,

Gehgehe de

hönkürtü de."

A.S.S. s. 216

672 A.S.S. S. 204

673 a.e. s. 190

674 a.e. s. 199-200

675 a.e. s. 211-109-210

676 a.e. s. a.e. s. 206-207

677 a.e. s. 194-196

678 a.e. s. 197

679 "Neğmelerle yaşayır

Egim, hissim, heyecanım

Top tüleng sesile yoh,

Negmesile tanınır."

S.B. s. 315

680 A.S.S. s. 203

681 "Bizim Gözel Neğmeler-

"Mehebbetten, arzudan

de, nağmelerin seslendiği "öz lehçesi, öz dili olan" "tar"ı onun cansız tellerinden kopan ha-
zin nağmeleri, figanları⁶⁸² "ney"⁶⁸³ de mısırlarla anlatır.

Dinle tarı, dinle neyi.

O-keçmişden

Asta-asta söhbət açan

Ses müzeyi...

O-şöhretli, şanlı müzey.

O-danışan,

hem de bizi danışdırən

canlı müzey

Gâh sesinde göy gurlayıy,

Gâh inleyir hezin-hezin.

Həm babamın yaşıdır,

*hem nevemin.*⁶⁸⁴

"Haray" şiirinde;

Muğam, gurban olum senin yağına

*Bu odu, yağıni hardan almısan?*⁶⁸⁵

Diye seslenen Vahabzadə, "pək duyğularla yaşayan" sənətkarlara⁶⁸⁶ musiqi hədimlərinə, bəstəkarlara da, hanəndələrə, müğannilərə də yer verir: Nəvvab, Üzeyir Hacıbəyov, Bülbül, Seyid Şuşinski, Hən Şuşinski, Gurban Pirimov, Cabbar Gariyagdi, Sadihcan, Məcid Behbudov, Rəşid Behbudov⁶⁸⁷ Gəmbər Hüseynli,⁶⁸⁸ A. Bəbirov,⁶⁸⁹ Fikrət Əmirov⁶⁹⁰ Həbil Eliyev,⁶⁹¹ R. Mustafayev,⁶⁹² H. Həsənov,⁶⁹³ Maestro Niyazi⁶⁹⁴ G. Garayev,⁶⁹⁵ Yusuf Samedovlu,⁶⁹⁶ Ramiz,⁶⁹⁷ Haçıçı, Əhsən, Kamil Cəlilov,⁶⁹⁸ Mustafa Pəyan,⁶⁹⁹ Flora Kerimova,⁷⁰⁰ Şövkət Elekberova,⁷⁰¹ Eliza İbrahimova,⁷⁰² Adnan Saygun.⁷⁰³

Bunların dışında; Bethowen, Bah, Şiller Dimitri Şostakoviç, K. Sekki, İ. Tonçubəşev qibi yəbənçi bəstəkarlar da şiir və yazılarında söz konusu edilir.⁷⁰⁴

3- Tiyatro

Dramatik sənətlərdən tiyatro və sinema haqqında "Teatrimız və Kinomuz",⁷⁰⁵ "Dramaturgiya"⁷⁰⁶ başlıqlı uzunca inceleme araştırmaya yazılanndan başqa tiyatro tēmaşalarını tiyatro tarixi açıısından dəğərliyəndirən,⁷⁰⁷ tiyatro sənətində rejissorun⁷⁰⁸ və aktörün⁷⁰⁹ rolünə tēmas

Gönlüllərə nur çilər	692 a.e. s. 288
Bizim şirin nəğmələr.	693 a.e. s. 274
Bizim gözəl nəğmələr	694 D.G.I. s. 196
Gollara güvət gələr	695 B.B.G. s. 34
Gözlərə işıq gələr	696 M.Ş. s. 192
Bizim gərdaş ɛllərin	697 N.H. s. 152
Her şirin nəğməsindən	698 S.B. s. 188-189
B.Ü.D.F. s. 21-22	699 N.H. s. 152
682 İ.Z. s. 59, A.S.S. s. 202-203	700 D.G.I. s. 212
683 Ş.H. s. 105-106	701 a.e. s. 210
684 A.S.S. s. 190-191	702 a.e. s. 203
685 Ü.H.D. s. 120-122	703 a.e. s. 196
686 M.Ş. s. 328	704 D.G.I. s. 196, S.B. s. 315, M.Ş. s. 144-290, İ.Z. s. 50-51-52-53, S.E. 2.C. s. 100-101-102
687 D.G.I. s. 206, S.B. s. 315, Ö.S. s. 18, S.B. s. 188-189	705 D.G.I. s. 199-202
688 N.H. s. 161-162-163-164	706 S.B. s. 46-63
689 M.Ş. s. 291	707 D.G.I. s. 240-241
690 S.B. s. 315- D.G.I. s. 196, A.S.S. s. 195	708 a.e. s. 292
691 M.Ş. s. 59, S.B. s. 189	709 a.e. s. 237

eden yazıları da bulunan Bahtiyar Vahabzadə "ferdi şüurdan içtimai şüura gēçmek, halkın mēdēni sēviyesini yükseltmek" konusunda tiyatro və sinemanın rolünün büyük olduğu inan-cındadır.⁷¹⁰ O, tiyatro tarixinin kökünü də halk tēmaşalarına bağlar.⁷¹¹

"Bizim Sehne" şiirində⁷¹⁶ sahne də halka "o pək sənət ələviylə" nəsil ibrət dērsi verildi-gini, bu sənəttəki kudreti, büyüklüğü və həyatı bir əynə gēbi yansıtmışın anlatan Bahtiyar Vahabzadə kēndi tiyatro tutkusunu da mısırlaştıır:

Mən də dostlar, əzəl gündən

Aşığıyım bu güdrətin

Mən burada hiss etmişəm

Mə'nəsini mēhebbətin.

Mən buraya, bu səhnəyə

Öz könlümü bağlamışam,

Mən burada bē'zən gülümüş

Bē'zən də ki, ağlamışam

Mən burada eşitmişəm

Keçmişlərin ah sesini

Mən zalımın gən hökmünü

*Mən məzlumun nəlesini.*⁷¹⁷

Kendisinin "İkinci Səs" əsərinin səhnələnişi vəsilesiylə tēmaşada rejissorun rolünə diqqət çəkərək dēr ki; "Həqiqədən tiyatrodə rejisor ikinci müəllif imiş."⁷¹⁸ Əynə her rolü her aktörün oynaya bēlēcēği kənəatində də dəğildir. "Aktörün büyüklüğü kēndinə uyğun rolü seçēbil-məsindədir."⁷¹⁹

⁷¹⁰ a.e. s. 19

⁷¹¹ "Bizim teatr tarixinin yüz il bundan əvvəldən başlayır. Amma bu teatrın kökü çoh-çoh dərinlərdən-həlg tēmaşalarından "Godu-godu" kimi milli oyunlarımızdan gəlir. Bu cəhətdən bizə güclü bir söykənək, dayaq verir. Müəllif çoh haqlı gēyd edir ki, biz hēc kəsi təgild etmēməliyək öz milli Azərbaycan teatrımız yaratmalıyək."

D.G.I. s. 240-241

⁷¹⁶ "Əzizbəyov adına Dövlət Dram Teatrının 75 illiyi münasibətilə" yazılan bu şiir ilk şiir kitabı olan Bahardə ver əlir. B. s. 12-13

⁷¹⁷ B. s. 14

⁷¹⁸ D.G.I. s. 292

⁷¹⁹ a.e. s. 237

II- DİL

A- Ana Dil :

"Dil halkın varlığı, maneviyatı, onun canlı tarihidir, geçmiş bugünü ve sabahıdır. Dilini sevmeyen, halkını, vatanını sevmeyen. Diline yad münasebet besleyen ona süt veren doğma anaya da biganedir."¹ Bu yüzdendir ki Azerbaycan şair ve yazarları ana dile çok önem vermişler. Dile bu derece sarılmanın, sahip çıkmanın sebeplerinden biri, "ana-dil sevgisi" diğeri de Sovyet imparatorluğunun Türkçe'nin kullanım alanını sınırlandırıp sıkıştırmasıdır.²

Bahtiyar Vahabzâde'nin gerek nesir gerek manzum eserlerinde ana dil mevzuu her fırsatta işlenir. Ana dilin önemi, ana dil sevgisi, ana dil eğitimi millet ve dil, dil ve vatan, edebî dil, halk dili, sözün gücü v.s. konular üzerinde duran Bahtiyar Vahabzâde, kendince tanımlamalar da getirmiştir.

"Ana dili halkın ruhudur. "Ana dilindeki kelimelerde seslerde ve bu seslerin ahenginde halkın tarihi, manevi dünyası ve ruhu canlanır."³

*Danış dilindeki oddan alodan,
Erisin şahta da boran bu buz da
Halğın güdretini yaşadag her an,
Ana dilimizde, öz ruhumuzda⁴*

"Dil aynı zamanda tarihtir. Halkın dil tarihi onun maddî ve manevî tarihidir."⁵ İnancında olan Bahtiyar Vahabzâde ana dile ilgili fikirlerini, duygularını anlattığı bu yüzden de başına türlü dertler açan "Ana Dili"⁶ şiirinde der ki;

*Bizim uca dağların sonsuz ezemetinden,
Yatağına sığmayan çayların hiddetinden,
Bu torpagdan bu yerden,
Elin bağrından gopan yanıklı neğmelerden,
Güllerin renglerinden, çiçeklerin iyinden,
Mil düzünün, Muğanın sonsuz genişliyenden,*

1 Prof. D.r. Maarife Hacıyeva "Tercüme Çalışma Metinleri" Bakü, 1991 s. 24

2 "...Azerbaycan şiirinde ana dili mevzuu önemli yer tutar. Bunun sebebi ise kendinize belli olmalı. 70 yıllık Sovyet İmparatorluğu devrinde Azerbaycan'da tüm devlet işleri, resmî yazışmalar, belgeler, toplantılar yalnız rusça yerine getirilir, ana dilimiz ise giderek sınırlandırılıyor, sıkıştırılıyordu. Buna itiraz olarak yabancılaşmaya karşı koymak amacıyla çok sayıda şairlerimiz ana dilimizden söz eden şiirler yazdılar."

(Bahtiyar Vahabzâde'nin mektuplarda sorularımıza verdiği cevaptan alınmıştır. Ağustos 1993)

3 S.G. G. Y. s.329

4 M.Ş. s.260

5 D.G.1.s.136

6 Bahtiyar Vahabzâde 1953 yılında yazdığı, ama yayınlamadığı, türlü belalara maruz kaldığı şiirini Samed Vurgun'un tavsiyesi ile başına Lenin'den bir epigraf vererek yayınlamasını sağlar. Bu epigraf, "Herkes kendi vatanı ve ana dilini sevmelidir."

*Ağsaçlı babaların eglinden, kamalından,
Düşmen üstüne cuman o Gıratın nalından
Gogan sesden yarandın*

Sen halğımın aldığı ilk nefesden yarandın.⁷

Yeni konuşmaya başlayan bir çocuğun ilk sözü "ana" olduğu gibi, ilk ders kitabı da "Ana Dili" adlanır. İlk dinlenen şarkımız ninniye de analar öz sütleriyle birlikte ruhumuza içirir. Onun içindir ki

*Bu dil - bizim ruhumuz eşgimiz, canımızdır,
Bu dil - birbirimizle ehdi - peymanımızdır.
Bu dil - tanıtmış bize bu dünyada herşeyi,
Bu dil - ecdadımızın bize miras veriyi
Giyetli hezinedir... onu gözlerimiz tek,
Goruyub, nesillere biz de hediye verek.⁸*

Bu "ecdat mirası", "kıymetli hazine" ile "dileklerimiz seslenmiş; "doğma vatana ant içilmiş"; "halkın kudreti" hem ana dilde, hem milletin öz ruhunda "aksini bulmuştur.⁹ Ve millet ızdırablarını da sevinçlerini de; edebiyatını da tarihini de bu dille anlatmıştır. Milletin geçtiği yollardan o dil de geçer, bu yolda o da değişmelere uğrar, gelişir. Dolayısıyla dilimiz "binlerce yıllık medeniyetimizin"; "Şan ve şöhretimizin" izlerini taşır.

*Ana dilim sendedir halğın eqli, hikmeti,
Ereboğlu Mecnunun derdi sende dil açmış.
Üreklere yol açan Fuzuli'nin seneti,
Ey dilim, güdretinle dünyalara yol açmış.
Sende menin halğımın gehremanlığla dolu
Tarihi varaglanır.
Sende nece min illik benim nedeniyetim
Şan şöhretim sahlandır.*

*Menim adım-sanımsan,
Namusun vicdanımsan!¹⁰*

Bahtiyar Vahabzâde, dili, milletin "namusu, vicdanı" olarak bilirken, doğma diline, ana diline hor bakan, ondan utananlara da çok işler ve kızar. Onlara "Veten çöreği sizlere düşman olsun" der.¹¹ Anadan öğrenilen "ana dili" öğretmek yerine "ağasının dilini" öğretene anaların "ana" adına layık olmadıklarına inanır. Böyleleri "öz kökünden ayrılan" "öz özünden kaçaklar"dır.¹²

Dil, toprak, vatan, millet birbirinden ayrılmaz bir bütündür.¹³ Dil, bu bütünün "bağlayıcı

7 P.D. s.35

8 a.e. s. 35

9 M.Ş. s.260

10 P.D. s.35-36

11 a.y.

12 a.y.

13 "Bu torpag senin

Bu dil senindir

Bu güzel vatan

Öz vatanındır.

Bu el - şöhretin

Bu dil - güdretin

Sene verdiğim

Büyük servetim. "

N.H. s.139

cı," birleştirici bütünlüyci bir parçasıdır. Beşğin başında yavrusuna ninni söyleyen ana, kul-
landığı ana diliyle "toprağın azametini" çocuğun ruhuna işler.¹⁴ "Sözlerin nağmesiyle" ruhu-
muza işleyen ana dilimiz bizi, "ana vatanımızın bütün oğul-kızlarıyla akraba eder." O gözle-
re görülmeyen öyle bir "tel"dir ki, "geçmişten geleceğe yol açar, ana yurdun öz ruhunu ne-
silden neşile, yürekteki yüreğe" geçirir. "Öz derdimizi, sevincimizi dudagımızda çağlatan" ana
dil, bizim "bugünümüzlü yıllara ve geçmişe bağlar."¹⁵

1- Azerbaycan Türkçesi ve Kullanım Alanları :

"Azerbaycan dili, seslenmesine göre son derece zarif ve musikilidir. Bu dil lüzumsuz
yüksek tonu ve bağırışı inkâr eder. Aynı-aynı sözleri teşkil eden sesler, selerdeki armoni, di-
limizin ahenk kanunu, özü nağmedir. Musikidir. Dilimizin ahenk kanunu bizim musikimizin
ahenk kanunu yaratmıştır."¹⁶

Bahtiyar Vahabzâde ana dilinin kudretine hayran bir sanatçıdır.¹⁷ Şiirlerinin birçok ye-
rinde de şiiri yaratmanın dil olduğunu söyler.¹⁸ Şiirinin ana diline, toprağına, vatanına "borç-
lu" olduğunu; eğer kökü bu toprakta., halkta olmasaydı onun "yapraklarının tez döküleceği-
ni" ve "tadının tuzunun" da bu dilden geldiğini belirtir.¹⁹

"Hatai tahtında ferman olan" ana dilimiz;²⁰ Fuzûliye de Türkçe yazdıran "Vatan aşkı";
"sofradaki ağız lezzeti", "aşkı", "heyecanı olmuştur:

*Men Veten eşgiyle öten bir guşam.
Men sözden ele bir süfre açmışam.
Ereb de ecem de ordan pay umar.
Ancag o süfrede ağız lezzetim,
Menim öz dilimdir, öz lisanımdır.
O dile bağlıdır arzum, niyyetim.
O benim eşgidir, heyecanımdır.
Azeri oğluyam... Neyleyim ancag
Her şeyi atadan öyrenir uşag.*

14 "Beşğin başında her akşam-seher
Anan layla çalır ana dilinde.
Ruhuna ah'dığca doğma kelmeler,
Çımışib güllürsen yuhuda sen de.
Bu sesde toprağın ezameti var,
Ruhuna ateşleşgalanır senin.
Sabirler, Vagifler, Goc Korog'lular
Beşğin başına dolanırsen senin."
M.Ş. S.259

15 A.D.F. s.155-156

16 D.G.1 s.210

17 "..... Otuz yıldan artıdır ki, yazıp yaradım. Şimdi de elimizde obamızda dili kitap dili körlenmemiş koca-
ların sohbetinde öyle güzel, öyle dolu ve çok renkli sözlerle rastlanı ki, ana dilimizin kudretine hayran kalıp hisle-
rimin ifadesindeki acılığımda dilimizi değil özümlü günahkar bilirim. Hiç deme dili bilmek azdır. Dili yaradan aynı
ayn sözlerin mazmununu, şehdine kadar hisseylemek, duymak, cevherine kadar yaşamak lazımdır.
S.B. s. 143

18 "Ancag bunu unudurug çoh zaman
Ürek yohsa, bir damarda gan atmaz
Dil şe'ri yaradandır, yaradan,
Şe'r dili yaratmamış, yaratmaz"
A.D.F. s. 33

19 a.y.

20 a.e. s.156-157

*Ebul-Ülaların, Nizamilerin
En kiçik, en aciz şakirdiyem men,
Ayrıla bilmeyib en'emizden
Kenarda sürmüşem şe'r gemini
Sene me'lumdur ki, öz gelemimi
Ana dilinde de sınamışam men,
Azeri dilinde deyirler be'zen
Güzel "nezmî-nazik yaratmag olmaz
İnce metleblere el atmag olmaz."²¹*

Bahtiyar Vahabzâde dedelerin bize miras olarak verdikleri kelimelerle kitaplar meydana
getirdiğini, fakat, bu dile bir söz bile yaratıp getirmediklerini söyleyerek övünür. Çünkü O.
ömrü boyu "ana dil aşkıyla sinesi yanmış" "yahşi varisler"dendir.²²

Dile uyduruk kelimeler katılmasına taraftar olmadığı gibi, Bahtiyar Vahabzâde, dilden ke-
lime atılmasına dilin "kabristanlığa" çevrilmesine de karşıdır. Çünkü dildeki "her kelime, her
söz halkın varlığıdır. "Dile müdahale de "halka tecavüzdür."

*Söz ki var, servettir, guru söz değil
Sözler kerpiç kimi ovulur,indi.
Ulu dedelerin yarattığı dil
Namerdler ağzında har olur indi.
Birce söz ölenide boşalır yeri,
Gelin, gol çekmek bu yamanlığa.
Artıb çohaldığca söz gebirleri,
Bu gün dil çevrilir gebristanlığa.
Halgin varlığıdır her kelime, her söz,
Halga tecavüzdür, söze tecavüz!²³*

Her milletin "en kıymetli serveti" olan ana dili daha önce de belirtildiği üzere bağlayıcı,
birleştirici bir kuvvettir. Öyle bir kuvvet ki bu; evlatları yeryüzünde her biri bir tarafa düşse
de, bu dünyanın hangi köşesinde seslense de dil onları birleştirir. Vahabzâde, Yahya Ke-
mal'in "Türkçenin çekilmediği her yer vatandır." sözüyle aynılık taşıyan görüştedir. Ona gö-
re de Türkçe'nin konuşulduğu her yer "aziz"dir. "Gurbet değil vatandır."²⁴ Demek ki, vatan
bölünmüş, parçalanmış olsa da; topraklar üzerinde farklı bayraklar dalgalansa da, bu durum
oraların bizim olmadığını göstermez. Çünkü dil, sınırlar ötesi bir köprü kurar. Onun içindir
ki Vahabzâde ana diline "şerefim", "bayrağım" diye hitap eder:

*Ey sesime ses verenim,
Sen ey benim varlığım
Yer üzüne gösterenim
Ey şerefim ey bayrağım
Ey "Ananın Kitabın"nda adı galan
Doğma iken, ögey olan
sine dağım²⁵*

21 Ş.H. s.114

22 A.D.F.s.21

23 N.H.s.94

24 A. D. F. s. 155

25 a. e. s. 156

"Dil yüreğin kilididir." Kalpte ne varsa dil de onu söylemelidir. İnsan yüreğinin sesine kulak kesilip, anasının öğrettiği dilde onu dile getirmelidir. "Öz egide" ne ise o söylenmelidir. Ancak böyle yüzü olur insanın, insan içine çıkmaya.²⁶ Diller, yalan söylemek için yaratılmamıştır. Diller "mahnu" demek içindir. O "mahnılarda hislerimiz birleşir; yalanlarda yollarımız ayrılır. Anamızın atamızın bize verdiği dili hayırlı işlerde kullanmalı, darda kalanın halini sormalıyız.²⁷

2- Edebî Dil ve Halk Dili

Bahtiyar Vahabzâde halkın kullandığı dili "halkın düşünce tarzındaki isabetliliği, şirinliği, yüreğe yatımlılığı" ile birçok kalem sahibinin "uyduruk ve sahte" dilinin yoksulluğu tek renkliliği ile karşılaştırır. En güçlü sanatçının bile dile, söze "halkın verdiği renk ve manaları" katmadığını belirterek, edebî dilin halk dilinden uzak düşmesine üzülmüş, çünkü; "Edebî dil halk dili esasında yaranır. Lâkin bazen bizkalem sahipleri sözleri tarayıp, cümleleri öyle ütüleyo-ruz ki bu "tarama" ve "ütüleme" bizi halkın etli canlı, tatlı tuzlu, sesli nefesli dilinden uzaklaştırır. Neticede dilimiz candan, kandan, renkten nefesten tattan mahrum edilir, soğuk kuru, defterhane diline çevrilir."²⁸ Bu yüzden Bahtiyar Vahabzâde halk diline dönüşmeyi gördüğünde de çok sevinir. Çünkü; "edebî dil yalnız dil, ifade ve telaffuz kaidelerine riayet edilmekle sınırlandırılmaz. Bunun daha mühim şartları da vardır: "dilın ahar, baharlığı" (akıcılık), "obrazlılık" (kişilikli, canlı oluş) "elvanlılık ve halkın ruhu, maneviyatı folkloru."²⁹

3- Azerbaycan'da Çift Dillilik

İçinde birçok milletler ve bunlara bağlı cumhuriyetlerden oluşan Sovyetler Birliği'nde yaşayan insanlar için, kendi ana dilleri yanında Rus dilini de bilmek zarureti vardır. Çünkü karışıklık alâkalar bu dille sağlanır. Burada Rusça "umumi dil"dir. "Ortak dil" alâka vasıtası ve her respublikada "devlet dili" dir. Ve tek imtiyazlı olan dil de yine Rus dilidir.³⁰

"Goşa dillilik" te "her dilin payı beraber olmalı, her biri öz layıklı yerini tutmalı" iken³¹ kendi ana dilini kullananlar "Milletçilik" yapmış kabul edilir. Halbuki Rus dilini kullanmak onları "beynelminel" yapacaktır. Bu Stalin an'anesi Stalin'den sonra da devam etmiştir.³²

Halbuki anayasaya göre Azerbaycan Türkçesi devlet dilidir. Fakat bu hakikat uygulamaya geçirilmez, sözde kalır. Tabiatıyla hiçbir devlet dairesinde Türkçe kullanılamaz.³³

Şahsiyete prestij ve durgunluk devirlerinde" Azerbaycan Türklerinin manevî dünyasına vurulan darbelerden biri ana dillerine lazımcı kıymet verilmemesi olmuş.³⁴ "Üvey muamelesi" yapılmıştır. Devlet dairelerinde kullanılmayan Azerî Türkçesine hürmet de gösterilmez.

26 S.E. 2.C. s. 19-20

27 A.D. F. s. 19

28 D. G. I. s. 83 - 84

29 a. e. s. 135 - 136.

30 Ş. G. G. Y. s. 148

31 a. e. s. 152

32 "Şehsiyette perestij ve durgunluk devirlerinde millî dillerin hürmetten salınması hegglet deyildi mi? Bu gün buna garş çıkıp ana dilimizi devlet dil seviyesine kaldırmak isteyenlerin Stalin dövründe olduğu kimi yene de "Milletçi" damgası ile lekeleyenler Stalin en'enesini devam ettirmir mi? Öz doğmaca ana diline düşman kesilen bu nâdanların sabah doğmaca vetenlerini satılabileceklerine zerrece şüphe etmirem.

Ş.G.G.Y. s. 325-326

33 a.e. s. 149

34 a. e. s. 146

"Çünkü lazımsız şey daima hürmetsiz olur. Şimdi respublikada Azerbaycan dili lüzumsuz sayılır, el ayağa dolaşır ve artık söz sohbete sebep olur... Hiçbir yerde hukuku olmayan bu dil yalnız ritüel gibi göze küll üfürmek için lazımdır." Hürmetsiz, değersiz, lüzumsuz sanılmış bu dile kim sahip olmak ister ki...³⁵

"Her halkın ana dili, o halkın millî varlığının birinci göstericisidir. Dilinden mahrum halk özünden mahrumdur." Sovyetlerde ana dili yanında Rusça bilmek mecburiyeti daima bir problem olmuş, ana dile talep olmadığı için yükselmemiştir, ana dili. Hatta acıklı olan şudur ki bazı valideyinler kendi dillerinin Rus mekteplerinde tedris planından çıkarılmasını istemişlerdir.³⁶

"Merziye" isimli poemasında da ana dilini öğretmek amacıyla mücadele veren öğretmen Merziye'yi anlatırken Bahtiyar Vahabzâde der ki;

Söyle, hansı ülkede

"Hansı müstemleke

Halgın öz ana dili ona yasag edilmiş?

Yurddaş deyilsen deye yurddan kaçak edilmiş

Bes sen nece? de görek

Bu veteni öğultek

Nece döze bilersen dilimizden asılan

bu gıfıla kilide

Sürgün etmek olar mı bir ölkeden dili de?"³⁷

Aynı poemada, Vahabzâde vatan balalarına, ana dillerini yasak olsa da öğretmek ve sevdirmek maksadında olan Merziye ile ana dilini öğretmek istemeyen "bukalemun"ları karşılaştırır.³⁸

"Hataî tahtında ferman", "Dillere hükmeden kahraman", "Babek kılıcından od alan "Ana dil bugün "perişan" olmuştur"³⁹ Rejimin gizli ya da açık baskısı yetmiyormuş gibi Azerî Türkleri içinde de ana dilini beğenmeyen "nadanlar" çıkmıştır.⁴⁰ Bahtiyar Vahabzâde bu duruma örnek olarak şunu anlatır: "

"Bir zamanlar Rusya'da zadegânlar öz dilini beğenmeyip evlatlarını ecnebi mekteplere verilermiş. Bunu büyük hata ve kabahat hesap eden büyük Rus Pedagogu K.D. Uşinski "Ana dil" makalesinde yazıp ilmi delillerle ispat ediyor ki, doğma dili ile konuşmayan, ana dilinde tahsil almayan çocuklar manen şikest olur, köksüz hafızasız büyür, iki ruh arasında avara kalır. O yazıyor; "Harîçten dayeler, terbiyeciler ve hatta ev hizmetçileri getirdiler, Ata ve

35 Ş.G.G.Y. s. 152

36 a. e. s. 146, 152

37 A. D. F. s. 151

38 a.e. s. 152

39 a. e. s. 156 - 157

40 "Uşğılgdan Bakı da yaşayan milliyetçe gürcü Jeliza Veta Korganaşvili "Kommünist" gazetesinde derc etdirilme me-galesinde (5 yanvar 1989 cu il) yazır: "Men halis Azerbaycanlılardan ibaret aileler tanıyıram ki, öz dilini bilmir. Ehalinin ele hissesi var ki, millî adet ve en'enelerinden dilinden uzaglaşıkça özünü daha çok sivilizasiyaya gowuşmuş avropalılaşmış sayır. Durgunluk devrinde artırmagda olan bu meyl dönmez prosese çevrile biler, pis neticele-ner dünyaya teze gelen uşag öz ana dilinde danışmaga başlamasa öz millleti üçün lereh, ge yetre hissine malik ola bilmez"

Teessüf ki , bu adi hegigeti biz bir çoh vezifeli yoldaşlara başa sala bilirik. Bu da tesadüf değıl. Çünkü insan bil-mediginin düşmeni olur. Ad ve familyasına göre Azerbaycanlı olan bezi rütbe sahipleri doğma dillerini bilmedik-lerine göre bu dile düşmen kesilir, ana dilinin zerüretinden danışanları "geri galımsız" ve "milletçi" damgası ile leke-lemekten çekinirler."

Ş. G. G. Y. s. 149

ana evladı ile doğma dilde bir kelime de konuşmuyor... Bunun neticesi ne olur? Halkın öz kıymetli manevî irsinden, onun vatan için, halk için oğul edebilecek histen her zaman için vazgeçmeli olur." (Seçilmiş Pedagoji E. Azereşr, 1953 s. 116)

*Bak, şimdi biz bu haldeyiz.*⁴¹

Bahtiyar Vahabzâde, öz diline düşman kesilen bizden olanları gördünce, hakkımızı ayaklar altına alanlarla nasıl mübareze edilebileceği üzerinde düşünür. "Yabancıların fetvasıyla, öz kurşunumuzla başkalarının diline av olan", mühürlü, hukuklu idarelerden küçük, fakir evlerin köşelerine kovulan⁴² dilinin öz vatanında "garip" olmasından dolayı kahr olur. Üstelik bu hal sadece Sovyet Azerbaycanının bir yarısı değildir, İran Azerbaycanında da aynı problem yaşanmaktadır. Çünkü "haktan kaçanlar, yüzyıllarca bu dilden korkmuştur." Bu dil tarih boyu "hak nağmesi", "hakkın öz sözü" olmuştur.

Dilin öz vatanında garib oldu, gardaşım.

Atalı analıyken yetim oldu gardaşım.

Dilin mekteb görmeyi kürsülerden gövüldü.

Ögeyler doğma oldu, doğmalar ögey oldu.

İndi gözlerin aydın, dil dodagda görüldü,

*Dilin, kitaba düşdü, dilin gazete düşdü.*⁴³

Çareler üretmeye çalışan Bahtiyar Vahabzâde "Azerbaycan dili yalnız ünsiyet vasıtası olarak kalmamalıdır. O, yüksek, içtimai siyasi ağırlık kazanmalı, ilim, teknik, diploması, iktisad felsefe v.s gibi sahalara ait, muasır, en yüksek informasyaları ihtiva eden bir organizmaya çevrilmelidir." der. Bunda da herkesin vazifeli olması gerektiğini; hep beraber bu, dili hayatın muhtelif sahalarında kullanmaları gerektiğini belirtir.⁴⁴

"Azerbaycan Türkçesinin devlet dili seviyesine çıkarılması hakkındaki karara karşı çıkanlar kimlerdir?" Sorusuna Bahtiyar Vahabzâde'nin cevabı şudur: "Cumhuriyetimizde yaşayan başka milletlerin temsilcileri Azerbaycan dilini öğrenmek için kurslar açılmasını isterken, ana diline karşı çıkanlar ise öz dilini bilmediğine göre vazife atına binmiş aynı nazırların müdürlerin, sedrlerin evlatlarıdır."

Bahtiyar Vahabzâde, televizyona çıkışında öz dilini bilmeyen, bilmediğinin de düşmanı olan şahıslara yönelik konuşmasından sonra bu kişiler tarafından Merkezi Komiteye şikayet edilmiş, "Milliyetçi" suçlaması yapılmıştır. Onu suçlayanlara Vahabzâde "savadlı nadanlar" (Okumuş yazmış nadanlar) diyor. Bu insanların "Milli hisleri zedelenmiş olduğundan ana dilinin vacipliğinden bahsedenleri derhal lekeleyerek, kendileri gibi milli histen mahrum olanları etraflarına topladıklarını, söyler. Çünkü öyleleri için şahsî menfaatler, milli menfaatler-

41 Ş.G.G.Y. s. 149

42 A.D.F. s. 156

43 "Görümüş haggdan kaçanlar
yüz illerle bu dilden
Neçin?

Bilirsenmi sen?

Bu dilin e'cazdan ulduzlara tohumuş.

Tarih boyu bu dille hagg nağmesi ohunmuş

Haggın öz sesi kimi

Bu dille üşyan etmiş ehkamlara Nesiml.

Danışıbdır bu dille Mısırlı gılcın sesi,

Settarhanın gezeti Sebrin gehgehesi "

P.D. s. 209-210

44 Ş.G.G.Y. s. 146

den üstündür, koltuğa sahip çıkmak daha önemlidir.⁴⁵

B- Ana Dil Eğitimi ve Ana Dilde Yad Tesiri:

Bahtiyar Vahabzâde'nin, ana dilinin içinde bulunduğu hali anlatırken kullandığı ifadeler hem çok çarpıcı, hem yürek yaralayıcıdır. Tarihin yollarını başlarıyla geçen bu dilin düdü mühteşem, yarınlı nurludur. Şimdi ise ayaklar altında ezilmektedir. Acı olıyorsa bu dilin - şerefimiz, şöhretimiz, gayretimiz olan bu bilin - "anali - atalı" fakat buna rağmen gördüğü muameleler dolayısıyla "yetim" olmasıdır.⁴⁶

"Ey bugünü dilim-dilim

Parçalanana ana dilim.

Sinesinde od galandana ana dilim.

Gapların arhasında

Boynu bükük galandana dilim,

Var iken yoh olan dilim.

Ayaglarda kilim, dilim

Vuruşlarda bir gehreman,

*Barışlarda helim dilim!"*⁴⁷

Bahtiyar Vahabzâde, yabancı tesirlerle, "dağılıp sökülen dili" için feryatlar eder;⁴⁸ Özge'nin sözlerini kullananları "öz babalarının ocaklarına tükürmüş" olarak görür.⁴⁹ Yüksek makamlarda bulunanlar bu dili inkâr etmişler; bir "umman" olan ana dillerini "sığ" sanmışlar ve "başkalarının dilleriyle efelik taslamışlar" sonuçta ana dilin "bugünü dilim dilim parçalanmış"tır.⁵⁰

"Dedelerimiz kullandıkları sözlerin alevini giyinmiş" onların "yükreleri bu sözlerin vurgusuyla çarpmış" onun için bu kelimeleri asla değiştirmemeliyiz, yabancı kelimeleri Türkçeleri- ne tercih etmemeliyiz.⁵¹ Niçin ana yerine "mader", baba yerine "peder" densin? "Bu dolâşık

45 "... bu savadlı nadanlar hele de ele güman edirlir ki, adamın öz dili uğrunda mübarize aparması ve konstitusiyada devlet dili kimi tesbit olunan ana dilinin devlet idarelerinde işlenmesini teale etmesi milletçilik imiş. En deşetlisi budur ki, ana diline düşman kesilen bu milli nihillistler, özerlini çoh bilmiş hesab etseler de muasır dünyanın en vacib teleblerinden bele heberstedirler."

Ş.G.G.Y. s. 201

46 A.D.F. s. 157

47 a.e. s. 156

48 N.H. s. 94

49 "Göşeyende sen özge'nin sözlerini,

Sifet tahın sifetine...

Sen tüpürdün öz babanın ocasına.

Anan seni bu ocağa övlat doğub,

Sense girdin özge'nin gucağına."

A.D.F. s. 155

50 a.e. s. 156

51 "Dedelerim

Bu sözlerin alovunu geyinibdir.

Ürelden

Bu sözlerin vurgusıyla döyünübdir.

Galhan tahib "Galh" sesine,

Vuruşubdur "Vur" sesine,

Ahi niye deydirdik

Bizim Gorgud atamızın

Yaratdığı kelmeleri

Başgasının kelmesine?"

A.D.F. s. 154

ticarette" bizim özümüzün kelimeleri başkalarının ayakları altında niçin "heder" olsun? Bu hal "yadin pekmezine bal", "öz aşımıza da yal" demek olmaz mı? Bizim dilimiz, "gelme dilin önünde tir tir titrememeli"⁵² diyen Vahabzâde, Irak, İran taraflarındaki soydaşlarının arap veya acem dilleriyle yazıp konuşmasını da hazmedemez. Bu tipten tesirler altında kalanları "özge yelkeniyle seyre çıkmış", kendi değerlerine "hor bakan, bişeref, vatansızlar" şeklinde isimlendirir.⁵³

"Senin şanın hanı, şerefın hanı?

Eylme özgeye öz menzilde

Nenen bayatını, anan laylanı

Niye çağırmadı bes fars dilinde?"⁵⁴

Kendisine, Cenubi Azerbaycan'dan gelen bir mektupta ana dilini bilmeyen, öğrenmek için ders kitabı isteyen şahsa ithafen yazdığı "Ne Ondansan, Ne Bundan" şiirinde, Bahtiyar Vahabzâde, "özüne üvey, özgeye yamak" olanlara da seslenir. Fakat asıl suçlu, "ananın, ana dili yerine ağa dilini" öğretmesindedir:

"Yad dilinde mektub yazır gardeş, öz gardeşina

Bu mektubu ohuyan ne kül töksün başına

Hökmüne bah hesretin,

Hökmüne bah zilletin

Bes anası, yoh imiş bu zavallı milletin-

Bir emcekden süd emen ekiz öuladlarına

Öz dilini öyrede?

Bir yuvadan uçurub bu uçuşu seyr ede?

Mektubunu ohudum yazırsan ki sizdenem

Ancag men öz dilimi bilmirem

Bilmiremse

Nece deyim men menem?"⁵⁵

Bahtiyar Vahabzâde, bir milleti millet yapan değerlerin başında gelen dilin değişmesinin ne derece korkunç bir şey olduğunu bir başka şiirinde de şöyle ifade eder:

"Niye doğmam yad olmalı,

Öz sözlerim öz dilimden gouvulmalı?

Heç gördünmü topağayı

Garha kimi ga-ga deye?

52 A.D.F s. 154

53 "Sen ereb, sen ecem oğlu deyilsen,
Senin öz dilin var öz veteranın var.
Özge yelkeninde seyre çıhma sen,
Senin öz denizin, öz yelkenin var.

Bele övâttan olan ökenin
Esmez gara yellər başından bir an.

Bu veten torpağı goy olsun genim
Vetende yaşayb onun diline,
Ruhuna, züvgüne doğma eline.
Hor baharı bişeref vetensideler!"

Ş.H. s. 113

54 Ö.S. s. 245

Heç gördünmü sığırçını

Serçe kimi cükküldeye?

Sözlerin de millet kimi

Öz ezeli sifeti var.

Her kelmenin öz cövhəri, fitreti var.

Deyişende yad sözüne

Öz sözünü, öz lehçeni

Sifetini deyişirsen

Tanımarım anda seni

Anlamıram fitretin ne sifetin ne?"⁵⁶

Vahabzâde, şehirden uzak, üçra dağ köylerinin, nispeten kapalı yerlerin dillerinin yabancı tesirlerden uzak olduğunu, buna göre de bu yerlerde yetişen kalem sahiplerinin dillerinin de "ütülenmiş, düzeltilmiş" şehir dilinden farklı olduğunu. "Öz ilkinlik cazibesi" ile bizi sihirlediğini söyler.⁵⁷ Bunun yanında ise sadece Bakü'de değil. Azerbaycan'ın en üçra köylerinde, ilçelerinde öyle ana babalar vardır ki, çocuklarını Azerbaycan mekteplerinde değil, Rus mekteplerinde okutmak isterler, Çünkü sistem, Rusça bilmeyenlere yüksek vazife vermemektedir.⁵⁸

Ana dilinin hayranı şair, anadillerinin bozulması için çaba harcayanlara, "bin yıllık alfabelerinin" değiştirilmesine karşı çıkar. Azerbaycan'da arap alfabesinden lâtine, sonra da kiril alfabesine geçiş yaptırılanlara "cellat" diye hitap ederek, "ana dilinin billur çeşmesinin bulandırılması"na, bunun da - güya - "yenilik adına yapılmış olmasına itirazlarını bildirir:

Kıfâfet deyilmiş bu da cellâda.

Deyişdi min illik elifbamızı.

Yene soyumadı celladın kini,

O ele düşündü, ele bildi ki,

Latına geçmekle biz yenileşdik

O buna dözmedi... on il keçmemiş

Celladın emrile Kirile keçdik

Belece garaldı menliyin şamı

Bulandı dilimin billur çeşmesi

Gocaman milletin yenileşmesi?!

Eger beledirse, edalet hani?

Niye deyişmedin öz elifbanı?"⁵⁹

Sık sık alfabe değişiklikleriyle "kökünden ayrılan budaga" döndüklerini; nesiller arası bağların koptuğunu, eski ile yeni arasında uçurumların meydana geldiğini söylerken Vahabzâde, aynı şiirinde "ana dilin vatandan kovulup gelme dile ana dil" dendiğini de belirtir.⁶⁰

55 P. D. s. 97 - 98

56 A. D. F. s. 154 - 155

57 D. G. I. s. 136

58 Ş.G.G.Y. s. 149

59 N.H. s. 180-181

60 "Vetenden gouvuldu ana dilimiz

"Ana dili"-dedik gelme, yad dile

Erebe danışdığ ölümler biz,

Rusca gıridatdık dinler ile

Öz ana dilimiz lallığımızdan"

Ana dilini atmaya vatanını satmakla eş değerde gören⁶¹ Bahtiyar Vahabzade ana dil eğitimi meselesine de sık sık temas eder.

1- Ana Dil Eğitimi:

Ana dil eğitimi ve ana dilin geliştirilmesi, işlek hale getirilmesi için öncelikle onun kullanım sahalanının genişletilmesi lazımdır. Bunun için de çocukları, ana diliyle eğitim yapan mekteplere vermek, devlet dairelerinde resmi idarelerde ana dili kullanmak gerekir.⁶²

"Durgunluk yıllarında" yapılan hataları düzeltmenin vakti gelmiştir.⁶³ Yabancı dilleri öğrenmenin yolu da yine ana dili mükemmel bilmekten geçer. "Çünkü ana dilini iyi bilen çocuk, öğrenmek istediği ikinci dili, ana dilinin kuralları ile mukayese ederek" daha iyi ve daha kolay öğrenir.⁶⁴

Bahtiyar Vahabzade yabancı dil eğitiminin başarıya ulaşmamasının sebebini⁶⁵ "tedris usulünde"ki yanlışlıkta bulur. Çünkü eğitim dilbilgisi ile başladı için öğrenciler dersten soğuyor. Halbuki "canlı danışık" (diyalog) vasıtası ile eğitim yapılmalıdır.⁶⁶

Bahtiyar Vahabzade Azerbaycan Cumhuriyetinde ana dil tedrisinin yeterli seviyede olmamasının sebebini de şöyle izah eder; Ders kitaplarının kuru dilbilgisi ve can sıkıcı metinlerden oluşması; plaka şekiller, kuru yazılar 7-8 yaşlarındaki körpe çocukların dikkatini çekmez. Hatta onları dilden iğrendirir; ders kitaplarındaki yazılar çocuk kalbinde güzel duygular uyandırmak yerine onlara siyasi ders verir.⁶⁷

Ölüye küfr oldu, diriye noğsan."
"Elifba nedir ki, lazım gelse,
Ana dilimizi deyişdirenk
Niye deyişmesin ahi, bu satgın
Ata dili varken ana dilini!
Belesi turp ekdi başında halgın,
Satdı vatenini, satdı elini
Bunu deyen oğul hemin o anda
Rehber atasından rütbe dilendi;
Bir hefte keçmemiş, o rütbelendi"
N. H. s. 182

61 "Vahtile "Latin Dili" adlı şe'r yazmışdım. Deyirdim ki, indi yer üzünde Latin dilinde danışan halg yohdur, amma dil galib. Ele halgar da var ki, özü yaşayır, dilini öldürübler. "Ana Dili" şe'rimde ise demişem ki, ey öz doğma dilinde danışmağı ar bilen fasonlu edebazlar ruhumuzu oħşamır goşmalar, telli sazlar, bunlar goy menini olsun, ancağ, Veten çöreyi sizere genim olsun!
Genim olmadı. Belesi vezife başına çılandı, halğı tabdaladılar, yeni halgın dilini, tarihini, medeniyetini... Bir halgın elifbası neçe dele deyişdirilemiş.

Ş.G.G.Y. s. 160

62 a.e. s. 147

63 "Yenidengurmanın bu meş'ul dövründe başlıca vezife durgunluğ illerinde burahdığımız şehleri düzeltmek, Leninin diller için ireli sürdüğü huguq beraberliyini berpa etmektir. Me'lum hegigettir ki, herkes ana dili ile yanaşı ne gider çok dil bilse, bu onun başucalıdır."

Ş.G.G.Y. s. 149-

150

64 a.e. s. 151

65 Azerbaycan'da da -Türkiye'de olduğu gibi- 10 yıl orta mektepte 5 yıl enstitüde okuyan gençlerin çoğu herhangi bir yabancı dili lazımı seviyede öğrenemiyor.

Ş.G.G.Y. s. 150-

151

66 a.y.

67 "... İlanı sınıfte okuyan nevemin "Ohu" kitabındaki bir metne bahdim. "Pionierler öz girmuz gəstükənlərinin şərəfini qoruyurlar... Min doğuz yüz on yeddinci ildə halgımız düşmənlərlə vuruşub Sovet hökumətini gürdü." v.s. Yeddi yaşlı uşaq "şərəfini qorumağ iladəsindən ne anlasın? Ahı, o, bu yaşda şərəfin ne olduğunu da bilmir. Bu ifa-

C- SÖZ:

"Fikrin ifade vasıtası" olan söz⁶⁸ "oku"nun öz hedefi, öz ünvanı;⁶⁹ "Bülbülün nağmesi", "gülün nefesi" sözün ise" öz yükü, öz vazifesi" vardır.⁷⁰ Bunun yanında her sözün iki tarafı mevcuttur; "Müstegim - mecazi, görünen görünmeyen, adı ve gayriadi"⁷¹ Yine de "sözün kökü yürekdedir."⁷²

"Söz - fikrimin, düşüncemin

gelibidir, öz şeklidir.

Düşünceler havadaki gıuşa benzer

Sözler - gıuşa attığımızız

daşa benzer

Deye bilse, seninkidir

Deymedise, daşdan küsme, özünden küs,

O inciden elini üz

Ürekdedir o gonceler.

Hansı göze görünübdür düşünceler?"⁷³

Söz hikmetliyse, her biri bincerce söze rehberlik eder.⁷⁴ Fikir de meram da sözsüz anlatılmaz.⁷⁵ Bazen sözler kalbe giden yolu açmaz, "kuru bir nefes, adı bir ses" olur-kalpteki asıl maksadı anlatmadığı zaman.⁷⁶ Bazen da sözler "insan gibi iner, yükselir, yahşının dilinde pisin dilinde"⁷⁷ Bazen da uzaktaki iki sevgilinin arasındaki mesafeyi kısaltan "verst ağacı" (mesafe ölçüsü) olur.⁷⁸

Sözler bazan "hançer gibi " cana işler,⁷⁹ "hücum" olur, "hamle" olur. Bahtiyar Vahabzade kullandığı bu ifadelerle sözün etkileme gücünü, dilin kudretini anlatır ve kelimeyi barut'a benzetir.

Men "çal" -dedim,

"Ucal" -dedim,

"Galdır" - dedim

de etrafını yavaş-yavaş derk etmek isteyen körpe üreklere hansı güzel hisleri oyada bilər?"

Ş.G.G.Y. s. 152-153

68 D.G.I. s. 83

69 Ü.H.G. s. 89

70 N.H. s. 94

71 Ş.G.G.Y. s. 320

72 "Ürekdedir sözün kökü

Ayrı bil tükden tükü

Çoh ağırdır meslek yükü,

Çeke bilsen şerefi var."

A.S.S. s. 113-114

73 N.H. s. 24

74 D.S. s. 65

75 P.D. s. 244

76 A.S.S. s. 189

77 "Sözler de insan tek enir yükselir.

Yahşının dilinde, pisin dilinde:

Sözler, menim size yazdığım gelir,

Renginiz, meğziniz deyişilende.

Ele "hörmel" idi bir zaman "hörmel"

Sehlardı me'nanı, meğzi özünde

Leyaget, fezilet, geyret, sefalet,

Sedaget yaşardı "hörmel" sözünde"

N.H. s. 92-93

Men "bur"-dedim,
Söz -hücumdur, söz - hemledir,
Birce kelme bir cümledir.
Sen dildeki gudrete bah.
Cür'ete bah!
Bir cümleli bir kelmeye sığışırdın
Kelmedeki barıta bah!
Yüz illerin eleyinden andılmış
arita bah!⁸⁰

Ağızdan çıkmamış sözler, mana ve maksat kazanmamıştır.⁸¹ İnsanına göre,, söz emelin ardında da kalabilir, kişinin kendinden de önde gidebilir. Alçak insanların elinde söz boya gibi kullanılıp, kara ak, ak da kara gösterilebilir.⁸² İnsanlar akıllarından her geçeni söze döndürmezler her zaman. Söz fikri anlatan "anahtar" değil "kilit" olur, sözü yüreğinde gizleten insanların elinde.

Sözün herfi galsa da, esli unutulubdur,
Söz metlebe açar yoh, indî gıfıl olubdur.
Hamı sözün dalında üreyini gizleyir,
Ağıl ne deyir desin, dilse başka söz deyir.
Sözlerin bayramıdır, sözler galhıb oynaga
Emel gapı dalında, söz hükümrân, söz ağa!
Meşşateye benzeyir;
O, çirkin emellerin öz-gözünü bezeyir
Doğruya dil gösterer,
Adama oşamazı bize "güzel" gösterer.⁸³

"Çıplak kralın üzerinde bir elbise" gibi duran, ama, ömrü kısa olan yalan sözler⁸⁴ yanın da merakını, maksadını bilen insanların yolu da, sözü de aynı olur. Bu sözler eğilmez, bükülmez; soğukta sıcakta her makamda sabit olur.⁸⁵ Bahtiyar Vahabzâde, "Söz" isimli şiirinde, "yüreklere pişen söz"ün güzel olduğunu, söz değerinden kaybettiği zaman insan hayatının "ucuzlaştığını," yerinde kullanılan sözlerle hakkın haksıza galip geleceğini anlatır⁸⁶ "Söz

78 M.S. s. 232

79 D.S. s. 124

80 A.D.F. s. 153-154

81 M. S. s. 305

82 B. Ü. D. F. s. 191- 192

83 A. D. F. s. 99 - 100

84 S. E. 2.C. s. 36

85 a. e. s. 28

86 SÖZ

"Doğrudan da güzel olur.

Üreklere bışende söz

Amma nece gışımayım

Üreyimi deşende söz

Hagsız, haggını döyende,

Eyriler düzü eyende,

Nece düzüüm üreyimde

Gaynayıban daşanda söz?

Giymetler ki, guduzlaşır,

Her şey bazara uzlaşır

Hayatımız ucuzlaşır

Deyerinden düşende söz

Alağı" şiirinde "kürsülerden havayı zehirleyen söz pehlivanları"na seslenir Bahtiyar Vahabzâde. Bu "söz pehlivanlarını" okuduğu şarkı sözlerinin manasını bilmeyen "muganni"ye benzer.⁸⁷

"Söz fikrin ifade vasıtası olduğu için fikir gibi sözün de mana derinliği, manzum rengârenkliliği hudutsuzdur. Söz çeşitli taraflardan muhtelif renklerde görünebilir. Sözün derinine inmek, mana basamakları ile zirvesine çıkarmak, onu her taraftan görebilmek, cevherini tam yüze çıkarmak henüz hiçbir edibe ve dilci âlime nasip olmamıştır. Sözü elinde mum gibi oynatıp, ona istediği şekil ve rengi verebilen, bu kudreti ile bizi daima hayrete düşüren söz sarrafı dedemiz Fuzûlî de "Her lâhza yohdan var'olan sözün sihrinden bahsetmiş, zekâsının ışığı ile sözün kökünü, cevherini tam manasıyla ışıklandırabilmemiştir - desem beni kinamayın. Çünkü en kudretli izahlı sözlükler bile söze halkın verdiği renklerin ve manaların havasını bütünlükde aydınlaştırmış izah etmekte acizdir."⁸⁸

Sakıt göle gâh daş atır
Gâh zehere şeker gâtır
Hençer olub kökse batur,
Öz heddini aşanda söz

Be'zen ürek tîstüleyir
Sönmeğ üçün su dileyir,
Hagg, kaygısız üsteleýir
Öz yerine düşende söz"

V. s - 167

87 a.e. s. 148

88 D. G. I. s. 83 - 84

III. VATAN, MİLLET, AZATLIK, ÖZGELEŞMEK

Millet, millî ruh, millî haysiyet ve bunlara bağlı olarak diğer değerler Bahtiyar Vahabzâde'nin sanatının şahdamarını oluşturur. Ona tam manasıyla "millet mecnunu" dense mübalağa sayılmaz. O, sanatının her döneminde bu kavramlar üzerine düşündüklerini, hissettiklerini kağıda dökmüş, imkân bulunca da yayınlamıştır. Çünkü millet denen bütün içerisinde kendini, onun bir "zerresi" olarak görmüş,¹ milletin hürmetine lâyık olmaya çalışmış, bunun kaygısını çekmiştir.²

Onun hayattaki gayesi de milleti ve her zaman büyük harfle yazdığı "Vatan"ı üzerinde geliştirdiği "akide"sinde kendini bulmuştur. O, bölünmüş vatanının birleşeceği, milletin yüceleceği günlerin özlemini çeken bir vatan ve millet vurgunudur:

*Sonsuz heyecanla danışır bugün
Anrı, Janna-d-Arkın ıgıdliyinden.
O deyir! Dünyada her insan üçün
En büyük amaldır halg, bir de veten!
O deyir! -Vetenin şerefi, şanı
Şerefi, şanıdır her vetendaşın
Bu büyük amalla yaşamayanı,
Düşmen bil, olsa da doğma gardaşın..."³*

Yetiştirildiği ve içinde yaşadığı sistemin "millet" ve bilhassa "Türk" kavramlarını reddetmesi; bunları unutturmak için değişik politikalar takip etmesi sonucu bu kelimelerin işlevi azalmış, yerine, "halk, halklar" gibi büyük Türk milletini bölen ifadeler kullanılır olmuştur. Vahabzâde de, bu zorlama ifadeyi kullanmak zorunda kalmış, fakat yine de bu kelimeye "millet" kavramını sığdırmayı başarmıştır. Bahtiyar Vahabzâde az miktarda "millet ve Türk" ke-

1 "Işıqsız gapalı bir göz, ne görmü?
Yaşamaz sünbülün düşenden ayrı...
Halgın zerresiyem..

Heç gördünüz mü
Bir zerre yaşasın kütleden ayrı"
A.D.F.14

2 "Her bir övâdının gelebesinden
Boy alıb ömrüne gün gazarımsan.
Üreyi ürekle garsıladın sen,
Sene gul olanı allah sanımsan.
Sevgin gözlerinde bizi büyüttü,
Öyündün bizimle, ey halg, ey veten!
Hemişe gelbinden bir sual ötdü
Senin hörmetine layıgını mı men?"
A.D.F. 15-16

3 I.Z. s.108-181

limeleri kullanırken, çok fazla olarak da "halk, el, azerioğlu, azerbaycan halkı" ifadelerini kullanmıştır.

*Ele yahşılığ, sen at denize,
Balığ bilmese de halğ bilecektir.
Men halig demedim,
Halg dedim...*

Neden?

*Halgımdır, elimdir haligim benim
Onun dostlarına dost demişem men
Onun düşmenidir benim düşmenim.⁴*

Bahtiyar Vahabzâde, hür ve bağımsız bir Azerbaycan'da dünyaya gelmemiş; fikrin ve hissin hür olarak söylendiği bir ülkede yetişmemiş olmasına rağmen "azatlık ve kulluk" arasındaki farkı çok iyi bilir. Azatlığı da kendi ömrünün gayesi kabul eder :

*Zülme halğın namine biz beh
verilmişlerdenik.
Hagga can vermek üçün dünyaya
gelmişlerdenik.
Biz esaret mektebinde imtahandan
çıkılmışıg.
Ömr üçün, azadlığı bir gaye
bilmişlerdenik⁵*

O, yetmiş yıllık esareti, sebeplerini, ondan kurtuluş yollarını düşünür; "Vatanın, milletin bir olduğunu söyleyerek kardeşi kardeşe düşman eden "kara siyaseti" irdeler.⁷

A- MİLLET

1- Türk Milleti - Bir Ananın Oğulları

Bir milleti millet yapan, onu diğer milletlerden ayıran özellikler soy, dil, vatan ve tarih birliğidir. Bu ortak değerler etrafında birleşenler millet olurlar:

*Elimiz de bir bizim
Dilimiz de bir bizim
Vetenimiz bir bizim
Dünenimiz bir bizim⁸*

Aynı milletten olan insanlar arasında gönül birliği vardır. Gönüllerde çağlayan aynı arzudur. Aynı "akide" onları birleştirir, tek vücut yapar.⁹ Bahtiyar Vahabzâde bu konudaki fikirlerini her devirde açıkça ifade etme imkânını bulamamıştır. Fakat, başka başka "mahkum ve mazlum" milletlerden bahsederek kendi parçalanmış milletinin -Azeri, Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız, Karakalpak v.s.-in kaderlerini akıllara getirmeye çalışır:

4 A.D.F. s.14

5 a.e. s.158

7 D.S. s.96

8 M.Ş. s.90

9 "Özbekistan, Azerbaycan yan-yana

Ten çımışıg nece-nece yarışdan

Dilimizin gohumluğu bir yana,

Körlümüzi anlaşıg bahışdan.

Her söztümüz, her geshimiz bir olmuş

Her danışan öz dilinde...

Menzilinde mehtus olan

Bu dünyanın mehtusları

danışır

İndi uca bir kürsüden,

Yoh hürküden

Yoh gorkudan

bu dünyanın mehtusları

Dili bağlı, golu bağlı mehtusları

Diller elvan

Metleb eyni...

Derdler, gemler bir olanda

söz bir olar.

Dünyanın bu başı ile

O başı hemfikir, olar.

Danışanlar, eyni sözü

tekrar edir döne-döne¹⁰

1990 sonrası şiir ve yazılarında ise Bahtiyar Vahabzade artık "satırlı" ifadeleri bırakıp daha rahat konuşma imkânı bulmuştur. 1992'de yazdığı "Gardaş Giley" şiirinde kardeşin kardeşe yardım etmesi, manevî destek vermesi gerekliliğinden yola çıkarak "aynı anadan olanların birbirlerinin derterine ortak olmamasından bahseder, serzenişte bulunur:

Ne özbek, ne gırız ne garakalpak

Ne tatar, ne türkmen, ne türk ne gazak?

Bunlar bir ananın oğullarıyken

Gardaşın derdine susurlar neden?

Ey özbek, ey türkmen, ahi sen benim

Hem din gardaşımın, hem gan gardaşım.

Senin düşmeninken benim düşmenim.

Düşmenin gerdine susan gardaşım.

Ganını tökdüler gan gardaşının

Seninki deyilmi tökülen bu gan?

Tuğyana gelmeden, bes senin ganın

Nece sakit ahır damarlarından¹¹

Bahtiyar Vahabzade'ye göre aynı milletten, müşterek ecdada sahip olan kardeşler birbirine el uzatabilmeli ve uzanan eller de tutulmalıdır. Bir diğerrinin ayağına batan "cırtma taş"

Eyni arzu könlümüzde çağladı.

Bir egide, bir çırpıntı, bir uçuş

Seni mene, meni sene bağladı.

Biz bir canıg, bir vahidlik binadan

Bu vetene o Vetenden salamlar

Biz bir yolun yolcusuyug her zaman

Sene menden, mene senden salamlar."

P.D. s.48

10 D.Y. s.155

11 Ü.H.G. s.21

öbür kardeşlerin yüreğini sızlattırmalıdır.¹²

Bahtiyar Vahabzade, 1961 yılında kaleme aldığı "İstanbul" şiirinde; bugün, Türkün bir ayağının Avrupa'da, bir ayağının Asya'da; kulaklarında motor sesi, dilinde "Kur'an süresi" olarak asrın ahengine ses verdiğini anlatır. Yalnız, "yüreğiyle şarklı" "aldı ile garpli" olarak tanımladığı Türkün bu tezatlardan "sinesinin dağı" olduğunu, geçmişinden kopmaksızın bugünü aradığını ve arayanın da mutlaka bulacağını söyler.¹³ Vahabzade, bu şiirde Türk kavramına, kendisini dışta tutarak bakar. Fakat daha sonraki dönemlerde 1980 sonrası, özellikle 1990 ı yıllardaki şiir ve yazılarında "Türk" kelimesini, aslına uygun, kavrayıcı ve kendini de o unsurun parçası olarak kullanır. Söyleyemediklerini söyleme imkânı bulur.

Bahtiyar Vahabzade de, büyük Türk Milletinin geçmişine bakıp da kendi zamanındaki haline ağlayan Fuzûlî gibi¹⁴ milletin bütük bütük bölünmesine üzüldür, kahrılanır. "İki yüzölüm olmayan" Türklerin "herkesin başına düşen taş" gibi görülmesi onu rahatsız eder. Çünkü kendisinden korkulan türkerin. hemen önü kesilir, maksadına doğru bir adım dahi atmamasına fırsat verilmez.¹⁵

Müslüman Türkerin, başka milletlerin tarih ve medeniyet abidelerine saygı duyduklarını,¹⁶ "Milli egoizm"den uzak olduklarını¹⁷ belirten Bahtiyar Vahabzade, meşhur Alman, gazeteci yazarı Hans Bort'un "Türk Özünü Goru" kitabından aldığı aşağıdaki sözleri de delil gösterir :

"Türker çok büyük meziyetlere sahip millettir... İtimat ve dürüstlük, başka dinden olanlara da insanca münasebet, ölçülü davranış, alkollü içki içmemek, alıcılık ve misafirperverlik... Hastalık derecesinde temizlik Türklere has olan meziyetlerdir."

(Avrupa'da Türker için vahşi denmesi üzerine de Hans Bort şunları söyler:)

"Türker, hristiyan olmadıkları ve protestanlık ruhu da fanatik ve katı bir akideye sahip olduğu için yukarıda saydığımız meziyetleri dikkate alınmadan barbar olarak damgalanmaktadır."¹⁸

12 "Ey benim derdime bigane gardaş,

Sene uzatdığım gardaş elliydi.

Menim ayağıma deyen cırtma taş,

Senin üreyini göynetmeliydi.

Amma göynetmedi

İnandin yine

Şimal iblisinin şiir diline

Onun fitvasıyla sen yadı tutdun

Sen dağa söylenib meni unuttun

Bilmedin ancağ

Temelli çürüktür, uçulur o dağ.

Bıçağa gısanada meni o ağız

Dilin birce defe meni anmadı.

Söyle, bes müşterek ecdadımızın

Ganı da gelinde gımlanmadı

Ü.H.D. s. 21-22

13 P.D. s.199-200

14 N.H. s.49

15 a.e.s.207-208

16 "İslam dinine mensup olan Türker özerlerinden evvel ve sonra bu torpagda yaşamış halgları, o cümleden hristiyan dinine mensup olan bizanslıları, romalıları, yunanlıları medeniyet abidelerinin, kilise ve orada yaranan sanat örneklerini eradan evvelki şehirlerin halglarını gonyub sahlayamadıdır."

S.B. s.252-253

17 Ş.G.G.Y. s.140

18 a.e. s.172

2- Millî Kültür, Millî Haysiyet, Öz Kök, Millî Ruh

Her milletin kendine has millî kültürü, millî ruhu ve bunların bağlandığı bir "öz kökü" vardır. Vahabzâdenin bir şiirinde belirttiği gibi;

Ağaçlar
Kök üste boy atır.
Ucalır
Ağaçlar,
Kökünden güç alır,

Dünyada her şeyin kökü var.
Kökü var
Torpağın, daşın da...
Adamsa kökünü
Gездігі başında¹⁹

Bahtiyar Vahabzâde "Öz kök" meselesine açıklık getirmek için "ana" kelimesinden, ananın "yaratıcı", "kök", "esas", "temel" olmasından yola çıkar. Nasıl ki, bir bina esasından dağılsa ona ilaç olmayacağı gibi insan da öz kökünü, soyunu, varlığını yitirse onun insanlığını, özlüğünü özüne döndürmek mümkün değil"...."din hurafeler, cahillik, dili unutmak, millî varlığa lahaytık, biganelik, kendini başkalarına benzetmek v.s. v.s. hepsi bir büyük meselenin kollarıdır, budaklarıdır. Esas mesele ise kökten ayrılmak köke dönmek, özünü tanımak, özünü derk etmek meselesidir.

"İnsan öz kökünü, öz aslını, yani öz özünü inkâr ederek yaşayabilir, lakin özünü yaşamaz, başkalarını yaşar, bir sözle öz sıfatı, öz varlığı olmaz. Böylesinden ne insanlık ummak olur, ne medeniyet, ne ıslık bir fikir ne ıslık bir söz. 'Aslını inkâr eden haramzâdedir.'; Ördük kazın yürüyüşünü taklit etti, paçaları ayırdı.'; 'Öt köktü üstünde biter! v.s. atalar sözleri kendini inkâr etme hastalığına ateş açan atalarımızın müdrikliğinin ifadesidir. Özünü sevmeyen, özünü beğenmeyen, özgesini nasıl sevebilir, nasıl beğenebilir? Bu öyle büyük bir hakikattir ki, bunun hiç bir izaha, tahlile ihtiyacı yoktur."²⁰

Vahabzâde bir şiirinde "Özkök'ten millî ruhtan, millî benlikten, yanması, ışığının gürl olması istenen "İamba, mum" olarak bahseder. Bu meselelerin nuru, mübarek ışığı altında şen medisler kurulacak, çocuklar çiçek çiçek etrafını çevirecek, ak sakallılar, masal anlatan neler oturacak.²¹ O "gür çırak" yandıkça, sanki, bize bizim "eski hisletimizi" geri getirecektir :

"Gaytar, a gür çırağım
Köhne hisletimizi,
Gaytar bize sen bizi.
Başımızdan aşağı kökseler de arıtmaz
Temizlemez su bizi

19 D.Y. s.155

20 "...Bununla birlikte, özünü inkâr edip, başkalarına benzemek birçok halkların tarihinde olmuş, bu belâ onlara çok pahalıya mal olmuştur. Bu belaya düşen halkların düşünen oğulları, büyük dahileri meheng söz ustaları daima buna karşı çıkmış, maymunçuluğu, taklitçiliğe muharibe ilan etmişler. Böyle oğullardan biri de Mirze Celil idi"

D.G. 1. s.33-34

21 N.H. s.81

İşığınla yu bizi
Her yerde izle bizi
Art, temizle bizi

Yan yaddaşı oyandır
Bizi öz rengimize, huyumuza boyandır
Gelecekle geçmişin arasında seni bağ ol
Gece gündüz oyag ol!
Her yerden bu günümüze gonag getir, amandır,
Ulu geçmişimizi.

Çırağım, ruhumuzun ilkinde gaytar bizi.²²

İnsanın kökü, onun geçmişidir. Kökü üstünde büyüyen²³ milletimizin cevherini, mayasını oluşturan Nizâmî, Fuzûlî gibi sanatçıları,²⁴ "müdrîk ak saçlı kahramanları" da vardır. Fakat insan geçmişin gölgesinde ağzını havaya açıp da yatmamalıdır.²⁵ Gözler daima ileriye bakmalıdır. Çünkü :

Göz gabağa bahmasa
Dala galar ayaglar.
Arhada galanları
Zaman özü ayaglar.²⁶

Gözler geleceğe bakarken, yeni nesiller, bir yandan "Gedim ulu babamız" geçmişte neler yapmış, hataları yanlış adımları²⁷ neler, bakıp ders almalıdır. Bu millet, "tarihin amansız geçitlerinde nasıl büyük bir anane yaratmış öğrenmelidir.²⁸ Öğrenirse, "bey. han babalarından" niçin "böyle kullar"; "Kartal babalardan" "serçe oğulları" nasıl türedi anlar.²⁹

Ders var mı tarihin dersinden artıg?
Bizi tapdadılar... yine cücerdik.
Eger özümüze inanmasaydık
Uçurum derelerden nece keçerdik?

22 N.H. s.82-83

23 "Köküm üstde bilmışem
Şöhretim var
Sanım var
Menim gelecekle de
Öz ehdi-peymanım var."
M.Ş. s.87

24 "Nizâmînin, Fuzulînin
Hikmetinden ibret aldık.
Bu hikmetden
sedagetden

Bu geyretten
sehavetden
Maya tutdu cövhirimiz
Gelinlere çekiz verek
bu cövhri
bu ruhu biz!

P.D. s.78

25 B.B.G. s.23

26 a.e.s.25

27 P.D. s.38-39

28 S.E. 2.C. s.57

29 N.H. s.16

*İnamdır yaşadan bizi, ey üstad,
O bizi yaşatdı biz de arzunu
İnam ölmeyibse gurtarmır heyat,
Heyatın sonudur inamin sonu*³⁰

Bir milleti benliğinden ayırmak için ona ait değerlerin ve tarih hafızasının yok edilmesi gerekir. Azərbaycanda da bu metot tıyulanmış; "Kur'an, din" unutturulmuş, onların yadların içinde erimesine çaba harcanmıştır. Onun için Bahtiyar Vahabzadə der ki:

*Tarihdir hər daşın, gayanın yaşı,
Tarihle bağlıdır insan yurduna
Yoh ise bir halgın tarih yaddaşı
Veten de guruh torpagdır ona*³¹

Milleti yaşatan milli hisler, ortak arzulardır.³² Bu milli ruh ile yetişen milletin fertleri, analarının "doğma kelimelerle" toprağın azametini taşıyan, "şirin ninni"lerinin taşıdığı havadan, o sözlerdeki aşktan büyük tesirler almışlardır.³³

İnsanda bulunması gereken milli şuuru Bahtiyar Vahabzadə bir şilrinde "meslek, âmâl, akide" kavramlarıyla açıklar:

*Meslek varsa - o, gormazdır,
güdretilidir,
cür'etlidir.*

*Meslek yohsa - o, gormazdır.
o, yaltadır!*

Varlığını bir "Sag ol"a satacagdır.

*Meslek varsa-zehmetinden lezzet alır
Fedakardır, işgüzdür!*

*Meslek yohsa öz içinden, peşesinden
O, bezardır!*

*Meslek varsa -
Sevgisi de belli onun*

*nifreti de
Meslek yohsa -
Belli deyil, hisleti del..*

"Her milletin kendine mahsus milli psikolojisi" olduğu gibi kendine has "ahlak norm"ları da vardır.³⁵ Ecdattan geçen kanımızda, genimizde, cevherimizde uyuyan yüze çıkmasına fırsat gözleyen manevi külçelerimizin bir çoğundan haberimiz de yoktur. Fakat insanların içinde "milli haysiyet", "manevi güç" bazı zamanlarda küllenmiş, hatta unutulmuş gibi gözükse

30 P.D. s.96

31 Ü.H.G. s.47

32 A.G. s.123

33 M.Ş. s.259

35 Her halgın özüne mehsus milli psikologiyası var. Gözlünüzün qarşısına hele köklüden ayrılmayan bir azerbaycanlı ailesi getirin. Hamı yığıbı televizorda ecrnbi, yahud rus filimine bahir: lut kişil ile gadin yotagda eşelenir. Bu vızıyeti övüdlərinin yanında seyreden anda indı başına ne küll töküstün? Övüdlərinin özüne necə bəhsün? Eləcədə övüdlər ataların yanında hecalet tərті tökməlidir.

Bu hal həmin filmi çəkən halq üçün bəlkədə gəbul edilə bilər. Amma bizim üçün övüdlərin iştirakı ilə həmin filmə bəlməg gəbəhətdən də o yana gəbəhət ehtıəsizliğıdır.

Eyni ehtıəs normasını bütün halqlara eyni dərəcədə tətbiq etmək olmaz..."

Ş.G.G.Y. s.241

de³⁶ milli varlığa doğrudan tecavüz anlarında hemen üstə çıkar.

3- Biz Nasıl Milletiz?

Milletin, milletliğinin onun "liyakatinde, aşkında gayretinde, şerefinde, adında ve azatlığında" yaşadığını³⁷ söyleyen Bahtiyar Vahabzadə diğer milletlerin arasında kendi varlığının da bilinmesini, kabul edilmesini ister. "Adalet hakikat, sadakat" ister; "himmet ve gayret" ister.³⁸ Milletin büyüğü küçüğü yoktur; küçüklük varsa insanların tek tek şahıslarında vardır.³⁹

Halkın gücünün büyüklüğünden söz açıp bu gücün nelere kadir olacağına dikkat çeken Bahtiyar Vahabzadə "Halk yanmazsa dönüp millet olamaz"⁴⁰ fikrindedir. Nasıl "güneş alışmazsa gün doğmaz" işte öyle. "Bir halkın sağlığı, geleceği de" onun için "alışıp yanan"lara bağlıdır. Bu alışıp yananlar içinde o milletin şairlerinin de⁴¹ önemli bir yer tuttuğunu söylemek gerekir.

Bir millet köktüz, vatansız olamaz. "millet öz yurdunda millettir ancak, yurdunun dışında ise zillet çeker"

*Erider geribi gurbet gar kimi
Ondan ne ad galar, ne nişan, ne iz.
Torpagdan ayrılan ağaclar kimi
Millet de guruyar köksüz vetensiz*⁴²

a) Azerbaycan Türkleri :

Bahtiyar Vahabzadə, halkının "çok zengin medenî irse malik olduğunu" herkesin bildiğini fakat bu hakikatin gereğince değerlendirilmediğine inanır⁴³

*Halgımın tarihi tarihden gedim,
Men de bir millem, bir halgam dedim.
Esrin deryasında üzmeğ istedim,
Hara el atdımsa su dayaz oldu.*⁴⁴

36 1988. ilin fevral-mart hadiselerine geder halgımızın mehv edildiyini zerrn etdiyimiz milli heysiyyatından ve buna qarşı tuğyana gele bilecek e'tiraz ve üsyan sesinden heberimiz vardırmı? Vallah, bilahol o hadiselere geder çohları ele bilirdi ki, bizim milli heysiyyatımız sıfırdadır. Amma qarşımızda açılan meydan ve vahıtn yetişdirdiyi meçam bizim yatan heysiyyatımız bir yumruqla oyatdı. Çohları buna teccüblüldü. Doğrusunu deyim ki, men halgın menevi gücüne, hele mehv olmamış milli heysiyyatına hemişe inanmışam, ama onun bu dərəcədə olduğunu bilmirdim.

Ş.G.G.Y. s.241

37 A.D.F. s.149

38 İ.Z. s.145-146

39 S.E.2.C. s.49-50

40 "El bir olsa zərbi kərəm sındır

El gücündə el dədi, səl gücü var.

Bəş neferin yanmağından nə çıxar,

Həlg yanmasza dönüb millet olamıraz."

Ü.H.G. s.92

41 "Güneş alışmasa gün doğmaz yegin

Hegiget görünmez!

Hegiget budur!

Bir halgın sağlığı-şairlerinin

Alışıp yandığı oda borcludur."

Ö.S. s. 39

42 N.H. s.84

43 D.G.I. s.304

44 N.H. s.28

Bahtiyar Vahabzâde öz kökü üstünde büyüyüp boy veren, inkişaf eden, özünü derkeden, özü ile öğünmeyi beceren, bunun yanında bütün insanlara, başka halklara hürmet eden, onların medeniyetine de değer veren⁴⁵ Azerbaycan Türkleri "kalbi yumuşak", "vatanperver", "insanperver bir millettir."⁴⁶ Eski adetler ve an'aneler esasında yetişen bu millet, komşusu olduğu diğer halkları da ruhundaki "beynelmilel" hissinden dolayı sever,⁴⁷ "Millî egoizm"den uzak bulunan Azerbaycan Türkleri, gerçekte "yahşi cihet olan "beynelmilelcilik hissi'nin had-dinden fazla olmasının zararlarını görmüştür inancındadır.⁴⁸

Azerbaycan Türklerinde "... millî gurur hissinden çok beynelmilel his hakim olmuştur. Halkımızın tabiatındaki beynelmilelcilik hissini hem yazılı edebiyatımızda, hem de folklorumuzda görürüz. Nizamî'den tutun bugüne kadarki edebiyatımızda daima başka halkların oğul ve kızları da büyük muhabbetle terennüm olunmuştur. Bir atalar sözünü hatırlatmak isterim: Komşum iki inekli olsun, ben bir inekli!"

Bu halkın tabiatındaki büyüklüğün, alıcınaplığın ve hayırlıhlığın ifadesidir. Bizim halkın ruhunda hiçbir zaman millî egoizm' olmamıştır."⁴⁹

Kimsenin toprağında gözü olmadığı" gibi hiç kimsenin tavuğuna da ömrünce "kişî" demeyen Azerbaycan Türkü toprağından en ufak bir parçayı da kimseye bağışlamak taraftarı değildir.⁵⁰

Ömründe gonşusunun damına daş atmayan,
Kimsenin bostanına elini uzatmayan,
Gerezinin, kininin dalınca sürünmeyen
Dünen verdiyi sözden bu gün geri dönmeyen
Heç vaht döyüb döşüne "menem-menem"demeyen
Heç kesin bed gününü, şerini istemeyen
Menim alı milletim, hağlıyken birden-bire,
Layig miydi ey allah, bu gesde, bu tehgire?
Hansı günahımızın eveziydi bu tehgir?
Hagsız oldu günahsız, hağlı oldu müğessir!⁵¹

Derin bilgili, yüksek şuurulu medeniyete sahip olduğu⁵² halde kendini başkalarından yüksek görüp kibre kapılmaması "ben ben" dememiş, verdiği sözden dönmemiş, kimsenin malı-

45 S.B. s.304.

46 Biz gelbi yumşak milletlik. Biz vetenperver milletlik, biz insanperver milletlik. Gelin insanperverliyimizi sahtayag. humanizminizi goryuyg. Temkinli olag, kiçik bir sehve bele yol vermeyek. Amma mübarizemiz davam etdirek! Dedildikimiz yerine yetmelidir. Halgıma indı birce şey su ve hava kimi zeruridir: Birlik!"

Ş.G.G.Y. s.161

47 S.B. s.302-303

48 "Bizim halqın ruhunda heç zaman millî egolizm olmamışdır. Bunun da neticesinde bize penah getiren bütün milletlere aynı gözde bahmışıg.

Bu elbette, yahşi cehetdir. Lakin bu yahşi cehet be'zi hallarda özümlüze garşı çevrilmiş neticede de millî varlığını, tarihini ve doğma dilini unutmuşıg. Biz unutmuşıg ki, beynelmilelcilik heç zaman özüni inkârın hesabına olmamalıdır. Öz milletinin menafeyini ucu tutmag namine başga halqların varlığını ve heysiyyetini tapdalamaq ne geder gorhulurdusa, hedinden artıg beynelmilelci görünmek hatirine öz halqının tarih boyu formalaşdırdığı, goryub sahladığı menevî keyfiyetlere göz yummag, arha çevirmek de bir o geder tehlikelidir. Biz bu heglgete hem beynelmilelcilik, hem de vetenperverlik kimi alı hislerin terbiye olunmasının elifbası kimi bahmalıyig."

Ş.G.G.Y.s.145

49 Ş.G.G.Y.s.145

50 M.Ş. s.88-89

51 D.G.I. s.199

52 a.e.s.199

na el uzatmamıştır.⁵³

Milletine, vatanına sonsuz bir sevgi ve sadakat ile bağlı olan Bahtiyar Vahabzâde onu "Öz Tannısı gibi" daima yüreğinde taşır; onu düşünür, ona layık olmak için yazar, yazar... Gücünü, saadetini hep onlardan alır. Alır ama dayanma, tahammül gücü" bakımından ona pek benzemez.⁵⁴

Men azeri oğluyam
Min ildir öz adımın
Keşiyinde durmuşam.
Silahım olmayanda
Nifretimi barittek
Gelbime doldurmuşam.
Hüner göstermeyince
Adsız yaşamışam men.
Dedem Gorgud

ad verdi
Mene öz hünerimden
Yoluna nur çileyen
Goluma güvvet veren
Eşgim,

üstadım oldu;
Adım doğdu hünerden
Hünerim adım oldu⁵⁵

"Millî ağrı-acılar" türk dilini konuşan insanların başlarına getirilen oyunlar"⁵⁶ Vahabzâdeyi çok rahatsız eder. "Vatanın, milletin, millî varlığın, şeref, namus ve gayretlerinin tehlike de olması konularını kendine dert edinen şair, "hakikatin ayaklar altına alınabileceğini fakat ezilemeyeceğini, halkların birleşen fikir ve niyetlerinin susturulabileceğini ama yok edilemeyeceğini⁵⁷ söyler. Çünkü... bu halkı kırmak olur, ezmek olur ama mahvetmek, yok etmek olmaz.⁵⁸

Her zaman için "öz ben" in ağası"⁵⁹ olmak arzusu, onda "doğma toprağından bir karış" dahi başkalarına vermemek fakat başkalarının bahçesinden de bir gül dahi dememek"⁶⁰ fikrini yerleştirmiştir. Hatta daha ileri giderek "kendini bir inekli, komşusunu ise iki inekli gör-

53 "Uzun iller bizim metbuatımız, radio ve televizyamız bu barede söhbet açmağı lazım bilmemiş, bizi anamız tebi-ette mübarizeye çağırmış ve neticede biz insanlığımıza garşı durmağı mecbur edilmişik. Bu gün teessüfle demeli-yem ki, başkasının ağrı-acısını hissetmek, kömeksize el uzatmak, yardım göstermek kimi insani hislere bigane ol-muş, dede-babamızdan miras kalan şefet duygusunu korşaltmışıg... (Neticede) herkes öz hağını ön plana çek-miş, cemiyyet ve insanlık garşıındaki borcunu unutmuş "menemlik ve hudbinlik" insanın esas keyfiyetine çevri-miştir."

Ş.G.G.Y. s.138-139

54 A.D.F. s.15

55 M.Ş. s.88

56 "...bu tehlike global karakter taşıyor. Son vahtlar, Türk dili halqların başına getirilen oyunlar öyle böyle tesadüfi deyil. Mesele bizim düşündüyümüzden daha derindir. Eger biz bu tehlikeni anlamasag, onun derin köklerini araş-dınp tapmasag, ona garşı eks tedbirler görmeyib, sade lövhlik ve siyasi korug göstersek, gelecek ve tarih garşı-sında utanmalı olacağız."

Ş.G.G.Y.s.161

57 S.E. 2.C s.34

58 Ş.G.G.Y. s.225

59 a.e. s.55

60 N.H. s.44

me "istegine çevrilmiştir.⁶¹

Azerbaycan toprağından boy atmış; eski bir tarihi olan bu millet, bu oğuz nesli düşmana baş eğmez⁶² "ateş gibi sıcak kanlı", hayat kadar eski", toprak kadar şanlı", "sel gibi delikanlı" dır.⁶³ Kalbi öyle temizdir ki göz göre göre "düşmanı bile dost sanmış", "kuyuya düşenin elinden tutmuş, kendine tuzak kuranın yaptıklarını unutmuş; "hile, garaz kin" bilmez bir millettir.⁶⁴ Türk kızları ise "liyakatlı", "vefa timsali", "sadakat remzi" olmuştur her zaman. Asrın getirdikleri, onun aslı özelliklerini, necabetini değiştirememiştir. Çünkü onun damarlarında nenesi Nigar'ın, Hecer'in, Leyli'nin "goçaklığı" sadakatı, muhabbeti çağlamaktadır:

Senin leyağetin lal etmiş bizi,
Zaman aşığıdır deyanetinden
Ey vefa timsali, sedaget remzi,
Senin bu gesdine ne ad verim men?

Sesin erimedi esrin sesinde,
Necabet, kökünde hemişe varsan!
Türk gızı heyânet zemanesinde
Bu eşgi, vefanı sen bacararsan

Bele yaşamışdır dün en ve bu gün
Bizim geçmişimiz oğuzlar, hunlar
Erin namusunu gorumag için
Keçer balasından Bula hatunlar
Bele ömür sürmüş"
Diğer milletler halklar arasında Türkler "namus"uyla namuslu evlatlarıyla tanımır, bili-

61 Ş.G.G.Y. s.140

62 "Azerbaycan torpağından boy atmışg biz,
Tarihlerin o tayından gelir eslimiz.
Bir düşmene baş eymedi oğuz neslimiz
Babalarnı gani ahır damanımızdan,
Azerbaycan esgeriyik, bu ada gurban!
Bu ada gurban, hey! Bu ada gurban!
Azerbaycan esgeriyik, bu ada gurban!"
U.H.G. s.37

63 "Men azeri oğluyam
Odu allah sanmışam.
Anam torpag
Atam od
Men oddan yaranmışam
Od kimi istiganlı
Seltek deliganlıyam
Heyat geder gedimem
Torpag geder şanlıyam
Od kimi yarıdaranam
Su kimi söndürenem
Meni yarırsalar da,
Suda batırsalar da
Yene menem

men menem! "
M.S. s.87

64 N.H. s.206

nir.⁶⁶ Tarihte geçenlere bakılırsa, Türkler "mertlik pazarında birer sarraf"tır. Kendisine haksızlık eden "düşmanına bile mert"tir.⁶⁷ Vahabzâde, "Biz Haggın Oğluyuz" şiirinde de milli hasletlerimizi bir haykış halinde şöyle ifade eder :

Alış veten yolunda vuran güçlü gollara,
Alış bu yurd için döyüşen merd oğullara

Düşmen de yolmanar, güce teslim olar yegin,
Millet bir olsa bayrağı altında geyretin.

Biz haggın oğluyuz, gücümüz hağdadır bizim
Yollar ezablı olsa da fitrettedir dözüm.

Vurdug sitemli illeri merdlikde biz başa
Meslek yaşa, iman yaşa, millet yaşa yaşa!⁶⁸

Bahtiyar Vahabzâde'nin millet anlayışı, sadece bugün yaşayan milletin fertleriyle sınırlanmamıştır. O, bugün yaşayanlarla, dün yaşamışları ve yarın yaşayacak nesilleri bir ve bütün olarak düşünür.⁶⁹ Ve bir millet için "sefalet, açlık, felaket" bir "zillet" değildir ama millet "kul olsa, ayaklara çul olsa, fikirce yoksul olsa" o, millet değildir.⁷⁰ Kendi milletinin ruhuna bigane olsa; o, halkının diline, tarihine, medeniyetine sahip çıkamıyorsa⁷¹ millet olamaz. Onun içindir ki önce öz özümüzü iyi tanıyabilmeliyiz:

Bu gün yüz beş ölke tanımış bizi
Yenice yaranmış döületimizi.
Artıg yer üzünde öz yerimiz var.
Garşıda ışıklı günlerimiz var.
Gardaş, sevincine şerikem senin,

66 A.D.F. s.15

67 "Tarihe baş vurag... bu ağ bu gara
Merdlik bazanında men ki serrafam
Haggını gösterib çok hağsızlara
Ancag düşmenine merd olmuş babam
Merdlik şeref oldu tarihimize,
Çoh baha oturdur, bu ancag bize
Getir hatirene sefevileri
Bes niye o zaman başda tac oldu?
Tacı duygulara satandan beri
Ağıllı bir başa biz moliacı olduğ.

S.E. 2.C. s.71

68 V.s.141

69 "Çünkü, halq yalnız bu gün yaşayanlardan ibaret deyil. Halq dün en yaşamışların bugün yaşayanların ve yaşayacak nesillerin tamlığı ve vehdetidir. Biz bu torpag üstünde dün en yaşamışların ve sabah yaşayacak neve ve neticelerimizin ruhunu bugün öz ganımızda yaşadığ. Bele olmasa, yeni nesiller arasında bağ, gırılsa dün enki kök bizden adlayıb sabaha işlemez. Vay o adamın halına ki, ulu ecdattan miras aldıgı emanete, gana ve o gandaki ruha heyânet ede, onu özünden sonraki nesle ötüre bilmege!"

70 A.D.F. s.149

71 "...vezife başına çıkarıldı, halqı tapdadılar, yeni halqın dilini, tarihini, medeniyetini... Bir halqın elifbası nece dele deyişdirilmiş?Bir halqın tarihini, medeniyetini deyişmek olar? Gäh midiyalı oluruz, gäh farsın törtöküntüsü... Gelin bir defelik getiyetle deyek Azerbaycan Türklendir bu halq!"

D.G.I. s.269-270

Ş.G.G.Y. s.160

Amma unutma ki, özgelerinin
Bizi tanımaları hele şert deyil.
Tanımağ, o geder şerafet deyil.
Seçek içimizde eyriden düzü.
Görek tanıdığını öz-özümüzü?
Euvcelce özünü tanımayan kes,
Özünü dünyaya tanıda bilmez⁷²

b- Azerbaycan Türklerinin ve Türkçe Konuşan Bütün Türklerin Kabahatleri ve Başlarına Gelenler :

Bahtiyar Vahabzâde kendi milletinin başına gelen halleri tahlil ederken, nerede hatalı olduklarını, niçin bu sonuçlara maruz kaldıklarını düşünür ve kendi kendilerini tenkit eder. Yetmiş yıldır yaşanan esaretin içinde insanların uyuduklarını, güçlerinin farkına varmamalarını veya rahatlıklarının elden gideceğini düşünerek olayları işlerine geldiği gibi yorumlamalarını eleştirerek şöyle der :

Ağlı olan ganarmı heç?
Gananların hoşbahtlığı:

de varmı heç?

Yat, ey halgım,

oyaglığın lezzeti ne,
dadı denir?

Yatmağ senin heyriedir
Oyag olsan, derdin olar
Sen yat, senin derdini de
Dövet çekib evezine.
Bele büyük hoşbahtlığın
Bu dünyada evez ne?
Oyaglığın dehşetini derk etmeyen
Oyaglıkla öz-özünü incitmeyen,
Oyaglardan bir bu geder hezer etmez
Şirin-şirin yuhularda güzer etmez.
Şan-Yan deyir!
Kelamlarım goy şahların
İşretine, lezzetine dayag olsun.
Dünya özü yuhusuymuş allahların
Beş insana ne düşüb ki, oyag olsun?⁷³

Bu "uyku" öyle bir uyku ki, toplar atılsa da uyanılmaz, yatılır, Yatanlar ayılsa da asrın getirdiği sesler onlara "saz" gibi gelir.⁷⁴ Kara günler "ak söz"lerle perdelenir, içinde bulunulan "bedbahtlık" anlaşılmadığı gibi "hoşbahtlı" oldukları zannedilir: "Alçaklığı yükseklilik"; "satgınlığı gayret"; "ganmazlığı ganmak"; kollardaki zincirleri ziyet"; "bedbahtlığı saâdet"; "nadanlığı ferâset" sanarlar:⁷⁵

Gara günü ağı söz ile perdeledik
Zenn etmeyin
Bedbehtliyi özüm müze derd eledik.
Biz hoşbehtik, behteverik" -sözlerini
Şuar kimi dilimizde uird eledik.
Gırb galın meşeleri
Pambığ ekdik
Ganimizdan gülâb çekdik
Yüz hektarın mehsülünü on hektara
On neferin mehsülünü bir nefere

yaza-yaza

Hem insanı, hem torpağı
Nece verdik biz güdaza
Meydan verdik ağı yalana.⁷⁶

Konfüçyüs'ün "Hâkimi deli bir rüzgara, halkıysa onun önünde esim esim esen; rüzgar ne yandan eserse otun o yana başını eğeceği" sözünden ilhamla yazdığı şiirinde⁷⁷ ve "Şan-Jan Deyir ki" de Bahtiyar Vahabzâde şunları söyler: Bir ülkede devlet uyanık, halk yatıyorsa o halkı zelzele bile uyandırılmaz.⁷⁸ Uyuyan insan gerçekleri farkedemediği gibi soyulduğunu, kul olduğunu, yağmalandığını da anlayamaz. Bugünkü nesil ile dedelerini babalarını karşılaştıran Bahtiyar Vahabzâde şunları der :

Babam sultan idi, atam gul oldu.
Atam yağmalandı, atam soyuldu.
Men de soyularam, bir fergimiz var

75 N.H. s.21

76 a.e. s.10-11

77 A.S.S. s.87, 88, 89

78 "Bir ülkede eğer devlet oyagdırsa,

Mürgü döyüb halgı hele de,

Yatan halgı oyadamaz

Zelzelede

Halgı oyagsa, dövet yatır!

Yatan dövet ne dövetdir?

Halgı şirin ve'lerle yatırmasan

Memleketçün musibettir.

Şan-Jan deyir!

Yat ey halgım,rahat-rahat

Gözlerini yum, hele yat.

Eğer gözün açgı olsa,

Sen görersen

Göre bilsen

Gördüyüne tüpürersen

Yat ey halgım.

Heç bilme ki, nedir heyat

Ne gözlerin görşün senin

Ne de könlün bulansın, yat!

Oyag olsan ağlayarsan

Öz halına hönkür-hönkür

Yat arzunu yuhunda gör."

A.S.S. s.89

72 Ü.H.G. s.24

73 A.S.S. s.89-90

74 "Özgeler top atdı men oyanmadım,

Yatdım, kölgem oldu o keçmiş adım

Yatanlar ayıldı, esri ganmadım,

Esrin hayırtısı mene saz oldu."

N.H.s.29

Atam derk edirdi soyulduğumu
Seadet bilirem men safeh bunu⁷⁹

Hayırları da şerhleri de başkalarının elinde-olmuş; servetleri taşınmış, derileri soyulmuş; 80 murafları gözlerinde kalmış, gördüklerine değil, kendilerine denilene inanmış, mahkum olmuş, hoşbaht olduğuna inanmış; 81 gazaplı krallar, kanlı ordular başlarına kül savurmuş; başları vurulmuş ama onların gözleri gölgelenmiş, başları kel olmuş; 82 Stalin döneminde (1937). milleti sevenler, düşünenler kasten "halk düşmanı" adlandırılmış, 83 binlerce yıllık Türk geçmişinden intikam alınmış, tarihleri üzerinde "salako"⁸⁴ oynanmış, 85 "Ağa"ları Rusya onlara "dert sapından gömlek dokumuş" yine el-oba "bayguş sesine" uyumştur. 86 "Başları önlerinde daima" olduğundan helal adlarını demeye korkmuşlar, korkudan öz babalarını inkar etmişler; "beyinler kütleşmiş, düşünceleri ellerinden alınmış" tarihleri değiştirilmiş; servetlerine başkaları sahiplenmiş bunlar da yeterli gelmemiş "cellad"a, bin yıllık alfabelerini de üst üste birkaç kere değiştirerek benlikleri karartmış; dilin billür çeşmesini bulandırmışlar;

Apardı dalınca şuarlar bizi;
Kütleşdi beynimiz, hissimiz tamam
Aldı elimizden düşüncemizi
Zulmün, istibdadın maskası ehkam!

Mütebid deyişdi tarihimizi
Biz gah midiyalı, gah filan oldug
Sillindi tarihten gerçeyin izi,
Bilmedik biz, hansı atadan oldug

Yadlar sahib çıhdı servetimize
Sahib çıhmadılar bize bes neden?
Yetim evi oldu bu dünya bize,
Ata ahtarırığı indi özgeden⁸⁷

Ecnebi, harabelerinden bile para kazanırken, onlara kendi servetleri düşman olmuş, 88 bir akrep gibi kendi zehirleriyle kendilerini zehirlemişlerdir. 89 Banu Çiçekler Gazan Han unutulmuş, damarlarından "Korkut kanı akan" bu ruhu asil, kanı asil millet Dede Korkut'a düşman kesilmiştir; Doğudan batıya at koşturan dedeler, Oğuz Baba, Han Baba yeni kitaplarda ona yabancı gösterilmiş, soy soya karıştırılmış, kök unutulmuştur. Yine de;

Elene bilmedik, galdık elekte,
Gör, nece kökünden lahladı millet.
Yapıh dahmalarda, kendde-kesekte
Yene de milleti sahladı millet.⁹⁰

- 79 N.H. s.17
80 a.e.s.185
81 a.e.s.186
82 a.e.s.28
83 a.e.s.50
84 Gürcü oyun havası. Çok hızlı tepinerek oynanır. Stalin zulmüne işaret ediliyor bu sözde.
85 N.H. s.181
86 a.e. s. 16
87 a.e.s.180-181-186
88 a.e.s.20
89 a.e.s.90
90 a.e.s.182-183

Büyük büyük konuşmuş, fakat küçük küçük parçalara bölünmüş, cismen göklere yükselmiş, kalben yaman talanmış⁹¹; Servetine, devletine bütün dünya göz diktigi için,⁹² millete mensup olanların gayretsizliğinden hüner damarının kesilmiş olmasından⁹³ da istifade ile "Ayı" hükmetmeye başlamıştır. 94 Bizim ekdiklerimizin, emek harcadıklarımızın meyvesini onlar yemiş onlar bezenmiş, giyinmiş biz ise çıplak kalmışız. "Hüner" bizim olmuş "para. he-diye" onların, "gızıl bizim olmuş kemer onların"⁹⁵ Biz ise gördüğümüz zulme, doğup yaşadığımız zindandaki hapis hayatına bile şükretmişiz.⁹⁶

Bahtiyar Vahabzâde, 1813'de imzalanan Gülistan, Mukavelesi ile bölünen bir yarısı Rusya'ya diğer yarısı İran'a verilen Vatanın bu tarihi faciası için 1964'te yazdığı "150 yıl isimli şiirinde, haklarının 150 yıl ayaklar altında çiğnendiğini, vatanın soyulduğunu, bu da yetmezmiş gibi bu mukavelenin imzalandığı günün bir bayram olarak kutlandığını anlatır. 97

1990'da kaleme aldığı bir şiirinde de "gasbakâr namerd'in⁹⁸ 70 yıl onları nasıl geri bıraktığını, aslanın kediyile oynaması misâliyle⁹⁹ anlatırken Vahabzâde, bunda suçu biraz da kendilerindeki "korkuyu" yenememelerine bağlar:

Biz bir zencir düzeltmişik

Halgavari bu düyünden

Gorhumuzdan ona beli, buna beli,
İlke beli, sona beli
Heye beli, yoha beli
Aza beli, çoha beli
Deyedeye

gütblerin arasında itmişik

- 91 a.e. s.89
92 S.E. 2.c. s.72-73
93 N.H. s.20
94 "Ata ayı gelib mehellemize,
Yaman toy tutacag deyesen bize,
Bilirem ay oğul,
ac aylardan
Ne desen görmüşem.
Gözlerem yene,
Ancag bu gelişi yozma heç zaman,
Aynın gücüne, cesaretine
Onun mehdedeki hökmünden yegin
Heter tohunacag bir zaman bize
Derd budur: Aynı geşretimiz
Kemliyi getirib mehellemize.

Ü.H.G. s.56

- 95 S.E. 2.C. s.72-73
96 N.H. s. 21
97 Tapdamag olarmı hagğı bu geder?
Yüz elli tildir ki, soyurlar bizi
Bu heç
bize bayram eletdirirler
Tarihte en büyük faciemiz
Vetenı salmış
Buna yanmıram
Ağır bir gederle üzbelüz oldug
Ona yanmıram ki, o gün, bu bednam
Alverin dellalı özümüz oldug.

N.H s.50

- 98 a.e.s.191
99 a.e.s.189

Belllerin girdabında

özümüzü eritmişik.

Yetmiş ildir içimizde

Gorhu yatır kabus kimi

Bu gorhunun eleyinde

elenmişik biz toz kimi¹⁰⁰

Onun içindir ki, Bahtiyar Vahabzade, 1920'de kurulan Azerbaycan Cumhuriyetinin başkanı Mehmet Emin Resulzade'nin mezarı karşısında, bu "ulu kabir" karşısında "şanlı geçmişi" hatırlar, "kundakta boğulan hürriyeti" "dünenki kudreti, feraseti" düşünür.¹⁰¹

Bu milletin yetmiş bir yıl her ızdıraba nasıl tahammül ettiğine, kendisini aldatanın boş vaatlere nasıl inandığına¹⁰² hayretler eden Bahtiyar Vahabzade, günahsız kurbanları, yetimlere bol; serveti talan edilmiş; doğru sözü yalan olmuş; "Bağrına kocaman bir dağ çekilmiş ko- ca bir milletin"¹⁰³ ne suçu vardı ki? diye sorar.¹⁰⁴

Hani bizde kişilik, hani bizde o vugar

Bizim menliyimizi gör nece tapdadılar.

Tapdandı geyretimiz,

Milli heysiyyetimiz.

Ah bu boyda tehgire indi nece dözek biz?¹⁰⁵

"Cellat" o hale getirmiş ki onları, "düşünceleri donmuş, demir perdeleri yaramamışlar", "fikirsiz mukavvaya", "celladın elinde alete dönmüşler."¹⁰⁶

"Müstebit kılıcı" kınına girmemiş onlar da bahtlarına asilik yapmamış, susmuşlar. Susun- ca da olanlar, olmaya devam etmiş.¹⁰⁷ Neler olmuş: "Bu milletin sinesinde, -kendi kulu gibi at koşturmuşlar; o milletin haklarını unutmuşlar, "aşlarına su katıp, gözyaşlarına kıymışlar";

100 N.H. s.95

101 a.e.s.30-31

102 Ü.H.G.s.6

103 Bu el faciesine dözmek çetin, çoh çetin

Beli yaman büküldü gocaman bir milletin

Fitretinden, soyundan er doğulan bu halgi

Tarih boyu merd olan, mağnır olan bu halgi

Nece tahgir etdiler, gör nece alçaldılar.

Menliyini, ezmini bir sağ ol'a saldılar.

N.H.211

104 a.e.s.202-203

105 a.e.s.222

106 Hansa derdimizi demişik ki, biz

Üstelik, azadır-dedik dilimiz!

Galdı kitablarda gerçeyin adı,

Ne özü götündü, ne ayag izi.

Yalan danışmadıdan üz gızmadı.

Alışdan gızarıdık ellerimizi.

Bedbehtlik gölünde biz üye-üze,

Inandık behtever olduğumıza

O ganzs cellada bunlar gerekdi,

Onun yalanları ahdi her yere

Yalnız serhedleri deyil, o çekdi

Demir perdeleri düşüncelere

N.H. s.178-179

107 Yene de mehkumlugu

Yegane bir yol kimi bu halga gösterdiler

"İftiraları yağmur gibi onların başına yağdırmışlar"; "kâbelerini uçurmuş; onları kara tiken gi- bi kurmuşlar, bir köle olarak gördükleri bu insanların toprağını, vatanını "dedelerinin malı gi- bi satmışlar"dır.¹⁰⁸

Vahabzade, milletin içinde bulunduğu bu hali 1968 yılında yazıp da yayınlamadığı, ancak, 1993 yılında basılan "Yeni Şiirler" kitabının "Sandıktan Sesler" bölümüne koyarak okuyucularına ulaştırdığı "Hörümcek Tor Bağladı" şiirinde çok güzel tasvir eder:

Tarihimiz danıldı,

Uydurma tarih ile kimliyimiz anıldı

Öz kökünü bilmeyen gözü küllü bu millet

Zamanın yollarında her addımda yanıdı.

Uydurma tarih bizi anamızdan ayırıp

Yad anadan alınmış belekde gundağladı.

Özülümüz lahladı.

Bu halgın tarihini düz bildiren düz yazan

Tarih kitaplarında hörümcek tor bağladı.

Cesur geçmişimizden üzüldü ellerimiz

Şeref bildik özgeye gul olmağı yohsa biz?

Her cüre zülmü uddug

Köleliyi kazanıp kişiliyi unuttug.

Vicdan, düzlük, hegiyet sürgün oldu bu yerden

Yaltaglı ve heyanet silahını yağladı.

Cesaret gılıncının ağzı düşdü keserden,

Gebzesinde, gınında hörümcek tor bağladı.

Dilimiz yasag oldu

Ruhunuz gelbizde ebedi dustag oldu.

Ruhsuz yaşadığca biz

Vicdanımız, eşgimiz üzülmüze ağ oldu.

Biz belece yaşadık, yaşamadık süründük,

Emelimizde deyil, sözümüzde göründük.

Ruhumuz gan ağıladı

Mescid gapılarında hörümcek tor bağladı.¹⁰⁹

Bir soruşan olmadı nedir senin bu davan?

Belke çatışmır suyun, belke çatışmır havan?

Yaşasa da bu millet lap dilenci kökünde,

Yoksul güzaranından danışmadı bu gün de.

Dahmalarda yaşadı, ötinli sındırmadı.

Meydanada "menzil" -deye bir defe gışmadı.

Gara gızıl çihardı yerin yeddi gatından.

Nedir bunun giymeti sormadılar heç ondan

Gızılın sahibini söz ile aldatdılar.

Bu milletin serveti özüne düşmen oldu.

Becerdikli pambığı eyne kelen oldu."

N.H. s.187

108 Ü.H.G. s.112

109 a.e.s.48-49

Milletinin yüreği Vahabzâde'nin yüreğinde atar. O, milletinin feryadını, nâlesini mısralarına, satırlarına taşırken, yine milleti adına, milletinin bir otokritiğini yapar. Bu kritik ile milletinin düştüğü hallerin analizini yapar, maruz kaldıkları sonuçların sebeplerini arar :

1. "Bizim en büyük düşmanımız atalettir"¹¹⁰ Bizi bugünlere salan "cehalettir." "Top tüfek asrında biz közden ateş aldık, bizim silahımız yine taş oldu. Çünkü biz yerimizde saydık, asrın havasını ne duyduk ne de ona uyduk! Kendi öz sesimiz olmadı, başka yabancı seslerden ses aldık. Millilikten uzak kaldığımız gibi mertlik sembolü 'Çamlıbeli', cehalete "Dababaşa" çevirdik.¹¹¹ "Ruhani duygudan "uzaklaştık. Doğruluğun terazisi eğildiğinden ağırila hafifi de karıştırmaya başlamışız. İman, gönülden uzaklaşmış, dikenle gülü, arzuya imkânı; gazele vicdânı birbirine karıştırmışız.¹¹²

Bir zamanlar "eroğlu er" olan bu millet, "gözleri kör", "dilleri lâl", "kulağı sağır;" öz geçmişi hiç anlamaz olmuştur. Beş adım ilerisini bilmez hale gelmişiz. Derdinin şiddetinden oyum oyum oyulan bu millet¹¹³ hayırdan arkada, zararda önde olmuş fakat, artık şartlar değişmeye başlamıştır:

Heyire daldayg, zerere önde.
Bizi kor cehalet bu güne saldı.

110 "Şimdiki halda bizim en büyük düşmanımız be'zi hallarda özünü gösteren atalettir. Çarpıntının olmaması eline tes-nesizliğini, öğrenmek eşğninin zelliliğidir. telebeye yanz dersiyi bele çetin ohuda bilirik."

D.G.I. s.102

111 "Top-tüfek esrinde, govdan od aldık.

Bizim silahımız yine taş oldu.
Yerimizde sayıb dünende galdık,
Çenlibel çevrilib Danabaş oldu,
Esrin havası duydugmu? Çetini!
Bemimde ahtardık onun zilini
Yarada bilmedik her gerinenin
Özüne münasib Çenlibelini
Sesimiz olmadı, sesden ses aldık,
Düenki havaya biz nefes aldık."

S.E. 2.C s.45

112 "Haggın terazisi eyilmiş yaman,
Ağırila yüngülü gansdırmışg,
Derbeder salındı köntülden İman,
Kendalaşla gülü gansdırmışg,
Arzuya imkânı gansdırmışg,
Garezle vicdânı gansdırmışg,
Mezan üstünde rehmin, vicdânın
Saray yoh, gıblesiz dahme gurmışg
Onunda içinde ters oturmuşg."

Ü.H.G. s.3-4

113 Abnımız goryub biz günahkar olmuşg,
Gözleri kör, dili lâl, guluğı kar olmuşg
Bir zamanlar ahi biz, eroğlu er olmuşg
Yaddaş öz dünenini niye anmög istemez?
Derdinin şiddetinden oyum-oyum oyulan,
Her işde hağıl iken, her işde hağız olan,
Yurdundan, yuvasından ilim ilim govdan
Gardaşının derdine gardaş yannög istemez.
Beş adım irelini görmürtük, dumandayg
Denizdeyik, bilirmik, hara gedir bu ganyg,
Hemişe gümandayg, ele bir zamandayg
Ganan görmök istemez, gören gannög istemez

N.H. s. 61

Eriylr astaca etalet buzu,
Milletler haggını derk edir artıg.
Açılib gapının otuz dogguzu
Gırhıncı gapının kandarındayg.¹¹⁴

2- "Halk sözü-hak sözü;"¹¹⁵ bu milletin rehberleri milletin isteklerini dile getirmek bir yana milli duygudan da uzaktırlar.¹¹⁶ Milletin namusu, şerefi ayaklar altına alınmıştır.¹¹⁷ Halkın oyununu alarak yüksek kürsülere gelenler, halkın sesine kulaklarını tıkamış; dilini bağlamış toprağına göz dikenlere, bu toprağın "Ezeli sahibi benim" diyememiş, onların dersini verememiştir. Vahabzâde "halkın vekiliyken halka yad olan"¹¹⁸ milletvekillerine şöyle serzenişte bulunur:

Sene şeklenmişdi gulaglarınız
Ağzına su alıb susdun... bes sene
Milletin vekili nece deyek biz?
Halgını söydüler, üzüne genşer.
Ses susdun...
Vezifen susmagmış meger?
Halgın şerefini gormayan kes,
Milletin vekili nece oldu bes?
Susmağa gönderdim meger men seni?
Ora getmemişdin sen esnemeye.
Sen ora getmemişdin halgın derdini
Halgın dili ile açıp demeye¹¹⁹

Millet, artık, yetmiş yıldır çekdiklerinin, 20 Ocak 1990 katliamının, kaybettiklerinin de hesabını istemektedir. "Halkın öz talebine ise bigâne kalmak olmaz."¹²⁰

"Gayret damarı kesilen", "bu hasta milletin ateşini ölçmeyi beceren termometre"; "İnsanın kişiliğini ezen korku'yu öldürecek"¹²¹ halkını vazifeye satmayacak, onun yolunda canının geçecek¹²² başkalarının önünde eğilmeyecek "büyükler" gereklidir :

114 Ü.H.G. s.6-7

115 Ş.G.G.Y. s.159

116 "Atasına, söylen, yoda baş eyen

Rehberler görmüşem geddar amansız
Tıkana gül deyen, güle kol deyen
Ganlar görmüşem dilsiz, imansız?

N.H. s.115

117 a.e. s.20

118 Lâl gedip, lâl geldin... sen kimsen bu gün?

Halgın vekiliyken, halga yad oldun
Yoksa dinmeneyil bacadığıñcin
Bu halgın adından deputat okdun?
Biz öz haggımız bilmedik yine
Heç derme milletin vekiliyine
Aşkarlig dövründe lâl-kar gerekmiş
Bize aşkarlig; İnkar gerekmiş.

N.H. s.59-60

119 a.e. s. 59-60

120 Ş.G.G.Y. s.159

121 N.H. s.20-21

122 A.D.F. s.19

"Dünen deyil, artig bu gün
Arhasında millet duran bir böyüyün
Vallah, özü böyük olur.
Özgesinin gabağında

ne eyilir, ne bükülür
Budur sizin hagg yolunuz, budur bu gün
Siz ucalın, böyüyün ki
halg da sizle bir böyüsün.¹²³

3- Milli gurur, milli duygu ve gayretten uzak olmuşuz :

Doğup yaşadığımız yerlerin tarihine karşı kayıtsız kaldığımız¹²⁴ yetmiyormuş gibi dünya çalkalanır, zaman değişirken "biz kapının arkasında" kalmışız¹²⁵ "Miskin" halimizden utanmamış kızarmamış, kimseden de hakkımızı istememiş, uyanmamış, her şeye susmuşuz.¹²⁶ Başkasından korktuğumuz yetmez gibi "Öz özümüzden korkmuşuz." korku irademizi kişiliğimizi almış¹²⁷ fikre akla öyle kilitler vurulmuş ki "özümüze özümüzü unutturmuşlar."¹²⁸

Artık "diz üstü" durmaktan vazgeçmeli eski "büyük" halimize kavuşmalıyız :

-Biz bayatını vallah çoh ötdük.
Alıb çiyimizize onu böyütdük
Onun gudreti de bellidir bize
Biz senin fikrince ye'ni heç neyik
O böyük görünür gözlerimize,
Çünkü biz helelik diz üstüdeyik
Kiçildik, biz ona "büyük" dedikçe
Yeter bu secdeler, bu diz çökmeler,
Biz onun önünde imekledikçe,

123 N.H.s.96

124 "Doğulub yaşadığım rayonun tarihine, babalarının yaratdığı senet incilerine ne ile izah etmek olar? Bu ne demektir? Meger Sabir zamanesinde yaşaymıq ki "Bizde bu soyug gənən neyleyirdin, ilahil" -deyek? "Bes ha-ni bizim vetendəşlig hissimiz, hanı bizim geyleftimiz?"

D.G.1. s.142

125 Dünya çalkalandı, zaman deyirdi,
Yene köhnə debde, köhnə dondayıq
Gecdik... Arzunun meğəmi keçdi.
Biz hele gapının arhasındayık.
Bes haçan açılar kor düşən düyün?
Dedik...
Açılmadı bağli gapılar
Bir zaman dedim ki,

Sizi de birgün
Vurub teyliyə açan tapılar.
Biz aç bilmədik.
bizim üçün de
Otuz dogguzunu açan tapıldı.
Heyire daldayıq zerere öndə,
Bizi kor cəhalet bu günə saldı.

Ö.H. G. s.6

126 N.H. s.26

127 a.e.s.12

128 a.e.s.17

Ezdi başımızı nallı çəkmələr.
Durak ayak üstə

Ahı erik biz,
Galhsag, o kiçilər, böyüyerik biz¹²⁹

Liyəkati ayak altında kalan, cəfəlara dayana dayana alçalan, sabreden¹³⁰ her "kolu güc-lü"ye eğilerek, "kendi yurdunda kul olan, gəfletteki insanlarına seslenir Bahtiyar Vahabzadə ve onları "kendilerine güvənə" çağırır.¹³¹ Milleti sıkan mahbesin parçalanmasını, vatanında güzel çağların başlamasını; Azeroglu'nun, öz yurdunda kulluğun bitmesini, anaların artık ağ-lamamasını, gəmin kederin ülkesinden sürgün olmasını; halkının feryadının göklərə yüksel-memesini ister.¹³²

"Tezeden Yaratsın Yaradan Bizi" şiirinde, Vahabzadə, nereden nereye, ne hallere gel-diklerinin değerlendirmesini yapar; açık yüreklilikle ve "bir kənş ömrü" tersine yaşadıklarını, ruhlarındaki "kölelik mühründen" temizlenmeleri gerektiğini söyler :

Tamam unudulub ecdaddan gelen

Gözel hisletimiz, tebietimiz

Bugün özümüze yad olmuşuq biz

Kiminse derdine alışıb yanmaq

Kimese el tutmaq ar gelir bize

Kimiye aldatmaq, neyise danmaq

Ele bil çevrilib hisletimizə

Gözümüz önünde hagg ölen zanan

Feryad gopardığını?

Yoh susan oldu!

Bir ömür gəzanıb susmağımızdan

Amma insanlığı uduzan oldu¹³³

4-Vatan için Vuruşmamak ve Kendimize Düşmanlık, Unutkanlık :

"Başı belalı Azərbaycan" şərəf mücaədesini verirken "berekət tohumu gibi" şehitleri top-

129 A.D.F.s.153

130 N.H. s.10

131 "Susmaq yarasarmı bugün də yenə?

Her golu güclüye, her yol ötenə

İylmek gəlmirmi senin anna?

Günahsız tökülən göz yaşlarına

Acımımı gəlbən, dolmumu gözün?

Sen nesen yurdunda bir gulsən bu gün!

Düzdür

Anlamagla, susursan yenə,

Bir bah, gəlil dostum, öz keçmişinə,

Gör nələr etmişdir bizim babalar.

Biz də deyirik ki, hünerimiz var?

Bizimki deyildir anamız vətən:

Settarhan gəlirsə bugün gəlbirən

Le'net yağdırmazmı min kərə bize?

Nəçin güvənməyək ərlerimize."

A.G. s.122-123

132 A.G. ,117-118

133 Ö.H. G. s.34-35

rağa (üç yıldır) ekerken, "her evden âh sesleri "gelirken, "eli yalın silahsız yiğit oğullar" düşman önünde vurulurken, "vatanın dardını cephede, nöbette çekerken"; "vatanın keyfini sürenler dışarda", sıcak evlerindedir.¹³⁴ Vatan için paradan puldan geçmeyenler¹³⁵ Vatanın derdine kavulmayanlar darda kalan milleti "hâlâ parmaklarına dolamak isterler"¹³⁶ Bu durumları gören Bahtiyar Vahabzade sorar:

Onların ne vecine, dört ilden beri
Viran koyur ermeni bizim kendleri
Güldürürük bu halga bütün dünyanı
Anan ölsün ay veten, sahibin hanı?¹³⁷

Bu milletin "akidesi, aşkı, mesleği, liyakati, namusu" bir eşya gibi satılmış "satgınlara" tarafından. Milletlerine vatanlarına ihaneti daha da ileri götürerek "toprağı da" düşmanlara satmışlar. Onların bu tavrı düşmanın dışarda değil, öncelikle içimizde aranması gerektiğini bize öğretir.

Biz beleyik... Ermeni tanımış bizi
Özümüzü mehv eden nifretimizi
Yöneltsedydik düşmene

Su durulardı.

Garşımızda ermeni guyrug bulardı¹³⁸

Bahtiyar Vahabzade 1991'de kaleme aldığı "Unutganlık" şiirinin baş kısmına Ömer Faig Nemenzade'nin 1906'da söylediği şu sözleri almış:

"Hatırımıza bile getirmezdik ki, ermeniler çok çok evvel... hazırladıkları hadsiz hesapsız bombaların hepsini bizim başımızda patlatacakmış..."

Bu sade kalpliliğimiz sebebiyle hepimiz komşu ermenilerle yine eskiden olduğu gibi sulh içinde rahat ve arka çıkarak yaşamaya çalışmışız" bu durum da bizi uçuruma götürmüştür. Bu yüzden, geçmişten ibret alıp aynı davranış ve duygu temizliğini göstermememizi, bir daha ermeniye aldanmamızı isteyen¹³⁹ Nemenzade'nin sözlerine hak veren Bahtiyar Vahabzade aynı şeylerin bugün için de geçerli olduğunu söyler. Bu hal asrın başlarında da yaşanmıştır. Biz, o zaman da bugün olduğu gibi "sade kalpli ve temiz yürekli" imişiz. Tarihte de bu yüzden aldanmışız, bugün de. Ermeni zulmü yüz yıldan beri bu halkın başını taştan taşla vurmuş ama yine de bu millet "çektiği musibetleri unutmuştur."

Biz başdan ayağa rehmi, şefgetik,
O kin dağarcığı, o, goreşendir

134 Vezifeli keslerin

Ne işi var cephede?!

Öle biler Cephede!

O keslerin sengeri

İsti kabineleri!

Girip toprak dağıtmaz

Vezife sengerine

Gülle atır, top atır

Onlar bir-birine"

Ü.H.G. s.17-18

135 a.e. s.16

136 a.e. s.18

137 a.y.

138 Ü.H.G. s.18-19

139 a.e.s.11

Biz evvel insanı, sonra milleti,
O, insan olmadan milletteşendir.
Bilirik, tutulub o, yaman derde,
Gelbinde hemişe kin ezizleyir
Ele unudurug, dar döngelerde,
O, bizi vurmağa megam gözleyir
Bilmedik, içini kemirir, bu gün
Sözü keçmeyende üzden helimdir.
Unutdug, nifretle mayalanmışın
Fikri-intigamdır, gesdi-zülumdür¹⁴⁰

"Unutmaz ermeni" bizim "unutkan hisletimizi" bildiğinden "bed emelinden" hiç vazgeçmez. Bilir ki, "Dedemizin onun elinden çektiği zilletler bize ders olmuyor." Onun için Vahabzade der ki;

Bu yaman hisleti gelin terk edek,
Tarihi dersleri daha derk edek
Terk edek, unudag soyuganlı,gi,
Unudag keçmişe unutanlı,gi.¹⁴¹

Geçmişte hayır şer neler yaptıysak onları daima hatırlamalı; bugünü de unutmamalıyız ki, torunlarımızın bizi bağışlamayacağı hatalara düşmeyelim.¹⁴²

Bizdeki bütün bu temiz kalpliliğe rağmen, karşımızdakiler bütün dünyanın gözünü yalanlarıyla boyayabilmiş, bize doğru kıskırtmıştır.¹⁴³ Biz yine de iyi niyetli olmuş." kendi arkımızla komşu ermeninin bağını sulamış, aman dileyi bağışlamayı ihmal etmemişiz.¹⁴⁴ Hatta, onlara "toprak da vermişiz toprağımızdan." Bunun karşılığında borçlu da çıkmış kendi bağımızdan¹⁴⁵ Vahabzade işte buna tahammül edemez. "Ceddinin yattığı ulu toprağı "asla kimseyle paylaşamayacaklarını, taa 1966 yılında yazdığı ancak 1991'de neşrettiği "Nağıl-Heyat" kitabında yayınladığı "Torpagdan Pay Olmaz" şiirinde açıkça belirttiği gibi, ermeninin hedeflerini bugünlerde yaptıklarını, o günlerden görüp anlatmıştır.

Torpag isteyirsən sen indi menden
Bu nece gardaşı, yoldaşı oldu?

140 a.e.s.12

141 a.e.s.13

142 a.y.

143 "Men öz gənşmə da gerçək olanı,

Çəldirə bilmirəm, həggim kesilmiş

Osa yalanıyla bütün dünyanı

Bizim üstümüze gəldirəbilmiş

Biz boğub vıdını, gəhr edib an,

Şərə yoldaş olub həggı danmang

Həç vakti unutmang yaşıllıqlan,

Amma pislilikləri unudanlang "

Ü.H.G. 12

144 Ü.H.G. s.13

145 "Özge torpağından gəvənlərə,

Biz torpaq da verdik torpağımdan.

Bunun əvəzində indi onlara,

Borçlu da çıxmışız öz bağımızdan "

N.H. s.206

Özge torpağına göz diktliyinden
 Senin nece defe gözün oyuldu?
 Sene ders olmadı yene de bunlar,
 Yohsa tökülmeli artıg ganın var?
 Mene üze varı gardaş deyirsən.
 Ancag altıdan altıdan iyneleyirsən
 Eyyamı gedimden sadedilem men,
 Baş aç a bilmedim hiylelerinden.¹⁴⁶
 Bugünün Karabağ problemine de o günlerden cevap vermiş :
 Hardan senin oldu bizim Garabağ?
 Adı, sahibini demirmi aşkar?
 Hoşlugla vermezler torpağı ancag
 Ganla mühürleyib, zorla alarlar.

Öz adım menim?
 Ceddinin yattığı ulu torpağı,
 Sinesi servetle dolu torpağı,
 Men sene pay verim?

Men gul, sen ersen?

Sen meni bu geder ahmaq bilirsən?¹⁴⁷

Halbuki, dünyadaki "toprak, hava, su" herkese yeter. Toprağı az olan da o topraktan ye-
 terince faydalanmaya bakabilir.¹⁴⁸

Vahabzâde 1992'ye gelinceye kadar milletin ne acılar gördüğüne, nelere maruz kaldı-
 ğına şahit olmuş, hadiselerin bizzat içinde bulunmuş ve milletin gerçekten "vekili" olmuş-
 tur. Artık düşmanın düşmanlıklarını unutulmaması şarttır. Yetmiş yıldır çekilen zulmet bitme-
 li, dost ile düşman ayırt edilmeli, kendimize düşmanlık da son bulmalıdır.¹⁴⁹

146 N.H. s.42-43

147 a.e.s.43-44

148
 Ele bilirem ki, torpag, hava, su
 Bu geniş dünyada hamıya çatar.
 Başabela oldu öz rehberlerin,
 Torpağın azdırsa... İdrakin ki, var.
 Bir gənş torpagda yüz gənş yerin
 Güllünü dermeye İdrakin çatar.

S.E. 2.C 98-99

149 Unudulsun Unutganlık" şüirinde 28 Nisan 1920 günü Azərbaycan'ın birinl Rus ordusu tərəfindən yeniden iş-
 gal olunduğu "o" rezl günü, o bed günü hafizələrdən silinmemeğe üzre hər yıl aynı gün millətə hatırlatmağı təklif
 eder ki, Unutkanlık alışkanlığı unudulsun.

Gatarlardan
 gemilerden
 maşınlardan
 fit verilsin

O bed günün,
 rezl günün hatırası
 İntiylə dindirilsin.
 Hereketli dayandırar:
 Bilek niye endirildi bayrağımız
 Niye bizim başımızda çalladı öz çanağımız
 Niye Ata evimize
 sahip oldu gonağımız
 N.H. s.32-33

5-Bir Suçumuz - En Önemli Günahımız : Türk Olmak :

Dertlere karşı dayanıklı, iradeli, gururlu;¹⁵⁰ ortak dertlerle gamlarla birbirine daha çok
 kenetlenen¹⁵¹ Türkler, diğer milletlerin çokça sözettği fakat uygulamadığı "milletler dostlu-
 ğu"¹⁵² "beynelmilelcilik" kandırmacısıyla aldatılmıştır. Çünkü, o, adından çokca söz edilen
 "milletler dostluğu" Türkler söz konusu olunca rafa kaldırılmıştır. Vahabzâde, "Menim Gü-
 nahların" başlığı altında bu meselenin tahlilini yapmış ve şu sonucu varmıştır:

Azeri Türkünün ve ülkesinin suçu bir değil bindir. Bunlardan en büyüğü "güzelliği"dir.
 Söz konusu güzellik tabii kaynaklarının bolluğudur; milli servetidir. Kendi servetinden pay is-
 temek de en büyük hatadır. Sonra "kendi toprağında kul" olduğunu haykırmak; senden "bir
 karış toprak isteyen ermeninin hatrını kırmak; ermeniler sizinkilerin kanını döktüğü zaman
 ona nefretle bakmak, onun tankına bir fiske vurmak gibi büyük günahları da vardı. Bu anla-
 şılmaz davranış tarzının sebebinin nihâyet bulan Vahabzâde der ki: Halkların beraberliği kağıt
 üzerinde kuru bir söz imiş; bizim günahımız ise Türklüğümüz¹⁵³

"Türk dilli halğların doğma yerinden
 Didergin düşmesi kime gerekmiş?
 İyirminci yüz ilin evvellerinden.
 Türkem deyenlerin başı ne çekmiş?

Türk öz menliyini bilenden beri
 İblis de gelecek gesdini bildi.
 Garaçay, Ahalsig, Kırım Türkleri
 Malkarlar, meshetler sürgün edildi¹⁵⁴

"Türk" sözünün bile bazılarının "başına düşen taş"¹⁵⁵ oluşundan insan gibi yaşamaları-
 na¹⁵⁶ fırsat verilmemiştir. Milletimizde sabır ve tahammül gücü fazla olduğundan her zulme,
 her cefaya dayanmış, ateşe kül atmış, soyulduğu halde susup yatmıştır. Fakat artık susma-

150 "Bizim halğımız derde dözümlü, ölümün karşısında baş eymeyen, öz dertini özü çekmeye çalışan iradesi gururu
 her beladan güçlü olan bir halğdır. Sen de, men de, o da, gocalı-cavanlı hamımız yahşı birlik ki, itkimizne geder
 ağır olsa da, heyat dayanırır, öz yolu ile devam edir. Bizim kederimiz ürek sızıldatan keder olarak galır ve bu heç
 bir vaht soyumayacağı. Dediklerim teskinlik için deyil, bilirem, heç vaht tam rahat olmayacağı. Amma buna bah-
 mayarag, döne döne deyirem: Allah sebir versin!"

Ş.G.G.Y. s. 225

151 N.H. s.211

152 "Milletler dostluğu! Astar üz imiş,
 Bunun neyi varmış sözünden özge?
 Atatürk düz demiş, vallah, düz demiş
 Yokdur türkün dostu özünden özge."
 N.H. 207

153 a.e. s.207

154 a.e. s. 207

155 a.y.

156 Yaşaya bilmedik bir insan tekl,
 Gənşdi hağımız, borcumuz bizim
 Bugün tabut deyil çiynlerdeki
 Dərd adlı yüküdüür milletimizin
 Boğag içimlerdeki kederimizi
 Amandır, eymesin gey bu yük bizi
 N.H. s.201

mak gerektiğini, mücadele edip kurban vermesi gerektiğini anlamıştır. Çünkü "Kurban vere vere uyanır millet."¹⁵⁷

Azeri Türküne "Stalincilik"¹⁵⁸ ruhuyla yapılan korkunç zulümlerin intikamı, karşılığı alınmalıdır. Milletin gönlünde şehitlerin intikamını alamamanın acısı sızısı vardır.¹⁵⁹

"Kıyas"ın gönlünde sızlaması "Gazab Borcu"¹⁶⁰ şairi fazlasıyla sarsar ki, son zamanlarda yazdığı, yayınladığı şiir ve yazılarında hep bu duyguyu işler. Bunun yanında "düşmanın yüz yere böldüğü Türklerin bir an evvel kardeşleriyle birleşmesi",¹⁶¹ bu dar bu sıkıntılı zamanda "ben ben" demeyi bırakıp "benimizi birleştirmek arzusu"nu da Vahabzâde çokça işler.¹⁶²

Sen, Ben...

Parçalandı... Bu me'lumdur

herkese

Bizi saldı bu müşküle "sen

"men" hey

Aramıza düşmencilik girmese

Gire bilmez yurdumuza düşmen

hey.¹⁶³

Sen ben kavgasını bitirip, birbirimize düşmanlık etmemeyi öğütleyen Bahtiyar Vahabzâde "Hagğı Yoh" isimli şiirinde sık sık tekrar ettiği "Türkün Türkle edavete hagğı yok!" mısraıyla da bu fikri vurgular: "Yadın elinde şeref ve şan ezilirken, her işimiz sıfırdan başlanırken Türkün Türk düşmanlık etmeye hakkı yoktur. Bugün sol sağa destek olup bu birlikten yurdumuza gün doğmalı; bütün millet tek bir yumruğa dönmelidir. Tarih bizi imtahana çekerken, vatan imdat beklediği halde bütün dünya sesimize sağırken; Ocağımız, pirimiz dağılıp, perimiz deve esir olurken, değiirmende perimiz kırılırken Türkün Türkle düşmanlığa hakkı yoktur. Bu toprağa göz dikenler, baka baka gözümüze mil çeken düşmanlarımız dostumuzdan çok iken de birbirimize düşmanlığa haklumız yoktur ; Kısacası :

Sinesini yarmalığı zülmetin

Bu megsede gettiyimiz yol çetin.

Her gün neçe şehid veren milletin

Birbirine edavete hagğı yoh!¹⁶⁴

157 N.H. s.195

158 Heyrimiz, serimiz bilirmik nedir

Onlan kimdense soruşmag gerek.

Hele de haggımız yad elerdedir,

Stalin ölmeyib yaşayr demek

Bize gurbet olub öz dıyanmaz,

Bu boyda dünyada tek galmışg, tek

Zindana salındı E'libanmaz

Stalin ölmeyib yaşayr demek

Dileyimiz harda, özümüziz harda?

Doğranib töküldük biz çilik -çilik

Stalin ölse de yuharlarda

Hele de yaşayr stalincilik

N.H. s.209

159 Gorhunçdur, gileyi gözünde min min

Hirsinin ağzında çeymeyen millet

Hele günahkardır, şehidlerinin

Gıssası könlünde göyneyen millet

Düenin öz derdi galır düenede

Yohsa gıssamız yoddastan iltir

Şehid oğulların gözü önünde

Her gün teze mezarlar bitir.

Ü.H.G. s.19

160 Zülümden göylere direk oldu ah.

Ahır sarıttılar ırademizi.

Yaşamag ezaba dönüb, ay allah,

Ya öldür, bu derdden ya gurtar bizi.

Teze ızler açdı teze hebliler

Zülmü geıldirdiler günde bir dona

Sesler getirdiler, lap yeni sesler

Zülmün nuhdan galan ılıbasına

Arhamız deredik, önümüzz gıyo,

Ne önde sabah var ne dolda keçmiş,

Deyirem yaşamag belke dünyaya

Gezeb borcumuzu ödemek imiş?¹

Ü.H.G. s.51

161 Türkük, biz düşmenlerimiz yüz yere bölmüş

Birleşmeliyim, gecitezi gardeşlerimizde,

Ü.H.G. s.40

162 Menimiz Birleşdirek" şiiri V. s.155

163 Ü.H.G. s.87-88

164 a.e.s.87-88

B - V A T A N

1- Vatan, Anavatan Kavramı :

Vatan şairi Vahabzâde, ana vatani, vatan kavramını şiirlerinde çok sık söz konusu eder. Her kullandığı yerde büyük harfle yazdığı "Veten"i aslında kimyevi terkinbine göre topraktır. Peki onu bize vatan eden nedir? Bu manada vatan çok geniş bir mefhumdur. Vatan yalnız toprak değil, her şeyden evvel manevî keyfiyetleri ile bu toprağın üstünde yaşayan halkın dili, tarihi, medeniyeti adet ve ananesi, kısaca ruhu ve psikolojisi ile vatanıdır.¹

"Dünyaya göz açtığımız zaman ilk defa gördüğümüz, havasını yutup, suyunu içtiğimiz, ömrümüzde ilk defa ayağımızı bastığımız toprak Ana Vatanıdır. Sonralar bin ülkeye gidebilir bin ülkenin suyunu içip, havasını yutabilir, birçok toprağın geçici sakini olabiliriz. Lâkin bu toprağın, bu ülkelerin hiçbirini bizim ana toprağımızın yerini tutup ana Vatan olamaz.

Vatanın ve milletin manevî dünyasına diline musikisine ruhuna, psikolojisine biz çocuklukta sahip oluruz. "Bir insan gibi, vatandaş gibi herkes çocuklukta şekillenir." sözünü öyle böyle dememişler. Vatan-ana sütü ile içtiğimiz ninniler, nağmeler, maniler ve masallarla bizim ruhumuza süzülüp orada meskünlaşır. Bu manada çocukluk, koynunda ere erseye çatığımız Vatanıdır. Ahı, herkes, çocukta ana koynunda büyür, ana koynunda yetişir.²

İşte onun içindir ki "İlk borç da son borç da ana vatanıdır." Dost, düşman, akraba, kardeş çoktur ama, Vatan bir tanedir.³ O, "hayalden şirin, arzudan güzel, candan ezel"dir. "Anadan doğma, evlattan aziz, dünyadan yaşlı, yavrumuzdan genç, meslekten yüce, daima diri, tazedir" O, olmazsa o topraklarda yaşayanlar da "bir hiç"tir.⁴ Milletin üyeleri de vatan toprağından yararlanmıştır.⁵ Vatan toprağı millettir, hiç kimseye bağışlanamaz.⁶ "Vatan toprağı insanın her şeyidir. Vahabzâde'nin şu mısralarında da vatan dünü, bugünü, geleceği ile şöyle anlatılır:

"Gol-budağlı bir ağacam,

Sinesinde boy atdığım

Torpag benim Vetenimdir

Meyveleri - geleceyim

Budagları - bu çağlarım

Köklerise - dünienimdir

Köküm üste boy atmışam."⁷

1 "....Vetene bu me'nevi keyfiyetleri ile bağlanmış adam Vetenı uğrunda her fedakârlığa, hatta ölüme de gidebilir. Tesadüfî deyiş ki, büyük türk şairi C. Kuntay "Torpag eger uğrunda ölen varsa vatandır." demıştır. Torpağın uğrunda ölen yohsa, o torpag Veten ola bilmez... Torpag o zaman veten ola biler ki, biz bu torpağa me'nevi keyfiyetlerine göre bağlanmış olag ve yalnız bu zaman biz onun uğrunda ölüme hazır ola bilerik.

Ş.G.G.Y. s.232

2 a.e. s.232, 233

3 S.E. 2.C. s.87

4 B.B.G. s.81

5 İ.Z. s.16

6 Ş.G.G.Y.s.200

7 Ö.S. s.55

Vahabzâde, için vatan "en büyük din"dir. Onun için beslediği arzular da "mukaddes"tir.⁸ Onun mesleği de akidesi de ezelden beri "vatan toprağı"dır.⁹ Vahabzâde'ye göre :

"Dünyada her bir kahramanlığın, fedakârlığın, her hünerin ve zaferin anası meslektir, akidedir. Meslek ve akide ise ilk önce vatana bağlıdır. Samed Vurgun'un dediği gibi; 'Vatansız, yurtsuz insanlar yaşar alemde mesleksiz'

Vatan namına vuruşup, özünü vatana kurban veren, bu büyük meslekten doğan fedakârlığa, kahramanlığa aşk olsun."¹⁰

Vahabzâde, vatani Azerbaycan'ın her türlü ilişkisinin Sovyetlere bağlı olarak geliştiğini dikkate alarak "Vatan ile ülke"nin aynı olmadığı görüşünü ileri sürer. Nebi Hezri'nin "Medallı Dilenci" şiirine karşılık aynı adla yazdığı şiirinde geçmişe yeni bir gözle bakar. Bir anlamda geçmişî sorgular da. Sovyetlerin bir parçası olarak her alanda, bilhassa Sovyet hükümetinin çağrısıyla askere gidilip ölmüş, kalmış madalyalar alınmıştır. Halbuki :

Özge torpağında ölen esgeri

Men de düşünmeden şehid sanmışam¹¹

Men de ayırmayıb heyirden şeri,

Yatan kölgesinde humarlanmışam

Vetenin sahibi özgesidirse,

Onun esgeri de yad olur bize

Veten torpağını koruyan esger,

Şeref abidesi şan heykelidir.

Özge torpağında can goyan esger,

Döşde yad medallı dilenmelidir.¹²

Bahtiyar Vahabzâde, "Vatanın dardını çeken oğlanların, dağ kadar kudreti olsun dünyada" ister.¹³ Böylesi için "ana yurt" onların "ant"ıdır. "Vatanın dağında esen yelde, kuşların ötüşünde, yurttaşların kederinde, sevincinde" ana yurdunu hisseder. Sanatçıların mısralarında, nağmesinde hep ana yurt anılır.¹⁴ Ana toprak, o toprakta yaşayanların bedenlerinin "maya"sını verir. Vatan toprağından mayalananların da "aşkı, arzusu" vatan olduğu gibi, "canlarını" da onun yolunda kurban verebilirler.¹⁵ Ecdatların milletin şanının şöhretinin yattığı bu "ulu toprak" asla kimseyle paylaşamaz.¹⁶

Ana toprağın, vatanın "azatlığı için esaretten, zilletten, "eli kolu bağlı olmaktan" kurtulmak için siperlerde vuruşmak gerekir.¹⁷ Sitemli yılları mertlikle tamamlamak" için "candan

geçmek", "her felâkete sine germek", "azimle saadet yolunda ilerlemek gerekir.¹⁸ Bu yurdun, bu milletin oğluna neler gerektir,¹⁹ buna Vahabzâde şöyle cevap veriyor:

Memlekete bes ne gerek?

Düşünen baş,

Yanan yürek!

Bu ülkenin öz dermanı

O ürekte o başdadır.²⁰

Vatanına milletine vurgun olup onu hür ve bağımsız görmek istemek çok tabiidir.²¹ Nasıl "gönüllerin ateşi karanlıkları yararsa, toprak da evlat kaniyla alışıp kızınca vatanın ufuklarında tan yeri kızarmaya başlar."²²

a- Vatan Sevgisi ve Vatan İle İlgili Benzetmeler :

Bahtiyar Vahabzâde, "Vatani şöhrete kurban eden şair"lerden²³ değildir. Ona göre, vatan sevgisi "vatanın boynuna minnet" şeklinde konulmamalı. Çünkü vatan bize borçlu değildir, bilakis, biz ona borçluyuz. İnsan "şanını da şöhretini de, fikrini, hissini de, heyecanını da" vatanına borçludur. İnsan vatanını seviyorsa bu sevgisini de sadece "ona borçlu"dur. Kişi, dünya ile karşılaştınca, "doğduğu vatanında büyük"tür.²⁴ Aşağıdaki mısralarda şairin "Vatanına tamamiyle, temelden bağlı olmaktan duyduğu hoşbahtlık" dile getirilmektedir :

Bütöv Vetenime, bütöv bağlıyam

Men senin goynunda geldim cahana,

Meni behş eledin Azerbaycana

¹⁸ A.S.S. s.4

¹⁹ Eger men de bu yurdun, bu halqın oğluyamsa,

Onlar kimi ehdimde ahdıma doğuyamsa,

Men niye ewvelceden

Heber tuta bilmedim, o dehşetli geceden?

Ağaç olub, o anda onların cergesinde

Niye göyvermedim men?

O güzî güllelere köksümü germedim men?

Heyaleti alışdı üreyinin sesinde

Güçsüzlük ezabının boğuldu pençesinde

N.H. s. 222

²⁰ A.S.S. s.58

²¹ Vetenini elini

Azat görmek isteyen

Bes niye düşmen olsun?

Onun ayaglarına

Niye gandal vurulsun?

Belemi düşmen oldun

Yurduna sen, Cemile

Bumu senin günahın.

Bumu gören Cemile?

Halga düşmen olmadın,

Vetenine, halgına

Sen vuruldun, Cemile

Yurdunun düşmenine

Düşmen oldun Cemile

I.Z. s.197

²² P.D. s.209

²³ N.H. s.16

²⁴ MŞ. s.83-84

⁸ B.Ü.D.F. s.229

⁹ I.Z. s.16

¹⁰ S.B. s.281

¹¹ Vahabzâde burada "416" Poemasını kastetmektedir.

¹² Ü.H.G. s.22-23

¹³ D.S. s.135

¹⁴ A.S.S. s.37

¹⁵ A.G. s.28

¹⁶ N.H. s.43-44

¹⁷ İgid böladlarından İstedi İmdad veten,

Sengerlerde doğulur gelecek azad veten

O açmağa başlayıb bu dünyaya gözüñü

Bu sengerler içinde millet kimi tanıyır,

Artıq bu halq özünü

Bu sengerler içinde esaretin, zilletin

Kökü alışıb yanır.

Golu bağlı bir elin öz dövleti yanarır.

I.Z. s.208

Hemîşe men senin hendeğerinde

Uçan bir guşam

Bir elde doğulub

Hoşbehtem ki men

Böyük bir vetene oğul olmuşam.²⁵

Bahtiyar Vahabzâde'ye göre "Sevgi hissinden mahrum olan adam iyi insan olamaz. En büyük sevgi ise Vatana olan sevgidir. Bu mukaddes histen mahrum olanlar ne öz ailesini sevebilir, ne de başkalarını."²⁶ Vatan toprağına "gözle görülmeyen tellerle bağlılığının ve izah olunmaz hislerle mecnunluğunun sebeplerini Bahtiyar Vahabzâde şöyle belirtiyor:

"Çünkü bizim kökümüz bu toprağın derin katlarına öyle işlemiştir ki, biz öz liyakatimizi ve manevi varlığımızı yalnız bu toprağın üstünde hissedebiliriz.²⁷ Onun içindir ki vatandan uzak kalmak gönülden bir büyük yara açar :

Kim deyir eynidir eyni insana

Veten torpağının üstünde insan!

Bir veten hesreti - bir ulu nisgil!

Vetensiz yaşamag - yaşamag deyil.²⁸

Vahabzâde "İnsan duygularının en âlisi, en yükseğı ve en mukaddesi" dediğı vatan sevgisini Abbas Sehhet'in şu iki mısrasıyla da açıklar:

Vetenini sevmeyen insan olmaz

Olşa, ol şehsde vicdan olmaz.

Ona göre; "İnsan mensup olduğı vatani sevmekle özünü, cemiyet karşısındaki borcunu²⁹ bulmuş olur. Vatan ve halk hissinden mahrum olan şahıs bütün insanî hislerden mahrumdur. Vatani seven adam hayatı sever, dünyayı sever. Çünkü o ne için yaşadığını, neyin namına çalıştığını bilir. Vatan sevgisi insana meslek, âmâl getirir. Meslek ise yüreğe cesaret, yollara kuvvet, gözlerle ışık verir.

Ezizim, Veten yahşı

Geymeye keten yahşı

Gezmeye gürbet öлке

Ölmeye veten yahşı³⁰

Dünyanın en büyük dahilerini dahilik seviyesine yükselten³¹ ; Cihanşümöl âlimleri ilmin en yüksek seviyesine çıkaran³² vatan sevgisi olmuştur.³³ Dünyadaki bütün güzellikler, mey-

25 A.S.S. s.35-36

26 Bahtiyar Vahabzâde, bu hissi açıkdarken kendine savunma mekanizması olarak geliştirdiği - Lenin'den örnekler verir. Onun da emellerinin fikirlerinin temelinde vatan sevgisinin bulunduğunu söyler.

27 D.G.J. s.272

28 A.D.F. s.37

29 - Ata, seni sevirem,
Ancag özümden de çoh bu veteni sevirim.
- Veten! Veten ne verib ahi bu veten sene?
- Veten borçlu deyildir, biz borçluğuz

Vetene
I.Z. s.198

30 S.B. s.279

31 a.e.s.282

32 Büyük Rus edibi Tolstoy yazırdı: "Menim vetenim, benim doğma torpağım, benim ana diyarım! Heyatta sene olan mehebbetden böyük, heraretili, derin ve mügeddes heç bir hiss yohdur. Sen benim me'bedimsen, ana diyarım! Dünyanın en büyük dahilerini dahilik seviyesine yükselden de bu hissdir.

S.B. s.282

33 Fransız alimi Lui Paster deyir ki, elmin veteni yohdur. Amma alimin veteni var. O bununla demek isteyir ki, elm

dana gelen her şey insan muhabbetine borçludur. Dünyanın en büyük dahileri âlimler, fiziofolar, yazıcılar, ressamalar vatan muhabbeti namına yazıp yaratmışlar. Nizâmî deyir ki :

Mehrabı eşğdir uca göylerin

Eşğsiz ey dünya, nedir deyerin?

Eski dünyayı yenileyen,yeniden kuran bütün inkılâpçılar, bütün fikir bahadırları, vatan namına sürgünlere gitmiş, zindanlara düşmüş, can ve kan pahasına öz vatanlarını karanlıktan kurtarmışlar. Dünyanın en büyük kahramanları vatan namına canlarından geçmiş kendilerinden kuvvetli düşmanları mağlub etmiş ad ve san kazanmışlar. Dünyanın en büyük kitaplarındaki nesilden nesile geçen sözler, fikirler vatan muhabbetinden ateş alıp meydana gelmiştir."³⁴

"Asıl insan vatanperver demektir." "İnsanın, insanlık ölçüsü de onun vatanperverliğindedir."³⁵ İncasında olan Bahtiyar Vahabzâde, "Kozmonotların kalbindeki uçuş duygusunun kaynağı"; "Onu göklere yükselten duygu"da, "Vatan sevgisidir" der.³⁶ Muasir ilimlere sahip olmak için de vatan sevgisi olmalıdır. Çünkü okuyan talebelere, okumanın öğrenmenin amacı verilmesi, milletine vatanına faydalı olmak kavrattırmalıdır.³⁷ İlimi çalışmalarda zirvelere ancak böyle yükselinir: "Çünkü burada vatan muhabbeti yükseliş için ona devamlı kanat verecek. Teyyarenin uçuşması için ona enerji lazım olduğu gibi, insanın uçuşması için de ona od lazımdır, yürekodu! Bu ateş ise yalnız sevgidir, Vatan sevgisidir."³⁸

Vatan sevgisi, yalnız dâhilerin, âlimlerin, inkılâpçıların ilham kaynağı değildir. Sanatkarların da ilhamı ondadır.³⁹ Vahabzâde şiirlerinde de kendi akidesinin, ilhamının vatan sevgisi olduğunu sık sık dile getirmiştir:

Sensen guvvet veren setirlerime

Sensiz özüm de heç, sözüm de heder

Damla zehmetime, zerre şe'ime

Sensen giymet veren deryalor geder⁴⁰

Vahabzâde bu hissi, "Vatan Menem, Men Vetenem" poemasında da işler.⁴¹ Vatan sev-

bütün ölkelerde elmdir. Amma alim öz vetenine gullug etmeli, öz veteni namine yaratmalı, ihtiralar etmelidir. Eger onun gelinde öz vetenine, öz halına derin mehebbet yohsa, o heç bir şey yarada bilmez

S.B. s.307

34 S.B. s.306

35 "Alim olmag asandır, insan olmag çetin" Bu çoh müdrik sözdür. Her bir ata-ana öz övladını birinci növbde insan görmek isteyir. Büyük rus edibi Radışevin dili ile desek "esl insan vatanperver demektir. Bu fikir Abbas Sehhet de bir geder başga cütdür :

Veten sevmeyen insan olmaz
Olşa o şehsde vicdan olmaz.

.....İnsanın insanlığını tesdiğ eden birinci amil onun vatanperverliğidir. Mensub olduğu halgını ve vetenini sevmeyen onunla fehr etmeyen adamdandır insanlığını ummag özü çealehtir. Heç ele bir insan tapılamı ki, veten ve halg hissinden mehrum ola, amma ona yahşı adam deyeler?

S.B. s.305

36 S.B. s.282

37 a.e.s. 306-607

38 S.B. s.307

39 a.e.s.208

40 A.D.F. s.14

41 Veten özü sevincile kederile

Ahşamıyla, seheriyle

Dalm yaşar o bahışda

O bahışlar bir söz deyir:

"Veten", "veten!"

gisiyle yanan bir yürek, bunu değil taşı da eritir.⁴² Vatan düşüncesiyle hareket edenler, her azaba göğüs gerebilirler, çünkü onlar "Vatanın gelecek baharını yüreklerinde beklerler.⁴³ Onun içindir ki, önemli makamlara gelenlerde "vatan ve millet için yanmak onları düşünmek, kederine, sevincine ortak olmak" gibi özellikler aranmalıdır.⁴⁴

Bahtiyar Vahabzade, her milletin kendi vatanını "doğma ve aziz" bilmesini sebepleriyle şöyle açıklar:

"Her bir halgın vatani özüne doğmadır, azizdir. Buna göre de bizde şöyle bir misal var: 'Özge yerin ateşinden öz vatanın tütsüsü yahşdır'...."

Vatani, taşına toprağına, iklimine, suyuna göre sevmeyiz. Vatani vatan olduğu için severler. Ona göre de, herkese öyle gelir ki, onun vatani memleketlerin en güzeldir. Ben de böyle düşünürümse bunu bana noksan saymayın. Benim vatanım doğrudan da güzeldir. Ona göre ki, ben bu vatanın vurgunuyum. Eğer vurgun olmasaydım vatanımın adına nağmeler koşa bilmezdim. İnsan anasından doğduğunda hele doğulmur. İnsan vurulanda doğulur. Çünkü insan sevende dünyaya yeni gözle bakar, onu derk eder. Ben de vatanıma vurulup dünyayı derk eyledim.⁴⁵

"Vatanının vurgunu" Vahabzade, kendi oğluna da vatanının adını koymuştur:

Vetenin adıyla çağırıdım seni
Sene vetenimin adını goydum.
Onun her gemini, her sevincini
Ay oğul sinemin başında duydum!

Atanın en böyüğü eşi muradı
Şe'ri dile gelib "Vetendir" dedi
Azer, körpe balam, sene bu adı
Men verdim, belke de Veten vermedi.

Matsurata
Senetkânın vetendağı gurununu
Sen ohudun bu lövheden
Lövhedeki tünd boyalar, sıh kölgeler
Dile geler
"Veten"-deyer
Renglerdeki bu me'nani sen ohudun
Veten - Menem
Men - Vetenem!

N.H. s.157

42 B.B.G. s.160

43 a.e. s.161

44 ".....Eğer rayonlara kâtip seçmeyi menie tapsırsaydılar, men Veten ve halg üçün yanan, onu başa düşeni, onun kederine ve sevincine şerik olmağı bacaran, camaatin heyrtini öz şahsi heyrtinden üstün tutan, mecl ve heyrtah adamlar seçerdim. Mene e'tiraz edib deye bilerler, bes kendi agronomiyanı, torpoğın dilini, kolhoz nizamnamesini, ekini, biçini sepiyi yığını v.s. kend teserrüfatı işlerini bilmesi vacib deyil? Deyerdim ki bilmesi pis deyil, amma bunlar o geder de vacib deyil, neden ki, eğer insan veten ve halg üçün yanırısa, yalnız onun seadetini ve rifahını düşünürse, bu hisselerin namine onun, tez bir zamanda kend teserrüfatında lazım olan her şeyi öyreneceğine inanırım. Lâkin gelbinde veten ve halg mehebbeti yohsa, onun kend teserrüfatını inceliklerine geder bilmesinin ne faydası?

45 S.B. s.301-302

Ş.G.G.Y. s.326

Sen ele yaşa ki anamız Veten,
Sene öz adını halal eylesin!⁴⁶
Bir başka yerde de oğlu İsfendiya'r'a ögüt veren Bahtiyar Vahabzade. onun da amcası İsfendiya'r gibi bu vatanın toprağına taşına vurgun olmasını ister:

Vurul dedim!
Bu sözdeki hikmet ile yaşa, oğul
Zaman-zaman...
Men deyerdim yaşamayı
Vurulmayan!
Vurulanda biz heyata
Bend olurug
Doğularken vurulmurug
Vurulanda doğulurug...⁴⁷

Çünkü "Azerbaycan oğlu" odlar diyarından od alıp bütün dünyanın, şerefi, övünç kaynağı olmalıdır.⁴⁸ İyi bir oğul, bu toprağı, bu dile, bu güzel öz vatanına sahip çıkmalıdır. "Bu millet onundur, bu dil kudreti ve en büyük servetidir.⁴⁹ Vatan kâinatıdır,⁵⁰ "Mihrabımız"dır.⁵¹ Vatan kible'dir.⁵² Vatan sevgisi "Dünyanın önünde baş egeceği" bir sevgidir.⁵³ Ve "Vatan namustur."

Veten bizsiz de keçiner, keçinmerik biz
vetensiz,
Bu meramla boy atmış Çenlibeller üstünde biz
Şehidlerin ganı ile yoğrulubdur torpoğımız
Gelbimizde dalğaların öz üç rengli bayrağımız.
Gardaşığdır şüarımız, biz hemişe el tutanıg.
Düşmen bize el uzatsa düşmenliyi unudanıg.
Könlümüzde bir vahiddir, güneyimiz, güzeyimiz,
Veten bizim namusumuz, biz vetenik, veten de
biz⁵⁴

Vahabzade'ye göre "vatana layık vatandaş olmanın temel taşı", "kuru bir ideal olmayan vatanperverliktir; "Vatan aşkıyla yanmak"tır. Tabii ki, "kuru elle, boş başla, yangısız yürekle vatana, vatandaş olmak olmaz. Şimdiki devirde yahşı vatandaş olmak için baş bilgiyle, yürek ateşle dolu olmalıdır.⁵⁵ İyi bir vatanperver "Dünyaya geldiğinde öyle yaşamalı, vatanına ve milletine öyle kulluk etmelidir ki, dünyadan gittiği zaman, öldüğünde kendi güle güle gitsin, amma etraf ağlasın.⁵⁶ Milletine hiçbir zaman sırt da çevirmemelidir iyi bir vatanperver.⁵⁷

46 A.G. s.68

47 S.E. 2. C. s.134

48 B.B. G. 34

49 N.H. s.139

50 B.B.G. s.7

51 a.e.s.5

52 A.D.F. s.160

53 S.E. 2.C. s.66

54 U.H.G. s.72

55 D.G.I. s.103

56 a.e.s.175

57 Özümlü az çok derk edenden beri özümden evvelki neslin bütün nümayendelerinden atamdan, anamdan, gohumdan

Vatanperverlik hissini şiirlerinde sık sık tarif edip bu yola baş koyanlara rehberlik eden Bahtiyar Vahabzadə⁵⁸ vatan sevgisiyle dolup taşanların kendi yurtlarında esir, kul olmalarına tahammül edemez.⁵⁹ Fakat Azərbaycan Türkləri, doğduğu, büyüdüğü vatanında haklın ayakları altına alındığını, şerrin baskın geldiğini⁶⁰ de görmüş, yaşamıştır. "Vatanını sevenlere iftiralər atılmış, damgalar vurulmuşdur. "Boş başlar dolu başlara daima həkim olmuş"⁶¹, Vatanını herkesten çox sevenlər vatan düşmanı ilan edilmiş vatanın ən böyük oğullarına vatan zindan edilmişdir.⁶²

Aynı vatandan olanları "aynı anadan", "gərdaş", "birbirinə arka çıxıp yardımçı olan", "aynı canda iki yürek" və "birinin tımağına deyən küçücük bir təşəbbüsünün yüngəlini kanatır" şeklinde tanımlayan⁶³ Bahtiyar Vahabzadə Vatanın "ebedi" vətəndaşlarınınnsa "geçici" olduğunu bütün insanların da ancak kendi "öz vatanlarında kudretli olduğunu" söyər. Ayrıca vatan için ölümləri gözə almayan yaradan-vatan, vətəndaş, bəndə təbiriylə ele alır. Aynı şiirde vətəndaşı şöyle anlatır:

Vətəndaş

Nə gözəl seslənir bu söz

Yeni bir gəyngədən su içmişik biz

O su gəlbimizdə çoxdu, gəyngədi,

Eyni bir ad ilə tanıtdı bizi

gərdaşından və elət hüsüs müəllimlərimdən eşitdiyim bir kəlam sırğa olub daim gələcəmdə seslənib; halqa ar-halan, elin hörmətini gəzən, halqa arha çevirmə!

Bu kəlamın heqigətinə gənclikdə də inanmışam indi də. Yaş ötdükdə daha çox inanıram. Ona da əminəm ki, sabah daha çox inanacağam. Halqa arha çevirənlərin arhasını həmişə yerdə görmüşük. Bu kəlamı bizdən əvvəlki- lərdən eşitmişik, bu gün də biz bizdən sonra gələnlərə deyirik. Nəsilərdən nəsilərə keçən bu sözün özü köhnə ol- sa da, hər nəsil onu özü üçün yenidən açır, bu yerdə köhnə söz təzələnin. Eslində təzə heç nə yoxdur. Amma ye- ni nəsil köhnə sözün mahiyyətini dərk edəndə o, onun üçün bir keşf gəder təzə görünür.

Ş.G.G.Y. s.327

58 Bugünün vətənperliyi müharibə dövrünün vətənperverliyindən nə ilə seçilir?

– Bugünün vətənperliyi müharibə illərinin vətənperverliyindən çox incə mələblərlə seçilir. Müharibə illərində biz faşizmə qarşı vuruşduq; Düşməni də belli idi, məqsəd də; İndi isə... Hədəflər çox və mürekkəbdir. Elbette ideolo- giya mübarizəsi həmişə olub və olacaq.

"Bugünkü imperiyalar gərdaşlıq köməyi maskəsi altında gəlirlər. O zaman ideologiyanın ən kəsərlə silahı olan pə- biyətlə halqın köməyinə gəlməməli, heqigətin lüzündən boyunı açaşmalıdır.

Müharibə illərindən fərqli obrazlı illərində biz geri çəkən, inkişafımıza engel olan; içimizdəki ələtəle, durgun- luğu, nadanlığu, soyuqcanlılığı, ləğyidliyə qarşı mübarizə də vətənperliyin bir ifadə formasıdır.

D.G.J. s.102

59 Yurdunda gül olmas

ona övladlıq edənləri

Gördün ki, senin yurdunda

yadılar el uzadı

Köksün çəpər oldu

Azadlığa el çatmadı

Ömrün başa çatdı,

Ancak senin arzun seher oldu...

P.D.s.16-17

60 Doğulduğun böyüdüğün vətəninə

Hag tapdın bəşər uduşu vəy halınal

Səhəvətin unudulsa, gəm ələmə,

Ləyağətin unudulsa vəy halınal

N.H. s.104

61 D.S. s.112

62 a.e. s.113

63 P.D. s.111

Vətenin ünvanı,

Vətenin adı

*Bizə hatırlatdı: vəzifəmizi!*⁶⁴

Vatan nə yaradan ifadələrini başqa şiirlerinde də "ata" kavramıyla birlikdə kullanan Bahtiyar Vahabzadə⁶⁵ Vatan muhabbətini bir "din"-ə çevirdiyini,⁶⁶ vatanın dertlərinə yanma- nın da "İman" olduğunu şöyle açıklar:

Şairlikmi tapmışam

İmanını tapmamış?

Satılıbmı vətənin?

Ondanmı gileylisen?

Bu dəhşətə yanmağı

İman saymadınmı sen?

Polad polad deyildir o sınımayıb eylisə

Sen özünün deyilsən Vəten senin deyilsə...

Özünü tap sen əvvəl!

Vəten darda da olsa

Yad ellərdə də olsa,

O senin imanında üreyində senindir,

*Arzular memleketi səni öz vətənidir!*⁶⁷

Dünyaya hər gələn insan vətəna toprağa borçludur. Vahabzadəyə görə millet də aynı eməllə yaşayan insan⁶⁸ topluluğudur. Bu insanlar, vatanlarını sevdiklərindən ona "benim" deməməli, Çünki "sevenlər onunum dərler hər zaman."⁶⁹

"Vatan yolunda ölən mert oğulları" və onların keçtiği "şanlı yolları" hər zaman alqışla- yan⁷⁰ Bahtiyar Vahabzadə, "Vatan və millet için çəkilən azabların, zəhmətlərin əslə kaybol- mayacağına da inanır. 1992'də yazdığı "Vəten olmaz" şiirində "ecdadın türbəsi toprak kökü- müzdür"; topraksız açan buğday tənəsi də bir işə yaramaz. ayrıca kökten uzaklaşanların im- dadına, feryadına yetən olmaz. Yurt aşkı bütün sevgilərin üstündədir, tacıdır.⁷¹ Başka bir yerdə də "Özünü sevməyən özgeyi sevməz"⁷² diyərək bu sevgiyi dəyişik bir açıdan verir.

Üç rəngli Azərbaycan bayrağını kendi kanlarıyla vatan toprağında yüksəltən⁷³ şəhirləri

64 a.e.s.12

65 Hardasa bu demdə

Deryada vatan var

Vardırsa köməksiz

Feryada çatan var

Dünyada alandan

Əvvəlcə satan var

Ateş öz-özündən

Birdən-birə yanırmır

Birşey bu cahanda

İzzisiz və səbəpsiz

Bihude yaranmır

Vardırsa, yaranmış

Müttəğ yaradan var

Varsansa....

özündən

Əvvəlcə atan var.

P.D.s.49

66 A.D.F. s. 150

67 B.Ü.D.F. s.56

68 B.Ü.D.F. s.26

69 M.Ş. s.83

70 Alqış Vəten yolunda ölən mert oğulları!

Alqış bizim keçdiyimiz şanlı yolları!

Yollar əzəbli, gəyngəli, illər ağır, çətin

Yollarda qaldı gözəli ərş gəlinlərin

Yollar Vətəndə başladı, gurtardı cəbhədə.

Köksüm Vəten yolunda demir yarı cəbhədə

A.S.S. s.3

71 Ü.H.G. s.62-63

72 "Öz vətəninə və halqını dərin mehbətlə sevenlər başqa halqları da sevməyi bacarırlar. Məşhur Filozof Helveti deyir ki, Vəten sevgisi bizi dünyanı sevməyə aparıb çıxarır.

Bu fikri halq belə deyir: Özünü sevməyən öz- genini sevməz.

S.B. s.307-308

73 N.H. s.228

ve şehitliği aşağıdaki şiirinde, Bahtiyar Vahabzâde, pek güzel anlatır :

Vetenin arhasında
Biz hemîşe dağ oldug
Veten bizimçün deyil,
Biz vetençün doğuldug
Tohummasın bu yurda
Bir an düşmen nefesi
Gelsin minarelerden
Allahu-ekber sesi
Başımızın üstünde
Memmedemin bayrağı
Gülle gorhar igidden,
Gülle tutar gorhağı
Veten adlı ocağı
Her gün ısınmek şeref
Bu torpağın yolunda
Torpağa dönmek şeref⁷⁴

"Vatan kurbanları", "hak kurbanları" ana toprağı "gızıl kanlarıyla sularlar." Bir yandan kılıp, bir yandan doğulmak... Sonuçta

Tökülen ganların gızartısından

Vetenin dan yeri gızaracagdır.⁷⁵

Tabii ki "Bu bayrak altında yaşamak kadar, torpağa gitmek de şereftir.⁷⁶ Çünkü "Vatanın oğulları vatan uğrunda ölmeyi becemese vatan dirlmez."⁷⁷

"Emeli, sözü, yolu aynı olan milletin vatani da birdir. Vatan varsa biz de varız. Biz ölmeyiliz ki, vatanımız "ölmezleşsin"⁷⁸ Şehitler bu torpağa, millete secde ettikleri için haksızlığın üstünden hakka köprü salarlar. Bazı hallerde vatanlarını sevdikleri için "günahkâr"da sayılırlar,⁷⁹ Zindanlarda çürütülürler.⁸⁰

Fakat bu vatanda yaşayanların kimi kan ağlar, kimi öz yavrusundan geçer, kimi can verirken;⁸¹ kimisi de vatan için parasından pulundan vazgeçemez. Halbuki "Vatana secde kılan, pula secde kılar mı?⁸²

74 Ü.H.G. s.85

75 A.D.F. s. 160

76 N.H. s.201

77 Ş.G.G.Y. s. 308

78 Vetenim yaşayırna

Ölümden gormamam men

Tek düşmenimle deyil,

Ölümle de varam menl..

Yoh! Veten öle bilmez

Onun ölmezliyini

Gazanung biz bu gün

Ne şuarla ne sözle!

Gazanung burda biz

Ancag ölümümlüzel

S.E. 2.C s.77

79 N.H. s.185

80 Behib sahita gözümüzle

Hamar gördük çuhunu biz

Saray bildik ahını biz

Göremmedik gat bağlayan pahın biz

Bu pahın görenleri

Halg yolunda candan geçen erentleri

"Halg düşmeni" damğasıyla

Lekeleryib mehv etdiler

Hagg adına haggı yuhı sürüttüler

Bozu ağdan seçenleri

Zindanlarda çürüttüler.

81 Ü.H.G. s.15-16

82 "Vetene secde kılan pula secde kılar mı?

Sızıldama, ağlama, bizim adetimiz var:

Şehide ağlamazlar!

.....

Torpağa defn ettiler

Torpağ üçün canını gurban veren şehidi.

.....

Bahtiyar Vahabzâde, vatanda yaşayıp da onun diline, zevkine, doğma milletine hor bakana şerefsiz vatansızları "en büyük düşman" ilan eder. Böyleleri "Vatan namusuyla yaşamadıklarından, aile namusunu çekmezler." Yahut onlar için "vatani, evleri"; "milleti de akraba ve kardeşleri"dir. Bütün "arzu ve hayalleri" evlerinin içine sığar ancak." Vatan ne, millet ne, dil nedir" bilmeyen böyleleri için Bahtiyar Vahabzâde şöyle der:

Hırda hislerle yaşayan insan

Min il yaşasa da guldur, köledir!⁸³

Vatani yüreğinde yaşatmayanlar, tanımayanlar ölümü hak ederler.⁸⁴

Vatan sevmez insanlar, içki ve eğlence içinde rüşvette, haramla gün sürerler. Vatan gayreti içinde olmadıkları gibi⁸⁵ bir vatan evladına bir manat da giymazlar. Bu sahte "vatanperverlerin uzun dilini kesip gayretlerine ekleseler, emelleri dağlar aşar, dilleriye lâl olur." O. Bakû denizlerini beğenmez; o çok ince zevkiyle elbise dikinmek için Moskova'ya uçar, fakat kendi sahtekârlığını başkalarının üstüne yıkar.⁸⁶

Ölümün vatan aşkından aşağı⁸⁷ olduğunu bilmediklerinden, vatansevmezler bir asker gibi de vatan sevgisini hissedemezler.⁸⁸ Öz milletlerinin geçtiği ızdırab yollarını da bilmezler.⁸⁹ Yine de "Daima vatanlarına arka çevirenlerin kemiklerine vatan sahip çıkmıştır."⁹⁰

b - Vatan Gayreti, Vatan İçin Çalışmak

Babaları bıraktığı "şan ve şeref emanetini koruyup saklayacak gayrette, vatanın mert oğullarına ihtiyaç vardır.⁹¹ Bahtiyar Vahabzâde, vatan oğullarının gelecek için yaptığı çalışmalarda

Elindeki bayrağı asdı gebrin başına Dedi Dostlar, şehidin Ehtiyacı varmıdır soyug mezar taşına?" I.Z. s. 224-227	Ölüm aşağıdır, Veten esginden N.H. s.197 88 Vuganni eymesen, Tek Vetenin garışında Eylesen esger kimi Her bir işde vezeleni bilesen Sen bilesen esger kimi! İsteyirem sen alışıb sen yanasın esger kimi! S.E. 2.C s.135-136
83 Ş.H. s.113-114 84 Eşgin dem tutub göyler meleşsin, Eşgin tarih olub ebedleşsin Ancag bir şert ile Unutma bir an, Sen odlar yurduğun öz evladısan! Doğrudur, sen indi gürbet eldesen Ancag üreğinde yaşasın veten Vetenin öz dili, öz tarihi var, Ölsün Vetenini tanımayanlar! Goy senin şerinde dil açsın Veten! Onun külekleri, onun çayları Biz ayrı düşsekte öz elimizden Gurbetde ölmesin dilimiz bari Bele evladları olan ülkenin Esmek gara yeller başından bir an Ş. H. s.112-113	89 Onun o düymülenen mügeveş gashlarında Ağsaçlı goca Şergin derdi yatır ele bil Alındaki gınşlar adice gıns deyil, Öz halgının keçdiyi ızdırab yollarıdır! Gözden ahan inciler, dövletidir, vardır. Gugonmaz zirveleri andırır bu halında Göz yaşı helgelmiş ele bil şagğalında Azeri dağlarının üstünde kölgesi var, Onun gulaglarında "Veten" "Veten" sesi var. Bir gözüyle gültüre, bir gözüyle ağlayır, Ele bil gollarıyla dünyanı çağlayır. Ş. H. s.175-176
85 Vetensever kim imiş bu megamda de göreğ? Menim tek, ya senin tek Bol gonarar eşgine Halga ders vermek üçün ekranlara cumanlar, Yohsa şehid eşgine heyrene göz yumanlar. N.H. s.210	90 S.B. s.126 91 Hanı bu ellerin merd oğulları? Açın bereleri, açın yolları. Bes hanı bu esrin öz Koroğlusı Gılınç Koroğlusı, söz Koroğlusı? Babalann şeni, şerefi elbet, Bize emanetdir, büyük emanet... Yohmu gannımızda halgın geşreti Bele sahlayarlar bes emaneti ? N.H. s.146
86 B.Ü.D.F. s.176, 179, 180 87 Geldi ürekteki arzular dile, Silahı mehebbet, son sözü vatan Şehidler gösterdi ölümlerile,	

"alındıktan akan terler"i'n "her damlasının vatan toprağında çiçek gibi açmasını" arzu eder⁹²

"Od kaynağı" vatanın, oğullarına "od vermesi için önce oğulların "yürekləri alışıp yanma-
lı"dır. Aksinde "vatan toprağı ışksız kalacak"tır⁹³ Onun için Vahabzâde "bu güzel yurdun sa-
kinleri"ne seslenir ve der ki:

Ey bu güzel yurdun öz sakinleri
Torpağımız kimi yansın gelbiniz!
Bu od gaynağından min ilden beri
Bir gırıg od ala bildiniz mi siz?
Esla!
Ölkenizde görürəm bu gün,
Gızarır, ağarır, artıg dan yeri
Gelbiniz vetenin seadetiyçün
Baba gur-gur kimi yanandan beri⁹⁴

Yüreği vatan için alışıp yanarlar tezgahlarda bekleyen işlerinin başlarına gitmeli, günle-
rini çalışarak geçirmelidir.⁹⁵ İşte bu yürekler de ateşini vatandan alacak ve "geçmiş günlere
ar olacak"tır.⁹⁶ Bunun tam tersi davranışlar içinde bulunanlar vardır. "Ömründe vatan gey-
reti çekmeyen" bu insanlar "çörek çıkarttığım yer vatanımdır." derler. Ama "futbol oyunla-
rında vatanpervere dönerler, boş yere övünürler" Onların vatan sevgisini sahte bulan Bahti-
yar Vahabzâde, şöyle der :

Onun veten geyreti
Özü kimi sahtadır,
Geyretinin sigleti
Ayağlarda sürünen
Futbol ağırlıgıdır.⁹⁷

Neyse ki"milletin yolunda candan geçen aslanlar" da vardır.⁹⁸ Kimi cepheye, kimi ma-
sa başında, kimi tezgah üstünde kimi de "Merziye "Öğretmen gibi⁹⁹ sınıfta vatan gayretiyle
çalışır.

Gayretin eylele bu vatan için özünü kurban verenlere de seslenen Bahtiyar Vahabzâde,
vatan için ölmeyi şerefli bulduğunu ama vatanın yaşayan insanlara da ihtiyacı olduğunu söy-
ler.¹⁰⁰ 20 Ocak 1990 gecesi Rus tanklarının Azerbaycan'a girerek yaptıkları katliama daya-
namayıp canına kıyan Ağabey'e hitaben, Bahtiyar Vahabzâde'nin söylediği şu sözler çok ma-
nalıdır:

92 B. s.27
93 P.D. s.187
94 a.y.
95 B. s.27-28
96 M.Ş. s.294
97 D.S. s.117
98 B. s.14
99 Bu gücü, güdreti sen hardan aldın?
Bu cılız vücudda bu ataş hardan?
Veten geyretini deşdiğindən,
Yaşamag seninçün çoh çetin oldu
Gerdek evezine garanig zindan
Senin evin oldu, gismetin oldu

Bir öplüş görmeyen dodaglarında
Derdli dile geldi Azerbaycanın
A.D.F. s.159
100 Geyretin eylele bu Veten için
Özünü gurbanı kesdin sen özüñ?
Ay oğul, budurmu derdin elaci?
Her derdin başga cür min elaci var.
Vetenin gurbana ne ehtiyacı?
Vetenin esgere ehtiyacı var.

Görüntür şehidlik bitmeyib hele,
Gözümüz önünde o, devam edir.
Ağabey belee öz ölümlüyle,
Ölü dirlikti itilham edir.
N.H. s.225

Dözmeyib Vetenin ağır gününe
Sen Veten namine özüne gyıdın
Oğul arhaya yoh, sen bahib öne
Ele veten için yaşamalıydın!
Veten geyretini senin tek çekgen,
Oğullar gerekdir indî Vetene
Sensə heyatına gesd edib neden
Ömrü müfte verdin!
Ne deyim sene¹⁰¹

Dünya, vatan gayreti içinde olanlara "kuru bir ses"tir. Fakat Vatan her zaman için önem-
lidir, o olmadan biz de olmayız.¹⁰²

c – Vatan Hasreti :

Vatan hissini en büyük his "olduğunu en iyi, ömrünü gurbette geçirenler anlar. Bizi "ye-
dirip içirip giydiren" ana toprak varoluş sebebizdir. Fakat bunları vatanda yaşarken değil,
ondan ayırdıktan sonra daha iyi anlarız:

Ah! Veten hissinden büyük hiss ham?
Ömrünü gurbette keçirmeyen kes,
Bu hissini gücünü belke de bilmez!

.....
Deme ki, sevirim men vetenimi
Çoh azdır "Veteni sevirim" - demek...
Vetenin yolunda babalar kimi,
Canını, ganını veresen gerek,
Yedirir, içirir, geydirir bizi,
Heyatımız boyu bu ana torpag
Neçin bu dünyaya geldiğimizi
Bizse düşünmürük yalnız bir kere
Vetenin gışından be'zen usanır.
Yayından kaçırıg yaylag yerlere
Ele ki, vetenden ayrılıgı bız,
Vetengış gışırıg üreklerimiz¹⁰³

Bu hissi Bahtiyar Vahabzâde,1961 yılında Fildişi Sahili ülkelerinden dönerken, gemide
çok yoğun olarak yaşar. Piyanoda Yusuf Samedoğlu vatan şarkıları çalarken Bakü ve vatan
hasretiyle tutuşur, "yelden bir kanadı" olsun vatana uçup gitsin ister.¹⁰⁴

101 N.H. s.224-225

102 Dünya guru bir ses

Gem çekmeye deymez
Yüz-yüz iten olsun,
Min-min de biten var
Süküt eyylim ki,
Bizlerden hem ewel,
Hem sonra Veten var

P.D. s.49

103 S.H. s.156-157

104 Çal Yusuf, de durma çal gödam alım
Sularda seslensin bizim mahırlar,

O vatandan uzak nereye gitmişse "Vatan kalbinde onunla beraber dünyayı gezmiş; "gör-
düğü şeyin kıymetini onunla ölçmüştür. Seyahat esnasında vatan gözlerinde daha bir güzel-
leşmiş, daha çok kıymetlenmiştir. İşte o zaman şunları anlamış Bahtiyar Vahabzâde:

"Gezmeye gurbet ülke, ölmeye vatan yahşı mısralarının asıl manasını ben ecnebi ülkeler-
de olduğum zaman anladım. Bu mani büyük ihtimalle, gurbette yazılmıştır. Gurbetin od-oça-
ğından vatanın tütüsü güzeldir. atalar sözü de büyük ihtimalle, vatan hasreti ile yaşayan bir
garibin kalbinden doğmuştur. Gurbette ölen adamın mezarının üstüne bir avuç vatan topra-
ğı dökülmesi de bu manadadır.¹⁰⁵ Vatan.hasretiyle yaşayıp, onu göremeden toprağa git-
mek de çok acıdır.¹⁰⁶

Vatan hasretinden büyük dert¹⁰⁷ tanımayan Bahtiyar Vahabzâde, Şeb-i Hicran Poema-
sında Fuzûlî'nin vatandan uzakta kalışının ızdırabını dile getirirken aynı zamanda kendi vatan
hasretini de anlatmıştır. Bunu da o devirde ancak böyle ifade edebilirdi. Vatandan gelen bi-
rine, Fuzûlîce seslenişle hasretin ona ettiklerini şöyle ifade eder:

*Dolansın boynuma veten
Anamın tahtığı hamaylı kimi
Hesret 'nun' eyledi 'elif' geddimi!
Danış şirin-şirin diline gurban¹⁰⁸*

İnsana her şeyden, o "garip ellerin od-oçağından kendi toprağının, "vatanını tütüsünün
daha ezel ve güzel olduğuna inanan¹⁰⁹ Bahtiyar Vahabzâde, vatan hasreti içinde, gurbette
yaşayanların "imkân denizinde yüzeler bile ferahlıktan bir çimdik pay alamayacaklarını" söy-
ler. Çünkü, öz vatanının yerini üvey ana tutamaz. Vatan hasreti "bir ulu üzüntü, keder"dir.
"Vatansız yaşamak yaşamak değil"dir.¹¹⁰ Vahabzâde aşağıdaki mısralarda, gurbetin insanı
nasıl erittiğini şöyle ifade eder:

*Vetenin, etrini mahnıdan alım
Çal yene gelimde bir fırtına var
S.B. s. 280*

105 S.B. s. 279-280

106 "....Veten hasreti ile yaşayıp ölen gariblerin derdini halg bayatlarında çok güzel ifade etmiştir.

*Ezdim, ulu dağlar
Çeşmeli sulu dağlar
Burda bir garib ölmüş
Göy kişner, bulud ağlar,
Bu bayatlar ürek nâlesidir, köntül köynertisidir. Bu nâleler, bu köynertiler şifahi halg edebiyatında veten obrazı-
nın yaranmasına sebep olmuştur.*

S.B. s.281

107 Ş.H. s. 158

108 Vetenden? Geldiğin yollara gurban
Öpüm veten deyen dodaglarından-
Deye gonağını basdı bağına,
Dünyanı verdiler ele bil ona.
Onu gucağladı, ele bil bu an
Vetenin boynuna gol saldı şair.
Onu gucağlayan öz gollarıyla
Bağda'dan vetene yol saldı şair
Veten hasretiyle gelbi doluydu
Veten elçisinin hoş nefesinde
Veten güllerinin etrini duydu.

Ş.H. s.156-157

109 Ş.H. s.161

110 A.D.F. s.37

*Erider geribi gurbet gar kimi,
Ondan ne ad galar, ne nişan, ne iz
Torpagdan ayrılan ağaçlar kimi
Millet de guruyar köksüz vetensiz¹¹¹*

Çünkü "Çapmış talamış daima dilsizleri hasret."¹¹²

"Vatandan çok uzak bir şehirde", hasretten "pejmürde uzanmış yataarken; fikirleriyle
vatanını gezerken oradan gelen bir telefon ile o anlık hasreti yok olur gider¹¹³ Veya iki gar-
daş, iki arkadaş gurbette görüşür, rastlaşırsa buna da, Vahabzâde, "mucize adını verir.¹¹⁴
Gurbette iken vatandan gelen bir gazete gecikirse yaşanan ızdırıp nasıl da yoğunlaşır:

*Ne geder istisen ey ana torpag!
Guş da gen düşmesin öz veteninden
Gazet gecikmiştir bir geder ancağ,
Vetene döneli dirilmişem men¹¹⁵
Bazan da, insan, dünyada tek başına kalmışcasına, vatanında vatanına hasreti yaşar.¹¹⁶
Bize gurbet olub öz diyarımız
Bu boyda dünyada tek galmışig tek!
Zindana salındı E'tibarımız,
Stalin ölmeyib, yaşayır demek¹¹⁷*

2. Vatanın Adı : Azerbaycan

"Her hali yanar bir köze benzeyen ateşler yurdu¹¹⁸ Azerbaycan, sevenlerinin "ulviyeti,
şanı, şöhreti, aşkı, andı, anası, öz adı"dir.¹¹⁹ "Birlik görmemiş" büyük vatan parçası

111 N.H. s.84

112 P.D. s.93

113 M.Ş. s.403

114 (İki gardaş yad ülkede görüşür)

"Bu görüşün bir adı var: M'ö'tüze!

Görüşürken

İçden gelen hönkürtler bes nedir?

Bir vetenin oğulları gurbette yoh,

O vetenin öz içinde

Görüşmeye teşnedir.

İki gardaş görüşmekün

Gurbetimi getmeli?

Bu sorguya hönkür - hönkür ağlamalı,

Gehgeheyle gülmeli!
P.D. s.179

115 D.S. s.142

116 Hemişe hesretem, men sene hesret

Men seni ömrümde bir yol görmüşem

Bir garib yolçuyam Vetene hesret,

Men seni, yaşından evvel görmüşem.
M.Ş. s.298

117 N.H. s.209

118 M. Ş. s- 58

119 "Azerbajan, sensen benim

Ulviyyetim, şan şöhretim

Adın benim öz adımdır

Sensiz benim ne giymetim?

.....

Azerbaycan benim eğim

Benim andım, benim anam

Biz ikimiz bir torpağı

Men de senin bir parçanam. "

B. B. G. s. 80

Azerbaycan "gaspçılarının elinde didilmiş, parçalanmış; sadece serveti değil, yüreği de talanmış; halkının kalbine, aşkına, ruhuna kastedilmiş" tir.¹²⁰

Çok eski bir medeniyete sahip olan Azerbaycan'ın medeniyet tarihi M.Ö'nin çok çok evvelerine gidip çıkar.¹²¹ Hatta "ülkenin tarihi ile ölçülürse bu ülke çok eski insan meskenidir." Meselâ Azîh kentinin yakınında ortaya çıkan bir mağara S. S. R. I arazisinde insan yaşamış en eski ve en büyük mağara sayılır. Âlimlerin söylediğine göre bu mağaranın "milyon yılını yaşı" vardır.¹²²

Bahtiyar Vahabzâde Azerbaycan'ın "odlular, odlar ülkesi" olarak adlandırılmasını şöyle açıklar:

"Azerbaycan bütün eski kaynaklarda "odlar ülkesi" adlandırılır. Azerbaycan sözlüğünün ilk iki hecesi "Azer" eski fars dilinde "od" demektir. Birçok tarihçiler vatanımızın adındaki od sözünü eski zamanlardan beri Abşeron yarımadasından fışkıran petrolle alakalandırır. Ben bu adı halkımıza has olan mühim bir cihetle alakalandırmak isterim. Bizim halk sıcak kanlı halktır. Bu sıcakkanlılık bize babalarımızdan miras kalmıştır. Yüreklimizde daima yanan ateşin neticesidir ki, bizim ecdadımız ta eski zamanlarda oda tapınmış, ateşperest olmuştur. Babamız Zerdüş'te halkın öz hususiyetine esaslanıp ateşperestlik dinini meydana atmıştır."¹²³

Vahabzâde, Azerbaycan'ın ve Azerbaycan'ı vatanlaştırmış Azerî Türklerinin tarihi gelişimini kendi çapında araştırmış bu konuda dişe dokunur şeyler söylemesi, yazılması gerekliliğine inanmıştır. Çünkü "Geçmişini bilmeyen halk geleceğini de bilmez."¹²⁴ O, bu konuda, tarihi incelemelerin lâzımınca yapılmadığını, yazılan kitaplardaki bilgilerin de doğru düzgün olmadığını belirtir.¹²⁵ Tarihçi kadrolar hazırlanmış, uzun yıllar boyu Azerbaycan tarihi, kîşî şablonları esasında ve bazı kafalara kulluk eden tarihçiler tarafından kaleme alınmıştır. Bu konuda ilmi yeni görüşler fikirler ortaya atan gençler çıkmış da bunlar da muhtelif şekillerde suçlanmış, damgalanmışlardır, baş kaldırmadan başları vurulmuştur.¹²⁶

Ne Azerbaycan tarihi ne edebiyat tarihi ne ilim ve ince sanat tarihi, hiçbirinin işlenip ha-

120 "Hele birlik görmemiş benim büyük Vetenim
Gespçiklar elinde didildi, parçalandı
Ancag serveti deyil, öreyi de talandı
Servet getse gem deyil, servet geler yene de
Bu gendir ki, bir elin gelbine, eşğine de
Diline, ruhuna da gese edeler, ay aman!
Elemelerin, derdlerin hamısından bu yaman!"
Ş. H. s. 148

121 "Menim vetenim çoh gedim medeniyete maliktir. Vetenimin medeniyet tarihi eramızdan çoh-çoh evvelere gedib çikür. Bakın yüz kilometriyinde tapılan Gobustan gayalanındaki resm eserleri, mağaralarda tapılan gedim aletler ve bezek şeyleri tarihin en gedim dövrlerinden heber verir."

S. B. s- 302

122 "Arheologların son illerdeki araştırmaları halkımızın hele bizim eradan çoh çoh evvel oturma heyat keçirdiği ni aşkar etdi. Merdekan ve süvelândan tapılan tunç dövrünün sonuna alt aletler bu yerlerde yüksek medeniyette malik oturma ehalinin yaşadığını sübut edir."

S. B. s- 269

123 S. B. s- 301

124 D. G. I. s- 303

125 "... Halkımızın menşeyi hakkında tam düzgün tesevvür almağ mümkün deyil. Ecdadımızın bu torpaglara ne zaman geldiyi barede fikirler çoh mühtellidir. Ancag en doğrusu eramızın ilk esirlerine gedib çikür. Gedim ermeni ve gürcü gayaglarında hele eramızın ilk yüz illiklerinde bu torpaglarda türkdillil halqın yaşadığı barede melumatlar çohdur. Ancag nedense çap olunmuş Azerbaycan Tarih kitabında bu barede melumat çoh sethildir ve öteridir. Hele de Azerbaycan Tarihinin tam düzgün elmi yazılışı garışımızda bir problemki dayanır."

D. G. I. s- 303 - 304

126 Ş. G. G. Y. s- 146

zırlanmış "vahit konsepsiyası" yoktur. Bu olmadığından dolayı yeni yazılacak eserler için kaynak sıkıntısı doğmaktadır. Bu yüzden her sahanın tarihinden söz açan, farklı bir açıdan bakıp başka başka şeyler söylemektedir. Artık ilmi, akademik çalışmalar yapılmak zamanı gelmiş geçmektedir.¹²⁷

Bugün elde bulunan inceleme eserleri için de Bahtiyar Vahabzâde şunları söylemektedir:

"Elimizde olan inceleme eserlerinin ekseriyeti halkımızın İslâmiyetten sonraki devirlerini ihata eder. Geçmişin derin katlarına nüfuz edemez ve buna göre de biz halkımızın tarihi hakkında olan bazı yanlış mülahazalara karşı mübareze silahsız kalıyoruz. halkımızın ateşperestlik ve hristiyanlık devirleri hakkında tutarlı ilmi eserlerin yeterince olmaması yüzünden, toprağımızda bugüne kadar kalan hristiyanlık ve ateşperestlik âbidelerine komşu halklar göz göresi sahip çıkıyor, biz ise onlara tutarlı cevap vermekte acizlik çekiyoruz. Bu âbideler hakkında ilmi kitapların yazılması şimdi daha çok zaruridir. Ahı, bu, din tarihi deyil, halkın da tarihidir."¹²⁸

Azerbaycan'da yaşayan halkla ilgili olarak: hangi kökten, menşeden geldiği konusu ilmi yolla belirlenilebilir. Bugünkü gençliğin kendi soy kökünden habersiz oluşundan şikayet eden Bahtiyar Vahabzâde tarihçilerin "halkın tarihinden çok ülkenin tarihini" yazmış olmasını da tenkit eder:

"Her yerde ağız dolusu diyoruz: 'Biz kadim halkız' Lâkin biz bu kadimliği ilme çevirebilmiş mi? Teessüf ki yok! Buna göre de kadimliğimiz kendimizi ne kadar hayran ediyorsa, aynı kadimliği objektif faktörler esasında, hiçbir şeyi bozmadan, gizletmeden yüzden ırak stalinçi konsepsiyalları tazyiği altında değiştirmeden ilmi-inceleme eserleri yazılmadığına göre bu hakikate herkesi inandırmıyoruz. Eski tarihi taşıyıcısı olmak hüner idiye aynı tarihe, aynı muhteşemliğe layık inceleme eserlerini yaratıp dünya halklarına ulaştırmak, daha büyük hünördür. (Biz birinci yapılmış ikinci ihmal etmişiz.)"¹²⁹

Herkesin, kendilerini bir başka köke bağlaması, tarihçiler arasında fikir birliğinin bulunmaması, ilmi esaslara göre bir tarihin yazılmamasına tahammül etmenin çok zor olduğunu¹³⁰ söyleyen Bahtiyar Vahabzâde bu durumu da şöyle izah eder:

"Bir halkın tarihini nice defa değiştirmek olur? Kâh midyalı oluyoruz, kâh farsın tör-döküntüsü... Gelin bir defalık katıyetle diyelim: Azerbaycan türklendirir bu halk!

Tarihçileri suçluyorlar ki, onlar tarihimize dair ciddi, etkili eserler yaratmıyorlar. Nasıl yaratsınlar? Yukarıdan buyurmuşlar ki, halkın tarihini böyle yazmalısın, onu midyalı adlandırmalısın. Peki zavallı tarihçi nereye gitsin, nereden malumat alsın ki biz midyalıyız?"¹³¹

"Tarihin inş ve yokuslarından, eğri bütürlü yollarından geçip gelen" Azerbaycan ve Azerbaycan Türkleri, bu dolambaçlarda, dönemeçlerde sarsılmamış aksine daha da sağlamlaşmış, kuvvetlenmiştir. Tarih boyu harici gaspçıkların hücumlarına maruz kalmış bu halk onlara tutarlı cevaplar vermeyi, onları yerlerinde oturtmayı becermiş ve öz istiklâlini koruyup saklamıştır. Bu tarihi dönüşlerin neticesi olarak Babek, Koroğlu, Gacag Nebi gibi kahramanlar yetiştirmiş, onların adına nağmeler, destanlar koşulmuştur."¹³²

127 S.G.G.Y. s- 155

128 Ş. a.e. s- 145, 146

129 a.e. s- 146

130 a.e.s- 145

131 a.e.s- 160

132 S. B. s- 302

Nefesimiz Babeklerin
Sabirlerin od nefesi
Mahnımızda yaşar bizim
Babaların ayag sesi

Biz tarihe sığınmadığ,
Dünen varig, bu gün varig
Biz keçmişe güvenerek
Geleceğe addımlarig.¹³³

Azerbaycan Cumhuriyeti

"Azerbaycan Beynelminel Cumhuriyet", "Bakü Beynelminel Şehir" olmuştur tarih boyunca. Bu da tesadüfi değildir. çünkü bu cumhuriyetin sahibi olan halkın tabiatında "milli gurur hissinde çok beynelminel his hakim olmuştur."¹³⁴

S. S. R. 'nin bir üyesi olan Azerbaycan, kağıt üzerinde bağımsızdır, kendi kaderi hakkında kendi karar verir. Hatta isterse bu ittifaktan çıkabilir? 1922 yılında "ittifak mukavelesiyle Cumhuriyetlere Sovyetlerden çıkma hakkı verilmiş" fakat daha sonra da bu hak layihadan çıkarılmıştır. Ve böylece "halkların öz talihini muayyen etmek hakkı" ellerinden alınmıştır. Üstelik layihaya eklenen "Müttefik cumhuriyetler kendi sınırlarının değiştirilmesi hakkında razılaşamazlarsa, bu meselelerin halli ittifak organlarının selâhiyetine verilmelidir." hükmüyle cumhuriyetlerin arazi hakimiyetini bozma imkânını da sağlamışlar. Vahabzâde'nin kabul etmediği de budur. O, kendi ülkesinin toprak bütünlüğüne, sahip çıkmak, sahip çıkılmasını sağlamak ister.¹³⁶

Müstakil olduğu iddia edilen Azerbaycan Cumhuriyeti'nin istediği ülkede konsolosluk açma hakkı da yoktur.¹³⁷

Orada üniversite mezunları iş bulamazken" başka milletlerden olanlara iş var, Azerbaycan halkının oğullarına iş yoktur" işsiz gençler mecburen iş aramak üzere uzaklara gider.¹³⁸ Hatta bu gidenlerin sayısı 5 - 6 binin üzerindedir.¹³⁹

Azerbaycan Cumhuriyetinde, Azerbaycan Rusçesi'nin başına da türlü oyunlar açılmıştır.

133 B. G. G. s- 80

134 Ş. G. G. Y. s- 145

136 a.e. s- 163

137 "... en çok azerbaycanlı yaşayan ülke gömşü Türkiyedir. Demeli müvafik işlerin Bakıda ve Ankarada aparılması için konsulluk açılmalıdır. Sual olunur: Süvereniyetinden söhbet geden respublikaya bele meseleleri helletmek hucugu verilecekmil, yohsa yene de illerle sayısız hesabız Moskva idarelerinin gapıların döymel olacağı?" Ş. G. G. Y. s. 164

138 "Bakü Devlet Üniversitesinin, Pedogoji institutların, ali mekteplerin Azerbaycan fakültelerinin gıtaranlar iş tapa bilimler. Burada başka milletlere iş var Azerbaycan halgının oğlanlarına yoh! Mecbur olub gedirler uzagliara. Orada öderine iş ahtımlar. Azerbaycan halgının mirlere cavanı gedib kenarda işleyir. Gızlarımız ere gedi bilimler. Evde galib ganyırlar. 40-50 yaşında gızlarımız var Çünkü oğlanlarımız bir tike çörek için gedib uzaklarga çalışırlar. Bu cıtr hallara son goyulmalıdır!" Ş. G. G. Y. s- 160

139 "... hazırda respublikada tehminen 400 mine yahın işsiz var Hele men yayda pambig beciberi yğan, gıda işsiz galan 100 minleri demirem. Respublikanı ona göre bugüne salıblar ki, onun cavanlarının heylı hissesi işsizlik derdinden respublikadan çıhb gitsinler. Her il respublikadan gedenlerin sayısı 5 - 6 minli keçir Azerbaycanın Zaraf-gaziyyada igitşadi elmi - tehnikî cehetden güdretli, güçlü respublikaya çevrilmesine karşı çok güçlü muavimnet gös-terilir. Burada strateji meğsedler gizlenir. Torpaglarımızı göz dikenler bizl min iller boyuu yaşadığımız doğma yer-lerden şıışdırmag planları hazırlayıb, onu haranına kömeyi ile hayata keçirmeye çalışanların ne meğsed güddük-lerini başa düşmek için böyük ağıl sahibi olmag lazım deyildir."

Ş. G. G. Y. 164, 165

Sanki burada yaşayan insanların tarih boyunca hiç ana dilleri olmamış gibi devlet dairele-
rinde kullanılmamış;¹⁴⁰ mekteplerde de rus dili ağırlıklı bir eğitim verilmiş, Azerbaycan Türk-
çesi "üvey muamelesi" görmüştür.¹⁴¹ Orada yaşayan başka milletlerin yerli dili, yerli aha-
linse rus dilini iyi bilmesi zaruridir.¹⁴²

Sovyetlere bağlı bir cumhuriyet olarak Azerbaycan'da 7 Kasım 1917'de Sovyetlerin Rus-
ya'da berkarar eyledikleri tarih bir bayram kabul edilir. Bu, Bahtiyar Vahabzâde'de o sistem
içerisinde şöyle anlatılmıştır:

O gün - güneşin özü göylerden endi yere
İnsanlığ tarihine

o gün - yeddi noyabr
açdı yeni pencere

Zülmet öz ganadını yğdı dağdan, dereden,
Azadlığın güneşi dogdu o pencereden
O gün goca tarihin en büyük günü oldu,
Dünyanın öz içinde teze dünya doğuldu.¹⁴³

a) Azerbaycan - Tabii Güzellik ve İklim:

Azerbaycan dağlarıyla, dağlarının döşlerindeki sürüleriyle, köpüklü çaylarıyla, çimeni ça-
yırıyla, rüzgar estikçe etrafa yayılan toprak kokusuyla manalı bir güzelliğe sahiptir. Gönülle-
ri hayran bırakan tabiatın hoş manzarası resamlara; tabiatın musikiyi bestekârlara malzeme
olacak güzelliktedir. Vahabzâde "Ana Yurdum" şiirinde bu güzellikleri şöyle dile getirir.

"Anaların laylasında
Babaların tarlasından
Nenelerin gorphuluğu almag üçün
Cefte suyu içirttiyi kasesından
Seni içdim udum - udum,
Ana yurdum, ana yurdum!

Bağ gülünde, dağ garında
Sel- suların aharında,
Pahıların vugarında
Seni gördüm
Ana yurdum!¹⁴⁴

Vahabzâde, ülkesinin her mevsimini sever. Onun karlı kışı da baharı da güzeldir.¹⁴⁵ Dün-

140 a.e. s- 160

141 "Bizim mekteplerimizde rus dilinin tedrisi birinci sınıftan, ye'ni ana dilini tam bilmeden bu dilin özüne mehsusu-
şunu, en mühimi de , güzelliğini hiss etmeden başlayır.
Azerbaycan mekteplerinde rus dili 1. sınıftan haitada 53.5 saat: rus mekteplerinde Azerbaycan dilinde ise 1 sa-
at ders ayrıntır."

Ş. G. G. Y. s- 151, 152

142 Ş. G. G. Y. s- 150

143 A. G. s- 27

144 A. S. S. s-37 Aynı şiir Ü. H. G kitabında biraz daha işlenmiş ve değişikliklere uğramış olarak yer alır.

s. 86

145 "Biz sevirik ölkemizin
Her neslini, eziz dostlar
Bizim ekde güzel olar
Hem garlı gış, hem de bahar"
B. s- 43

yada mevcut olan on bir iklimin dokuzu Azerbaycan'da yaşanmaktadır. Tamamı 86 bin kilometrelik bir sahaya malik olan - Vatanının büyük bir bölümü İran'da, İran Azerbaycan'ı adlanırlar. - Sovyet Azerbaycan küçük bir memlekettir. Lakin bu ülkenin bir tarafı kış olduğunda bir tarafı yazdır, bir tarafı da mülayim tabiatlı ılıman iklime sahiptir. Dağı kış, ovası yazdır. Dağı da vardır denizi de, meşesi de vardır sahrası da. Yazı da vardır seli de; serin bulakları da vardır mineral suları da. 147

b) Azerbaycan, Yaşlılar Ülkesi, Uzun Ömürlüler Diyarı

"Azerbaycan yaşlılar ülkesidir" 148 Burada yüz yaşını geçmiş binlerce "gocalar" vardır. Bir "halk ağsagalı gibi" herkesin kendisine hürmet ettiği yüz atmış sekiz yaşındaki Şireli Baba da ülkenin en yaşlı adamıdır. 149

"Azerbaycan uzun ömürlüler diyarıdır." Bu uzun ömürlülüğün sebebini hekimler dağların havası, çayların suyu, toprakların zenginliği ile izah etmeye çalışmıştır. 150 Uzun yaşamının sırrını çözmeye uğraşmıştır:

Min bir tecrübeye, min bir oyunda,
Alimler meheye vurdu bu sırrı.
Biri havasında biri suyunda
Biri ılgiminde kördü bu sırrı

Bir deyen olmadı: - Ne olub size?
Nedir bu tecrübe, nedir bu sınav?
Men heyret edirem hayretinize
İnsanın haggıdır uzun yaşamag! 151

"Uzun yaşamak insanın hakkıdır." diyen Bahtiyar Vahabzade uzun ömürlü olmanın sebebini kendi milli adetlerindeki "ağsagallara, ağpürçeklere hürmet ve ihtiram"da bulur. 152 Bu durumu da aşağıdaki mısralarda "insanı yaşatır insana hürmet" mısrasıyla açıklar:

Uzun yaşamagın sırrı yurdunun
Ne torpağındadır,
Ne de suyunda
Kişiye merhamet, büyüye hörmet!
Sebebi bundadır, sebebi bunda!

147 S. B s- 302

148 "Be'zen babaları beyanmeyirik,
Ba'zen biz onlara "cahil" deyirik
İnsalı danana aman vermemek
Yediyl çöreye dal çevirmemek
Sedaget, deyanet, düzlük edalet
Etebar kişilik, büyüye hörmet
Ulu babalardan mirasdır bize
Gelin, bir de bahag keçmişimize
Yaşlılar ülkesi deyirik neden
Ana vatanımız Azerbaycana?
Bes bunun sebebi ne imiş gören?
Hekimler heresi yozdu bir yana."
P. D. s- 320, 321

149 S. B. s- 304

150 D. G. I. s- 294

151 P. D. s- 321

152 D. G. I. s- 294

Öz yaşına göre hamıya saygı
"Yol böyüyün, amma su kiçiyindi..."
Böyüye ehtiram kiçiye gayğı
Yohsa bir cehalet sayılır indı?
İnsan gocaldı mı?
Başgalarından
Dönüb kömek umur dilsiz körpetek
Bilmirem, aletmi, eşyamı insan
Gereksiz olanda atılsın gerek?" 153

c) Azerbaycan Şairler Ülkesidir.

"Dünyanın en büyük dahileri, edebiyat ve sanat hadimleri en güzel eserlerini vatana hasretmişler. Her bir sanat eseri, onu yaratan müellifin vatanının, halkının bağrından, manevi âleminde göyedir." 154 diyen Bahtiyar Vahabzade, Azerbaycan'ın "şairler ülkesi" olarak da adlandırıldığını söyler:

"Azerbaycan'a şairler ülkesi de denir. Sekiz yüzyıl evvel Nizami, Hakanı, altı yüzyıl evvel Nesimi, dört yüz yıl evvel yaşamış Fuzuli dünya poeziyasının bahadırıdır Halkımın şifahî edebiyatı daha zengindir. Destan ve masallarımız eski medeniyetimizden haber verir. Atalar sözlerimiz müdriktir, manilerimiz incedir. Bütün bu sanat âbideleri ile tanış oldukça, onları derinden derine öğrendikçe halkımın karşısında secdeye gelir ve Azerbaycanlı olduğumla övünürüm." 155

ç) Azerbaycan En çok Kitap Okunan Ülkedir

Vatani Azerbaycan'ın "dünyanın en çok kitap okunan ülkesi" olduğunu söyleyen Bahtiyar Vahabzade, buna ülkesinde basılan kitapların tirajlarının yüzbinlerin üzerinde olmasıyla, bunun da günden güne artan kitap ihtiyacını karşılayamamasıyla açıklar. "Kitap açlığı, büyük fikirler, derin düşüncelerle yaşayan" Azerbaycan Türklerinin "büyük arzular aşkına katılan tabiatından ileri gelir." 156

d) Azerbaycan, Nağmeleriyle Tanınan Ülke

Nağmeler çalındıkça kalp aşip taştıkça hep Vatani gözünün önüne gelen 157 Bahtiyar Vahabzade, "Halkımız yalnız maddi nimetleriyle değil, manevi âlemi - büyük edebiyatı ve zengin musikiyi ile de dünyanın dikkatini önüne celb etmiştir" der. "Nağmesi ile tanınan halkın manevi büyüklüğünü, medenî seviyesinin herkese malûm olduğunu" 158 bir şiirinde de şöyle ifade eder.

153 P. D. s- 321

154 S. B. s- 281

155 a.e.s- 302

156 "5milyon yanm ehalisi olan respublikamızda kitabların 30 - 50 min tirajla neşr edildiğini ve derhal satıldığını dediyim zaman harici ölkelerdeki hemkârların buna inanabilirdiler.

Bununla beraber kitap mütallesinde, hususen gençlere kitabı sevdirmekte hele de güsurlarımız vardır. Men bu güsurların sebebini esasen orta mekteplerimizde götürem. Ona göre ki, orta mektebde genç formalasma dövrünü keçirir, biliyin esası bünövre üzerinde elm binası gunulur."

157 M. Ş. s- 192

158 S. B. s- 315

Nəğmələrdə yaşayır
Eşgim, hissım, heycanım
Top- lüfəng seslə yoh,
Nəğməslə tanınır
Mənım Azərbaycanım

Bizim her nəğməmizdə
Gülle uyuştısı yoh,
Arzuların sesı var¹⁵⁹

Bir halkı tanımak için evvelâ onun nəğmələrini dinlemek gerekir. çünkü nəğmələr onun "öz sözü, hayalini, duyularını" yaşadır.¹⁶⁰ Bugün "yeryüzünü gezen nəğmələr, halkın şöhrətini, şanını dünyaya tanıtır.¹⁶¹ Vahabzadə, "Nəğməmiz" başlıklı yazısında şunlar söyler;

"Biz nəğmələrlə yaşamış, nəğmələrlə boy atmışız. Ninnilərlə yatmış, şarkılarla uyanmışız. hayatın fərah və sevincini nəğmələrlə tatmış, ağrı - acılarını nəğmələrlə unutmuşuz. bizim toylarımız da yaslarımız da nəğməsiz keçməmişdir. Bizi 'terekeme'ler, "uzun dereler oynatmış, ağlalar aqlatmış, mugamlar dərin dərin düşündürmüşdür, çəngilər vatan və halk namusu uğrunda döyüşlərə sesləmişdir. Biz də söz və kılıç bir olmuşuz. Halk kahramanlarımız bir əlinde saz və bir əlinde kılıç tutmuş, düşmanı yalnız kılıcla deyil, sözle və sazla da məğlub etmişdir."¹⁶²

e) Zəngin kaynaklara Sahib Azərbaycan və İktisadi Yapı

Hem teknik, hem təbiət və həm də hümaniter ilim sahələrində alimlər yetişirmiş, akademiya yaratmış bir ölkə olan Azərbaycan dünya ilim və sənətinə ilavələr yapmayı da başarmışdır.¹⁶³

"Zəngin yeraltı sərvətlərinə, verimli topraklara, altından minerali təbii sulara sahib olan. ihtiyacından defalarca fazla pamuk. sebze, bostan bitkiləri və tahl yetişdiren bir ölkədir Azərbaycan. Buna rağmen "maddi ihtiyaç" içərisindədir. Maddi ihtiyaçlardan mənəvi dünya və ihtiyaçlarını düşünməyə vakti yoxdur orada.¹⁶⁴

"Baş beləli Azərbaycan"¹⁶⁵ ne çəkiyə ne gördüyə bu sərvətinin zənginliyindən, çəkmişdir. Kəmi çəkilməmiş, kəmi döklülmüş, Gülistan Pakitiyla məhkum olunmuşdur. Öz toprağında kul olmuş, kul olduğunu bağırarmış, "zulm girdabında boğulmaq" istənmişdir. Onu başqa ölkələrə gözəl göstərən sərvəti, bol bol taşınmış ama kendisine pay verilməmişdir.¹⁶⁶ Eməgi onlar harcamış, meyvəsini başkaları yemiş, ələm bezenmiş onlar çıplak kalmış. Bahtiyar Vahabzadə, Azərbaycan'ın müstəmləkəçilik ruhuyla kanının nasıl emildiyini bir şiirində şöyle anlatır:

159 B. Ü. D. F. s. 21, 22

160 A. S. S. s. 190

161 M. S. s. 273

162 S. B. s. 314

163 "... M. Topçubaşov, H. Memmedov, Y. Memmedliyev, M. Resulov kimi güdrətli alimlerimiz. Üzeyir Hacıbəyov. Gara Garayev, Fikret Əmirov kimi bəstəkarlarımız Cəfər Cəbbari, Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimov kimi söz ustalarıımız. Bülbül, Şövkət Əlekberova, Rəşid Behbudov, Zeynəb Hənlarova kimi möğənnilərimiz vardır." S. B. s. 303, 304

164 Ş. G. G. Y. s. 138

165 Ü. H. G. s. 17

166 N. H. s. 204, 205

Mənım sərvətimə çahan göz dikdi,
Sərvətim, dövlətim ona gerekdi.
Babam yer şumladı, babam yer ekdi,
Emək bizim oldu, beher özgenin.
Açıdı sinəsini bizə bu torpag,
Alemlə bezeyib lut olduğ ancag.
Çıdırdı çəpsəgdə hamıdan gəbag
Hünər bizim oldu, nələr özgenin
Gızı bizim oldu, kəmə özgenin
(Halbuki)

Günəş də bizimdir, seher də bizim,
Hünər də bizimdir, nələr də bizim."¹⁶⁷

Sovyetlərə bağlı bir Cümhuriyyət olaraq iktisadi yapıyla sərbəst buraxılmamış olan Azərbaycan, kendi toprağının, sərvətlərinin asıl sahibi olamamış, bu haklardan məhrum edilmiş adətə "öz toprağında ücretli kölə"yə çevrilmişdir.¹⁶⁸ İktisadi açıdan müstəqil olamayan Azərbaycan, Sovyetlər Birliyinin" hamal ambanı"na döndürülmüşdür. "Müstəmləkə səciyəli igit-sadiyat" ilə əsas gəlir kaynakları olan petroli də çox ucuz gider. Bir "çöp kıymətində" başkalarına satılan petrol daha sonra işlənilərək yenidən Azərbaycan'a satılır, satılır ama altın fiyatına. Bu durum yün, pamuk və digər kənt təsərrüfatı üçün də keçərlidir. Və Azərbaycan milyonlarca zərər etdirilir.¹⁶⁹

Milli gəliriylə büdcəsi bir-birinə dənk də deyildir. Bu konuyla ilgili olaraq Bahtiyar Vahabzadə der ki;

"Bizim milli gəlirimiz Ermənistan'dan 2 dəfə, əhəlimiz 2. 1 dəfə çoxdur. Pekiyə, büdcəmiz nəsi? Cümhuriyyətimizdə milli gəlir istisnasının həcmi, əhəlinin sayı və ərazimiz Gürcistan'dan çoxdur, böyükdür, amma ittifaq büdcəsindən bizə ayrılan vəsait daima Gürcistan'dan az olur? Niyə?

Bu onunla ələkədardır ki, toprağına həlkəyə deyil oturduğu kürsüyə, vəzifəyə bağlı olan mənkurların önünə ne koysalar onunla razılaşsın. Vatan və milli hissinin yitirmişlər bizə başçılıq etmişlər. Ne mərkəzdə, ne də cümhuriyyətdə bizim iş bilənlərimizi, kafası çalışanları yəqin koymamışlar. Ondan dolayı da biz böylə bir faciəli vəziyyətə düşmüşüz."¹⁷⁰

167 S. E. 2-C. s. 72, 73

168 "Süvərenliyin iqtisadi tərfinə gəldikdə mən bizim iqtisadiyyatçılara işinə gəşməg fikrində deyiləm. Ancag onu dəmək istəyirəm ki, respublikanın iqtisadi hüquqsuzluğu həç bir ölcüyə sığışmır. Məsəl üçün gız-gəlinlərimizin sağlamlığı, körpələrimizin sikişliliyi və kütləvi qırğın hesabına yetişdirilən pambığı götürək. Pambıqdan alınan məhlul yalnız 12 faiz respublikamızda son məhsulə çevrilir, qalanı isə kıymətinə başqa respublikalardakı tohucul mərkəzlərinə apənılır, onlara milyonlarla gəlir gətirir. Gəlirni itirəf edək ki, biz öz torpağımızın, təbii sərvətlərimizin, dövlətimizin əsl sahibləri deyilik. Biz bu həşlardan məhrum emmişiz. Bizli sözün əsl mənasında öz torpağımızda müzdli köləyə çevrilmiş."

Ş. G. G. Y. s. 164

169 "Bizli sözün əsl mənasında öz torpağımızda müzdli köləyə çevirmişlər ne üçün Azərbaycan'da olan sənaye müəssisələrinin 93 faizli təbəlliyində olmalıdır. Ne üçün milli gəlir balansında neft tütü çəkiyə məlikdir? Ne üçün Azərbaycan S. S. R'nin məhlal bazasına çevrilmişdir? Alimlərimiz hesablamışlar ki, təkə pambığı sahəsində məhlal ihsasına görə respublika hər il iki milyard manat itirir. Tütün, yün, təvəz və digər kənt təsərrüfatı məhsulları sahəsində də vəziyyət belədir. Başa düşə bilməyən, biz ne üçün öz yunumuz hazırda Ermənistan'a verməliyik ki, onlar hazır məhsul istehsal edib gəzənsinlər? Yəni bizim yun parça, yundan geyim şeyləri tohumaya gəbilibiyetimiz yohdur? Belkə işçi güvəsi çatışmır? Yoh əksinə, hazırda respublikada təxminən 400 minə yəqin işsiz var."

Ş.G.G.Y. s. 164

170 Ş. G. G. Y. s. 165

3. Vatanın Başına Gelenler

Kendisini hem Bakülü, hem Lenkeranlı, Genceli Gubalı, Nahçıvanlı, Şekli, Şırvan ve Garabağlı..... hisseden Bahtiyar Vahabzade vatanına herşeyiyle bağlıdır. Vatanı ister Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ister İran tarafında kalan Güney Azerbaycan olsun, isterse bölünüp konanmak istenen Karabağ olsun hepsini bir ve bütün olarak düşünür ve öyle kabul eder.¹⁷¹

*Men bir gedim mahniyam
Hallarım elvan-elvan
Musigim - Karabağdır
Sözlerimse - Nahçıvan
Bu torpagda yaranmış
Koroglunun cengisi
Giratin üzengisi!*¹⁷²

Bahtiyar Vahabzade bölünen parçalanmış yurdunun bu hale gelmesinin sebeplerini çok düşünmüş, çok araştırmıştır. "Saadetin yurduna niçin gelmediğinin"¹⁷³ sebeplerini; bu işte "günahkârın vatan mı, millet mi, oğullarını"¹⁷⁴ olduğunu sorar ve cevaplar. "Vatanı bölen doğrayan hudutların" haritalara çizilmesi bizim "gayretsizliğimizden"dir.¹⁷⁵ "Sözde sohbette gayret çok; kanımızdan da halk kahramanı Babek'in kanı akmaktadır" fakat "bölünen yurdu-muz, dilimiz gibi gayretimiz de bölünmüştür."¹⁷⁶

"En büyük deryanın sahili bile bir" iken bizim büyük vatanımız ve milletimiz "bananeçilik" ile "tarumar" olmuştur. Ağaçlar bile sıra sıra yan yana dizildiği halde; onlar birbirinden çok uzaktadır. "Budaklar yapraklar görüşme de ", " kökleri bir yerde bir toprakta"¹⁷⁷ işte Azerbaycan da "bir can", "bir vahit" olduğu halde bölünmüş, bölünen parçalar birbirinden ayrı düşmüştür.¹⁷⁸

Bu türden hadiseler sadece Azerbaycan Türklerinin başında değildir. Bütün Türk Dünyası bu hallere zaman zaman maruz kalmıştır. Kırım Türkleri de yani "Kırım'ın öz sahipleri" sonradan gelenler yüzünden haklarını kaybetmiş, haksız konuma düşmüş kendi yurtlarında yolları bağlanmışlardır.¹⁷⁹

171 "Men hem Bakılıyam, hem Lenkeranlı
Genceli, Gubalı, hem Nahçıvanlı
Şekli
Şırvanlı, Garabağlıyam
Bütöv Vetenime bütöv bağlıyam."
A. S. S. s- 35

172 M. Ş. s- 89

173 N. H. s- 15

174 a.e.s- 84

175 " Bir elde nece yol, nece inam var
Bu yollar, inamlar güçlüdür bizden
Veteni doğrayan, bölen hudutlar
Düşdü heriyete" geyretimizden"
N. H. s- 20

176 N. H. s- 20

177 B. B. G. s- 17

178 "Biz bir canig, bir vahidlik binadan
Bu vetene o vetenden salamlar
Biz bir yolun yolcusuyug her zaman
Sene menden, mene senden salamlar."
P. D. s- 48

179 "Tatar mezarları... el açır göğe
Torpağı galdırıb niye gabarmış?

*Kırım, Yalta, Gızılbaş bir halgın ata yurdu
O halga yad ,ay allah ,, gelmeye veten oldu.
De mümkünmü ayırmag burda heyirden şeri?
Ahı, haggın gözleri oyum-oyum oyulmuş
Torpagın altındadır torpagın sahibleri,
Gelmeler torpag üstde torpağa sahib olmuş."*¹⁸⁰

a) Bölünmüş Azerbaycan

Azerbaycan "zamanın uğursuz yollarında ikiye bölünmüş"tür: Güney Azerbaycanı, Kuzey Azerbaycanı. Böylece "iki başlı, bir kalpli bir bedene dönmüş"tür. Birinin kalbi Bakü'de diğerinin Tebriz'de atar. Her ikisi de Azerbaycan Türkü için "Mekke Medine" gibi kıymetlidir.¹⁸¹

Bahtiyar Vahabzade, 1959 yılında yazdığı "Gülistan Poeması"nda "büyük bir milletin başını kesen", "kolunu bağlayan", "bir eli ikiye parçalayan", "bir çirkin emel" Gülistan Mukavelesiyle kağıt üzerinde "bir yüreği, bir canı yarıya bölmek" tarihi, an'aneyi, kalbi, ruhu, dili ikiye bölme çabasını anlatır. Sonuçta ikiye bölünen bir milletin "gönlü tellerini kesme"nin mümkün olmadığını da üstüne basarak söyler.¹⁸²

*Ağalar bilmedi birdir bu torpag
Tebriz de Bakı da Azerbaycandır
Bir elin ruhunu dilini ancag
Kagızlar üstünde bölmek asandır*

*Torpağı ikiye bölersen, ancag
Çetindir bedeni candan ayırmag!*¹⁸³

1813 yılında Tebriz yakınlarındaki Gülistan kentinde Rusya ve İran arasında imzalanan

*Ötler yer altda göresen niye
Hagg deye gıgımb feryad goparmır?
Kırmı götürüp çiyinlerine
Millet olan yere niye apar mır?
Mezarlar bu yurdun öz sahibleri
Niye bu zilleti bağını sökür?
Torpagın üstünde sahibkâr kimi
Gezen gelmeleri denize tökmür?"
N. H. s- 54, 55*

180 N. H. s- 25

181 "Neyleyek ki

*zamanın
Uğursuz yollarında
İkiye bölünmüşem
İki başlı, bir gelbi
Bir bedene dönmüşem.
Hem Tebriz, hem Bakıdır
Mekken, Medinen benim.
Pasportsuz yaşar bu gün
İki veteni olan
Azeroglum, Gafanım,
Elim, Medirem benim"*

M. Ş. s- 90

182 N. H. s- 150, 151

183 a.e. s. 151, 152

mukaveleye göre Azerbaycan, Araz çayı sınır olmak üzere ikiye bölünmüştür. Kuzey Azerbaycan Rusya'nın, Güney Azerbaycan da İran'ın hükümlerine altına girmişti. Böylece Azerbaycan Türkleri için "hicran ve musibet" günleri başlamış; "öz doğma yurtlarında köle" olmuşlardır. "Tırmak etten", "yürek bedenden, "can cesetten" ayrılmak istenmiştir.¹⁸⁴ "Büyük bir milletin matemi başlanırken" anlaşmadaki taraflar "gazablı değil sakin"dir. İmzaları da adeta "sevgi mektubu"na atılır gibidir.¹⁸⁵ Onlar birbirleriyle el sıkışırken bir millet, bir vatan ikiye ayrılmıştır. "Bu dehşetli hal" de bu vatanın da bir sahibi olduğunu haykıran olmamıştır.¹⁸⁶

Bu anlaşma imzalanırken, "Ulu Babek'in ruhu feryat koparmış", gök gürlemiş; kentin çiçekleri bir günde solmuş, bu mukavele kentin adında bir leke olarak kalmıştır. "Yanık Kerem'in bağı köz köz" olmuş aşıklar daha hazin, yanık çalmaya başlamıştır. Aynı gün ülkeyi sel su götürmüştü, ayın günün çehresi kapanmış; Ağlayıp dağlardan rüzgarlar esmiş ve bu meşum haberi aleme yaymış; Araz'ın suları gazaplı, taşkın; şirin nağmeleri ah olmuş, çığlık olmuş'tur.¹⁸⁷

Azerbaycan Türküne yabancı iki tarafın imzaladığı anlaşma ile "aslanın bileğine zincir vurulmuş"¹⁸⁸, bu ağır hüküm ile mağrur milletin başını kesmiş ama onun kalp ağrısını hiç hissetmediği gibi, "itiraz sesini" de hiç duymamışlardır.¹⁸⁹ İmzalı, mühürlü bir kağıt ile Araz Çayı "arzulara seddedilmiş"tir: Aşağıdaki mısralarda Bahtiyar Vahabzade'nin Araz'a müracaatla hislerini dile getirişi şöyledir:

*Ey Araz sepiersen, göz yaşı sen de
Keçdikçe, üstünden çölün, çemenin.
Seni arzulara sedd eyleyende
Niye gurumadı suların senin?
Dayanıb Arazın bu tayında men
"Can gardaş" deyirem, o da "can" deyir
Ey zaman, sorguma cavab ver neden
Sesim yeten yere elim yetmeyir..
Garişib gözümde, garişib alem.*

184 "Görek bu hicrana, bu müslibete,
Onların sözü ne, gerezi nedir?
Bu halğ ezel günden düştü zillete,
Öz doğma yurdunda yohsa köledir.
Nece ayırdınız dirnağı etden
Üreyi bedenden, canı ceseden?
Ahi kim bu haggı vermışdir Size
Siz kim çağırmış, vetenimize?
Nece vahit sengerde hey ulaşılar,
Gülsten kendinde sövdalaşılar
Bir ölke ikiye
Ayrılın deyel..."

N. H. s- 147

185 N. H. s- 146, 147

186 "Onların birleşen bu eller ile
Aymır ikiye bir el, bir Veten
Ahıdib gözünden yaş gile - gile,
Bu dehşetli hala ne deyir Veten?
Bir deyen olmadı, durun ağalar!
Ahi bu ölkenin öz sahibi var.
Siz de yazarsınız, bayagdan beri-
Bes hanı bu yurdun sahibleri?

Bes hanı hegiget, bes hanı ganun?
Gocadır bu yurdun tarih; yaşı
Bes hanı köksüne serhad goyduğun,
Bir vahid ölkenin iki gardaş?"

187 N. H. s- 148

188 a.e.s- 145, 146

189 "Min leke vurdular şerelimize

Verdik, sahibimiz yene "ver" - dedi.
Lap yahşı eyleyib doğudan, bise
Biri "baran" - dedi, bir "her" - dedi,
Bizt hem yediler, hem de mindiler
Amma dalımızca hey deyindiler
Höküm gör ne geder büyümüş anın
Möhür de basdılar varaga tekrar
Yok varagin deyil, Azerbaycanın
Köksüne dağ boyda dağ besdi onlar
İmzalı, möhürlü ey cansız varag
Ne geder büyümüş guvetin göcün
Esirler boyunca vurduğug ancağ
Sarsıda bilmedik hökmini bir gün.

N. H. s- 149

Derd derdi doğrayır, gem-gemden kecir

Arazın üstünden keç bilmirem,

*Araz derdim olub sinemden geçir.*¹⁹⁰

Bahtiyar Vahabzade "bin yıldır analarından süt yerine gam emdiklerini", "kalbura koyulup havaya savrulduklarını, bir toz olup elendiklerini"¹⁹¹ sadece Gülistan'da anlatmaz. O, her fırsatta, her vesilede bu iç yangısını dile getirir:

*Yarım bu tayda galdı,
Yarım o tayda galdı
Toyum burda çalındı,
Yarım o tayda galdı
Daha bu ezablara
Canımda bir tabım yoh,
Men tepeden dirnağa
Sualam.... cavabım yoh
Bilmirem öz elimden
Men hara, hara kaçım?
Bir elim ganlım oldu
Bir elimse haraycım!
Bizi helbire goyub,
Sovurdular havaya
Biz toz olub elendik
Min ildir, anamızdan
Süd yerine gem emdik*¹⁹²

"Her zillete tahammül eden" Azerbaycan "Dünyada benim de hakkım var" diye milleti "halk eden mukavele"ye karşı koyamamış önceleri. Ancak 1990 Ocak ayındaki hadiselerle bu mukaveleyi kanla çizmişlerdir.¹⁹³ "Memleket büyüklüğünde bir hapishanede" tutsak olan Azerbaycan Türkleri¹⁹⁴ "yarıya bölünmüş ana vatan"¹⁹⁵ larında kendileri "kuzeyli", arzularıyla "güneyli" olmuşlardır. Ne kadar çalışmışlar da güney ile kuzey birleşememiştir.¹⁹⁶

Çünkü "Sovyet ve İran hükümetleri birçok meselede menfaatleri çatışsa da konu Azer-

190 N. H. s- 150

191 I. Z. s- 146

192 a. y.

193 N. H. s- 229

194 "Nece il zindanda ezab çekeli

Dolandı hemişe o, seksekeli.

Meğer yalnız ormu?

Heyr hamımız

Galdı gözümüzde bütün kamımız

Gorhu gayda oldu, adice gayda,

Gorhudan don biçdi eyline iller.

Bu memleket boyda hebbanada

Dusdag olmadıgı hamımız meger."

N. H. s- 162

195 "Yarıya bölünmüş ana vatanım

Bu gün senden umur derdine mehlem

Gardaş gosağadı silahın senin

Gündüzler - bıcadır, geceler - gelem"

Ö. S. s- 21

196 D. S. s- 64

baycan olunca birleşmiştir. Onların her biri vahit Azerbaycan'ın bir parçasına sahip olup oturmuş ve hiçbirisi sahip olduğu parçadan vazgeçmek istememiştir.¹⁹⁷ Berlin'i ikiye bölen beton hisarlar yıkıldığında bunu herkes alkışlamış, fakat, Azerbaycan'ı ikiye bölen serhat direkleri kırıldığında bu hareketin adı "holiganlık ve ekstremizm" olmuştur.¹⁹⁸ Ve aynı anadan, aynı babadan olan iki gardaşın iki asra yakın bir müddetle birbirine olan hasretini ve bu hasrete itirazını kanun kural tanımazlık olarak nitelemişlerdir.¹⁹⁹ Vahabzâde'ye göre ise; "Azerbaycan serhaddındaki direkler toprağın üzerinden geçmez, iki yere parçalanmış milletin sinesinden geçer. Bu serhat bir halkla başka bir halkı birbirinden ayırmıyor, aynı halkı birbirinden, yani kardeşi kardeşten ayırmıyor." Sınır bekçileriye bizi bizden koruyor" diyen Vahabzâde, "bütün iken parçalanmış" Vatandan vatana köprü salınsın ister.²⁰⁰ "Aynı dertle yüklenmiş", "aynı arzuya köklenmiş" Azerbaycan²⁰¹ aynılığı bitirmek istemektedir. Bazan da bu aynılığa isyan eden şair, bir şiirinde şöyle seslenir:

"Elimizde bir bizim
Dilimiz de bir bizim.
Vetenimiz bir bizim,
Dünenimiz bir bizim
Olmuşug bir vetende
Biz bu gün başga başga
Bizim talelerimiz
Bes neçün başga başga?"²⁰²

197 (Sovyet ve İran Hükümetleri bir çok meselede menfaatleri çatışsa da konu Azerbaycan olunca birleşirler.) Çünkü onların her biri vahit Azerbaycan'ın bir tikesine sahip olup oturmuştur ve heç biri sahip olduğu tükeden keçmek istemir. Buna göre de her ikisi bu milli hareketi huligan hareket kimi tanımlamakla dünya içtimaiyyetinin digetini esas mellekten yayındırmağa çalışır. Her iki hakim metbuatın (Fars,Rus) o taylı-bu taylı Azerbaycanın birleşme arzusunı aynı ses , aynı avaz ve aynı köhne bayatı ile demgalaması tesadüfi deyil. Aynı meğsedü güden bu iki "hakime eltrazını bildiren" ordubattı bir gadin "Azadlıg" radiosuna verdiği müsahibesinde haglı olarak bildiririki, bu hareketde iştirak edenlerin ekseriyeti gadinlar idi. (buna rağmen Rus veFars radyolarının sarhoş ve narkoman iddiaları itiradır.)

... Bu böhtancıların bir halgın başı üstünde esr yarımından artıg oynatdıgları gılcınının parıltısından gözleri o "geder gamaşmıştırlr ki Azerbaycan halgının ganımı" o geder içmişler ki başları giçellendiğinden esli hegigeti görmek istemirler."

Ş. G. G. Y. 191, 192

198 (1990 Janvar Evvelij)

"..... Nahçıvan Halg Cebhesinin teşebbüsü ile Şimali Azerbaycanla Cenubi Azerbaycan arasında uzanan serhed-din dağıdılmasını, merkezî metbuat, bir deste başı pozug narkomanın ve serhoşun huligan hareketi kimi giymetlendirir. Aynı ata ve aynı anadan olan iki gardaşın iki esre yahın bir müddetde birbirine olan hasretini ve bu hasrete e'tirazını huligan hareketi adlandırmagın özü huliganlıg deyil mi? Bir halgı iki yere parçalamaq, onları bir birine hasret goymaq, ağzlarını yumruqla tıhamaq, seslerini çhartmağa bele imkan vermemeq edaletdimi? Deyilene göre her iki tayın cavanları aradaki serhed tahtalarını yandırıb Araz çayına girmiş, gışın sahtasında çayın içinde götürmüş, gucağlaşmış, ağlaşmışlar. Dünyanın caharı - şumul eserleri üçün material ola bilecek bu sehnenin yaradıcılarını nalayag sözlerle lekeyentler özlerti tarih garışında lekelerdir."

Ş. G. G. Y. s- 191

199 Ş. G. G. Y. s- 193

200 "Dedemiz yada salag
Balamıza gün ağlayag
Aynılıgı ayaglayag
Sen o taydan, men bu taydan"
Ö. S. s- 22

201 "Biz atışden od almışig
Derdimizden ad almışig
Uçmağa ganad almışig
Sen bu taydan men o taydan"
Ö. S. s- 23

202 M. Ş. s- 90, 91

Güney Azerbaycanlı sanatkar arkadaşı Balas Azeroglu'na hitaben yazdığı şiirinde, Vahabzâde "vatanda vatana hasret kalışlarını" "Biz nasıl vatandaşız?" mısrasıyla serzenişli bir şekilde dile getirir ve der ki:

Gırdılar vetenin gol - ganadını,
Biz heyir oğluyduq, olduq şeroqlu
Niye Azeroglu goydun adını,
Hanı Azerbaycan, ay Azeroglu?"²⁰³

Arazın iki yanını da vatan olarak düşünüp hisseden şair, bazan "yüzünü görmediği vatana kavuşamayacağı hissine de kapılır. Gurbette vatana hasret yaşayan Füzüli ile kendini kıyaslayarak der ki:

Arazın
bu tayı vetenin,
o tayı vetenim.
Veteni görmeye amalım yoh benim
Bu nece vetendir?

Görmedim üzünü
çatsam da bu yaşa
Ömründe bir defe
bes selam vermezmi
gardaş da gardaşa?

Bu gemim, bu derdim dağlardan ağırdı,
Arazın suyunda garışib ahıram
Füzüli hasretle gurbetden vetene bahırdı.
Men ise...

Vetenden - vetene bahıram..."²⁰⁴

Vahabzâde, Güney Azerbaycan'ı düşündükçe, içindeki yara daha çok kanar;²⁰⁵ "zamanın uğursuz yollarında "ikiye bölündüğüne, iki başlı bir bedene dönüşüne"²⁰⁶ üzüldürken" yürekten yüreğe kurulan köprülerle, göze görünmeyen gönül telleriyle" bağlılıkla teselli bulur. "Yarıya bölünen canın, yüreğin, ruhun dilin, tarihin, ananenin üstüne konulan demir çeperlerin", "tahta direklerin"²⁰⁷ bir gün yıkılması gerektir. Çünkü "Vatan kuşa benzer" kanatlarından biri Güney, diğeri ise Kuzey Azerbaycan'dır. Kuşun yükselmesi için de iki kanada iht-

203 N. H. s- 13

204 M. Ş. s- 103

205 "Düşündükçe aram - aram
O tay üçün göyner yaram
Çohda ki men Behtiyaram
Bir gül ile yaz açılmaz."
I. Z. s- 65

206 "Neyleyrek ki
zamanın
Uğursuz yollarında
ikiye bölünmüşem
İki başlı, bir gelibli
Bir bedene dönmüşem."
M. Ş. s- 90

207 "Ürekten üreye körprü? Bir dayan!
Derdimiz dinirse bir sazın üstü
Sehriyar yaralı mısralarından

Köprü salmadı mı Arazın üstü?!

Bu taydan o taya ahıslı sel tek
Göze görünmeyen konul telleri
Bu selin önünü ne çay, ne direk,
Kese bilmemiştir yüz ilden beri,
Ağalar bilmedi birdir bu torpağ
Tebriz de Bakı da Azerbaycandır.
Bir elin ruhunu dilini ancak
Kağızlar üstünde bölmek asandır."
H. s- 151

208 "Veten guşa benzer ganadların
Biri bu taydırsa, biri o taydır.
Guş ki ganada uçar, yükseler.
Men nece yükselim tek ganadımla
Üreklir bu derden tuğyana geler
Ahar gözümüzden yaş damla damla"
N. H. s- 148

tiyaç vardır.²⁰⁸ Dolayısıyla yüz yıldan beri süren bu hasret bitmeli, adalet yerini bulmalıdır.²⁰⁹ "Şehriyar'a Cevap"ta Güney Azerbaycanlı kardeşlerine seslenerek "geleceğe inandığını", ayrılan ellerin er geç birleşeceğini söyler:

*Gan verdiniz", "can verdiniz";
Siz gan sepib od derdiniz
Gücünüzü gösterdiniz
Hagginızı yeyenlere
Bir esrde nece kere
Derdinize biz yanırıg
Sizi anır, hey anırıg.
Geleceğe inanırıg
Birleşecek ya kec, ya tez
O ayrılan ellerimiz.*

*Nahag deyil ahan ganlar,
Verdiyiniz o gurbanlar
Fedayiler, gehremanlar
Öz ganını "baram"ı. deye
Beh de verdi geleceye²¹⁰*

Çünkü bir "millet öz vatanından ayrı düşmemeli" öz yurdundan kaçak olmamalı" kardeş kardeşe, ana oğluna hasret kalmamalıdır.²¹¹ İrandaki zulm bitmeli adalet öz yerini almalıdır.²¹²

b - Azerbaycan Cumhuriyeti'ni Yıkma, Yok Etme Çabaları:

28 Mayıs 1918'de, başşehri Gence olmak üzere ilân edilen "Kafkasya Azerbaycan Cum-

209 "Çekdik çekirik biz ki. yüz ilden beri hesret
Dönderdi garantılara gündüzleri hesret
Ustad mene se'rile salam göndere bildi,
Kim koydu yanan gözlere od gözleri hesret
"Bir halga edalet" - deye divane çağırırsın
Ahırlardan oyanmış yanan ulduzları hesret
Se'rindeki şimşekden od almış deli könlüm,
Bir şimşeye dönderdi zerif sözleri hesret.
Sabir dedi 'bigeyret olur ağlayan insan'
Tarihle zebune tdi emelsizleri hesret."
P. D. s- 93

210 P.D. s-90
211 N.H. s-84
212 İngilablar beşiyi, menim ana Tebrizim,
Tarih boyu hemişe
Özünden güçlülerle
Sen güleşen olmusan.
Gözün aydın
Sen bugün
Çıhib mehellelikden ölkeleşen olmusan.
Sinen yad bıçağıyla çoh oyuldu gardaşım,
Atalı analıyken yetim oldu gardaşım.
Dilim mekteb görmedi,
Kürsülerden govuldu
Öğeyler doğma oldu, doğmalar ögey oldu"
P.D. s. 209

huriyeti" Nisan 1920'de Kızıl Ordu tarafından işgal edilmeye başlanmış; o yılın mayıs sonuna kadar da bu işlem tamamlanmıştır. Ve Azerbaycan Rusya'nın bir parçası haline getirilmiştir. Önce rus silahı, sonra komünizm ideolojisinin girdiği Azerbaycan'ın²¹³ İstiklâlinin sembolü "Üç renkli" bayrak semalarda rahatça dalgalanamamıştır.

27 Nisan 1920 tarihinde komünist Rus orduları tarafından işgal edilen yakılıp yıkılan, talan edilen Azerbaycan Türk Cumhuriyeti'nin timsali olan bayrak,²¹⁴ büyük Türkçü Prof. Hüseyinzâde Ali Bey'in ortaya attığı; büyük mütefekkir Ziya Gökalp'in sistemleştirdiği "Türkleşmek-İslâmlaşmak. Muasırlaşmak" sentezinin renklesmesinden doğdu. Mavi Türklüğü, al muasırılığı, yeşil de İslâmın sembolü olarak bu üç renk Azerbaycan milli bayrağında Ay yıldızla kucaklaştı."²¹⁵

Bahtiyar Vahabzâde kendi milli bayraklarından bahsetmeyi mutlaka arzu etmiştir fakat. 1990 öncesi yıllarda bu konuyu ancak "kızıl bayrağı" söz konusu ederek ele alabilmiştir. Can alıcı sözlerini sanki Sovyet bayrağına söylemektedir. Aynı zamanda düşünen adam için bu şiirlerden alınacak çok şey vardır: "Yer elçisi, yer bayrağı", "arzu, fikir bayrağı", "bin arzudan renk alan idrakın al bayrağı", "Hayallerin ötesine yükselen vüsal bayrağı."²¹⁶ Bütün fikirlerin derininin duyguların incisinin bu bayrakta birleştiğini belirten²¹⁷ Vahabzâde, "Men Azeri Oğluyum" şiirinde bu bayrağı Azerbaycan'a ait olduğunu da açıkça ifade etmiştir.

*Özü meslekim, öz eğgim
Daimi menden öndedir.
Azerbaycan bayrağı
Başımın üstündedir!..
Egidemin, eğgimin
Canımın rengi bayrag,*

213 Dr. Baymirza Hayit, "Türk Dünyasında Rus Emperyalizminin İzleri" Sabah Gaz. Kültür Yay. İstanbul 1978 s.24,27, 30

214 "Başımın üstündedir üç rengli bayrag
Evvelimiz, ahırımız bu ana torpag
Bu torpagın keşiyinde ezm ile durmag.
Bu milletin oğlu için şöhet, şeref, şan.
Azerbaycan esgeriylik, bu ada gurban!
Bu ada gurban hey! Bu ada gurban!"

Ü.H.G. s.37

215 Ahmet Karaca "27 Nisan'ın Karanlığında Azerbaycan" Azerbaycan Türk Kültür Dergisi" S.244, s.13
216 A.S.S. s. 5

217 Bu bayragla birleşir
milletlerin
arzu
heyali
düşüncesi!
Bu bayragla birleşir
Fikirlerin derini,
Duyguların incesi!
Bu bayrag vurub keçer
fikirdeki hedleri
Bu bayrag erzinizin
Son haddine apanır,
Yerin sinesindeki
Damalı serhedleri."
A.S.S. s. 4

Bütün arzularımın,
Gızıl çelengi bayrag.

Her şeyden bu dünyada
Şeref uca
Şan uca,
Zamanın yollarında
Men ki, seni tutmuşam,
Daim başımdan uca!²¹⁸

Bahtiyar Vahabzade, "Halka milli azatlığın ne olduğunu" Öğreten Mehmet Emin Resulzade'nin Türkiye'deki mezarını ziyaretinden sonra (1987) kaleme aldığı "Bir Ulu Mezar" başlıklı şiirinde, bu mezarın kendisine "geçmişteki kudretini, ferasetini" hatırlattığını bu yüzden "Mekke kadar kıymetli" olduğunu belirtir:

"Menimçün bu mezar, bir mezar deyil
Dünenki kudretim, ferasetimidir.
İki il yaşayan, yalnız iki il-
Gundağda boğulan hürriyetimdir."²¹⁹

"Kadim Türk ilinin ana koynunda" yatan Mehmet Emin Resulzade'nin mezarını görünce burada "aşkının, vicdanının, şerefinin, şanının, şöretinin" "en nihayetinde" "bahtı yatan Azerbaycan'ın" yattığını düşünen Bahtiyar Vahabzade "kundakta boğulan hürriyeti-ne" yanar:

Deydi bir-birine evvelde, sonda.
Yatır bu mezarda eşgim, vicdanım.
Gedim Türk elinin ana goynunda
Yatır bahtı yatan Azerbaycanım.
Yatır bu mezarda, geyretim, yatır,
Dünenki şerefim, şöretim yatır."²²⁰

Vahabzade "Gülistan Poeması'nın ilk kısımlarında "bir asırlık hicran yaratan" mukavele-nin imzalanışından sonra, Azerbaycan'ın zaman zaman başını kaldırdığını fakat sesinin he-men kesildiğini belirtir. Bunu söylerken de 1918-1920 arası Resulzade'nin başkanlığında Settar Han, Bağırthan dönemlerini, Pişevir'in başlığıyla kurulan Demokratik Azerbaycan Cumhuriyetinin ilânını (1945) hatırlar. Bu kişiler hemen tutuklanmış, başları kesilmiş, dille-rinden asılmıştır.

Bir gelem esirlik hicran yaratdı,
Bir halgı yarıya böldü gılınç tek.
Öz siuri ucuyla bu lelek gelem,
Deldi sinisini Azerbaycanın.
Başını galdırdı

218 M.Ş. s.91
219 N.H. s.30-31
220 a.e. s.31

Ancag dembedem
Kesdiler sesini Azerbaycan'ın
O, güldü kağıza gol çeken zaman
Gıydı üreklerin hicran sesine
O, güldü hagg için daim çarpışan
Bir halgın tarihi faciesine."²²¹

Azerbaycan'ın, artık bütün zenginlikleri, güzellikleri (pamuğu, petrolü, altını, sebzesi ve meyvesi) ve hatta insanları, insan gücü ile Rusya'nın bir parçası olmuştur. Ama ondan bir "iğnenin gözü kadar hak" da isteyemez olmuştur.²²²

Vahabzade, son dönem (1989-1990 sonrası) şiirlerinde geçen 70 yıllık ızdırıp dönemi-ni artık açık aşkar dile getirmeye başlamış, âdeta milletin sözcüsü olmuştur. O, başına Ce-lil Memmedguluzade'nin sözlerini de²²³ aldığı "Şer-Şeytana - Heyir Allah'a şiirinde şunları söyler:

Dünya çalhalandı, alem deyişdi,
Biz düşe bilmirik verdiğimizden.
Pahır üze durub misi de deşdi.
Biz perde asırıg hele de gözden

Dözdük yetmişbir il her ızdıraba,
Atılan toplara heç diskinmedik
Esr dindirsede, a Sabir baba,
Biz onun sesine susdug, dinmedik."²²⁴

1920'den bu yana Azerbaycan'ın başına gelenleri, özellikle 1937-1953 dönemini şiirle-rinde çokça söz konusu eden Bahtiyar Vahabzade Stalin dönemi suçlamalarını, korkularını ve kendi yaşadıklarını anlatmıştır, Stalin'in tek adam olarak zulmettiği dönemde, "hakikat bo-gulmuş, yalan öğülmüş, "hakikat yüreklerde ağlarken, yalan insanların yüzlerinde gülüşe dönmüştür. Eğri'nin düze hükmettiği"²²⁵ bu dönemde, insanların içine yerleştirilen korku on-

221 N.H. s.145

222 "Senden iyne gözü hagg istedim men.
Sen dedin: "De göreğ hagg ne demektir?
Mene bol pambığın, neflin gerekdir.
Dedin : Telebinle buz kimi donmuş
Köhne yaraları gızıldedirsən.
"Gülistan" paktına mehkum olunmuş
Haggını sen indil teled edirsən?
Sormuşam, ganını çekmişem senin,
Minnetdar olmusan sonluğuna,
İndi de ganını tökmüşem senin,
Haray gopanrsan de neçin buna?
a.e. s. 204

223 "Ah unudulmuş veten, ah yazgı veten! Dünyalar titredi, alemier mayallag açdı, felekler birbirine gırışdı, milletler yuhudan oyanıb göbzerini açdılar... Bes sen hardasan, ay biçare veten? Celil Memmedguluzade

Ü.H.G. s.5

224 a.e. s.5-6

225 "Odur ki gorhardig bir-birimizden
Gorhu saçıldırı gözlerimizden.
Düdütyü, merdliyi döğledi gorhu,
Bir eser galmadı vugamızdan,
Ele canımıza işledi, gorhu,

lara öz babasını bile sattırarak, kardeşlerinden, arkadaşlarından çekinecek, birbirinden şüphe edecek hale sokmuştur. Bu iç korkusunu telaşı ve şüpheyi bizzat yaşayan Bahtiyar Vahabzâde yaşadıklarını "İki Gorhu" Poemasında dile getirmiştir:

*Sene tanış deyil bu hal, ey cavan,
Gorhardıg doğmaca gardaşımızdan
Dedesini satan az olmamışdı.
Yalnız yaşlılara bu hal tanışdı.*

*Rütbe sata-sata, yer sata-sata,
Çohlari hörmət de gazandı bol -bol
O vaht şübheliydi oğuldan ata,
Gəlindən gaynana atadan oğul*

*O vaht susardılar heyirde, şerde.
İdrakı, vicdanı ezərdi şübhe.
Gara kabus kimi gezerdi şübhe.
O zaman evlerde, idarelerde*

*Yaman yeyin idi şübhenin atı,
Hamımız gül idik, o beydi ancağ
Birinin birine münasibəti
Şübheydi, şübheydi, şübheydi ancağ!*²²⁶

Stalin döneminde kanun Stalin demektir. Başka kanun kaide yoktur. Zaten onlar, o yıllarda kanundan değil, Stalin'in şahsından korkarlardı. Çünkü "mutlak-hâkim", "tek baş", "tek irade" o idi. Ve "insanlar kanuna değil, kanun bir adama tâbiydi.²²⁷ O zamanlar "eller atası" olarak adlandırılan Stalin Türklere düşman kesilmiş²²⁸ alfabelerini dahi değiştirmiştir. 1928'e kadar arap alfabesi 1928'den 1938'e kadar Latin alfabesi bu tarihten sonra da kiril alfabesini kullanmak zorunda kalan Türklər böylelikle kendi öz kültürlerinden koparılmak istenmiştir.²²⁹

Ahdı gən yerinə damanımızdan
Sehrada göyeren bir gangal teki
Bizim içimizde, kök atdı gorhu
Yalanla heqləti arasındakı
Halal sərhədləri dağıtdı gorhu
N.H. s.164-165

226 a.e. s.165

227 a.e. s.165-166

228 "Bes sənlə ne üstə hebs etmişdilər?
Bİrdən bant kimi açıldı Gəmbər:
-Bİlirsən? Dünyanı le'netlemişdim.
'Ellər atasına' düşmən demişdim.
Bu boyda ölkeni saldı ne günə
O geddar, o zalım, müdhiş zülmünə
Bir dəfə demədi, hevsədi, bəsdə,
Düşünən kəsərin başını kəsdi."

N.H. s. 163

229 "Bir gənəm kəsildi mənə o ki, var,
Min illik ruhumun tutdun yasını
On ilde necə yol deyəcək olar
Bir halqın minillik əlbaşını?"

Türklerin çilesi tabiatıyla, O "kan içen."²³⁰ Stalin'in ölümüyle de bitmez.²³¹ Daha yaşayan çok Stalin vardır. Tabii ki, Türklerin de çekilecek çok çilesi... Ve 1990 Ocak ayında yaşanan faciaya, bu tarih gelene kadar yaşananlar Vahabzâde'ye şu mısraları söyler:

*Bize gurbət olub öz diyarımız.
Bu boyda dünyoda tek galmışığ, tek!
Zindana salındı E'tibarımız.
Stalin ölməyib yaşayır demək*

*Dileyimiz harda, özümüz harda?
Doğranıb töküldük biz çilik -çilik
Stalin ölsə də yuharılarda
Hele de yaşayır stalinçilik!*²³²

4 - Bugün; Vatan Tehlikede!

"Bugün, Azərbaycan Türklərinin qarşısında bir məqsət və bir cəpə vardır. O da vatanın bütünlüyü və istiklali namına halkanı birligine nail olmağ."²³³ Son dərəcə ağır günlər keçirən Azərbaycan'ın odlı şairi Vahabzâde, vatanının başına açılan oyunların eskiden beri farkındadır ama, en son Karabağ hadisələri başladığı zaman "bugünə kadar millətinin başına getirilən musibətləri kronoloji şəkildə yazmaq və bunları gələcək nəsillər üçün bir ibrət dersi²³⁴ kimi qoymaq məqsədi ilə yazmaya başladı. O, bu mevduda yazarkən hissettiklərini söyləyərək dilə gətirir:

"Karabağ hadisələri başladığından bugünə qədər elimə qələm aldığımnda bütün vücudumu titremə tutuyur. Qələm içindəki qəzabı və itirazı istədiyim şəkildə yazıya çevirə bilmirəm. Həddətim və qəzabım fikrimi tam olaraq ifadə etməyə imkan vermir. Çünki millətə edilən gözgörsə zülm o qədər böyük, o qədər dəhşətlidir ki, bunları insan ağı almıyır.

E'tiraz olmadı?
Oldu. Bir nəfər,
Ona hər tərəfdən göz bəreldilər.
-Rəhbər deyən söze ne müzakirə
Ona canımızı qurban veririk.
Əlfbə nədir ki, lazım gələrsə,
Ana dilimizi dəyişdiririk."

N.H. s.181-182

230 a.e. s.171

231 O dövərdə sənətkar sənətkarın, qələm yoldaşlarını atəşə atar, kendini yüceltir; gələcəkdə şöhrət əldə etmək adına satqınlıq yapar; kimsə kimsəyə güvənə bilməz; hər kəsə şübhə və tədriqlilik vardır. Aşağıdakı mısralarda 1947-də həbsdə olan universitet tələbələrindən bəhs edərkən özünü qorqu və tədriqliliyi də Bahtiyar Vahabzâde söyləyərək dilə gətirir

Belkə ələ bəzə tutacaqlar mənə də
Üç ay əvvəl gəcəyə mənə tutmadılar mı
İsmihani, Azəri, bizim Güllüheyri də?
Mən onlardan artıqam? Yox mən də onlar kimi
Səhləmədim dilimi."

N.H. s.167-168

232 a.e. s.209

233 Bu gün bizim qarşımızda bir məqsəd və bir cəpə var: o da vətənimizin bütövlüyü və suverenliyi naminə halqın birligine nail olmağın ibarətidir. Mən bugün bütün halqımızı fəhlədən tutmuş ziyalıya qədər, kəndlənən tutmuş meşura qədər ən bələcə karguzardan tutmuş partiya və dövlət işçisinə qədər yumruq kimi, birləşməyə, hər şeyi uduşub Vətən naminə eyni hədəfə vurmağa çağırıram.

S.G.G.Y. s.162

234 "Karabağ hadisələri başlayandan bu günə qədər başımıza gətirilən musibətləri kronoloji şəkildə yazmaq... bunları tarix və gələcək nəsillər üçün bir ibrət dersi kimi qoymaq məqsədi ilə bu yazıya başladım. Lakin yuxarıda qeyd etdiyim kimi o qədər esə bilməyirəm ki, nizamı itirmişəm, haradan başlayıb harada qurtaracağımı da bilmirəm. Buna görə də nizamı və kronologiyamı pozsam, ohucu mənə bağışlasın"

a.e. S.170

Zulüm ve haksızlığın bu derecede olabileceğini tasavvur edemedim. Öz gözlerimle görem de aklımla kabul edemiyorum. Kalbime ve aklıma sığmayan bu dehşetleri ve üstümüze yağış gibi yağdırılan iftiralara hangi sözün kudretiyle diyeyim. Hangi ifadelerle cümlelere dizeyim? Şahidi olduğum bu musibetler hiçbir sınırlı gramatik kaidelere sığmıyor..."²³⁵

20 Ocak hadiselerinden sonra o kanlı gece üzerine yazdığı "Şenbe Gecesine Geden Yol" eseri ile "Şehitler" Poemasıyla düşünce ve duygularını okuyucularıyla paylaşan Bahtiyar Vahabzâde daha önceleri de aynı meseleleri ele alan şiir ve nesirler kaleme almıştır. 1989'da yazdığı bir yazısında milletin yaşadığı bu ağır günlerde bir hata yapılmamasını, temkinli olunmasını ister ve "Halkın sözü Hakkın sözüdür." der.²³⁶

Vatanında, Sovyet hakimiyetinde geçen "yetmiş yılın rezaleti, felaketi özellikle 1937. yılın korkusu"nun milletini nasıl ezdiğini, ecdattan kanlarına geçen gayretin damarlarında donduğunu, güneş ışığının da onun buzunu zor eriteceğinin²³⁷ farkında olan Bahtiyar Vahabzâde milletini uyandırmak arzusu ve gayreti içindedir. Fakat zaman ve zemin bu arzuyu, gayreti açıkça ortaya koymak imkânını ona vermemiştir. Meselâ Erivan Üniversitesi rektörünün "Nahçıvan ve Garabağ ermenileridir. "Sözü üzerine bir cevap olarak yazdığı "Torpagdan Pay Olmaz" şiirini bir mecliste okuyunca hemen halk arasında yayılmıştır.²³⁸ Ancak 1966 yılında yazıp da yayınlamamıştı. Bu şiiri o hadiseden tam 25 yıl sonra "Nağul-Heyat" eserinde okuyucu karşısına çıkmıştır. Bu şiirinde ermenilerle eskiden beri birbirlerine yakın olduklarını, dedelerinin dost olduklarını, bazı şeylere birlikte ağlayıp güldüklerini, fakat bugün;

Torpag isteyersen sen indi menden

Bu nece gardaşlıq, yoldaşlıq oldu?

Özge torpağına göz diktiyindən

Senin nece defe gözün oyuldu?

Sene ders olmadı yene de bunlar

Yoksa tökülmeli artıq ganın var?

Mene üzevari gardaş deyirsən,

Ancag altıdan altıdan iyleneyirsən.

Eyyami-gedimden sadedilem men,

*Baş aç a bilmedim hiylelerinden."*²³⁹

Dikenli yapraklı "gangal" (devedikenli) bitkisi gibi bütün yeryüzüne yayılan ermenilerin Karabağ'dan başka Nahçıvan'a da göz diktiğini, belki yarın "Tebriz de Serab" da benimdir diyebileceğini, hatta ermenilerin yaşadığı bütün ülkeleri öz vatanları ilan ve iddia edeceklerini de söyleyen Bahtiyar Vahabzâde onlara sert bir cevap verir :

235 Ş.G.G.Y. s.168

236 "Biz indi son derece ağır günler içindeyiz ve bugünlerde adice bir şehit hamımıza çok baha başa gelebilir. Ona göre de men halıma birinci nöbede temkin arzulaıyram. Temkinli! Elbette demek istemrem ki, halım öz mübarizesini dayandırmalıdır. Gettiyen yohl! Son günlerde çok güzel bir ifade tez-tez tekrar edilir: Halg sözü-Hagg sözü."

237 a.e.s.206

238 "...Bir gün meni Dövet Tehlüksüziliyi komitesine çağırıldılar. Getdim, meni 'çarmıha' çekdiler, uzun müddet radio televiziyaya hesret goydular.

Ahi bizim, böyükler o zaman ermeni iddialarına verdiiyimiz cavablara göre bizi susdurmasaydılar vahımda biz onları yerlerine otursaydıq, belke de bu gün bu şekilde yeni iddialara başlamazdılar. Bizim böyükler heç olmasa indi aıylılar."

239 N.H. s.42-43

*Hardan senin oldu bizim Garabağ
Adı sahibini demirmi aşkar?
Hoşlugla vermezler torpağı ancag
Ganla möhürleyib, zorla alırlar.*

*Yatır bu torpagda ecdadım benim
Şerefim,
Şöhretim
Öz adım benim
Ceddimin yattığı ulu torpağı
Sinesi servetle dolu torpağı
Men sene pay verim?
Men gul, sen ersen?*

Sen meni bu geder ahmag bilirsən?"²⁴⁰

İşte bu şiir, 1988 yılında Karabağ Meselesi başlarken milletin elinde, dilinde dolaşmıştır. daha 1991 yılı gelmemiş "Nağul-Heyat"da basılmamıştır.

Bahtiyar Vahabzâde Gürcü yazar İ. Çavçavadze'nin ermenilerle ilgili sözlerini tamamen kabul eder ve Azerbaycan için de geçerli olan bu ifadelere "Şenbe Gecesine Geden Yol" eserinde yer verir :

"Ermeniler benliğimizi tahkir etmek, milli liyakatimizi ayaklar altına almakla kifayet etmiyor, bizi yeryüzünden yerli-dipli silmek için bütün tarihimizi, salnamemizi, tarihi yadigarlarımızı, abidelerimizi mahlvetmeye yok etmeye çalışıp bize mensup olan her şeyi çeşitli hilelerle kendilerinin gibi gösteriyorlar... Neden ötrü toz duman kaldırılıp, niçin böyle gürlüttü. karışıklık çıkarıp, gök gürlüdeyip, yıldırım çakıp? Bunu böylece bütün dünyaya ispat etmeye çalışıyorlar: Zarafgaziya'da²⁴¹ ta eski zamanlarda yalnız ermeni halkı yaşamış ve bu diyarın geleceği de onlarındır."²⁴²

Karabağ münakaşası başladığından bu yana Azerbaycan Türkleri daima müdafaada kalmış, yalnız toprağını korumaya çalışmış, komşusu ermenilerin hücumunu defetmek istemiştir. Buna rağmen "dişine kadar silahlanmış ermeni milliyetçileri" ve Ruslar "Bakü'yu Beyrut'a, Azerbaycan'ı da Lübnan'a döndermek" istemişlerdir. Daima savunmada kalanların üzerine ordu gönderip onları kırdırmak hem de suçlu pozisyonuna düşürmek arzusu, düşündükçe Vahabzâde'yi ve aynı duyugudaki insanları deli eder.²⁴³ İki yere parçalanmış Azerbaycan'ın bu derdini dünya ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı da anlamaktan acizdir. Yahut anlamıyor gibi davranmaktadırlar. Azerbaycan'ın birlik ve bütünlüğü bir türlü ne dünya milletleri, ne Rusya, ne Ermenistan tarafından kabul edilmektedir.²⁴⁴

240 "Hele göz dikmiş Nahçıvan'a da Tebriz de, Serab da belke seninmiş? Vortazar yaşayan bütün ülkeler Ye'ni bütün dünya öz veteninmiş?" N.H. sa.43

241 Ş.G.G.Y. s.169

242 Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan kastedilmektedir.

243 Ş.G.G.Y. s.222

244 İki yere parçalanmış bütün milletlerin derdini dünya bildiği halda Birleşmiş Milletler Teşkilatında her birinin meselesi defelerle müzakereye goyulduğu halda bu yaşında hele men bir dele de görmemişem ki iki yere parçalanmış Azerbaycan'ın derdi barede bir selahiyetli ve nüfuzlu teşkilat söz açsın, bu meseleyi müzakere etsin! Bes biz bu mülki yaramızı ne vakte geder üremizin derinliyinde gizleyecek ve dünyaya bildirmeyeceyik? Bir defelik bütün dun-

İşte bu yüzden Bahtiyar Vahabzâde "Karabağ hadiselerinin mahiyetini derinliği ile bilmek ve bunu sabırla tahlil etmek" çabası içine girmiştir. Meseleyi asrın evvelerinden ele alarak²⁴⁵ bugüne getirmiş; Bu sonuçlara maruz kalmanın sebeplerini de çok yönlü olarak incelemiş, aynı zamanda da kendi otokritiklerini yapmıştır.

a) Ermenilerin Toprak İddiası :

Bahtiyar Vahabzâde, tarihi vesikalardan yola çıkarak, ermenilerin 1918 yılından sonraki toprak iddialarının köklerinin çok derinlerde olduğunu belirtmiştir. O zaman Azerbaycan arazisinde Azerbaycanlıların Ermeniler tarafından kültüvî kurgunu saman altından su yürüten güçlü bir elin gizli gösterisi ile türetilmiştir. "Taşnak liderlerinin birleşmesi ile Bakü'da Şamahı'da ve Nahçıvan'da binlerce günahsız Azerbaycan Türkü katledilmiştir. "Buna rağmen, güçlü Ermeni lobbiesinin çalışanları sayesinde bu "kırkın" Ermenilerle yönelik olarak gösterilmiştir "efsanevi genosid" adıyla dünyaya yayılması sağlanmıştır.²⁴⁶

Ermenistan'ın tarihi toprak iddiası her fırsatta tazelenmiştir. "60. yıllarda Yerevan Üniversitesi'nin rektör yardımcısı açıkça, Nahçıvan ve Karabağ'ın Ermenistan toprağı olduğunu söylemiştir. Ermeni rehberleri de aynı rektör yardımcısına gözünün üstünde kaşın var dememiştir."²⁴⁷ Yine 60'lı yıllarda ermeniler Moskova'nın dostluğuna güvenerek "Gedebe" ve "Başkent" köylerinin kendilerine ilhakını istemişlerdir.²⁴⁸

Bahtiyar Vahabzâde Ermenilerin zaman zaman Rusya'ya müracaatla toprak iddiasında bulunmalarına "Topraktan Pay Olmaz" şiiyle cevap vermiştir :

*Oğuz neslindenem, er oğlu erem,
Özge bağçasından bir gül dermezem,
Doğma toprağından çerek vermezem,
Eğer dardansa sene hay verim!*

*Dığalar yine de yolunu azmış,
Menden yuhariya şikayet yazmış.*

yaya bildirmeli ki, Sovyet Azerbaycan'ı ve İran Azerbaycan'ı adı ile iki yere parçalanmış Azerbaycan vahid bir toprağıdır, her ikisinin ehali ise aynı millettir."

Ş.G.G.Y. s. 192-193

245 a.e.s. 170-171

246 "Karabağ hadiselerinin mahiyetini derinliği ile bilmek ve bunu sebrile tahlil etmek için asrın evvelerinde baş vermiş ve bu gün aynı ile tekrar olunan hadiseleri öteri de olsa nezerden geçirmek vacibdir. Elimizde olan tarihî senedlerden aydın olur ki, ermenilerin 1918. ilden sonraki toprak iddialarının kökleri çok derindir. O zaman Azerbaycan arazisinde Azerbaycanlıların ermeniler tarafından kültüvî kurgunu saman altından su yeriden güçlü bir elin gizli gösterisi ile türetilmiştir ve bunu büyük dramaturgumuz C. Cabbarlı "atan kazaklardır" atmacası ile geleme almıştır. Özümlü "bolşevik" ve "sosyalist" adlandıran Şaumyan, T. Emirov, S. Lalayev o zaman taşnakların liderleri ile birleşerek Bakıda, Şamahıda ve Nahçıvanda minlerle günahsız azerbaycanlıları getle yetimirdi. Buna bahmayarağ güçlü ermeni lobisi Türkiye'de ve Azerbaycan'da ermenilerin kültüvî kurgunu barede efsanevi "genosid" adı ile dünyaya meharetle yaymağı bacardılar. Burda deytbler, adını sene goyum, seni yana yana goyum..."

Ş.G.G.Y. s.170-171

247 "60. illerde Yerevan Üniversitesi'nin prorektörü açığ çıkış edib Nahçıvan ve Karabağın Ermenistan toprağı olduğunu söylemişti. O zamanki ermeni rehberleri hemin prorektöre gözün üstüne kaşın var demediler. S. Vurgun Akademiyada keçirilen hatire gecesinde Abbas Zamanov Ermenistan Üniversitesi'nin prorektorunun yersiz iddiasına cevap verdi. Biz ise rehberimizin gösterisi ile A. Zamanovu partiyadan çıkardığı, üniversiteden gıvduğı. O zaman tarihçi Muhtar Gasimov professor Eli Sultanı ve men Abbas Zamanovun partiyadan çıkarılmasının aleyhine ses verdik. Bundan sonra bizim üçlümlü de tegib etmeye başladılar. Abbas ise uzun müddet işsiz kaldı. Belilide özümlü özümlü genim kesildik."

Ş.G.G.Y. s.183

248 Başkent stratejik önemi haliz bir bölge olduğu için Ermeniler burayı istiyorlar. (1966) Çünkü burayı alırlarsa çevre köyleri de ele geçireceklerdir. O zamanlar burayı Rusya'dan alırsanız da daha sonra bu yerler tekrar Türklerin eline geçmiştir.

*Nece yol vermişem, görünür azmış,
İsteyir men ona yene pay verim."*²⁴⁹

Bir kan davasına dönüşen bu "köhne yara"²⁵⁰ sistemli bir tahrifatçılıkla, tarihi belgeler sahteleştirilmiş, hakikat gizletirilmiştir.²⁵¹ Yine "ermeniler tebligatı neticesinde yeryüzünde olan bütün Türkler medeniyetsiz vahşi bir millet gibi, ermeniler ise dünyanın en yüreği yanık, azap çeken, dilsiz ağızsız ama, medeni milleti gibi tanıtılmıştır. Bu işte tarih boyu Türklerin Afrika ve Asya'daki hakimiyetini kıskanan ve onları bu kütalardan kovmaya çalışan İngilizlerin de büyük rolü olmuştur. Uzun zaman Türklerin hakkında yazılmış tebligatın esaslı olduğuna emin olup bu konuda meraklı kitaplar yazmışlardır."²⁵²

Bir Rus gazetecisi olan V.L. Veliçko'nun vaktiyle yazdığı şu sözler ermeni gürcü meselesine dokunsa da aynı durum Ermeni Azeri ilişkisi için de geçerlidir. :

"Petrol maddelerinin sahipleri olan Ermeni messenatları, Ermenistan'ın "hüsusî" tarihinin yaradılması için bu balaca halkın ve onun kahramanlarının yükselmesi için sayıle çalışırlar... O cümleden onlar öz tarihi hizmetlerini ve şimdiki üstünlüklerini sübut etmek için tufeyli üsülden istifade eder, fırsatı elden vermezler. Şöyleki özerlerini tarifleyerek, tarihi daha aydın ve layık olan komşu halklara gölge salmaya çalışırlar. Onlar tarihi -arkeolojik sahada Gürcistan'ı hayasızcasına soyuyorlar. Abidelerden gürcü yazılarını kopartır, küçük pravoslav kiliselerini ve boş kiliseleri ele geçiriyorlar."

Akıl önünde secde etmeye hazırım. Lakin hiyle, kelek, sahtekarlık akıl değil, kelekten ve hileden ise hakikat değil, iftira, yalan ve sahtekarlık türer."²⁵³

Ermenilerin yalan ve iftiralarnı bu şekilde değerlendiren Bahtiyar Vahabzâde, asıl vahşilerin kendileri olduğunu²⁵⁴ da örneklere açıklar. Onların yalan ve iftiralarna insanın tahammül etmesinin çok zor olduğunu ama aynı zamanda bu davranışları tabii bulduğunu da söyler. "Çünkü yalan, iftira yalancının fırıldakının yaşama vasıtasıdır. O başka halka iftira atama yaşayamaz. Ataların dediği gibi 'yersiz geldi, yerli kaç...' "²⁵⁵

249 "İsa bulağının zümzümesini,
Cabbannı , Seyidin, Hanın sesini,
Dalğılı Karabağ şikstesini
Babek türbesini nece pay verim?"
N. H. s.44

250 a.e. s. 42, 43

251 "1912.ci ilde Rusiyanın Vanda, Erzurumda ve Bitlisde baş konsulu olmuş general Mayevski Vanda, olan hadiseler, ermenilerin gınımaları adlı raportunda yazırdı: 'Ermeni halğı her kimin yoh, yalnız ağırlı tırmış rehberlerinin gurbani olur. Mehz onların rehberliyi sayesinde minlerle kan gırdaşları mehv oldular. Lakin bunun evzinde onlar heç de öz içtimel veziyetlerinin yahşlaşdırılmasına nail ola bilmediler, eksine en acınacağı ve çulmaz veziyete düşdüler.

Lakin teessül ki, aynı aynı ermeni ziyalıların bu hegigeti derk etmemesi neticesinde tarihi faktlar sahtalaşdırılmış, hegiget gizledilmişti."

Ş.G.G.Y. s.171-172

252 a.e. s.172

253 a.e.s. 169

254 "Bizi vehşi adlandıran ermeni milletçileri öz vehşiliklerine niye görmürler? Dünyanın heç bir halğı, Afrikanın yarım vehşileri bile gebre el galdırma. Özerlerini medeni adlandıran bu vehşiler büyük Azerbaycan aşığı Eliesgerin gebirini dağıdıb sümüklerini tehgir etti. Samed Vurgunun büstünü uçurdular. Bu cümleleri yazarken, tehgir olunmuş senetkarların heyali göztümün gabağında canlandı güçsüzüyümden utanımdı. Dede Eliesger bizi başıyla dedim. Biz senin müğdesde mezanı da goşuya bilmedik. Ne olar? Zaman var, tarih var! Ne geder alcağ olmağ lazımdır ki, sazi ve sözü ile insanlara hoş dağdılar beşş eden, insanlığı mehebete çağıran el neğmekarının gebirine el galdırasan?"

Ş.G.G.Y. s. 196

255 a.e. s.169-170

Ermenilerin Azerbaycan'dan toprak iddiasına, "tecavüzkar siyasetine" ne S.S.C.B ne de B.M.T tepki göstermiştir. Bu hâle "siyasi bir kıymet" vermeyip onları kınamadığı gibi²⁵⁶ Ermenilerin gayri kanuni uygulamalarına karşı da suskunluğu tercih etmiş böylece de Ermenistan ile Dağlık Karabağ'ın birleştirilmesi kararını kabullenmiştir.²⁵⁷ Halbuki sahtekâr ermenilerin kendileri de bu topraklarda herhangi bir hakları olmadığını bilir. Vahabzâde'nin ifadeleriyle;

"Bu sahtekârlar kendileri de çok yahşı bilir ki, onların ecdâdı bu topraklara gelmedir. Onlar bu topraklara sahip olmak, bu topraklarda öz yaşama haklarını sağlamak için mutlaka yalan konuşmalı, ev sahibine iftira atmalı, doğruyu köşeye kısırmalıdır. Bedbahtlıkta onların Avrupa ve Amerika'da taraftarları da çoktu. Öz kudretlerine ve başka halklara attıkları iftira göre komşuları tarafından kovulan bu millet dünyaya dalları her yere dağılan pelpetöyün tohumu gibi seplenmiş. Efsânevi "denizden denize" ve "büyük Ermenistan hayaline göre biz öz toprağımızın da sahibi değiliz. İ. Çavçavadze'nin dediği gibi 'Güya ki, biz hiç bir vakit olmamışız ve sanki bugün de yokuz.'²⁵⁸

Ermenilerin bu tipten iddialarına Sovyetlerdeki demokratikleşme devrinde Azerbaycan Türkleri "gerekten cevabı verip onları yerlerine oturtmalıyken" bunu yapmamış yardımı başka yerden unmuş, meselenin adaletle çözüleceğini zannetmiştir. Fakat beklenen adalet gerçekleşmediği gibi sonuç daha da vahim bir hal almıştır. Bahtiyar Vahabzâde bunun kendi tabiatlarının yumuşaklığından ileri geldiğini söyler: "Bilmiyorum, bu bizim tabiatımızdaki, mazlumluk 70 yıl bundan evvel özümüzü doğrultmadığı gibi bugün de doğrultmayacak. Çünkü zalime taviz vermek mazluma zulm etmektir, diyerek yardım umdukları Merkezi hükümetin objektif hareket etmediğinden şikayet eder.²⁵⁹

Merkezi hükümet Ermenilerde yakaladığı en son model silahların ne nereden elde edildiğini ne de kime karşı kullanılacağını sorar. Bu işlerin kökünü kaynağını da öğrenmek istemezler. Böylece ermenilerin "ciddi harp hazırlığı yapmalarına göz yumarlar. Ataların sözüyle "arkalı köpek kurt basar."²⁶⁰ Vahabzâde, bu taraflı davranışı aşağıdaki mısralarda şöyle dile getirir :

Özge torpağından gouvulanlara,
Biz torpag da verdik torpagımızdan.
Bunun evezinde indi onlara.
Borçlu da çıkmış öz bağımızdan.

²⁵⁶ "Ermenistan'ın Azerbaycandan tarihi toprak iddialarına ve tecavüzkar siyasetine S.S.R.I. Ali Soveti siyasi giymet vermek istemir. Anıma Litva Komünist Partiyası Ümumittilâg Kommünist Partiyasının terkibinden çımağ iste-yende Moskova derhal Merkezi Komitenin plenumunu çağırır ve Litva Komünist Partiyasının bu hareketine siyasi giymet verib onu pıslayır..

Gelin, heç olmasa Ermenistanın tecavüzüne karşı bizim Ali Sovetin geranını dünyaya bildirek. Bu geran derin elmi-hikûgî sened kimi İngiliz, Alman, Fransız, Jpan, Türk, Çin, Erebe v.s. kimi dillerine aynı zamanda mültefik res-publikaların dillerine çevirtir resmi dairelere, mecluat organlarına çatdırır."

S.G.G.Y. s.193

²⁵⁷ "Tezada dıgget yetirir: 1988.ci il iyunun 13.de Dağlık Garabağ vilayet partiyê komitesi Azerbaycan Kommünist Partiyasının terkibinden çımağ hakkında gerar gebul edende Sovet Etilağı Kommünist Partiyası bu geyrı-ganunî gerara öz münasibetini bildirmedir. Yalnız susdu. 1989.cu il dekabr ayının 1.de Ermenistan S.S.R Ali Soveti Dağlık Garabağın oynucağ Millî Şurası ile birlikde Ermenistan S.S.R.I ve Dağlık Garabağı birleşirmek hakkında Kons-titusiyaya zidd olan gerar gebul edende S.S.R.I. Ali Soveti yene susdu."

S.G.G.Y. s.173

²⁵⁸ a.e. s.170

²⁵⁹ a.e.s.172-173

²⁶⁰ a.e. s.203-204

Gonag dünegini salmayib yada
Yerliye 'gaç'-dedi, şer yolu tutdu.
Dünen dedesinin benim gapımda,
Boyun bükdüyünü bu gün unutdu.

Evimde başımı kesir ermeni,

Gıgırırım...

Merkez danlayır meni.

Deyir:-Ne çabala, ne danış, ne din,

Goy senin başını rahatça kessin."²⁶¹

Rusya siyaseti gereği, ermenilerin açık aşkâr toprak iddiasını, işgalciliğini hiç itham etmemiş, gereken cezaları vermemiş, ermenilerin hücumu karşısında Azerbaycan'ın müdafaa olduğunu hiç dikkate almamış, tek yanlı davranmıştır. Maalesef bu durum karşısında Azerbaycan'ın rehberleri hâlâ da Moskova'dan medet ummştur.²⁶² Moskova ise onlara "dur" diyeceğine Azerilere "vazgeç" demistir.²⁶³ Bu durum da gösteriyor ki, Ermenistan ve Rusya'nın arzuları ortakdır : "200 bin kadar Azerbaycanlıyı öz doğma topraklarından kovmak, Ermenistan'ı tek halklı cumhuriyet haline getirmek taşnakların çokdanki arzusu idi. Bu arzularına da ulaştılar. Onlar bu işi hayata geçirirken Ermenistan'da olan ordu bu işe mani olmadı, aksine onlara yardım etti. Azerbaycanlıları sonuncu adamına kadar Ermenistan'dan kovduktan sonra ermeni ziyalıları acil olarak Ali Sovetin olağanüstü toplantıya çağırılmasını ve aynı toplantıda 'Azerbaycan'da ve Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermenilerin tehlikesizliğini korumak' meselesini ileri sürdüler. Demek onlar Azerbaycanlıların Ermenistan'dan kovulmasını kanunî hal hesap ediyor ancak Azerbaycan'da Ermenilerin öz hoşlarına göre göçmesini ise kanunsuz sayıp, bizim dahili işlerimize karışmayı ise lazım bilirler."²⁶⁴

Ermenilerin, Azerbaycan'ın iç işlerine bu derece karışmasıyla dehşete düşen Bahtiyar Vahabzâde hakikatin ve adaletin gerçekleşmesi görevini üstlenen Moskova'nın suskunluğunu kabullenemez.²⁶⁵ Suyu bulandıran bir kurt misali Ermenilerin, suçlu olduğu halde suçsuzu suçlamasını mısralara şöyle aktarır:

Gulaglar batırır böhtan harayı,
Bugdadan giymetli olub darı da
Nece bulandırıp keçi bu çayı?
Keçi aşağıda, gurd yuharıda!"²⁶⁶

²⁶¹ N.H. s.206

²⁶² S.G.G.Y. s.203-204

²⁶³ "Bir ölkê başga bir ölkêye torpag iddiası ile hücum çekirse ve torpag sahibi müdafie mövgeyinde durursa hakim vefizesini icra eden B.M.T. birinci ölkenin iddiasını def etmek ve aranı sakıtesdirmek için işgalcı ya 'Dayan' demelidir, yohsa müdafie olunara? Heç şübesiz birinci nöbede işgalcının cılovunu vıgmaıdır. Hakimiz Moskva ise bizden güzêşt ummağla, ermenilere deyil, bize 'dayan' - deyir. Soruşmağ ayb olmasın, biz hanısı ganunsuz harekete yol vermiş ki, bize dayan deyirler. Belke müdafiden de dayanmalıyız?"

S.G.G.Y. s.173

²⁶⁴ a.e.s.160

²⁶⁵ "Adami dehşet götürür. Göresen bu haggı onlara kim verib? Deyek ki, biz buna da dözdük. Bes aramızda hegigeti ve adaleti berpa etmek missiyasını boynuna götüren Moskova niye onlara demir ki, Ermenistan dan godduğunuz da Azerbaycanlılar insan deyildi? Bes onların haggı yohdu? Ne üçün onların öz doğma torpaglarından gouvılmasını siz edalet hesab edirsiniz? Eğer bu edaletdirse, ermenilerin Azerbaycan'dan öz hoşları ile köçmesini niye edalet hesab etmirsiniz? Siz hele bu işde süveren Azerbaycan respublikasının işine bamağ uzadırsınız? Göresen, bu meselelerde Moksva niye susur? Bu bir yana galsın, niye Moksva gazeteleri onların bu hareketini ifşa etmir?"

a.e. s.165-166

²⁶⁶ N.H. s.205

Ermeniler Rus gazetesi "Kommünist"te (1989, Aralık) B.Mirzayan'ın "Statiska Ne Deyir" makalesinde "1959-1979 yılları arasında Azerbaycan'dan 130 bin rus göçmüştür." diyerek anının yuvasına çomak sokar. Bu vicdansız Azerbaycan'da az sayılı milletlerin (rus, gürcü, ermeni) yaşamasına fırsat vermediğini söyler. Vahabzâde de ona sorar: "Eğer bir cumhuriyet başka halkların yaşaması yahşı haldırsa, peki senin cumhuriyetin niye bu yahşılıktan imtina edir? Peki, 200 bin Azerbaycanlının doğma yurdundan kovulması ne demektir?"²⁶⁷

Ermeniler "İnşaat malzemeleri" adıyla Dağlık Karabağ ermenilerine en muasir silahları götürüp onları silahlandırmıştır. Merkezi hükümet, merkezi matbuat bunları hiç görmez. Ama aynı durum Azerbaycan' için söz konusu olsaydı tavrıları tamamen aksi yönde olurdu.²⁶⁸

Vahabzâde, Dağlık Karabağ Muhtar Vilâyetinin lağv olunması için 1986'da yapılan nümayişte "halkın öz hakkını talep ettiğini", artık sabırların tükendiğini, Karabağ teşkilatının bütün uzuvlarının cezalandırılmasını istediğini belirtir.²⁶⁹ Fakat onları dinleyen yoktur:

*Merkez deyişdirir günde rengini,
Merkez meni görür, heç onu görmür.
Bizden yığıdırıb guş tufengini,
Amma ermeninin topunu görmür.*

.....
*Evimde başımı kesir ermeni,
Gıgırırım...*

*Merkez danlayır meni.
Deyir: - Ne çabala, ne danış, ne din,
Goy senin başını rahatça kessin,
Kişinin gül kimi işine gesden
Niye pel gatırsan?
İnciriyem men!*²⁷⁰

b) Azerbaycan Gaflet Uykusunda - Ermenilerde Milli Hodbinlik:

Karabağ Hadiseleri başladığından bu yana ermeni mütecaviz Azeri tavizkâr bir tavır sergilemiştir. Bunda Azerbaycan Türklerinin "halkların beraberliği" safsatasıyla yıllarca uyutul-

267 Ş.G.G.Y. s.196

268 "Ermeniler tikinti materialleri adıyla Dağlık Karabağ ermenilerine en müasir silahları götürüp onları silahlandırmıştır. Bunlar, o cümleden raket başlıgın tesadüfün alet stansiyasında aşkar edilmiştir.

.... Eger Dağlık Karabağa raket başlıgı gönderilirse, demek Hankendinde (Stepanakert) raketler de var. Bunu biz de bilirik, elet stansiyasında hemin silahları aşkar eden resmi organlar da. Biz, heç biz neye bu meselenin özine getmi? Niye bu silahları hardan elde edildiyini ve hara ne için gönderildiyini, kime karşı çevrileceğini öyrənib tedbir görmür?"

Ş.G.G.Y. s.194

269 "Halq öz hakkını teheb eleyir. Biz mitinge, nümayişe behteverlikden çıhammış. Derimiz bir günde, iki günde yaranmayıb. Bu bir ilin ilki ilin derdi deyil. Daha sebrimiz tükənib. Ona göre de halq, öz üreyyindekileri açığ bildirir ve öz hakkını teheb edir. Halkın tehebine ise bigane galmag olmaz.

....Karabağ teşkilatının bütün üzvləri cezalandırılmalıdır. Karabağ teşkilatının üzvü olan "soggalılar" cezalarını almaldırlar. Pogosyanların, Manuçarovların ve başgalarının dersi verilmelidir. Men hele bu işe başlayan Aganbegyanı, Zori Balayan ve salırlarını demirem."

Ş.G.G.Y. s.159-160

270 N.H. s. 205-206

muş olmasının da payı çoktur.²⁷¹ Türkler bunlara inanırken Ermeniler ise "büyük Ermenistan" idealiyle beslenmiştir. Onlar "milli egoizm" hastalığına tutulmuştur. Bu yönüyle faşist Almanya'ya benzerler.²⁷² Vahabzâde bu konuda şunları söyler :

"Bugün ermeniler bar bar bağırıp bütün dünyaya bildirirler ki "Burası bize dar geliyor". Aynı fikri vaktiyle Hitler de Almanya'da mono millet oluşturduktan sonra demiştir.....

'Bura bize dar geliyor' diyen Ermeni taşnakların iddiasına göre ".... Ermeni halkı dünyanın en eski, en akıllı, en medeni ve en temizkanlı halkıdır. Güya onların akli, zekâsı ve potansiyel kuvvetleri o kadar büyüktür ki 3 milyonluk halk Ermenistan arazisine sığmıyor.

Onların milli egoizmi o derecededir ki, 7 Aralık 1988'de olan zeldelede yarananlarla komşu cumhuriyetlerden gelen kanı, damarlarında aşağı ayarlı milletlerin kanını taşımak istemediklerini söyleyerek reddetmişlerdir. "Egoizmin derecesine bakın! Onların fikrince, güya Ermeni halkının kanı en yüksek ayarlı kandır. Onların damarlarına başka halkın kanı vurursa Ermeni halkının milli üstünlüğü aşağı düşebilir."²⁷³

Kendi vicdanlarından da utanmayan Ermeniler istedikleri iftirayı istedikleri yerde hiçbir şeyden çekinmeden demeyi becerirler. "İnsan ki vicdanını kaybetti, ondan her alcaklığı beklemelidir. Vay ona ki, bu hastalık bütün millete sirayet ede. Onun karşısını almak müşkül meseledir. Şimdi görün biz ne boyda korkulu bir düşmanla yüzyüze gelmişiz."²⁷⁴

Kendilerini diğer milletlerden üstün gören sözde "azapkeş" millet Ermeniler, edebiyatlarında hep bu ızdırabı () dile getirmiş, adeta "edebiyatlarını bu ağlaşma üzerine kurmuşlardır."²⁷⁵ Sürekli bu konuyu işleyen Ermeni fırsat buldukça kendisine yapılmış gibi anlattığı iz-

271 "Demek o hağlıdır meni giranda,
Hağsızam, dözmeyib men gıgıranda.
Meetel galmayın nece men buna
Yeniden gurmanın hağg olduğuna?"

.....
Anladığ, halğların beraberliyi.
Kağız üzerinde bir guru sözmüş.
Bu getiden sonra bildik çoh şeyi
Bizim günahımız Türkiyitimizmiş."

N.H. s. 207

272 "Onların fikrince vahitle denizden-denize 'büyük Ermenistan' yaratmış bir halq hemin imperiyanı berpa etmelidir. Bu fikirden faşizm gohusu gelirmiy? Evvelâ, 'büyük Ermenistan' ideyası mifird, ermeniler heç zaman Gara denizle Hezer denizi arasındaki topraklara sahip olamamış, ikincisi de ermeniler heç de dünyanın en ağıllı halkı deyildir. Unumiyetle dünyadaki halğların ağıllı, orta ağıllı ve ağılsız deye derecelere bölmek son derece de gülfünçtür. Her halq bir çehteden üstün ola biler. Ancag bütün çehtelerde üstünlüğü bir halga vermek ağlaşıgandır deyil. Bu cür milli egoizm hesteliyyine tutulmuş bütün halğların taleyni felaket gözleyir. Vahitle faşist Almaniya da bu hesteliyin ucbatından felakete düşmedi mi?"

Ş.G.G.Y. s.210-211

273 a.e. s. 209-210

274 a.e. s.183

275 "Dünyadaki bütün milletlerin 'üstün' ve 'ağıllı' olduklarına bahmayarag, tarih boyu hemişe başga milletlerin, hususile türklerin zülmüne meruz galmalarına göre özerleri 'ezabkeş millet' adlandıran ermeni ziyallılar bu ezabkeşliyi dünyanın gözüne dürtür, bundan hezz alır ve ağlaşma gururlar. Edebiyatları da esasen bu ağlaşma üstünedir. Bu yas gurma ve yastan lezzet alma onlarda hestelik derecesine çatıb. Bu hesteliye elm dilinde içtimai mazohizm deyilir. Alım İsmihan Jusıfov keşf seviyesinde olan 'Latış Dostuma Mektub' megalesinde (Gençlik, Aralık 1989), bu meseleye tohunaraq yazır ki, mazohizm prosesinde beden ne geder fiziki işgence alarsa, baş bir o geder hezz alar. Eger benzetme aparasag, görerik ki, ermeni ziyallılar halq daha çok ızırab çekdikce bir o geder çoh lezzet alırlar. Meğer tarihte ermeni halğı kimi ve ondan da çoh ızırab çekken halğlar azmı olmusdur? Lakin ermeniler ağlaşma-nı İnceneset derecesine galdırmış, onu ayinleştirmişlerdir."

Ş.G.G.Y. s.210

tırabı başkalarına yaşatma gayreti içinde olmuştur.²⁷⁶ Vahabzâde bu durumu Ukrayna şairi B. Oleynik'in bir sözüyle açıklamaya çalışır: "Özünü yükseltmek için başkasını alçaltanın özü alçaktır."

"Dede Korkut, Köroğlu, Aşık Garip gibi destanları büyük ermeni şairi A.İshakyan'ın in-ci adlandırdığı bayatları, Göte'nin secde kıldığı Nizami, Fuzûlî gibi söz sanatkarlarını, Üzeyir Hacıbeyov, Gara Garayev, Fikret Emirov, Niyazi gibi büyük musiki hadimlerini yaradan hal-ki nece vahşi adlandırmak olur? Bu hangi adalete şağır?

Çok şükür, bizim halkımız bu tür ifrat, millî egoizm hastalığına tutulmamış. Bizim hiçbir yazıcımız, hiçbir âlimimiz hiçbir halk hakkında hiçbir zaman onu alçaltabilecek bir kelime de söz dememiş. Biz yalnız onu diyoruz ki, halklar sıralamasında bizim de öz yerimiz var. Biz hiç bir vakit komşuyu alçaltmamış, onun tavuğuna kış dememişiz. Bak, budur bizim halkın büyüklüğü!"²⁷⁷

Milyarlarla geliri karşılığında yıllık bütçesi 4 milyar manat olarak tayin edilen Azerbay-can'ın gelirinin büyük bir bölümü de kendilerine kurşun atan komşusu Ermenistan'ın açığını kapatmak için kullanılır.²⁷⁸ Bunu Azerbaycan'da yaşayan Türkler gibi ermeniler de bilirler. Azerinin canı pahasına kazandıklarıyla ve uğradıkları zulümle hem fiziki hem manevî anlam-da "genosit"²⁷⁹ tabi tutulduğu malumdur.²⁸⁰ Vahabzâde anlatıyor :

"Milletimizin fiziki genosidi bir yana manevî genosidine nasıl ve ne kadar tahammül ede-lim? Meraklı burasıdır ki, 130-140 milyon olmalarına bakmayarak ruslar inkılabın getirdiği rezaletler neticesinde erimediklerine, millî varlıklarını yitirmediklerine göre bugün sevinir ve bununla öğünürler. Asimile olunmak hakikaten felaket idiyse, niye bir zaman küçük halkla-rın, büyük Rus halkının içinde erimesini onlar için saadet sayıyorlardı. Bir zaman bütün res-mî, merkezi gazeteler ve dergiler 'Sliyanie naradov rubrikası' altında makaleler yayınıyor, kü-çük halkların erimesini terakki gibi anlatıyorlardı." Ruslar 130-140 milyonluk kendilerinin eriyeceğinden korkuyor ama, kendilerinin küçük halkların başına açtığı bin türlü oyundan, halkları soyup talamasından, insafsızca asimile etmesinden hiç bahsetmezler. 130-140 mil-yonluk halk eriyecekse 1, 2, 3 milyonluk halklar ne yapsınlar?" Bu halklar öz millî varlıklar-ını, dillerini, tarihlerini korumak istedikleri zaman niye onların başında ceviz kuruyorsunuz? Siz onusuz da çöksünüz, korkmayın, kızlarınız gençlerimize sahip ola ola daima bizim hesa-bımıza artmış ve bunu kanunî hal hesap etmişsiniz."²⁸¹

276 "Ermenilerin bizden torpag iddiası 70 ilden sonra yeniden baş kaldırdı. Niye mehz İndi? Her defe zamanın dönüş nöğtelerinde ermenilerin bizden torpag iddiası teheb edir ki, biz bu dönüş nöğtelerinin siyasi me'nasını araşdırag. Niye bu boş iddia mehz birbirine benzeyen zamanlarda meydana çıkar? Eger derinden düşünsek, bu nöğtelerin iç-timai siyasi mahiyetini açsag, bize çok şey me'lum olar."

277 Ş.G.G.Y. s.211

278 a.e. s.208

279 "Pambig rayonlarımızda plan hatirine mülletin başına sepiyen DDT zeheri, herbisidler, pestisidler meger genosid deyilmi? Yene plan hatirine mektebli balalanımız pambig tarlalarda min cür ezab-eziyyete gallasmağa mecbur etmek, ilin dört-beş ayını tehşiden mehrum etmek me'nevî genosid deyilmi? Niye SSRİ'de yaşayan halglar içeri-sinde yalnız türk dili halglar pambig ekib becermelidir?

Özbekistan Yazıcılar İttifagının birinci kitabı A. Yagubov demişken: "Pambığın bizim taleymizle yazılmasında Türk dünyasına düşman münasebetde olan Stalin diktatürasını ve ondan gələn irst en'enelerin büyük günahı var," söz-lerine Bahtiyar Vahabzâde de katılmaktadır.

280 "Deniz nefçilerinin canlan bahasına dalgalar goymundan çıardıgılan neftin, ana ve bacılarının al günün altında zehar uda-uda, gadinliglarını titre-titre, misgal-misgal topladılan pambığın hesabına gazandığımızla gonşumuz gelir kesirini ne geder doldurocağı? Milletimizin fiziki genosidi bir yana, me'nevî genosidine nece ve ne geder dözeğ?"

281 a.e. s.209

242

Ayrıca, Sumgayıt, Gence ve Bakü'de kurulmuş olan zehirli fabrikalar ve sanayi kuruluş-ları ile de Azeri Türklerine "tedrici genosit" uygulanmıştır. Azerbaycan için adeta bir "felaket olacak bu durumu gaffet içindeki azeri rehberleri sanki bir "saadet" imiş gibi tanıtıp "yukarı-ların sağ olunu" kazanmak için Sumgayıt şehrini "ölü bölge" ye çevirmişlerdir.²⁸² Sumgayıt ülkenin ekolojik bakımından berbat şehirleri arasında olmasına rağmen orası için gerekenler yapılmamıştır.²⁸³

Karabağ Hadisesi başlamadan önce, çeşitli şekillerde "kök, menşe" problemini araştırıp sonuca varmak için yapılan toplantılardan bir netice alamamış olan Azeriler Karabağ Hadi-sesi başladığında terki silah vaziyetine yakalanmışlardır.²⁸⁴ Bunda da maalesef Azerbaycan-lı "ahmak tarihçilerin suçu" büyüktür. Vahabzâde böylelerine şöyle seslenir :

"Yahşi tanıdığımız Sero Hanzadyan matbu çıkışlarının birinde açık açığına yazmıştır ki, Azerbaycan âlimlerinin özlerrinin yazdığına göre, Azerbaycan halkı 12. asırdan sonra yaran-mış bir halktır. Buna göre de eski çağlarda, umumiyetle, 12. asra kadar Karabağ toprağı bu halkın toprağı olamazdı.

Şimdi yüzümü size tutuyorum, tarihçi kardeşlerim, ne vakte kadar siz halkımız için değil, Hanzadyanlar için çalışacaksınız."²⁸⁵

İşte gaffetteki tarihçilerimizin günahı! Bahtiyar Vahabzâde bu türden durumlar için şu atalar misalini getirir: "Çocuk babasına der ki, Tavşan bahçemizde yuva kurmuş. 'Baba da der ki, 'Bala bu tavşanın cesaretini göstermez, bizim gaffet uykusunda olduğumuzu göster-riş."²⁸⁶

Bu arada Ermeni lobisi boş durmaz, bütün dünyayı kendi yanına çeker. Moskova matbu-atından dünya matbuatına kadar hepsi Azerbaycan Türklerine iftiralara yağdırır.²⁸⁷ Ermeni mafyası da gücünü göstermiş 'yalan ve uyduarmaları ile hakikati köşeye sıkıstırmış. Buna kar-şılık Azeri Türkleri ne yapacağını şaşırmıştır. Yine bir atasözünden misal getiren Bahtiyar Vahabzâde burada "Oğru öyle gışğırdı ki doğrunun bağı yarıldı. Biz ise tek kalmışız, sesi-mize cevap veren yoktur." der.²⁸⁸

Azerbaycan Türklerinin en büyük hatalarından biriye, Merkezi hükümetin yani Mosko-va'nın siyasi çözüm sözlerine kulak asarak, tavizkâr bir tutum sergilemiş olmalarıdır. Böyle-likle geçmişte küçük parçalar halinde de olsa vatan topraklarından bir kısmını Ermenilere bağ-ışlamışlar.²⁸⁹ Ermenilerse düzen kurarak hile ile bazı tarihi eserlere de sahip çıkmış sonra

282 Ş.G.G.Y. s.175-176

283 "Bu rehberler Sumgaytda Lehme ve palık içinde dikt tahtası ve köhne demir lövhelerle guraşdırılmış. dahmalar-da ömür süreni, zavodların burahdışı zehirli tüstü ile teneffüs eden, bu havadan stümükden eriyen münlerle azer-baycanlı ailelerinin acınacağı güzzeranı barede heç düşündülermi? Hemin dahmalarda yaşayan ailelerde doğulan uşaglar dünyaya göz açmamış gömemiş, ilk adımlarını atmamış ömürlerini bizim gezyetli reh-berlere bağışlayıb dünyayı terk ederler.

Statistik me'lumata göre Sumgaytda doğulan 7 uşagdan biri ölü, ikisi şikest dünyaya gelir. (Havası zehirli oksijen-siz, kadınların %70'i kansızlık, ürek, damar hastelikleri daha fazladır. Buna rağmen sumgayt ülkenin ekoloji ce-hetden berbat şehirlerinin sıyahısına da düşmemiş.) Burda kimin eli var göresen?"

Ş.G.G.Y. s.176

284 a.e. s.155

285 a.e. s.155-156

286 a.e. s.175

287 a.e. s.169

288 a.e. s.168

289 "...Bir neçe il bundan ewel Kemerli kendinin en sefali yerinden 2500 hektar torpağı ermenilere bağışlamış, bun-dan sonra Didvan deryacasının sahilinden torpag vermişler. Artıg halg ayaga galhmış keçmiş rehberlerin ürek-genişliytne dözemiyor. Aynı rehberler kendi evleri (6-7 gözlü den Ermenistan'dan govulan derginlerile bağışla-sa

da bu yerler bizimdir demişlerdir.²⁹⁰ Azerbaycan Türkleri ise sesini duyurmak için çırpınmış, bu cümleden müdafaa adına sonbaharın kuru soğukunda bir ay kadar Azatlık Meydanında toplanıp bekleyen bu gençler, topraklarının namusunu korumak istedikleri halde "holiganlık"la suçlanmışlardır.²⁹¹

Şu durumda, "Biri diğerinde yalnız menfi cihetler arayıp öbürünün üstün niteliklerini göremeyecek, bir diğerini alçaltmaya çalışacak, dünyada emin amanlık ve saadet aramak kararıklık odada iğne aramaya dönmüş olacaktır. Aslında birinin diğerinde yalnız menfi cihetler araması onun cehaletidir. Çünkü yeryüzünde mutlak pis ve mutlak iyi yoktur. Her şey nisbidir."²⁹²

Vahabzade bu şekilde düşünse de karşı tarafın değerlendirmesi bu tarz olmadı için hadiselerin gelişimi menfi yönde olmuştur. Neticenin şekli artık bellidir, taviz vermekten usanan Azerbaycan Türkünün, bıçak kemiğine dayanmıştır. Onlar bu işte Moskova'nın "Tavşana kaç, tazıya tut" siyasetinin farkındadır.²⁹³

aa) Azerbaycan'ın Rehberleri, Yöneticileri :

Azerbaycan'ın önemli bir talihisizliği de kendine vekil olarak, "baş" olarak seçtiklerinin "başsız" olmasıdır. "Söz cebhesinde" doğuşup nutuklar atarak yönetici mevkiine gelenlerin "hiçbiri milletin derdini bilmez." Böyleleri elinde bir "zavallıya, mecnuna" dönen millet, derdine ortak da bulamaz.²⁹⁴ Çünkü, elleri üstünde taşıyıp da hakimiyete getirdiği "beyler" ellerine fırsat geçince "zavallı millete" arka çevirmişlerdir. Millet ise başındaki derdini unutup

lar ya. Bunu yapmayanlar 'Veten torpağının hesabına sehavetlerini nümâyış etdirmesinler. Çünkü Veten torpağı, milletin, hahındır...."

Ş.G.G.Y. s.200

²⁹⁰ "Azerbaycanda olan alban abidelerini öz adına çıkan ve onların korunması için bizim dahil işlerimize barmak uzadan bu nadanlar emin olsunlar: Biz abideye mügeddeslerin meznana el galdıracaq seviyyede alçalmamış. Biz neinki öz abidelerimize, düşman abidesine el galdırmış. Biz heç kesin torpagına daş basdırıp, sonra şıven goparıb 'bu yer bizimdir' dememişik. N. Çavçavadze demişken: Feryad goparan daşları bizim torpaqlarımıza basdırırmagdan el çekin!"

a.e. s.197

²⁹¹ "Halqın hahgını müdafie namine payızın sazağında bir aya geder Azadlıq Meydanında dayanan bu gençler niye huligan adlandırılmalı idi? Onlar emvi yarırdı, adamını döydürdü, yolumu kesirdi, yahud şehsi menafeleri içinmiş üşyen erdirdiler? Heç soruşan olmadı, bu 100 minler ne isteyirdi, görsen? Belke hükümetden ölkede gıl olan yağı, eti, unu, sabunu, gendi teleb edirdi? Yohsa elinden çırmagda olan torpağın namusunı müdafie edirdi? Niye biz gençlerimizin bu vetenperverlik duygularını gıymetlendirmek evезine, onların üstüne böhtan atdık? Halq Cebhesinin liderlerinden biri olan Etibar Memmedov'u ifşa etmek halqın gözdünden salmag için televizsiyaya ağıldan kem bir narkomanı çıhanb, onun dili ile vetenperver bir oğlumu böhtanlarla lekelemek istedik. Torpağını müdafie megsedile meydana yğılan gençlerimizin bir gismini hebs etdik, ziyallarnız hedeledik ve prokurorluğa çağırdı."

a.e. s.200

²⁹² a.e. s.211

²⁹³ "Biz çoh güzeste getdik ve her güzestede uduzduq. Artıq güzeste yer galmayıb, bıçaq sümüyte direnib. Bundan o yana yol yohdur. Buna bahmayaraq, yene de merkez, meselenin siyasi yolla hellini ireli sürür. Ermenistanın göz göstere tecavüzünden sonra onların bu tecavüzüne SSRİ Ali Soveti siyasi gıymet vermedi. Bundan sonra meselenin siyasi yolla helli nece mümkün ola bilər?... SSRİ Ali Soveti bir terefdin Dağılıq Garabəğın garunı Azerbaycan torpağı olduğunu tesdiq edir, o biri terefdin ise Ermenistan Ali Sovetinin Dağılıq Garabəğın Ermenistana il-hag edilməsi hahgındakı gerannı münasibetini bildirmir. Bunu nece başa düşək? Mence ayandır. Merkezde bezi-leri dövşana kaç, tazıya tut siyaseti yeridir."

Ş.G.G.Y. s. 211

²⁹⁴ "Natigler yarıdır, bu da bir adıdır
Yaman dövş gedir söz cebhesinde.
Anlaya bilmirem, hansı hahdır
Her biri hahdır öz cebhesinde."
V. s.150

onlara yine "ümit gözüyle" bakmıştır. Fakat bu "beyler" makam aşkıyla havalanıp "gerçeğe tükürüp hakkı inkâr etmişler". Halbuki iktidar uğrunda doğuştukları zaman "halkın dostu", "kahraman" rolünde iken amaçlarına ulaşınca halkı felâkete götüren unsurların başında yer aldılar.²⁹⁵

Bahtiyar Vahabzade, "Nağıl-Heyat" kitabında (1991) yayınladığı "Halq Deputatlarına Açık Mektup" şiirinde, milletin vekillerine ilk açık tepkilerini dile getirmiştir. Bu şiirde milletin onlara oy vermesinin sebeplerini şöyle açıklar: Milletin vekilinin bulunduğu kürsüde sesi gür çıkmalıdır. "Her kaş yerin ezeli sahibi benim, diyebilirmeli, toprağına göz dikenlerin der-sini vermekten çekinmemelidir. "Fakat son hadiseler de göstermiştir ki, onlar milletin vekili olmak sıfatına layık değillerdir. Çünkü milletin şerefini korumamış, ona karşı tarafın sövüp saymasına karşı da susmuşlardır.²⁹⁶

Lâl gedib, lâl geldin... sen kimsen bu gün?

Halqın vekiliyken, halqa yad oldun

Yohsa dinmemeyi bacardığınçün

Bu halqın adından deputat oldun?²⁹⁷

Vahabzade bu şiirle ilgili olarak diyor ki: "Milletvekillerimiz bu şiirden ibret almak yerine benden küstüler. Ben de onlara dedim ki, bizim vekilleri Ermenistan vekillerini mukayese ettiğimizde tasavvurumda şöyle bir manzara canlanır: Brezilya futbol takımı karşısına biz ilçe takımı ile çıkmışız. Ay berekellah, ne güzel canlarız.²⁹⁸

Vahabzade'nin milletin yönetenlerden şikayeti, "Şenbe Gecesine Geden Yol" da, son kitaplarından "Ümide Heykel Goyun" ve "Vetendas" da çokça yer alan bir mevzudur. Bu konu da hemen her zaman Karabağ, Ermeni meseleleriyle alakalıdır. Çünkü olayların bu derece gelmesinde onların da ihmali ve suçlu oldukları.

Azeri rehberlerinin bir kısmı adeta "Ruslaşmış", devlet dairelerinden ana dillerini kovmuş,²⁹⁹ bazıları gergin münakaşalı günlerde ermenilerin şehre döndüğünü haber verip müjde istemişler; bazılarıysa Bakü'de yaşayan ermenileri korumak için ordu çağırmış, 200 bin Azerbaycanlının öz yurdundan nasıl kovulduğunu hiç düşünmeden....³⁰⁰ Bunlar koltuklarını kaybetmemek için vatanlarının da ana dillerinin de tasasını çekmezler. Onun içindir ki Vahabzade "Düşman öz içimizdedir." der. "Bu milletin bir numaralı düşmanı, aslını ve neslini yitirmiş, adından ve soyadından başka hiçbir şeyi Azerbaycanlı olmayan" "mankurtlar"dır.³⁰¹

295 V. s.152

296 N.H.s.59

297 a.e. s.60

298 Ş.G.G.Y. s.184-185

²⁹⁹ Halqı inzulbatı organlarla hedeleyenler veten ve milli hislerden mehrum olan, ele buna göre de vezife kürüstünün yuhlan pillenine düşmüşlerdir. Başa düşmek olmur, halqın dilini medeniyetini, tarihini bilmeyen bilmediğine göre de bu halqı sevenler halqa nece hizmet ede biler? Teessül ki beledlerinin vezifeye geden yolu çoh hamar olur. Çünlü vezife başında ondan ana dilini deyil, nus dilini bilmek teleb olunur."

a.e. s.201

300 a.e. s.202

³⁰¹ "Gördünüzümü düşmen öz içimizdedir? Bu cür ruslaşmış azerbaycanlılar teessül ki çohdur ve bu gün bizim milletin bir nömrli düşmeni, eslini ve neslini itirmiş. adından ve familiyasından başqa heç bir şeyi azerbaycanlı olmayan hemin bu mangurtlardır. Bunlar milletin heyrine ortaq, şerinden ise kaçagırdılar. Veten adından harici ölkele-re geden nümeyandelerinin başında çoh vaht vetenin dilini, edebiyatını, tarihini bilmeyenler gedir ve güşu bu halqı, bu medeniyetli temsil edirler. Amma öreklerrinde ne bu vetenı sevirlir, ne onun tarihini, ne medeniyetini ne de dilini. Dilimizte kasıb halqımızda medeniyetsiz, medeniyetimizde da primitiv damgası vurmadan çekinmirlir. Yazıq Veten, yazıq halq! Gör kimlerin lağına hedef olmusan"

Ş.G.G.Y. s.202

İşte, asıl meselenin özü "mankurtlaşmak"ta yatmaktadır. Ana ata tanımayan, milleti için yapıp yıkılmayan, bütün maksadı makam kapmak, cebini doldurmak olan bu yönetici mevkiindeki şahısları 70 yıl içinde çokça görüp tanımıştır Azerbaycan Türkü. Onlar, millî histen mahrum ama vazifelerine, merkeze bağlı(!) kişilerdir. Milletini, tarihini, dilini, emelini, millî ruhunu bilmedikleri gibi "halka tepeden bakıp" onu gerilikte suçlarlar.³⁰² Vahabzâde de onlar için şunları söyler :

*Millet Garabağda gırılan zaman
Oğlunun toyunda çalıb oynayan
Adamdan millete baş ola bilmez
Bu halgın özünden ağır yükünü
Çeken arabaya goşula bilmez.*

*Halgın yangısına alovlanmayan,
Cebhede can veren şehid esgeri
Özüne doğmaca övlad sanmayan
Nece ola bilr halgın rehberi?*

*Bu veten benimdir, bu veten senin.
Sengerde esgere deyen güllenin
Ağrısı gelinde köynemeyen kes
Bu boyda millete baş ola bilmez.³⁰³*

Millete baş olmaya layık olmayan bu kişiler, daima uyumuş, kendi uyuduğu gibi ayık olan milleti de susturmuş. Bu arada Ermeniler de her türlü hücumu hazırlık yapmıştır. Vahabzâde'nin yaşıtı, tercümecisi ermeni şair Paruyi Sebak'ın ona söylediği şu sözler çok manalıdır:

"- Bizde millî manada süpürgeci nasıl düşünürse rehber de o tarz düşünür. Sizde ise aksine. Rehberiniz bir çeşit düşünür, halk tamamen başka."

Aynı şahıs yine bir gün;

"- Seni halk seviyor, ama yukanlar sevmiyor. Ama beni halkla beraber yukanlar da sever." der.³⁰⁴

İşte bu sözler Azerbaycan'da yaşayan Türkler ile rehberleri arasındaki uçurumun bir yancının ağzından izahıdır. Koltuk ihtirasıyla yanan yüreklerde vatan ve millet için yer yoktur. Yedi milyonun derdini göğsünde yaşatmayan yönetici³⁰⁵ mevkisindeki bu kişilerin vatanının mecnununu Vahabzâde'yi sevmemeleri de tabiidir.

Milletin derdini bilmeyen tok kanlılar, ona insaf da etmezler. Onların yürekleri de beyinleri de yağ bağlamıştır, vicdanları da. Aç milletin halinden de muhtac olduğu insaftan da

302 Bizimki başdan bulanı 70 ilde bize başçı olan neçe-neçe mangurtı tanıyır. Bütün varlığı ile yalnız tuttuğu vezifeli gorusan, vezife elinden gelmesin deye merkezin karşısında guyrug bulayan, millî histen mahrum olan bu karıyeristler göresen birce defe de olsa halgı haggında, veten haggında, mehv olan torpaglanımız barede düşünöblermi? Göresen bu rehberler ömründe bir defe de olsun halgın tarihi ile maraglanıblarmı? Millî psihologiyamızı öyreniblermi? Bu halgın zell ve güvvetli cehetleri ile maraglanıblarmı?"

303 Ü.H.G. s.9-10
304 Ş.G.G.Y. s.181
305 Ü.H.G. s. 8-9

Ş.G.G.Y. s.181

haberleri yoktur.³⁰⁶

Bir makam elde ettikten sonra başları dönmüş, gözleri kararmış bu "herifler" vatani dolara dönderip ceplerine tıkışmışlardır :

*Men hardan bileydim, bu heriflerin
Megsedi, amalı mensebmış ancağ.
Menseb gatarına çoh tez mindiler,
Sür'ete dözmeyib gicellendiler
Yanacag çatmadı,*

*yohuşa dikte
Tekerler gerildi, gatar lengidi.
O geder galhdılar*

*o zirvelikte
Oksigen azaldı, nefes tengidi.
Min yere yozdular tek bir kelmeni,
Metlebi unudub söz çürütdüler.
"Veten" deye deye yazıg Veteni
Dollara çevirib, cibe dürtüdüler.³⁰⁷*

Herhangi bir insan seviyesinden çıkıp yücelmek, millete "ağsaggal" olmak, ülkeden istediğini almak hevesinde olan mevki düşkünlüleri kendilerinden akılısının bulunmayacağını da zannederler.³⁰⁸ Vahabzâde'nin "tahsilli nadanlar", "millî nihilistler" dediği rehberler Karabağ Hadiselerinde de dirayetli davranmamış, millî menfaatleri gözetmemiş, sahtekârlıkla kendini haklı çıkarmaya çalışan Ermeni hücumlarına karşı da elleri kolları bağlı oturmuş kalmışlardır.³⁰⁹

Bahtiyar Vahabzâde bu "ziyalı deputatlar"dan birkaçını ismen de açıklar. Mesela Cahan-gir Kerimov, adından başka hiçbir şeyi Azerbaycanlı olmayan, ancak Ermeni değirmenine su döken", Karabağ meselesinde Azerbaycan SSR Ali Sovetinin, bütün olarak Azerbaycan SSR sının Konstitusiyaya hukukunun ayaklar altına alınmasına göz yumanlardandır.³¹⁰

306 "Kimise yendiren, kimese yenen.

Üreyi piylenen, beyni piylenen
Vıdını piylenen toh gannılar
Derdini ne bilsin bu ac milletin,
Adice insafa möhtac milletin.
Halg için yananlar gapı dalında
Halgı talayanlar cah celalında.
Halımız, güntümüz çetin çoh çetin!
Neyi gözleyirik? Bütün milletin
Üreyi nebände döyünen kes.
Özüyle, dostuyla tayfasıyla yoh,
Böylük milletiyle öyünen kes
Tanıyan var ise gösterin bize,"
Gelsin rehber olsun milletimize.

Ü.H.G. s.9

307 V.s. 152-153

308 Ü.H.G. s.8-9

309 Ş.G.G.Y. s.201

310 "Ziyalı deputatlarımızdan yalnız birini misal getirmek isteyirem: Moskvada yaşayan hüügü elmleri doktoru ve bizim akademikimiz Cahangir Kenimov. Azerbaycan dilini yerli-dibli bilmeyen, ömrü boyu Moskvada yaşayan, halgın talebini ömründe bir defe de olsa maraglanmayan, adından bagga heç bir şeyi azerbaycanlı olmayan bu adamı Azerbaycanı nece temsil ede bilirdi? Bu hele bir yana, helledici anda bizim bu deputatımız ermeni deyirmanına

Mesela, Azərbaycan Kominist Partisi Merkez Komitesi birinci Kâtibi olup yalnızca Gorbaçov adına çalışan Vezirov, da onlardan biridir. Bahtiyar Vahabzadə ona defalarca söyləmiş: "Senin öz şahsi fikirlərin, öz prensiplərin olmalıdır."³¹¹

"Mir Cəfər Bağırov'dan şimdikiyə qədər rehberin kalbi xalq üçün ağrıyırmı? Həpsi tutduğu mevkini düşünüb koltuğundan sızınca yapışmış. Yukarı tırmanmaq üçün xalqı ayakları altında eziyorlar. Amma onlar, bu xalq sayəsində rehber olduqlarını heç düşünmürlər. Bu xalq olmasaydı onları hansı xalqın başı üstünə rehber təyin edəcəkdi? Rehberlərimizdəki bu nadanlıq, bu cəhəli bu egoizmi düşündükçə adamları dənizə götürür. Hele ben xalqın mənəviyatına, dilinə, mədəniyyətinə, musiqisinə etdikləri qası demiyorum.³¹²

Kəndisi də bir millətkeş olan Bahtiyar Vahabzadə'nin yuxarıdakı sözləri şübhəsiz kəndi gözlemlərinə dayanmaqdadır, gerçektir. Çünki kəndisi, "kürsü gölgesində rahat yatanlarla" toylu içində yası gərməyənlərlə³¹³ aynı mecliste və onlarla aynı mücadele içindədir. Çünki bu bəxşsiz mənqurlar yüzündən öncə parça parça toprakları koparılmış, şimdiki Kərabəğ....³¹⁴

Bu tip rehberlər, Hruşov devrinde də kəndi millətinə düşmənlik edib, kəndi millətinin talihini düşünməmiş, yuxarıdan təşəkkürünü qazanmaq üçün pambuk ekiminə yol vermişlər.³¹⁵

su tökü. 'Azərbaycan Kommünist' (1989, N.5) Jurnalında yazdı: 'Mütləq respublikalar arasındakı sərhədlər müvafiq respublikaların qarşılıqlı əlaqəsinə əsasən dəyişdirilə bilər. (Mə. 78) Bəs helə razılıq olmayanda problem necə həll edilə bilər? Bu suala SSRİ Ali Soveti Məcləsinin müzakirəsində verilməli və təkliflər SSRİ Ali Soveti palatalarının birgə iclasında müzakirə olunmalıdır...' (Bu təklifə görə Dağlıq Kərabəğ məsələsində Azərbaycan SSR Ali Sovetinin bütövlükdə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Konstitusiyaya hüququ tapdalanırdı.)

Ş.G.G.Y. s.186-187

311 "Sən işə yalnız və yalnız Gorbaçovun dediklərini etməyə çalışırsan. Gorbaçov burdakı vəziyyəti sənə gəder biləcək. Ona gerçək vəziyyətdən çıxış etməsin, yuxarıdan əmrini yerləş, şərtlərlə uyğunlaşdırmasını demisə də Bahtiyar Vahabzadə, bu zəttəki sadəcə yuxarıya dinləmək kabiliyyəti" der.

Daha sonrakı görüşlərində ona erməni malyasının eməllərini anlatır, "Gorbaçov'un çaldığına oynamağını, xalqın talehələrinə kulək verməsini" istəyir, amma, o bu sözləri keçirməklə yetinir. Vahabzadə Vezirov üçün "uşaq təbiəti, sədəlvoh" sonucuna varır. Böylə bir insanın nəsil olub da hariki illəklərdə diplomatik vəziyyətinə həyret edər. Zaten onun için "Bu adamlar yaşlı artıb, ağıl artmıyıb. Hele də komsovol ağıllıdır." derlərmiş.

Ş.G.G.Y. s.204-205

312 a.e. s.178

313 "Dağıdıb nizamı bəylər bir gündə
Gumdan 'dövlət' adlı dağ ucaltdılar.
Tezə düşən salıb köhnə düşünə
Kürsü kölgəsində rahat yatdılar.
Onlar parıldadı bir gün içinde,
Yası görmədilər toylu içinde
Onları bilmedilər bu güm dağının
Külək gələn kimi dağılması var.
Onları bilmedilər, bu parılaşın
Yanması, sonra da kül olması var."

V. s. 153

314 "...Həm Gorbaçov həm də onun mütl kölesi Vezirov Azərbaycan xalqının bu gəder müvafiq göstərə biləcəyini, ölmədən belə qorunmayacağını, doğma torpağından keçməyəcəyini güman etmirdi. 80 ildə ermənilər bizim rehberlərin 'sehavet' sayəsində bizdən parça-parça topraqları gəpənblər, biz susmuşuq. Onlar ele güman edirdi ki bu dəfə də onlar bize 'ho!' deyən kimi Kərabəğdən el çəkəcəyik. Amma sonra yavaşca anlaşıldı ki, bu millət onların güman etdiyi kölə millət deyil, bu millət canından keçə bilər, amma torpağından yoh! Əslinə gəlsə, millətim bu boyda dövlətinə, fədakarlığına, torpaq yolunda bu gəder əznəkar olacağına heç mən ölmədən indiki inandığım gəder inanmırdım. Amma gəlbimin dərinliyi bir inam gıcıcımı var idi. Həç demə xalqımızın ruhunda 'İşkilal Marsi' yaşayırmış.

"Başlığın yerləri torpaq dəyərək keçmə tanı!
Düşün altındakı minlərlə kəfənsiz yatırı

Ş.G.G.Y. s.205-206

315 "Hruşov devrinde 100 min ton pambuk planı olan ermənilər bundan da imtina etdilər. Çünki onların rehberləri bizim rehberlər kimi millətlərinə genim deyidilər. Onlar çox yaşlı bilirdilər ki, yalnız özünü mənəvən halq el

Eni zehirli fabrikaların, sənayi kuruluşlarının kəndi vatanlarında kurulmasına göz yummuşlar.³¹⁶ İlçələrə kəndilərinə bənzər kətipler təyin etmiş və rus mektepləri açmışlardı.³¹⁷ Bütün bu davranışların ardındakı səbəp də "Moskova'dan gələn nümayəndələrə yaranmaq, kəndini hoş göstərmək"tir. Çünki o zaman "xalqın hörmətini qaytarmaq vəzifələrinə zarar vermez, onlara birşey qaybəttimezdi."

Bahtiyar Vahabzadə, bu durumları için şöyle düşünür: "Moskova'dan gələn konak içində kəndi kəndinə bizim rehberə güler, çünki namuslu adam öz mədəniyyətinə, öz tarixinə, öz şöhrəti və vəzifəsi namına kılınc çəkən adamları sevməz. Öyləsi başqa millətin nümayəndəsi olsa da mədəniyyətinə düşmən kəsilen adamların cəhəliyə güler."³¹⁸

Yabancılar için gülünəcək bu hal, bizim açımızdan isə ağlanılacaq bir haldır. Çünki, "bu çətin zamanda millətin haklarını müdafa edəcək ağıllı adamlar" yoxdur. Nəsil olsun ki, Azərbaycan'da seçim demokratik yollarla yapılmamaktadır.³¹⁹ Məclətkeşləri yuxarıdan təyin edilir, demokrasi, yeniləşmə prensibi sadəcə lafıdır.³²⁰ Lafda olduğu için də "millətlər arasında düşmənlik tohumları səpən ara saçan, hər iki tərəftən də yüzlerce günahsız insanın ölümünə səbəp olan, binlerce adamı öz sıcaq yurdundan yuvasından edən Z. Balayan" gibilər "bugün Azərbaycan'dan Sovet Sosialist Respublikalar ittifaqı xalq deputatı olmuş"tur.³²¹ Halbuki; "Bu çətin zamanda biz xalqımızın haklarını müdafa edəbəcəklər ağıllı adamları, özellikle iktisadiyyatçıları, hukukçuları millətkeşli seçməli və onları yuce məqsətlərin müdafası için merkeze göndərməliydik." deyən Bahtiyar Vahabzadə böylə zamanda ermənilərin kurultaya göndərdiği təmsilçilərlə, kəndilərininkini qarşılaşdırır. "Onlar Ermənistan Sovet Sosialist Respublikaları ilmlər Akademisi Başkanı Ambarsumyanı, universitenin rektörü Ambarsumyanı;

emeyinə əsaslanıb pambığı ekər. Bu məlum heqigatı gərəsən bizim respublikanın rehberləri bilirdilər mi? Bilirdilər amma onlar millətin taleyini harda düşünmüşdülər ki, burda da düşünyədlər Onlar yuxarıdan təşəkkürünü qaytarmaq üçün millətin məhvəinə belə qol çəkərdilər. Nəçə ki çəkərdilər! Və təsadüfi deyil ki, o zaman yazdığım bir şe'ir mi belə var idi: Bir ulduzu bir milləti qurban verən oğlan"

Ş.G.G.Y. s.177

316 "Sovet ittifaqında ən zəhərli və insan həyatına zərər endirən zavodları bizim respublikada tikiblər. Niyə? Rehberlərimizin boşluğundan. Buna razılıq verən rehberlərimiz heç olmasa gecələr yataglarına girdikləri zaman öz vicdanları qarşısında hesab verirlərmi? Sumqayıtda, Gəncədə və Bakıda tikmiş zəhərli zavodları millətimizin təcridi genosidi deyilmi?"

Ş.G.G.Y. s.175

317 "Həmin rehberlərin rayonlara təyin etdikləri özlərinə bənzər kətipler də həmin siyasəti verirdilər. Rayonlara gələn birinci kətiplərin çoxunu ilk işi rayonda Rus mektebi açmaq idi. Çünki yuxarı təbəqəyə mənsub olduğundan övladları Azərbaycan Mektebində oluya bilmezdi. Bu onlar için əskikli sayıldı. (Burada okuyanlar pambığa girməzlər, imtiyazlıdır. "Pambuk toplanmaq səadət" yalnız Ənzərlərə məhsusdur!) Bakıdəki Ali Mekteplərdən yalnız Azərbaycan Fakültələrindəkilər pambığa götürülür. Ama nəzirlərin, vəzifəsi böyük (!) amma sürəklən kiçik rehberlərin... çocukları kəzgin günəşin altında götürüləmez.)

Ş.G.G.Y. s.177

318 a.e.s.178-179

319 "...Bizdə seçki heqigətin demokratik qaydada gətseydi: Azərbaycan xalqı özünə belesini deputat seçərdimi? Unutmayın ki, demokratiya sözü demək və 'krotos' sözlərindən yaranıb, yeni, halq hakimiyyəti. Belə isə bəs həmişə xalqın sözünü deyən Ziya Bunyadov, Əbuləz Əliyev, Əlibar Memmedov, Süleyman Əliyev, Nəcəf Nəcəfov, Y. Səmədoğlu, H. Rzaev və bunları kimi özünü halqa qurban verməyə hazır olanları, gərəsən niyə qayıdanda gəldi? Teəsüf ki bizim səlahiyyət sahibləri helə əsl demokratiyanın, yəni dətinə gəlmənin, aşkarlığın mahiyyətini dərk etməyiblər." (Bizimkiler 50-60; yılları havasında yaşayor, deputatları yuxarıdan təyin ediliyor.)

Ş.G.G.Y. s.187

320 a.e. s.187-188

321 "Bu gəlbərin fitnə fəsadına qarşı çıxan Əlibar Memmedov, Həli Rza hapse atılmış. Z. Balayan, yazdığı bir kitabında (Açağ) Kərabəğ'in Ermənistan'a verilməsini savmışdır."

Ş.G.G.Y. s.184

yazar Süren Ayvazyan'ı sahtekarlık pehlivanı İgityan'ı³²² v.s. gönderir. Azerbaycan ise "Rus dilini bilmeyen inek bakıcılarını, işçileri, bir iki kişi de ağzı laf yapmayan, konuşmaktan çok susmayı beceren ziyalılar" göndermiştir.³²³

İşte bu temsilciler, Ermeni vekiller tarafından Azerbaycan Türküne yapılan hücumların karşısına susmuş ve susmakla keňdilerinin "edepli" olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır.³²⁴

Azerbaycan rehberlerinin iş bilmezliğine de bir başka örnek de Moskova'nın matbuat organlarına Azerbaycan'ı temsil edecek şahısları yerleştirmemiş olmalarıdır. Ya da, kendilerinin "oradaki fırladıkları ortaya dökülmesin diye, onların da ya göreve getirip burada başlarını ezmişler yahut işten kovdurmuşlar.³²⁵

Bu tipten yöneticiler yüzünden millet başsız kalmış, sıfıra dönmüştür.³²⁶ Memleket pusulası olmayan bir gemiye dönmüş, nereye gittiğini bilemez olmuştur.

Yel esdi, terpendi, dindi memleket,
Kompassız gemidir, indi memleket,
Hara getdiyini özü de bilmir.
Lüber ilişmişti, zaman açsa da
Bir addım ireli o gede bilmir.
Sükancı gösterin indi siz mene,
Gelsin dalgaları o, yarabilsin.
Verib sinisini lape döylene
Gemini ireli apara bilsin.
Bir oğul gösterin indi siz mene
Millete hem ata, hem oğul olsun.
Çoh gördük halgını gul edenleri
Elesi gelsin ki, halga gul olsun.
Bele bir namzed gösterin mene
Dolanım başına, dönüm gözüne.³²⁷

322 "Deyilene göre İgityan gurultayda halgımızı 'aşist' adlandıranda bizim deputatlar C. Kerimov'a deyib ki, çih ona cevap ver." (Ama o bizimkilere) "Siz hamunuz gedeceksiniz, amma men burda galacağam. Meni ermenilerin eline vermeyin," Bah, halgın deputatı bele olar! Aferin bu deputat! Men Kerimov'dan küsülmem, onu bu halgın deputatı edenden küsürem."

S.G.G.Y. s.187

323 a.e. s.184

324 "Bizim deputatlar" ermeni deputatları tarafından halgımıza edilen hücumların gabağında susdu ve susmağa da özerlerinin 'edepli' olduğunu sübut etmeye çalışdılar. Heç deme, hele çar hakimiyeti ilerinde, yeni 1906.cı ilde bizim milletvekillerinin bir gismisi de belece susmuş ve bu susmağı o zaman da edeb hesab elemişler. O zaman bu mu'tiliye dözmeyen Celil memmedguluzade 'Molla Nesreddin' jurnalında görün ne yazmışdır: 'Aman gündür biz müsəlman milletini yetmiş iki milletin vekillerinin içinde bılabir etmeyesiniz. Ele reftar etmeyin ki, desinler, bu müsəlmanlar bielede, biheya ve sırtıq millettir. Aman gündür, menim bu nesihetimi nezerde sahlayasınız. Bunun da çaresi heç dinmemekdir. (Molla Nesreddin, 16 İyun 1906) Belı. Mirze Celil neçe ki, demişdi, aradan 83 il keçenden sonra yene de ele olur. Muasir deputatlar da 'edeb gözleyib' dinmediler."

S.G.G.Y. s.184

325 "Ermeniler ise bunun eksini eleddiler. Onlar minlerce, yüzlerce ermeniği tedricen büyük vezifelere getirmişler. Başga cumhuriyetlerin özüne bağlı olan tehsil ocaklarına, herbi diplomatik mektebleri ve diplomatik korpusları ermenilerin İhtiyanna vermiş. Bugün Moskova da ele bir nazirlik ele bir redaksiya, ele bir elimi müessise yohdur ki orda azı bir, ya iki nefer ermeni çalışmasın."

S.G.G.Y. s.179

326 Ü.H.G.s.9

327 a.e. s.10-11

Vahabzade, "Milleti için yanan" "Şuşa'da, Şelli'de, Kerkicahan'da atılan topların gümbür-tüsünü Bakü'deki evinden işitecek;"³²⁸ Meydanlarda verdiği sözleri unutmayacak, kendilerini bulundukları mevkiye getirenleri küçük görmeyecek,³²⁹ yöneticiler ister. Bu sözleri söyleyen de çok uzakları kastetmez. Dün azatlığı bayrak ederek ortaya çıkanlarıdır bu sözleri. Çünkü, azatlık diye ortaya atılanlar bugün ona düşman kesilmiş, yine adaleti kaderden beklemeye başlamışlardır. Tıpkı geçmişte olduğu gibi. Demek ki "Bunlar azatlığı millet için değil kendileri için istemişler"dir. Vazife başına gelince de o vazifenin gerektirdiklerini yapmak, üstlendikleri misyonu yerine getirmektense "Zavallı milleti soymaya" başlamışlardır; Bahtiyar Vahabzade onları da tenkitten geri durmaz ve der ki:

"Azatlıq verildi.... İşler düzeldi.
Gol-ganad açmağa imkan tapdılar.
Talanın yamanca megamı geldi.
Zavallı milleti çalıb çapdılar.

Beyler bu yerde de yaman telesdi,
Gaçınlar çadırdı soyugdan esdi.
Bunlar beyenmeyib beş otaqlını,
On-onbeş otaqlı mülke köçdüler.
Bir yol demediler bes insaf hanı?
Mensebi ağılla deyil, derde bah
Ağılı menseble ölçüb biçdiler.³³⁰

328 Ü.H.G. s.10

329 "Meydanda verilen v'edler, sözler

Zibil gutusuna düşdü kürsüde
Herenin yanında beş altı yaver.
Onlar yaşadılar can güde-güde
Oldu üzlerli günahdan beter.
Tanıya bilmedi millet onları.
O geder qaldılar, hırda gördüler.
Onları yuhan galdıranları
Boynuma alımı ki, öz günahından
İnandım onlara men de bir zaman.
Perde arkasını görmək çox çətin
Hem gəngal yetirir, hem küllü torpaq"
V.s. 152

330 a.e. s.153

c) Dağlık Karabağ Hadiseleri

Karabağ meselesinin kökü çok derinlerdedir ve bu derinliğe akıl ve mantık gözüyle bakmak gerektir diye düşünen Bahtiyar Vahabzâde, hadiselerin mahiyetine inmek gayreti içerisindedir. Bu gayretle ülkesinde olan biten olayları irdeler, perdeleri aralar ve ortaya sürülen senaryoyu gözler önüne serer.³⁵⁸

"Malum olduğu gibi Sovet Sosyalist Respublikalar İttifakı Anayasasına göre müttefik cumhuriyetlerden biri olmakla Azerbaycan SSR öz hukuk ve selahiyetlerinin çok değerli bir bölümünü ittifak ali devlet organlarının ihtiyarına vermiş, bu organlar ise Azerbaycan SSR'nin devlet müstakillliğini, arazi bütünlüğünü ve tehlikesizliğini korumayı kendi üzerine almıştır." Fakat Dağlık Karabağ Hadiselerinin getirdiği nokta ittifak organlarının üzerlerine aldığı vazifeyi yerine getirmediğini açıkça göstermiştir. Azerbaycan ahalisinin haklarını korumak bir yana, onları da ellerinden almaya çalışmışlardır. Hatta Karabağ'daki ordu birlikleri dahi Ermeni milliyetçiliğinin tesirinde davranmışlardır.³⁵⁹

Karabağ'da parti ve devlet organları, iktisadiyatın cumhuriyet tabiliğinden çıkarılması; Azerbaycan SSR'in arazisi ve devlet müstakilliklerinin korunması için hiçbir şey yapılmaması; Rus generali A. Volski'nin başında bulunduğu Hususi İdare Komitesinin kanunsuz faaliyetlerinin önünü alması... Buna rağmen bu komitenin işine devam etmesi,³⁶⁰ Dağlık Karabağ Muhtar Vilâyetinde "Hususi İdare"nin gerçekten ermenilere yönelik hususi tavrı,³⁶¹ SSRİ İç İşleri Bakanlığı'na bağlı ordu birliklerinin tek yanlı, subjektif ve açık-aşkar garazlı davranışı; Dağlık Karabağ'da Azerbaycan Sovyet Sosyalist Respublikası anayasasal hakların Azerbaycan'ın aleyhine olacak şekilde bozulması; hakimiyetin, idarenin Azerilerin elinden alınması şeklindeki uygulamalar Rusların da Ermenilerin de³⁶² niyet ve arzularını göstermektedir. Bu konuda Gorbaçov da Ermeni lobisi de iyi çalışmıştır.³⁶³ Nihayetinde Dağlık Karabağ'da Azerbaycan Cumhuriyetinin kanunları tamamen devre dışı bırakılmıştır.³⁶⁴

358 Ş.G.G.Y. s.215

359 "En dehşetlisi budur ki, Sovet İKP'ini gelecek millî siyaset platformasının Lâyihesi de müttefik respublikaların süverenlik te'minatı baharından bizi te'min ede bilmez. Bu lâyihede ne bu süverenliğin bütün mahiyet ve şartları, ne de onun teminatına zamanet müeyyen edilmiştir. Respublika öz arazisi üzerinde gerçek süveren hugugunu nece ve hansı gaydada heyeta keçire biler? Bu mesele de lâyihede öz eksini tapmamıştır. Hetta 1922 ci ilde ittifak mügavelesi üzere respublikalara verilmiş olan SSRİ'nin terkibinden çıpmağ hugugu lâyiheden götürülmüştür. Halbuki, bu hugugu müttefik respublika süverenliğinin V.I. Lenin tarafından tefdik edilmiş en mühim şartıdır.

(Müttefik cumhuriyetler kendi sınırlarını değiştirme hususunda anlaşmasalar bu meseleyi ittifak organlarının selahiyetle çözüm bulacaklar Biz bu müddeâ ile razılaşa bilmenik." a.e. s.163

360 a.e. s. 167

361 Ermenistan SSR'in süveren Azerbaycan devletinin dahilli işlerine kobudcasına garişmasına, onun esasız erazi iddialarına ne üçün siyasi giymet verilmiş ve onların garişçı alınır? Ne üçün bu barede Azerbaycan SSR hükümeti tarafından SSR ittifakı hükümeti garişında, SSRİ halq deputatları gurultayı ve SSRİ Ali Soveti garişında mesele galdırılmamıştır? Bu meseleler üzre beynelhalg selahiyetli organlar garişında biz ne üçün mesele galdırıyor?

a.y.

362 Ş.G.G.Y. s.167

363 "Sovet İ.K.P. M.K'nın Fevral (1990) plenumunda A. Muttalibov ermenileri dostluğa, garişılığa çağırırken Ermenistan Komünist Partisi Merkezi Komitesinin keçmiş birinci kâtibi Arutyunyan yine de köhne zurnasını çalarak Dağlık Karabağın Merkezi tabe olunmasını te'leb etdi. Eger Gorbaçov meseleni bir defelik keskin gossaydı, beleleri cesaret edib bir daha Karabağ sözünü dillerine getirmezdiler. Görünür, o, özü bunu ister. Bize çohdan me'lumdur ki, başımıza açılan bu oyunlar tekçe balaca bir halğa, ermeni lobisinin işi deyil. Bu işleri başında ermeni mafiyasına is'amet veren, onu güçlü silâhlarla te'chiz eden, hatta açığ-aşına müdâfelasine geçiş her meselede Azerbaycan halqını tekleyen, Gorbaçov özü durur."

a.e. s.219

364 "Dağlık Karabağda hakimiyeti öz başına ele almag cehdini nece giymetlendirirsiniz? Me'lum deyil mi ki güvvede

Esasen "Ermenistan Sovet Sosyalist Cumhuriyetinde uzun yıllardan beri, sürekli Azerbaycanlılara karşı düşmanlık tebliğatı yapmış, onların emlakının talan edilmesi, kendilerinin elleri kolları bağlı bırakılarak Ermenistan'dan kovulması" için ne gerekiyorsa yapılmış (Cinayet; öldürdüklerinin başlarını kesmek veya yakmak), bunlar da cumhuriyet Ali Sovetinde ne müzakere edilmiş, ne siyasi kıymet verilmiş, ne de kınanmıştır.³⁶⁵

Ayrıca bu türden "rezaletler, hayasızlıklar" merkeze bağlı gazetelerde garazlı ve kasıtlı yazılara desteklenmiştir.³⁶⁶

Ermenilerdeki "millî düşmanlık tohumuna" karşılık, Azerilerdeki "beynelmilelci ruh"³⁶⁷ bir araya gelince ortaya çıkan tablo, bugünkü vaziyet herkesin malumudur.

Artık Türkler, bütün Türk Dünyası, "dostluk hançerile yarananıp, o yaranın acısını duymamak yigildiğini" terketmelidir.³⁶⁸

c) 20 Ocak Vahşeti :

20 Ocak vahşeti, aniden ortaya çıkmaz. O geceyi hazırlayan ırılı ufaklı hadiseler, değişik çapta provalar önceki günlerde yaşanmıştır. Önce 13 Ocak'ta Bakü'de birkaç Ermeni ailesine ve Ermeni kilisesine hücum tertip edilmiştir. Bu olayı, daha sonra yaşanacakların bir prologu olarak gören Vahabzâde, bu işin de Azerbaycanlı ermenilerin başının altından çıktığını belirtir.³⁶⁹ Bu olaydan birkaç gün evvel de güya Ermeni tecavüzünden korunmak için Vezirov'un kanunsuz yollarla silâh verileceğini söylemesi kıskırtıcı bir rol oynamıştır.³⁷⁰ Asıl amaç ordunun Bakü'ye müdahalesini sağlamak, halkın millî demokratik hareketini boğmaktır.

olan cinayet ganun vericiliğine göre hakimiyeti ele keçirmek meğsedi ile üç-süged düzeltme hususi tehlikeli en ağır devleti cinayet vetene heyanat kimi giymetlendirilir. Beledirse, ne üçün üzden irag "millî suranın" teşkilatları me's'uliyete celb edilmişler. Dağlık Karabağ'da Azerbaycan Sovet Sosyalist Respublikasının ganunları artıg öz giyvnesini bütövlüde itirmemişmi?

Ş.G.G.Y. s.167-168

365 a.e.s.168

366 a.e. s.226

367 a.y.

368 Bahtiyar Vahabzâde bu konuyla ilgili olarak, Vatanperver, gazeteci yazar Ömer Faig Nemenzâde'nin su sözlerini örnek verir: "Bizde bizim hasiyetimizde özgelele olan dostluğun devamı üçün, özümüzün menleatımız, özümüzün tehlikede olduğunu düşünmemek adeti var, hem de çohdan var. Bu hasiyet yalnız tek tek kişilerin beyinlerinde deyil, milletimizin ruhunda, içtimai ehlagımızda köklenmiş, möhkemlenmiştir. Dostluğ hançeri ile yarananmağ ve o yaranın acısını duymamağ igidini bizde çohdan millî ehlag verini tutmuşdur. İşde bu yaman adet ve hasiyetimizin zeri bugün ele artmış, dostluğ yolu ile millî menleatımıza endirilen bal-tanın acısı bugün ele şiddetlenmiştir ki, artık onu duymamağ, anlamamağ, aşkar bizim gabiğımızdır, guru cahilliymizi bildirir.

Vahitir ki, biz de bu hegigetleri gariş yaşamamağ layış olduğumuzu, milletimizin şerefini korgaş ile yoh, emellerimizle komeyimizle göstereki!

Ş.G.G.Y. s.166

369 Bu işlerin kökü çoh derindedir. Bu derinliğe adı gözle deyil, ağıl ve mentig gözü ile bahmag vacibdir. Eks teğdirde hadiselerin mahiyetinde duran meğsedi görmek mümkün deyil. Yanvann 13.de Bakü'de bir nece ermeni ailesine ve ermeni kilisesine hücum evvelceden tertip edilmiş senai esasında hazırlanmışdır. Bu senarinin mahiyetini başa düşmeyen be'zi beynigaralı cavanlanımız sehve yol verdiler. Men bunu eşkende hönkür hönkür ağıladım. Birinci, ona göre ki, günahsız adamlara el galdırmağ gan tökmeç heç bir ganuna sığışmayan, insanlığdan kenar harekettir. Men bir Azerbaycanlı kimi kimise litvasına uyub bu cinayeti töreden öz hem veterenlerime, dogmalanım olsa bele tökdükleri gariş bağışlamaram. Kilseni yandırmamağ gelince, bu bağışlanılmaz cinayettir. Hansı dine mensup olursa, dini mabet müğeddes sayılmalı ve tohunulmamalı. Çünkü kilise de mesic kimi allah evidir. (Onlara el kaldıran cahil, nadandır.) (İkinci ağılama sebebi de bu kanlı hadiselerin, cinayetin neyinse prologu olduğunu hissetmiş olmasadır.)

Ş.G.G.Y. s.215

370 "...Bu ehvalatdan bir neçe gün evvel Azadlıq meydanındaki mitingde ermeni tecavüzünden gorummağ üçün Vezirov'un geyri-ganuni yollarla silâh düzletmeğe icaze verdiğini demişdiler. Men bu heberi eşkende evvelce tecc-

Bahtiyar Vahabzadə Azərbaycan'ı 20 Ocak hadiselerine getiren sebepleri kendi gözlemleriyle ve yaşadıklarıyla içiçe anlatır:

"1990 yılının 16 Ocak'tıydı. Akşam vakti evin önünde yükselen 'Allahü ekber' sesine balkona çıktım. Son yirmi yılda abidelerimizi ayakta tutma idaresine çevrilmiş bize komşu olan mescidin minaresine 5-6 gencin çıktığını gördüm. Onların elinde millî cumhuriyetimizin üç renkli bayrağı dalgalandı. Bu gençler minarenin tepesine atamıy Mehmet Emin Resulzadənin kaldırdığı bayrağı dikip, oradan Allahüekber diye haykurmaya başladılar. Onlar 20-25 yaşlarındaydı. İlahi, bu üç renkli bayrağımızın mukaddesliğini onlar nereden biliyordu? Onlara bu dersi kim vermişti? 'Allahüekber' yüreğinde sık sık tekrar edenlerin dilini kestikleri zaman dünyaya gelmiş bu gençler bu mukaddes sözün sırrını ve gücünü nereden biliyordu? Hiç deme kulaklarının işitmediği, dillerinin demediği gözlerinin görmediği üç renkli bayrak, Mehmet Emin'in ruhu ve Allahüekber nidası onların kan hafızasında yaşıyor onları gizli bir ateş ile içiçiden tutuşturuyormuş. Bu ilahi sır nasıl hayret etmeyesin.

*Ruhumun senden ilahi, budur ancak emeli
Deymesin ma'bedimin göğsüne namahrem eli
Bu ezanlar ki şahadetleri dinin temeli
Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli!
Amin...*³⁷¹

Bahtiyar Vahabzadə, milletin bugünden geleceğe giden³⁷² yolu tayin edebilmesi için "kublesini tanıması" gerektiğine inanır. Bu konudaki fikirlerini gerek çevresinde, gerekse milletvekilliği mevkiinde de belirtmekten kaçınmaz.

Bu arada, milletvekilleri birinci kurultayı yeni bir tedbir alır: Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti'ndeki gerçek vaziyeti sanki biliniyor gibi, öğrenmek için bir komisyon kurur. Karabağ'da yaşananlarla ilgili olarak Azerbaycan milletvekilleri milletin temsilcisi gibi vurmak bir yana, orada müdafayı da başaramamışlar. Sonra bu komisyon gerçekleri öğrenmek istiyordusa Ermenistan'a gittikleri gibi Azerbaycan'a da gelmeliydi. Bu konuda milletin ve

cüblendim. Sonra... Bunun neyese hazır olduğu başa düşmü. Çünkü men de bir çöhlü kim Vezirovun hansı yuvanın gusu olduğunu çok iyi bilirdim. Onu da bilirdim ki, bizim silah düzeltmeyi heç bir imkanımız yokdur. Bu havaya atılmış bir sözdür. Bu sözün mahiyetine getmeyen, onu derk etmeyen boşboğazlarımız da çöhdür. Men bu hegigeti başa düşmüsdüm ki, ordunun Bakıya basını üçün resmi organlar tarafından ikinci ve üçüncü zemin yaradılar. Elbette, bütün bunlar artıq real bir güveye çeviren ve halqın mehebbetini kazanan Azerbaycan Halq cehbesini, halqın millî demokratik hareketini boğmaq üçün hazır kıl...."

Ş.G.G.Y. s.215-216

371 a.e. s.206-207

372 "Çoh geribe bir zamanda yaşayıq. 70 ilde öyrəşdirmiş adətlər, verişlər, gəydərlər gözərlirmiz öndündə dağlır yeniləri ilə evəz olunur: Resmî kürsülərdən həyatın umumi ahanından partıyanın geri gəldiyini deyir, günləri, həftələri tətil elan edib tələblər irəli sürdük. (Siyasi bütrə üyləri, riyaset həyətində değıl parterde-locə-deputatların içində görülmüşümsü-qurultayda-ama şəhər meydanlarında görülmüyörlər)... Çəhrizimüz boyu tənqid etdiyimiz müstəqil millî cumhuriyyətimizin üç rəngli müğəddəs bayrağı altında nitg söyləyirik... Bütün bunlar isə bizdə təəccüb və heyret oyadır. Halbuki bütün bunlar dünya üçün çoh adı üstünlüklərdir. Amma neyləyəsən ki uzun illər fikir və düşüncələrimizə gəlir vuran totalitar sistem bizi en adı üstünlüklərdən məhrum etmişdi.

(Bunlara rağmen bu keçmiş dönməndə söz canbazlığı ilə məşgultiz. "Eməllimiz sözümtizdən geri gəlir. "Səsimizi duyuramıyoz, dünya içtimaiyyətinə. Hələ öz yagımızda gəvirlurük. Çünkü bizim millətvekillərinin siyasi seviyyəsi qurultayın seviyyəsindən çoh aşağıdır. Qurultayda da səsimiz gür çıkmıyoz. Bizim millî konsepsiyamız və millî programımız yoxdur.) Bu gündən sabahına bəha bilməyən, indisindən geleceyinə geden yolu tayin etməyən, hara və ne üçün gedəcəyini bilməyən, bir sözle giblesini tanımayan millət həmişə döyüşməyə məhkumdur. Biz birinci növbədə bu həqda düşünməliyik."

Ş.G.G.Y. s.207

killeri uyarıcı olamıdı və bu toprağın sahiplerinin fikri alınmıdı. Vahabzadə "Bizim toprağımızın talihini niyə bu komisyona havale edildi? Yoksa, onları bu tarix ilgilendirmiyor mu?" şeklinde itiraz sesini yükseltir. Çünkü bu komisyonun yaptığı bağımsız bir devletin iç işlerine kaşmak, topraklarının talihini belirlemeye kalkışmaktır aynı zamanda.³⁷³

Önceki yıl da Dağlık Karabağ'da "hususî idare" usulü oluşturulmuş, Azerilerden hiç itiraz gelmemişti. Ermeni, üstünlük kendinde olduğu halde saldırganlığını sürdürmekte kararlıydı.³⁷⁴ Tabii arkaalarında Rusya'nın kocaman desteği vardı. Rusya'nın ermenilere desteğinin en bariz ve en kanlı "kanlı şenbe gecesinde yaşananlardı.

aa) Kanlı Cumartesi Gecesi :

Adaletin de hakikatin de bulunmadığı, zulmün zalim eliyle hakka boğduğu tunc zırhlı tankların haktan anlamaksızın hakikati yalanlarla köşeye sıkıştırdığı³⁷⁵ o kanlı gecenin mesulü olan Ruslar, dünya içtimaiyyetinin fikrini azdırmak ve türettiği cinayetlere hak kazandırmak için uydurmuşlardı ki: "Rus ordusu güya, Bakü'deki ermenileri müdafaaya gelmiştir." Yalan! Çünkü ocak ayının 19'unda (1990), Sovyet ordusu Bakü'ye girdiğinde, Bakü'de bir tek kişi dahi olsun ermeni kalmamıştır. İkincisi, eğer hakikaten Sovyet ordusu Bakü'ye Ermenileri müdafa maksadıyla dahil olmuşduysa, peki o zaman bundan bir yıl evvel ermeniler 200 bine yakın azerbaycanlıyı Ermenistan'dan döve döve ve kana boyaya boyaya kovduğunda aynı ordu niye Erivan'a dahil olup Azerbaycanlıları müdafa etmemiştir?³⁷⁶

"Haramilerin" Bakü'ye "bulut" gibi doluğu günahsız vatan evlatlarının yarımsız kalıp "avcı"ya "avlandı";³⁷⁷ o "katliam günü"nü³⁷⁸ yaşıyan, yaşadıklarını anlatma ihtiyacı duyan Bahtiyar Vahabzadə hücrıklarla yazdığı "Şehitler" Poeminde o geceyi şöyle mısralaştıır:

*Kime deyim derdimi?
Gesbkar namerdemi?
Yetmiş ilin derd-gemi
Gözden ahı o gece
Analar amanından*

373 Ş.G.G.Y. s.207-208

374 "Keçen il Dağlık Karabağ'da hususî idare usulü yarandı. Biz buna itiraz etmedik. Başımız aşağı salıb emre tabe olduğ (İtiraz Azerilerin etmesi gerekirken ermeniler eder, doğma topraklarında hüküm yürütmeyen Azerbaycan idi. Bütün selahiyet merkezi nazirliklerdedir.) Bir sözle, Azerbaycan toprağı tam merkezin ve Ermenistanın tabeliyine verilmişdir. (Ermeni de bu üstünlük olduğu halde itiraz eder, miltirler vapar. Azerbaycan ise guzu kını oturur. Merkezi gazeteler de yeniden başlanan hadiselerde çahnaşmalara sebep olan kim? Karabağda yeniden te'viller başladı. İdare ve müesseseler de işler durdu. Gazeteler sadece bu bilgileri verince okuyucular da həqsizlığa uğrayanlar Azerbaycan olduğu için bu işleri onlar yapır sandı.) Göresən aşkarlıq budur mu? Niye merkezi mətbuat hegigeti tam aydınlığı ilə yazmır? Niye yazmır ki bu "oyunda" hücumda olan kındır, müdafiədə olan kim? Hegigetin bu şekilde gizlədilməsində məqsəd nədir göresən?"

Ş.G.G.Y. s.188

375 N.H. s.190-191

376 Dünya içtimaiyyətinin fikrini azdırmak və törətdiyi cinayətlərə haqq gəzdirmək üçün Moskova'nın rəsmi dərələri belə bir şayə uydurdular ki, Rus ordusu güya Bakıdakı ermeniləri müdafiəyə gəlmiş Yalan, ağ yalan! Çünkü yanvar ayının 19'da (1990) Sovet Ordusu Bakıya daxil olanda Bakıda bir nefer de olsun ermeni kalmamışdı. İkincisi, eğer hegigeten Sovet Ordusu Bakıya ermeniləri müdafiə məqsədilə daxil olmuşdusa bəs onda bundan 1 il evvel ermenilər iki yüzminə yaxın azerbaycanlıları Ermenistandan döyə döyə, gənəmə gəltirən ələyə ələyə gəvənə həmin ordu niyə Yerevana daxil olub azerbaycanlıları müdafiə etməmişdi? Suallar çoxdur, bu cinayəti törədənler mənəm milletin verdiyi sualları heç birinə cavab verə bilməz. Bu sualları cavabı üçün mən dünyadan ədalət məhkəməsi tələb edirəm.

Ş.G.G.Y. s.272-273

377 N.H. s.221

378 N.H. s.229

Sineler oldu şan-şan.
Şehidlerin ganından,
Şimşek çahdı o gece

Gara geydi bu Veten,
Yoh hayına bir yeten.
Heyatâ hamileyken,
Ölüm doğdu o gece

Ne deyek bu vehşete,
Bu zülme, bu dehşete
Allah bu müsibete
Nece bahdı o gece³⁷⁹

Vahabzâde, "Şenbe Gecesine Geden Yol" eserinde de Azərbaycan'ın bu hale gelişine kadar olanları, o kanlı geceyi sebep ve sonuçlarıyla izah eder. "O kanlı cumartesi gecesinde kalplerine çekilen dağın sızılısının bundan sonra yüzyıllarca da devam edeceğini ve çektikleri bütün azap ve zilletin daima hatırlanacağını, takvimlerinde 20 Ocak tarihinin kara harflerle yazılarak gelecek nesillere bugünün anlamının kavratılıp, tarih boyu katillerine lânet okunacağını" söyler³⁸⁰ Çünkü bu tahkir, bu kast, bu dert" çekilecek ve tahammül edilecek türden değildir.³⁸¹

Bu dert bütün milletin üreyinde göyerdı,
Heç kes bilmir ne teher, nece udsun bu derdi
Bu gün hecalet çekir, hamı güçsüzlüyünden,
Heç kes boylano bilmir geleceye bugünden
Çekilmezdir, çekilmez bu ağrının sigleti
Elacsız güçsüzlüyün, töhmetsiz hecaleti!
Hem dünən hem bu gün də
Biz günahkar olmuşuq, günahkarın önünde
Hani o güdretimiz
Günahsız gurbanların töhmetine dözek biz?
Gahmarımız olmadı ne arhada ne önde,
Hamı hecalet çekir
Ganları batırılmış şehidlerin önünde³⁸²
Bakı'nın sokaklarından milletin kızıl kanı su gibi akmıştır. Sokaklar âdetâ kanla yıkan-

379 N.H. s.191

380 S.G.G.Y. s.213-214

381 Bu tehgire, bu gesde dözmek çetin, çoh çetin!
Üreyinde dert hopub balası ölenlerin
İçdikleri zeherdır, yedikleri dert, aman!
Bütün millet keyleşib derdin ağırlığından.
Hamı ayag üstünde yuhıduur ele bil.
Bu dert derdli dünyada çekilesi dert deyil!

N.H. s.211

382 a.e. s.212

mıştır. Aynı zamanda Celiat Rusya da kanla lekelenmiştir.³⁸³ Halbuki tunç zırhlı tanklardaki soldatların nefretle, gazapla, kinle bakarak katlettiği³⁸⁴ Azerbaycanlı Türkler daha dün. orduda Ruslara "bir arka, bir gardaş gibi" "Onun düşmanıyla döğüşmemiş midir?³⁸⁵ II. Cihan Harbinde Almanlara karşı Ruslarla beraber savaşan ölen, hatta Bahtiyar Vahabzade'nin "416" Pomesına konu olan "şehitler" çok tez unutulmuştur:

Dünen Rusiya üçün canverenlerin
Şehid düşenlerin şehid övladı!
Efsus! Eyni olur şehidin adı!
O şehid, bu şehid!
Sen bir işe bah!
O neyin uğrunda, bu neyin ancag!
O şenbe gecesi, o mel'un gece!
Birden üze çıldı bu ferg gör nece?
Bir soldat bağırdı-Beledir gayda
Evez ödemekde er oğul erem.
Atan şehid oldu menim yolumda
Men senin özünü şehid eylerem!³⁸⁶

O gece, "Rus ordusu yalnız sokaklardaki, dinç insanlara değil, hem de evlerin pencere-lerinden içeri ateş açmış; yaralıları kurtarmak isteyen şefkat bacılarına, hekimlere, hastane-

383 Ertesi Bakının küçelerinden
Yudular milletin gızl ganını
Yuyabilecek mi o celled gören
Ganla lekelenmiş öz vicdanını
Gecenin yansı her yan gan-gada,
Gırmızı güllerle uçur havada
Özünü itirmir adamlar yene,
Yetirir özünü haya -haraya

N.H. s. 191

384 Tanklar keçir küçeden tanklar zirehli tanklar
Tankların üstündeki soldatların gözünde
Bize nifret odu var.
Onlar vicdanı atıb, insafı da danblar
Telke silahla deyil, onlar bize gezeble,
Kinle silahdanblar
Bu seherde her şeye onlar sahibdir bu gün
İstediyi eyvana pencereye kapiya
atır, ölen goy ölsün

N.H. s.218

385 Geribe tezdalar içindeyik biz,
İndi anlamışuq; kimlik, neyik biz
Dünen bizimkiler hemen orduda
Belke kor taleyin hökmüdü bu da?
Ruslara bir arha bir gardaş kimi,
Onun düşmeniyle döyüşmedimi?
Aradan ne keçdi?
Ne oldu ona?
Dünenki yaşlıq unuduldu mu?
Dünen arhasında dağ olduquna
Bugün birdenbire düşman oldumu?
N.H. s.189

386 a.e. s.190

deki yaralılara kastetmiş; yardım eli uzatanları da öldürmüştür. Böylece milletlerarası, bütün insani normları bozmuşlardır.³⁸⁷ O gece bir yandan arabalarda, bir yandan omuzlarda yaralılar hastaneye taşınırken kurşunların vıyılması ortalığı inletmektedir. "Amansız Rus askerleri "hastanenin ışığını da keser, hekimler mum ışığında ameliyat yapmak zorunda kalır.³⁸⁸ Rus askerleri körpe balalara da³⁸⁹ yaşlı ninelere de, önlere çıkan silahsız kişilere de ateş ederler.³⁹⁰ Dünyanın hiçbir yerinde, en dehşetli muharebelerde bile yardım arabalarına, ambulanslara ateş açan bir azgınlık görülmemiş iken "ne kadar çocuk, kadın, yaşlı, hekim, tıp bacıları varsa hepsi bu vahşiliğin kurbanı olmuştur.³⁹¹

*Silahıyla silahsız! Kim kime teslim idi?
Bu silahsız bendeler birce gülle atdımı?*

Bir günaha batdı mı?

Gırıp tökdü kim kimi?

Silahıyla silahsız döyüşe bilirdimi?

Tankların gabağına onlar bele çıldılar.

Polad sinelerini lülelerin ağzına,

Serhed kimi sıhdılar.

Onlar güman etmedi zalim bele çıldıra,

Silahsızın üstüne silahlı el galdıra

Bizim bu şehidlerin sadelövh gümanlığı

Oldu gehremanlığı!³⁹²

Bütün bu vahşiliğin sebebinin ne olduğu üzerinde kafa yoran Bahtiyar Vahabzade bu sorunun cevabını şöyle açıklar :

387 S.G.G.Y. s.272

388 N.H. s.192

389 On üç yaşlı körpe bala

Yazık anan nece dözsün

Bu kedere, bu melala?

Mezarının baş ucunda kıldan da var

Bu gün layla çalmasıyken sen kıldana

N.H. s.216

Kim kuldaya gülle atar?

Atan oldu

İnsanlığı, merhameti,

Edaleti hegiyeti

Bir gereze satan oldu

N.H. s.217

390 Dözmeyib gatilin keshakesine

İlahim çöle çıldı gülle sesine

Gördü gırhagırdı, gördü vurhavur,

Tanklar adamların üstüne cumur,

Bağırdı-Soldatlar, neyleyirsiniz,

Ahı bunlar ile siz de birsiniz.

Ahı bu adamlar silahsızdılar

Soldatlar daha da çoşub güzdılar,

...Bu söder ilhamın son sözlü oldu,

Ona da bir gülle... o da vuruldu,

(Karısı Ferize, o gece sabaha kadar ilham'ı bekler. Ölümün hayata haberi gelince öcağı söyner; canına kast-

eder.)

391 S.G.G.Y. s.217

392 N.H. s.227

".....Yeniden kurmadan sonra uyanan milli azatlık hareketini boğmak, halkın demokratik ruhunu susturmak ve bununla da Rus imparatorluğunu koruyup saklamak! Eğer yeniden kurma bundan ibaretirse, ben buna lânet okuyorum. Bir şair, gözleriyle gördüğü bu dehşetlere nasıl tahammül edebilirdi?

Milli azatlık dalgasının halklar arasında milli çekişmelere yol açtığı bunun kendi milletine çok pahalıya mal olduğunu söyleyen Bahtiyar Vahabzade hadiseleri "Gorbaçov'un ilan ettiği yeni tefekkürün ve demokrasinin meyvesi" olarak da değerlendirir.³⁹³ Tabii çok acı meyve belki Pamuk Prenses masalındaki zehirli meyve...

Bahtiyar Vahabzade hukuk devletinin bahsettigi hukuka isyanını "Şehitler Poeminde şöyle dile getirir :

*Olmayan bir günahı gan ile yumag üçün,
Bizim hugugumuzu bizden gorumag üçün
Ganımızın günahsız tökülmesi hagg imiş?*

Zorlunun ellerile haglının gollarının

Bükülmesi hagg imiş?

Mentige bah, ay allah

Ganımızı tökene bundan sonra yine de

Biz inanag ay allah?

Budur mu yarattığı teze hugugi devlet?

Budurmu ve'd etdiyi müstegillik, seadet?

Bes bu ganunsuzluğun harası ganun oldu?

Gatig dönüb süd oldu, evvel dönüb son oldu?

Bu hugugi devletin bize behş elediği,

Huguguymuş, bilmedik

Hugugi devletdeki hugug buymuş bilmedik³⁹⁴

Azerbaycan Türkü, iki yüz yıla yakın bir zaman "kızıl petrol" ile "kızıl kan" verdikleri Rus'un kulu, hizmetçisi olmuş, onun için çalışmış, canını, kanını, petrolünü, pamuğunu, mahsullünü vermiş fakat, toprağının bütünlüğünü korumak isteyince olanlar olmuş; "Çiçeği burunda yeni yetmeler vatanını korumak isteyen civan gençler, gelinler,³⁹⁵ göz kırpmadan kurşunlanmıştır. Bu kansızlık, bu vicdansızlık hangi ülkede mümkündür?³⁹⁶ Bahtiyar Vahab-

393 ".....Milli azadlık dalgası haliglar arasında milli çekişmelere getirib çahardı ki, bu da elelhüsüs benim halığma ceh baha başa geldi. Halığın günahsız ganı töküldü. Ermenilerin uydurduğu esasız "Garabag Problem" halığını ganına gelten eledi. Sovet ordusu Konstitüsüya hugugumuzu pozarag kağız üzerinde "suveren" e'lan edilmiş respublikamıa gelleten dahil oldu, günahsız gocaları ve körpeleri tankların altında ezdi. Bu da Gorbaçov'un e'lan etdiyi yeni tefekkürün ve 'demokratiya'nın behresi!

S.G.G.Y. s.277

394 N.H. s.227-228

395 Yanvarın 19. da gece saat 12 de en müasir silahlarla silahlanmış ordu Bakıya dahil olub yalın elle torpağın müdafiye etmek isteyen oğullarımıza, kızlarımızı gana beledi. İki yüz ile vahin bir müddetde torpağımızdan sorup apardıkları gız nefle beraber gız ganımıza da tökdüler. Ne idi çiçeği burunda ölen yeni yetmelerimizin, torpağımızın bütünlüğünü korumag isteyen cavanlarımızın, gız gelinlerimizin günü? Veten toprağını sevmek onu gorumag istemek haçandan günah hesab olunmuştur? Şehit olan bu gençlerin ata ve babaların meger 40-45 il bundan evvel Rus torpağı yolunda öz canlarından kecmemişdimi? Ata babaların o zaman size gösterdişi o hidmetin fedakarlığın cavabını belemi gaytararlar, ey nankorlar? 200 ildir men benim gulun oldum, nökerin oldum, gün çahandan gün batana geder benim için eleşdim, sene canım ve ganım bahasına nelt verdim, pambığ verdim, tahl verdim, özüm becerdiyim mehslu özüm hesret galdım sene gönderdim. Sen benim hesabıma dünyanı en güdretili dövletti oldun, indil bu indil benim vahşiliğannın evezi? Biz bu sitemi götürdük, Allah götürmesin!

S.G.G.Y. s.211-212

396 Bu gansızlık, bu vicdansızlık hanı ülkede mümkündür? Fevralın 8 de (1990 il) "Azadlıq" radiosı Münhendin

zâde bu sırada bu yeniden kurma devrinde" yaşanan vahşeti görünce, Stalin dönemini hatırlar ve ister istemez düşünür? "Acaba Stalin ölmedi mi?" diye Halbuki Stalin ölmüştür, fakat Stalinçilik yaşamaktadır.

Gorhar ilan vuran ala çatıdan
Bizim gözümüzü püleyib felék
Gorhudub bizi bu dövrän.
Stalin ölmeyib yaşayır demek!

Bizden üz dönderib sanki felek de
Yalan cövlan edir, bes hanı gerçek?
Sudug...
Sözümüz galır ürekle
Stalin ölmeyip yaşayır demek³⁹⁷

Azerbaycan'da döktüğü kanda kendini haklı gösterme çabasında olan Rusya, "yağdırdığı kurşun yağmuru azmış gibi, kurşundan bin defa dehşetli olan yalan ve iftira kurşunları ile kalp dağlamaya devam etmiştir.³⁹⁸ Karlı cinayetlere hak kazandırmak için ordu en çirkin işlere el atmış: Yatakhanelerden azerbaycanlı talebeleri götürüp, ellerine kurşunsuz silahlar vermiş damınları üstüne çıkmış. Sonra da fotoğraflarını çekmişler ki, dünyaya ispat etsinler : "Ordu savunmasız halka karşı değil, silahlı düşmanlara karşı vuruşmuş."³⁹⁹

"Komşuyu akrabadan yakın, dostu kardeşten aziz tutan", adaletin ve hakikatin müdafi-cısı olan Azerbaycan Türklerine⁴⁰⁰ karşı takınılan bu vahşi, hayasızca tavır, ve gerçekleştiren kurgunla da doymayan Ruslar onlara "şer atmakta" devam ederler.⁴⁰¹ Güya Azerbay-

heber verdi ki, yaralanan müallesi için Fransa'dan Moskova'ya 50 ton tıbbi levazimat gönderilmiş, merkez ise onu Bakıya çatdırmak istemiş... Niye? Bes Ermenistandaki zelzeleden sonra harici ölkelerden dermanla beraber gönderilmiş silahları niye büyük memnuniyetle Yerevana çatdırıldılar? Bu ayrı seçkine demektir?Özüni yaraladığın bedbehtlerin müalcesine el uzatmadığın bir yana, bes haricin uzatdığı eli niye geri gayıtırırsın?

Ş.G.G.Y. s.215

397 N.H. s.209

398 Töredilmiş ganlı cinayet bir yana, bizi yandıran budur ki, son illerde demokrtariya bayrağı kaldıran ve bu bayrağı dünyaya öz terefine çekmek isteyen, dünya içtimalyetini almadan bu ölkə öz cinayetine Azerbaycanda tökdüyü gana. haqq kazandırmak için bizim üstümüze böhtan yağdırdırmagla meşguldür. Ele bil üstümüze yağdırdığı gülle yağmuru azmış, güllüden min defe dehşetli olan yalan ve böhtan gülleleri ile indi de gelibinizi dağıtır. Amma bu yalanın içinde özleri de bağlamış itmişler. Harici işler naziri Şevərnadze ordunun Bakıda yaşayan ermenileri müdafiə meşguli ile göndərdiyini deyir, müdafiə naziri Yazov eynt cinayeti başqa sebeble izah ederek "Ağzınlaşmış halq cəbhəsi hərəkatını" yatırmağa gəldiklərini bildirir. Gorbaçov ise "İslam respublikası" yaratmaq niyyətində olduğumuzu bildirerek, ordunun bu niyyətin qarşısını almaq üçün yeridildiyini göstərir. En doğrusunu Yazov demiş. Ordu Azerbaycandakı demokratik hərəkatı boğmaya gəlmişdir. Amma niyyəti gerçəkləşməmiş. Halkın kalbində bağ galdıran milli azatlıq duyğusunu boğmaq mümkün deyildi.

Ş.G.G.Y. s.216

399 (Hadisədən sonra birkaç gün askerlər biribiriylə atmış) "Salyan kazarmasının" askerlərinə millki paltar geydirib onları kazarmasının qarşısındakı binaların üstünə çıkmış, barırsuz, boş gillərlə sabaha kadar atışma təşkil etmişlər. Aynı binalarda yaşayanlar, atışma səsinəndən yatamamış, ama səhə baxmışlar ki ne ölən var, ne yaralanan. Ama boş gillərlə yerə səpmiş.

Ş.G.G.Y. s.217

400 a.e. s.226

401 "...Övədamızı girdilər... Heç olmasa bundan sonra çib gedələr... Yohl Bu heyasızlar hele üstəlik bız şer de atırlar. Həstəhanələrə soxulur, həkimləri gorhudurlar. Səməşko adına şəhər həstəhanasının həkimli Füzue hanım deyir: "Güllərlərin gana boyadıq adamları ele hey həstəhanaya daşıyırdılar. Cəməatın hamısı, həttə uşaqlar ahışıb gəlir, gən vermək üçün növbəyə dururdular. Yaralananlar arasında 13-16 yaşında uşaqlar, yeni yetmələr də vardı. Həstəhananın həyyəti, yolları gülləylə tutulur, gən vermək istəyənlər yanımıza burahılırdı. Esgerlər işğalımızı da söndürdü. Həkimlər şam işığında operasiya etməyə mecbur oldu."

a.e. s.214 - 215

can'da İslam Cumhuriyeti" konulmak isteniyormuş ve Karabağ'ın talihli için yapılan mübare-zedeki asıl amaç da bu imiş⁴⁰²

Ölüm karşısında baş eymeyen derde dayanıklı. Öz derdini özü çeken, iradesi ve gururu her beladan güçlü olan milletine sabırlar dileyen Bahtiyar Vahabzade ona bir "ağ saggal" gi-bi yatıştırıcı öğütler verir; kendine güven hissini aşlamaya çalışır.⁴⁰³ Aynı zamanda "bu ağır günlerde" millete destek olan, memleketinde yaşayan diğer unsurlara da teşekkür eder.⁴⁰⁴

Bahtiyar Vahabzade gerek gerçek hayattaki uygulamalarıyla, gerekse şiirleriyle millete bu yaşananlardan çıkarılması gereken dersi kavratmaya çalışır. Adeta, bu dersi almak iste-meyenlerin kafalarına vururcasına, birçok şiirinde bu konuyu işler. Halkların beraberliğinin kağıt üzerinde kuru bir sözden ibaret olduğunu, Türkün Türkten başka dostunun olamaya-cağını söylemiştir.⁴⁰⁵ Bütün günah Türk olmaktadır.

O torpag istedi senden bir qarış
Niye telebkərn hətrinə deydim?
Onun isteyiylə dedim, sen barış,
Sənsə terezinin gözünü eydin.

Budur günahın

Bu ganlı çekişə düşəndən beri,
Bir dem ayağını goymadın geri
Səndə necəsinin gəninin tökdün

Ermeni gıranda sizinkileri

Budur günahın!

Mən sənin gənini tökdüyüm zaman,

402 "Revayətlər gəzir ki, güya biz burada İslam Respublikası yaratmaq istəmişik. Yalandır! Azərbaycan halqının üreindən belə bir fikir keçməyib. Biz yalnız və yalnız öz torpağımızın, elimizdən çıxmada olan Karabağın taleyi baredə düşünmüşük və bunun uğrunda mübarizə aparmış. Mübarizəmiz zəif olub. Çünki rəhbərlərimiz halqa el-ələ verib işləməyi bacarmadı. Ümid vana ki, yeni rəhbərlik halqdan ayrı düşməyəcək, halqa el-ələ verib işləyəcək."

Ş.G.G.Y. s.226

403 "Mənə inanın, eger bu ağır günlərdə səbirli olmasaq esəblərimiz cilovlamasaq, özümüzü ele almasaq, halqımızda daha böyük belalar üz verər. İndi üstümüze şər atırlar, böhtan yağdırırlar. Atalar özünü böhtandan, şərdən gözə-deyiblər. Söylə yayırlar ki, güya biz başqa millətlərin nümayəndələrini, hüsusen rusları gözüm çıxdıya salmış. Ağ yalandır! Tarih şahididir ki, biz həmişə gənşunu gohumdan yahan saymış, dostu gərdaşdan əziz tutmuş. Bakıya nahag yere beynəlmiləl şəhər deməyiblər. Beynəlmiləclilik, bizim gənımızdər, bizim təbiətimizdədir gənımızda canımızdər. Allah özü bilir ki, biz rus halqına qarşı deyilik. Biz ədalətin və heqigətin müdafiəsindəyik. Düzgün olmayan siyasətin aleyhinə qınsın"

a.e. s.225-226

404 "Bu ağır günlərdə halqımızda həm rə'y olan, respublikamızda yaşayan gürcü, rus, talış, udin, yehudi, lezgi, lahuc və başqa halqlar nümayəndələrinə halqımızın adından dərin minnətdarlığımızı bildirirəm. Ona görə ki, bu dər megəmdə onları bizim səsimizə səs verib heqigət uğrunda mübarizəmizdə bizə dəyər olublar."

a.e. s.162

405 "Anladığ, halqların bərabərliyi.
Kağız üzərində bir guru sözü
Bu gəldən sonra bildik çox şey
Bizim günahımız Türkiyəmizmiş
Milletlərin dostluğu! Astar üz imiş.
Bunun neyi varmış sözündən öze?
Aiatürk düz demiş, vallah düz demiş
Yohdur Türkün dostu özündən öze"

N.H. s.207

*Bahdın nifret ile... Budur günahın!
Sen benim tankıma cırtma vurmusan,
Hansı cür'et ile? Budur günahın!*⁴⁰⁶

bb) Azerbaycan Şehitleri ve Halk Matemi :

20 Ocak 1990 hadiseleri de göstermiştir ki: "Bu millet azatlık yolunda ölüme hazırdır. Çünkü "Ölüme hazır olmayan millet ise azatlığını kazanamaz. Azatlığını zaruret bilen bir millet ise artık yetkin bir millettir." Bu vatanın uğrunda ölecek oğulları da vardır.⁴⁰⁷ Çünkü o "katliam gecesi" verilen şehitlerle, mümkün olmayacak gibi görünen "halkın kalbindeki korku mülkü"nü yıkıp dağıtmak mümkün olmuştur. Yüreklardaki kölelik yıkılmış "cesaret mülkü" dikilmiştir.⁴⁰⁸ Böylece şehitlerin mukaddes kanı karşısında belki de geleceğin bedeli ödenmiştir. Ölümler, kargınlar boş yere olmamış, millete cesaret dersi vermiştir.⁴⁰⁹

"Hakkı dünyaya bildiren şehitleri" görünce Bahtiyar Vahabzade "Milletin kalbine kasten yerleştirilmiş korku iblisinin" öldürüldüğüne inanır.⁴¹⁰ Ve der ki:

Hüner meğamında bir goça döndü

Ele öyredilen her körpe guzu

Babek'in varisi olduğumuzu

Gösterdi dünyaya...

Eşg olsun size!

*Siz lâyık oldunuz öz irsinize*⁴¹¹

"Vatan uğrunda ölmeyi beceren oğulların"⁴¹² kahramanlığı yığtığı, yalın eller ile tankla-

406 N.H. s.205

407 "O ganli Şenbe gecesi ağsaçlı Azerbaycan halgı, min illik gehremanlıg tarihini dünyaya yeniden gösterdi. O, öz varlığını bir daha sübut etdi. O sübut etdi ki, bu halg azadlığı yolunda ölüme de hazırdır. Ölüme hazır olmayan millet ise azadlığını gazana bilmez. Yalın elle öztünü tankın üstüne atan cavanlarımız sübut etdiler ki, bu millet üçün azadlıq zeruriyyet seviyesine yükselmiştir. Azadlığı zeruriyyet bilen bir halg ise artık yetkin hagdır. Bu cavanlar silahlı deyil ölümlerine ölüm saçan tanklara meydan ohuyurken artıg ölümlün o tayına yeni ölümden yüksek olan şehidlik mertebesine yükseldiler. Bu mertebede onlar Babek'in, Nesiminin ve Köroğlunun heyir duasını gazandılar. Onlar me'lum hegigeti bir daha tendig etdiler. ki veten oğulları veten uğrundan ölmeyi bacarmasa veten dirilmez."

Ş.G.G.Y. s. 212

408 O Şenbe gecesi, o geti günü
Mümküne dönderdik çoh namümkünü
Halgın gelibindeki gorhu mülkünü,
O gece dağıdıb sökdü şehitler
Tarihı yaşadıb dileyimizde,
Bir yumruğa döndük o gece biz de
Yühüb köleliyi üyremizde
Cesaret mülkünü tikdi şehidler
Bilirik, bu bela ne ilkid, ne son,
Ölürken uğrunda bu ana yurdun
Guzu cildindeki o goca gurdun
Doğru, düz şeklini çekdi şehidler
N.H. s.229

409 N.H. s.195

410 a.y.

411 N.H. s.196-197

412 "Veten uğrunda ölmeyi bacaran oğullarımızın şucaeti sayesinde biz indi özümüzü dünyaya tanıda bildik. Biz bu şöhreti köle emeyimizle esirler boyu Rusiyaya verdikimiz neltin, pambığın ve başga mehsuları sayesinde gazana bilmemişik. Verdiklerimizin mülgabillinde herişe başgapazlı, gözüköğeli idik. İndi bizi hamı tanıdı ve hamı bildi ki, kütlün altında od közermiş. Bu odla zarafat etmek olmaz. Bununla bele igdilerimiz gannıa beleyen hüküm sahibinden soruşmag isterdim, lay divar oğullarımızın ömrünü oğurlamag, gız-gelindirimiz ana ve bacalarımız gözü yaşlı goymag oğullarımız söndürmek selahiyetini sene kim vermişdir. Bu geder vicdansızlıg olar?"

Ş.G.G.Y. s.212-213

rın üstüne atılışı, "bu millete azatlığın helâl olduğunu göstermiştir."⁴¹³ O gece dağlardan inen sel gibi köpürüp taştan millet "korku hisarını aşmış"tır.⁴¹⁴ "Zulmün adaleti bastığı" o "katl gecesi" adeta milletin kahramanlık tarihi yeniden yaşanmıştır: Kitaplardan okunan, bilinen kahramanlarımızın varlığı ispatlanmıştır sanki,⁴¹⁵ tarihi kahramanlarımız mezardan kalkmış olan biteni seyretnmiştir :

Şan-şeref tac oldu, başlara gondu

O geti gecesi halgın min illik

Sücaet tarihi tekrar olundu

...İki esre yahın Babek, Cavad han,

Her den teessüfle galhdı mezardan

Besiret gözüyle seyr etdi bizi,

Taniya bilmedi milletimizi

Gördüler dağ düze, göy yere enmiş,

Onlardan köleler, gullar törenmiş

Onlar inanmadı, biz de bir erik,

O goç igidlerden törenenlerik

Bizim zamanede han idi millet,

Niye gula dönüb-dediler-indi?

Nedir bu itaet,nedir bu zillet?!

*Deye gezeb ile onlar deyindi*⁴¹⁶

Artık bu "dertlere dayanıklı", "sabırlı halkın"⁴¹⁷ tahammülü, sabrı kalmamıştır. Zulmün şe-

413 Yalın eller ile tanklar üstüne,

Atılan cavanlar, eşg olsun size!

Siz tesdig etdiniz azadlığın da

Halal olduğunu milletimize

Şehid rütbesine galhan cavanlar.

Sinesti her zülme galhan cavanlar.

Büyük Nesiminin, ulu Babek'in,

Heyir duasını aldı o gece.

Zamandan ireli sıçrayıb yegin.

Tarihde tarih tek galdi o gece

N.H. s.198

414 a.e. ,195

415 "Be'zen Babek, Cavanşir, Cavad han, Gacag Nebi kimi tarihi gehremanlarımız haggında ohudüğümüz kitablarda onları görmüştüğümüzden, şucaet ve cesaretlerinden efsaneye benzer ele epizodlara rast gelirik ki, adam bu boyda fedakarlığa inana bilmir. Be'zen mene ele gelir ki, yegin halg öz gehremanını görmek istediği mertebede efsaneleşdirmiş ve onlar haggında me'lumat bize şişirdilmiş ve büyütülmüş halda çatmıştır. Şenbe gecesinin şehidlerinin cesaret ve gehremanlığın öz gözderimle görenden sonra men gehremanlıg nağallarmıza bir daha semimiyette inandım.

Dülene geder her gün rast geldiyimiz, milyonlardan biri kimi tanıdığımız bu adı cavanlar bir gecenin içinde ne boyda büyük gelbe malik olduklarını öz ölümleri ile tesdig edib geyri adilestiler. Şenbe gecesi onları adilikden geyri adiliye addım geceleri oldu. Heç deme, ömrümüz boyu adlarını fahrle çektiyimiz tarihi gehremanlarımız da ele şenbe gecesinin oğulları kimi adanmış. Zaman keçecek, halg bu igider barede destanlar yaradacag, şair ve yazaçılarımız kitablar bağlayacagdır."

Ş.G.G.Y. s.223-224

416 N.H. s.196

417 "Dekabr ayında (1989) Jesentükide mialicede idim. Vestibulde orta yaşlı bir gürcü mene teref çevrildi:

- Siz çoh sebrli halgasınız, -dedi

- Ne barede? - deye ondan heber alınca:

- Dünen "Zaman"da sizin ünvanınıza deyilen böhtanı eşitmediniz?-dedi."

rine tahammül gösteriyor gibi gözükse de, tabutları omuzlarına aldıkça gözlerinde kin ve nefret ışıktan yanmaktadır.⁴¹⁸ O artık hem katil, hem hakim kimdir öğrenmiştir.⁴¹⁹

Rusya'nın Azerbaycan'da başlayan demokratikleşme hareketini boğmak üzere gönderdiği ordu "milletin içinden çıkan millî azatlık duygusunu yok edememiştir. Bilakis bu hissi bilevlemiş, güçlendirmiştir. Halkın kalbinde çoktan beri bu rejime uyanan nefreti daha da alevlendirmiştir. Çünkü, tesir, aksi tesirle beraberdir. Bu kanlı cinayeti halk, hiçbir zaman bu rejime bağışlamayacaktır.⁴²⁰ O gece şehitlerin dökülün kanı ile hakkın kitabına imza atan "Azerbaycan Türkü, imanına kavuşmakla en büyük kazanç sahibi olmuştur.

*Bizim gazancımız bu oldu ancag,
Gorhu hendeyinden biz köprü atdıg.
Bu da bir imtahan, bu da bir sınav
Şübhedn gurtarib, imana çatdıg.*⁴²¹

Rusya'nın aldığı sonuç ise "Öz işgalci" adını yeniden ispatlamak olmuştur.⁴²²

cc) 20 Ocak Şehitleri ve Halk Matemi :

Yıllardır faşizmin öcü, komünizmin saadet olarak belletildiği Azerbaycan, o vahşet gecesinde faşizmin de Stalinçiliğin de ölmeyip yaşadığını öğrenmiştir.⁴²³ Cumartesi gecesi katliamını, yaralıların, ölümlerin tekerleklerin altında hırpalandığını gören⁴²⁴ şehit civanların akan kanlarına bakıp da çaresizliğin güçsüzlüğün utancını yaşayan; bu tahkire tahammülü kendine ar bilip hıçkırma hıçkırma ağlayan Hidayetlerin de⁴²⁵ azatlık yolunda mücadeleye gücü ve iradesinin yetmeyeceğine inanıp, gücü kendine yeterek "Ağabey" gibi intihar edenlerin de⁴²⁶ içinde bulunduğu bu millet ve vatanın başına, vatan boyunda kara bağlanmış. Bulutlar dahi kişnemiş, gök kan ağlamıştır. Bütün dünya hakkın nalesinden tiksiniş, irkiliştir.⁴²⁷

Bütün memleket "yas evi"ne dönmüş. Bu derde matem tutulmaya başlanmış, fakir ocaklarda kazanlar asılmış; kürk gün yas tutulmuş.⁴²⁸ Millet'in bu matem, onun tahkire karşı bu

gazabı itirazı ve nefretinin ifadesiydi. İsyân mâtem şeklinde kendini göstermişti.⁴²⁹ Bahtiyar Vahabzâde, bu mâtemi "gücsüzün intikamı" olarak da değerlendirdi.

*Çadırılar guruldu kendde, seherde,
Belke melhem idi matem, bu derde?
Döndü yas evine bütün memleket,
Kasıb ocagda da gazan asıldı.
Yası, matemile çaresiz millet
Ele bil, gatilden intigam aldı.
Gücsüzün aldıgı intigama bah!
Zorun garşısında susdug hamımız.
Gırh gün yas sahlamağ, işe çıhmamağ
Oldu üşyanımız, intigamımız*⁴³⁰

Halk "dede-baba gaydası" ile 40 gün yas tutmuş, çalışmamış grev yapmıştır. Çalışmayınca maaş da alamamışlardır, fakat, en ücra kentlere kadar öyle bir dayanışma içine girilmiş ki, şehitlerin karkına kadar grev devam ettirilmiş.⁴³¹ Milletindeki bu azimliliği gören Bahtiyar Vahabzâde, onun bu matemdeki birliğine hayran kalmış, bu birlik ve dayanışmanın aydın kesimine de örnek olmasını dilemiştir.⁴³²

"Zamanın bile sağını soluğu kaybettiği; seherin doğmakta geciktiği" o kanlı gecede bin yıllık yolu aşp da şehit olanların⁴³³ ardından "bütün şehir kara ve kırmızıya bürünmüştür."⁴³⁴ Adamların vurulduğu yerlere taş konmuş, üzerleri kara baş örtüsü ile örtülmüş, çevresine de karanfiller dizilmiş. "Bütün yol bu türden manzaralarla dolmuş. "Bu dehşetli manzaraya bakmak ve ağlamamak için taş yürekli olmak gerekir" diyen Bahtiyar Vahabzâde'nin aklına sığdıramadığı, kabul edemediği şudur :

"Bu faciayı türeten askerler ve zabıtlar acaba insan deyil mi? Onlar matem elbisesi giymiş, kara ve kırmızı nakışlı bu sokaklardan nasıl lakayt ve umursamaz bir şekilde geçebiliyor-

Dünen gece "Zaman" haberler programını dinlemiş ve bütün geceli yata bilmemişdim. Gürcü menim alışan gezebimin üstüne ele bil od tökdü ve sözüne devam etdi.

- Bütün dünya onlara kömek edir. Spitaki ve Leninakanı yeniden tikirler. Amma tikinti materialları ardıcıl çatdınmadıgından iş leng gedir. Bunun günahını sizin halgın üstüne yahrılar. Men başa düşmürem, sizin rehberler buna nece döztür ve niye e'tiraz etmirler?

Gürcü tamamilé hağlı idi. Biz susuruğ. Merkez de günahı bizim üstümüze yırmagla özünü temize çıkarır. Beletlikle de bütün dünyanı bize garşı çevirir. Göresen, bunun arhasında hansı meğsed durur?

Ş.G.G.Y. s.190-191

418 N.H. s.199

419 a.e.s.212

420 Ş.G.G.Y.s.217

421 N.H. s.195

422 En büyük gırğın Bakanın gireceyinden XI GıziL orduya ucaldımsı "GıziL Ordu" abidesinin etrafında olmuştur indi halğ abidenin başına gara bayrag sancır, etrafına ise her gün teze gerenfiller düztür. Bununla üreyindeki nifret alovunu soyudır. 1920. cu il aprelin 28 de Azerbaycana gelen ordu 20 il yanvarnı 20 de yeniden geldi ve adına ucaldımsı abidenin önünde yeniden halğımızın ganını tökdü. Beletlikde de adına layıg" iş görüb öz işgalci adını bir daha doğrudu.

Ş.G.G.Y. s.213

423 N.H. s.210

424 a.e. s.219, 220

425 a.e. s.221, 223

426 a.e. s.224

427 a.e. s.197

428 a.e. s.208

429 "Men bir daha inandım ki, bu halğı gırmağ olar, ezmek olar, amma sındırmağ olmaz. Bütün kendler. seherler matem keçirdi. Halgın matemini onun tehgire garşı gezebi, e'tiraz ve nifretinin iladesi idi. Üşyanımız, matem: şeklinde özünü gösterdi. bütün el-obada, en kiçik kendlerden tutmuş seherlere geder her yerde cüme ahkamları keçirdi. Sabahına gümünü olmayan yohşullar bele bogazından kesib şehidlere ehsan vermeyi özüne borç bildi. Küçelerde çadırılar guruldu, ehsan gazanları asıldı."

S.G.G.Y. s.225

430 N.H. s.208

431 Ş.G.G.Y. s.224-225

432 "Ey menim döztümlü halğım, göre bilmediyimiz, giymetlendire bilmediyimiz üreyine, bu ürekte yatan namusuna, geyretine gurban olum! Sen ne geder böyüksünmiş! Be'zen senden, senin 'sevıyvesizliyinden' gıleylenir, 'niye bizim kimi düştüne bilmir', 'siyasi medeniyveti çatır' deyirik. Belı, bu heğigetdir ki, halğ külləsi siyasi sevıyyesinde düştüne bilmir. Amma e'tiraz edek ki, ziyalı da halğ geder döztümlü, halğ geder ardıcıl, eznişlik ve metanetli deyil, ziyalı tez te'sire düşe bilır, be'zen aldandır. Halğı ise bürövlükde aldatmağ mümkün deyil, halğ min ilik en'enesine bağı okuduğundan tehtelşür fehmi ile vahşını pısen, heyri şerden ayırır ve her esen küleye başını oymır.

Halğın matemdeki bu birliyi, vahidiyi bütün ziyalılar düşündürmeli, biz halğın bu vehdetini tehlil etmeli, millî psihologiyamızı derinden öyrenmeli ve döne döne halğın garşısında secdeye gelmeliyik."

Ş.G.G.Y. s.225

433 N.H. s.196

434 "Bütün şehir garaya ve gırmağaya bürüntüb. Gara bayragları uca binaların damına, ağaçların budaglarına, elektrik direklerine, evlerin balkonlarına heykellerin postamentine kim sancır ve ne vaht sancır? Halğ bu gara bayraglarla ganımız tökenlere dahilil nifretini, gezebini ve e'tirazını bildirir. Bundan başga elimizden ne geler? El matemini elin iradesile yarandı. Gösterişsiz, tapşagsız... Halğın kederi göze görünmez tellerle halğı ele birleşirdi ki, burda sebeb, meğsed, menale ahtarmağın özü günahdır."

S.G.G.Y. s.221

lar ve insan olduklarını nasıl unutuyorlar? Onlar her gün Şehitler Hiyabanına akan insan seline, ana ve bacıların feryadına, belki bükülmüş babaların, sakal bırakmış gençlerin gözlerindeki nefret şimşegine nasıl sakın bakabiliyorlar? Görünür, onları buraya yalnız muasir silahlarla değil hem de tarihlerinden kanlarında yaşayan müslümana nefret silahıyla göndermişler. Bu vaziyeti başka türlü izah etmek hiç mümkün değil⁴³⁵

Azerbaycan'da yaşanan "halk matemi" gereğince Kız Kalesi'nin zirvesine, binaların balkonlarına, elektrik direklerine, hatta arabaların antenlerine "kara bayraklar" asılmıştır. Gemilerin sirenleri çalar, adeta feryat koparcasına.⁴³⁶ Tarih Ocak 22'dir.⁴³⁷ Azerbaycanlı Türkler "azadlık" ve "milli müstakillik" uğrunda şehit olmuş evlatlarını "son menzile" uğurlamak üzere Azatlık meydanına toplanmıştır.⁴³⁸ Onbinlerce insandan oluşan mâtem alayı "Dağüstü Park"ta doğru ilerlerken, insanların her bakışında "gazap şimşeginden bir nida", "Her yüzde her gözde bir sual ağlar." "Bu insan denizinin dalgalarında" yavaş yavaş "tabut-kayıklar" yüzmektedir.⁴³⁹ O "büyük izdiham." meydana, eskiden "Kirov Parkı" adıyla anılan "Dağüstü Park"ta⁴⁴⁰ en önde Şeyhülislam Allahşükür Paşazade olduğu halde ilerler. Vahabzade bu sahneyi şöyle mısralaştırır :

Garşda şeyhimiz, arhada millet,
Ahır insan seli başlar aşığı
Bergerar olsa da sabah edalet
Getmez gelbimizden bu şehid dağı

Ahır yanaglara göz yaşı den-den,
Ben nece?Milletin bağı sökülmüş.
Bu el mateminden el kederinden,
Cavan şeyhimizin belki bükülmüş⁴⁴¹

435 Ş.G.G.Y. s. 221

436 Fit sesi... bu feryad küle bükülmüş,
İçin için yanan köz sesidirmi?
Bu feyrad, bu nâle balası ölmüş.
Yetim anaların nâlesidirmi?
Fit sesi...heycan, telaş neğmesi
Bilirik, ne deyir bu gizli üşyan
Anlaya bilirmem bu möcüz sesi,
Nece yoğurdular göz yaşlarından?
N.H. s.200

437 "...Mâtem olduğu kimi eserler yaralılara hidmet gösteren tıbb heyetine de ateş açmışlar. İki milyonluk şehirde bir tebeşümlü üz görmek mümkün deyil. Esirler boyu bayram günlerinde cavanlarımızın fehrle galdırdıkları Giz gâlasının zirvesinde indî gara bayrag dalgaları, binaların balkonlarından, elektrik direklerinden ve hatta maşınların antenlerinden asılan gara bayraklar sanki bir-birine "başın sağ olsun" deyir. Bu, el matemidir. Burada hamı bir nefere deyil, hamı birbirine baş sağlığı verir. Gemilerden fit sesleri nâle çekir, feryat goparır. Bakı öz tarihî boyu bele matem merasımı görmeyib. Azadlık meydanında on nünlerle sadın ağı deyir, saçını yolar. Matem mîtingi başlanır. Çıuş edenler gâtilerin cezalandırılmasını teheb edir."

Ş.G.G.Y. s.222-223

438 "Janvann 22 de Azerbaycan halğı azadlığı ve millî müstegilliyi uğrunda helâk olmuş nakam övâdlarını son menzile yola salırdı. Seher saat 8'de bir grup deputat Ali Sovetin binasından çıyib azadlık meydanına geldik. Bir saat-ten sonra meydan insan ahını ile doldu.
Saat 10 da ilk cenazeler göründü. 42 cenazenin önünde molalar, birinin önüne yehudi senagogunun ravninleri, o birisinin önünde ise rus kilisesinin keşikleri-her biri öz dinî dualarını ohuya ohuya meydana dahil oldular. Yeddi şehidin cenazesi ise te'cill yardım maşınlarında getirilir."

439 N.H. s.199

440 a.e.s.201

441 N.H. s. 200

"Ş.G.G. Y. s222

Şehitlerin getirildiği "Dağüstü Park"ın çok ayrı bir önemi vardır, hem şehitler hem de defnedenler için. Çünkü bu park vaktiyle, 1918 yılı Mart ayında ermeni Şaumyan eliyle katledilen onbinlerce Azeri Türkü'nün defnedildiği yerdir. Sonra bu kabristanlık insanlara unutturulmak için parka dönüştürülmüş,⁴⁴² "Kirov Parkı"adıyla anılır, olmuş, şehitlerin hiyabanı üzerine bir de Kirov'un heykeli konmuştur. İşte burada, şimdi, 1918 yılı şehitleriyle "yeni şehitler" koyun koyuna yatmaktadır.⁴⁴³ 1918 de de yine Ermeni baş rolde, 1990'da da. Bu durumla Bahtiyar Vahabzade'nin yine "Şehitler" Poemasındaki şu mısralardan öğreniyoruz :

Bura park idimi bir zaman? Heyr!
İndi de yaşayır hatirelerde;
On sekkizinci il!
Şehid düşenler
Hagga tapsırıldı bir vaht bu yerde

O zaman gonşular bizden kam alıb
Bizi arhamızdan yaman vurdular.
Ermeni eliyle burda park salıb,
Bize şehidleri unutdurdular.⁴⁴⁴

Azerbaycan Türklerine bir and yeri olmuş "Şehitler Hiyabanı" : O "Cumartesi gecesi"de nefret gecesi.⁴⁴⁵ Hiyabana grup grup gelen insanların suratları nefret ve gazap ifadesi ile mühürlenmiş. Yüzlerinde gam mühürü, dert bulutu; omuzlarında vatan derdi gezdiren adamlar sıralanmış mezarlar, mezarların baş ucuna konulmuş şehit resimlerini iztirabla süze süze, adım adım yürürken yüreklerinden yalnız aynı fikir, aynı sual geçer : "Bu ne oyundur, bizim başımıza getirdiler, ne idi günahımız? Niye biz haklı iken haksız olduk? Kimdir bizi haksız eyleyen? Ve ne için? Ne için? Ne için..."⁴⁴⁶ Sorular bitmez bir türlü ve "toprak için toprağa dönen şehitler"⁴⁴⁷ ellerde binlerce karanfillerle "Resulzade'nin fedakâr oğulları onun bayra-

442 "Saat 12 de matem alayı Dağüstü parka taraf addımlayır. İlk cenazenin önünde Şeyhülislam Hacı Allahşükür Paşazade, respublikanın elm ve medeniyyet hadimleni gedirler..."

Saat 4'de 51 şehid torpağa tapsırılır... Fevralın 1 de ise 75 şehid defn edildi. Hele hestehanalardaki yüzlerce yaralının ömrü harda bilecek kim bilir? 1918. ilin mart ayında Şaumyan eli ile gırlan on münden artıq azerbaycanlı vâhite "Cemberekend" deyilen henün bu yerde defn edilmişdi. Seherin yuharı hissesinde göz dağı kanı gâran ermeni heyzetinin behresi olan bu gebristanlığı yeni nesle unutdurmaq üçün sonralar gebristanlığın yerinde park saldılar. Bu gün defn olunan şehidlerimiz 1918 ci ilde defn edilen şehidlerin gucagina sığır. Köhne şehidlerimizin mügeddes ruhu bu gün torpagdan baş galdırıp yeni şehidleri salamlayır 'Allah size rehmet eylesin' Ş.G.G.Y. s.323

443 N.H. s.202

444 a.e.s.201

445 "Şehidler hiyabanı bizim halğın and yeri, şenbe gecesi ise gâtilerimize nifret kicesi kimi yaddaşlara hekk olınacak.

Men uzun illerden beri halğımız için mügeddes bir and yeri düşünürdüm. İsteyirdim ki, ele bir mügeddes yerimiz olsun ki, gençlerimiz ora gedip Vetenimizin saadeti yolunda son damla kanlarına geder mübarize aparacaklarına, halğımıza sedâgetle gulluş edecelerine ve işinsinler. Ele bir yer arzu edirdim ki, ora me'ed kim baş vurğ ordan temizlenib çığag. Beke bir yer hara ola bilirdi? Evvelce ağılma Fehri Hiyaban geldi. Sonra teessule te'kirleşdim ki, orda Üzeyir beyile, Mirze Celille yanaş heç bir mügeddesiye layıq olmayan elietri de yatur ki, ora halğ için me'ed olabilmeyiz."

Ş.G.G.Y. s.314

446 a.e.s. 222

447 "Bugün mezarlarına baş endirdiyimiz, ruhları, garşısında secdeye geldiyimiz şehidlerimiz bizi bu çetinlikten hilas edib, halga mügeddes and yeri bağışladılar. Men isterdim. Veten dara düşende vahud büyük bir amalin arhasınca gedende oğul ve gırlamız Şehidler hiyabanına gelib onları mügeddes türbesine and için ve sonra Vetenin çağırısına yollansınlar. Beke anlarda ve ümmiyyette, eziz günlerde ağsagal ve ağbırçeklerimiz de şehidler hiyabanına gelsinler ve desinler:

- Ey torpağımız için torpağa dönen şehidlerimiz, ruhunuz halğımıza duacı olsun!"

Ş.G.G.Y. s. 214

gı"altında defnedilirler.⁴⁴⁸

Azerbaycanlı Türkler için, "kırmızı karanfil" ferahlı, şad günlerin, toyun düğünün, sevincin yaraşığıdır.⁴⁴⁹ Ve güllüğe bir bedel ödenerek alınan kırmızı karanfillerin fiyatı için az da çene çalınmamış. "Alverci ve müftehor" adlarıyla damgalanan güllükler şehitlerimizi karanfil yağına tutmuşlar,⁴⁵⁰ kurşun yaralarını gül ile soğutmuşlardır:

Şehidlerin mezarı islandı gözyaşından,
Gurudu leysan gerenfil yağından,
Yaman nale teperdik güllüklerin elinden,
Deyerdik bu güllüklerin bazarlarda pul girir,
Gerenfil gözeline
Rusya bazarında
Yaman rüsvay edirler, deydik onlar bizi
'Alverci' damgasıyla, vallah, lekeleyirler
Bizim şerefimizi,
Hemin alverciler, bugün ise evesiz,
Temennasız, gerezsiz
Şehid mezarlarını gül topuna tutdular.
Uzag bazarlardaki gazancı unuttular.
Gülle yaralarını gül ile soyutdular⁴⁵¹

19 Ocak 20 Ocak bağlayan gece doğum evlerinde "gülle seslerini" "çağa sesleri" bastırmıştır. Kurşun sesi ve çocuk sesli O gece şehitlerin boşalan yeri dolmuştur. O zaman yaşanan kargın ve Bahtiyar Vahabzade'nin doğumune telefon açarak doğan çocukların cinsiyetini sorması arasında hayrete şayan bir ilişki vardır.⁴⁵²

Geden oğulların ahan ganların,
Evezi su seydi yanan gelbime,
O şenbe gecesi doğulanların,
Onundan dokkuzu oğlanmış deme.⁴⁵³

448 N.H. s.201

449 "Bizim en ferahlı, şad günümüzde
Her bir toyumuzda, düğünümüzde
Gerenfil ellerde çırağ olardı.
Sevince şadlığa ortağ olardı.
Biz hardan bileydik, dohsanını il,
Şadlığ yaraşığı gizli garanfil,
Şehidler gebrini gucaglayacak.
Bizim derdimize yas sahlayacak.
Canlı da cansız da ağlayır bugün
Matem içindedir öle bilsütün
Gül gerenfile gara boyrağlar
Halgın kederine birge gan ağlar."
N.H. s.208-209

450 "Başga vaht bir gerenfilin giymeti üstüne çene döyen, etraf kendilerin güllükleri her gün şehitler hiyabanına teze gerenfiller getirir, ziyarete gelenlere paylayır, öleri de gebrlerin üstüne gül desteleri koyurlar.
Bizim 'alverci', 'müftehor' daha ne bilim ne damgalan ile arhalarınca deyindiyimiz hemin bu eli gubarlı, öz emeyi ile yaşayan güllükler matemimize 40 gün temennasız gerenfil yosığı yağdırdı. Şehid ganından reng alan gerenfillerden mezarlara göden yollann üstünde al gırmızı cığırar yaratdı. Cinayete garşı alovlanan gezeblerini onlar da burnu su soyırdı."
Ş.G.G. Y. s.221

451 N.H. s.210

452 Prof. Dr. Maarif Hacıyeva'dan alınan bir bilgi

453 N.H. s.230

Bahtiyar Vahabzade'ye göre: "O gece tabiat öz gizli mucizesi ile ölenlerimizin yerini doldurmuştur. Çünkü hak bizim taraftadır. Hak nerdeyse Allah da ordadır!"⁴⁵⁴

Bütün şehitleri "öz manevi evlat" olarak gören Bahtiyar Vahabzade kahramanların mezarı olduğu, kahramanlığın da yalnız sözde olduğu inancının da son yaşananlardan sonra yıkıldığını söyler. Çünkü kahramanın öz içlerinde olduğunu anlamışlardır.⁴⁵⁵ 20 Ocak hadiseleri bir son olmamıştır. Türkler için. Belki de bir başlangıç. Çünkü o tarihten sonra düşmanın şehit almak, kan dökmek konusunda ne kadar "cüretli" ve ne kadar "cömert" olduğu ortaya çıkmıştır. "Zulm meydan sulamış", "Hak unutulmuş"tur; üç yıl olmuş ama şehitler hâlâ "berekat tohumu" gibi toprağa verilmektedir :

Men bilmirdim, nece de sen cür'etlisen,
Bizden şehid almağa sehavetlisen
Üze durub bu geder dönen beht kimi
İllerimiz ötüşür gem karvanında
Teze teze mezarlar öten vaht kimi
Addımlayır şehidler hiyabanında
Berekat tohumu tek biz şehidleri
Hey ekirik torpağa üç ilden beri⁴⁵⁶

Her geçen gün "şehit dağı sinede" "gatbegat" artmış, her gün "yeni bir salavat" olmuştur. Her oaktan her evden bir ah sesi gelmiş, bir yara iyileşmeden yenisi açılmıştır.⁴⁵⁷ Şehitlere yenileri eklenip, taze taze mezarlar açılmaktadır. Dört yıl olmuş ama, bu savaş bitmemiştir. Bahtiyar Vahabzade, son şiirlerinden birinde bu durumları anlatırken, şehitler gelmeden önce kazılan mezarların herbirini milletin "öz hecaleti" olarak görür. Çünkü, aslında zamanın "diri diri gömdüğü biziz", "hazır mezarlara biz şehit değil, belki de benliğimizi" defnetmekteyiz." diye düşünür.⁴⁵⁸

d- Bahtiyar Vahabzade'nin Düşünceleri ve Uygulamaları

Vahabzade, milletin içinde bulunduğu duruma çareler arar; bulur. Bir "ağsaggal" gibi müdrikâne düşüncülerini millete anlatır. Düşmanların yüz yere böldüğü Türklüğün, gardaş-

454 Ş.G.G.Y. s.224

455 "Dedik Gehrmanlar yatır mezarı.
İndi gehrmanlık yalnız sözdedir
Gehrman ahtardık biz orda-burda,
Bilmedik, gehrman içimzdedir."
Ü.H.G. s.16

456 a.e. s.17

457 a.y.

458

"Şehid oğulların gözü önünde
Her gün teze teze mezarlar bitir
Berekat tohumu tek dört ilden beri
Ekirik torpağa biz şehidler
Yenice gazımız her açığ gebr
Her gün cebhelerden göz ölüyür"
Ü.H.G. s.19-20

459 "Gelbin ne geder ağladı sırdaşlarımızda
Sebrin kasası çağladı göz yaşlarımızda...
Sönmüş odu boş gelbildiniz... Yohsa öyündük,
Bir böyle gapazdan gıc olan başlarımızda?

ların bir an evvel birleşmesini ister.⁴⁵⁹ Bugüne, bu derlere düşmenin sebebinin, temelde "birleşmemek"; "benlik gütmek" olduğunu; artık her konuda "ben ben" demeyi bırakmak gerektiğini işler." Menimizi Bizleşdirek" şiiri de buna örnektir :

*Elbeyaha savaşdadır
Bir bedende ağıl ürek!
Dedim, bu zidd gütlüleri
Birleşdiren bir el gerek*

*Vuruşdurdug biz "men"leri,
Calag etdik heyre seri
Bu barışmaz düşmenleri
Biz ne geder özleşdirek?*

*Gâh ona dön, gâh buna dön!
Bes deyilmi özslüzlüyün?
Bu belâdan hilas için
Özümüzü özleşdirek*

*Pusur bizi şer, megamda
"Men", "men" dedik her megamda
Heç olmasa dar megamda
"Menimizi" bizleşdirek⁴⁶⁰*

Bahtiyar Vahabzâde'nin milleti ve ülkesi için bu türden yol gösterişlerinden başka çabaları da olmuştur. Bu çabalarını gazeteler ve T.V. aracılığıyla halkına yansıtmıştır.⁴⁶¹ Ve her uygulaması çevresindekilere örnek bir davranış olmuştur. Bunlardan biri de Bahtiyar Vahabzâde'nin "kanlı cumartesi gecesinin ertesi 20 Ocak'ta Gorbaçov'a bir telgraf çekerek onu döktüğü kanlardan dolayı suçlamasıdır. Onun Stalin'den daha kötü olduğunu; hem kan döktüp hem de baş sağlığı dileyerek iki yüzlülük yaptığını; ayrıca komünist partisinden de istifayı şerefli bir iş saydığını söylemiştir.⁴⁶²

"- Ben düşünkü kanlı terörden sonra partiden çıkıyorum ve bütün hem vetenlerimi buna çağırıyorum."⁴⁶³

*Biz damğa vurub kam aling bir birimizden
Öz guşlarımız mehv olur öz doşlanmızla...
Ağılm menî hey sebre çekir, "döz", deyir her gün,
Ünsiyete mecur edir oglaşmızla...
Türkük, bizi düşmenleriniz yüz yere bölmüş,
Birleşmeliyim, gec-tez gordaşarmızla"*

Ü.H.G. 40

460 V.s.155

461 Edebiyat ve İnce Senet Gazetesi 13 Ekim 1989, Bakı

462 "Ganli şenbe gecesinin ertesi, y.e.ni yanvarın 20 de men Gorbaçov'un adına aşağıdaki mezmunda telegram gördedim : Cenab Gorbaçov, Azərbaycan halqı o geder geri galmış halq deyil ki, indiki vaxtda İslam respublikası yaratmaq fikrinə düşsün. Bu tökdüyün gana hagg gəzəndirməg üçün senin uydurduğun böhtandır. Sen özlün bunu çox yaxşı bilirsən, senin əllərin və vicdanın mən'im halqımın ganına buluşub, Sen Stalinin törətmədiyi cinayəti törətdin, tarix bunu sənə bağışlamayacaq. Halqımın ganını töküb sonra ona başsağlığı göndərmək dəhşətli ikilyüzlüklükdür. Senin rehber olduğun partiyañdan çıxmıgı özümə şərəf sayıram."

Ş.G.G.Y. s.216

463 a.y.

Bahtiyar Vahabzâde, 20 Ocaktaki vicdansızlık üzerine televizyonda bir programa çıkmış. buradan milletine seslenmiştir. Hemen akabinde televizyon stüdyosunun bahçesinde tesadüfen karşılaştığı bir Rus generalinin yüzüne kendini büyük tehlikeye atarak tükürmüş ve ona da şu suali sormuştur.⁴⁶⁴

"...Ocağlarımızı söndürmek selâhiyetini sana kim verdi?..."⁴⁶⁵

Vahabzâde, vatanın tehlikede bulunduğu bugünlerde, milletin vekili olarak da üstüne düşen vazifeleri yapma gayreti içinde olmuştur: Kendisiyle birlikte" bir gurup ziyalı"akademide 21 Ocak sabahı toplanarak Ali Soveti olağanüstü toplantıya çağırarak, ordunun acilen Bakü'den çıkması için karar alınmasını temin etmek isterler. Bu maksatla radyo, televizyon stüdyosundan Cumhuriyet millet vekillerine seslenen Bahtiyar Vahabzâde, onları o gün saat altıda yapılacak olağanüstü toplantıya çağırır. İstenilen vakitte toplanılır; Toplantı M.M. Gorbarova tarafından açılır; 19 21 Ocak'ta Bakü'de yaşanan facialar ve o zaman helak olanlar hatırasına bir dakikalık saygı duruşu yapılır ve bazı kararlar alınır.⁴⁶⁶ Bakü'de olağanüstü hal ilân edilmesi bu facianın sebeplerinin araştırılması için bir komisyon kurulması türünden kararlar alınan bu toplantı ertesi sabah sekiye kadar sürmüştür.⁴⁶⁷

464 "Bu olayı konu alan bir şiir yazar Yusuf Nəgmetkar "Tüptürək" adlı şiirde şöyle deyir :

Generalin üzündə ne yağış suyu
Ne de şəhər damlası isti tüptürək...
Gəfil esaretin elçatmaz boyu
Gədəldi, gürurun boynunu görcek.
Səir neyleyeydi sinəsi dağı?
O ki öz halqının bağrı dilyidi...
Günahsız gırılan milletin oğlu
Gənli göz yaşını tüptürməliydi.

Min-min er igidi köptüren halqın
Gəzebi ağdır, acı naladır.
Yalnız köleliye tüptüren halqın
Yolu istibdaddan istiglaladır."

(Veten Sesi Gazetesi 1993, "Azərbaycanın Behtiyarı" Azərbaycan Neşriyatı Bakı 1995 29 Ocak s.391

465 "Men telesudiyanın heyetinde deyeneqli rütbe sahiblerinden birine tesadüfen rastlaşıb bu sualı ona verdim. Ocağlarımızı söndürmek selâhiyetini sana kim verdi?... Cəvab vere bilmədi. Üzünə tüptürüb kəcdim. Özümə fikirləşdim: Men hansı vicdanı ondan soruşurdum? Böyük rus yazıçısı Soljenitsin'in dediyi kimi "Zil ərzində 2 milyondan artıq insanı ölüm düşərgələrində mehv edən" bir hakimdən hansı vicdanı tələb edirsən?"

Ş.G.G.Y. s.213

466 "Toplantıda alınan kararlar: 1.Sessiyanın işinin selahiyetli olması haqqında; 2.S.S.R.İ. Dahili işlər Nazirliyi dahili göşunlarının S.S.R.İ Müdaliə Nazirliyinin və Dövlət təhlükəsizliyi Komitəsinin hərbi hissələrinin 1990 cı il yanvarın 19 da başlanmış hadisələrin gedişində Balanın dinc əhalisinə qarşı ganuna zidd eməlləri haqqında; 3.Bakı şəhərinə göşunlar yeridilməsi ilə bağlı facili hadisələrin törədilməsi şəraitini və səbəplerini təcdis etmək üçün deputat komissiyası yaradılması haqqında 4.S.S.R.İ halqanna, dünyanın bütün halqanna və parlamentlərinə müraciət haqqında; 5.Bakıdan fövqəladə vəziyyət elan edilməsi haqqında S.S.R.İ. Ali Soveti Reyaset Heyəti İermanın icrasının dayandırılması və göşunların şəhər endirilməsi barədə.

Sessiya Bakıda fövqəladə vəziyyət elan edilməsi haqqında S.S.R.İ. Ali Soveti Reyaset Heyəti fermanının dayandırılması barədə gerar qəbul etdi və göşunların şəhərdən çıxarılması tələbini icra sürdü və hərbi hissələrin ganuna zidd hərəkətləri haqqında gerar qəbul etdi. Facili hadisələrin səbəplerini öyrənmək üçün deputat komissiyası yaradıldı."

Ş.G.G.Y. s.219-220

467 "Deputatlar S.S.R.İ halqanna və elege de dünyanın bütün halqanna və parlamentlərinə müraciət qəbul etdi. Sessiyada uzun mübahisələr gəldi... Halq Cəbhəsi İdarə Hey'ətinin üzvləri təkid edirdilər ki, gerarın sonuna bir bənd de əlavə olunsun: "48 saatın ərzində ordı şəhərdən çıxmasa, respublikamız S.S.R.İ nin tərkibindən ayrılır." Men və o zaman M.K.nın kitabı iləyən H. Hesenov bu bəndin gerar salınmamasını təkid etdik. Deputatlar bizlə razılaşdılar. Çünki... bu bənd yeni faciəyə səbəb ola bilərdi."

Ş.G.G.Y. s.220-221

e) Azeri Kaçınlar ve Köçgünler Meselesi

Son hadiselerde 200 bin Azerbaycanlı'nın yaşadığı 170 yaşayış mntikasının kendilerine bağışlandığı "Ermenilere bu yetmemiş ya da havadan toprak sahibi olmanın tadı damaklarında kalmış olmalı ki, sonra da" Karabağ diye tutmuşlar.⁴⁶⁸ Bu emellerini gerçekleştirmek için de Ermenistan'da yaşayan Azerbaycanlıları göçe zorlamak, Ermenistan'dan kovmak da ayrı bir safhayı gerektirmiştir. Bunu gerçekleştirmek için her yolu denemiş ve başarıya da ulaşmış olan Ermeniler, Azerbaycan'da hâlâ yaşanan "Kaçınlar-köçgünler" meselesine sebep olmuşlardır.

Ermenistan'dan 200 bine yakın azerbaycanlı'yı "öz helâl yurdundan" kovan Ermeni milliyetçiler, parti ve sovet rehberlerinin desteğiyle hareket etmişlerdir. Taşnakların Ermenistan'da "monamillet" (tek millet) yaratma çabası da böylece sonuçlanmışır.⁴⁶⁹ Çünkü merkezi hükümet tarafından yaptıkları "hayasızlıkların," azgınlıklarının⁴⁷⁰ karşılığında ceza da görmemişlerdir.⁴⁷¹ Azeri Türklerine, ermeni milliyetçilerin, körpe çocuklara bile yaptığı işken-celeri görmezden gelmişlerdir.⁴⁷²

Sadece Ermenistan'daki Azerileri kovmakla yetinmeyen Ermeniler, Azerbaycan Cumhuriyetinin öz arazisi içindeki Azeri Türklerini de kovmak isterler. Bahtiyar Vahabzâde bu hadiseyi şöyle anlatıyor:

"Azerbaycan Sovet Sosyalist Respublikasının öz arazisi içerisinde de azerbaycanlılar zor kullanılarak kovulur, ev-eşini iş yerini bırakıp başka yerlere kaçmak mecburiyetinde bırakılırlar. Vatanında bin yıllık ata baba ocağının hasretini çekmek zorunda kalırlar. Bu rezillik bir yıl yedi aydır ki, Dağlık Karabağ Muhtar Vilayetinde baş vermektedir. Ermeni milliyetçileri

468 Ş.G.G.Y. s.200

469 "Ermenistan'ın partiya ve sovet rehberlerinin re'yi ve gösteriş olmasaydı, ermeni milletçileri 200 mine yakın azerbaycanlıyı öz helâl yurdundan gova bilerdimi? Hamımız birlik ki yohl Çünkü Ermenistan'da rehber içli, yalnız ve yalnız daşnak üstürlerinin dediyini tekrar edir. Eger bele olmasaydı, bu yahnılarda Ermeni rehberleri daşnak partiyasının liderleri ile birlikte iclas keçirib yene de Garabağ telebini ireli süre bilerdiler mi? Daşnaklar cohdanku arzularını Ermenistanın partiya rehberlerinin ell ile heyata keçirdiler.Onlar Ermenistanda monamillet yaratdılar. Bizim partiya ve sovet rehberlerimiz ise Azerbaycan halq cumhuriyetinin haricdeki nümayandelerini söylür, halqın menalefi uğrunda te'tile başlayan gençlerimizi huligan ve nadan adlandırmagdan hezz alır."

Ş.G.G.Y. s. 200

470 "Ermenistan'dan goulmuş Hanımzer Mehmedova'nın "Kommünist" gazetine gönderdiyi mektubdan bir parçanı ohuculara çatdırmag isteyirem. "Men üç oğul büyüümşem. esgert hıdmete yola salmışam ki, serhedlerimizin keşiyinde dursunlar. Bes buu hansı ganuna yazmag olar ki, ata-baba yurdunda, doğma elinde -Ohçoğlundu-özümütüzü gonyen yohdur?"

Hağlı sualdir. Üç övledini uzag serhedlerimizi gorumaga gönderen bu ana, öz doğma yurdunda mıldafesiz galmiş, onu döyüb, doğma ocağından didergin salmışlar. Beke bir megamda hansı edaletden, hansı insan hüguğlanndan danışmag olar? Ahı bizim rehberler hellsink de insan hüguğlanını müdalle aktına gol çekibler. Bes bele ise Hamımız Ananın hağğı harda galdı?"

Ş.G.G.Y. s.199

471 "Merkezi hükümet terelinden ceza almadığını gören ermeni milletçilerinin heyasızlığı ve azgınlığı o yere çatdı ki, 200 min azerbaycanlıyı öz doğma torpaglanndan govandan sonra da ürekləri soyumadı, 10 minlerle ermenini Azerbaycan torpaglanndan didergin düşmesi de onları narazat etmedi. Belilikle, onlar öz milletlerinin de başına növbetti belâ açdılar."

Ş.G.G.Y. s.173

472 "...Ermeni milletçilerine gullug gösteren bu adamlar göresen Spitakda azerbaycanlı körpelerini borunun içine salıb her iki başının geynaglanmasını eşitmemişlermi? Eger bunu eşitmeylese zelzele ile elagedar Ermenistan kömeğine gelen fransızların iki günden sonra ordan getmeklerinin sebeblini öyreneydiler. Bu cenab Ermenistandan goularken 48 nefer azerbaycanlıların öldürülmesinden de heberleri yohmuş? Yegn ki heberleri var. Lakin bu onlara serf elemir"

Ş.G.G.Y. s.194-195

şimdi karşılarna bir meram koymuşlar: Vilayeti Azerbaycan Sovet Sosyalist Respublikasının tabiligidinden çıkarmak, cumhuriyet ile bütün idari iktisadi ve medeni bağları kırıp atmak. Hüsusi idare komitesi vasıtasıyla onu Merkezin tabiligine geçirmek. Bütün bu fitnekarlıklar Cumhuriyet, parti, devlet ve hükümet organlarının gözü karşısında hayata geçirilir.⁴⁷³

1988'in Şubat ve Mart aylarında Ermenistan'dan ve Dağlık Karabağ'dan aynı yıl aralık ayında ise yine Ermenistan'dan onbinlerce Azerbaycanlı baş açık ayak yalın, pulsuz parasız Azerbaycan'a kaçmalı oldu. Bütün bu rezaletlere ve tahkirlere Moskova itirazını bildirmedi, kaçkınların maddi teminatını Azerbaycan'ın üzerine bıraktı. Bir zaman sonra ise Özbekistan'dan kaçan 40 bin Meshet Türkünü bağnımıza basmalı olduk. Moskova bunların da teminatına karışmadı. En meraklısı da budur ki, bu kaçkınların hiçbir merkezi matbuatta öz adı ile anılmadı.⁴⁷⁴

Ermeniler, dövüp, işkence edip yurdundan yuvasından uzaklaştırdıkları Azerileri bir de suçlamışlardır. Güya "Ermenistan'da mahsul toplanmasının en ateşli devrinde, Azeriler kasıtlı olarak göç etmiş, böylece Ermenistan'ı zor durumda bırakmak istemişler! "Bu iddialara karşı Vahabzâde'nin şöyle bir suali vardır:

"Hangi millet bin türlü azap ve eziyetlerle kurduğu evini ocağını öyle böyle terkeder? Bunu yazan müellif acaba dediği bu büyük yalandan utanmıyor mu?"⁴⁷⁵

Şimdi, Azerbaycan'ın rehberlerini de en sade vatandaşını da düşündüren "Köçkünler Meselesi"ni⁴⁷⁶ şairce bir bakışla, Vahabzâde'nin "Didergin" şiirinden öğrenelim:

*Başına haranın külünü töksün
Sinesi ezabdan dağ-dağ didergin
Teze Veteninde gerib çekingen
Köhne Veteninden kaçag didergin*

*Başının üstünde öz tavanı yoh
Yavanlıg bir yana, heç yavani yoh.
Bu güne, sabaha bir gümanı yoh,
Ay özü özünden uzag didergin*

*Könlünde köz tutub Veten hesreti
Gurtarıb gileyi, sözü söhbeti
Öz acı taleyi, öz müsibeti,
Özünün başına gınag didergin*

*Soyug bahışlardan hoş heber umar,
Ağlamaz, gözyaşı ahından damar
Ümitsiz sabaha o, ümid yamar
Ümidi ömrüne yamag didergin⁴⁷⁷*

250 bin köçgünün barınak ve işsizlik problemlerine çözüm bulmak, küçük ve türlü prob-

473 Ş.G.G.Y. s.162-163

474 a.e. s.202-203

475 a.e. s.194

476 a.e.s.185

477 V.s.159

lenlerle içiçe yaşayan Azerbaycan Cumhuriyeti için çok zordur. Vahabzâde bu zorluğu açık-larken, Azerbaycan ile Türkiye'yi karşılaştırır: 55 milyonluk, arazice de Azerbaycan'dan 14-15 kat büyük; bir yıllık erzak istihsalı 2-3 yıl yetecek kadar olan Türkiye bile Bulgaristan'dan gelen 300 bin göçkününün ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekerken; 7 milyon ahalisi olan kendine zor yeten, dikinti malzemelerini dışardan alan, Azerbaycan'ın 250 bin köçkünün dağ gibi ihtiyaçlarını karşılamakta çok zorlanacağını belirtir. Ama bu ihtiyaçları karşılamayı da namus ve vicdan borcu" olarak kabul eder.⁴⁷⁸

Bakü halkı da bu vicdan borcunu yerine getirmiş," kaçkın ordusunun üçte bir hissesini öz koynuna almış, onlara heraret ve teskinlik vermiştir."⁴⁷⁹ Fakat yapılanların, yardımların yeterli olabilmesi için "soğuk hukuk kanunları ile birlikte sıcak yüreğin ve insafın, merhametin ve milli teessübkeşliğin kanunları" da uygulanmalıdır.⁴⁸⁰

C- AZATLIK

Vatan, toprak ve millet sevgisi olunca, vatanın ve o topraklar üzerinde yaşayan insanların hürriyetinin, müstakilliklerinin, istiklalinin şiddetle arzulanması tabiidir. İşte bu güzel kavramların Azeri Türkçesindeki en güzel ifadesi "azatlık" kelimesinde kendini bulmuştur. "Çok dert söyleriz" misali Vahabzâde de hep "azatlık, azatlık" der. Bunu önceleri kendi vataniyle ilgili bir problem olarak ele alamaz. Yasaktır, suçtur, dilinin kökünden kesilmesine sebep olabilir. Öyleyse Vahabzâde ne yapmalıdır ki milletine, yeni yetişen nesillere azatlığın ne menem bir şey olduğunu anlatsın. Onun için yine başka milletlerin, başka ülkelerin sahip olmadığı, mücadelesini verdiği, fakat Azerbaycan'ın sahip olmakla mutlu olduğu bir şeymiş (!) gibi ele alıp öyle anlatır azatlığı.

Yeri gelecek Hintli Nehru'nun "arzusu, aşkı, hayali" olarak mısralara dökülecek¹ Vahabzâde'nin kendi "aşkı, akidesi"; yeri gelecek mutlakiyete karşı çıkan Kübalı Antonio Ecevaril-ye, Fidel Kastro vasıtasıyla² bazan Ukraynalı vatanperver sanatçı Taras Şevçenko'yu anlatırken kendi yüreğinin suallerini dile getirecektir.³ Taras Şevçenko da kendi yurdunda esir doğmuş, esaretten kurtulma çabaları vermiş sanatında da vatani, milleti için azatlık istemiştir. Tıpkı Bahtiyar Vahabzâde gibi :

*Dünyaya geleli düştü zillete
Taras öz yurdunda esir doğuldu.
Ele buna göre mütlegiyyete
Zülme, esarete o, genim oldu⁴*

Vahabzâde, insanın milletine "ilk borcunun ilk vazifesinin "azatlığın zaruret olduğunu "ona kabullendirmek olarak düşünür. Çünkü ;

*Zerüret bilmese azatlığını,
Halg onun yolunda ölüme getmez⁵*

İşte bu duygular, bu fikirler içinde olan Bahtiyar Vahabzâde azatlığı milletine anlatmak için Tebrizli idealist öğretmen Merziye, Üskülü'nün mücadelelerini anlattığı "Merziye poeması" yazar. Bu poemasında "küblesi vatan" olan Merziye Şahlık devri İran Azerbaycan'ında yaşamıştır. Poemadaki olay da bu zamanda geçer. Vahabzâde, 1984'de yazdığı bu poemasında Merziye ile kendini özdeşleşmiştir.⁶

478 "Bes imkânların büyük bir kısmı öz ihtiyarında olmayan, balaca bir resubulıkaya 250 min köçkünün penah getirmesi de bir növ zelzele deyilmi? Biz öz gücümüzde bu yükü çeke bilerik, Ermenistana verilen yardımını cüz'i bir hissesi geder bize yardım düşmüdü? Ahı bunlar mehz Ermenistan'dan goulublar. Ahı, on illerle verdilylmiz aldığımızdan defelerle çok olub. İndi bu dar ayagda verdilylmizin cüz'i bir hissesini köçkünlümüzü te'min etmek için bize gaytarmag olmazdı mı? Biz dilenci deyilik, biz haggımızı te'leb edirik. Biz isterdik ki, bizim nümayen-deler S.S.R.'i halg deputatlarının gunultaylarında bu meseleli galdırsın Ama bu meseleye haç tohanan olmadı."

Ş.G.G.Y. s.185-186

479 Parlamantoda kaçkınlar meselesi üzerine toplanan komisyonunda Bahtiyar Vahabzâde'nin konuşmasından...
Y.M.Y.M. s. 54-55

480 a.e. s. 58

1 D.S. s.28

2 S.E. 2.C. s.37-38

3 "Düşündü : Kimese, bilmirem niye

Hem özüm,

Her yurdum esir olmalı?

Ahı, kim hagg verdi bu köleliye?

Geldi üreyinde onun sualı."

A.D.F. s.22

4 a.e. s.24

5 a.e.s.158-159

6 "Biz esaret mektebinde imtahandan

çımışg.

Ömr için, azatlığı bir gaye

bilmislerdenik."

A.D.F. s.158

Vahabzâde, kahraman Tatar şairi Musa Celil'in hatırasına yazdığı "Uçun Neğmelerim" poemasında⁷ da "azatlık nağmekârları'nın "Marks'ın, Heyne'nin memleketinde "nasıl kul olduğunu anlatır.⁸ Musa Celil'in ağzından yine kendi azatlıkta ilgili fikirlerini millete anlatır. Ama sözleri söyleyen Musa Celil'dir:

Dedi Seadetim azadlığımdır;
Gederi hâyatdan deme çoh mene
Azadlık elimden alınıp...
Demek,
Varlığa yohluğun fergî yoh mene
Ona vâ'd edtiler azadlık, hoş gün,
Dedi-istemirem,
Dediler; Düşün!
Mene el çalmasını, -dedi- düşmenim.
Şerefle ölmeyim seadetimdir,
Behşîş alacağım azadlık benim
Seadetim deyil esaretimdir.⁹

"Aylı Geceler" Poemasında¹⁰ Sabir'in "Hop,Hop-namesi"ni okuyarak mazlumları uyanıtmaya, döğüşe, mübarezeye çağıran Güney Azerbaycan'ın "vatanın, milletin derdine ölme-ye hazır evlâd"ı Yaver'in şahsında da "insanın bir maksat uğruna yaşaması, savaşması" fikri- ni işleyen Bahtiyar Vahabzâde, "Ağlar-Güleyen" Poemasında¹¹ Sabir'in şahsiyetini, fikirleri- ni takdîrkâr bir ifadeyle anlatarak asıl söylemek istediğini belirtir:

Azadlık-seherimdir;
Gündüzüm, ahşamımdır.
Eşgimdir, ilhamımdır.
O, denizim, yelkenim,
Esil haggımdır benim!¹²

Azatlığının "kuruca bir isimden" ibaret olmamasını" isteyen Bahtiyar Vahabzâde, "ka- nat"ın gökyüzüne, yani azatlığa ihtiyacı olduğunu kafesteyken uçamayacağını söyler. Ayrıca "azatlık, hava gibi, su gibi, ateş gibi insanın temel ihtiyaçlarındandır. O, olmazsa saadet ol- maz.

Ağız yummagdır ancag!
Bu da teze fırladg!..
Çeşmeler teşnesine

7 M.Ş. s.393-399

8 "Esir düşdüse de namusu an
Celil itimedi dordı, çetinde
Gul oldu azadlık neğmekârları
Marksın, heynenin memleketinde
Ölüm cezasına mehkum etdiler,
Ölümü öldüren ölmez insanı;
Zindanda özüyle birge seraser
O tutub sahladı vahit zamanı."

M.Ş. s.396

9 a.e. s.397

10 A.G. s.115-126

11 İ.Z. s.139-166

12 a.e.s.140-141

Birce udum azadlık,
Harda, harda galmısın
Menim suyum azadlık,
Menim odum azadlık?
Sensiz güle bilermi
Üzüme seadet?¹³

Bahtiyar Vahabzâde, insanlık tarihinin "azatlık yolunda çekişmelerle" dolu olduğunu söy- ler,¹⁴ kendisi de birçok poemasında, farklı milletlerin-Asyalı, Afrikalı, Arap-azatlık çekişme- lerini anlatır. "Tezatlar" poemasında¹⁵ "beynelmilel nağmesiyle ezilen milletleri düşündür, Çin'deki inkılaptan, Viyetnamdaki muharebeden¹⁶ bahsederken, gönülündeki hep Azerbay- can'dır. İnsanlara zulmeden ülke olarak da Rusya'dır düşündüğü, ama, açıkça söyleyemedi- ği.¹⁷ Yine de söylemeyi başardığı çok şey vardır:

Azadlık-cesaret, azadlık-hüner
Azadlık eskeri heç eyleyermi?
Bütün halglar üçün azadlık geder,
Böyük bir saadet ola bilermi?¹⁸

"Yollar-Oğullar" Poemasında¹⁹ Cezayir'in Fransız sömürgesi olmaktan çıkmak için ver- diği mücadeleyi anlatırken yine en can alıcı fikirlerini söyler. "Mahkum bir memleket, şehit kanlarıyla sulanmadıkça gülbahçesine dönemez.²⁰ Kendi yurdunda kul olanların göğsüne günde bin yara vurulduğunu, yurtlarında yuvalarında garip olduklarını, derilerinin soyulup kanlı göz yaşlarının akıldığını ve "sahip"lerinin onları özerlerinden ayırarak gözü göze, sözü dile hasret koyduklarını anlatır ve azatlık bayrağı yolunda kan akıtılmasa²¹ can verilmesi şan alınmaz²² der. Cezayir, Fransız müstemlekeliğinden sekiz yıl kan akıtarak, bayrağını kaldırdı-

13 İ.Z. s.140

14 "Hergün bir ülkede gopur velvele,
Zalimler, zulümler geldi gederdir.
Beşerin tarihî gedimden hele
Azadlık yolunda çekişmelerdir."

D.S. s.98

15 D.S. s.81

16 B.B. G. s.147-157

17 "Mezmunun yurdunda bostan ekibdir
Zülmü öz içinde gocaldan ölke
Bugün azadlığa gılnc çekibdir
Azadlık heykeli ucaldan ölke."

D.S. s.99

18 D.S. s.99

19 İ.Z. s.169-201

20 "Bu gan yurdumuza yaz getirdi, yaz
Analar bacılar batmasın yasa
Mehkum bir memleket gülstan olmaz
O şehid ganiyla suvanılmasa,
Bu bayrag dibinde meclis düzelsin,
Zenciri golundan atdı bu torpag
Goy bütün insanlık secdene gelsin
Ey şehid garından gızarın bayragı!"

İ.Z. s.168

21 a.e. s.167-168

22 "Her biri şîr gücü duydu golunda
Onların mügeddes ruhuna algış!

maya muvaffak olmuştur.²³ Bu da Azerbaycan'a bir örnek olmalıdır. Çünkü "Özgenin hesabına yaşamaktansa ölüm hoştur."²⁴ Zaten dünyanın siyasi haritasını da değiştiren, azatlık yolunda harcanan gayretlerdir.²⁵

"Salam" Poemasında "Şanlı Irak toprağının yükselttiği müstakillik bayrağı"na selamlar gönderen²⁶ Bahtiyar Vahabzade, "Dostluk" Poemasında da Ukrayna'da verilen mücadeleyi anlatır.²⁷

Bir gazete haberi²⁸ de onun "tutsak" ve "hakim" konusu işlemesine vesile olur.²⁹ Veya hayvanlar dünyasıyla ilgili bir misalle vatanının içinde bulunduğu durumu çağırıştır.³⁰

Onlar dediler ki vatan yolunda
Canım çıkmaydı, ganım çıkmaydı.
Onlar dediler ki, yeter bunca gem!
Niye şerellimiz lağa geymiş?
Onların her biri dedi: - İsterem,
Menim de öz gerbim, bayrağım olsun.
Arzu, köntüllerden galib ucaldı,
Onlar bu niyyetle girişdi herbe,
Gan verib, can verib onlar şan aldı
Algış bu bayrağa, algış bu gerbe! "
İ.Z. s. 168-169

23 a.e.s.228

24 a.e.s.213

25 "Geyret azadlığıdır, bu amal için
Geyret addımlayır yer küresini.
Geyretidir deyişib yaradan bu gün
Dünyanın siyasi haritasını."
A.D.F. s.55

26 B.B.G. s.163

27 A.G. s.101-114

28 Bahtiyar Vahabzade ilgili şiirin başına hemen aşağıdaki ifadeleri koyarak yazdıklarının resmi makamlarca yanlış(!) anlaşılmasını önlemek istemiştir: "Çin İlimler Akademiyasının Çan-Çün Elm Tedqiqat Degig Optik cihazlar İnstitutüsünün 160 dan çox olan elmi işçisini "düymencilik fealiyetinde" təşviqləndirmiş və 'əldə geyirmə' tribünalın mühakiməsinə vermişlər" (gazetlerden)

29 "Dusdağ dedi

-Nedir menim cinayetim, onu deyin.
Hakim dedi

-Günahındır günahını bilmemeyin.

Dusdağ dedi:

-Hardan bildim, eger yohsa günah özü

Hakim dedi:

-Günah da var, eger varsa günah sözü

Dusdağ dedi:

-Söz emelden haqlı imiş heberim yoh

Hakim dedi:

-Biz söz ile olmayanı oldurmuşuq.

Dusdağ dedi:

-İnanıram.

Vicdanını ya sətmisan, ya danmisan

Hakim dedi:

-Men bilirem, sen şübhəyə inanmisan

Dusdağ dedi:

-Şüphe ki, var, gapırsızdır həqiqətin. "

P.D. s. 205

30 Filin ayağına hele körpeyken
Zencirli, gıfılı, gəndal vurdular.
Niye?

Azatlık ve Azerbaycan ise açıkça, onun şiirlerine konu olmaya ancak yeniden yapılanma devrinde sonra imkan bulur.

1- Esaret, Kulluk, Uşaklık

İnsanın ilk ve en önemli arzusu azatlıktır. Bu arzu uğrunda yapılan vuruşmalarla tarih meydana gelmiştir.³¹ Şu koca dünyada ondan daha güzel bir şey yoktur. Fakat esareti yaşamadan azatlığın tadı da tam anlaşılamaz.³²

İşığın gedrini sinesi dağ-dağ,

Gözleri sonradan tutulan biler.

Azad yaşamağın gedrini ancag

Hebsde sinesi köz olan biler.³³

Sihhatın kadrini de yatakta hasta yaşayan bildiği gibi "azat yaşamamanın kadrini de zindanda tutsak olan" bilir³⁴ Azatlık hasreti yaman bir derttir. "Azat olmamak, gözü olup da görememek, eli olup da iş görememek, aklı olup da başkasının aklı ile düşünmek zorunda kalmaktır.³⁵

Çünkü filin geleceyinden.

Ahır zerbesinden çox gorkurdular.

(Fil büyüyünce bunu süs zanneder, babası dedesi de öyle yaşadı sanar, mahbus olduğunu anlayamaz. Azat edilse de)

Yer! Yer! -deye vurdular onu

Galımadı

Çamçıya başını eydi.

Ahı azatlığın ne olduğunu

Fil hardan bileydi, fil ne bileydi. "

D.S. s.94-95

31 İ.Z. s.167

32 Azadlıq güzeldir?

Ondan da güzel,

Ne ola biler ki, goca dünyada?

Üç gün esirlikde ne çekmedim men!

Üç gün esirliye döze bilmeyen,

Ey menim hemişe azat gərdaşım,

Bes men, insafı de nece gatlışım,

Yurdumun ömürlük esaretine "

İ.Z. s.216

33 D.S. s.95

34 a.e. s.93

35 Yaman derddir

Özgesine yamag olmağ!

Yaman derddir

Azadlığın hesretine

damag olmağ.

Yaman derddir,

Gözün ola, amma göre bilmeyesen

Yaman derddir,

Ellin ola,

Evindeki zir-zibbi

sen süpüre bilmeyesen

Yaman derddir,

Ağlın ola özgesinin ağı ile

düşünesen "

D.S. s.15-16

Azatlık bir kez elden gitmeye görsün, "bütün felaketler peşpeşe gelir. Ağzılarda ne tat ka-
lir ne lezzet", isteklerin gerçekleşmesi bir hayal olur. "Hakikat riya"dan "adalet boya"dan baş-
ka bir şey olmaz.³⁶ İnsanlar, azatlığın olmadığı bir memlekette hapis hayatı yaşarlar. "Mah-
bus sağ olsa da sağ yerine konulmaz". Onun vatandaşlıktan gelen hakları yoktur, kuldur, esir-
dir.³⁷ "Eller ayaklar zincirli" "başının üzerinde daima yumruk" sinisi de yaralı"dır.³⁸ İdrak,
söz, sanat boğulur", insanların düşündüklerini söyleme hakkı yoktur. "akıl dilde dudakta ki-
litlenir" "ülkeyi "nadanlar" yönetir, "akıllı"lar yönetilir. Yahut akıllı adamlara mevkî verilmez.³⁹

İdrak da boğular, söz de, senet de,

Ağıl kilidlerin dilde dudagda,

Azadlığ olmayan bir memleketde

Nadan başda gezer, ağıl ayagda.

Esir milletin, "zulümle eli kolu bağlıdır, dili de lâl" ; azatlık onlar için sadece bir hayal, bir
aşktır.⁴⁰

Esir olan millet, milli değerlerini yaşayamaz.⁴¹ Çünkü hür değildir. Hür bir devleti, bay-
rağı olmadığı için de dünyada onları ciddiye alan, adam yerine koyan olmaz. Onun yerine
kararlar veren, konuşan hep hükmeden, zulmedendir:

36 "Azadlık!

Azadlık elden getdimi

Dünya da heyale dangal geler:

İnsan azatlığı itiren kimi

Bütün felaketler dalbadağ geler,

Geder ağzılardan dad da, lezzet de,

Ağıl da ürek de güller arzuya

Azadlık olmayan bir memleketde

Hegiget riyadır, edalet boya! "

D.S. 93

37 "Cavab geldi: "İlberle men gefesde inledim,

Men var iken, yoh idim!

İndi varam, men varam,

Bir de esir olmarım!

Mehbuslar sağ olsa da sağ yerine goyulmur,

Mehbus, vetendaş olmur!

Öz yurdunda gul olub esr yanı eyildim.

Men vetendaş deyildim.

Vuruşum gece-gündüz, vuruşum seher

akşam

Bayrag gahıd...

men bugün

Vetendaşlık alımsam "

I.Z. .229

38 N.H.s.185

39 D.S. s.94

40 A.D.F. s.146

41 "Milletin milletliyi yaşar leyogetinde

eşğinde, geyretinde,

Şerefinde, adında

Bir de... azadlığında

Ahi o, öz halgını köle deyil, gul deyil,

Azad görmek isteyir.

Halgının sinisinden kölelik damgasını

O götürmek isteyir.

A.D.F. s.149

En adice haggıdır azadlık her milletin.

Birinci övladıdır leyoget-hürriyetin.

Esir halgın dünyada ne yeri var, ne sesi

Esir halgın yerine ganan da özgesidir,

*Gören de özgesidir, danışan da özgesi!*⁴²

İnsanlar, milletler dünyaya kul olmak için gelmemişlerdir.⁴³ Fakat azatlıklarına kastedil-
diğinde buna tahammül etmek sonucunda esareti getirir. Tahammülün ardından azap ve ş-
kayet gelir.⁴⁴ Sabrettikçe zulm artar, yaşamak yaşamaktan çıkar.⁴⁵ Geçmişte köleyi gece
gündüz çalıştırır "bir doyumluk çörege" şükrettirirlerdi. "Çağdaş kölelereyse aç karnına, çı-
 çıplak şükür dedirtirirler. Hazır, kalıplaşmış fikirleri kabul ettirip, içleri ağlasa da oynatıp gül-
dürürler: Üstelik "kara günün içinde" ağ günlüyüm "diye zorla bağtırtırlar, sonra da birbir-
lerine saldırtırıp, kırdırırlar.⁴⁶

Bir milleti, diğer milletler içerisinde muteber kılan, onun "öz liyakatını", milli benliğini ya-
şatıyor olmasıdır. Bunlar varsa o millet hürdür, azattır. Aksinde o millet esirdir, millet millet
değildir Esir millette "öz kemal'ini, "öz dili"ni kullanamadığı⁴⁷ gibi kendi vekilini de seçemez.
"Ecdattan miras kalan bayramları, yasları" yaşayamaz. Kısaca gelenek ve göreneklere, âdet-
lerini yaşatamaz.⁴⁸ Milli kültürüne ait unsurları koruyup yaşatamayan köle millet, hakim kül-

42 A.D.F. s. 149

43 I.Z. s.210

44 P.D.s.83

45 "Sebr eledik

Özüme cebr ekedik

Orden-Medal yaşımda

Dumanlayıb beyinleri

D.D.T'yle zehirledik.

Yüz-yüzleri, min-minleri

Birce çenge ağ pambığa

Gurban verdik genç kızları, gelinleri

Bu dünyaya göz açmamış körpeleri

Betindece zehirledik

Yaşamadık, baş girdedik.

Yalan-yalan ve'dleri yeye-yeye

Ümid ile gamımızı doyuzdurub

Biz inamla yene bahdige geleceye "

N.H. s.11

46 A.D. F. s.92

47 "Halgın azadlığıdır.

Halgının cergesinde mö'teber vesitesi!

Bir halgın ki, yerine düşündürler, ganırlar.

O halgı ne sanırlar?

Hanı, hanı bes onun özü'nün leyogeti?

Millet saymag olarmı esir olan milleti?

Hanı, hanı bes onun öz kamalı, öz dili?

Kim seçdi yad milleti başgasının vekili?

Bu fikirler içinde ovhalanır Merziye ."

A.D.F. s.149

48 "Ecdattan miras kalan bayramları, yasları

Mügeddes temasları

Bir zaman gösterişle elimizden aldılar.

Bizim düşüncemiz çerçeveye saldılar.

Neçe sifet asıldı gördüyümüz bir üzden.

Aynıkıd özümüzden

Elin öz bayramına min cür damğa vurdular,

türün de tesirine maruz kalır.⁴⁹ Binlerce insanın boynuna halka geçirilir, bu halkayla "yad" a secde kıranlar da olur. Böylelikle bizi bizden alırlar". Bizi bugüne düşüren "yiğit" olur; bugünü kabullenen "maymag" beceriksiz, aptal, zavallı da millettir.⁵⁰ Vahabzâde kendi vatanında da yaşanmış olan bu durumu "bir taraflı, talaksız nikah" a benzetir.⁵¹

Azerbaycan'ın "tek yarılı" ve boşama imkânı olmadığı bu "nikah"ında, onu güzel gösteren, servetinin, varlığının payı çoktur. Vahabzâde, kendilerine, geçmişlerini de bugünlerini de "yetim" eden; servetlerini "düşman" eden durumu şöyle anlatıyor :

*Hansı ganunda var ki,
Öz servetin, Öz varın
Özüne genim olsun?
Dünenin yetim olsun
Bugünün yetim olsun*

*Hansı ganunda var ki,
Öz elinden olasan,
Öz dilinden olasan
Hedef de sen olasan
Gülle de sen olasan?*

*Hansı ganunda var ki,
Bir halgün ana dili
Dilim dilim kesile
Od içinde yanasan
Sene yasag edeler,
"Yandım" demeyi bele?..⁵²*

Azerbaycan'ı yetmiş yıl kendine esir eden biraz da "korku"dur. Bu korkuyla her şeyi kabullene kabullene "toz gibi elenmiş"; "ufalanmış, küçülmüş"; köleliği benimsemiştir.⁵³ "Ağa" pozisyonundaki Rusya ve İran tarafından ikiye bölünmüşlüğü yaşamak zorunda bırakılmıştır.⁵⁴ Bu arada "milletin büyükleri" büyüktük yapamadığı gibi "Ağalar" önünde eğilerek hürmet kazanmaya çalıştıkları için küçülmüşlerdir. Halbuki hümet köleliğe değil, ağalara olmaktadır.⁵⁵ Vahabzâde onlara şöyle seslenir:

*Bizim çün teze yaslar, bayramlar uydurdular,
Dogma bayramlarımız dahmalara çekilib
Gizlilinde bayram oldu
Küçelerden govuldu,
Ögey bayramlarımız küçelerde tentene,
Evlerde dinmez oldu,
Ki mse sevinmez oldu,
Yan çırağım, yan köklüm
Bize töhlen nur olsun. "*

N.H. s.81-82

- 49 a.e.s.82
50 a.e. s.110
51 a.e.s.185
52 İ.Z. s.145
53 N.H. s.95
54 a.e.s.151-152
55 a.e.s.95-96

*Ey halgımın büyükleri,
Böyük olun kiçilmeyin
Eyilmeyi hörmət üçün yol bilmeyin
Siz millete söykenseniz
Arkanızda millet durar.
Gorhunuzdan eyilseniz
Garşınızda daha büyük zillet durar.
Millet ile siz birsiniz,
Gorhunuzdan eyilende
Milleti de eyirsiniz
Eyilmeyin siz ucalın
Halgımızın üreyine
Mehebbetten körpü salın!*

*Siz böüyüb ucaldıgca
Ağamız da garşımızda kiçilecek
Sizi yenmez dağ bilecek.⁵⁶*

Bahtiyar Vahabzâde Asya ve Afrika'daki, Batının sömürgesi olan milletleri kastederek söylediği fakat aynı zamanda kendi ülkesini de düşündüğü çok belli olan bir şiirinde, esir olup da kendi haklarını yeni yeni anlamaya başlayan milletleri çocuğa benzetir. Bu çocuğun siyasetten haberi olmadığı gibi, kendisi de "arzu ve hayaller içindedir. Gözleriye dünyanın parıltısı ile çabucak kamaşmaktadır. Defalarca düşdüğü eski hiyellere, tuzaklara da tekrar tekrar düşer.⁵⁷ Kendi aleyhlerinde olduğu halde değişmiş gibi gösterilen üstü örtülen gerçeklerin milletini sık sık nasıl aldattığını⁵⁸ zaman zaman dile getiren Bahtiyar Vahabzâde'nin dileği bu "ak yalanlara" daha fazla inanılmamasıdır. Bunun için kendi elinden geleni yaparken Allah'a da el açar, dua eder:

*Sen ışıqla doldur üreyimizi
Biz senden umurug dileyimizi
Bir daha gul ede bilmesin bizi
Güzeyden baş alan yeller ilahi!*

56 N.H. s.96

57 "Körpe uşag hardan bile

Ona yahın görünenin

Çoh çoh uzag me'nasını?

Hardan bile

Gararın ağ me'nasını?

Köhne gedim hiyeleri neçe kere

Teze-teze boyalarla

Yedirdiler sözlü açığ

gözü bağılı milletlere."

D.S. s. 15

58 "Men indî bilirem bilirem artg

Nedir esil heyat,

Esil azadlıg!

Biz ağ yalanlara çoh uşmuşug, çoh,

Demeyin derisi galına vay, vay!

Deyin, hegigetin paltarını yoh,

Öztinü görerin halına vay vay! "

D.S. s.97

Galdır perdeleri sen gözümüzden,
Millet seçe bilsin emeli sözden
Çoh ayrı düşmüşük öz-özümüzden
Bizi özümüze qaytar ilâhî!⁵⁹

Vahabzâde, "Bir Ulu Mezar" şiirinde Nisan 1918'de ilân edilen müstakil Azərbaycan Cumhuriyetini, Mehmet Emin Resulzâde'yi düşünüp, yalnızca "İki yıl yaşayan" kundakta bulunan hürriyeti'ni kast ederek bu dönemde milletin azatlığını ne olduğunu derkettiğini anlatır.⁶⁰ Bu şiirden beş yıl sonra yazdığı (1992) "Unudulsun Unutkanlık" şiirinde de esaretin kızı şeref madalyası gibi, 28 Nisan günü, nasıl göğüslerinden asıldığını ve bu "rezil günün" kendinde uyandırdığı duyguları, fikirleri dile getirir. Bu şiiriyle bir teklifi de vardır Vahabzâde'nin: "O rezil günün, o bed günün unutulmaması, daima hatırlanması için her 28 Nisan günü trenler, gemiler, arabalar siren çalsın, hafızalarda Azərbaycan bayrağının niçin indirildiği, ata evine başkalarının nasıl sahip çıktığı anlatılsın :

O bed günün,

rezil günün hatırası
İnniltiyle dindirilsin.
Hereketi dayandırır
Yaddaşları oyandırır;
Bilek, niye endirildi bayrağımız.
Niye bizim başımızda
Çatladı öz çanağımız
Niye ata evimize
sahib oldu gonağımız?
Yetmiş ildir biz zulmetin içindeyiz.
Bu müddetde biz bilmedik
Ne mezhebde, ne dindeyiz.
Bir söz ile bilemedik,
Biz neçiydik, kimik, neyik?
Yönümüz de, yolumuz da unutuldu
Sağımız da solumuzda unutuldu.⁶¹

Vatanın esaretten doğan zorbalıktan, kendini güçlü sanıp da öyle gösterenlerden kurtulması gerekir.⁶² Bunun için kulakların, gözlerin, hafızaların açık olması lazımdır. Bilinmeli ki, "azatlık olmayan bir memlekette, adamlar yaşar, insanlık olmaz. "Düşünen beyinler" in sönməsi sağlanır, yalanla hakikat yer değiştirir. Kısacası "Azatlık olmayan bir memlekette, düz, eğri adlanır, eğri düz olur."⁶³ Bu yüzden düşmanı ve dostu iyi tanımalı, kendimize düşmanlıktan, birbirimize didişmekten vazgeçmeliyiz diyen Bahtiyar Vahabzâde, "hiylekâr, bic düşman"ın akıllardan hiç çıkarılmaması gerektiğini belirtir.⁶⁴

59 Ü.H.G. s.95

60 N.H. s.30-31

61 Ü.H.G. 32-33

62 "Zorakılıq baş aparsa ölkədə
Menem deyə at çəpərsə ölkədə,
Buna qarşı gələg karsə ölkədə
Esaret de hürriyyəten yuhən."

Ü.H.G. s.89

63 D.S. s.93

64 Ü.H.G. s.32-33

2- Azatlık

Bahtiyar Vahabzâde ömrü boyunca açlığını çektiği, milletçe muhtaç olduktan⁶⁵ azatlıkla ilgili olarak şairce birçok tanımlamalarda bulunmuştur. Her tanımlamada ona duyduğu özlemi ve ihtiyacın derecesini belirtmiştir. Azatlık, "şirin arzu" ve "hoş niyettir." Millet için "ihtiyaç"tır, "zaruret"tir.⁶⁶

İnsanlar dünyaya "kul olmak" için gelmemiştir.⁶⁷ "Tarihin en büyük âmali"da azatlıktır. Öyle bir âmâl ki, insanlar ona "tapınmıştır." İnsanlığın saadeti", "baharı" olan azatlık yine insanların arzularından yaranmıştır. "İnsanın dar zamanlarında azatlık sözü ona bir "ışık"tır.⁶⁸ İşte bu ışık için insanlar "kan dökerler". Fakat bu ışığı söndüren, "azatlığa sed çeken" de yine insandır.⁶⁹ Vahabzâde, azatlığını kaybetmiş olmaktan daha "tahammül edilmez daha acı nakli" bir şeyin olmayacağını söylerken "Bir milletin milli servetine sahip olmak, onu yalnız maddi servetinden değil, öz varlığından, maneviyatından bile mahrum etmek" demektir, der. Dünyada insanın en büyük arzusu onun maddi ve manevi azatlığıdır. Eğer bu yoksa insan açılır, insanlık liyakatini kaybeder⁷⁰ şeklinde açıklama getiren şair, insanın elinden alınan azatlıkta birlikte kaybettiklerini de düşünerek "azatlığa kastetme"yi "cinayet" şeklinde adlandırır.⁷¹

Vahabzâde, "azatlık" kavramını "seher" ile birleştirir. Nasıl her akşamın, karanlığın sonu gündüzün başlangıcı seher ile noktalanırsa; mahkûm milletler de bir gün "sehere, azatlığa" kavuşacaklardır. Kaybedilmiş saadeti⁷² bulacaklardır.⁷³ Mahkumluktan kurtulmanın yolu da esarete karşı koymaktan, boyun eğmemekten, tahammül etmemekten geçer. Şair, aşağıdaki mısralarda da bunu açıklıyor; tahammül esareti, tahammül etmemek de azatlığı getirir :

65 "Azadlıq, azadlıq! Ömrüm boyunca
Senin acın oldum, möhtacın oldum.
Zaman dilimizi gıllılayınca
Mən sənin daha çox ləyləcin oldum."

V.s.146

66 "Hele azadlığı hiss edir bu halq
Şirin arzu kimi, hoş niyyət kimi
Hele azadlığı dərk etmir əncəg
Bir ehtiyac kimi, zərurət kimi."

A.D.F. s.157

67 İ.Z. s.210

68 a.e. s.228

69 D.S. s.98-99,90

70 S.B. s.140

71 "En böyük cinayətdir
Azadlığa gəsd etmək
Bu günəbə bətmə gəl
Azadlığa, vıcdana
Egşə güllə atma gəl!"

İ.Z. s. 28

72 "Tarih boyu azad yaşayan, başqa halqın zülmünü görməyən halq azadlığı ve müstəqilliyi lazmi derecede gilyetlendire bilməz. İnsanın təbiəti belədir. Heç kes malik olduğunun gedir-giyemetini malik olduğu zaman başa düşmür. Səadət əldən çıxdandan sonra gilyetmə minir."

D.G. I. s.64

73 "O zaman yazmışdım: "Azadlıq-seher
Bu seher arzusu ölə bilərmi?
Məhkum halqlar üçün azadlıq gəder
Böyük bir səadət ola bilərmi?"

P.D. s.83

Dözüm başdan başa ezab, şikâyet.

Özün de,

Budurmu yaşamag meger?

Dözmek azadlıg,

Dözmek esaret,

Bir günlük azadlıg bir ömre deyer!⁷⁴

Mahkum millet, ezilen millet zincirlerinden, kulluktan kurtulmak için bir bedel ödemelidir. "Ben de varım" diyebilmedir. İşte bu mücadele başladığında "azatlık nağmesi" okunmaya, kınlan zincirlerin sesleriyle kurşun sesleri birbirleriyle yavaş başlar.⁷⁵ Azatlık için esaret zincirinin önce kırılmak istenmesi⁷⁶ sonra da "toprağın evlat kaniya alışıp kızarması lazımdır. Bu olmazsa "vatan ufuklarından tan yeri" de görülmez; kanla sulanmadıkça "azatlık çiçekleri" de büyümmez.⁷⁷ "Azatlık yolunda akan kanlar "asla boşa gitmez.⁷⁸ Vahabzâde, azatlık yolunda mutlaka kan akması gerektiğini Açığ Söhbet, Deniz-Sahil, Payız Düşünceleri, Nağul-Hayat" v.s. kitaplarındaki birçok şiirinde defalarca belirtmiştir. Niye bu konuyu, bu kadar çok dile getirmiş? Çünkü, o, milletine hedef, azatlığı göstermek istemişti.⁷⁹ Aynı zamanda hedefe giden yolda nelerin olabileceğini, neler olması gerektiğini de belirtir. Meselâ aşağıdaki mısralarda;

Heyal bir çiçek de bitire bilmez,
Bugünden sabaha körpü salmasa
Azadlıg ağacı bar vere bilmez
Şehidler ganiyla suvarılmasa.

Onlar sübut etdi her gara zülmün
Eli uzunsa da ömrü gödekdir.
Halgin azadlığı sabah, birigün
Şehid yarasından göyerecekdir.⁸⁰

74 P.D. s.83

75 "Biz ki gul olmag için gelmemişik heyvata

Egit, eşit ay ata
Bah bu gülle sesleri
Mende bir halgam deyən
Halgımın öz sesidir
Azadlıg neğmesidir.

.....
Bah bu gülle sesleri
Golumuzdan gınlın zencirlerin sesidir "

I.Z. s.210-211

76 a.e.s.141

77 "Torpag

Övled ganiyla alışıp gızmazmasa
Veten ufuglerinde gızmazmız dan yeri
Ganla suvarılmalı azadlıg çiçekleri "

P.D. s.209

78 "Azadlıg uğrunda ahan ganiyanın

Kim deyir buhan göye sovrulur?
Halgin gem oduna alısanların
Dayag nöğtesi de halg ötü olur. "

A.S. s.20

79 A.S. s.20, D.S. s.98-99, P.D. s.212-213, 209, 90 N.H. s.195, 196

80 N.H. s.195,196

O, "azatlıkyolunda akan kanları"da "azatlığın tunç heykelini kalbinde yaşatan mert insanları" da her zaman takdir eder, alkışlar.⁸¹

"Değeri kan" olan azatlık ne alınıp ne satılır bir şeydir. Ama bedeli vardır: kana boyanmak. Üstelik pahalı da denmez kana boyanmaya, çünkü o kan yarınlr için verilmiş "pey"dir.⁸² Onun için de pek "şerefli"dir :

Azadlıg alınar, yaddan umulmaz
Azadlıg verilmez armağan tekin
Verilen azadlıg azadlıg olmaz
Başga bir rengidir o, esaretin

Şerefdir ölmek de azadlıg üçün.

Bu meslek-deymezmi bütün dinlere?

Deyirem, esg olsun dünən ve bu gün

Azadlıg yolunda can verenlere⁸³

Başkaları tarafından verilen azatlığın sadece "kuruca bir ad"⁸⁴ olduğunu; görünüşte azat ama uygulamada esareti yaşayan kendi vatani için söyler Vahabzâde. Onlar "azatlık, saadet, demokrasi" sözlerini çok dinlemişler, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi gerçekte bu sözler bir "kelektan rıya"dan başka bir şey değildir.⁸⁵ "Azatlık" ise uydurma bir masaldır yaşanan.⁸⁶ Vahabzâde, vatanının bir türlü azatlığı kavuşamamasından dolayı azatlığı "el çatmaz" ulaşılmaz bir şey olarak görmüştür. Macar şair Şandar Petöfi'nin "Azatlık Allahımdır" sözünden esinlenerek yazdığı şiirinde insanlığın ulaşamadığı şeylere "Allah" dediğini belirterek bu yüzden "el çatmaz", ulaşılmaz olan azatlığı⁸⁷ Allah sözü ile ifade etmiştir.⁸⁸

81 D.S. s.99

82 P.D. s.90

83 D.S. s.98

84 I.Z. s.142

85 "Azadlıg

seadet,

demokratiya!

Bu güzel sözlere dünya el çalır.
Esinde her biri bir kelek, rıya
Menim bu sözlere yazığım gelir.
Huguglar tapdanır bu kelmelerde
İnsanın sinisi zülmə yol olur.
Azadlığın özü olmayan yerde
Gaydadır, hemişə sözü bol olur "

P.D. s.212

86 "Hegiget dile geldi

Dile ilşdi, galdı.

Hegigetin üstüne yalanlar köşe saldı.

Vurmuşadıg, başıdg

Biz "azadlıg" adlanan bir uydurma nağılla

Ölen düşüncelere gelbimiz yas sahadı

Hegiget demekten ele gırhdug...

Ağalla

Hegiget arasında hörümcek tor bağladı. "

Ü.H.G. s.49

87 "Men öz azadlığuma tanı dedim, hagg dedim.

Bir hükme, bir fermana men başımı eymedim

Amma vahitn dalınca

Ömrüm boyu gul kimi nece stirtimşem men

Golumdaki saatın guluna dönmişem men "

A.D.F. s.14

88 P.D. s.16

Bahtiyar Vahabzâde azatlığı çeşmeye benzettiği, kendini de bu çeşmeye susanmış, içi yan-
nan biri olarak anlattığı bir şiirinde azat olmasını istediği şeyleri sayar: Hayali, düşüncesi azat
olmalı ki yüreğindeki sözleri yazabilsin; kalemi azat olsun; Gözleri, sözleri, dudağı, dili, kula-
ğı azat olsun ister. Görsün, yazsın, konuşsun, haykırınsın, içitsin ister.⁸⁹ "Ben azadım" diyebil-
sin; fikirleri kanatlınsın ister,⁹⁰ tıpkı kuşlar ve kuşlara benzetilen azatlık gibi.⁹¹

İşte bu, özenlen azatlığa kavuşmak için gerekli olan bedeli ödeme zamanı 20 Ocak 1990
hadiseleriyle gelmiştir. Ve bu millet azatlık yolunda ölümlere hazır olduğunu göstermiştir :

*Dözdü böhtana da, dözdü şere de,
Yedi şeker kimi her derdi halgım
Azadlık yolunda ölümlere de,
Hazır olduğunu gösterdi halgım*

Azadlık verilmir, alınır

dayan!

*Onun elçisidir, ölüm, gan-gada
Ölüme, cefaya hazır olmayan
Millet hazır deyil azadlığa da.⁹²*

Ölüme hazır olmayan millet azatlığını kazanamaz. Azatlığını zaruret bilen bir halk ise ar-
tik yetkin bir halktır. "Vatan oğulları vatan uğrunda ölmeyi becermese vatan dirilmez.⁹³ di-
yor Bahtiyar Vahabzâde, ama, azatlık ilân edildikten sonra da her şey halledilmiş sayılmaz.
Azerbaycan'da yaşananlara bakarak, Bahtiyar Vahabzâde der ki: "İstiklâlimizi korumak al-
maktan daha zoruştur"⁹⁴

89 İ.Z. s.141, 142

90 "Men azadam, azadam!
Menzili görünmeyen
Bir ebedi yolum var
Meni yerdin galdıran,
Heddi, hududu gıran
Fikir ganadlanm var."

B.B.G. s.9

91 "Guşlar niye azaddır?
Azadlığın teşbehi,
Yaşayn guş adında
Azadlık

uçur

uçur,
Guşun serhed bilmeyen
O goşa ganadında."

B.B.G. s.8, İ.Z. s.142

92 N.H. s.197-198

93 Ş.G.G.Y. s.212

94 "N.Y. Azerbaycan'ın elde ettiği bağımsızlığı nasıl değerlendiriyorsunuz? Azerbaycan bu bağımsızlığı sonuçlandır-
abilecek mi?

Bahtiyar Vahabzâde Biz istiklâlimizi aldık. Lakin bu istiklâlimizi istemeyen düşmanlarımız çoktur. Bundan dolayı
da kazandığımız istiklâlimizi korumayı becermeliyiz.

Ben şimdi anıyorum ki, istiklâlimizi korumak, almaktan daha zoruştur. Hele biz devletimizi sağlam temeller üzeri-
ne kuramadık. 93'üncü yıl, "devlet kuruculuğu yılı" ilân ettik. Demek ki daha bu yıl devletimizi kuracağız. Devle-
timiz çocukluk devrini yaşıyor. Daha kusasını söylesek, hele emekliyör.

Zaman Gazetesi, 3 Mayıs 1993, s. 8

3- Azerbaycan'ın İstiklâli :

Bahtiyar Vahabzâde 1990'dan bu yana ülkesinde olup bitenleri yakından takip ederek,
zihninde yeni değerlendirmeler yapmış, ülkesinin kaderini düşünmüş, çözüm üretmeye çalış-
mıştır. O, Azerbaycan'ın istiklâlini yeniden ilân etmesine memnuniyetle bakmış ve destekle-
mişse de bu istiklâli muhafaza edememe korkusunu taşımıştır. Bu korku da boşuna değildir.
Bir yandan Ermeni işgali, bir yandan Azeri göçkünler ve türlü mahrumiyetler varken siyasi
alandan yaşanan çekişmeler onu çok üzmüştür. Ülkenin durumu ortadayken, savaş halindey-
ken "7 milyonluk Azerbaycan'da 27 Parti" türemiş⁹⁵ türlü iç çekişmeler yaşanırken, birlik ve
beraberliğe ihtiyaç varken...

İşte bu yüzden Bahtiyar Vahabzâde Millet Meclisindeki görevinden kendi isteğiyle ayrıl-
mış, siyaset meydanlarından çekilmiş, daha faydalı olacağı inancıyla kalemine sarılmıştır.
"Türkün Oğuzlar Vatanı, er oğullar, er yiğitler, kişi-gızlar Vatanı" Azerbaycan'ın⁹⁶ son duru-
munu inceleyen, tenkit eden, hatalarını, yanlışlıklarını göstererek düzeltilmesini sağlamak is-
teyen Bahtiyar Vahabzâde, şiirlerinde bu konuları ele almıştır. "Eğer Görünmüştü İstiklâli-
miz"⁹⁷ "Azatlık"⁹⁸ Söz Aleği"⁹⁹ "Zülmət Eriyərse"¹⁰⁰ "Dünen Bugün"¹⁰¹ "Menimizi Birleşdi-
rek"¹⁰² "Muhaliif" ve "Dayan Gacma Dayan"¹⁰³ isimli şiirlerinde uzun uzadıya türlü yönleri-
ye azatlık ve onun korunması meselelerini ele alır.

Ona göre bugün vatan, vatan oğullarını kızlarını imdada çağırılmaktadır.¹⁰⁴ "Ecdadımızın
türbesi, kökümüz olan toprak"¹⁰⁵ ların imdadına, feryadına yetişmek gerektir. "İstiklâlimiz
oldu fikir bayrağımız" diyen Vahabzâde, Âkifçe bir duyuşla vatanın azatlığı için "Milli Marş"ın
son beytinde şunları söyler :

Senin hakkındır azadlık, senin eşgindir iman,

Tapınar hagg'a ve insanlığa hagg'dan doğulan!¹⁰⁶

"Biz Haggın Oğluyuz" şiirinde de haklı olanın, gücünü Haktan alanın, yollar "azaplı"da
olsa, yıllar "sitemli"de geçse mutlaka kazanacağını belirtir. Yeter ki "Millet gayret bayrağı al-
tında birleşsin"¹⁰⁷ Ataların dediği gibi "Halkın, milletin gücünde sel gücü var"dır.¹⁰⁸

Daha önceki şiirlerinde azatlık olmayan bir memleketin hallerini anlatmış, azatlığın nele-
re malolacağını belirtmiş olan Vahabzâde , bugün elde edilen azatlığa ve gelinen noktaya
bakığında der ki :

95 a.y.

96 Ü.H.G. 70

97 a.e. s.24-27

98 V.s. 146-147

99 a.e. s.148-149

100 a.e. s.150

101 a.e. s. 152-153

102 a.e. s.155

103 a.e. s.172-173

104 a.e. s.144

105 a.e.s.143

106 a.e.s. 142, Ü.H.G. s.71

107 a.e.s.141

108 "El bir olsa zerbî kereñ sındırar

El gücünde el dedi, sel gücü var.

Beş neferin yanmağınan ne çıkar

El yanmasa düñüb millet olamaz."

V.s. 135

Sepdik ganımızı gedomlerine
Baha başa geldin bize sen baha
Azadlığı Nehayet gouvşudug sene
Amma deyemmedik "Şükür Allah'a!
Ele bilirik ki azadlığı ışıg!
Yalnız o gouvacag yurddan zülmeti
Aldığı azadlığı! Bes bu azadlığı
Niye getirmedi o seadeti!¹⁰⁹

Azatlık saadeti getirmemiş Azerbaycan'a. Çünkü, elde edilen azatlıktan sonra başa gelenler, verdikleri vaatleri yerine getirmemiş; "azatlık" millet için "başka türlü bir mahkumiyet" olmuştur. Çünkü azatlık sonrası, öyle bir güne kalmış ki Azerbaycan, adeta yollarında yeni faydasız otlar, dikenler, çer çöp "türemiştir. Ne sol, ne sağ bellidir, azatlık da yeni bir "zincir, pranga" olmuştur. Her şey eskisi gibidir;

Mahnı o mahnıdır, deyişmiş avaz
Yene köhne hamam, yene köhne tas!
Nadan başda gezir, agıl ayagda
Bülbül gefesdedir, garğa budagda.¹¹⁰

Azerbaycan'da birden bire ortaya çıkan birçok parti; liderlik iddiasıyla kendini öne süren bir dolu insan vardır. Herbiri diğerinden daha çok "söz pehlivani" kesilmiş "kanatlı nutuklar" atmaktadır. Ama ellerinden iş gelmez. Vahabzâde bu tipleri" okuduğu sözlerin anlamını bil-meyen şarkıcı'ya benzetir" Emeller sözün yedeğinde" kalmış, "âmâl" ise çok daha gerilere atılmıştır. Yapılacak işler yapılmamış, nefis ön plana çıkmıştır. Bu durumu "Söz Alağı" şiirinde şöyle anlatıyor şair:

Galhan kimi gorunduk, gılınç kimi kesmedik
Bilmedik, hagg yolundan biz ne zaman sapındık
Tapınmadık mesleke nefsimize tapındık
Bir yerdeki emeller sözün yedeyindedir,
O ülkede bilinmez yahşı nedir, pis nedir
Bir yerdeki susdurur, agili yelbeyinler
Bir yerdeki körpeler, türfe kızlar, gelinler
Düşmenin pençesinde bu gün dustag olubsa
Dedemizin torpağı dedemizin guluna
Eger oylag olubsa
Vay bizim halımıza-
Ölen amalımıza!¹¹¹

"Natig"lerin hepsi, kendini halk adına konuşuyor şeklinde lanse eder, hepsi kendini haklı bulur, diğerine "şer atar". Bu durumda millet kime güveneceğini şaşırılmış bir "zavallı"ya "mecnun"a dönmüştür. Durdine hangisi ortaktır bilemez.¹¹²

Vahabzâde'nin bu şiirleri yazdığı 1993 yılı Azerbaycan'da büyük iktidar oyunları yaşanmıştır. Ülke, dışarıdan basit gibi görünen darbe hareketleriyle sarsılmıştır. İktidar el değiştirmiştir.¹¹³ Ayaklanmalarla sarsılan, zulmete gömülen Azerbaycan'da "zor, sürük, utanmaz, yüzüstü"dür. "hag ise utangaç"dır.¹¹⁴ İç kavgalarda birbirine giren Azerbaycan, Ermenilere karşı tek vücut olamamış bu yüzden birçok toprak kaybına¹¹⁵ da uğramıştır. Vahabzâde bu duruma da isyan sesini yükseltir ve der ki:

Bir yerdeki, gâh Ali, gah Veli algışlanır
Düşmana tuşlanası od ağızlı silahlar
Öz halına tuşlanır
Bir yerde ki, namus, ar, inzivaya çekilir
Bir yerde ki, gacının payına göz dikilir.
Bir yerde ki ürfanın cehaletten fergi yok
Bir yerde ki yalanın hegigetden fergi yok
Bir yerde ki rüşvetdir edaletin temeli
Bir yerde ki şehidle ferarinin emeli
Bir-birine garişmiş
Bir yerde ki, yasla toy, heyirle şer barışmış,
Bir yerde ki, kimese

Helveti him-cim etmek
Halalca torpağını düşmene teslim etmek
Adice bir işdise
Ölüm adileşibse
Matem adileşibse

Derd gem adileşibse

Bir yerde ki, milletin haggi herrac malıdır;

O ölkede veten de, el de satılmalıdır.¹¹⁶

Böylece, Azerbaycan'ın durumu "kendi kalesine gol atan futbolculara" benzer.¹¹⁷ Bu acı gerçeğin idrakindeki Bahtiyar Vahabzâde başlarına gelen "dertler, musibetler, belalar" acaba "Kaderin kazası mı?" yoksa "Günahkâr bendelere Allah'ın cezası mı?" diye düşünür.¹¹⁸

113 "1993 yılı gazetelerindeki Azerbaycan'la ilgili haberleri incelersek: Zengin petrol kaynaklarına sahip Azerbaycan'da çok karanlık ve kırı oyunlar" tezgahlanır. Karabağ trajedisi sahnelendikten sonra İran'dan kaynaklanan mezhep oyunlarıyla Azerbaycan Türkleri arasına nifak tohumları seilir, daha sonra eski kolordu komutanı Albay Süret Hüseyinov'un Gence İsyanı planlanır, gerçekleştirilir. Seçimle iş başına gelen Cumhurbaşkanı Elçibey maalesef kaçır, Meclis başkanı Haydar Aliyev de iktidarı ele geçirir. Bu olaylarda daha önceleri de Ayaz Mutalibov'dan kaynaklanan bir çok olay yaşanmıştır. Azerbaycan. Bu hadiseler, o günlerin Türkiye'de çıkan gazetelerde de günlük gündüne takip edilip haber yapılmıştır.

114 "Danışır, boynunda gerezden çatı
Herkes öz gescini hegiget sanır
Giyam baş tutursa halg hareketi
Eğer baş tutmasa giyām adlanır."
V.150

115 Akdam, Terter şehirleri Ermeni hücumuna maruz kalmış 11.7.93, Türkiye Gazetesi

116 V.149

117 Ahmet Kabaklı, Türkiye Gaz. 23.6.1993 s.2

118 "Çekiyimiz bu dertler, musibetler, belalar

Gederin gezası mı?
Günahkâr bendelere Allah'ın cezası mı?
Öztümüz de bilirmirik neden ne isteyirik

109 V.s.146

110 a.e.s. 147

111 a.e.148-149

112 a.e. s.150

Bahtiyar Vahabzâde geçmiş iktidarlara bugünküleri karşılaştırdığı "Dünen-Bugün" isimli şiirinde, milleti kandırıp başa gelenlerin, baş olduktan sonra milleti nasıl küçük gördüklerini, makam elde eder etmez, kendi şahsi menfaatlerini gözetmeye başladıklarını şöyle ifade eder! "Onlar vatan diye diye iktidara gelmiş sonra da yazık vatani dolara dönderip çeplerine sokmuşlardır." Hafızalardan geçmiş günler silinmiş, azatlığı bayrak edenler, azatlığa düşman kesilmişler. Demek ki bunlar "azatlığı millet için değil, kendileri için talep ediyorlarmış. "Azatlık, sanki milleti, bunlar çalıp çırsın, yiyip yutsun diye mi verilmiştir?¹¹⁹ Vahabzâde'nin böylece azatlığa da itirazı vardır :

Mayakın signalın faydası olmaz
Kükreyen denizde gemi batırsa
Süvari neylesin, yol uzun, vaht az,
Keher at bildiyi eger gâtırsa...

Vezife eşgine, menseb eşgine
Gardaş gardaşına gülle atırsa.
Mensebli mensebin kölgeliğinde
Düşmeni unudub rahat yatırsa
Veten övüldüleri biri-birine
Efirde gazette böhtan atırsa
Düşmen esgerine, yad esgerine
Halal torpağını eger satırsa
Bele azadlığı istemirem men
Bele azadlığı istemez Veten!¹²⁰

Bahtiyar Vahabzâde; milletinin azatlığı, saadeti hakkettiğini, bunlar için gereken bedeli ödediğini de bilir; "şeytanın parmağının evlerinde" olduğunu da; "ayır-buyur siyasetiyle milleti bölüp, "atı torbasıyla vuruşturanları" da bilir. Çünkü "bulanık suda balık tutmak" daha kolaydır. Rusya için¹²¹ böyle tuzaklar oldukça, istiklâlin korunması çok güçleşir.¹²² Oyunlara

Eger bele olarsa ele olar'-deyirik
Edeletin saplağı asılır bir 'egerden
Sözler düşüb keserden, sözler düşüb deyerden
Sözden bina tikirlik, daşı yoh, kerpici yoh,
Prezident ferman verir, ıcrası yoh, gücü yoh.
Boş-boş emirler ile garalanır kağızlar
Gatıp kesmirl ağzılar
Şehâdî-şireli sözler maça kımı sürtülüb
Hara geldi dürtülüb
Söz ilirib rengini, çekisini, tamını
Öz ilkin anlamını
Sileti de bozlaşib
Yaman heyasızlaşib
Sözler ele deyişib

Dünen ağı bildiğimiz

Bir gün sonra ağ olmur."

V s. 148

119 a.e.s. 152-153

120 a.e.s.147

121 "İpler gınışa da, bilmirem hele
İpli ucundaki o garmag nedir
Uzaktan gurulur bize min tele

gelmemek, böyle zamanlarda sen ben kavgasına girmek gerekir, şeklindeki fikrini de "Menimizi Birleşdirek" şiirinde ifade eden Bahtiyar Vahabzâde,¹²³ azatlık elde edildikten sonra, milletin zaruri ihtiyaçlarının karşılanması yolunda çalışmalar yapılmasının lüzumundan da bahseder. Tabii ki, bu ihtiyaçların karşılanması için şahsi menfaatler geriye itilmeli, yönetici makamında veya yüksek mevkilerde olanlar yolsuzluk, rüşvet gibi, olanı da eriten faaliyetlerden uzak olmalıdırlar. Fakat hem toprak kaybı, hem de ihtiyaç içinde kıvranan Azerbaycan'da durum bunun tam aksidir :

Azadlığ şerefdir her bir millete
Çörek evezine yeyilmir ancag.
Azadlığ-ganaddır eşge, niyyete
O ki, paltar kimi geylimir ancag.

Vicdanlar yuhuda, ürekler bumbuz
Dehşetdir bu derdi hamı bilirse
Gör biz ne gündeyik, Veten borcumuz,
Rüşvetle, minnetle ödenilirse...

Bugün heç... sabaha umud da yoksa
Olar mı bir gırıg könül şadlığı?
Daha demeye de söz galmayıbsa?
Ahı kime gerek söz azadlığı?¹²⁴

Çörek, yiyecek pahalılaştığında gayretin, çalışmanın ucuzlaştığını, insanın yüreğiyle değil midesiyle yaşamaya başladığını¹²⁵ belirten Vahabzâde,doğup büyüdüleri vatanda, Azer-

Şeytanın barmağı evimizdedir
Ey hırda milletler, ağız olun siz-
Hele çalhanlar bulanig deniz
Verdiyt ve'dini tez unudan var
Bulanig sularda balig tutan var.
Girip gılına, alıp könlünü.
Saçı sığallayıp, başı vuran var.
Atı torbasıyla vuruşturan var.
Hırda milletler 'ayır-buyurta'
Birbirinin üstü salışdıran
Odlu nögtelerde sengiyen odu.
Pülleyib tezedden alışdıran var. "

Ü.H. G. s. 26

122 "Yognulub İblisin mayası kinden,
İblis lezzet alır öz pisliyinden,
Ölüm anında da el çeken deyil
O, öz verdisinden-İblisliyinden
İndi ki, beledir...

Ne deyem artıg?!

Budur durumumuz, budur halımız;
Bizî mehv eleyer arhâyıncılığ
Eger görünmezsä istiglalımız!

Ü.H.G. s.27

123 V. s.155

124 a.e. s.147

125 "Çörek bahaleşanda, geyret ucuzlaşarmış.
İnsan üreyle yoh, me'desyle yaşarmış.

baycan'da liyakatin unutulmasını istemez; "İnam ve iman ölmemeli'dir. der126 Bunlar yok olursa "Vatan düşman pençesinde kahr olur." Öyleyse, toprağı gasb olunmuş bir memleketin evlatları "devlete muhalif" ; "düşmana dost" olmamalı; "toprağı koltuk için kurban etmemeli. Çünkü "toprak satılınca, hangi toprağın üstünde duracaktır, vazife ve makam koltukları?127

Vahabzâde vatan oğullarına seslenmeye devam eder: Yurdunu, yuvasını, atadan kalan çeşmesini bulacağını Ermeni'ye başışlarcasına bırakıp kaçmamasını söyler :

Sen hara geçirsen ay Veten oğlu?
Gaçtığıñ o torpag senin deyilmi?
Sene pay verilen o ata yurdu,
O çeşme, o bulag senin deyilmi?
Gaçırarsan, gaçtığıñ o yurdu yuvası,
Yohsa ermeniye başışlayırsan?
Yohmu damarında ecdadın ganı?
Özüñü Vetensiz sen ne sayırsan?
Özüñ de, gılınçsız bir gın olarmı?
Özüñ de, kişi de gaçgın olar mı?

Vatan parçası toprakları bırakıp kaçmak gayretsizliktir. Sırf "canını kurtarmak" için kaçılan yerlerdeki "yeşil çimenler de, dipsiz dereler de, mescitler ve ezansız kalan minareler de "onlara "beddua etmez mi?" diye soran Bahtiyar Vahabzâde "Dayan Çağma Dayan!" şiirinde "Senin canını kurtarıp kaçtığıñ yerleri kim kurtaracak?" şeklinde serzenişte bulunur.128

Et-gızl giymetine, vıdan su giymetine
Yalan od giymetine, iman su giymetine
Setilırsa susmağı gelin sayag hünerden
Güneşi de gödeyek dün batdığı yerden. "

V. s. 149

126 "Doğulduğun böyüdüğün Veteninde
Hagg tapdandı, şer udulsa, vay halına!
Sehavetin unudulsa, gem eleme,
Leyagetin unudulsa, vay halına!"

Ü.H.G. s.88

127 "Düşmen pençesinde gehr olur Veten
Biri de gıgırır: "Muhallifem men
Kime muhalıfsen, ay Veten oğlu
Bu Veten hem senin, hem de menimdir.
Ana yurdumuzu göz diken yağı,
Meger tekce menim öz düşmanımıdır?
Bizden çaresini umurken Veten
Kime muhalıfsen, neye muhalif
Bugün yurnuğ kimi birleşmellyken
Men sene, sen mene, o baggasına
Niye olmalıyığ, niye muhalif?"

V. s.172

128 "Daim öne gaçmag haggın yolu ydu,
Arkaya gaçışda haggdan gaçarsan.
Boban, atan sene yurd-yuva goydu,
Bes sen övâdına ne goyacagın?
Dayan gaçma dayan, hara gaçırarsan,
Atub doğulduğun o torpagları?
Arhanca gıgırdı sen gaçan zaman
Bobanın, dedenin yetim mezan

Ve Vahabzâde haykırır: "Galh Ayağa!" "Yitirilen toprakları geri al!"129

Birçok insanın gözüne tarih boyu "ok gibi" batan, bugün de türlü "musibete, azaba, zillet" düşen milletine "müdrık bir ağsaggal" gibi seslenen Vahabzâde, bu toprağın karşısında "günahkâr olmaktan başkaları önünde diz çökmekten kurtulmak gerekir der :

Kişi kimi yaşamağı bacarmasag
Köle kimi yaşamağı haggımız yok!

Sözlerinin ardından bu toprakların bizi bağışlaması için, önce bizi "utandıran" gereksiz "sabrı" yok etmek; sonra ayağa kalkarak "öz hakkımız olan zaferi" kazanmak lâzımdır der. Ve Azerbaycan Türklerine tarihi bir sorumluluk yükler :

Galh ayağa!
Öz haggındır zefer senin
Çarcısı ol, gelebenin!
Galh ayağa!
Galdır döyüş dostlarını "Vur" sesine
Galh ayağa!
Diz gatlamağ yoraşarmı

Bilge hanın nevesine?
Sen geriye adladığca
Düşmenin gabağında
Dizlerini gatladığca

Kiçilirsən,
O, büyüyür,
Galk ayağa
Ayağıñı ürekle vur bu torpağı
Sen galhdığca böyüyecek,
Düşmeninse kiçilecek
Düşmen dönüb indi seni
Gabağında dağ bilecek

İmdada çağırdı bu feryad seni,
Meger eşitmedin sen bu nalenı?
Havası, suyuyla hansı gün üçün
Erseye çatdırmış bu Veten seni?"

V. s. 173

129 "Veten oğlu, maya tutmuş senin ganın
Bu torpagdan, bu Vetenden
Galh ayağa,
İmdad umur Veten, senden
Sinemizle od-alovu biz yarmasag
İtirilen torpagları gaytarmasag
Veten bizi bağışlamaz,
Torpag bizi bağışlamaz.

Sinemizi dağ-dag eden kinimizden
Yadelliye pay vermesek
Biz banta döndermesek
Dağlar boyda derdimizi
Natevanın, Üzeyrin ölmez ruhu
Danlar bizi!

V. s. 174

Tülkülerin gabağından kaçmağını
Ahı sene bağışlamaz gurd babamız

Galh ayağa!
Hankendine çatmalıdır
Bizim zefer arabamız

Veten oğlu,
Maya tutmuş, senin ganın
Bu torpgadan bu Vetenden

Galh ayağa
İmdat umur Veten senden.¹³⁰

D- ÖZÜNE ÖZGELEŞMEK

Bahtiyar Vahabzâde "öz faciası" hesap ettiği özüne özgeleşmek, millî benliğinden uzaklaşmak meselesini, millî değerlerine sahip bir sanatçı olarak, çokça söz konusu eder. O, milletin bir zamanlar "yıldız" olup "öz ışığı'nın bulunduğu; sadece"özüne benzediğini" bilir. Öz baharının, öz meyvelerinin olduğu bu devirlerde hiç kimseye benzerliği bulunmayan¹ milletin bugün "ulu ecdat"tan uzaklaştığını, kendi "fitretinden" kendi kendinden kaçarak"özgelelere gönül bağladığını"² görünce dayanamaz "asrın evlâdına" serzenişlerde bulunur :

Görürüm maşallah bol sevabın var
Her yerden, her şeyden me'lumatın var
Bunları bilmekle çoh öyünme sen
Heberin var mıdır bes öz-özünden?
Öz doğma kendinden
Öz el-obandan
Eslinden, kökünden, ulu babandan?

Kendine ait değerleri, atasını, babasını tanımayan bu nesil "büyük dahileri ezbere bilir." "Özgeler önünde çok çok eğilir."³ Ona buna benzer. Sadece kendisine benzemez. "Ben", ben olmaktan çıkmış, "o, bu" olmuş. Böylelikle de "Öz ömrünün hırsızı" olmuştur. Başkaları için kendi ömründen vakit çalarken zamanını da ham, olgun olmayan insanlar için harcar⁴

Vahabzâde, "Vatanda yaşayıp onun manevî özelliklerine kayıtsız kalan, adını taşıdığı hal-kın dilini, tarihini, medeniyetini bilmeyen, onları sevmeyen, onların uğrunda ölüme bile hazır olmayan" adama "vatanın içinde vatandaş değil", "manevî muhacir" der. Ve bu konuyu "İki Muhacir" şiirinde de ele alır. "Manevî Muhacir" olan adam uykularında bile yad sularında balık gibi yüzer", "Niyork'a Londra'ya uçar. "Kendi milletinin içinde olmasına rağmen ruhen ona yabancı, toprağına, diline, havasına suyuına, ecdadından baş alan soyuna, doğma ocağına, közüne yabancı"dır. Hatta kendi de farkında olmadan "özüne özge, özgeye doğma"dır. Vatandan başka her şeyle ilgilidir.⁵ Vahabzâde, "manevî muhacir" adlandırdığı kişileri "cevhahir isteyen tacir"e benzetir. Ve daima başka, yabancı havayla yaşadıklarını şöyle anlatır:

1 Ö.S. s.43-44

2 "Ey esrin evlâdı vallah çaşmısan,
Ulu ecdadından uzaklaşmısan
İnsan büyüdükçe, bilmirem neden,
Çaçar fitretinden, çaçar özünden
Olur öz içinde özüne dustak.
Özgeler önünde könlünü bağlar.
Bizim tek, bir cüre düşünüb, ancag
Başga cür damışa bilmez uşaglar"

A.D.F. s.132

3 Ö.S. s.16-17

4 a.e. s.44

5 Ş.G.G.Y. s.232-233

Me'nevî muhacir vetene değil,
Güvenir hemişe ancag özüne
Veten çöreyini teper gözüne
Özge havasıyla yaşayar müdam⁶

"Özge" olanı kendilerine herkesten yakın bulan "özüne özge" akıllıların mertlikten ve gayretten başka her şeyleri vardır.⁷ Vatanda yaşayıp da vatani yad" sayanların⁸ özelliklerinden biri ve en önemlisi "kendine düşmanlık"tır :

Özge gapısına daş atan-azğın
Sen özge daşını özüne atdın
Özgeye genimi çoh eşitmişik
Özüne genimi senmi yaradın.⁹

"Özüne üvey, özgeye yamak" olan¹⁰ insanın ömrü "inkârlarla" doludur. "Her insan özü-nü inkâr ede ede yaşar ve bu inkârlarla büyür."¹¹ Fakat "özgeleşen" insanın inkârı topyekündür. O, "anasının laylasını, atasının sazını"¹² tarihten eski tarihler yaradan" milletinin kılınıncı, sözünü inkâr eder veya onları "özgenin tör-döküntüsü" hesap eder.¹³ Halbuki "Ulu geçmiş"ni, "kılınıncı kınını", "toprağa işleyen köklerini" kabul etmeyen insan, o kökün üstünde yaşamayan insan yaşar gözükür ama bir boy yücelemez."¹⁴

Bahtiyar Vahabzâde "Öz kökünden ayrılanları", "Nikâhsız doğan piç"ler¹⁵ tarzında düşü-

6 A.D.F. s.38

7 a.e.s.55

8 "Vetenden kenarda yaşayanlara
Muhacir demişik... lap doğru, lap düz!
Vetenin içinde yayıyb, ancag
Özge mebedine baş goyanlara
Özünü Vetene yad sayanlara,
Ne ad verek biz?"

A.D.F. s.37

9 Ö.S. s.23

10 "Bilmirsense dili sen vetenin özüne
istemeden ağ oldun.
Sen özüne bir ögey, özgeye yamağ oldun,
Bu halına

stınbeye

ne tohmag

ne de gardaş

tüfenge çahmag.

Sen çıhmag istesen de özgenin efsunundan
Ne ondansen, ne bundan!

P.D. s.97-98

11 "Her bir insan özüni inkâr ede ede yaşayıp ve bu inkârlarla büyüyür. Ömrün pillelerine bahani uşaglık, cavanlık akıllık ve gocalık.....Menim demek istediğim terelli insanın biyografyasında öz özüni inkârlardakı tamıltı meselesidir. Tebiet gece gündüzü, ağ-garası, gış-yayı ile tam olduğu kimi, insan da inkârı-tesdîği, yahşısı-plsî, eniş-yohuşu, gahhması-enmesi ile tamdır. Kim öz gençliğinde elediyi harekete gocalığında gülmür?."

Ş.G.G. Y. s.267

12 "Ey sözünden emlin, özünden razı
Yalanı söyledin kimin adından
Ananın laylası, atasın sazi
Babanın ocagi çıdî yadından."

Ö.S. s.24

13 a.y.

14 A.D.F. s. 36-37

15 N.H. s.109

nür. "Öz atasından kaçıp, özge ataları takdit edenleri her vesileyle kunar. Otlar bile bir kökün üstünde biterken, soyunu kökünü inkâr edenlere şöyle seslenir.

Gülme öz köküne ayıbdır sene!
Ot kökü üstünde biter, unutma,
Köhne damgasını vurub atana
Özgeden özüne sen ata tutma!¹⁶

1- Özünü Beğenmemek, Mankurtlaşmak

"Bazan özümüzü beğenmedik biz" diye söze başlayan Vahabzâde bu "aşagılık kompleksinin" Öz bağrımızı nasıl yaktığını, fikir çeşmemizi" nasıl kuruttuğunu düşünür: Falana filana benzemek için "Özge bağlarını sulamak"veya "kimseyi incitmemek" için "yad evinde çıra gibi yanmak" yahut da misafire gereğinden fazla hümet gösterip "buyur etme"nin sonucu "konuğu ev sahibi eylemek...."¹⁷

Bizim büyük üstatlarımız dahi özge dilinde yazmış, varımız "yad"ın malı olmuş, babamız öz menzimizde talan olmuş. "Yad"a âbideler de dikmişiz ama onları "ustalık" makamına, kendimizi de "hizmetçi, işçi" mevkiine layık görmüşüz. Onlara "kulluk" eylemişiz fakat, "beyin" bizim, "eser" onların olmuş.¹⁸ "Yadlar servetimize sahip çıkmış" ama "biz'e sahip çıkmamış. Bu dünya bize "yetim evi" olmuş. Bu "yetimlik duygusuyla birlikte "Özgeden ata aramak" devri başlamıştır. Bu durum aslında kendimize hakarettir. Çünkü "Dede Korkut gibi dedesi olan millet "kendine başka dede araması" tahkirden başka bir şey değildir.¹⁹

Bizim öz benliğimizden uzaklaşmamızın sebebi, sadece "aşagılık kompleksi" değildir. Bu aslında bir çabanın sonucu doğmuştur. Bilinçli olansa "kanımızı emen" ama bunu anlamayalım, farketmeyelim diye "fikrimize, aklımıza zincir vuran" böylelikle de "servetimizi taşıyan" zalimlerdir. Bize bizi unutturarak "kökü budaktan ayırmışlardır. Bu eski üslûbu anlamayacak, "zulmü esaretten", "hakkı nâhak"tan ayıramayacak derecede "aptal, akılsız, nâdan" pozisyonuna düşmüştüz.²⁰

Köçüb rüyalara ümidlerimiz,
Değişib yerini heyir-şerimiz.
Vallah, özümüzü unutmuşug biz,
Uçub ağılımızın damı, sen deme²¹

Onlar bize özümüzü unutturmaya çalışırken içimize bir de korku denilen "iblisi" yerleştirmişler. Bu korkuyla her şeye "evet, peki" diyerek "özümüzü eritmiş", "kutupların arasında kaybolmuşuz"²² Düşüncelerimiz "çerçeve" içine alınmış, "mukaddes temaslarımız", "ecdattan

16 M.Ş. s. 19

17 S.E. 2.C. s.71-72

18 "Nadir de Gaçar da ölkeler aldı /Veten ucalmadı, özü ucaldı
Öz doğma yurdunu ayağa saldı/Şahlar bizim oldu, zeler özgenin
Saldığı özümüzü özlümüz gözden/Kül ile oynadıg el çekib közden;
Ölkeler nur aldî şefegimizden./Güneş bizim oldu seher özgenin"
S.E. 2.C. s.71-72

19 N.H. s.180

20 a.e. s.17-18

21 A.D.F. s.81

22 "Biz bir zencir düzeltilmişik

Halgavari bu dütyünden.

Gorhumuzdan ona bell, buna belli

İlke belli, şona belli

Heye belli, yoha belli,

miras kalan bayramlar, yaslar" elimizden alınmıştır.²³

Elin öz bayramına min cür damğa vurdular.

Bizimçün teze yaslar, bayramlar uydurdular.

Doğma bayramlarımız dahmalara çekilib

Gizlinde bayram oldu.

Küçelerden gouvulu.

Ögey bayramlarımız-küçelerde tentene,

Eulerde dinmez oldu,

Kimse sevhmez oldu.

Yan çırağım, yan köküm

Bize töhfen nur olsun

İşğimin altında gür çeşmeler gurulsun.

Sevindir hamımızı,

Gaytar Novruz adlanan bahar bayramımızı²⁴

Milletimize ait adet ve an'aneler türlü usullerde damgalanıp "üvey" muamelesi göre göre "köhne hisletimiz" "yad avcı"ya "av" olmuştur. Millî benlikten uzaklaşıp yeni bir şahsiyet kazanırken "dut içkisi" soframıza gelip "dut pekmezini, dut reçelini "kovarken"²⁵ "Öz faciası"nı "saadet" bilenler olduğu gibi;²⁶

Gaytar, a gür çırağım, köhne hisletimizi

Gaytar bize sen bizi²⁷

diyerek haykuranlar da vardır. Vahabzâde bu kişilerdendir. O, Cengiz Aytnatov'un "Gün Uzar Yüzyıl Olur" eserindeki "aslınu, kökünü, soyunu boyunu inkâr eden adama "mankurt" lakabının verilmesini de çok uygun bulur.²⁸ Bu "yeni insan" tipinin, mankurtların haddini aşmasından, sayılarının çoğalmasından da ürküntüyle söz eden Bahtiyar Vahabzâde bu man-

Aza belli, çoha belli

Deye-deye

gütiblerin arasında itmişik.

Bellilerin girdabında

özümüzü eritmışik.

N.H. s.95

23 a.e. s. 81

24 a.e.s. 82

25 a.e.s.82

26 "Men öz faciemi seadet bildim,
Toyumda ağladım, yasımda güldüm.
Zülmete nur dedim, yoha var dedim.
En büyük bedbehte behtiyar dedim.
Aynra bilmedim heyri şerden-
Doğrunu eyriden, duzu çekerden."

N.H. s.18

27 a.e.s.82

28 "Sabahı havanı dünenden bilir,
Yazda horuzanıb, gışda ekilen,
Kıçıklar önünde büyük görünen
Böyükler önünde serçeye dönen
Ucalar yanında boyunu danan
Esilini, kökünü, soyunu danan
Teze növ-insana öz gezebinden
"Mangut" legebini verene ehşen"

A.D.F. s.133

kurtların özelliklerini de tek tek sayar. Bunlar; "ölen avratlarının altın dişlerini çıkartır", "Ana baba bir kardeşini habse düştüğü zaman inkâr eder"; "Anasını babasını evinden atar"; "Ah-lâksız"dır; "Öz ana dilini özge dil sayar"; "Başkalarının önünde kuyruk sallar"; "Namussuz"dur; "Şerefsiz"dır; "Vatansız"dır. Haram yerler, "haristirler; "Çirkin emellerini yalanlarla örterler."; "Gönle değil akla güvenirlir."²⁹

Vahabzâde, "dilini bilmemekle övünen nâdânları", "özüne üvey, özgeye yamak" olanları ne vatanın, ne de kendisinin bağışlamayacağını söyler.³⁰ Çünkü onlar "dillerini inkâr eder"ken aslında "özlerini inkâr etme" alçaklığında bulunarak yüceltiklerini sanmış "Öz-özün-den kaçag" olmuşlardır. Fakat onların da "inkâr edileceği" zamanlar gelecektir. Böylesine, kendini yamamaya çalıştığı "özgeler" de sıcak bakmayacak; her şeye rağmen kendinden saymayacaktır. Hatta kendi kardeşleri de onlara "satılmış" diyecektir:

Bilsen de yad dilini lap yadın özü kimi

Seni doğma bildimi?

Bilmeyib, bilmeyecek!

Ona "can gurban" desen

O, haggını yeyecek

Ürek gızdırmayacak sene "özgesen"-deye

Senin özününkü de satılmış bilecekdir

Gardaşını özgeye³¹

Özgeleşmek "sanat aleminde" de kendini göstermiş "saz avazı", "tar sesi", "Ulu dedelerin ulu nağmesi" zamanın öz ahengine uymadığı sebep gösterilerek musikimizden ruhumuz kovulmuş, bunun yerini de "caz ahengi" almış.³² Sanatta özünü dinlemek bırakılıp kökten uzaklaşma olsun istenmiştir.³³ "Rakınollar" "göklere yükselirken "Üzeyir Mektebi" "yetim" kalmıştır.³⁴ Onun için Bahtiyar Vahabzâde der ki:

Dinle bu dünyanı öz üreyinle,

Senet aleminde özünü dinle.

Özgeni dinlesen kökten düşersen,

29 A.D.F. s.133

30 "Ne deyek, ne ad verək

Dilini bilmemekle öyünen nâdânlara?

Həqləsan...

Bizdən olub

ey bizliyindən dönen,

Seni men bağışlaram, bağışlarmı bes Vətən?

Bilmirsənsə dilini sen vətənin özüne

İstəmədən ağ oldun

Sen özüne bir ögey, özgeye yamak oldun.

Bu halinla

sünbeye

ne tohmag

nede gardaş

Sen çıham istəsənsə özgenin efsunundan

Ne ondansən, ne bundan."

P.D. s. 97-98

31 a.e. s. 98

32 N.H. s.163

33 A.D.F. s.45-46

34 N.H. s.163

Sen özüne özgeleşersen.
Özünü kenardan seyr edim"deye
Ne olar, herdenbir çekil tekliye,
Üzbeüz, tekbetek gal üreyinle,
Sen onu dinle!
Tek onu dinle!³⁵

İnsanın yurduna tarihle bağlı olduğunu bilenler, bu millete geçmişi, "hünerli, zaferli yıl-
lanı'da unutturmayla çalışmış; "Kür'an da din de" unutturulmuştur. Böylece kendi benliğin-
den kökünden ayrılan millet "Özgeler içinde eritilmiştir.³⁶ Milli kişiliğini yok sayanlara "vazi-
fe" verilmiş, bunun aksi özellik gösterenlerin vazifeleri anında" merkezden noktalanmış, "ki-
şilik, yürekteki cesaret, merdanelik deyanet" talanmış, ayaklar altına alınmıştır.³⁷ "Olduğu gi-
bi görünmek", onların her sözüne emrine kul olmamak" demektir. Fakat "eyilmeyen" için ha-
yat pek de kolay olmayacaktır Sovyetlerde. Buna rağmen, Bahtiyar Vahabzâde bazen do-
laylı bazende dolaysız yollarla bu duruma itirazını bildirmiştir.³⁸ Milletinin içinde "Özge çıra-
ğından ışık uman "lara seslenmiş, "özgenin ışığının aldatıcı "olduğunu söylemiştir.³⁹ 1974'de
yazdığı isimsiz bir şiirde, kendilerinden olmayanların yalanlarına nasıl kanıldığını, nasıl ta-
hammül edildiğini Sabir'in bir şiirine de atıflarda bulunarak şöyle anlatır:

35 A.D.F. s.45-46

36 "Biz ayrdılar menliyanızden
Millet kökden gopan bir budag oldu.
Süzüldü yad sesi öz neyimizden
Keçmişin üzüne indim, ağ oldu.
Hele unuduldu Gur'an'da, din de
Keçil geldiyimiz yollar danıldı.
Eridik özgeler, yadlar içinde
Hünerli, zeferli iller danıldı.
Tarihdir her daşın, gayanın yaşı,
Tarihle bağlıdır insan yurduna
Yoh ise bir halgın tarih yaddaşı
Veten de gurucu torpagdır ona "
Ü.H.G. s.47

37 a.e. s.48

38 "Men olduğum kimiyem
Sen bele de gör men!
Vur men!
Öldür men!
Her sözüme, emrine,
Gul olub,
eyilmerem!
Sümüyüme düşmeyen,
Sen çaldığın havaya
Men! oynaya bilmürem "
D.S. s.68

39 "Özüne güvenib "Men varam" -deyen
Kol kosun üstünde guynug bitirmiş,
İşig saçmag üstün ağıl yok, ürek
Sinede od tutub alışın gerek.
Özge çırağından işig umanlar
Damag çaldığını sonradan enler.
Özgenin işigi göz akledendir,
Evvel öz gelbinde gem daşın olsun
İşig ahtarınsan özünü yandır,
Zulmeti yarmag işigin olsun. "
Ü.H.G. s.64-65

Sabir demiş: "Biz erlerik"
İş yerinde
Özgesinin sözlerini 'ezberledik'
Toz-torpağı yel souurar,
Denesi de yele galmaz
Vallah billah bele galmaz, bele galmaz!
Bu inamla yaşamışam...

Amma neyim:
Bizim gibi zeuzeklerin
İgidliyi dözüml olsun.
Sabir demiş:
'Heyverelik'; 'boşboğazlık' bizim olsun.
Geleceğin övadları iş görecek.
Amma dua evezine 'le'net' deyib
Gebrimize tüpürecek,
Deyecekler ey babalar,
Yaş getirib kal oldunuz.
Göre göre kor oldunuz
Dine-dine lal oldunuz.
Sebrinize heyretdeyik,
Siz dözümdə fil oldunuz.⁴⁰

Göre göre kör, konuşa konuşa dilsiz, sabırlı ve fazlaca tahammül içinde olan millete
serzenişte bulunan Bahtiyar Vahabzâde, bu işte bilinçli bir "hiyanet" sergileyenlerin oldu-
ğunu da belirtir. Böyleleri bir teşekkür için vatanlarını da satarlar. Vahabzâde yetmiş yıllık "bey-
nelmillecilik" ninnisiyle" uyutuluşa da itirazlarını şöyle ifade eder :

Zamana bah! Bu torpağı
Bir 'sağ ol'a satana
Heyanetin kölgesinde
Rahat-rahat yatana
Bu milleti ölümlerle
İmtahana çekene
Memleketi başdan-baş
Talayana, sökene
Heykeller ucaltmışig.
Özümüzü beyenmeyib
'Beynelmille' laylasına yatmışig.
Yattığımız bes etmezmi?
Aylag bir, गरेक bir
Heyir nedir, şer nedir?
Riyalara, boyalara
Yetmiş ildir uymuşug
Görün kimin evezine
Kimi heykel goymuşug.⁴¹

40 Ş.G.G.Y. s.178

41 N.H. s.75-76

Ne kadar çok çalışılıp, gayret edilmişse de "öz vatanın ağası", "gülşenin ağası" yine "özge"ler olmuştur.⁴² O, "cellat korku" öyle bağlamış ki eli kolu ve dili, olanların farkına varanlar da gerçekleri açıkça diyememiş.⁴³

Vahabzâde 1976 da yazıp da ancak 1993'de yayınlanan "Yeni Şiirler-Ümide Heykel Goyun" kitabının "Sandıktan Sesler" bölümünde yayınladığı "Özge Limanlara" şiirinde bu durumu şöyle anlatıyor:

İtirib heyatda be'zen büsbütün
Tapırdım özümü yuhularımda.
Bağrına dağ basıp cellad gorhunun
Deyirdim sözümü yuhularımda

Yuhumda gürz vuran Koroğluyam men,
Ayıldım, meleyen bir toğluyam men.
Gurdun gapısına geler, melerem.
Bir çenge ot için meler melerem.

Mene güvvet verin mene güc verin,
Meni babam kimi kişileşdirin
Noğıl yuhularım, bal yuhularım,
Çaylardan ummana yol yohularım,
Özge limanlara yol alır daha.
Yohsa özüm kimi gocalır daha?⁴⁴

Aynı şiir kitabında yer alan, 1968 yılında yazdığı "Hörümcek Tor Bağladı"⁴⁵ şiirinde de tarihlerin inkâr ediliş, uydurma bir tarihe bağlanan bir "kimlik" ile öz kökünden habersiz "gözü küllü millet" in "zamanın yollarında nasıl yanıldığını anlatır. Kişiliğin unutulup köleliğine başladığı bütün bu zaman zarfında "vicdan, doğruluk, hakikat" gibi kavramlar "sürgün olmuş"; "yaltaklık ve hiyanet silahı yağlanmış, cesaret kılıcı körleşmiş"tir. İşte bu ortam hazırlandık-tan sonra "dil yasak, "ruh ise kalplerinde "ebedi tutsak" olmuştur.

2- Özünü Kaybetmek, Taklitçilik, Moda Düşkünlüğü

Özünü beğenmemek, sonuç olarak, insanı, kendinden başkalarını taklide götürür. Şahsiyeti, "ınamı" olmayan adamlarsa taklide fazlaca meyillidir. Vahabzâde böyle insanları "meyvesi, barı" olmayan; onun için de "gayreti, anı" olmayan "kişilik vakarından uzak "söğüt"

42 "Kotanınu çoh şürsem de hama men.
Yetişmedim bir mügeddes kama men.
Çoh çalışdım, çoh vururdum, amma men
Olamadım Vetenimin ağası
Öz yurtdında, öz evinde özgeş,
Oldu benim gülşenin ağası.
Ağlar geydi ınamı da sobaha
Bugünümün, düneminin ağası "
N.H. s.55

43 Bu korkuya yaşınsa da Bahtiyar Vahabzâde, her şeyi açıkça diyememişse de o şartlarda yapılabileceklerin en iyisini yapmaya çalışmış. "Bir sanatçı olarak bunları söyleyememiş olsaydı bizim de burada yazacak şeylerimiz olmazdı."

44 Ü.H.G.s.41

45 a.e.s.48-49

ağacına benzetir. Söğüt ağacı gibi gah o yele, gah bu yele eğilir. Kendi "meyvesi, vakarı" olmadı; için başkalarının meyvelerine ağzı sulanır; "Öz sesi"de olmadığından "yad sesine" kulak verir.⁴⁶ "Moda" adı altında gerçekleştirilen her şeye ayak uydumaya çalışan böyleleri insanlar "özünü yitirir. Çünkü o, "kaideden, ölçüden, edepten" uzaklaşan insanın "Özünü motalara kurban vermesi"dir; ınamı kaybolan insan için zevkin alçılması, takliden başlaması⁴⁷ söz konusudur artık. Bahtiyar Vahabzâde, milletçe içimize işlemiş olan taklit belasını Türkiye gezisi sonrası gözlemlerinden yola çıkarak şöyle anlatıyor:

"Taklit Türklerin düşünce tarzına ve yeme içmesine dahi geçmiştir. Koka koladan tutmuş viskiye kadar insanı düşkünlüğe götüren seks musikisinden tutmuş, gece klüplerine kadar hepsi taklittir, yamsılamadır.

Gece klüplerindeki çirkinlik, açık saçıklık ve ben derim ki, edepsizlik insanda yalnız içrenme, tiksinti hissi uyandırıyor...."⁴⁸

Bahtiyar Vahabzâde birçok şiirinde de, moda ya da yenilik hevesiyle kendi eski değerlerini beğenmeyen, "Özgenin kümesine kasrı Süleyman" "kendi köşküne de küme" diyen gençlere seslenir;⁴⁹ Onlara söyleyecek sözü vardır. Yadin eski şeylerini diline ezber yapan, an'anesi omzuna yük olan gençlere hitaben başkalarını taklit etmenin yenilik olmadığını söyler:

Menim belesine birce sözüm var:
"Yad yerin halvası çoh şirin olar"
Çaçırsan min ilik en'eneden, kaç!
Heç kese benzeme, sen teze yol aç!
Dediyin her sözü duy derin derin.
Heyatda gördüyün geriliklerin.

46 D.S. s.119-120

47 "Deb deyişir, biz açmamış gözümüztü

Bu deblere

Uygunlaşa-uygunlaşa

İtirmişik özümtü

Negmede de

Se'nde de teze deblere

Deyişdikçe

Bu gaydalar

bu öküler

bu edebler

İnam itir

Teglid gelir,

zövg alçılır.

Özümtüden bes ne garı?

Ahı neçin özümtü?

Gurban verek deblere biz?

Gelin tapag özümtü?

"bir kere biz!"

D.S. s.119

48 "Teglid Türklerin düşünce tarzına ve meşetine de geçmiştir. Koka-koladan tutmuş viskiye geder, insanı düşkünlüğe apararak seks musikisinden tutmuş gece klüplerine geder hamısı teglidir, yamsılamadır. Gece klüplerindeki eybercerlik, açık-saçıklık ve men deyardım ki, edepsizlik insanda yalnız ikrah hissi oyadır. Gece saat birden sonra ölkenin büyük şehirlerinde ikinci hayat başlanır. Yangaranlık salonunda eylemiş kişiler cerez yeye-yeye, rakı içe-içe seks musikisi altında sehnedeki lut striptiz oynayan gıza bahır, bedenini nımayış ettirip özüne müşteri arayan bu bebbeht insanın beden güzelliğinden güya 'hezz' alırlar."

49 M.Ş. s.8

Deme ki, hamısı en'enedendir...

Sen niye arhanı köhne sayırsan

Gaçıb öz atandan? bes bu nedendir;

Özge ataları yamsılayırsan⁵⁰

Başkalarını taklit etmek, yenilik olamaz. Daha önceden yapılmış, yaşanmış bir davranışı ve düştüğü benimsenmeye kalkmakla yeni bir şey yapılmış sayılmaz.⁵¹ Ayrıca her yeni olan şey güzel, iyi, faydalı olmadığı gibi, her eski olan da kötü ve lüzumsuz değildir. Vahabzâde buna örnek olarak köylü elbisesini değiştirmeyen, özünü inkar etmeyen Lev Tolstoy'u gösterir :

Onda kim deyecek, kim, bize yahşı?

Her köhne pis deyil, her teze yahşı!

Leve ne deyişen? O goca loğman,

Özge bulağından getre içmedi.

Fövgel beşer oldu, ancak heç zaman

Müjik paltarını o değişmedi!"

Vahabzâde, her alanda, düşünce tarzında, yaşayışta, sanatta, insanın ne ise olmasını ister:

"Nesense özün ol,

Tezesen onda

Sen köhne olursan yamsılayanda⁵²

O, "daima özge adıyla konuşan" "Öz adını, öz sözünü unutan" insanları işini bilmeyen berçiksiz avcıya benzetir. Bu avcı avı bekleyeceği veya tuzak kuracağı yere varamadan yolunu kaybeder. Halbuki avı izinden tanıması gerekirdi. Böylesi, kuşu da ancak kolundan kanadından yaralar, gözünden vuramaz.⁵³ Yabancı hayranlığı ile dolu olarak, başkalarını taklit eden kişinin taklidi de böyledir: Kolundan kanadından. "Özünü bırakıp, "Özge" olmaya çalışır; sonuçta ne "öz" kalır ne "özge" olur. Özgeyi kendine daha yakın bulup, kendini beğenmemek

50 M.Ş. s.8-9

51 "Başa salın bir meni,

Gözel neğmelerimiz

var iken

neden ötrü,

Yamsılayag özgeni?

Yenilik mi?

Bağıla!

Yamsılamag - en büyük

Köhnellikdir, köhnelik!

Bizi hara aparır

Bu "yenilik" edası"

D.S. s.116

52 Ş.G.G.Y. s.263

53 "Bereye çatmamış yolu itirdin,

Ovu tanıyasan izinden gerek,

Kölgenin altında dolanag-dedin

İgildin kölgesi özünden gerek.,

Danıydın hemişe özge adından.

Öz adın, öz sözün çıda yadından

Besdi

yaralama gol ganadından

Guşu da vurasan gözünden gerek"

P.D. s.84

şu güzel misalle de dile getirilir: "Özge çizmesini giyip, yürüyüşünü unutmak."⁵⁴

"Özge harareti" ile yaşayan insanın "bedeni özünün, özü özgenin"dir. Konuştuğunda çıkardığı "sesi özünün" "manası, maksadı, sözü özgenindir. "Yüzünün astarını"da her saat değiştiren bu insanlar, her tarafa tebessüm dağıtsa da içten "ben, benim" der. Kendi aklıyla hareket etmediği gibi "yaltaklığı"da başta "şemsiye" olarak taşır, böylece "yağmurlar"dan korunur. O, koltuğun altına konulan gittikçe ısınan "termometre" gibi "özge hararetiyle gızınır;"⁵⁵ Onların istekleri, hayata bakışları, aldıkları zevk tamamen farklıdır.

"Ayrıdır isteyin, ayrıdır kamın,

Ayrı gözle bahr bu gün dünene.

Dünenki hevesin eşgin, meramın

Zaman deyişdikce yad olur sene

Onlar özgeleşir sene ilbeil,

Deyişen? - O mendim?

İnañmıram men.

Yoh tutduğun o iş özgenin deyil

Sen özün özünçün özgeleşmisen⁵⁶

Vahabzâde, böylesi insanları çoğu zaman kınar, beğenmez; gerçekleri onların yüzüne haykırır. Kendi tarihlerini, kendi değerlerini anlatırken, kültürün yozlaşmasının insanların kendi benliklerinden uzaklaşmasının aldıkları terbiye ile, eğitimle yakından ilgili olduğunu da belirtmeden geçemez.⁵⁷ Bu konuyu Cezayir'in azatlık yolundaki mücadelelerini anlattığı "Yollar-Oğullar" Poemasında⁵⁸ milletten, dinden mezhepten el çeken Ben-Osman'ın şahsında ele alır. Kendi vatanında yabancı dille, yabancı kültürünü öğrenerek yetişmenin sonucu bu olacaktır:

"Seni gınamıram, sen öz elinde

Aldın tehsilini freng dilinde,

Freng tarihini sene keçdiler

Özüne yad oldun, yada vuruldun

Freng tarihini sen bildin ezber,

Bobondan atandan hebersiz oldun!"

54 "Men bilmirem,

özgenin

Gabağından galanı,

Ahı, niye gövşeyek?

Meger yenilikmidir,

Özüni beyenmeyib

Özgeni doğma tutmag?

Geşib özge çekmesi,

Yenişini unutmag?"

D.S. s.116

55 A.S.S. s.50

56 a.e. s.55

57 "Yalnız, zamanın özü düzelir.

Fikri de isterem men, elvan-elvan.

Özünün yalnız, min pay gözeldir,

Özgenin özünü tekrarlamağdan."

B.B.G. s.104

58 İ.Z. s.167-229

Unutdun ay yazığ, öz adını da.

Yaman ohladılar gözünden seni

Tanıyabilmedin ecdadını da

Gör nece aldılar özünden seni!⁵⁹

Yabancı bir kültürün insan kafalarını işgal ettiği durumlarda, insan, kendi "an"anesini bir yük⁶⁰ gibi görmeye başlar. "Temelsiz bir duvar" misali sonradan gördüğü bir kültür ve medeniyetin kölesi olan için, dış şekilde yapılan değişiklikler-seyko marka saat, çanta gözüksüsler "medeniyet"tir; "meciplik"tir.⁶¹ Eskiden babanın giydiği deri-kürke gülerken şimdi onun adı "dublyonka" olmuş, insanların gönlünü fethetmiş:

Sifetin değişir senin anbaan,

Min dona girirsen birgün içinde.

Adını yazmağı bilmeyen baban

Esl medeniydi kürkün içinde.

Kürkümüz dolandı bütün dünyanı

Oldu dublyonka...

Vetene döndü.

Kürke güldüyümüz zamanlar hanı?

Adını deyişti, güzel göründü.

Baban senin kimi dilinde deyil,

Gelbinde yaşatdı eşgi, niyyeti.

Baban senin kimi çölünde deyil

İçinde daşdı medeniyeti.⁶²

"Yakınlar uzak, uzaklar yakın" olalı⁶³ "büyüklik adına moda olanlara kulluk" başlamıştır.⁶⁴

59 I.Z. s.175

60 M.Ş. s.9

61 "Oynama garşında "medeniyeti".
Çölün bir söz deyir, için ayrı söz.
Zahire ahtarma sen leyağeti.
Divar tez uçlar ahi temelsiz.
Eynde dublyonka goluta "seyko"
Elinde diplomat, gözünde çeşmek
Medeniyet oldu, neciblik oldu,
Senin düşüncenle bu bezek düzek"
P.D. s.114

62 a.e. s.114

63 "Yahın uzak oldu,
Uzaqlar yokun.
Özgenin "keşfini" tez ganan oldun.
Kürk kimi meşzini sahlayanların
Deyişen adına aldanan oldun."
P.D. s.115

64 "Debiler gelib gedir, deyişir tez-tez.
Her lesil deyişen havalar kimi.
İç zengin olan öler, deyişmez,
Çöldeki havaya birce gessini.
Büyüklik adına debilere gullug
Benzer söz gomuna... O, metleb deyil.

Anlaşılmasa da batı müziği dinlenir olmuştur.⁶⁵

Bir kere insan, kendi kendinden utanmaya görsün, özgenin yağsız çökeleğine "kaymak", kendi sütüne de "ağız sütü" der; "kendi boş kabına tükürüp özgenin boş kabını yalar"; "öz bostanının suyunu kesip, başka bostanları sular"; "kendi milletine destek, arka olmalıyken. yığıt olmalı, er olmalıyken özgenin elinde oyuncak olur. Vahabzâde, bu haldeki insanlara so-

rar:

"Bu halde sen kimsen necisen düşün

Halgının başında özge yumruğu!

Ömrünü gününü goltugda sürdün

Seni isitdimi özge goltuğu?

Su töküb özgenin deyrirmanına,

Özün inandın mı öz yolana?"⁶⁶

Böyleleri ne yaparsa yapsın "Özge" onları kendinden kabul etmeyecektir. Canını verse de "yad"ların yoluna onlar, onu sadece bir "alet" olarak görecektir. Allah'a dine inanan insana bu ahlaksızlık, bu iki yüzlülük yakışmaz diyen Bahtiyar Vahabzâde "Özgeleşen"lere seslenerek "Ağasının her buyruğunu yerine getirip "Öz dedesine sövmeyi"; "Özgenin önünde kuyruk sallamayı" bırakmalarını ister.⁶⁷ Yoksa bu iş çığırından çıkacaktır. Kendimize ait şeylere "Köhne" diye diye sonunda vatani da milleti de mi değiştireceğiz?

"Bütün köhnelere - bu nedir?"-deye

Gülsek, ne kazanar bundan gelecek?

Veten de, millet de köhnedir deye

Belke tezesini ahtarmag gerek?"⁶⁸

3- Ata Yurdundan Uzakta Özgeleşenler:

"İki Hafta", "Çörek-Saadet", "Çörek-Veten"⁶⁹ eserlerinde Batı Almanya'daki Türk işçi ve münevverlerini anlatan Bahtiyar Vahabzâde "bir parça çörek için ana yurdundan uzaklarda talihle güreşen" bu güreş esnasında "öz ruhundan uzaklaşan"ları söz konusu eder.⁷⁰ "Ana vatan, bir vatan oğlunun özgeleşmesi"⁷¹ kadar büyük bir "zillet" yoktur. Onbir yaşında küçük

Amma hayırhahlig, merdlik, yahşilig
Metlebdır, emeldir, işdir, deb deyil. "
P.D. s.115

65 a.y.

66 Ö.S. s.25

67 a.e.s.25-26

68 M.Ş. s.9

69 Ben bu üçünü de tam olarak görüp, inceleme imkanı bulamadım.

70 N.H. s.82

71 "Balaca Yasemen, gorthuna gurban!

Gorthursan dayının yadlaşmasından.

Ne güzel duygudur! Dend club sene

Dayının yurdundan ayrı düşmesi.

İncidir könlünü, ana vetene

Bir veten oğlunun özgeleşmesi.

O nece?

Göresen gorthumu bundan?

Yohsa, öz halına bahır yad kimi?

Halgı tapsıngın ana yurdundan

Didergin düşeni silkeledi mi?"

N.H. s.83

bir Tebrizli kuzın, Yasemin'in, gurbetteki Hebib dayısına mektubundan mütessir olarak yazdığı "Yasemen Üçün" şiirinde Bahtiyar Vahabzâde der ki;

"Ağla, bu zillete ağla, ey Veten
Ömrünü gurbetde cürüdüb iten
Bu hebib dayılar, ne vaht ayılar?
Vaht geçer, bir zaman tanınmaz olar.
O hem millet üçün, hem veten üçün
Hem de dayı gezen Yasemen üçün."⁷²

4- "Tezeden Yaratsın Yaradan Bizi" :

Vahabzâde, yetmiş yılın muhasebesini yaptığı "Tezeden Yaratsın Yaradan Bizi"⁷³ şiiriyle Sovyet hakimiyetinde yaşadıkları zaman zarfında neler kaybettiklerini ne hale geldiklerini anlatır; Sistem onları ne hale getirmiştir, Vahabzâde'nin mısralarından okuyalım:

"Yalan mamırlanıb üreyimizde
Haram maya tutup çöreyimizde
Yalana inandığ, doğrunu dandığ
Yalandan ne bezdik, ne de utandığ.
Hegiget govuldu heyatımızdan,
Yalan bazarında satıldı vicdan.
Heyanet gözüyle bahdığ her şeye.
Tepeden-dirnağa döndük hiyleye."

Hile zehirin'den içeli "damarlardan yalan akmaktadır." Zortuklar dolapla fırıldakla atlatılmış kişiler "öz kâr"larından vazgeçmemiştir. O devirde "zaman ile şer "söz birliği" etmiş, "Hak zorun elinde esir" kalınca insanların kalpleri çok yaralanmış, "hiyleler" o kadar hakkı inkâr etmiş ki, yalan dolan ile akıl birbirinden seçilmez olmuştur. Gerçekler masaldan ayrılmaz olmuş. İnsanlar "eyri" ile içiçe geçmiş, kaynaşmış. O derece ki, doğru ile karşılaşınca ne yapacağını şaşırmış; Sonuçta kendi özylerine yabancılaşmışlar:

"Tamam unudulup ecdaddan gelen
Güzel hisletimiz, tebietimiz.
Bugün özümüze yad olmuşug biz.
Kiminse dardına alışıb-yanmag.
Kiminse el tutmag ar gelir bize.
Kiminse aldatmag, neyise danmag
Ele bil çevrilib hisletimize"

Bir zamanlar "Haggın" çiğnenmesine tahammül edemeyen bir milletin çocukları, "gözle rin önünde hak ölen zaman" ne feryat koparmış ne başka bir şey yapmış. Susmuş", Susmak- tan bir ömür kazanmış" ama "insanlığı kaybetmişler".

Fikirler, fikir adamları korkutulmuş, tehdit edilmiş; ruh zedelenmiş; yürekler yalan yosu- nuyla kaplanmış ve insanlar "öz özüne hiyanet edecek" hale getirilmiş. Bu kölelik mührün- den" kurtulmak çok zordur. Bugün; Onun için Bahtiyar Vahabzâde "Tezeden yaratsın yaradan bizi" der;

"Tersine yaşadığ bir garış ömrü,
Hele sağım solda, solum sağdadır.
Dünenki günlerin kölelik mührü
Hele ruhumuzda yaşamagdadır.

Nece temizleyek dünen kirlenen
Bugün saflığ uman üreyimizi?
Hagga çetin geler haggından dönen,
Tezeden yaratsın, yaradan bizi!"⁷⁴

72 N.H. s.84

73 Edebiyat Gaz. 15 Yanvar 1993, Bakü

74 Ü. H. G. s.34-35

V- DİN DUYGUSU ve İSLÂMİYET

Bahtiyar Vahabzâde, tek yaratıcı gücün madde olarak bilindiği bütün dinlerin bilhassa İslâm dininin düşman kabul edildiği bir ülkenin hakimiyeti altındaki bir vatanda dünyaya gelmiştir. "Camilerin, mescidlerin kapatıldığı veya ahır ve eğlence yerine çevrildiği"; Allah diye-nin zindanlarda ölüme terk edildiği bu ülkede, sağlıklı bir din eğitimi almadan yetişmiştir. İslâmi duygulan ve fikirleri de aldığı kültürden dolaydır.¹ Çünkü dinî tahsil de yasaktır.

Komünist sisteminin düşman ilân ettiği din, İslâmîyet "milletlerin ahyonu" olarak görülür. Allah da "herşeyden önce geri kalmış halklara tabiat dışı görüntülerin etkisi" olarak tanımlanır. Burada dinden bahsetmek de yasaktır, ceza kanununun ilgili maddesine göre cezası da vardır.² Hal böyle olunca Vahabzâde'nin eserlerinde din, İslâmîyet, Allah kavramlarına rastlamak mümkün değilmiş gibi görülür. Fakat onun şiirlerinde bunları görürüz ama çoğu zaman bizim anladığımız manada değil. Son şiirleri hariç, bütün şiirlerinde Allah lâfzı da küçük harfle yazılmıştır. Vatan kelimesini bile her zaman büyük harfle yazan Bahtiyar Vahabzâde'nin Allah'ı küçük harfle yazması da Rusyadaki din konusundaki tavrı açıkça gösterir. Otuzun üstünde yerde geçen Allah kelimesi genellikle bir ünlem veya deyim bir parçasıdır. Din de Allah da benzetme unsuru olarak çok kullanılır. Meselâ:

"Men öz azatlığımı tanrı dedim, hagg dedim

Bir hükme, bir fermana men başımı eymedim.³

O, ulaşılmayan bir çok şeyi Tanrı kavramıyla özdeşleştirir.⁴ Bu tavrı içinde iken bile zaman zaman Allah ile ilgili ufak tefek bilgiler verir:

El çatmaza Allah dedi-insan,

Allah dedin azadlığa

el çatmadığından.

Fikren ucalıb göylere uçduğ,

1 Bahtiyar Vahabzâde mektubla sorduğumuz bir soruya cevap verirken der ki: "Ben mensub olduğum İslâm dininin esaslarını derinden derine okudum. Bunun üzerine ilmi bilgilerim gayet azdır. Bunun da günahı bende değil zaten. Bildiğiniz gibi komünist rejiminde dinimiz tam yasak edildiğinden ben dinî tahsil görmedim. Namaz kılmağı da bilmiyorum. Allah günahımızdan geçsin. Buna rağmen dinimiz ırsen ruhumuzda yaşamıştır. Benim İslâmî duygulanm şiirlerimde bilgiden değil, kanımdan ruhumdan süzümüştür."

2 Ramazan Nazlı, Faşizm, Komünizm ve İslâm, İstanbul 1976, s. 283

3 A.D.F. s. 14

4 "İsalar üçün-öz dini Allah.
Ferhadlar üçün-Şirîn Allah.
Leylalar üçün-Mecnun'u Allah.
Hakimler üçün-Kanunu Allah..
Ganun, seni gul etdi vetende,
At oynadı, dağ bitdi sinende"

P.D. s. 16

Mehraba el açdığ ve soruşduğ:

-Allah nedir?

Allah nece mö'cüz nece sirmiş?

Tapdığ

Here öz eşgini Allah'ı bilirmiş!⁵

Bazan "Vatan için beslediği mukaddes arzular en büyük din;"⁶ birçok yerde de "yaradım - sahibim dediği sevgili"⁷ dir, aşk da onu sevgiliye çattıracak olan "din"dir.⁸ Bunları söylerken bile insan ruhunun dine olan ihtiyacını lâf arasına sıkıştırır:

Ruhum-dine eşgim-sene, kölgem-güne möhtaç⁹

Yine sevgiliye hitaben yazılmış bir başka şiirde dinin Allah yolu olduğunu, ona ulaşmak için de bu yoldan sapmamak gerektiğini söyler.¹⁰

Bir iki yerde de, yaşadığı, yetiştiği sistemin sonuçlarından olsa gerek dini, insanların uyutduğu bir ninniye, laylaya benzetmek;¹¹ veya insanın çabalarını, çalışmalarını en büyük güç gibi telâkki etmek işlenir:

"Allah deye deye min il, milyon il,

Dikildi insanın gözü göylere.

Euvcelce heyahı gezdi semayı,

Hele getmese de özü göylere.

Yazdı zekasının tentenesini

İnsan ayağının izi göylere

Deme allahımız zehmetimizmiş,

Ucaltdı torpagdan bizi göylere.¹²

5 P.D. s.16

6 "Oğul, ölüm gabağı
Dua edip Allah'a
Belke temizlenesin.
- Temiz yaşamışam men.
- Dine şekkin mi vardır?
- Menim en büyük dinim,
Vetençün beslediyim
Mügeddes arzuldur."
B.Ü.D.F. s. 229

7 N.H. s. 76

8 "Senin secdedendir dil de, könlü de,
Meni sen yaradın sine dağından.
Yohsa hebersizdir bu otuz ilde
Yaradan özünün yaradığından?"
A.D.F. s. 59, N.H. 13, 126

9 N.H. s. 124

10 "Günahdır illeri bir ana satmag,
Özünden küsürsen menden küsende.
Din-Allah yoludur, Allah'a çatmag
Özün de mümkün mü dinden küsende?"
A.D.F. s. 80

11 "İnana bilirdi sedagetine
Böyük İmperator, müselmanların.
Menden gorrhurdı mu?
Bunu şekkim var!
Men ki humar idim din laylasında,
Heyriyle şerini motalapaglar
Aynra bilirdi öz tarlasında."
S.E. 2.C. s. 44

12 İ.Z. s. 19

Her şeye rağmen, Vahabzâde imanın insanı yaşatan¹³ bir güç olduğuna inanır. Onun için hayattan şikâyet edip, geçmişe özlem duyulmamasını ister, arzular öldü diye de üzülmek gerektiğini söylerken esas korkulacak şeyin "inanın, imanın ölmesi" olduğunu belirtir.¹⁴ Çünkü "inançlı insanın hem şilâhı hem sözü keskin olur."¹⁵ Zaten komünist rejimin inanlı insanlardan korkmasının sebebi de budur. Bu yüzden din yasaktır, dinsizlik de yine bu yüzden teşvik edilir.

*İnsaf varıdır -dediler- dinin.
İnsafa tûpürüb dandığı dini de
Ağına daş basıp "Allah" -deyenin
Böldük nece yere egideni de.*

*Ne ondan olmuşuğ indi, ne bundan
Ne dinimiz belli, ne egidemiz.
Çıha da bilmirik köhne oyundan,
Neyleyek, köhnenin esiriyik biz.¹⁶*

Şimdi bu ön bilginin ışığında Vahabzâde'nin şiirlerindeki İslâm diniyle ilgili unsurları inceleyelim.

A- Dinin Lüzumu:

Din, "insanı Hakk'a yetirecek, Allah'ı idrak ettirecek" bir sistemdir.
"Ömrüm boyu men gul kimi oldum sene möhtaç,
Allahını idrak üçün insan, dine möhtaç

*Dinim, imanım hagg'a yetirsin meni yareb,
Allahını idrak üçün herkes dine möhtac.¹⁷*

Bütün karışık işlerde, zor günlerde insanlara "zulmette ışık" "din" dir.¹⁸

B- İslâm Dini ve Allah:

İslamiyetin temel şartı Allah'ın tapılacak tek tanrı olduğuna inanmaktır. Ondan sonra da Hz. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğunu kabul etmektir. Bu iki temel unsur da "kelimeyi şehadet"le belirtilir.

Bütün kâinatı, insanları yaratan halig eden Allah "halig"dir.¹⁹ O, her şeye "kadir"dir.²⁰ Allah kullarını çetin işlerle sınar.²¹ O, aldanmaz ama insanlar arasında onun adıyla ev dağıtıp, baş kesenler vardır.²² Halbuki Allah "adil"dir.²³ "Hakk"tır. "Hagg hardadırsa Allah da

ordadır."²⁴ İnsanları haksızlıklardan, kötülüklerden koruyacak olan da O'dur.²⁵ Güzel olmayı güzel kılmak O'na mahsustur. İnsanları türlü türlü yaratan da O'dur.²⁶ Kiblesi tekdir. O'na çatmanın yolu birdir.²⁷ Allah vardır ama insanlar O'nu göremez. Bunu Vahabzâde "her şeyin öz zıddıyla" anlaşılacağıyla açıklar:

Her Şey Öz Zıddı ile...

*"Dedi: -Ağlım ona varmaz, yohdan
isbatı da yoh.*

*Görmürem, görmediyim bir şeyin
heç zatı da yoh*

*Dedim: -Heç söz de görünmür göze,
lâkin can alar.*

*Onun hökmüyle ürekler gâh ener,
gâh ucalar.*

*Her şey öz zıddı ile aşkar
olurken bineden,*

*Allah'ın zıddı ki, yohdur,
göremezsen onu sen."²⁸*

Ağaçlar, yapraklar, dağlar, gece gündüz O'nun adını zikreder.²⁹ Allah büyüktür. Vahabzâde "Allahuekber" isimli şiirinde bu sözdeki hikmetleri şöyle sıralar:

*"Allah'a ucalan ulu bir yolun
İlkin pillesidir Allahu-ekber.
Haggi dananların üzüne deymiş,
Haggın sillesidir Allahu-ekber.*

*Göylerin nıdası ucalıb yerden
Daim hilas eder heyri şerden.
Güdretil-kamilin minarelerden
Gelen neğmesidir Allahu-ekber."*

"Mekânların, zamanların, devirlerin sultanı" Allahuekber" sözüdür. Hakikate kapılar açan, müminlik yolunda "kalbe nur saçan" bir "iman şulesidir" Onun ateşiyle bütün "sine dağları" erir, karanlıklar ışıga bürünür," donmuş ümitler batmış hagglar" bir anda onunla ısınır. Allahuekber sözü görünmez dünyanın var olduğuna "iman müjdesi"dir. "Evvelden sona" bir penceredir. Ve;

*"Odur eyriyle düzün hemlesi-
Rehmin ilk nıdası ahır cümlesi!
Allahın sesidir vicdanın sesi,
Vicdanın sesidir Allahu-Ekber!"³⁰*

Minarelerden yükselen "Allahuekber" nidâsının Vahabzâde'de uyandırdığı duygu ve dü-

13 P.D. s. 96. B.B.G. s. 6. D.S. s. 97. P.D. s. 121. A.S.S. s. 7. D.S. s. 93. A.S.S. s. 42

14 N.H. s. 105

15 S.E. 2.C. s. 13

16 Ü.H.G. s. 4

17 V. s. 165

18 N.H. s. 59

19 A.D.F. s. 59

20 S.E.2.C. s. 130

21 N.H. s. 215-216

22 A.D.F. s. 102

23 N.H. s. 200

24 Ş.G.G.Y. s. 224

25 N.H. s. 220

26 Ö.S. s. 218

27 N.H. s. 102

28 Ü.H.G. s. 41-42

29 a.e.s. 94

30 Ü.H.G. s. 46

şünceler bunlardır. O, ayrıca "bu titrek, bu hazin, bu gizli ses" de koca Şark'ın inleyen derdini de duyar.³¹

Vahabzâde, yeri göğü yaradan Allah'ından onu daha iyi anlamalarını sağlaması için yardım ister. Ellerinden imanlarını almaması için ellerini açar ve dua eder, "ilâhî" şiirinde. "Bizi nefsimize kul etme", namerdi millete oğul etme", bize yol göster, fevkiye yücelt, seni derketmeye akıl ver, diller duasız kalmasın, imanla, ümitle el açan gözünü göklere diken bizlere yollar dert yükü olmasın; yüreğimizi ışıkla doldur, gözümüzden perdeleri kaldır, bizi özümüze dönder" diye yalvarır.³² En önemlisi "insan yarattın insan gibi sakla" der:

"Ey ümidim ey gümanım,
Sözün hagsa nece danım?
Gurban olsun hogga canım
Nahag işden sahla meni."³³

Vahabzâde'nin duaları bunlarla kalmaz. "Amin" şiirinde -ki bu şiir Tahir Ekber tarafından bestelenmiştir- Ulu Allah'a ellerini açarak, gönlünü vererek, şükürler ederek rahmetini esirgememesini ister. Onun rahmetiyle, imdat kılmasıyla acı müşkülün erimesini, Vatan toprağının gündün güne yücelmesini ister:

".....
Yetiş imdadımıza,
Bize yol göster özün.
Seni derketmek için
Bize idrak ver özün.
Bir-birinden hoş ola
Keçen her bir çağımız.
Günü gündün ucala
Bu Veten torpağımız
Amin, ilâhî, Amin!

Olaydım yurda dayag
Bed emellerden uzag
Çekelim namusunu
Ulu Türk adımızın,
Bize örneklî bugün
Yolu ecdadımızın.
Ulu Tanrım bizi sen
Goru şerden, şileden
Amin, ilâhî, Amin!"³⁴

Haligin ölçüsüz büyüklüğüne karşılık insan akılının küçüklüğünden bahisle âlemin sırtlarını taşıyamayan insanın beynini kemiren sorulardan ancak imanla kurtulacağını belirten³⁵

31 A.G. s. 115

32 Ü.H.G. s. 94-95

33 a.e. s. 113

34 V. s. 78

35 -Etigad - İnam-

İnamın önünde şühüm baş eyir
İnama inamla gettirdim zaman.
Ammâ m'öcüzeler gire bilmeyir

Bahtiyar Vahabzâde terakki için yapılan çalışmaların da ancak "iman temelinde hayata geçirileceğini" söyler:

"Tereggi namine çalışırız biz,
Burdan gurdüğümüz ordan uçulur.
Unutdug hemişe, tereggi yalnız
İman temelinde bergerar olur.
Bilmirik yol nedir, özümüz neyik?
Tereggi namine tenezzüldeyik."³⁶

Vaktiyle onlara unutturulan din ve onun kitabı, yüce Kur'anı³⁷ dinleyerek nura boyandığını ifade eden Bahtiyar Vahabzâde dilini anlamadığı halde manayı anladığını Kur'an'ınesindeki sihre kapıldığını anlatır.³⁸ Fikrinin kanatlandığını hisseder. Sanki gaibden bir ses kulağına gelir:

"İşig bu dünyanı gösterir bize,
Özü cism kimi görünmür göze.
O nece gizlidir, o nece aşkar?
Allah kelâmı da belece gizli
belece aşkar.

Fikrim ganadlandı, meni uçurdu,
Bütün günâhlarım üzüme durdu.
Geybden ses geldi gulaglarım,
Bu ses inamımı çekdi tarıma:
Nedir dilediğin galan ömürden-
Allah dergâhına hazırsan mı sen?"³⁹

Ağlının taybatay gapılarından,
Güneş sirr

Ay da sirr

Ulduzlar da sirr
Ne vâht açılacak bu sirr dünyanı?
Ağın kıldiyyi gavraya bilmir
Haligin ölçüsüz büyüklüğünü.
Onda e'tikadi arha gergedan

Derhal kömeye çağırırım men.
Belece gedirem inama doğru.
Bilmirem, inama geden yolmu bu?

V.s. 151

36 Ü.H.G. s. 4

37 "Hele unutuldu Gun'an da, din de.
Keçip geldiyimiz yollar danıldı.
Eridik özgele, yadlar içinde
Hünerli, zefertli iller danıldı.

Ü.H.G. s. 47

38 "Kur'anı dinledim, nura boyandım,

Dili ganmasam da, me'nani gandum.
Düşdüm birden-bire sesin sehrine,
Anlaya bilmedim, onun sehiri ne?

Sesin alovuna büründü alem,
Bir onu bildim ki tilsimlenmişem.
Sesin alovunda pörşelenib men

Daglına dağlına öldüm-dirildim
Sözleri bilmeden, dili bilmeden,
Men nece oldu ki, me'nani bildim?"

Ü.H.G. s. 79-80

39 Ü.H.G. s.80

Kendi kendini böylece sorguya çeken Bahtiyar Vahabzâde, bu zamana kadar öğrenip uygulayamadığı bir çok şeyin çilesini çekmektedir anlaşılan.

İslâm dinini insanlara tebliğ etmekle görevlendirilen son peygamber, peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V.) den sadece bir vesile ile bahseden⁴⁰ Bahtiyar Vahabzâde, İslâmiyetin, ülkesinde tam anlamıyla bilinmesinin, öğrenilmesinin gerekliliğine de inanır. Bu sayede Şark medeniyeti ve edebiyatının da daha iyi anlaşılacağını söyler.⁴¹

C- İslâmiyet, Hayatın ve Kültürün Bir Parçasıdır:

Azerbaycan'da Sovyet hakimiyetinin sonrasında İslâmiyet bir din olarak öğretilmemiş, yasaklanmış olmasına rağmen hayatın bir parçası olmuştur. Türk ruhuna ve kültürüne tam bir uygunluk gösteren İslâmiyet, yasaklanmasına rağmen halktan tam anlamıyla koparılamamıştır. Bahtiyar Vahabzâde "bizim yegâne hilâsımız dine dönmek"tir, çünkü "dine dönmek kendimize, insanlığa, kardeşliğe hayırlıdır" diyor. Komünist dünyada, din ve namaz yasak olduğu halde "sünnet, cenaze, mevlit" gibi âdetlerin yaşatıldığını belirten Bahtiyar Vahabzâde⁴² anasının namaz kıldığını dua ettiğini görmüştür⁴³ şiirine de bu gözlemlerini aktarmıştır. İslâmın beş şartından biri olan "hac" da "namaz" gibi bir yerde söz konusu olur.⁴⁴ Bunun dışında, "tevekkül, şükür, nefis, haram, helâl, hayır, şer, alın yazısı, tesettür, tövbe, günah..." gibi konuların onun şiirinde belirgin bir yeri vardır. Bu belirginlik de İslâmiyetin onların kanına ne kadar işlediğini gösterir.

Yolu Allah'tan uman insanlar miskin olamazlar,⁴⁵ olmamalıdır. Bahtiyar Vahabzâde, "müslüman mezhebinin, müslüman dininin" tevekkül demeyi öğrettiğini, fakat insanların bu-

40 "Sultan Selim helifeni meglub edenden sonra Mehmed peygamberin elbese sandığını, oh ve yâni, gılcını, hezret Ali'nin, Osman'ın, Ömer'in ve Ebubekir'in gılcını, hazret Osman'ın öldürüldüğü zaman ohuduğu deri gurânı genimet olarak İstanbul'a getirmiş, bu mügeddes eşyalar Topkapı sarayında hususi otagda sahlânır."

S.B. s. 254

41 "Bir geydim de İslâma bağlıdır. Bildiğimiz kimi Rusiyada hristiyanlığın gebul edilmemesinin 1000 illiyi tentene ile geyd olundu. Bu elbette, çok büyük hadisedir, demokrasi ve aşkarlık prensiplerinden ihlâl gelir ve Rusiyanın tarihî-medenî hayatında çok müthiş rol oynamış bir amile objektif münasibetin neticesidir. Beke bir tarihî anda men ister-istemez İslâma olan bir terellî münasibeti yada salımayla bilirmem. Her bir edebiyatçı, medeniyet tarihi ile meşgul olan her kes bilir ki, İslâm dininin mahiyetini gayda-ganunlarını, felsefesini, insana münasibetini v.s. bilmeden öğrenmeden, Azerbaycan ve umumiyyetle, Serg medeniyetinin ve edebiyatının min bir meselesini açmâğ, tehlil etmek mümkün deyl. Ona göre de klassik edebiyatımıza ald neçe neçe tedgigat işi yâniçigdir, garşısına koyduğı problemin bütün tamlığı ile işglandıra bilirm... Men'e bele gelir ki, İslâmın tedgigine öğrenilmesine bir predmet kimi tedrisine münasibet deyişmeli bu sahede esaslı işler görülmeli."

Ş.G.G.Y. s. 157-158

42 Bahtiyar Vahabzâde 23 Nisan 1995 tarihinde B.M.M.'nin 75. kuruluş yıldönümü için Türkiye'ye geldiğinde T.G.R.T.'de "Millîyet Meclisi" programına katılmıştır. O programdaki konuşmasından...

43 "Anam namaz üste el açib göye
Allaha yalvarır 'ya rebblim!' deye:
-Sensen helg eliyen bu göyü, yerl

M.Ş. s. 55

44 "Bu yolla gelib geden 'şeref' alib gaydır
Necelden, Kerbelâdan
Akdadır öz-özünü bu yollarda müselman,
O ele zenn edir ki, onun bu ziyareti
Satın alır cenneti
Zenn edir ki, sahlayıp inamların yasını
Gazanır bu dünyada o biri dünyasını."

Ş.H. s. 166

45 N.H. s. 64

nu yanlış anlayıp, yanlış uyguladıklarını söyler.⁴⁶ Halbuki müslüman çalışkan olmalıdır. Yardımı başkalarından beklememeli, önce kendisi kendisine yardım etmelidir:

"Öz-özümde deyirem: -Sen ey bedbeht müselman

Sen indi ki, bu geder allaha inanırsan.

Allah sene o eli el açmagcün vermeyib.

Köle olmagcün seni dünyaya getirmeyib.

Serdabeden yapışib ağlama yana-yana!

İmama yalvarınca, özüne yalvarsana!"⁴⁷

Kismetle şükretmek gerekir.⁴⁸ İslâm'da "şükür felsefesi" vardır.⁴⁹ Şükür bir tek aldığımız nefes için de edilebilir:

"Herden soruşuram özüm-özümnden:

-Niye bu dünyadan gileyliem men?

İsteyim, telebim artır günbegün

Bu geder nankorlug neye gerekirdi?

Ağıllıg, dünyaya geldiği üçün

Birce nefese de şükr elemektir."⁵⁰

Dinimiz nefsin isteklerine gem vurulmasını ister. Bahtiyar Vahabzâde'de de "nefsine kul" olmayı kınar. Öz nefsiyle yaşayan insanın kendisi gibi sözünün de alçalacağını,⁵¹ nefsine uyan insanın eskiden beri, silahının "hiyanet" olduğunu⁵² söyleyen Vahabzâde böylesi insanların "böcek"ten farklı görmez:

Nefsine gul olan... Ne deyim sene?

Ağılına güvenme, güven me'dene

Adın insan olar, özün böceksen,

Boyundan yüz defa kiçileceksen."⁵³

Herkesin boynunda bir katre günahı vardır. İnsan işlediği günahlar dolayısıyla "öz eliyle öz emeliyle" kendini öldürmektedir.⁵⁴ Günah arttıkça insanın "ahı"da artar.⁵⁵ Günah içinde yaşamaktansa "günahtır ölüm" yeğdir.⁵⁶ İnsan nefsine uyunca, merhameti, insafı unuttunca, tamahkâr olunca ahlâkın sınırlarını aşınca günaha girer.

"Ayrıa bilmedik çürükden safı

Min rengli günahlâr aşdı heddini.

Nefse gurban verib rehmi, insafı.

Dağıtdıg ehliğin son serheddini

Bilmedik tamahın min belâsı var.

Tamah giren evden saadet kaçır.⁵⁷

46 M.Ş. s. 167-168

47 a.e.s. 166

48 A.D.F. s. 156

49 a.e. s. 157

50 Ö.S. s. 40

51 M.Ş. s. 312

52 A.D.F. s. 25

53 a.e. s. 25

54 a.e. 131

55 a.e. 86

56 a.e. 125

57 Ü.H.G. s. 4

Günahın "töbe etmek" gerekir.⁵⁸
İslam'daki helâl haram kavramı halk arasında yerleşmiştir. "Helâl haram haramlar"⁵⁹ Helâl hamura bir cimcik kadar haram katılırsa o hamur tandırın kenarına yapışmaz düşer. (Aslında tandıra düşen de insana daha tatlı gelir):

"Sen helâl uruana bir çimdik geder
Eğer haram gatsan, künden küt geder
Bu mügeddes senet senden ne ister
Eyriden danışma düzün olmasa."⁶⁰
Haramdan el çekmek gerekir.⁶¹ Başkalarının vicdanı pula sattığını görüp de umursama-
ma, elektrik saygacında helâle haram katmakla insan "hem yalancı, hem hırsız" olur.⁶² Va-
zifeyi satmak, rüşvetle bala büyümek, haram paralarla türeyen bu haram balalardan hiyle
göyerir ancak "Çünkü o haram paralarda" nice körpenin hakkı ve gözyaşı vardır"⁶³ Başka-
şının hakkını yemek kadar, istenmeyen günah olan bir şey de kalp kumaktır:

Özge bostanına heç vaht daş atma!
Tike bilmediyin bir gelbi yihmag
En böyük günahdır,
Günaha batma!
Çalış, bir sifetin bir üzün olsun
Dünyanın min rengi görünüşünde.
Özgeye tebessüm paylayanların
Tebessüm ordeni yanır düşünde.⁶⁴

"Hayır ve şerin" kolkola yaşadığı dünyamızda alçaklığın da yükseldiğinde sının yoktur.⁶⁵
Her ikisi de insan aklının meyvesidir.⁶⁶ "Hayırla şerin ebedi savaşında"⁶⁷ bazan insan hayır-
la şer arasındaki sının kaybeder. Bu dünyada, hayırla şer fareyle kedinin kardeş olması gibi
bir aradadır.⁶⁸ Bazan kazandım zannedip de kaybedilir, bazan da şerden hayır çıkar.⁶⁹ As-
lında hayırın kaynağı "hakikat" şerin kaynağı da "şer"dir.⁷⁰ Şerin gücü "hile"de, hayırın gücü
"adalet"tedir

"Göreceksen şer ne geder hökm elese,
Bu dünyada heyir de var!
Göreceksen
Evel susur hegiget de, edalet de.
Bileceksen,
Şerin gücü hiyledese
Heyrinki edaletde..."

58 A.D.F. s. 123

59 a.e. s. 134

60 a.e. s. 82-83

61 B.Ü.D.F. s. 219

62 A.D.F. s. 118

63 B.Ü.D.F. s. 177

64 Ö.S. s. 10

65 A.D.F. s. 20

66 a.e. s. 19-20

67 N.H. s. 87

68 a.e. s. 113

69 A.D.F. s. 49

70 a.e. s. 135-136

Şer heyirin gözlerini kor eledi

Bu zulmüyle

Öz ömrünü şer özüne

gor eyledi.⁷¹

Adaletin sustuğu yerde, "şer kılınca", "şer kalkınca" kaldırılır.⁷² "Şerin eliyle ölen hayır,
hayırhahlık ile dirilir."⁷³ Hamse'nin bu konudaki "Zulm hüküm eder, hagg eyilmez / şer,
heyiri kese bilmez."⁷⁴ sözlerine iştirak eden Bahtiyar Vahabzâde yaşanan dünyada hakikatin
hayırın mahkum oluşuna, şerin baskın çıkışına da hayret eder:

"Böyük bir milletin taleyi be'zen
Tüm kimi çırtanıb tüpürülürken,
Meettel gahırsan şerin hökmüne.
Bahırsan arhaya, bahırsan öne
Neler töreyermiş gerezden, kından.
Deyirsen insanın hafizesinden
Hegiget silinib unudularmış.
Heyir de bu geder mahkûm olarmış?"⁷⁵

İslâm dininin örtünme ile ilgili hükmünün kabul edilip uygulandığı, kadının örtüsünün onun
namusunun sembolü olduğu, gelenek haline getirildiği de bir vesileyle dile getirilirken,⁷⁶ bir şi-
irde de Hristiyanlığın mukaddes kitabı İncil, Hz. İsa⁷⁷ ve Meryem⁷⁸ söz konusu edilir. İki şiir-
de de "ilk ata goca Adem" ve Hz. Adem'in cennetten çıkarılışına⁷⁹ telmih yapılır.

"Manevî bir dünya"nın varlığına bir yerde işaret eden⁸⁰ Bahtiyar Vahabzâde, yaşanan
dünyanın, dünyadaki nizamın yaratılışını birçok kere söz konusu eder. "Dünya mı insan için:
yoksa insan mı dünya için yaratılmıştır?" Sorusu üzerine düşünen Bahtiyar Vahabzâde⁸¹ in-
sanın atasının babasının kim olduğu, evvelinin âhının ne olduğuna kafa yorar:

"Allah Allah men kimem?
Atam kimdir?
Babam kim?
Nedir benim ahırım,
Nedir benim evvelim?
Halig - bu torpagdışa
İlki nedir torpağın?
Hara gedir bu ahın
Bu yohlugdan varlığa

71 P.D. s. 76

72 a.y.

73 N.H. s. 50

74 P.D. s. 76

75 A.D.F. s. 20

76 "İslâm dininin 'hicab' (örtünme) ayesine göre kadın çarşab örtmeli, kişilere görünmemelidir. Azerbaycanlılar bu ayeni gebul etseler de kadına hörmeti heç zaman unutmamışlar. Meselen iki kişi dolaştığı zaman kadın ortaya gi-
rib öz leçeyini (örpeyini) vuruşanların ayağı altına salarsa, bir-birine silah galdıranların silahını leçeyin üstüne at-
malı ve başşmaladırlar. Bu kadın namusunun sembolü olan örpeye hörmət nişanesidir."

S.B. s. 303

77 İ.Z. s. 33

78 P.D. s. 195

79 M.Ş. s. 58

80 A.D.F. s. 77

81 D.S. s. 44

Bu varlıktan yohluha

Geden sonsuz ahın ne?

Uzag nedir,

Yahın ne?"⁸²

"Yaratılmışların ebedi macerası"na insan aklının derinliğine varamadığını⁸³ söyleyen Bahtiyar Vahabzâde, "akıl varamadığı incelikleri, yerin hikmetini anlamak için anamız yere gökten bakmalıyız" der⁸⁴ Bir kaç yerde "yaratan"ı, tabiat olarak belirten Bahtiyar Vahabzâde⁸⁵ dünyadaki ahengin nizamın göklere muhtaç⁸⁶ olduğunu söylerken yaratıcı bir varlığa işaret etmektedir. O, cihandaki hiç bir şeyin sebepsiz, boş yere yaratılmadığını ve mutlaka bir "yaratıcı"nın olduğunu üstüne basarak ifade eder:

"Ateş öz-özünden
Birden-bire yanmır.
Bir şey bu cahanda
İzsiz ve sebepsiz
Bihude yaranmır
Vardırsa yaranmış
Mütleg yaradan var
Varsansa.....

özünden

Euvelce atan var."⁸⁷

"Dünya ateş ile var oldu yoktan"⁸⁸ mısrasıyla dünyanın yaratılışını; "Aşktır yaşatan tabiat"⁸⁹ mısrasıyla âlemin yaratılışındaki hikmeti anlatırken, insanın mayasının cevherinin de toprak⁹⁰ olduğunu belirtir. İnsanın mayası da sütü de topraktır. Doğan her körpe çocuk da tabiat kadar temiz ve günahsızdır.⁹¹

"Torpağından yaranmışam, ana torpag, ana torpag
Euvelim de seninkidir, ahırım da, can, a torpag!

.....
Ana torpag! Mayasını senden almış bu bedenim.
Yolunda da gurban gede..... budur eşgim, arzum benim."

.....⁹²

Vahabzâde'nin eserlerinde İslâm tarihinden Kerbelâ Vak'asına⁹³ ve İmam Hüseyin'e de telmihler vardır.⁹⁴

82 Ö.S. s. 54

83 a.e. s. 55

84 D.S. s. 44

85 a.y., M.Ş. s. 161

86 P.D. s. 244

87 a.e. s. 49

88 A.D.F. s. 111

89 D.S. s. 46

90 N.H. s. 106

91 D.S. s. 125

92 A.G. s. 28

93 Ş.H. s. 179-180

94 P.D. 1s. 81, M.Ş. s. 169, 166

VI. AŞK

A- AŞK, MUHABBET, SEVGİ

Vahabzâde aşk ve muhabbet şairidir. Onun iki aşkı, iki sevdası vardır. Biri, bir ve bütün olarak görmek istediği Azerbaycan, diğeri ise şiirlerinde "gülüm diye seslendiği. O, aslında aşkın kendisine de aşiktir.

"Heyranam bu üç harfin hökmüne güdretine.

Odur benim sinemde ateş olub hey yanan,

Aydın şin ve bir de gaf! bu üç herfden
yaranan.

Eşg sözü sözlerin sultanıdır, tacıdır.

Eşg heyat ağacıdır.

Sen de men de leyla da bu ağacın bariyig.

Torpagdan atış alan eşgin aloularıyig.

Gara torpag olsa da ilk ve ahir yerimiz.

Eşgdir, tinetimiz, eşgdir cövhерimiz."¹

Aşk sözünü diğer bütün sözlerden üstün tutan Bahtiyar Vahabzâde, aşk muhabbet mefhumlarına mücerret bir gözle de bakmaz. Aşkı iki farklı cinsten, iki kişinin birbirine karşı hissettikleriyle açıklamak da, ona göre insanın en büyük hissini sınırlamak, basite indirmektir.² Halbuki "sevgi insanın en yüce, en yüksek ve en mukaddes hissidir. Sevgi insan hayatının ziyneti, güneşi ve şiiriyetidir. Muhabbet insan yüreğinde daima yanan bir ateştir. O yanan bizi ısıtır, heyecanlandırır ve yaşatır. Onun yansı iliklerimize kadar işler. Işığı ise hayat yoluna "nur" seper. Biz bu ışığın yolu ile gider, arzularımıza çatanız. İnsan muhabbet ile yaşar, muhabbetle mübareze eder, muhabbetle yücelir, dünyanın ve kainatın sırlarını derk eder."³

"İndi men anlayıram eşgimiş her ne varsa

Beli kimin gelbini eşg ateşi yaharsa,

Dünyanı derk eyleyer, eşg bir amal imiş,

Senin mene verdüyün "elm ü geyl-ü gal" imiş"⁴

"Şeb-i Hicran" poemasında Leyla'nın diliyle, dünyada aşktan kudretli bir şeyin daha olmadığını⁵ söyleyen Bahtiyar Vahabzâde'ye göre "sevgi hayatın manası, insan varlığının ma-

1 S.H. s. 101

2 "Eşg mehebbet melhumuna mücerred bir şey kimi bahsag, onu lazımcı derk edebilmerik. Yahud sevginin yalnız mühtelif cinsten olan iki neferin birbirine beslediği münasibet me'nasında anlamag insanın en büyük hissini mehdudlaşdırmag demektir. Mehebbet çok büyük ve çok derin bir hisdir. Fermentov demişken: "Hürmetin hududu var, mehebbet ise heç bir hudud tanımır."

S.B. s. 309-310

3 a.e.s. 309

4 Ş. H. s. 101-102

5 a.e.s. 109

hiyeti, hilkatın mayasıdır... Hayatın cevheri süsü ve dünyadaki bütün güzelliklerin esası sevgidir.⁶ Bahtiyar Vahabzâde aşktan başka bir söz tanımaz;⁷ sevgisiz yaşanmaz fikrindedir. Ona göre "ölüm bile sevgisiz hayattan hoştur." Aşkın yolunda ölmek başka bir hayattır. "Muhabbetsiz yaşamak ölümdür insan için."⁸ Yeryüzündeki bütün güzellikleri muhabbetin birer neticesi olarak değerlendiren Bahtiyar Vahabzâde der ki: "Muhabbet her türlü kahramanlığın ve fedakarlığın anasıdır..

Muhabbetten mahrum olan adam akideden de, meslekten de mahrumdur. Böyle adamlar yalnız kendileri için yaşayan cılız tabiatlı, yoksul maneviyatlı sürtünen adamcağızlardır. Başkası için yaşamak, onun kederi ile kederlenmek, sevinci ile sevinmek, onun derdiyle dertlenmek nihâyet, lâzım gelirse, onun saadeti yolunda şahsî saadetinden vazgeçmek ne kadar güzeldir. Büyük Fransız yazar Balzac'ın dediği gibi: "Sevgi insanlığın bütün güzel keyfiyetlerinin toplamıdır." Büyük Rus düşünürü Çernişevski de "Sevgi insanın bütün dahili kuvvetlerini seferber eder. Kim bu imtihandan geçmemişse sevginin manasını anlayamaz." der.⁹

"Sevgi hissinden mahrum adamları, yahşı adam" kabul etmeyen Bahtiyar Vahabzâde için en büyük sevgi ise vatana duyulan sevgidir. "Bu mukaddes histen mahrum olanlar ne öz ailesini sevebilir, ne de başkalarını."¹⁰ Başkalarını sevmekse yeri gelince "başkaları için yaşamak" "şahsî saadeti düşünmemek" anlamına gelir. Böylelikle insanın en âli, en yüksek keyfiyeti" olan muhabbet "insanın en güzel sıfatlarını yüze çıkarır, insanı temizler, yükseltir, yüceltir." Demek ki "muhabbet insanın karakterini de değiştirebilmek kudretine mâliktir."¹¹ Sevginin tılsımı cazibesine kapılan şair¹² "Sevgi nedir, nefret nedir?" sorularını kendine sorar; "kalbin telâtumu, hislerin tufanı, aklın isyanı olmadan, sevmenden, "sevgi hakkında yazılamayacağına inanır.¹³ Bir şiirinde de sevgiden doğan hoşbahtılığını şöyle dile getirir:

6 "Sevgi hayatın me'nası, insan varlığının mahiyeti, hilgetin mayasıdır. Dünyanın en büyük psikologları, yazarı ve mütefekkirleri mehebbet hakkında çok derin, çok gaymetli fikirler söylemişler. Bu alim ve yeziciler heresi sevgiye bir gilyet verir. (her biri başka yönden ele alır, birleştikleri nokta ise)... Hayatın cevheri, bezeği ve dünyadaki bütün güzelliklerin esası sevgidir."

S.B. s. 310

7 ".....
Çıkmag isteyirik yerin her zaman
Biz yere çeken cazibesinden.
Bes çihan oldumu?
Tek-tekdir hele
Dünya gaygısından azad olanlar.
Göyde kosmonavtlar
Yerde eşg ile
Yaşayb

dünyaya heyran gâlanlar.

Esgdir eşiden.

Esgdir gören.

Esgden ayrı söz tanımıram men.

Biz eşgin cebzile çihang yalnız

Yerin de ebedi cazibesinden."

P.D. s. 67

8 B.Ü.D.F. s. 174

9 S.B. s.310-311

10 a.e.s. 305

11 a.e.s. 311-312

12 N.H. s. 120

13 Ş.G.G.Y. 264

Saatleri günleri, arzu deyirmanında
Sen öyütmek istedin
Vahtı ötmek istedin
Hoşbehtem ki üreyin

Çılgın duygularıyla
Yaşadıram seni men.

Başgasını yaşatmag

Daha güzel olurmuş yaşamağın özünden.¹⁴

Sevgi, güzellik aşkıdan doğar. "Güzellik aşkıyla, hayat aşkıyla dünya da güzelleşir."¹⁵ Bu güzel ve güzellik vatan da, sevgili de, anne de, evlâd da olabilir. "Sevgi ve güzellik duygusunu hayır ve kazançla ölçmek büyük bir manevî yoksulluktur."¹⁶ Sevgi, öz benliğini öz kudretini hiçe saymak, çıkar ummamak olmalıdır.¹⁷ Sevmeyi başaran insansa dünyanın en güzel insanıdır:

"Öz büyük eşgimle fezadayam men

Meni endirmeyin yere, amandır.

Dünya çoh kiçikdir mehebbetinden.

Her arzum bir cahan, bir asımandır.

Verir arzularım göyde ses sese,

Demeyin yerde uç, yer bes deyil mi?

Yanan bir üreye, seven bir kese

Asıman özü de gefes deyil mi?

Seve biliremse eger ürekden

Dünyanın en gözle adamıyam men!"¹⁸

İnsana yaşamak için can veren, hayatı sevdiren; ışıqı da gölgeyi de sevdiren "sevgi"dir.¹⁹ "Mehebbettir, yaşatan bu dünyada insanı!"²⁰ Sevgisiz yaşanmaz, dünyanın her halini de sevmek, kanını, yağmurunu, yazını, kışını, milletini, vatanını, ana dilini, çiçekleri, gülleri, de

14 A.D.F. s. 61

15 B.Ü.D.F. s. 131

16 "..... düstur geliblerinden yaşayan, gözellik duygusundan ve heyretten mehrum adamlar sene sevginin de düsturunu deye biler! "Sevgi demirle magnitin elagesinden töreyib" Belederi için gevri-adilik anormallıdır. Her şey yalnız maddi terefini görüb me'nevî dünyadan hebersizler sevgiye de delilik kimi bahar, insanın en âli hissini bele maddiyat teresinde ölçürler."

D.G.I. s. 263-264

17 "Bizim evle üzbeüz binada "garadovay Ehmed" adlı imkanlı bir kişi yaşayırdı. Onun 4 övladı vardı. Odunculuğa güzaran keçiren bu aile de bir neler de savadlı adam yoh idi. Pehlevan cüsseli oğlanlar, atalar kimi yalnız fiziki gücüne güvenir, mehelleye meydan ohuyurdular. Ehmed kişinin ikinci oğlu Nureddin o birlerinden daha amansız idi. Özüni mehellemen atamanı hesab eden bu ötkem genç Firengizî sevir onu garabagara izleyirdi. Bunu mehel-ehlil, o cümleden, ata-anası da bilir, onu bu sevdadan darndırmağa çalışırdırsa da Nureddin fikrinden donmür güz ölümlü hedefleyirdi... Sevdijı güz ölümlü gorhudan bu nadanın sevgisine nece inanasan? Bu sevgi idi mi? Heyr! Bu öz menliyni öz güdretimini tesdig etmek arzusunadan başka bir şey deyildi."

Ş.G.G.Y. s. 248

18 B.Ü.D.F. s. 112

19 "Sevgidir yaşamagın insana can veren de.

Sevgidir mene ancağ heyatı sevdiren de

İşğı da sevirim, kölgini de sevirim,

Ey ayağımdan çeken, men seni de sevirim

Senin varlığın mene heyat dersi öyeder."

A.G. s. 24

20 a.e. s. 102

ancak sevgiyle mümkündür.²¹

Sevmek yaşamaktır. Muhabbet sevenin "şerefidir, şanıdır," "sonsuz asümanıdır."

"Men seuirem mehebbet şerefimdir, şanımdır.

Men bir guşam, mehebbet sonsuz asımanımdır!

Men seuirem, seugisiz açılmaz gül-çiçekler.

Men seuirem, seugisiz döyünermi yürekler?

Men seuirem, nurlanır üreyim seugilerden,

Men seuirem, seuirem yaşayırım demek men.

Men seuirem, seugisiz guş da bala uçurmaz.

Men seuirem, seugisiz ne gış olar ne de yaz!

Men seuirem, çölü de men seuirem dağı da,

Gülmek geder seuirem dolup ağlamağı da."²²

Güllerin çiçeklerin açması, kuşların yavrulanması, mevsimlerin oluşmasında da "sevgi"nin bulunmasına yukarıdaki mısralarda dikkat çeken Bahtiyar Vahabzâde âlemin yaratılışındaki sebebi yani "aşk"ı belirtmektedir. Tasavvufi anlayışa göre de âlemlerin yaratılış sebebi aşktır. Bahtiyar Vahabzâde de bunu şiirlerinin bir kaç yerinde belirtir. İnsanların bu dünyaya sevgiden geldiklerini,²³ bu yüzden insanioğlunun ezelden aşka yar olduğunu söyler.²⁴

Aşağıdaki mısralarda olduğu gibi:

"Duruşum da mehebbet yerişim de mehebbet,

Gülüştüm de mehebbet her işim de mehebbet

Hilgetin de anası ezelden sevgi olmuş

İnsan goca dünyanı sevmek için doğulmuş!"²⁵

İnsanı yaratan "aşk"tan yaratmıştır onu.²⁶

Aşk kelimesinin sarmaşık manasından yola çıkarak aşıkların sarmaşık gibi sarışıklarını söyleyen Bahtiyar Vahabzâde²⁷ sevenlerin bir ve bütün olduklarını da sık sık dile getirir:

21 "Eniş etmek isteyen yoluşu çırsın gerek,
Sevgidir ömrü yolun beşikten mezara dek...
Men hem gan seuirem hem de gış seuirem.
Men seuirem yurdumu, men seuirem elimi,
Bülbül teranesi tek, şirin ana dilimi.
Men seuirem çaylann, bulagların sesini.
Seuirem çiçeklerin, güllerin nefesini.
Seuirem gözellerin garasını açını;
Seuirem sevgilimin nazını, şıltağını.
Seuirem gülüşünü balaca körpelerin,
Duyuram derin-derin, seuirem derin derin."
A.G. s. 23

22 a.y.
23 "Sevgiden gelirlik bu dünyaya biz
Doymamış gedirik,
Beledi gayda."

P.D. s. 254

24 "İnsan oğlu ezelden eşge yar olmuş
Sevgi olan ürekte ilkbahar olmuş
Sevenlerin gismeti goca dünyada
Sevinç olmuş, gem olmuş, intizar olmuş"
A.G. s. 96

25 a.e. s. 23-24

26 A.D.F. s. 61

27 "Gelbimiz yaman açdığ
Sarmaşık tek çok şaşıdığ.

"Sen benim ruhumun aşkardaki öz timsalisan
Sen hümayundaki sesler selinin son halisan
Menim iç dünyamı çöl dünyamı görmek dileyen
Sene bahsın, seni görsün o da sensen bu da sen."²⁸

Sevmekten vazgeçmek mümkün değildir. Çünkü sevmek, aşk, insanların yaratılış esasında mahiyetinde vardır. Dolayısıyla onu inkâr özünü inkârdır.²⁹ Onları böyle yaratan Allah'tır. Bu sevgiyle iki kişi bir olmuştur.³⁰ Sevmek insan tabiatında karakterinde olduğundan ondan ayrılmaz. Nasıl od yürekten, sıcaklık ateşten ayrılmaz, öyle.³¹

"Bu sevgi- öz meşzım, öz fitretimdir,

Bu sevgi- özümde sedogetimdir

Bu sevgi- kelmeyi şehadetimdir

Bu sevgi- zövgümden öteri degil!"³²

Bahtiyar Vahabzâde,kendi sevgisi için şunları söylüyor: "Benim sevgim sevmek ihtiyacından meydana geldiğine göre bu ihtiyacın,ömrümün sonuna kadar beni yandırp yaşatma çağına inanıyorum.Çünkü bu sevgi fıtrattan gelir.Eğer hedefin özü de sevgiye layık olursa , sevgi aradaki maniye kadar tutar kazanır."³³

1- Aşk Hayranlıkla Başlar: Uçmak Arzusu Verir:

Aşk, sevilen varlığın sihriyle hayran olmaaktır.³⁴ Hayran olan aşkın gücüyle göklere yükselir.³⁵ "Muhabbet yeri de göğe kaldırır."³⁶ İnsan bulunduğu mekândan başka yerlere gitmek, arzularının peşine takılmak ister.Yer ona dar gelir.Hedef hayallerden de ötedir:

"Uçmag isteyirem,

Yalnız zirveden

Seyr edim bu günü , öten çağları.

O geder ucalım , yükselim ki men,

Görmeyim yerdeki hırdalığan.

Gök kütüşdük gah başdığ
İndi mene şirin geler
Öten acı hatireler."

A.G. s. 81

28 Ö. S. s. 74

29 "Sevgimden döndümse, könlüm yetimdir,
Sevgi cövherrimdir, mahiyetimdir.
Meger mümkünüldür özüni danmag?
Özüne çekk edib, yada inanmag."
N.H. s. 128

30 "Halgımız bizi bele yaradıb

Heyat bize kemend atıp, tor atıp

Hissimizi günlü gündün parladıb

Ağlımızı kor ededi bu sevgi"

V. s. 161

31 B.Ü.D.F. s. 129

32 Ü.H.G. s. 103

33 S.G.G.Y. s. 264

34 "Gelbimde beslenen ,arzu kam senin,
Menim bu arzumla sen yannasan da.
Sehrine,sırtına heyranam senin.
Buna inansen da inanmasan da."

Ö.S. s.71

35 İ.Z. s.112

36 Ş.H. s. 109

Uçmag isteyirem arzu dalınca
Özümi sesleyim,hay verin mene,
Heyaldan o taya men ucalınca
Yer mene dar gelir,göy verin mene

Uçmag isteyirem
esebilerimi,
Esrin öz kökünde çekib tarıma
Uçmag isteyirem,

derdi-serimi
Dermana yetiren nağıllarıma,"37

Gerçekte kanadı olmayan insan,aşka tutulunca uçmak,dünyayı kucaklamak arzusuyla dolar."Mehebbet kanat" olmuş her yeri gezmektedir.Aşka da olmayan kudreti o verir."Böylelikle,muhabbet sayesinde gözle görülmeyen derinlikler" gözle görülmeye başlanır.Zaten arzu edilen de hayallerin ötesiydi. Muhabbet insana özünü derkettirirken "onu" yerden alıp gökyüzüne kaldırır."38 Aşağıdaki mısralar özünden yukarıya çıkmış, kendini aşmış bir aşk ehlinin sözleridir:

"Sevgim mene ganad verdi,uçurdu.
Men özümden yuharıyam,aman hey
Sen gelimde gelbim kimi urmasan,
Bütöv deyil,men yarıyam aman hey."39
Yine aşklar için sığınma yeri, ümit kaynağı aşktır. "Aşk özünü aşmadır."40

2- Aşk Hudut Tanımaz:

Bahtiyar Vahabzâde "Mesafede Mesafesizlik" şiirinde mesafece uzak olsa da sevgililerin aynı sayılmayacaklarını söyler. Çünkü her an sevgilinin aksi yanında, sesi kulaklarındadır, bakışı da her yandan onu gözler, yatsa rüyalarında onu görür. Bunun için, sevgiyi "mesafede mesafesizlik" olarak tanımlar.

"Arzumun başına dönüb-dolanmag
Adi verdiğimdir...
Ne imiş anmag?
Işık süretinden min defe tezlik!
Sevmek mesafede mesafesizlik."41

Aşkla birlikte vakit ölçüsü de bozulur. Artık muhabbetin derecesi ve ölçüsü vakit ölçüsü olur.42 Sevgi sınır da tanımaz yıldan yıla artar; "Sevginin serhaddi sevgidir yine."43 Sevenler hudutları yıkar. Âlemin hudutsuz olduğu gibi "telâtlumlu hislerin kaynağı aşk da hudut tanımaz."44 Aslında "sevgiye sınır koymak da günahdır."

"Sevgiye hadd goymag, düzü günahdır,
Cahilin her işi, sözü günahdır.
Eşgi günah saymag özü günahdır,
Kim deyir eşgimde günahkaram men?"45

3- Sevgi Ölümsüzdür:

"Güneşten ışığı, nağmeden odu, çelikten sağlamlığı, baldan tatlılığı, kardan aklığı, yerden çekimi, kayadan sertliği, mertten mertliği ayırmak" olmayacağı gibi yürekden de aşkı çıkarmak olmaz.46 Seven yüreğe unut denemez. Çünkü sevgi sönmez, unutulmaz. Ama lafla "unut" demek kolaydır.47 Unut dense de, kınansa da, aşk muhabbet yürekten silinip atılmaz. Bahtiyar Vahabzâde, bu durumu bizzat yaşamış ve yaşadıklarını şiire çevirmiştir:

"Bir yollug könlünden sil mehebbeti
Deyenler könlümü ne sanır benim?
Gelbim bu sevdadan ne keçe bilir,
Ne atır, ne tutur, ne danır benim.
Mecnuna ne var ki, o düşdü derde.
Gınayan olmadı onu bu yerde.
Gör nece bedbehttem, bu çek-çevirde
Eşgim, mehebbetim gınanır benim,

Deyirler, möhkem ol bu gougalarda,
İrade insanı goyarmı darda?
Men nece bedbehtem, görün bir harda
İradem, merdliyim sanır benim."48

Buna rağmen zaman zaman muhabbetini boğmayı da denemiş ve başaramamış olan49 şair, sevgisinin ölümsüzlüğünü kavuşamamakla açıklar:

"Seslenib könlümde sen bir neğmetek
Goru bu şerefi, bu temizliyi.
Can atmag

ucalmag
çata bilmemek!
Budur sevgimizin ölmemezliyi."50

4- Muhabbet Yaşlanmaz:

Sevenler yaşlanır, sevgi yaşlanmaz."Yaş geçse de ruhun direği aşktır. Aşk ateşi vardırırsa, can elden düşebiliriz."51 Sevgiyle her görüşme insana bahar mevsimini yaşatır.aşk da çı-

37 P.D. s.55-56

38 a.e. s. 55

39 A.D.F. s.83

40 U.H.G. s. 108

41 a.e. s. 116-117

42 M.S. s. 210

43 Ö.S. s. 68

44 A.D.F. s. 71

45 I.Z. s. 112

46 D.S. s. 75

47 M.S. s. 290

48 A.S.S. s. 109

49 "Boğmaya çalışdım mehebbetimi
Deişmek istedim tebtetimi
Gördüm ki galımsam olduğum kimi,
Ewel ne idimse.yene oyam men
Ö.S. s. 73

50 Ö.S. s. 70, A.D.F. s. 63

51 A.G. s.94

çek açar⁵² Şair de bunun için hiç bir yaşının aşksız geçmesini istemez.⁵³

Çok insan sevdalarla saç ağartsa da⁵⁴ sevgi yaş tanımaksızın kalbi yandırır, seven insan doksanda bile gençtir, sevmeyense otuzunda da yaşıdır.⁵⁵ Aşk ömrünün manası bilene, aşk üzerine verdikleri sözden dönmeyenler. Böyleleri için hayat aşık oldukları zaman başlar mıdır :

"Men eşgimi ömrümün menası bildim,
Öz ehdimden ne döndüm ne de çekildim.
Doğulurken bilmedim doğulduğumu,
Men sevirken heyatda, heyata geldim."⁵⁶

Sevda hangi yaşta ise seven de aynı yaşıdır.⁵⁷ Sevmeye başlanılan yıl da doğum tarihidir.⁵⁸ Dağlardaki seller bulanır, durulur, nesiller değişir, yıllar geçer ama muhabbet devam eder, aşık "gocalmaz."⁵⁹ Aşk ateşi olduğu sürece, insan diridir, gençtir.⁶⁰ Aslında "sevgi, aşk" kavramının kendisi "gocadır", fakat her "seven yürekte o gençleşir."⁶¹ Bulunduğu mekân tuttuğu yüreği de gençleştirir. Ömrün son baharında da olsa yüreğe baharı yaşatır:

"Bu yaşda, bu başda sevdaya düşdüm
Könül ele bildi nubar eyledi.
Cavanlıg duygusu, cavanlıg eşgi
Bu hezan sinemi bahar eyledi."⁶²

Fakat muhabbete düşen, bu yolda çok cefâlar çeken için durum bundan biraz daha farklı olur.⁶³ İnsanın yaşı geçse de sevdalansa, sevdası da vuslata eremezse aşk yine de vazge-

52 M.Ş. s.292

53 "Sevdasız ötmesin bir yaşım benim
Ne baharım benim, ne gışım benim.
Tegime bahmadı baharım benim
Kagız parçasını gabar eyledi."

A.S.S. s.105

54 P.D. s.135

55 "Sevgi yaş tanımır... Gelbinl yandır
Yanarak yaşasan yaş düşmez yada
Seven doksanda hele cavanlır.
Sevmeyen gocadır otuzunda da...
Ürek alışırsa günahkâr mı yaş ?
Seveni günama, sevecek seven !
Yaş ile üreyi değil a gardaş,
Boş ile dolunu çekilye göy sen !"
P.D. s.128

56 A.G. s. 97

57 "Üreyim bahmadı e'tirazma
Könüllü getmişim öz güdazıma
Bu sevda dönübdür alın yazıma
Sevdam ne boydaysa, o boydayım men."
Ö.S. s.73

58 "Seven günden yaşamaya başlamışın
Bu günden de hesablanır tevellüdü.
Eşgimin on yaşı var,
Derya geder gözyaşı var."

M.Ş. s.223

59 a.e. s. 276, A.S.S. s. 112

60 a.e. s. 277

61 P.D. s. 43

62 A.S. S. s. 105

63 "Ağardı saçları mehebbetimin
Amma gurumadı gözetinün yaşı.
Gocaldım

çilmezdir⁶⁴ Sevda yaşlılık gençlik dinlemez:

"Senmi gocalırsan?

Yoh, ola bilmez!

Sevgilim mehebbet gocala bilmez.

Sevgiden uzadır gocalığı, ölüm

Orda ne ölçü var, ne yaş, ne çeki.

İnan ki bu gün de görürüm, gülüm

Men seni ilk defe gördüyüm teki."⁶⁵

Sevgi asla "gocalmaz" ama insan "gocalır." Sevgi olan kalpse insana yaşlılığı hissettirmez.⁶⁶

5- Aşk Ateşi:

Aşk ateştir; "od"dur. Aşk oduna yanarak yaşamak "duya duya, gana gana" yaşamaktır.⁶⁷ Bu yangı aşkın mekânı olan göntüdedir, yanan göntüde de ateşin kırmızılığıyla al-elvan güller açmıştır. Aşk bu yüzden bağda bahçede bulunan gülleri aramaz.⁶⁸ Bu "ebedi od" kurulan ocağa alevlendikten sonra dumanı sis kalmaz; bir kere tutuşmaya görsün.⁶⁹ Yalnız bu odu ancak yananlar bilir, anlar.⁷⁰ Göntü ateşe koşan ama ateşte, ışıpta ölen "semender" gibi yanar, yandıkça aşkın yaşaması sağlanır.

yolunda deyanetimin
Her il cevanlaştı özlümün yaşı.
Muhabbet gocalmış
onu taşıyan
Körek ürederin halına vay vay.
Sübhe ne çaldısa oynadı güman.
Mehebbet gopartdı haray, hay haray!"
P.D. s. 270

64 "Ya Rebbim, bu yaşda bu sevda nedir?
Deye ellerimi açdım göylere,
Yer mene cehennem.
Göy biganedir,
Könlümden ışkıran bu güylelere.
Bu sevda nelerle duruş getirmiş,
Bu sevda çekecek ne geder Allah?"
N.H. s. 132-133

65 A.S.S. s. 119

66 a.e. s. 124

67 A.S.S. s. 137, M.Ş. s. 363

68 "Açmışken könlümde al-elvan güller.
Bağda açılan güllü neylerem?
Könlümden ebedi odum var benim.
Ocağa garalan köllü neylerem."
M.Ş. s. 285

69 "Sordun-Niye susdun? Niye leryadın ucalmaz?
Yerpağlan tökmüşse budoglarda ses olmaz.
Üstün gelib inkâr ededi nalem eşgim
Tongal ki, alov tutdu, onun tüstüsü galmaz."
A.D.F. s. 62

70 "Sevgi ahdardılar.
Sevda gezdiler
Tapdılar,
Ertesi ondan bezdiler.
Gördüler, üreye işlemiş bu od
Yananda bildiler, ne imiş bu od."
A.D.F. s. 39

Ey gönül, sen de yan semender kimi
Yaşat dileyimi, yaşat esgimi.⁷¹

Sevenler aşk oduna yanmaktan memnundur. Hatta aşkın oduna dünyayı da yandırmak, "muhabbet ünvanlı yeni dünya" kurmak isterler.⁷² Seven, aşk ateşine düşen "yanıp kül olmaz yanıp ayılır."⁷³ Muhabbetin oduna seven yanarken, sevilen de bu ateşte "ısınır"⁷⁴

Her halükârda bu "od" da pişen kişilerin canları birbirine kaynar, aşk onları bir bütün haline getirir, artık ölüm de onları ayıramaz olur:

"Gel, gel ki deyirman daşı tek fırlanalım biz,
Eşgin başına, sel suyu menden deni senden
Bir odda bişib gaynag olub canına canım
Ölmek de ayırmaz seni menden meni senden
Eşgin seni insan elledi, eşg yolunda
Neylim ki menimlik ayırıp insanı senden."⁷⁵

Sevenlerin, sevgiden ne kazandıklarını da tahlil eden Bahtiyar Vahabzâde, seven bir insan olarak, "alışıp yanmaktan, ömür boyu inlemekten" başka bir şey elde edilmediğini söyler. Yine de sevginin gamı, işkencesi üzerine Mecnun'dan başlayıp Kerem'e kadar türlü destanlar yazılmıştır.⁷⁶ Vahabzâde'nin aşk şiirleri de kendi gönül destanından başka bir şey değildir. Onun aşkı, ızdırıyla daha çok Fuzûlî'nin aşkına yaklaşıp:

"Öz gönül dünyama seyahatimde
Susur, ne danışır, ne dinirem men
Derdimde tapıram hegiyetleri
Kederim arttığıca sevinirem men."⁷⁷

6- Aşk; Benzetmeler, Mazmunlar:

Aşkın başlaması, aşkın ilk ateşinin yüreğe düşmesi için öncelikle sevgilinin görülmesi lâzımdır;⁷⁸

- 71 I.Z. s. 25
72 M.Ş. s. 236
73 P.D. s. 291
74 A.S.S. s. 141
75 Ö.S. s. 74

76 "Sevenler sevgiden ne gazandılar?
Sevib alışdılar, yanıp gandılar.
Seven ömür boyu ancak inledi,
Bu odun içinden keçenler dedi
Kaş ezelden sevib sevimleydim,
Onun dadını da heç bilmeyleydim.
Sevginin geminden, işkencesinden
Zinhar olmayanı görmemişem men.
Mecnun'dan başlayıp Kerem'e geder
Sevenler sevgiden nâle çektiler.
Destanlar bağlandı bu mîşkûl oda,
Bunu göre göre çöhlarnı da
Sevgi hesretiler men yanan gördüm.
Seve bilenlere gısganan gördüm."
A.D.F. s. 39

- 77 Ö.S. s. 45
78 "İlk görüşden gelbizimde özüne
Derin-derin yer elledi bu sevgi
Getirmedi ömrümüze bir fereh
Heyrimizi şer elledi bu sevgi."
V. 161

"Meler çıhmasa da üreyin sesi.
Ele ki, havada gözler öpüşür
Eşgin de ilk odu, ilk şeraresi
Evvelce üreye gözlerden düşür."⁷⁹

Yüreğe düşen aşk ateşi akla da hükmetmeye başlar. Sevenler, her türlü kınamadan, tutaktan çekinmez; kalpte gam bir ney gibi sızıldar ama "sevgi yükü" hevesle taşınır; dertleriyle aynı yaşta olan sevgililer bir bütün olurlar.⁸⁰ Sevgileri de açık aşıkâr olur.⁸¹

Sevdikçe "sevdanın sırrı" kat kat açılır.. sevenler sevginin her rengini, her yönünü yaşamak isterler, çünkü, böylece muhabbet tazelenektir.⁸² Aşkın "her yüzünü", "gecesini gündüzünü" "hem dünyayı hem özünü" görenler kendilerini yenilemiş, tazelemiş olurlar.⁸³

Sevgi mayasıyla mayalanan, sevmeyi öğrenen insan⁸⁴ nın kalbinde sevgilinin kalbi durur, iki yürek aynileşemezse aşık bütün değil yanm olur;⁸⁵ o, ancak sevgiliyle bir bütündür. Sevgili yoksa öz özüyle kalan aşık⁸⁶ o gelince dertlerini unuttur:

"Ürek her dardını unudur gülüm
Sen varsan
Gözeldir her anı ömrün.
Menim bilmediyim tek budur, gülüm:
Senmi benimçün
Menmi benimçün?"⁸⁷

Başında bin sesli sevdaları; gönlünde bin renkli hülyaları; uykuda bin türlü rüyaları⁸⁸ taşıyan, sevdâ âleminde yaşayanlar⁸⁹ için muhabbet "en şirin nağme" dir.⁹⁰ Sevgi bazen aşığın kendini içine hapsedtiği bir "kale";⁹¹ bazen beslenmesi, kurutulmaması gereken bir ağaç-

- 79 I.Z. s. 105
80 "Bu sevgi", V. s. 161
81 A.D.F. s. 73
82 "Açılır sevdanın sirri gâtbeğat,
Amma möhtacıyam yine sevginin
Yoh, doya bilmirem..."
her gün, her saat
Göster bir rengini mene sevgimin.
Tezele sevgimi bu renklerle sen
Çırpınag al- elvan duygularla biz-
Bir yerde dumasın, goy dillenmesin.
Her gün tezelelsin mehebbetimiz."
P.D. s. 263

- 83 a.e. s. 256
84 A.D.F. s. 74
85 a.e. s. 83
86 a.e. s. 68-69
87 P.D. s. 238
88 M.Ş. s. 285
89 D.S. s. 59
90 "Sevgime: hissime dodag bütüenim,
Mehebbet en şirin neğmemdir menim,
Sevinç ahlatırsan sen bu heyatda
Menese çoh görme sepdilyim gemi"
A.D.F. s. 72
91 "Sevgimden özümde bir galsı gurdum.
Ömrü bu galada men başa vurdum.
Dünyanı özümde harâm buyurdum
Yaşadım heyatı tek bir şertle men."
A.D.F. s. 87

tır,⁹² Bazen de eski bahara, yeni bahar getirir, eski ağaçlarda yeni yeni yapraklar çıkartır;⁹³ kışın ardından baharın gelmesi gibidir sevgi.⁹⁴

Sevginin hedefi doğru seçilmelidir.⁹⁵ Ancak bu takdirde de aşk, aşkın gönlüne kucak kucak nur yağdırır, ona "servet, devlet, varlık" bağışlar.⁹⁶ Bazen de seveninin yüreğindeki bu "gizli sır"⁹⁷ onu kendine düğümler⁹⁸ yahut kilit olur onu kendine bende der, esir eder.⁹⁹ Onun esiri olan da asla azad olursun istemez.¹⁰⁰

Sevgi "uyku, ninni, rüya" ile birlikte de düşünülür zaman zaman. Muhabbet "şirin bir uyku"dur. Aşk bu uykuya, "Sevgi layla"sıyla yatar, uykuda gördüklerine de inanır.¹⁰¹ Ömrün büyük bölümünde de bu tatlı uykuda geçer:

"Uydum laylasına sevginin, neyim
Yatdım, yuhu gördüm, şirin bir yuhu,
Ötdü bir an kimi ötdü, sevgilim,
Hemen bu yuhuyla ömrümün çöhu."¹⁰²

Sevgiliyi ilk görtüşte başlayan aşk daha sonra da sevgilinin hayaliyle, rüyalarla beslenir, gelişir.¹⁰³ Gönle "ebedi olarak giren seveda, ömrün bedeli olur;

"Bu seveda nelere duruş getirmiş.
Ömrün bahasına döndü bu seveda.
Bu seveda könlüme ebedi girmiş,
Bu giley-güzarın içinde bele
Könlümde guş kimi dindi bu seveda..."¹⁰⁴

92 "Mehebbet ağacı gursa kökden
Yarpağlar solacag, yüz yağış yağa.
Ehtiyac varmidir ürek boş lken
Sevgi havasına el-gol atmağa
Sevgi kökü yanan bir kola benzer,
Behanen atdığı el-gola benzer."

A.D.F. s. 65

93 M.S. s. 297

94 P.D. s. 131

95 Ü.H.G. s. 89

96 "Menim öz eşgimin öz ulduzları
Dağıdır, könlüme nur, gucag-gucag..
Ah bu serveti, devleti van
Mehebbet behş eder insana ancag."

B.Ü.D.F. s. 111

97 "Deşer üreyiml gizli sır menim,
Üreyim seslener her söhbetimde,
Orta yolum yohdur, derindir menim
Sonsuz nifretim de mehebbetimin de"

M.Ş. s. 22

98 A.D.F. s. 129

99 A.S.S. s. 129

100 A.D.F. s. 62

101 "Ehdini sözünü gercek sanırdım,
Ürek ne çekmedi sevginden yana,
Rüyada nece de men inanırdım
O şirin, mehebbet yuhularına
Ne geder ki, yotur, yatmış zaman
Gördüyü yuhuya inanır insan."

A.S.S. s. 125

102 a.y.

103 Ö.S. s. 217

104 N.H. s. 133

Aşk, "hakikate giden doğru yol"dur. Fakat bu yolda her türlü dert ve gam vardır.¹⁰⁵ Bir aşk ile yollara düşen, niyetini de menzili de yolunu da şaşırır.¹⁰⁶ Sevgi yollarının kanunu, kaidesi yoktur. Seven bu yola göre önüne çıkan engelleri kendisi aşmak zorundadır, zaman zaman kazaya da uğrayacaktır:

"Sevdinse...

Eşginde itib yoh oldun,
Çaşbaş solacagsan günü, ayları.
Sevgi yollarında ne gayda-ganun?
Özün aşmalısın bu dolayları.

Eriyib, özünü yoh sayacagsan,
Bu derdin olmayıb özge çaresi
Sen tez-tez "gezaya" uğrayacagsan,
Yohdur bu yollarda yol işaresi."¹⁰⁷

Muhabbet yolunun dönemeçlerinde yıklınır, dunulur, inlenir; çünkü seveda yolu, ızdırap doludur, inişleri yokuşları çoktur.¹⁰⁸ Aşk bu yolları kırıpkideriyle süptürür, sevgilisiz yapamadığı için bu yolda çok çabalar.¹⁰⁹

Aşk yolunda insan "insan" olmayı öğrenir; "benimlik" hissinden vazgeçer.¹¹⁰ Bu yol ona "inam" bahşeder; onu "küblegâh"a, sevgiliye ulaştırır:

"Inam behş eleyir bu yol, her kese
Ele ki, tanıdın yönü, gıbleni
Bu yoldan azmaram ömür bitmese
Yönüm gıblegâha aparır meni."¹¹¹

Aşk, bir başka yerde sevenin ulaşmak istediği ama bir türlü ulaşamadığı "amma"larla engellenen bir "âmâl"idir:

"Eşgim benim âmâlim olubdur, bunu danmam,
Bes neyleyerek âmâlimiz ammaye düşende?"¹¹²

105 "Sevgi-hegigete geden doğru yol.
Bu yolda her derde, gerne hazır ol.
İde nece defe, günde nece yol
Bulanır, dunulur seli dünyanın."
P.D. s. 137

106 "Bir eşg ile men düşmüşem yollara,
Niyet hara, menzil hara, yol hara?
İçimdedir gece, güntüdüz, ağ, gara.
Öz ağılımdan öz garama elçiyem."
A.D.F. s. 87

107 A.S.S. s. 125

108 N.H. s. 131

109 "Senin seveda yollarını
Kırıptımla süptüremem.
Bu eşsiz, bu sevdasız
Ne sen sensen, ne men menem
.....
Biz ki bütöv olmamışg
Ne sen mensiz, ne men sensiz.
P.D. s. 222

110 Ö.S. s. 74

111 P.D. s. 273

112 D.S. s. 65

Aşkın binbir lezzetle içtiği tatlı bir "şerbet" olan muhabbet¹¹³ onun gönlünün derinliklerinde yatar.¹¹⁴ Sevgi bir "kitap" olunca sevgiliye duyulan muhabbet de bu kitapta yer alan "iri bir nida" olarak anlatılır. Bu sevgi, sevgili öyle büyük, öyle güçlüdür ki, yarın bir gün "hak dünyasında Mecnun'un Leylâsı onu karşılamaya önüne çıkacaktır."

"Sevgi kitabında iri bir nida -
Senin mehebbetin, senin giymetin!
Mecnunun Leylisi hagg dünyasında.
Senin pişuazına çıkacak yegin."¹¹⁵

Bu kitabın sayfaları arasında gam, keder, aşk, ızdırıp ve hatta "şüphe" de olacaktır.¹¹⁶ Her haliyle, her yönüyle acısıyla tatlısıyla anlatılan muhabbet için hâkim olan vasıf onun "şirinlik"dir.¹¹⁷ Şirin bir sevdaya düşen için hayat da çok şirindir.¹¹⁸

Aşağıdaki mısralar bu tatlılığı, zıddı bir durumla, ayrılık acısıyla karşılaştırarak dile getirir:
"Ayrılag" sözüne ağıladı göyler,
Yolu deyişmemiş yolumu azdım
Şirin olmasaydı sevgi bu geder,
Ona acı-acı men ağlamazdım!

Görüşler özü de dadıma gelmir
Bu geder yahınlığ o geder uzag.
Birce görüşümüz yadıma gelmir,
Ne vaht birleştik ki, indi ayrılag?"¹¹⁹

B. AŞKTA İKİ TARAF:

1- Aşık ve Sevgili

Aşk tek yönlü yaşanan bir hadise değildir. Onun her zaman iki yönü vardır. Biri seven-âşık, diğeri sevilen-sevgili. Bu tabirler iki farklı kavramı gösterir. Birinde âşık olan diğerinde, kendisine âşık olunan anlamı vardır. Bu durum, Klâsik edebiyatımızdaki aşka daha çok uygundur. Gerçek hayatta da bazan bu duruma uygunluklar görülür; seven âşıkına karşılık göremeyen, sevilense aşka karşılık vermeyen olarak karşımıza çıkar. Aslında aşkta her iki tarafta da sevdaya düşmek söz konusudur. Yani âşık hem seven, hem de sevgili tarafından sevilendir; sevgili de hem âşık tarafından sevilen hem de âşığı severdir. Vahabzâde'nin şiirlerindeki âşık ve sevgili tipi daha çok sonuncusuna uygundur. Fakat ayrılık, hicran halleri yaşadığında âşk sadece âşığı ilgilendiren bir hal gibi ele alınır.

113 A.S.S. s. 126

114 N.H. s. 123-124

115 a.e. s. 215

116 "Gismetim ebedi telaşdır menim.

Sevgi kitabında bu da bir varag.

Eygim-şübhem ile hemyaşdır menim

Ne şübhem gocalır, ne sevgim ancag."

Ö.S. s. 66

117 M.Ş. s. 224

118 a.e. 291

119 P.D. s. 233

Sevgili, âşık olmasa "sevgili" olamazdı; "âşık da" sevgili olmasa "âşık" olamazdı. İkisinin de varlığı bir diğerinin varlığına muhtaçtır. Eğer bu dünyada sevgili olmasaydı âşık kimi sevecekti?¹²⁰ Veya seven olmasaydı sevgili de kim tarafından sevillecekti?

Sen doğulan zaman gün de ele bil
Doğubmuş balaca pencerenizden.
Anan bilmeyib ki onunçün deyil,
Başga birisiyçün doğulmusan sen

.....
Eğer bu dünyada men olmasaydım
Sen de sen deydildin, bir özgesiyydin.¹²¹

Her ikisinde de bu "aşk" olmasaydı "kendi kendileri" olamayacaklardı.¹²² Sevgili de âşık da birbiri için çok gereklidir.¹²³ Aşkta sevenin benliği suda şekerin erimesi gibi erimelidir.¹²⁴ Aşkta, ağır başlılık, gururluluk olmaz; Sevenler "ben ben" demez; âşkın ateşinde eriyip giderler.¹²⁵ Çünkü her ikisi de "seven"dir ve aynı arzunun peşinde koşarlar. Fakat roller sanki ezelden öyle dağıtılmış ki, âşk gönle hâkim olsa da biri hep kovalayan, biri de kaçan pozisyonundadır; Biri direksiyon diğeri de direksiyonu kullanandır. Aşağıdaki mısralar da bu durumu anlatır:

Eyni arzudayıg hem men, hem de sen
Bes niye men kaçan, sen govan oldun?
Senin golu bağlı esirin iken
Niye men sükancı, sen sükân oldun?¹²⁶
Birbirine vurulanlar, aynı aşkla dolanlar birbirlerini "yaratmış" ve kendi yarattıklarına "tapınır" olmuşlardır:
Men seni yarattım, gülüm, sen meni
Ürekler gul olur yarattığına,
Heyğllar uydurur bütü, secdeni
Biz de yaraddığ ki, tapınag ona.
İnandığ,

Vurulduğ.

120 "Eğer bu dünyada sen olmasaydın
Men kimi severdim, ahi men kimi?
Sen eger menimçün doğulmasaydın,
Kiminle bölërdim elemlemin?"
M.Ş. s. 201

121 a.y.

122 "Senin sevda yollannı
Kirpiyimle süptürenem.
Bu eşsiz, bu sevdasız
Ne sen sensen, ne men menem."
P.D. s. 227

123 N.H. s. 130

124 "Belitayar düşündün erisin gerek
Sevenin menliyi suda şekertek
Sen yine yanıldın, sevilen ürek
Gafilden besbeter hudbin olumş.
A.S.S. s. 110

125 a.e. s. 135

126 N.H. s. 122-123

Tapındıgı nece

Bu eşgin başına dünya cem olsun.
Seni yaratmışam öz üreyimde
Seni yarattım ki, me'bedim olsun.¹²⁷
Bahtiyar Vahabzâde "sevdiñse... sen osan özüñ değılsen" diyor. Bunu birçok şiirinde de birbirine yakın ifadelerle anlatıyor. İki seven, kendi şahsı varlıklarını birbirlerinininde yok etmiş bir bütün olmuştur.¹²⁸ Onlar âdetâ birbirleri için doğmuşlardır. O kadar ki:

Menim öz isteyim, benim öz kamım-
Senin öz isteyim, senin öz kamın.
Senin ad günündür benim bayramım,
Menim ad günündür senin bayramın.
Biri-birimizçün doğulmuşuğ biz.
Birdir her eşgimiz, her isteyimiz.¹²⁹

Sevdiği yanında yoksa, seven kendini bir "hiç" gibi başboş ve anlamsız hisseder. Böyle hissetmekte de aslında kendi kendini inkâr etmiş olur.¹³⁰ Halbuki kendi kendini sevmek de sevgiliyi sevmektir. Çünkü sevgili "o" olmuştur. Bu durumu da şair şöyle dile getiriyor:

Deyirsen: - Özüñü yaman sevensen
Deyirem: - Bunun da sebebi sensen.
Özüñü sevmezdim.

Hele eksine,

Bir zaman özümdeñ bezib usandım.
Eleki ürekden bağlandım sene,
Özüñ öz gözümde deyer gazandım.
Özüñü sevmekte borçluyam sene
Sevgi bir sirdi ki, men ona teslim.
Başga birini yoh, men döne döne
Seni sevdüyimden özüñü sevdim.¹³¹

Sevenin hem "bağrını yaran", ona "dert" veren aynı zamanda da "gönlünün ışığı"¹³² olan sevgili yoksa âşık kendi kendiyile başbaşa kalır, yine de onun kalbiyle kendi kalbini bağlamış, ruhen ve gönlen hep onu hayal etmiş, hep onu yanında hissetmiştir.¹³³ Sevenlerin bu hem-hal oluşları, bu "kaynayıp kanışmaları" fikren ve hissen bütünleşmeleri şaire, ecdaddan gelen "bir bağı, bir tohumu" buna bağlı olarak da "kan akrabalığını" düşündürür: Yaradılıştan birbirine yakın olan, "gohum" bu iki insan birbirinden ayrılıp birbirine yabancılaşamaz da...

127 A.S.S. s. 123

128 "Sevdiñse... Sen osan özüñ değılsen
Yoh iken daha çok sen varsan, güllüm
Özüñü ne geder unuda bilsen
Özüñü o geder laparsan güllüm."

A.S.S. s. 122

129 B.Ü.D.F. s. 129

130 "Sen yohsansa.... men bir heçem hederem
Senin üçün bir taleym, gederem
Sevgim geder, mehebbetim gederem
Men özüñün inkânyam, aman hey.

A.D.F. s. 83

131 P.D. s. 279

132 P.D. s. 229

133 A.D.F. s. 68-69

Deyirem, belke de ecdaddan hele
İlkimiz bir tohum, bir tumdur bizim.
Gaynayıb - garşıb ganım ganınla
Fikrimiz, hissimiz gohumdur bizim
Deyirsen, "aynılagı!..

Fitretiden dönek?

Ne olar...

Başa sal ancak bir şeyi:
Biz hardan öyrenek, kimden öyrenek
Biri - birimize özgeleşmeyi...¹³⁴

Sevgili varsa gönülde, gam da keder de olmaz. Seven iki varlık bir aradayken "bahtiyarlık" yoksa "bedbahtlık" sözkonusudur. Vahabzâde, sevgi üzerine yazdığı şiirlerinde "bahtiyar" kelimesi üzerinde de oynar. Bu kelimenin kendi adı oluşu yanında diğer anlamlarını da kullanmayı ihmal etmez. Böylece sevgiliye hem ayrılmak istemediğini hem de kendi varlığının sebebinin "o" olduğunu açıklayarak ona verdiği önemi dile getirir:

Özüñ bir alem sen eşgin bir alem
Sen olan köñülde ne keder ne gem!
Sensiz bu dünyanın en bedbehtiyem,
Seninle dünyada behtiyaram men.¹³⁵

Sevdiği yanında olmasa da seven kişi, "hayatının ezeli manası olan sevgilinin hayaliyle" kendini avutmaya çalışır.¹³⁶ Çiçeklerden, rüzgârdan yerin kokusunu alarak hasretini dindirmeye çalışır. Çünkü seven insanlara en büyük zulüm, onları ayırmak, birbirine hasret koymaktır. Aşkın güzelliğini yaşayanlar, aşkın bir neticesi olan ayrılığa da katlanmak zorundadırlar. Ayrılık sevgiyi öldürmez.¹³⁷ Onlar öylesine bir bütündürler ki; sevgilinin yücelip katlanan kalbinin zirvesinde Bahtiyar Vahabzâde vardır; onun gözlerinden kaçan uykusu geceleri yatamamasının sebebi yine Bahtiyar Vahabzâde'dir. İkisi de sever, ikisi de kendisi için tek alternatif diğerini görür ve onu kimseye denk tutmaz. Öyle ki, birbirlerinin adıyla da anılır olurlar:

Gelbin çoh ucalır, çoh ganadlanır,
Ona zirve menem,
Ona son menem.
Yata da bilmirsen uzun geceler.
Gözlerinden kaçan o yuhun menem...

Herkese tutmadın ahı ten meni
Sen de bu dünyada menimçün teksen.
Sen gova bilersen evinden meni,
Gelbinden ki gova bilmeyeceksen

134 P.D. s. 233

135 İ.Z. s. 113

136 "Heyalın ele galıhb gözümde yükselir ki,
Deyirem hayatımın ezeli me'nasıñ.
Mene ele gelir ki,
Sen dünyanın gelbisen, gelbimin dünyasıñ."

M.Ş. s. 193

137 İ.Z. s. 115

Senin her degigen, her anın menem,
Ahi, adın menem, ünvanın menem

.....
Sen ki, sen deyilsen,
Sen de bil, menem.
Yaşını çohaldan, seni ucaldan,
Gün menem
Ay menem
Gülüm, il menem!..¹³⁸

Birbirlerinin "kaderi, talihî"dir bu iki sevgili insan.¹³⁹ Vahabzâde'nin "ömür kitabı"nı yazan o, onun gönlünün derinliklerinde yatan "o"; "hayali dilediği, gülü" hep "o"dur.¹⁴⁰ Şaire. bütün âlemin kâinatın sahibi oymuş gibi hissettiren de sevgilidir.¹⁴¹

Bahtiyar Vahabzâde 1987'de yazdığı bir şiirinde muhabbetinin otuz yıllık olduğunu söylüyor.¹⁴² Bu durumda onun aşkının tarihini 1957 olarak alırsak yanlış olmaz. O, aya, güne inandığı gibi daima aşkına da inanmıştır.¹⁴³ Aradan geçen uzun yıllar ve bu yıllarda yaşanan türlü ayrıntılara, azaplara rağmen "sevgiliyi kendisinde yaşatmış".¹⁴⁴ "Küstüb başnımlar", "tahkirler, söyüşler, talepler" bitmemiş ama aşk da bitmemiş.¹⁴⁵ Şevgi biraz daha olgunlaşarak sevenler daha çok kaynaşarak sürüp bugünlere gelmiştir. İşte bu aşkı, belki de en güzel anlatan mısralar:

138 B.Ü.D.F. s. 130

139 "Sevgin mene ganad verdi, uçurdu.

Men özümde yuhanyam, aman hey,
Sen gelimde gelim gibi vurmazın,
Bütöv deyil, men yanyam, aman hey.
Öz elimle möhürlerim günbegün,
Öz elimle bağladığım bu dünyın
Eylecini geyb eleyen bir ömrün
Geza vuran gafayam aman hey.

.....
Sen yohsansa... men bir heçem hederem
Senin üçün bir taleym, gederem.
Sevgim geder, mehebbetim gederem
Men özümün inkânyam aman hey."

Ü.H.G. s. 92

140 N.H. s. 123-124

141 B.Ü.D.F. s. 111

142 "Neynim otuz illik mehebbetinden

Son iller yüz defa sen döne bildin.
Seni yalvaşla gaytarmışam men,
Sense dönmeyinle öytüne bildin.
Bunlar ne demektir?
Bir düşün sen de.
Ölüb mehebbetin mehebbetinde."

N.H. s. 119

143 İ.Z. s. 107

144 A.D.F. s. 61

145 "Hefte nece yol, günde nece yol

Küstüb başnıng, bele derd olar?
Sevda aleminde bu, günah deyil,
Ağıl namerd olar, ürek merd olar,
Tehgirler, söyüşler, teblebler bol-bol
Yene efv edirem de neden seni?"

D.S. s. 59

Soruşma men seni neçin seumişem
Niçin yaranıbdır, neçin bu âlem?
Bir soruş, buludlar neçin burulur,
Neçin o gâh yağış, gâh bulud olur?
Bir soruş, bir soruş bes neden bele,
Dalgalar özünü çırpır sahile
Bir soruş esende deli külekler
Niye pıçıldeşir, güller, çiçekler

Neçin sevdüyimi bilmeden men de,
Sevirem, sevirim... insan sevende
Yalnız öz könlünün sesini dinler,
Neçin sevdüyini bilmez sevenler.
Neçin sevdüyini bilse bir ürek
Sevmeyir demek
Sevmeyir demek!¹⁴⁶

Vahabzâde'nin "belâlı başınım" "belâlı macerası" olan bu aşk¹⁴⁷ şairin gönlünü "ebedi mesken" tutmuş, "kaleminden akanlar onun hisleri" olmuş; "hayatının ilhamının özü", "ömür kitabının da ilk ve son sözü olmuştur. Şiirlerindeki hisler, ahenk bu aşktan kaynaklanmıştır.¹⁴⁸ Otuz beş yıl geçmiş, şair atmışyedi yaşına gelmiş ama bu sevda ilk güzelliğini, tazeliğini kaybetmemiştir. İnsanı hayretlerde bırakan, eski ve tükenmez aşk hikâyelerini hatırlatan bu sevda üzerine 1992'de yazılmış şu şiir yaşama aşkın güzelliğini dile getirmektedir:

-EVEZİM-

İllerle arhanca gezdim, dolandım
Gaçarın menemse uçarım sensen.
Sendedir "Sim-simim" sırım, tilsimim,
Men bir kilidemse, açarım sensen.

Sahsıyam, gövherem, bilmirem neyem,
Meni çoh bahaya alanım sensen.
Taram, kamañçayam, kamanam, neyem.
Meni dillendirib çalanım sensen.

Sende erimişdim, sende doğuldum.
Dilem, euvel sözüm, son sözüm sensen.
O geder seninle hemâheng oldum,
Harda men yohamsa evezim sensen.¹⁴⁹

146 İ.Z. s. 103

147 M.S. s. 233

148 "Menim könlüm ebedi meskenindir, yerindir.

Celeminden akanlar, senin hislerindir.
Sen benim hayatımın, ilhamımın ötesin.
Sen ömür kitabımın ilk sözü, son sözüsen.
Senin hissin, düşünün öz rengidir şer'im
Öreynin vuruşu ahengidir şer'imin."

A.G. s. 83

149 Ü.H.G. s. 122

Vahabzâde, gençliğinden bu yana yazdığı sevgi şiirlerinin hedefinin hep aynı olduğunu, şiirlerindeki her konunun mutlaka yaşanılmış gerçek olaylardan ve duygulardan kaynaklandığını da açıkça ifade etmektedir.¹⁵⁰

2- Sevenler Üzerine Benzetmeler ve Mecazlar:

Bahtiyar Vahabzâde'nin aşk konulu şiirlerinde sevenlerle ilgili olan teşbih ve mecazlar bazen divan şiiri geleneğinden gelir, bazen de halk kültüründen. Bu benzetme ve mecazlar bize hiç yabancı değildir: Bir elmanın iki yarısı olmak, mah, av ve avcı, gible ve giblelününa gül ile bülbül, hayranlık, kulluk, tutsaklık, teşnelik sultan, hakan ve bendelik gibi. Fakat bunlardan daha fazla da şairin kendine has özel benzetmeleri, duyuları, düşünceleri vardır.

Bu bölümde iki sevgili ile ilgili benzetmelere, hayallere yer verirken sadece birbirlerine karşı durumlarını gösterenleri ele alarak bu iki varlığın birbiri için vazgeçilmezliğini göstermeye çalışacağız:

Sevdâya düşen, dünyanın her türlü gamına, derdine sırdaş olur.¹⁵¹ Gönle en yakın "sırdaş" da yine "sevgili" dir:

*Könlüme en yahın sırdaşım kimi
Men sene vermişem derdi serimi
Dedim senden küsen setirlerimi
Boynuna mercan tek düzesen, gülüm.*¹⁵²

Onların bir arada geçirdiği "şirin saatler, şirin anlar" sadece ikisi arasında bir "sır"dır.¹⁵³ Onların buluşup görüştükleri küçük "vuslat" anları her zaman ilk buluşmadaki heyecanı, duyguyu coşkunluğunu yaşatır.¹⁵⁴ Her bakış, her söz çok anlamlıdır. Seven, sevdiğini ayak seslerinden de tanır:

*Bahışdan söz götür, söz anla sözden
Hessas ol, sevgilim, ömrün boyu sen,
Eger sevirsen, ayak sesimden
Gerek bilersen ki, Behtiyar gelir.*¹⁵⁵

Seven sevdiğini her görüşte ondaki güzelliğin başka hiç kimsede olmayacağını düşünür.¹⁵⁶ Karşılıklı konuşan diller değil bakışlardır. Bakışlardır gönülde nakışlar dokuyan.¹⁵⁷

¹⁵⁰ "Gençlik dövründen bu güne geder yazdığım sevgi şiirlerinin hedefi eynidir. Şerhlerdeki konkret veziyetlerin ve halların tesirinden aydın olur ki bunların her biri bir sarsıntıdır, bir e'tirazın, bir telâfusun, yahud bir üşyanın ifadesidir. Onlarda heç bir uydurma yohdur. Bu şiirler, hamısı duygulanımdan süzülmiştir." Ş.G.G.Y. s. 164

¹⁵¹ M.Ş. s. 223

¹⁵² P.D. s. 245

¹⁵³ "Görüm, gel dalımca,

*uçag, uçag biz.
Gatlar üze cıdır günbegün, gülüm.
Sırların ardınca ucaldığa biz,
Yer de göye dönür bizimçün, gülüm.
O şirin saatler, bu şirin anlar
Arzumun rengine boyanır indî
Seninçün, benimçün gizli olanlar
Bizimçün yuhudan oynanır indî."*
A.S.S. s. 120

¹⁵⁴ P.D. s. 245

¹⁵⁵ A.G. s. 90

¹⁵⁶ "Bu hislet, bu baş-göz, bu üz, bu ünvan

*Dedim, bir kimsede heç ola bilmez
Menim üreyime bu geder yatan
İkinci birisi dogula bilmez."*
Ü.H.G. s. 117

¹⁵⁷ A.S.S. s. 144

Seven için aşk ve sevgili "ebedi davâ"dır. Onun "muhtı, iklimi, havası" hep sevilen varlıktan kaynaklanır. Bir "dağ", öbürü dağın "dumanlı zirvesi"dir. Dağın zirvesi dağ için "şeref-tir şöretir", gurur kaynağıdır.

*Özümlle ebedî davamsan benim,
Mühitim, iklimim, havamsan benim.
Men dağam, dumanlı zirvemsen benim
Şerefdir, şöretir zirve dağ için.*¹⁵⁸

"Nesen Sen" şiirinde iki sevenin durumlarını, birbirleri için ne ifade ettiklerini anlatan Bahtiyar Vahabzâde, sevgiliyi ömrünün "süsü bezegi" dertli gönlünün "hem derdi hem dermanı", ömrün "manası himmeti" olarak görür. Aşkdan dolayı çekilenler, başa gelenler düşünülerek zıttı kavramlarla bu hal anlatılır. O zaman da "şeker ve zehir" "hayır ve zarar", "sevap ve günah", "geçmiş ve gelecek", "hançer", "dost ve düşman" "sultan ve hakan" "ilk arz" ömrün "tadı tuzu" aşkın "ruhu, hayali" hep "o" olur.¹⁵⁹

Bahtiyar Vahabzâde'nin sevgiliyle kendini karşılaştırdığı şiirleri çoktur:

*Bir bulağın iki gözü-
Biri sensen, biri men.
Bir almanın iki üzü-
Biri sensen, biri men
Goşa simin titremesi.
Biri sensen, biri men
Bir perdenin iki sesi
Biri sensen, biri men.*¹⁶⁰

Biri "açık sema" öbürü "gök kuşağı"; biri "tan yıldızı zühre" diğeri "seher çağı"; biri "hayatın sevinci" diğeri "gamı kederi"dir.¹⁶¹ Bunun için hayatın gamı da sevinci de güzeldir. Sevgili "sevgi denizi" aşık bu denizde gönlünü sadece bir ada bağlamış "bir ada"dır.¹⁶² Sevgili "kable", aşık "kablenûma"dır. Ama ona da yönünü gösteren hep sevgilidir.¹⁶³

Aşkın öz içinde yer eden sevgili onu bir an bile yalnız bırakmaz, gözlerinin tesir gücüyle le takip eder. Tıpkı denizin dalgalarının sahile vurması gibi:

*Yolda da, kolda da ayak izin var.
Senin yüzümü gözün,
Minmi gözün var?
Gaçıb gözlenirem senden
ah, yene,
Her küncden, bucagdan bahırsan mene.
Senden nece gaçım?
Hara gaçım men?
Gözlerin her yere sepelenibdir.
Ah, sen ki, benim öz içimdesen,
Deniz sahil için lepelenibdir.*¹⁶⁴

¹⁵⁸ N.H. s. 105

¹⁵⁹ B.Ü.D.F. s. 133-134

¹⁶⁰ I.Z. s. 130

¹⁶¹ a.e. s. 130

¹⁶² P.D. s. 230

¹⁶³ a.e. s. 273

¹⁶⁴ D.S. s. 58

Âşık "bağlı bir define" olunca sevgili onun açacak anahtarı olur. Ve bu hazinedeki sırrı bir tek o bilir.¹⁶⁵ Her ikisi de aslında birbirinin sırrını bilen veya aynı sırda ortak, sırdaştır. Sevilenlerden biri hep diğerinin takibindedir. Bu takipte bir gizlilik veya araştırma merakından çok birbirinden uzak olamama hali vardır. Sevgili âşığı bakışlarıyla takip ederken; âşık da onun adeta "gölgesi" olur. Onun hayali sevgiliyi bir "bekçi" gibi gözler.¹⁶⁶

İkisi de "bir can" olan sevenler için kaderin işleriyle yaşanan olumsuzluklar da olur. Bu yüzden sevgiliyle arası bozulsun, aşkları nazara gelmesin isteyen Şair, kendini "göz boncuğu" aşkını da nazarlara karşı tütsü yapılan "üzerlik" otuna benzetir ki, sevdiği göze gelmesin:

Bir canı, olmadı arada birlik

Gederin işidir, buna dözerik.

Özüm-göz muncugu, eşgim-üzerlik.

*Dedim gelmeyesen göze sen, gülüm.*¹⁶⁷

Sevdiğinin "yüreğinde yatan inciler" sevenin yüreğine "yıldızlar" yağdığında, âşık onun "gönlünün derinliklerine", "arzularının zirvesine" yükselmek ister.¹⁶⁸ Dağa çıksa sevgili, o "bulut" olur üstüne çıkar, yere inse "yağmur" olur aşağı iner; "nağme" olsa sevgili "dudaklarda çiçek açsa", o "keman" olur sesine eşlik ederek çalar.¹⁶⁹ Sevgili "mey" olsa, seven onun yanında bir "kadeh"; "gül" olsa onun yapraklarını öpen "ay" hafif hafif esen "rüzgâr"; "ot" olsa, o bir anda dönüp "çiğ" tanesi olur;

Mey olsan, yanında bir gedeh ollam,

Gül olsan, çetirini öpen meh ollam.

Ot olsan, bir anda dönüb şeh ollam.

*Dağ olsan zirvene yağan garam men.*¹⁷⁰

Aşkın niçin sevdiğini bilmeden sevdiği, her zaman yüreğinde taşıdığı sevgili için söylecekleri bitmez. Seven bir "sema" ise sevgili onun "ay, yıldızı"dır. Seven "bülbul" olup çemende onun için ötüncü sevgili bir "gül" olur. İkisi de adeta birbiri için yaratılmıştır. Âşık "yüce bir dağ" ise "zirvesindeki kar" sevgilidir. Âşık "kilit" sevgili onun "açar"ıdır.¹⁷¹ Âşık, aşk kiliyle kilitlenmiş, bağlanmış sevgiliye. Onun "tutsağı" olmuştur.¹⁷²

Sorursan ki, söyle nedir meni sene sevdiren?

Neçe verim cavabını, heç bilmirem, neçe men.

Demirem ki, bahardan hoş, gül-çiçekden incesen.

Birce bunu bilirem ki, benim üreyimdesen.

165 "Bağlı defineyem, açarsan, gülüm.
Heznerin sırrını tek sene verdim.
Yahşi ki, dünyada sen varsan, gülüm
Men var olduğumu hardan bilirdim?
P.D. s. 229

166 A.D.F. s. 64

167 P.D. s. 245

168 a.e. s. 280

169 "Dağa galışan, bulutlara dönerem men,
Yene ensen, yağış olub enerem men
Neğme olub bir dodagda çiçek açsan,
Keman olub sesin üste dınerem men."
M.Ş. s. 290

170 İ.Z. s. 112

171 A.G. s. 82

172 A.S.S. s. 129

Eger men bir semayemse-sensen ayım, ulduzum.

Bülbülemse men öterem bu çemende seninçün.

Sen benimçün yaranmışan, men de men de seninçün.

Uca-uca bir dağamsa zirvemdeki garımsan.

Men bağlı bir gıfılamsa, sen benim açarımisan

Demirem ki, bahardan hoş gül-çiçekden incesen

*Birce bunu bilirem ki, benim üreyimdesen.*¹⁷³

Sevgili âşık için "gün"dür "güneş"tir. Gün açınca onu gördüğü için sevinir, batınca zulmele gömülür.¹⁷⁴ Sevgili "gün" olunca âşık da hep onun bulunduğu tarafa bakan "günebahar-ayçiçeği" olur.

Fikrim de hissım de günebahandır.

Dolanır hemişe ancag izinle.

Sen bahar terefe bahmag asandır

*Bahıram dünyaya senin gözünle.*¹⁷⁵

Vahabzade'ye mahsus orijinal bir ifade de, kendini ömrünün son çağına gelmiş biri olarak hissedip, güneşin batmadan önce toprağa yönelmesi gibi sevgilinin yanında ömrünü tamama erdirmek istemesiyle ilgili söylediği şu mısralardır:

Torpag son yuvadır, torpag son bine,

Dedim torpağımsan, geldim secdene

Ömrün son çağında eyildim sene,

*Eyilir, torpağa gün, batmag üçün.*¹⁷⁶

Sevgilinin "gönlünün hakimi" âşık aynı zamanda onun gönlünün kurbanıdır.¹⁷⁷ Sevgiliye ulaşmak için çırpanın, onun yanında ufak parçalara bölünen¹⁷⁸ âşık ömrü boyu hep onun peşinden koşmuştur.¹⁷⁹ Fakat avlanan yaralanan, kanı ortada kalan hep o olmuştur.¹⁸⁰

173 A.G. s. 82

174 "Gün kimi gah çıhp, gah batanımisan,
Menim mühtimlin yarananımisan,
Gün kimi çıhdınsa, dönerem güne,
Batdınsa, bataram zulmet gölüne.
Sen varsan, dünyamda her şey var benim
Yoluğun dünyamı boşaldır benim.
Sen varsan, baharam dosttek düşmene.
Senin reglin de ezizdir mene.
A.D.F. S. 68

175 A.S.S. s. 122

176 N.H. s. 105

177 "Bu gün ad günlündür, bu güne gurban.
Könlümün hakimi könlüne gurban!
Dünyaya eşginden gec gelmişen sen!
Eşgin göh yaşıdır tevellüdünden!"
B.Ü.D.F. s. 132

178 "Sene çatmag üçün galhdım göylere,
Heyat çekdi benim eteklerimden.
Göyün bu gatrından bahıram yere,
Böylöyen sensense hırdalanan men."
A.D.F. s. 66

179 "Ömrün boyu geçmişan,
Arhanca üyümüşem,
Sende imkânsızlığı,
Uzagliğı görmüşem."
B.Ü.D.F. s. 117

180 "Ey gül, vurulan tek ovu tez galdırır ovçu
Vurdun meni galdırmadin ancag, ganın olsun."
A.G. s. 93

"Sonbahara" kendini benzeten şair sevgilisini de "ilkbahar" olarak düşünür. Böylelikle kendindeki hüznü, çaresizliği dile getirmiş olur:

*Sen hardan bilesen ne çekirem men.
Payızam...*

*ey ömrün ilk baharlısı,
Sen hardan bilesen, nerden bilesen
Yohdur bu dünyada senden varlısı.*

*Duman tek dağlara çekilen menem,
Budaglar üstünde guştekin dinen sen.
Payızda yarpağı tökülen menem,
Ömrün yaz çağında çiçeklenen sen.¹⁸¹*

Sevgiliyi, sevene "ışık" gibi gösteren, ona bir "âmâl" için din veren, yol veren yön veren" hep sevgilidir.¹⁸² Bazen sevgiliyi tapılacak bir varlık "tanrı", kendini de onun basit bir "ben-desi" olarak gören Vahabzâde¹⁸³ "din" kavramını da "aşk" ile birlikte düşünür.¹⁸⁴

*Üz-üze dayanıp sonum, ewelim,
Hara getdiyimi men hardan bilim?
Senin dergahına açılıb elim,
Tanırsan, men adı benedenem senin.¹⁸⁵*

"Din" düşüncesi veya benzetmesi ile ilgili olarak karşımıza çıkan bir başka hayal de aşığın "inanın" aşk dinine, sevgilininse "asi" olarak tanımlanmasıdır.¹⁸⁶

Vahabzâde, muhabbeti "od"a benzetmiştir. klasik bir benzetme ama onu tamamlayan unsurlarla başka bir bakış da farkedilir. O da, muhabbetin oduna ateşine aşığın "yanması", sevgilininse "ısınması"dır.¹⁸⁷ Aşağıdaki gazel tarzı aşk şiirinde de bu vardır:

*De, bilirsennmi bir amalda yanan kimdi, gülüm;
Deyişib rengini tez-tez boyanan kimdi, gülüm?*

181 P.D. s. 127

182 N.H. s. 134

183 P.D. s. 230

184 A.D.F. s. 69

185 P.D. s. 230

186 "Gıssası bahl

Neyleyim.

Men inanan sen asıl

Heç reva bilirmennmi sene başga gıssası?
Amına seven gelib üçün bundan büyük ceza yoh
Ağlı oyaglar üçün geder varsa, geza yoh
Inansaydım sevgine,
Vallah, reva bilmezdim heç bunu da men sene."
A.D.F. s. 70

187 "Üreyimden keçenden

Düşmedinmi duyug sen?
Senden cavab gözledim,
Ne "he" dedin, ne "yoh" sen
Dedim:- Susma, danış, din,
Ne danışdın, ne dindin.
Mehebbetin oduna
Men yandım, sen ısındın."

A.S.S. 141

*Meni yandırdın özün, hem de gızından oduma,
Gızınan kimdi, yanan kimdi, ganan kimdi, gülüm?*

*Tıkan ağrıtdı seni, köksüme saplandı bıçağ,
Çığırın kimdi, yanan kimdi, ganan kimdi, gülüm?
Çatar öz kamına, hesretle deyer Behtiyaram,
O könlüller ki, her an nefsine hakimdi, gülüm.¹⁸⁸*

3- Aşık ve Özellikleri:

Aşık sevgiliyi kendine "âmâl" edinen seven, sevgilisini "tutkunu"dur.¹⁸⁹ Gönlündeki "saf duygular", sevgili tarafından lanetlense de o "ağrı" ile yaşayan¹⁹⁰ aşık sevdiğini "her gün her saat" görmek için geceleri ay, gündüzleri gün, sabah akşam da onun elindeki "dilsiz ayna" olmak ister.¹⁹¹ "Nağme" olup geceleri sevgiliye "ninniler" söylemek, onun ayağıyla geçip çiğneyeceği "yol" olmak¹⁹² isteyen aşık için, aşk "gönül ağrısı, göz yaşı" demektir. Sevgilisini de Allah'ını sevdiği gibi sever:

*Zaman böyüdüse boy-buhunumu,
Sen benim gelbimi böyüden oldun.*

*Eşgim-könül ağrım,
Eşgim-göz yaşım!
Men ona bahmıram, göydedir başım,
Men seni sevirem allahım kimi.¹⁹³
Fakat niçin sevdüğünü açıklayamaz:*

*Neçin sevdini bilmeden men de,
Sevirem, sevirem..... insan sevende
Yalnız öz könlünün sesini dinler,
Neçin sevdini bilmez sevenler.
Neçin sevdini bilse bir ürek,
Sevmeyir demek
Sevmeyir demek!¹⁹⁴*

*Bu sevgi onun yaradılışında vardır:
Bu sevgi-öz-meğzim, öz fitretimdir,
Bu sevgi-özümde sedagetimdir.
Bu sevgi-kelmeyi-şehadetimdir,
Bu sevgi-zöğümden öteri deyil.¹⁹⁵*

188 a.e. s. 115

189 D.S. s. 65

190 a.e. s. 51

191 M.Ş. s. 236-237

192 a.e. s. 236

193 a.e. s. 226

194 I.Z. s. 103

195 N.H. s. 111

Kalbinde sevgilinin ayak izleri olan âşık, sevgilinin "gizli bakışlarının nezaretinde" "gözle-
rinin esaretinde"¹⁹⁶ yaşarken sevgiliye ulaşmak için daima "can atar" "göklere çıkar" fakat
bir türlü ona çataamaz.¹⁹⁷ Sevgilinin ateşine yanar.¹⁹⁸ Bu yanış önce yaş ağacın yanması gi-
bi yavaş yavaş cızıldayarak duman salarak olur. Sevgilinin ateşinden ateş alıp tutuştuktan
sonra dumanı ışığa çevrilir.¹⁹⁹ Âşık onun oduna yanıp pişerken²⁰⁰ sevgilisi de onun oduna
yanmaz. O zaman şöyle seslenir Bahtiyar Vahabzâde:

*Sen ki, benim oduma alışmadın ne olar
Eminem ki, gün geler alışarsan tüstüne,
Amma birce ricam var:
Dizlerine döyende gelme, gebrim üstüne.*²⁰¹

Ona gençliğini kurban veren, aşkıyla yanan, yolunda dert alıp, ömür kaybeden âşığın²⁰²
yanışı "çıra" gibidir. Çıradan farkıysa, çıra sadece geceleri yanar, âşık ise hem gece, hem
gündüz yanar.²⁰³

Ömrün sonbaharında sevip sevilmele aşka düşen âşık, sevgilinin arkasınca dolanan
"gölge" olur. Hep onu takip eder.²⁰⁴ Sevgiliyi "bayrak gibi başının üstünde tutar" ancak ken-
disi kapı ağzındaki kilim gibi ayak altına serilir. Bazen evin eşigindeki izi bile silinir, sevgili-
nin ragbeti azalır, yok olur:

*Evinizin kandarında
İtib benim izim artıg.
Guruca bir "salam" galıb
Aramızda bizim artıg
Men eşsiz daşa döndüm,
Yohdur sene sözüm artıg*

*Men boynunda mercan idim,
Peren-peren pozulmuşam,*

196 "Gizli bakışların nezaretinde
Eğlimi, arzumu taşıyaram men,
Hemin gözlerinin esaretinde
Vallah isteyince yaşayıram men,
Aslıb galsam da bakışlarından
Demerem, veresem bir aman mene.
Bilirem,
her yerde, gülüm, her zaman
Menim öz içimden bahırsan mene."

P.D. s. 236

197 "Sene can atdıgca
ucalıb sanlı
Göyün o tayına ganadlarırsan.
Sen göyüm ele bir gahındasan ki,
Sene çata bilmez elim heç zaman."

Ö.S. s. 70

198 B.Ü.D.F. s. 113

199 P.D. s. 184

200 A.D.F. s. 60

201 a.e. s. 70

202 P.D. s. 261

203 Ş.H. s. 132

204 İ.Z. s. 112

*Uca-uca bir dağ idim,
Erimişem, toz olmuşam
Men bir yanar vulkan idim,
Yana-yana buz olmuşam.*²⁰⁵

Sevgilinin ayağını bastığı yerlere günde yüz kere başını koyan âşık²⁰⁶ ondan gelen ve ge-
lecek her zulme razıdır. Hatta bu zulüm âşık için güzeldir.²⁰⁷

*Sevdinse... Beş il ne, on beş il nedir,
Bütün ömrün boyu gözleyeceksen,
Ne boyda zûlm etse sevgilin sene,
Sevdinse... "her zulme döz"-deyeceksen
Sevdinse... Kölgeye dönüb her zaman
Sen onu her yerde izleyeceksen.*²⁰⁸

Âşık, ruh haline göre bazen sevgilinin "kışını yaz eylediğini",²⁰⁹ sevgi olan yürekte ilkba-
harın olacağını, bunun yanında "sevincin, gamın, intizarın"da eksik olmayacağına²¹⁰ söyler,
bazan da gönül verdikten sonra vakit ölçüsünü kaybeden, sevgilinin muhabbetinin ölçüsünü
kendine vakit ölçüsü seçen âşık kendini çok soğuk, ağır geçen bir "kış" mevsiminde hayal
eder.²¹¹

Sevgilinin gönlüne zincirlerle bağlanan²¹² esir olan²¹³ Bahtiyar Vahabzâde sevgi nağ-
mesiyle yaradıldığını²¹⁴ söyler. Sevgilisi dışında kimseye inanmaz. "öz ateşinin sacında" kav-
rurken sevgiyi kendi "öz ömrünün saat akrebi" sayar.²¹⁵ "öz bahtına yâr" "ömrüne yol",
"kalbine kalp", "sinesi altında yürek" olan sevgilisinin²¹⁶ bir an önce onun olmasını ister:

*Hemişe bahmışam arzuma genden,
Heyat ötüb geçib yanımdan gülüm.
Men senin olmuşam, seni sevenden,
Menim olacagsan sen haçon gülüm?*²¹⁷

Kendisinin ona "hayran" olduğu kadar, onun da kendisine "hayran" olmasını ister.²¹⁸
Çünkü Vahabzâde, her zaman onun "cümle cümle okuduğu açık kitap" olmuştur. Ondan hiç
bir şey gizletmemiştir. Aşk da bunu gerektirir:

205 A.S.S. S. 132, M.Ş. s. 240

206 İ.Z. s. 112

207 "Zûlm eyle senin rehmine yoh zûlmüne gurban!

Zûlm eyle, gülüm sen mene zûlmünde yahrırsan,

Ruhum-dine, eşgim-sene-kölgem-güne mühtaç!

Möhtaçlığı derk eylemeyim, zûlmüne möhtaç!

İdrakum üçün sen mene her şeyden ezelsen,

Rehminde deyil, vallahi zûlmünde gözelsen."

N.H. s.124

208 a.e. s. 129

209 P.D. s. 256

210 A.G. s. 96

211 M.Ş. s. 210

212 A.S.S. s. 129

213 a.e. s. 116

214 A.D.F. s. 72

215 a.e. s. 70

216 N.H. s. 130

217 a.e. s. 125

218 A.G. Ss 93

Seninçün hemişe açığ kitabam,
Meni ohuyursan cümlebecümle.
Men sene aydınam, aşkaram tamam
Fikrimle, hissime, teleberimle. -

Ömür kitabıma senden hebersiz,
Birce setir bele yazılmamışdır.
Könlümün en derin güzelerinde
Yatan duygular da sene tanışdır.

Sensiz olanda da gülüm, birce an
Heyalım, dileyim sensiz olmamış.
Senden danışmayan sene yad olan
Bir duygu könlümde yuva salmamış.²¹⁹
En azından sevgili de onu sevdiğini söylemelidir:
Yoh hele sönmeyib odum ocağım,
Üfürsen, külüm de alışar bütün.
Sevirem sözüne acdı gulağım,
Doymaram, o sözü eşitsem, her gün.²²⁰

Herkesin önünde muhabbetiyle övünen, bununla şan şeref kazandığını söyleyen²²¹ Bah-
tiyar Vahabzâde'ye karşılık sevgili bazen verdiği sözleri de tutmaz. Buna rağmen yine de se-
vilir:

Ba'zen öz ehdiñi danırsan, gülüm
Hesretin könlümü nece göynedir.
Yahşı ki dünyada sen varsan, gülüm,
Bilmezdim dağa ne, telatum nedir?

Yahşı ki dünyada sen varsan gülüm,
Me'nasız olardı bu heyat mene.²²²

Gönlüne ne zaman, nasıl aldığını bilemediği yâr,²²³ hükmüyle şairin emellerine mühür
basmış, onu kemendiyle bağlamıştır.²²⁴ Artık gönül tellerine bağlanan âşık ondan vazgeçe-
mez hale gelmiştir.

Bağlandı könlü, tellerinin bendine möhkem
Kessen de, sen atsan da o, telden düşebilmez.

219 N.H. s. 123

220 P.D. s. 263

221 M.Ş. b. 226

222 P.D. s. 229

223 A.S.S. 126

224 "Hökmün möhür basıbdır bütün emellerime:

Möhür gapılar açır indî menim yerime

Meni hara aparır bu gederin oyunu?

Ağım senin hökmüne eymese de boyunu

Hissim coşur, dağıdır beresini, bendini.

Neynim, senin elinden

Men gopara bilimrem canımın kemendini."

A.D.F. s. 69

Endirme sen öz neğmeni, ey gül beme geçdir
Nâlem zile galhmış, daha zilden düşe bilmez.

Men Behtiyaram, ayrı da düşsen nezerimden,
Eşgin ki ne dilden, ne könlüden düşe bilmez.²²⁵
Her yerde sevgilinin adını anar;ahdinden sözlünden dönmez. Onu lâyık olduğu aşkla se-
ver hem de 35 yıl. Yine de bu sevgiyi yeterli bulmaz.²²⁶

a) Aşığa Dair Haller:

aa) Aşk Hastasıdır:

O, "dermanı dert olan" bir hastalığa tutulmuştur. Onun derdinin çaresi yine derttir.²²⁷
Yaralı olan âşığın yarası yare bağlıdır fakat, yarın cevriyle sık sık kanar.²²⁸ Bazen sevgili ger-
çek âşığı ile değil "rakip"leriyle başkalarıyla ilgilenir, bu vaziyet de âşığı sağlamken hasta
eder:

Heste aparmısan sağaltmag üçün.
Ona şefa veren mene derd verir.
Heberin yohdur ki, senin yohluğun
Men yazığ sağlamı hestelendirir.²²⁹

bb) Aşık; Bedbahttır, Dertlidir, Gamlıdır, Azap Çeker

Muhabbetin seven açısından bir neticesi de azaptır, gamdır, kederdir. Fakat bu azap ço-
ğu zaman şirindir.²³⁰ Aşık olanın kederlerinin yumulu gözleri açılır,²³¹ azabı, zilleti yıldan yı-
la artar. Yine de bu ağrı-acıdan bıkmaz. Vahabzâde bu acıları yoğun olarak hissettiği bir an-
da der ki:

Menim mehebbetim mehebbet değil
Taleyn verdiği cezadır mene.²³²

Kendini "kilidi gam" olan "bağlıca define"ye benzeten şair kilidin "açarının da dert" oldu-
ğunu söyler. Bu derdin çaresi de sevgilidir:

Bir bağlıca defineydim.

Gem kilidim.

Derd açarım

Çiçek açar ulu dağlar

Bes men niye dert açaram?

"Can" deyenim min-min olar.

Tek sendedir derde çaram.²³³

Öyle "bedbaht"tır ki derdin de tesiriyle kendi kendinden habersizdir.²³⁴ Muhabbet ona
ancak "narahatlık" ve "bedbahtlık" getirmiştir.

225 A.G. s. 94

226 N.H. s. 111

227 Ö.S. s. 73

228 M.Ş. s. 281

229 Ö.S. s. 68

230 A.G. s. 96

231 M.Ş. s. 227

232 A.D.F. s. 73

233 A.S.S. s. 126

234 D.S. s. 66

Sevirem!

Hemişe narahatam men.

Ne dost tanıyaram, ne hemdem gülüm,

Denizem, bezmişem telatumunden

Mehebbetim geder bedbehtem, gülüm!

Emziye aldanan bir uşag kimi

Seadet sanmışam mehebbetimi...²³⁵

Zaman zaman talih ona da "hoşbahtlık" vermiştir fakat bunu da kendi elleriyle yok etmiş tir.²³⁶

Geçmiş zamanlarda çok alimlerin de yaşayıp kaleme aldığı bu dert²³⁷ aşıklan bir "gam taşı"na çevirmiştir.²³⁸ Talihinden mi, muhabbetinden mi şikâyet etsin bilemeyen²³⁹ âşık "azapların, gamların süsü" sevgilisine şöyle seslenir:

Hara getdin, ey benim üreyimin üreyi,

Menim ezapların, gemlerimin bezeyi?

Sensiz heç istemirem günün üzüne baham;

Sen yohsan,

Ele bilki men özüm de heç yoham!..

Sensiz

Özünden evvel sesi, sorağı gelmiş

Buz nefesli yazam men.

Işıgsız ulduzam men.

Sensiz ayarı itmiş gapalı bir hezneyem.

Sensiz ahı men neyem?²⁴⁰

cc) Âşık Dardından Ah Çeker, İler, Gözyaşı Döker:

Sevdanın gam verici özelliği âşık yüreğini "nâle"li yapmıştır.²⁴¹ Sevgilinin olmadığı cihan kahr eder.²⁴² Sevgi yolunun azapları, inişleri yokuşları,²⁴³ âşığı gece gündüz feryada fı-gâna salar.²⁴⁴ Âşığı kıran, gönlünü, sevincini kör eden, arzularını düğümleştiren, gözyaşlarını akıtan keder veren hep sevgilidir. Öyle ki sevenin kulakları kendi sesinden tutulmuştur:

Sen öyrettin, sen mene

Harda düyün düşübdür,

Arzuların ilmeyi,

235 M.Ş. s. 216

236 "Taleyn verdiği hoşbehtliyn de
Gör nece başını kesen olmuşam
Sene beslediyim gezet de, kın de
Özürne çevirilib men, sen olmuşam.
Genim kesildiyim hoş taleyinden
Hardasa gizince utanıram men."
Ö.S. s. 73-74

237 M.Ş. s. 283

238 P.D. s. 258

239 M.Ş. s. 216-217

240 a.e. s. 199-200

241 A.G. s. 95

242 Ş.H. s. 110

243 N.H. s. 132

244 M.Ş. s. 223

Sen öyrettin, sen mene

Gözlerimin yaşını

Gizli gizli silmeyi.²⁴⁵

Âşık "yetim yüreği"yle yolları gidip gelir; Sevgilinin yokluğuyla geceleri de istemez olur.²⁴⁶ Sinesine dağ çekilir onun hayaliyle yaşar,²⁴⁷ dudakları ağlar ama "ah u zâr"ı duyulmaz, gözünden yaşlar akar ama menbâi görülmez.²⁴⁸ Üzüntüsünden, gözyaşından akşam olsun yatsın ister. Artık keder onun "yol yoldaşı" "ömür yoldaşı" olmuştur.²⁴⁹

Yaralı âşığın gözyaşından gözüne perde çekilir, yarısı "ayrılık neşteri" ile kanatılır, gözü-nün uykusu gönlünün aramı kalmadığından geceleri sokaklarda da gezer, sevgilinin yolları-nı bekler.²⁵⁰

Ne gecem var, ne gündüzüm,

Gıgırırım:- Nece dözümlü?

Çığırıldıca indi özüm

Ses olmuşam, ün olmuşam,

Deniz kimi çalhalandım.

Gaya kimi lal dayandım.

Ayrılığı elaç sandım.

Görürüm ki yanılmışam.²⁵¹

dd) Âşık, Sevgili İçin Göğüs Geçirir, İçi Yanar

Âşık, sevgili için göğüs geçirir, içi yanar;²⁵² fakat sevgilinin gururuyla yapılan döğüşte kaybeden muhabbet olmuş. Bu durumda da âşığın "sıcak gözyaşları boş gururdan ucuz" a gitmiştir.²⁵³ Âşık el açar, yalvarır, onun tatlı şirin ümit verici "yahşı" sözünü demesi için:

245 a.e. s. 227

246 a.e. s. 199

247 Ş.H. s. 116

248 "Ağlar dodagım, ses geler, ah-zar görünmez.

Gözen yaş ahar, menbeyi zinhar, görünmez.

.....
Gemden şad olursansa könlü mülküne sen bah,

Güller açılıb, amma o gülzar görünmez.

.....
Behtim mene yar olduğunu çöhlän söyle,

Behtim görünü, bes niye dildar görünümez?

B.B.G. s. 84

249 A.D.F. s. 67

250 M.Ş. s. 200

251 A.S.S. s. 114

252 "Ancag onu bilirem ki,

Seni anıb hey köksümü ötürmüşem...

Ele bu dem

Niye seni andığımı bilmemişem.

Hansı oddan od götürüb

yandığımı bilmemişem

Bahib göre bilmeylemiş!..

Gözlerime men ne deydim?

Üreyime görünülmüş

Gözlerimle görmediyim!"

P.D. s. 262

253 A.S.S. s. 135

Men el açdım,
Men yalıvardım,
Gabağında sürünerek
dizin dizin...

Men dedim ki,
İstediğim ki,
Duz gatasan lezzetine
Eşgimizin...

Çetinlikle "yahşı" dedin.
Ne yahşıdır yahşın senin.

.....
Bu yahşının İstisinde
Eriderem, her ezobı
Her gileyi...²⁵⁴

ee) Âşık, Hasrette, Hicrandadır:

Âşığın "hemdemi" sevgilisi, yanından uzaklaşınca âşık kendini kaybeder âdeti.²⁵⁵
Senden uzaklaşınca özümde de gendeiyem
Heç bilmirem, kimem, neciyem, hardayam,
neyem?

Gullugdan azad oldusa gul şad olar feget
Men azad olmuşam neye bes gem içindeyem?²⁵⁶

Ayrılığı çok erken bulan, ayını yılını şaşırdığı gibi sevgiliye yok demeye dili varmaz.²⁵⁷
Ayrılığın acısıyla gönlü "dağ dağ" olmuştur, gönlüne "kara hal" düşmüştür. Bir türlü sevgiliyi unutamaz.²⁵⁸ Sevgilinin yanındayken bile "guru bir cisim"den başka birşey olmayan âşık ayrılıkta "ruh olup erir", kulağı duymaz, gözü görmez.²⁵⁹ Son ümit de son ihtimal de onun için yok olmuştur. Hatıralarla yaşar olur.²⁶⁰ Ayrılıkta "od tutup" yüreği yanan şair, bu ayrılık hal-lerinde kendisini sevgilisiyle daha da bütünleşmiş, "vahid" olmuş hisseder.²⁶¹

254 B.B.G. s. 45-46

255 M.Ş. s. 126

256 A.D.F. s. 62

257 İ.Z. s. 115

258 M.Ş. s. 287

259 "Yanında bir guru cismem özüm de,

Aynıldım, ruh olub eriyirem men.

Eşitmir gulağım,

Görmür gözüm de,

Arzudur eşiden, hesretdir gören.

Adı bir insanam.

Senin yanında

Başga gaygılarla yaşayıram men.

Ele ki, aynıldım

gem dumanında

Fikrimin iki de,

Sonu da sensen."

P.D. s. 264-265

260 B.B.G. s. 85, A.D.F. s. 71

261 P.D. s. 265

Sevgilinin yokluğunda "bulağı kurumuş, suyu kesilmiş" âşık, ayrılığın, hasretin bitmesini diler.²⁶² Ayrılık anın da, adını dilinden, hatırasını gönlünden, resmini elinden düşürmediği sevgilinin²⁶³ ayrılığıyla yetim kalmış âşık²⁶⁴ çok kınılmıştır. Yüreği "göy güvercine" dönmüş sevgilinin geldiği yollara bakar, arzuları güneşin teline sorar.²⁶⁵ Artık gecelerin de güzel havaların da manası kalmamıştır. Eskiden çalınca koşup kaptığı telefon ahizesini de eline alamaz.²⁶⁶ "Hasret yollarının yolcusu" yasa girmiştir.²⁶⁷ Sevgiliye hitaben yazdığı şiirinde Bah-tiyar Vahabzâde onsuzluğu şöyle anlatır:

-Sensiz-

Sensiz bir cellad kimi
Dünya durur özümde
Sensiz benim öz evim
Gurbet olur özümde.

Yalnız senin yanında
Men harayam, heşirem.
Sensiz benim özüm de
Dönüb mensizleşirem

Sensiz benim özümde
Özüm bele sirr olur.
Min-min fikrim, heyalım
Sensiz dönüb bir olur.

Sen mensiz bu derdi
Menim geder çekensen.
Menim ilkim de sensen
Menim sonum da sensen.²⁶⁸

O, yokken, her yerde her zaman onun hayaliyle yaşayan şair, sanki nereye gitse sevgi-linin bakışları onu takip ediyormuş gibi yaşar.²⁶⁹ Şirin hayallerinde bakışları boylanan sevgi-liyi "en yanıklı, en hazin nağme" olarak düşünen şair bu nağmeyi de onsu dinlemek iste-mez:

Şirin heyallarımdan boylanır bahışların.

En yanıklı

en hezin

neğme bilmişem seni

262 N.H. s. 122-123

263 A.D.F. s. 85

264 M.Ş. s. 199

265 A.S.S. s. 124

266 "Telefon seslenende derhal özüm durardım.

Ümid çekisindeki desteyi galdırdım.

Gülli işaretle danışardım seninle

Yohsan, yohsan sen artı.

İle, ey eşğim, inle-

İndi gecebegündüz telefon seslense de,

Desteyi götürmürem,

Götürmürem, mene nel.."

M.Ş. s. 199

267 A.D.F. s. 71

268 Ü.H.G. s. 119-120

269 P.D. s. 239

Sensiz nece dinleyim,
 Senin mehebbetinden danışar bu neğmeni?
 Seni sensiz dinlemek
 Mümkün deyil, ay gülüm.
 Seninle dinleyende bir-birine gouvur
 Güneş ile ay, gülüm
 Deniz ile çay, gülüm
 Açıb üfuglerini göy de yere beleşir.
 En çilgın neğmeler de guzu kimi meleşir.
 Heyat da
 lap ölüm de

Seninle neğmeleşir.²⁷⁰

Onun için, sevgiliye şiirlerle seslenir, "gül"ünün, "nazlı sanem"inin, hasrete son vermesi ni ister.²⁷¹ "derdinden anlayan cananı" olsun²⁷² aralarına düşmanlık girmesin²⁷³ ister. Fakat sevmenin bedelini de bilir; dikenli gül bilecek "her esen yaprakla ufalanacak", "ne dünü ne bugünü olacak" daima ona gidecek....

Sevdinse... gem içib derd udacagsan,
 Onu unutmağı unudacagsan.
 Zererin heyirdir, heyrin zerer,
 Sevdinse... Günahın içinde hağsan.
 Onu unutmağa çalışsan, eğer
 Sen özün, özünü unudacagsan.²⁷⁴
 Daima muhtaç olduğu sevgili²⁷⁵ de bu ayrılığa tahammül edemez bazan:
 Men ele bildim ki, sebrin var senin
 Dedim, ezab benim, intizar senin,
 Dözsene olacagdır Behtiyar senin
 Dözmedin, gözlemek müşkülümü zalim.²⁷⁶

Vahabzâde, sevgiliyle aralarında vuku bulan ayrılıklarda asla ondan vazgeçemediğini, gönlündeki ateşin sönmediğini, "dereden zirveye akan" su²⁷⁷ gibi -işi zor da olsa- ona doğru yöneldiğini söyler.

270 P.D. s. 236

271 "Gece keçmiş, yandan, gelmedin ey nazlı senem.
 Ne gelen var, ne geden, bağçada yalızca menem.
 Seni gözler gözüüm, odlar saçarag yollanna.
 Gel, gülüm, gel, daha gel yandı könlü, gıyma ona.
 Vaht keçir, ay dolandır, indî doğar nurlu sabah.
 Eğreb egreble görüdü, yene sen gelmedin, ahlî..
 Uyuyur indî heyat, göyde sükut, yerde sükut,
 Bir menem gözeyen hesrele seni, bir de sükut..."

M.Ş. s. 197

272 A.G. s. 93

273 İ.Z. s. 122

274 N.H. s. 129

275 P.D. s. 264

276 D.S. s. 61

277 Ö.S. s. 69

Yohuştan Yuharı
 Ayrıldım her yerden üzülür elin.
 Ağaç öz kökünden üzülen kimi.
 Görüldüm, könlümde uçur duygular.
 Durnalar gatarı düzülen kimi.

Vermişem men sene nezir könlümü,
 Geri gaytarmağın üzür könlümü.
 Senin sert cavabın ezir könlümü.
 Yarpag ayak altıda ezilen kimi.

İncidin, ya küsdün, ne deyim sene?
 Goymam könlümde bu ateş söne.
 Gelerem gapına, gelerem yene
 Yohuşdan yuharı su gelen kimi.²⁷⁸

Her ayrılıktan sonra barışmak da aynı lezzet verir. Yeniden yeniden vurulur ona. Zaten aşığın asla beceremediği şey de "hayaliyle fikriyle sarhoş"u olduğu²⁷⁹ sevgiliyi unutamamak olmuştur.

Ummanam,
 sahilimi
 Unutturdun sen mene.
 Garlı dağam
 selimi
 Unutturdun sen mene.

Geceyem,
 gündüzümü
 unutturdun sen mene.
 İnsanam,
 öz-özümü
 Unutturdun sen mene
 Bu dünyada her şeyi
 Unutdurub sen mene
 Çekdirmisen göz dağı.
 Evezinde öyretdin
 Seni unutmamağı²⁸⁰

ff) Aşığın Gözünün Uykusu Yoktur:

Aşık dert sahibi olduğu için dünyanın bütün ağırlığı üstüne çökmüş gibidir. Onun kirpikleri asla birbirine kavuşmaz.²⁸¹ "Gözünün uykusu" "kalbinin atışı" sevgilisi²⁸² nin o şirin hallerini hayalinde, uykusunda görmek dileyen²⁸³ sevenin bakışları da "derbeder" dir. "Açık kir-

278 V. s. 156

279 M.Ş. s. 209

280 a.e. s. 210-211

281 Ö.S. s. 69-70

282 M.Ş. s. 200

283 A.S.S. s. 127

pikliri" "gecelerden, seherlere" "oklar" gibi yol açar.²⁸⁴ O, uyanıkken fikrinde, hayalinde ya-
sattığı sevgilisini, uyurken rüyalarında görür.²⁸⁵ Bu yüzden uykusuzluk bitsin uyusun ister:

Hesretin asılıb kirpiklerimden.

Yuhum da gelmir ki heç olmasa men

İtirim, batırım seni yuhumda.

*Menden vefalıymış sene yuhum da.*²⁸⁶

Rüyasında görmek için uyumak, kahını çekmek için uyanmak isteyen²⁸⁷ aşık uykusun-
da konuşuklarını, tartışıklarını, şikâyet ettikleri şeyleri konuşup anlaşıp. ²⁸⁸ Uykuda derdi ga-
mı dağıtıp, "gölge" iken sevgilinin ışığında yok olmuştur. ²⁸⁹ İşte bu tatlı rüyalar aşığı gönül-
ce zengin kılar:

Başımda min sesli sövdalarım var,

Könlümde min rengli hulyalarım var.

Yuhumda min dürlü, rüyalarım var

*Döveti, serveti, pulu neylerem.*²⁹⁰

gg) Âşık Kıskanır, Şüphelerle Yaşar:

Sevgilinin kulaklarına, andını hatırlatan "küpe" takmak isteyen âşık, onun kendisine inan-
ması için "gam dağlarından söz açan kitap"a el basar.²⁹¹ Sevdiğinin bütün arzularının zirve-
si; "gurur"u olmak ister.²⁹² Kendi isteklerinin "esiri" olup da sevgisini bir türlü gizletmeyi ba-
şaramayan²⁹³ âşık, ayrı da kalsa sevgilisini bir türlü göremese de onu kalbinden silmez.²⁹⁴
Seven, yüreğini elinde "bayrak" yapar,²⁹⁵ dolanırken her zaman onu "rakip"lerine kaptıra-
cağı korkusunu yaşar:

Dedim gorhan göze çöp düşer, düşdü,

İstedim, yolundan men dönem, senin

284 Ö.S. s.69

285 a.e. 63

286 P.D. s. 221

287 A.S.S. s.131

288 P.D. s. 257

289 A.S.S. s. 124-125

290 M.Ş. s. 285

291 A.D.F. s. 85

292 A.S.S. 135

293 "Yaman danhmışam seninçün, yaman!

Men esir düşmüşem öz İsteyime.

Nifreti gizletmek asandan asan.

Sevgini gizletmek mehalmiş, demel!"

A.S.S. s. 124

294 "Endime sen öz neğmeni, ey gül, berne geçdir.

Nalem zile galhıms, daha zilden düşe bilmez.

Men Behtiyaram, ayrı da düşsen nezerimden.

Eğin ki, ne dilden, ne köntünden düşe bilmez.

M.Ş. s. 277

295 "Bu seven üreyim elimde bayrag,

Sonurcu menzili göre bilmirem.

Sene üreyimli vermişem ancak

Neyleyim ötürü vere bilmirem.

Ezdim, ötür de ötür de görek

Sene ruhum gerek, ya cismim gerek?"

P.D. s. 266

Çohları başına döndü, dolandı,

*Gördüm ki esirin tek menem senin.*²⁹⁶

Seven bu korkudan doğan "kara şüphe"lerle bunalır.²⁹⁷ Bunu da "sevgi kitabının bir say-
fası" olarak değerlendiren şair, aşkı ile şüphesini "aynı yaşta" bulur. çünkü sevgi ile birlikte
şüpheleri de yaşamıştır.²⁹⁸ Şüphe azabı, gibi azap görmediğini söyleyen âşık, bütün telaşı-
nın rahatlığının üzüntülerini sevgilinin elinde olduğunu bilir.²⁹⁹ Bu şüpheleri bitirecek sevgi-
liye³⁰⁰ seslenir, ağrısını dindirmesini ister:

Men ele bildim ki, sengerimiz bir

Menim şüphelerim - hedefimizdir

Menim sengerime döneydin gerek,

Dönmedin,

Ağrıma, acıma gıydın.

Men senin şüpheni dağıttığım tek

*Sen de benimkini dağıtmalıydın.*³⁰¹

Sevenin içini sevginin düşmanı "olumsuz ihtimaller, şüpheler" kaplayınca sevenin kalbi
"kat kat" olur, bütün arzuları, sevgiye inancı ölür; şüphe onu yiyip bitirir, ümitsizliği kapı-
lır:³⁰²

Şüphe yeyib töktü içimden meni,

Taniya bilmirem indi men, meni.

Hagg ile nahaggin arasındayam,

Bilmirem dünyanın harasındayam..

Havadan tutmuşam; sulanıram men,

Bir yolu neçe yol dolanıram men.

Şüpheler oduna inam yanıbdır,

Ümidim, inamım oğurlanıbdır

Düşüb çığırlara, düşüb izlere

Onu ahtarıram, gümama imdad!..

Yahşı deyirler ki iten bir yere,

*Gümansa min yere geder her saat!*³⁰³

296 a.e. s. 230

297 Ö.S. s. 64

298 a.e. s. 66

299 a.e. s. 64-65

300 "Bir ezab görmedim bu ezab kimi

Tek birce şüphemde neçe gümam var

Yüz yere at çapan şüphelerimi

Sevgi kemendiyle inama gaytar."

Ö.S. s. 64

301 a.e. s.65

302 "Gümansız gümam, ganzız şübheler

Sevenin gelbinde çin-çin olumuş.

Ginildi arzular, öldü inamlar.

Galdı aramızda guru salamlar,

Meni başa saldın siz, ey adamlar

Bes ne vaht sevenler metin olumuş?

Men haggı itirdim gümam içinde,

Azıdım öz yolumu duman içinde

Sevende sevtrik bir an içinde,

Unutmag ne geder çetin olumuş."

A.S.S. s. 160

303 M.Ş. s. 220

İnsanın içine "şüphe" denilen "namert" bir kere girmemiş olsun, bir daha onu yok etmek onun sebep olduğu içinden çıkılmaz durumu düzeltmek çok zor olur.³⁰⁴ Dünya insana haram olduğu gibi insanı bir "garez" kaplar.³⁰⁵ Aşık işte pek nadir olan "gazaplanma"larından birini yaşar: Hırsından dili dolaşır konuşamaz.³⁰⁶

Hırsından

*gör nece esir bedenim,
De niye çıhrsan sözümden menim?
Men sene
o geder gezebliyem ki,
Dilim topug çalır,
Gırılır sözüml...
Ancag üreyimde deyirem yene:
"Ay ürek buna da gerek men dözüml...
Esirem
Coşuram,
Ancag bir azdan,
Barışırım men
Acığım tutsa da ne geder sene.
Anlaya bilmirem,
Bes neçin, neden,
Nifrete çevrilmiş bu gezeb yene?..³⁰⁷*

Seven, sevdiğinin türlü bahanelerinin ardından artık kendisini sevmediğini düşünür. Çünkü "sevgi bittiğinde bahaneler başlar."³⁰⁸ Seven, kalbinin tedirginliğinin, aşkının yetimliğinin verdiği ezilikle kızıp kükrer. Fakat bu gazabı da nefretinden değil, muhabbetindendir.³⁰⁹ Aşık kalbi de bu aşk yüzünden az azap çekmemiştir.³¹⁰ Fakat azaplarından biri de onun her zaman sevdiğine kıskanmasıdır. Hem de söylediği şarkıdan baktığı aynadan...

*O, çalır, neğmenin her halında sen,
Gelbini, ruhunu tapmısan deyen.
Unudub zamanı, vahtı mekânı
Heyal dünyasında meclis gurmısan
Seslerin oduna eridib canı
Özünü neğmeye garışdırmısan
Neğme aldı seni benim elimden.
Seni neğmeye de gısanıram men,
Güzgü de zöğ alır güzelliyyinden,
Seni, güzgüye de gısanıram men.³¹¹*

304 A.D.F. s. 88

305 Ü.H.D. s. 94

306 "Gıgandığ mehabbetin yol yoldaşdır ve aynı zamanda gati düşmendir! Ağacı gurd içinden yediyi kimi aileti de gıgandığ yeyib mehv edebiler. Şüphe ve bu şüphenin dalınca düşmek çok hallorda esasız olarağ aileleri dağdır. Eger sevışenler bir-birlerini gıganırsa, burada çok ehtiyatlı hareket etmek lazımdır! El demışken, merdi govo-gova namert etmek olar."

307 M.Ş. s. 208

308 A.D.F. s. 65

309 M.Ş. s. 208

310 Ü.H.G. s. 117

311 İ.Z. s. 121

S.B. s. 313

Aşık bir zamanlar sadece kendisi iken döntüp "sevgili" olduktan sonra,³¹² sabah akşam onun penceresini döven rüzgâr,³¹³ bu sevdıyla sinesi yanımsı "ney" olmuş "saz" olmuştur.³¹⁴ Aynılığında "gel gel" diye inleyen "keman" olmuştur.³¹⁵ Sevgilinin ikimiyle, havasıyla yaşayan aşık³¹⁶ bazen de "sazın teli" olup nağmelerle sevgiliye aşkını anlatmak ister.³¹⁷ Kendine bir saatini bile kıymayan sevgiliye "kurban olmak"³¹⁸ isteyen seven tar çalabilse arzularını, aşkını açıkça, bağırarak da anlatacaktır.³¹⁹

Her saat, her gün gerek duyduğu sevgiliyle³²⁰ aralarının düzelmesi, birbirinden şikâyetlerinin bitmesini³²¹ ister. Aşkın azaplı yolunu da tabii bulan aşık ona verdiği sözden de asla dönecek değildir:

*Ebedi yolcuyam, yol gedirem men.
Eygimin ezablı yoludur bu yol.
Haggin yolundan da uludur bu yol
Namerdem, dönersem öz dediyimden,
Yorulub bu çetin dolaylarda men,
Almag istemirem bir an dincimi,
Derdimde tapmışam her sevincimi...³²²*

312 "Öz yolunu bilen idim.

Sükan idim yelken idim,
Bir zamanlar men men idim.
İndi döntüb sen olmuşam."

A.S.S. s. 114

313 "Öçün olub men keserem bend bereni

Dolağaram o dereni, bu dereni,
Gağab-gırsen otağına külek olub,
Seher-aşşam men döyerem penceremi."

M.Ş. s. 290

314 "Bu seveda deyil mi

sinesi yanımsı
Ney kimi, saz kimi çaldıran meni
Bu seveda deyil mi günde bir garış
İkre-yoluğuma galdıran meni."

N.H. s. 133

315 "Gel-gel" deye hicrinde kemantek meledim men.

Bir şandır: senin eşgine gurban edelim men."

A.S.S. s. 114

316 P.D. s. 271

317 M.Ş. s. 290

318 A.S.S. s. 134

319 a.e. s. 112

320 "Sen mene gerekisen her saat, her gün,

Tanı tek bendeni yaşatmak üçün.

Sen mene gerekisen benim könlümün

Uyuyan gölüne daş atmag üçün."

N.H. s. 105

321 "Ne sen mant duyduñ

Ne de men seni

Gopara bilmedim özünden seni

De neye gerekdir bir giley-güzar?

Menim her sözümün birce rengi var."

Ö.S. s. 71

322 A.S.S. s. 129

4- SEVGİLİ

Sevenin oduna yandı; "tekçe inandığı"³²³ "baharı", "ömür gülşeni"³²⁴ onsuz yapamadı; "gül"³²⁵ "hissinin, kalbinin tutsağı"³²⁶ sevgili manevî yönden yüksektir: "Şerefli'dir", "temizdir" âşığının gönlünde "nağme gibi" seslenir, ona can atılır, ama ulaşamaz, o göğün yüksek bir katındadır.³²⁷

Âşığı "sevdaya salan cevher"³²⁸ onun "kiblesi"dir.³²⁹ aynı zamanda. Fakat öyle yüksek mertebeye yaşar ki, âşığın hasta yüreğiyle oraya ulaşması pek zordur.³³⁰ Seven açısından dünyanın en mukaddes varlığıdır,³³¹ "gönlünün sesidir".

Ey könlümün öz sesi
Gederimin meddesi,
Men sanardım özümü dünyanın mügeddesi-
Sene rast gelmeseydim.
Senin duygularının o tül ganadlarında

Uçub yükselmeseydim...
Ezab odundan geçen uca duygularından
Hemişe ders götürdüm.
Temizlik aynasında men öz lekemi gördüm
Men yahısca tanıdım dostu da düşmeni de.
Sen öz temizliyinde temizledin meni de.³³²

Âşığın "gönlünün öz gönlü"³³³ ondan uzaklaşmakla öz özünden de uzaklaştığı "hem-dem"³³⁴ sevgili ulaşmazlığı ile "uzak yıldız"a benzer.³³⁵ Âşığın kismetidir, el çatamadığı ka-
uşamadığıdır:

Sen benim geribe gismetim, payım
Geceler-güneşim
Gündüzler ayım
Güneyde güzeyim
Sen benim gışda-yazımsan
Hemişe el çatmazımsan.³³⁶
O, hem ulaşmazlık, hem de karanlıkların içinde ışık saçıcı özelliğiyle zaman zaman "ak-

şamın garipliği" "seherin tan yeri" "eski bir şarkının unutulmuş sözleri"dir.³³⁷ İsterse âşığı zül-
mete, isterse ışığa garkedecek olan odur.

Fırtına yattımı, sen birce anda
Menimçün zülmetden çıkan dan oldun.
Küşüş her defe biz barışanda
Ömrüme tezeden gayıdan oldun.³³⁸

Sevgili büyüleyiciliğiyle tılsımıyla çok şeye kadirdir. O, sönen bir ocağı üfürüğüyle can-
landırır, küllü köz eyler. Âşığın bütün sırlarını da ortaya dökebilir.³³⁹ Kendi "gizli bir defi-
ne"dir³⁴⁰ âşığa karşı, fakat âşığın sırlarını o bilir; bu yönüyle "cadı", "sır", "sırlı nağme" ola-
rak düşünülür:

Cadusan, sirrsen, bilmirem nesen;
Sehrinden bezsem de uyuram ancag.
Tepeden dırnağa sirli neğmesen
Bu sirri bilmirem, duyuram ancag.

Hardasa gelbinin gizli yerinde
Halıma gâh gülür, gâh ağlayırsan
Sirrin çahmag çalır kirkpkerinde
Ateşi görünür
Gaynağı pünhan³⁴¹

Sevgilinin define oluşundan başka "mühürlü bir hazine" olarak da düşünülüşü vardır. Bu
"mühürlü kilitli hazine"nin yeri de âşığın gönlündedir.³⁴² Onun yüreğinde ise cevherden da-
ha değerli inciler gizlidir. Fakat yüreğini âşığın açmadığı için bu incileri göremeyen âşık,
acaba "göze ışıq düşeceğinden, konuşacağından mı korkuyor" diye düşünür.³⁴³ "Tepeden
tırnağa sır" olan sevgilinin³⁴⁴ sevdiğiyle hiç konuşmaması, ona soğukluk göstermesi Vahab-
zâde'nin hayalinde "heykel" kavramını canlandırır.

Sevgili bazen "kış gibi düşünceli" olur; bazen de "yaz gibi oynak", aylık anlarından se-
vene gölgesi kadar yakın olur, fakat tutulmaz, konuşmaz.³⁴⁵ Bazen de onunla alay eder bu
"şuh gonca."³⁴⁶ Sevenin "gözünün uykusu", "kalbinin atışı"³⁴⁷ "sevinci, neşesi derdi melâ-
li"³⁴⁸ "esareti" "azadlığı"dır;

337 M.Ş. s. 299

338 A.D.F. s. 73

339 P.D. s. 256

340 a.e. s. 226

341 a.e. s. 246

342 "Könlünde, ruhumda yine yine sen,
Möhürlü kilitli bir hazinesen.
A benim könlüme perestar hayan,
Mene bu dünyanı sevdiren oldun.
Menim özüm geder meni anlayın.
Milyonlar içinde tekce sen oldun."
P.D. s. 271

343 a.e. s. 280

344 A.S.S. s. 126

345 M.Ş. s. 287

346 A.G. s. 94

347 M.Ş. s. 200

348 A.D.F. s. 69

323 A.D.F. s. 70

324 M.Ş. s. 200

325 İ.Z. s. 115

326 M.Ş. s. 235

327 A.D.F. s. 63

328 N.H. s. 129

329 P.D. s. 273, A.D.F. s. 62

330 M.Ş. s. 206

331 "Bell yaradın budur hisletti;
Daim inkâr edir o, etaleti
Yaradan zirveden uçar zirveye
Çaldığı, zirveden boyları göye."
A.D.F. s. 59

332 a.e. s. 60

333 M.Ş. s. 299

334 İ.Z. s. 43

335 A.S.S. s. 128

336 Ö.S. s. 68

Sen hem benim kederim,
Sen hem de şadlığımın.
Sen benim esaretim.
Hem de azadlığımın

Nece nefes alıram
Havam ki, yohdur benim?³⁴⁹

Seven için "kışta bahar" demek olan³⁵⁰ sevgili bazen bir "çığ tanesi olup çiçeklerin bakımında yıldız yıldız dizilir,"³⁵¹ bazan vurduğu avını ortada bırakan bir "avcı olur."³⁵² Bazen "nağme olup dudaklarda çiçek açar."³⁵³ "Hakimlik tahtı"na da oturmuştur.³⁵⁴ Sevgili kararlar alacak, uygulayacak tek yetkilidir. Bu yüzden de şairin hayallerinin isteklerinin "payitah-tı"dır.

Mehebbet şerbeti, şirinden, şirin,
Behtiyar adımın öz bahtı sensen
Min min isteyimin min min hezzimin
Min min heyolamın paytahtı sensen.³⁵⁵

Sevgili sevenin "hükümdarı"dır. Fuzûlîce bir duyuş ile bu sevgiliyi "sultan" ilan eden³⁵⁶ Bahtiyar Vahabzâde bütün emellerinin mührünü de sevgilisinin bastığını söyler:

Hökmün möhür basıbdır bütün emellerime:
Möhür gapılar açır indi benim yerime
Meni hara aparır bu gederin oyunu?
Ağlım senin hökmüne eynese de boynunu
Hissim coşur, dağıdır beresini, bendini.
Neynim, senin elinden
Men gopara bilmirem canımın kemendini.³⁵⁷
Vahabzâde, kendini uzaktan bile yandıran³⁵⁸ sevgilisini kendisini göremediği ama hisset-

349 B.Ü.D.F. s. 116

350 a.e. s. 116-117

351 "Ne bileydin, sen seh olub
Çiçeklerin bahusunda
Ulduz ulduz düzülmüşen
Yuhumdaki nağıllardan
Çiçeklerin yuhusuna süzülmüşen."
P.D. s. 262

352 A.G. s. 93

353 M.Ş. s. 290

354 Ö.S. s. 65

355 A.S.S. s. 126

356 "Leyla namusumdur, leyla anımdır,
O benim yegâne hökmdarımdır.
Ömrü dastanımdır, o güzel per
Hökm onun hökmüdür, emr onun emri
Gülür gözlerinde Leylanın cahan,
Deyle -Bele olar sevenler, ey han,
Onun her kelmesi eşgin sesidir,
Aşğın sultanı me'sugesidir."
Ş.H. s. 130-131

357 A.D.F. s. 69

358 B.Ü.D.F. s. 113

tiği "rüzgâr"a da benzetir,³⁵⁹ Her seferinde de ona kavuşamayınca "kendi yüreğinde yarat-tığı, "mabedini" kurduğu³⁶⁰ sevgilisini tapılacak bir varlık; kendini de ona ulaşmak için "din" farzeder:

Biz ikimiz bir can idik,
Ayrılmışam, min olmuşam
Allahımın indi sene
Çatmag üçün din olmuşam.³⁶¹

a) Sevgilinin Özellikleri

aa) Güzellik

Sevgilinin birinci vasfı onun güzelliğidir. Güzellik çok insanı önünde baş eğdirir, çoğunun yüreğinin başında yer eder. Onun gücünden büyük güç de yoktur. O kılıktan da keskindir. Etkileyiciliği ile çok insanın ihtiyarını elinden alır. Hatta bazen "akide, meslek, din" den de eder insanları. Taşı bile dile getiren güzellik vahşileri kendi hükmüne bağlar.³⁶²

Küçelerde gözeller
Çiçek-çiçek görünür.
Her gözelin dalınca
Nece ürek sürünür.³⁶³

Vahabzâde'nin sevgilisi de tabiatın güzelliğinden bahsettiği kusursuz bir güzeldir. Ona her baktığında hayran olur.³⁶⁴ Sevgili bahardan bile daha güzeldir.³⁶⁵ Onun maşukesi öyle güzeldir ki, yerinden oynamayacak dağları yerinden oynatır. Güzel olan onun sadece dış görünüşü değildir, huyu tabiatı da güzeldir.³⁶⁶ Onun görünüşü şaire "Hikmet Kitabı"nı düşündürür. Onu sonuna kadar okumak, anlamak güzelliklerini keşfetmek zordur. Öyle basit bir insan değildir.³⁶⁷ Vahabzâde de hayranı olduğu güzelde dış güzellik aramaz:

359 "Küleksen... özünü görmürem
Seni tanıyram emellerinden
Seni görmek için esen olara
Esen yarpağlara bahmalıyam men."
P.D. s. 247

360 A.S.S. s. 123

361 a.e. s. 114

362 Ş.H. s. 124

363 A.S.S. s. 140

364 M.Ş. s. 63

365 a.e. s. 297

366 "Meşugeme allah gücü behş etdi güzelliğ
Dağlar kimi terpenmez terpetdi güzelliğ
Ditnyanı aparram onun ardınca seraser
Bayragdı, tamam öze tergetdi güzelliğ.
Kimdir o deyen güdretti zahirdedir hüsnün,
Tinetdeki cövhlerdeki hikmetdi güzelliğ.
Hayret eledik tamığa, yükseliye daim.
Kamilliye en yahşı elametdi güzelliğ.
Bir civesi min zalimi mezlume çevirdi.
Güvvetlere galib, nece güvvetdi güzelliğ."
A.S.S. s. 115

367 "Hikmet Kitabıdır senin süretin.
Onu geder ohumag çetin!

Hüsnün deyil öz namusun, öz ismetin ancag,
Dünyada senin şöhretin olsun, şanın olsun.³⁶⁸ der.
Sevgilisinin "hüsnü" üzerine güzel şeyler düşünür. "Ay ışığında" nağmesini dinlediğinde
hep sevgilisini aklına getirir; hazine, derin, ince ve şirin:

Ay ışığı regs edir
Sanki o ay üzünde
Belke ay ışığından
Yaradın sen özün de
Sen de o mahnı kimi
Hem incesen, hem derin,
Hem hazinsen, hem şirin.³⁶⁹

Tabii sevgilinin güzelliği de âşığa bağlı olarak değer kazanır. Gönlün sevdiği güzel
olur.³⁷⁰ Vahabzade'nin sevgi, sevgili üzerine şiirlerinin yöneldiği şahıs aynı kişidir ve bu uzun
yıllardır devam etmektedir. Bu yüzden, o sevgiliye gençliği de yaşlılığı da beraber yaşar. Sev-
gilinin her halini, her yaştaki halini sever. Aşağıdaki mısralarda her ikisi arasında geçen bu
konuşma şairin, sevenin bakış açısını vermektedir:

Dedin, gocalıram, gazancım bumu?
İtirdim evvelki teravetimi
İnana bilmirem buna doğrusu,
Men seni görmürem dediyin kimi
.....
İnan ki bu gün de görürem gülüm
Men seni ilk defe gördüyüm teki

Sen ez talebinden ne küs ne deyini!
Gülüm, ebedisen derdi-serimde.
Senin güzelliğin, senin gençliğin
Yaşayır hemişe setirlerimde.³⁷¹

b) Sevgiliye Ait Diğer Güzellik Unsurları

aa) Bakışlar-Gözler

Sevgilinin kendisinin haberi yoktur ama, onun gözleri "hikmetli" "cılveli" ve "esrarlı"dır.
Âşık da bu gözlerin esrarına kapılmıştır.³⁷² Bir sonbahar akşamı, yağmurlu bir havada onun

gözleriyle karşılaşmış "efsunlu ve manalı" gözlerdeki "alevli bakış" ile ona âşık olmuştur.³⁷³

Bir bahışla sevgilim,
Dünya güle belendi.
Bir bahışla bir anda
Ömür de tezelendi

Bir bahışın odunda
İtmişem ilim ilim.
Bahışın gücüne,
Hökmüne bah, sevgilim.³⁷⁴

Sevenin "akşamlarına yıldız yağdıran" sevgilinin gözleri³⁷⁵ gönül alıcılığıyla, etkileyicili-
ğiyle âşığı avlayan bir "avcı"dır.³⁷⁶ Onun gözlerinin "esaretinde" yaşayan âşık ne kadar, o
bakışlardan kaçmak istese de başaramaz; yakalanır.³⁷⁷

Sevenin sevgiliye ilgili hayallerinde canlandırdığı ona ait unsurlardan biri de "yanıklı ha-
zin bir nağme" gibi gözleridir. Ona aşkı anlatan her yanıklı nağmede sevgiliyi hatırlar.³⁷⁸
Ama o gözler, o bakışlar âşığa "dert" olur. "katline ferman" olur. Bu yüzden o bakışların öl-
dürücü bir özelliği de vardır. Âşık, kendini yakan bu gözlerde "nisan yağmuru" göz yaşı ol-
sun ister ki belki bu, yakıcılığı dindirebilir:

Yandırdın özün könlümü, yandırdın özünde
Heç olmasa, çeşminde senin neysanın, olsun.
Her an mene bir derd gelir her bahışından
Min derdimin ancag birine dermanın olsun.
Her bahmag ile getlime verdin neç ferman
Adilsen eger, bir cana bir fermanın olsun.³⁷⁹

O, "derin bakışlar", "ilâhî ve ulu gözler" âşığın yatan duygularını uyandırır. Halbuki ken-
disi "nergis gibi uykuludur". "Hayat aşkıyla dolu, uykulu gözler" şaire "ilham çırağı" da olur:

Bahışlar...
Ne geder derindir hele
Batar gözlerinde gevuşlar bele
O ilâhî gözler, o ulu gözler,
O nergis bahışlar, yuhulu gözler
Yatan duyguları yuhudan eyler
Birce süzüşende min bir gan eyler

373 A.S.S. s. 144

375 P.D. s. 243

375 "Dedim: - Esginde yanıcım,

Bu halımdan halısan

Dedi: - Sen gerçeyi bilmek için
aldanmalısan

Dedim: -Uluduz çileyir

Gözlerin aşığamlanma,

Dedi: -Ancag menî görmekçün
özün yanmalısan"

A.S.S. s. 177

376 a.e. s. 118

377 P.D. s. 239

378 a.e. s. 236

379 A.G. s. 93

Sen uzun illerin dolaylannda

Menimçün heç zaman adileşmedin

Sen "gelme" deyirsen eger "gel" -desen

Yüz giley gizlenir bir gileyinde

Hemiş, her yerde geyrî - adisen,

Geribe görünen adiliyinde."

P.D. s. 280

368 A.G. s. 93

369 a.e. s. 85

370 "Gülüm, menden ne tez bezdin?

Eğer sene men bahmasan

Sen de bele görinmezdin."

I.Z. s. 120

371 A.S.S. s. 119

372 D.S. s. 66

Heyat eşgi ile o dolu gözler
O humar bahışlar, yuhulu gözler
Böyük bir şairin ilham çırağı.³⁸⁰

Vahabzadə'ye şiirler yazdıran sevdalıları, derin anımlarla yüklüdür. Fakat o gözler-
den sevgilinin arzularını, isteklerini öğrenmek de zordur. Bazen bulutlanan bazan da şimşek-
ler çakan gözlerle ilgili bir değerlendirme de şöyledir:

Senin bahışların derinden derin,
Ohunmur bilinmir, arzun, isteyin.
Gâh bulut toğuşur, gâh şimşek çahır,
Gâh da bir gözünden iki göz bahır.

Gözlerin her biri ayrı bir ulduz,
Biri haraylanır, biri huylanır.
Gâh gadın gözüyle bakire bir gız,
Gâh gız gözleri ile gadın boylanır.³⁸¹

bb) Saçlar

Sevenin gönlü sevgilinin saçlarının tellerine bend olmuştur, saçlar kesilse de atılsa da gö-
nül oradan düşemez.³⁸² Sevgilinin saçının "perişanlığı" taranışı ile seven kendi halinin peri-
şanlığı arasında ilişki kurarken Molla Penah Vagif'in bir şiirine de atıfta bulunur.³⁸³

Dayanıb güzğünün gabağında sen,
Perişan saçına darag çekirsən.
Arzular, dilekler temennasıdır
Bu goca dünyada her kesin gülüm
Perişanlığ zülfün öz gaydasıdır.
Halı perişanlar neylesin gülüm.³⁸⁴

Sevgilisinin kınalı saçlarına bakan, yokluğunda onu canlandıran Bahtiyar Vahabzadə saç-
ların da sonbaharı yaşadığını,³⁸⁵ o saçlardaki "ağ tüyleri" görünce de bunları "uğursuz sev-
ginin gamı" olarak düşünür. Çünkü onların sevgileri birçok ağrı-acılarla dolu olmuş bir türlü
de murada erememiştir. Sevilen varlık da aynı zamanda "seven" olduğu için onun da keder-
leri, üzüntüleri olmuştur:

Saçında gırılan ağ tükü gördüm.
Dağlardan payızın havası geldi
Çiyninde heyatın yükünü gördüm.
Bağlardan guşların hevası geldi.

380 S.H. s. 125

381 P.D. s. 272

382 A.G. s. 94

383 "Humar humar bahımaq göz gaydasıdır

Loletək qızarmaq yüz gaydasıdır

Perişanlığ zülfün öz gaydasıdır

Ne bəd-ı səbādan ne şanedendir."

M.P. Vagif, 18. Asır Azərbaycan Şairi

384 İ.Z. s. 121

385 P.D. s. 54

Ağ teller- uğursuz seuginin gemi
Menden gileylerin, şikāyetlerin
Ağ teller- bürküden yanan ot kimi,
Bir damçı yağışa möhtaçdır yegin.³⁸⁶

Seven gönlünü astığı sevgilinin "kumral kıvrık saçları"nın uzun haliyle çok beğenir. O
saçların kesilmesini istemez. Fakat saçları bir gün kesilmiş görünce bundan duyduğu mem-
nuniyetsizliği bir şiirinde ince bir sitemle şöyle ifade eder:

Ne deyib saçını kesdirdin, gülüm?
O gün gelmeyeydin görüşe bari.
Keskirdin, ayaklar altına düşdü.
Gumral saçlarının gıvırcıkları,

Her burug teline can demişem men.
Saçını ne geder iylemişem men.
Menim tohunduğum gara telleri
Keskirib ayaklar altına atdın.

Sen saç uzatdığın neçe illeri
Düzünü söylesek, bir güne satdın.
Senin saçlarını ahi, nece il
Sihib gerg etmişem men öpüşlere?
Düşünsen, sevgilim, saçların deyil,
Menim öpüşlerim atılmış yere...³⁸⁷

cc) Sevgilinin Sesi, Konuşmaları

Vahabzadə'yi etkileyen, sevgiliye ait bir başka unsur da onun konuşmaları, sesi, ses to-
nudur. O "en derin karanlıklar bile sevgilisinin sesinin rengine, ışığında"³⁸⁸ götür. Onun se-
sinin titremesi de bir başka etkiler şairi. Sanki o seste bir başka "alem" gizlidir.³⁸⁹ Vahabzä-
de aylık anlarında hep onun sesine hasret çeker. Çünkü o ses sevgilinin "ruhunu, cevheri-
ni" aksettirmektedir.

Menim teşneliyim sesin üçündür.
Me'hası degigdir sözün kelmenin
Sözün - zahirindir, görünüşündür.
Sesin cöuherindir, ruhundur senin.³⁹⁰

Hatta sevgilinin resmini çekmek yerine sesinin resmini çekmek daha doğru olacaktır.³⁹¹
Vahabzadə'nin "ruhuna, uykusuna ışık veren sevgilinin sesinin "rengi nağmesi"³⁹² onun ak-
lını, mantığını da etkiler.³⁹³ Onu kendinden alır:

386 P.D. s. 231

387 A.G. s. 79, M.Ş. s. 198

388 Ö.S. s. 68

389 a.e. s. 67

390 a.y.

391 Ö.S. s. 74

392 a.e. s. 67

393 A.D.F. s. 69

Gulağında seslenir
Senin o titrek sesin
Danışırım sözünü
Gulağın cingildesin,

Külek galhâ, gızarıldı
Kül altında gözünü
Menim elimden aldı
Gecemi, gündüzümü.

Men özümde deyilem
Sene verdim özümü
Gulağın cingildeyir
Danışırın sözümü.³⁹⁴

Sese "avlayıcı", "tıslımlı", "sırlı" sıfatlar veren Vahabzâde, sevgilisinin konuşmalarını dinlerken onun konuştuğu konuyu değil de sesini dinler. O, sesi dinlendikçe adeta erir. Sözler aklında kalmaz, hep "ses"dir düşündüğü...³⁹⁵ Bir türlü doyamadığı "sırrı"da "müphem" olan "sırlı cazibesi"yle³⁹⁶ hep o sestir gönlünde yer eden, yattığı zaman yatağında "hazin nağme gibi" kulağında yankılanan.³⁹⁷ Birlikte olmadıkları zamanki telefon sohbetleri, onun telefon-da "beli" deyişi ve bu sözle, bu sesle ruh halini yansıtsın³⁹⁸ çok hoşuna giden şair, aldığı il-hamla, onun sesinin ışığında şiirler düzer sevgiliye. İşte bu şiirlerden birinde sevgilinin sesini duymaktan duyduğu saadeti şöyle anlatır:

Eşittim sesini telefonda men,
Yerdeydin...
Ele bil ucaldım göye...
Keçdiyim yolları keçib tezeden,
Bir anda gayıtdım on il geriye.
Sayrışdı gözümünden yere ulduzlar
Gelbim ötenlere min secde gıldı.
Ele bil yaz geldi,
Eridi buzlar
Donmuş duyguların donu açıldı.
.....
Ele bil yoh oldu her derdi serim,
Üreyim yene de gımsıdı güldü
Ele bil dağılmış hatirelerim
Sesimin sanında sefe düzüldü.³⁹⁹

dd) Sevgilide Naz, Sitem, Kınama, Vefa

Âşığın "yüreğinin yüreği", "azaplarının, gamlarının süsü"⁴⁰⁰ "nazlı senem" onu bekletir,

394 A.S.S. s. 133-134

396 A.S.S. s. 260

396 P.D. s. 256

397 Ö.S. s. 67

398 a.e. s. 87

399 M.Ş. s. 217-218

400 a.e. s. 199

görtüşe gelmez.⁴⁰¹ Vefâsızdır. Vaad ettiği halde "ahde vefa kalmaz," sevenin kalbini talana uğratur.⁴⁰² Âşığın ise derdinden anlayan "canan"a ihtiyacı vardır.⁴⁰³ Sevgilisiye zaman zaman ona inanır, karşılığında söz de verir. Fakat sonra dış tesirlerden etkilenecek, başkalarının sözlerine inanarak, Vahabzâde'nin aşkını kabul etmez.⁴⁰⁴ Aşk gider teessüf kalır.

Hemîşe mübteda sendin, heber men
Vefa negeratlı nağmelerinde
İndi boz kül galib yanan ürekden
Teessüf gözerir eşgin yerinde
Ehdini, sözünü gerçek sanırdım,
Ürek ne çekmedi sevginden yana
Rüyada nece de men inanırdım
O şirin mehebbet yuhularına.⁴⁰⁵

Önceleri "bahtım", "ömürüm" diyerek sevgisini belirten sevgili, "edaları, talepleri.." ile Vahabzâde'yi bunaltır. Onu başı üstünde bayrak gibi taşıyan kişiye "kapı ağzındaki kılıcı" gibi davranır.⁴⁰⁶ Onu "kör talihi"ne lanet ettirir, "bir derya sevincini damlaya dönderir." "Tepe-den tırnağa günah" olur. "Şer" olur. Âşığa azap ve ızdırap vererek onu imtehanlara çeker. Âşık bazan bu ızdıraplardan memnundur.⁴⁰⁸ Bazan değildir. Kalbiyle top gibi oynanmasını istemez.

• Top kimi oynadı seven gelbimi

• Sen atdın...

• Menemni günahkar yene

• Sen meni atmadın

vicdanın kimi

İtirdin meni de. Eşg olsun sene.

Meni itirmeyin deyil gorhulu

İtkiler yoludur bu ömür yolu.⁴⁰⁹

Halbuki, sevgili için de seveni kaybetmek "çetinden çetindir." O, olmasa bu hayat sevgiliyi de çok yaralar, dağlardı. Fakat bunu bilmeyen sevgili⁴¹⁰ verdiği sözleri de inkâr ederek âşığını da hasretle yakar,⁴¹¹ veya ona net bir cevap vermez. Ne "he" ne "yoh" der, âşığı kaygılandırır.

Sükûtunla durmusan

Üreyimin gesdine

Söyle susan sevgilim

Bu sükûtun gesdi ne?⁴¹²

Ona bu soruyu sordurur. Tereddütler içinde kalan sevene ne ümit verir ne de tam ola-

401 a.e. s. 197

402 a.e. s. 283

403 A.G. s. 93

404 A.D.F. s. 70

405 A.S.S. s. 127

406 A.S.S. s. 119

408 Ö.S. s. 63

409 a.e. s. 71

410 a.e. s. 72

411 P.D. s. 229

412 A.S.S. s. 141

rak reddeder. "Gönül gibi vefalı" "akıl gibi amansız" "gece gibi fıkırlı" "gündüz gibi, şen" sevgili onun hisleriyle oynar.⁴¹³ "Namert" olur, "gerezkar" olur.⁴¹⁴ "Vugarlıdır", "insafsızdır."⁴¹⁵ Naz yapar sitem eder, halinden yakınır bazan da sevenini azarlar.⁴¹⁶ Sevgisinin yüreğindeki "kövrek duygulan" bilmez⁴¹⁷ gibi ona zulm eder; sabırsızlıklarıyla onu üzer:

Sinenden asılan demirmi daşmı,
Odun parçası mı gönülmü zalım?
İnsafdan, vicdandan çok danışardın,
Bes kimden öyrendin bu zülmü, zalım?
Hicrana darıldın, vesle telesdin
Zülmet dolaylarda yolunu kesdin
Bilmirem, özün de, senin bu gesdin
Açıgca edavet deyil mi zalım?⁴¹⁸

Sevenin telaşı da rahatlığı da sevgilinin elindedir. Bunu bildiği, kendisi de sevdiği halde, içinde bulunduğları durumun içinden çıkılmazlığı sebebiyle belki de -gazabı artar, sevgisi azalır.⁴¹⁹

5- Sevgili, Seven ve Yaşanan Çapraşık Hal:

Vahabzâde'nin aşk üzerine yazılmış şiirlerinde aşktan doğan genel bir ağrı-acı yoktur. Sebebi belli olan ve her iki tarafı da zor durumda bırakan; çevre tarafından da kınanarak horlanan daha ayrı bir sıkıntı söz konusudur. Bunun için Vahabzâde muhabbetini talihin kendisine verdiği bir "ceza" olarak tanımlar.⁴²⁰ Fakat yaradılıştan gelen bu sevgiden ar etmez:

413 M.Ş. s. 287

414 A.D.F. s. 88

415 A.S.S. s. 140

416 "Senin gınağının ayağı altında
Gurban kesmellyem men öz neğmemi?
Sen meni gınadın..."

Sen ki doyunca
Bu hesis dünyadan ne'se dadımsan,
Sevgi neğmesini ömrün boyunca.
Sen ne eşitmişen, ne yaratmışan."
A.D.F. s. 72

417 "İllerim herclenmiş, ömür gödelmiş
Senin yol gedesi çok illerin var
Menim üreyimde baş-başa gelmiş
Kövrek duygulardan ne heberin var."
P.D. s. 127

418 D.S. s. 61

419 "Senin elindedir bilersen tamam
Menim telaşım da rahatlığım da
Seni hem itirir, hem de tapıram
Hissime duyguma sebatlığında
Özün de bilirdisen ne imiş gesdin
Bizi hara çekir bu üzüntüler
Çohalir gezebin
Azalir hissin
Mene beslediyin inanın geder..."
Ö.S. s. 65

420 "Ezabım, zilletim artır ilbeli,
Bu ağrı, acıdan bezmirem yene.

Könül aşib-daşar ferasetinden,
Ayrılmaz heç zaman öz fitretinden
Behtiyar ahıllıg mehebbetinden
Ne hecalet çekdi, ne ar eyledi.⁴²¹

Elne kalem aldığında gözünün önüne gelen sevgilisi onun "hayatının ilhamının özü", "ömür kitabının ilk ve son sözüdür."⁴²² Bunca değeri olan sevgiliyle ona olan muhabbetiyle üvündüğünü söyleyen Bahtiyar Vahabzâde⁴²³ kendisinin "muhabbet için yarandığını" kimse-nin kendisinden bu hakkı alamayacağını; sevip sevilmekten "hoşbaht" olduğunu, bu sevgiden dolayı talihine küsmediğini, üstelik bütün varlığıyla sevdiği için kendini "dünyanın en güzel adamı" olarak gördüğünü⁴²⁴ söyler.

Fakat yaşamaktan gurur duyduğu aşk hem kendisini hem de sevgilisini dünyanın "her derdine, gamına sırdaş" etmiştir.⁴²⁵ İkisi birden dert çıkırından geçerek "kanı Vahabzâde'den canı sevgiliden" bir aşk yaratmışlar.⁴²⁶ Fakat bu aşk "gönül ağrısı, ve gözyaşından başka bir şey vermemiştir."⁴²⁷

Menim mehebbetim mehebbet deyil,
Taleyn verdiyi cezadır mene."
A.D.F. s. 73

421 A.S.S. s. 105

422 "Hökümünü senden alır her ayım, her günüm de,
Elime gelem alsam sen durursan önümde,
Menim könlüm ebedi meskenindir, yerindir.
Geleminde ahanlar senin hislerindir.
Sen menim hayatımın, ilhamımın özüsen
Sen ömür kitabının ilk sözü, son sözüsen
Senin hissin, düşüncen öz rengidir şerimin
Üreyinin vurgusu ahengidir şerimin."
A.G. s. 83

423 "Özümlle sözümle, hasiyetlemlle
Öyünmek yaşamaz heç zaman mene
Hamının özünde mehebbetlemlle
Öyünmek getirer şeref, şan, mene!"
M.Ş. s. 226

424 B.Ü.D.F. s. 110

425 "Eğimizin on yaş var,
Derya geder göz yaş var.
Hesret ahir aramızdan bir çay kımı,
O sahilde sen durmusan
Bu sahilde men durmuşam,
Mehebbetin badesini
Men bu çaydan doldurmuşam...
Bu çay bizim gözyaşımız,
Dibindeki sal daşları
Gernhamız, sırdaşımız
Bu sövdaye düşen günden,
Bu dünyanın her derdine her gemine
Sırdaşam men."
M.Ş. s. 223

426 Ö.S. s. 74

427 "Eğim- könlü ağım
Eğim- göz yaşım!
Men ona bahıram günahım kimi
Özüm yer oğluyam, göydedir başım,
Men seni sevimem allahım kimi."
M.Ş. s. 226

375

İki ateş arasında kalmış olan Vahabzâde, kendisi gibi seven, sevdiği için "haklı sevgisinin" utanan etrafındakilerce kınanmaktan "gözü gölgeli" "niyeti tertemiz" ama "sözü gölgeli" gözü için de çok üzülmektedir.⁴⁴² Onun da kendisi gibi "dilim dilim" yandığını bilir. Bu yangı da ona, okuyanı da derinden etkileyen, sarsan şiirler yazdırır:

*Bilirem, senin de başgaları tek
Min gaygın, min derdin, min bir gemin var
Güllerden şireler çeken arı tek
İdrak dünyasında öz alemin var.
"Öl" desem, benimle ölsen, ancak
Sen sensen ancak.*

*Minlerden birisen başgalarıyçün,
Menimse minlerden seçilenimsen.
Bilirem dünenden daha çoh bugün
Menim her derdimi sen bölenimsen.
Ahan göz yaşımı silensen gülüm
Sen sensen gülüm.
Dayagsan, mayaksan derdli gelbime
Benzede bilmirem seni heç kime...⁴⁴³*

Bakışıyla kış günü karları eritip, gülleri açtıran Vahabzâde'nin yüreğinin parçası olan sevgilinin de "gışı, yazı, inışı, yokuşu, ağrılı, ağsızsız alınyazısı vardır."⁴⁴⁴ Fakat sevincini bölüştüğü gibi, herkese ağsını söyleyemez.⁴⁴⁵ Derdini yanacağı tek kişi Vahabzâde'dir. Onun da ilacı yoktur. Çünkü "gül"ünün ona karşı haklı olduğunu, noksanlığın kendisinde olduğunu söylerken, bir başkasının "hakkı" karşısında da sevgilinin hakkının zayıf kaldığını belirtir. Sonuçta yapacak birşey yoktur, ağlamaktan gayri:

*Ay belalı başımın belalı macerası,
Ay benim ağlar galan üreyimin parası,
Men elacsız, sen ağlar,
Könül ağlar, can ağlar,
Neylemek...
Sen özü de!
Nogsan benim hagg senin.
Haggın,
Haglar önünde güçsüzdür ancak senin!*

442 "Gismete şükür edib az çoh bilên
Haglı sevgisini ogutlug bilên
Eynini doğrunu yahş görürken,
Hamdan çekken, hamdan hürken,
Te'ne gilmandan gözü kölgeli,
Niyyeti tertemiz gözü kölgeli,
Eygimin dalgıç, lüzüm gelse
E'rzin o başına yarıtyen gülüm.
Şükür sevgisinin ehliyatından
Dumane çıkıne bürüten gülüm."

N.H. s. 194-135

443 Ü.H.G. s. 119

444 P.D. s. 243

445 Ü.H.G. s. 118-119

*Ağla, ey gülüm ağla!
Ağlamagdan ne fayda!⁴⁴⁶*

Sevgili de ona gençliğini vermiştir, aşkı vermiştir. Bu yolda dert alıp, ömrü geçirmiş ama "kazancı ne olmuştur" diye soran sevgili⁴⁴⁷ bazan bezip usandığını söyler.⁴⁴⁸ "Bahtım" diyerek "ömrüm" diyerek sevgisini belirttiği Vahabzâde'ye "edalar" da "talepler" de bulunur.⁴⁴⁹ Çünkü ona düşen hep "intizar"dır. Ona düşen "şirin, şeker dileklerinden" bir saadet sarayı; "gözleme salonu" da bu saraydaki "en güzel en büyük otak" olmuştur.⁴⁵⁰ O, daha somut şeyler ister Vahabzâde'den. Ve bunu da hak ettiğine inanır, sevdiğini ikiye bölmek başkasıyla paylaşmak istemez; Onun için çektiği ızdırapları Vahabzâde'ye talep olarak sunar:

*Bir gözünde ezap, bir gözünde men,
Her saat goyursan çekiye meni
Beli, sen her şeyi tam isteyirsən.
Bölmek istemirsən ikiye meni*

*Meni benim üçün deyil, sen bu gün
Meni de sevirsen yalnız özünçün
Derdin egreb oldu
Eşgimi çaldı
Mehebbet gurtardı, ağrısı galdı,
Ağrı tek bir idi arttı, min oldu.
Ağrılar böyüyüb telebin oldu.*

*Hemin o ağırdır, hemin o ağırı
Meni tehgir eden, seni ağladan!⁴⁵¹*

Vahabzâde onu tamamen haksız bulmaz. Fakat kendisinin de bir başkasına karşı sorumluluğu, borcu vardır:

*Yoh sen de haglısan, ey gizli derdim,
Gerezli, gerezsiz teleblerinde
Sevgimin gözünü neşterleyerdim,
Belke de... olsaydım senin yerinde.*

446 M.Ş. s. 233

447 "Sene gençliyimi gurban vermişem
Eşimde yanımsam, yanuram yene.
Yolunda dert alıp ömrü itirmişem
Bir gör gazancım ne, ilirdiyim ne?
Bilirem yanmasan sen dilim-dilim.
Yananlar, yanmağa daim tesnedir.
İşigı saygacı tek söyle, sevgilim,
Söyle yanmağımı saymağın nedir?"

P.D. s. 261

448 "Billah daha bezdim men usandım, dedin, ancak
Terkinde coşan od denizinden heberin yoh.
Zenn etme ki, eşgin seni bezdirdi tek ancak.
Arhanda galan tozlu izinden heberin yoh.
Behthin sene yar olduğuna çoh da inanma,
Keçmiş sene yar oldu , bu gündün heberin yoh."

Ö.S. s. 66

449 A.S.S. s. 119

450 Ü.H.G. s. 118

451 A.S.S. s. 131, D.S. s. 51

Telebler hamısı yerinde, düzgün!

Menden öz hakkını umursan tamam.

Senin haklarını ödemek için

Men de öz borcumu unutmuyayım.⁴⁵²

Öz borcunu, unutmuyacağını ifade eden Vahabzâde sevgilisine sorar:

Verdiğin gurbanı galdırıb göye

Evez isteyirsen...

Mehebbet bumu?

Ne olar bir defe goy tereziye

Sen öz hakkın ile benim borcumu.⁴⁵³

Sık sık sıkılıp bunalan, gezmeye çıkan sevdiğinin "ayağını öpen yeşil otlar", başını kaldırıp göklere baktığında "yağacak gibi olan, karararı bulutlar"ın kendisi olduğunu söyleyen Vahabzâde, onun sebepli sebepsiz bütün kederlenmelerinin sebebinin kendisi olduğunu bilir.⁴⁵⁴ Çünkü bu ızdırıp verici aşkın azaplarına katlanmak, sabretmek gerekmektedir. Bu kadar azaba taş bile muhatap olsaydı o bile kınlacakken onların yürekleri dayanmıştır.

"Bu büyük sevgi"nin yaşamasında Bahtiyar Vahabzâde'nin "vefası" sevgilinin "tahammülü" sabrı önemli rol oynamıştır.⁴⁵⁵ Dile kolay otuz küsür yıl... Ama meleğin bile taşıyamayacağı bu yükü Vahabzâde'nin sevgilisi taşımıştır. Çünkü bir "rakibi" olmanın acısını, noksanlığını o yaşamıştır. Üstelik "rakibin hakkını kendi hakkından üstün tutup, öz hakkını gizletmiş"tir. Bu arada damla damla hoşbahtlıklara şükretmiş; yetinmesini bilmiştir. "Helâl sevgisinden utarmış "içten" ağlasa"da "dıştan" "şen" gözükmiştir. Ama içinde her zaman bir "ukde" kalmıştır. Mutlu çiftlere değil sadece, bedbaht çiftlere bile gıpta ile bakmıştır. Vahabzâde de onu anlamaktadır;

Özüne özünü ay danan gülüm,

Halal sevgisinden utanan gülüm.

İçinde ağlayıp üzde şen oldun.

Kibrit ateşine isinen oldun

Uyub mehebbetin laylalarına

Yangının içinde ay sönen gülüm

Behtever goşalar dursun bir yana,

Bedbaht goşalara küsünen gülüm.⁴⁵⁶

452 P.D. s. 234

453 a.y.

454 B.Ü.D.F. s. 129-130

455 "İzdirap o geder, döztüm bu geder

Bu boyda sevdaya könlü ne dardı

Bu geder ezaba dözen terekler,

Vallah, daş olsaydı çohdan sınırdı.

Bizi sındırmadı bunca ezablar,

Derdin ağnsı var, amma sesi yoh.

Biz dözdük, sebrimiz irademiz var.

Sevginin sebrı yoh, iradesi yoh.

Bes nece oldu ki, o da sınımadı?

Çünkü can atmadık biz heç sahile

Ümidi arzuya bir ada bildik

Bu büyük sevgint men vefam ile,

Sense döztümüne... yaşada bildik."

Ö.H.DG. s. 117

456 N.H.s. 134

6- Bu Büyük Aşkın Sonuçları

Yaşanan bahtsız aşkın sevenlere olumsuz etkileri de olmuştur. "Mutlu son"un olmayışı, çözümsüzlükler içinde bunalım, paylaşamama duygusuna ek olarak çevre baskısı da olunca insanların tahammül sınırları zorlanır, psikolojik yapısı bozulur, Bahtiyar Vahabzâde sevgilisinin böyle bir anını şöyle tasvir eder.

Hırslandın, özünü kimse görmesin

Ele bil her şeye son goydun daha.

Değişir sifetin,

Değişir sesin

Bedhaha dönürsen, esil bedhaha!⁴⁵⁷

Onun "elindeki behtiyarlığı" bilmediğini, böylece kolayca "bedbaht" olduğunu söyleyen Bahtiyar Vahabzâde her zaman "öz içinde taşıdığı"⁴⁵⁸ sevgilisinin aşkından emindir. Ama "sevebilmenin saadet getirmedigi"nin de farkındadır.⁴⁵⁹ Yaşadıkları aşka rağmen zaman zaman sevgilinin kendisinden memnuniyetsizliğini de⁴⁶⁰ dile getirdiğini, küsüp darıldığını söylerken Bahtiyar Vahabzâde onu sevgisizlikle de suçlar:

Neçe yol küsüşdük...

küşüsen anda

Barişmag istedim, eyilmedin sen.

Men öz gelebeme peşman olanda,

Sen öz gelebene ferehlenmisen.

Gel sebeb ahtarma üreyin bom-boş.

Bunu menden güzel bilirsen yegin.

Sebeb, sevgisini çohdan unutmuş,

O sebeb ahtaran gelbindir senin.⁴⁶¹

Yaşadığı ikilemden bunalan sevgili, zaman zaman ayrılmak talebinde bulunur, bunun için de türlü bahaneler bulur.⁴⁶² Vahabzâde "Ne zaman birleştik ki şimdi ayrılalım"⁴⁶³ fıkriindedir. Fakat içinde "şüphe dumanı" yer eder. Bu dumanı dağıtmasını ister sevgiliden.⁴⁶⁴ Onun azatlık isteğine karşı çıkar.⁴⁶⁵ Zaten ayrı ayrı evlerde yaşayan⁴⁶⁶ iki sevgili özellikle muhabbetin ilk yıllarında bu türden ayrılma bunalımlarını çok yaşar. -Vahabzâde'nin bu hadiseleri anlattığı şiirlerin tarihlerine bakılınca; "1961, 1966, 1967, 1969, 1979..."⁴⁶⁷ -

457 P.D. s. 240

458 a.e. s. 239

459 a.e. s. 235

460 "Sen meni yeniden yaradmarışken

Geyri - adı idim gözlerinde men.

Ele ki, yaratdın,

böyüdü gesdin,

Sen razı galmadın yaratdığından.

Çatdığın zirveni zirve bilmedin,

Daha ucalığa can atdığından"

A.D.F. s. 59

461 N.H. s. 119

462 Ö.S. s. 66

463 P.D. s. 233

464 Ö.S. s. 64-65

465 M.Ş. s. 235

466 a.e. s. 214

467 M.Ş. s. 224-225

Vahabzâde'nin 1961 yılında yazdığı "Bir Salama Deymedi" şiirinde beş yıllık bir aşkın ardından gelen ayrılık ve ondan doğan acı dile getiriliyor.⁴⁶⁸ Birbirlerine verilen sözler, bazan ikisinden birinin şüpheleriyle sarsılır.⁴⁶⁹

Sevgili yanından giderken ceketini giyen, sevdiğine, o ceketini giyince "muhabbeti yüreğinden soyduğunu" söyleyerek suçlar, huzursuz olur. Şair başka türlü şüphelerin eziyetleri ile yoğrulur.⁴⁷¹

Sevgilisinin aşkının "oduyla yanıp pişmiş"⁴⁷² Vahabzâde ayrılıkların, bahanelerin sevgilinin elinde "tokmak" olmasını istemez. Gerçek sebebin sevginin tükenmekte olduğunu iddia eder.⁴⁷³ Halbuki sevgili de sevdiği için acı çekmektedir, acısının kaynağında tabii ki Vahabzâde vardır. Ama bunu bildiği halde şair ona şöyle der bir şiirinde.

Sene ele gelir ezabı derdi

Vereni menemse... çekeni sensen!...

Silmeye çalışıp könlünden meni,

Gelecek günlere ganadlarırsan

Men başa düşürem:

Bu gün sen meni

Yolunun üstüne köpük sanırsan!

Belke de hağlısan... ah! bu belkeler!

sözüm yoh!

Temizle sen öz yolunu.

Men ondan gorhuram; neylersen eger

*Boşluga dirense bu yolun sonu?!*⁴⁷⁴

Yaşanan ayrılıklar, küskünlükler, laflar, sözler bu aşkı tüketememiş yine de. Ve 1956 da sevilen ilham kaynağı olan sevgili 1990'lı yıllarda da ona şevk ve neşe kaynağı olmuş yedi ve güzel şiirler yazdırmıştır.

Sende erimişdim, sende doğuldum

Dilem, evvel sözüm, son sözüm sensen.

O geder seninle hemaheng oldum,

*Harda men yohamsa evezim sensen.*⁴⁷⁵

468 "Yalnız indirdim; ah sen daha benim için el çıtma bir çiçeksen,

Yaşanmış günlerim tek geri dönmeyecekse...

Bir günlük hesretime dize bilmeyen gülüm,

Bes ne oldu? Bu hasret bir salama değmedi?

Sen mene zülüm eyledin, mene zülüm yaradır

Bir salama deymeyen eşge ölüm yaradır!

P.D. s. 223-224

469 M.Ş. s. 220

470 a.e. s. 220-222

471 a.e. s. 220-222

472 A.D.F. s. 59

473 "Behane ne imiş? Elinde tohmag!

Günahı özgecin boynuna yıhmag!

Behane suyunu çindirme meni,

Men sırdaş olmuşam otuz il gemle

Gönlünde incelen sevgi telini

Gırmag isteyirsən benim elimle

Bunun için behane gerekmiş sene

Gizli niyetimi açığa desene"

A.D.F. s. 65

474 D.S. s. 52

475 Ü.H.G. s. 122

7) Vahabzâde ve Evlilik

Bahtiyar Vahabzâde ömrünün her çağında evliliği mukaddes bilenlerdendir. Evlilik müessesesinin en güzel yanlarından birisi de cıvı cıvı seslenen çocuklardır. Çocuklarla süslenen ailede yıllar nasıl geçer anlaşılmaz.⁴⁷⁶ Vahabzâde, evliliğinin yirmibeşinci yılında eşi Dilara Hanımla geçen ömrün muhasebesini yaparken bu kadar yıla rağmen "gönlünün ateşinin, hevesinin halâ sönmediğini" söyler. Öyleki, düşüncelerinin sesi bile daha kulaklarındadır. Hatta, eşinin beyaz gelinliğiyle bir" keleşek gibi evlerine gelişi de daha dün gibidir:

Ele bil dünündir Sabir bağında

Çıldın gabağıma ağı çiçek kimi

Ele bil dünündir ağı paltarında

*Gondun evimize kepenek kimi.*⁴⁷⁷

Fakat evlilikte iyi günler gibi kötü günler de yaşanabilir. Önemli olan iyi günlerin hatırına zor günleri de aşabilmektir. Bazen iki ruh ve istekleri arasında çatışan, benzemeyen günler de bulunur.⁴⁷⁸ Tarafardan birinin sevgisinde berkarar olması diğerinin de bu sevgiye layık biri gibi davranması, sevgiyle karşılık vermesi evliliğin yürütmesi için yeterlidir.

Sen ne dalğalandın, ne çalhalandın

Haldan hala düşdüm men her dem gülüm

Sen meni bir defe sevip dayandın,

*Men seni her rengde sevim gülüm.*⁴⁷⁹

Vahabzâde, 1974 yılında yazdığı "Yirmi Beş İl" isimli uzun bir şiirinde -96 mısralık evliliğinin gidişatından ve o gün geldiği noktadan bahsederken kendi kendini de tenkit eder, hatalarını itiraf eder. Zaten onun önemli bir yanı da budur: Özüne kenardan bakmak! Bu meselede de öyle yapmış, evliliğinde aksayan yönler varsa bu durumun kendisinden kaynaklandığını söylemiştir.⁴⁸⁰

Düşdü yuvamıza, düşdü gan-gada,

Başımız üstünde ıldırım çahdı,

Sesimiz neğmemiz bir olmasa da,

*Suyumuz selimiz bir arhdan ahdı.*⁴⁸¹

Aile yuvası arada sırada bu türden sarsıntılar geçirmişse de "ata ocağının yüreği"; "sıcak yuvalarının direği" olan bir eş varsa her şeyin üstesinden gelinebilir. Birinin başında hayaller

476 "Balalar başa geldi yirmi beş il

Balalar yetişir gocalar biz.

Neleri lütlük-gaydan değil

Göresen ne imiş bes gazancımız."

A.S. s. 155

477 a.y.

478 "Vurdug bir zindene yirmi beş il

Ötdü günlerim ağı-garalı

Sen duyguların bir neğmeli köl

Menim duyguların min maceralı..."

A.S. 155

479 A.S. s. 155

480 "Daş atdım

Elinden çıdı bir hata

Bulana bulana yene duruldun

Könlümden keçeni duymadınsa da,

Ömrüme gününe havadar oldun."

A.S. s. 155

481 A.S. s. 155

uçuyorsa diğeri onu göklerden yeryüzüne indirir. Sıcak yuvanın, sıcaklığının devam etmesi için çabalar.⁴⁸²

Ata ocağının gelemeden çıkan
Çöreyi menemse, üreyi sensen
Başında çal-çapraz ıldırım çahan
İsti yuvarızın direyi sensen.⁴⁸³

Vahabzâde'nin sevgili eşi Dilâra Hanım'a hayranlığının sebeplerinden birisi de onun kişiliği, sabrı, kötü günde arka çıkışı, evliliği ve eşi için her fedakârlığı yapabilmesidir. Şairin "bahtının gözlerinin yumulduğu," işlerinin yolunda gitmediği zamanlarda da dertlerine ortak olmayı ihmal etmeyen de odur. Vahabzâde'nin bütün dertlerini bölüştüğü gibi onların acısını, ateşini de kalbinde yaşayan yine onun "ağ çiçeği" Dilâra Hanımdır. Fakat şair yüreği hassastır. O, yüreğin sahibine mahsus "öz âlemi" vardır. Ve bu âlem "şiiir yazmanın eser vermenin sancılarını çekerken onu anlamak, o dünyaya girebilmek zordur. Yürek hisle, kafa sözle dolunca içe kapanır şair, ancak, yazarsa boşalacaktır. Vahabzâde'nin eşi, onun şiiiri için yapıp yakulduğu anlarda zanneder ki, eşinin gizli bir derdi var. Onun kâşlarının çatık, yüzündeki ifadenin sert olması Dilâra Hanım'ın yüzüne akseder, onun da yüzü kararır hemen.⁴⁸⁴

"Gül" üne, çocuklarının annesine yüreğini açtığı bu şiirde, şiirleriyle şairliğiyle eşi arasındaki çatışmaya da temas eder, ona hafif bir serzenişte de bulunur:

Fikrim dere keçdi, tepeler aşdı,
Ardınca bir addım gelmedin ancag.
Sen meni dindirdin

Dilim danışdı,
Şe'rimi dindire bilmedin ancag.

Ötdüyün mahnını bir yol çaşmadın
Men çaşdım....

Dereden boylandım dağa
Öz könül mahnını sen çalışmadın,
Menim iniltime uyusdurmağa...⁴⁸⁵

Günler ve yıllar acı tatlı geçerken, bir bakarlar ki "kara saçlarda yıllar ağarmış." Yıllar gönlündeki istekleri dışında ne varsa alıp götürmüştür. Bu arada çocuklar büyümüş, dertler kaygılar da büyümüşdür. Bu "evlat kaygısı" onların "uyuşmaz nağmeleri"ni de "bir murat" üstüne uyuşturmuştur. Aynı yük altında birçok yokuşu birlikte aşan "farklı dalların iki yabancı kuşu birbirine iyice yakınlaşmış kaynaşmıştır.⁴⁸⁶

482 "Menim heyallarıncı uçdu havada
Sen meni göylerden yendiren oldun
Bizim gurdüğümüz İsti yuvada
Fehle men oldumsa, usta sen oldun."
A.S. s. 155

483 a.y.

484 A.S. s. 155-156

485 a.e. s. 156

486 "İndi heyal yorgun, gönül şikeste...
Gençliyi dadmamış gocalığı biz,
Övâd gaygısında, bir murad üstide
Birleşir uyusmaz negmelerimiz.

Aynı ayrı dalların iki kuşu, bu iki sevgili insan aynı daldadır, "dar ve çetin" günlerde birbirine destek olmuş, zaman geçtikçe muhabbetlerinin ilk rengi ilk tadı değişmiş, daha çok olgunlaşmıştır:

Deme gocalmışın, gülüm, doğrusu
Menimçün bir az da sonalanmışın
Balamın anası ne sirdir bu?
İnde menimçün de analaşmışın.⁴⁸⁷

C- MUHABBETİN AZAP ve EZİYETLERİ:

Bahtiyar Vahabzâde muhabbet âlemini bir "döğüş"e benzetiyor. Azapların da zevklerin de her insanı başka türlü etkileyeceğini söylüyor. Ona göre "muhabbete inanmak ve onu her türlü dış tesirlerden korumak lâzımdır.⁴⁸⁸ Sevginin "günü"nün de "gölge"sinin de sevilen kişiyi "ası" etmemesi gerektiğine⁴⁸⁹ inanan Vahabzâde "aşkızsız yüreği taş" kabul eder.⁴⁹⁰ Fakat "sevmek" bir "dert"dir, demanıyla yine derttir. Sevmek "saadet" getirecek diye bir kayıt da yoktur.⁴⁹¹

"Aşk azaplı bir yoldur."⁴⁹² Muhabbet yolunun dönemeçlerinde türlü engellerle yıklamak, duraklamak vardır.⁴⁹³ Sevdânın başlangıcı da sonucu da gamdır:

Sevdanın evveli ahırı gemse
Ne uma bilirem adi sevincden?
Ağzımın dadını itirmişemse,
Balın lezzetini hardan bilim men?⁴⁹⁴

Vahabzâde, ızdırabı "sevginin yol yoldaşı" olarak görür.⁴⁹⁵ Aşk ve ızdırab birbirinden ayrılmaz iki kardeşdir. Bu konudaki görüşleri aşk ve ızdırab şairi Fuzulî'yle paralellik taşıyan Vahabzâde "sevginin azab ve eziyetlerinin insan için hoş olduğuna, muhabbetin azaplarının insana ferahlık getireceğine inanır. Bu ferahlığı da yalnız sevenler anlayabilirler" ona göre.⁴⁹⁶

"Mene ızdırab Ver" şiirinde Fuzulî'nin aşk belasını arzulaşığı, ızdırabından memnun oluşu ile paralellik taşıyan görüşler belirtir.⁴⁹⁷ "Şirin sevdâ" varsa "aynılık günleri" "hicran günle-

Eyni yük altında nece yoluşu
Arzumuz, gesdimiz birge aşibdir.
Özge budagların iki yad guşu
İndi bir budagdan doğmalışibdir."

A.S. s. 157

487 a.y.

488 "Mehebbet âlemi de bir döyüş benzeyir. Burada herenin öz talebi var. Mehebbetin adı birdir. Onun ezapları ve zâvırları ise hereye bir cür te'sir edir. Here sevgini bir cür anlayır. Buna göre de here bir cür sevir, bir cür de sevilir. Bütün bunlarla yanaşı mehebbete inanmış ve onu her cür kenar tesirlerden gorumag da lâzımdır. Ele ki, er öz aradımı başgalan ile mügayiseye başladı, orada mehebbete elvîda! Mügayise başlayan yerde mehebbet gurtarır."
S.B. s. 313

489 A.D.F. s. 80

490 İ.Z. s. 122

491 P.D. s. 235

492 A.S.S. s. 129

493 N.H. s. 131

494 a.e. s. 125

495 a.e. s. 131

496 S.B. s. 311

497 "Yöntümü gösterdin, sen kompas teki,

Çünkü taleyimde gederimdesen.
İzdirab dağının arhasındaki
Sevincim de sensen, kederim de sen."

Ö.S. s. 62

ri"de olacaktır. "Seven gönüller için ayrı kalmak uzaklık "en güzel yakınlıktır. Çünkü böyle anlarda sevgi daha da güçlenir.⁴⁹⁸ Vahabzâde de kendi aşkını "aynığa borçlu"dur.⁴⁹⁹

Ey ayrılık bilmirem

Nesen, nesen deyim sen?

Sen cismen ayrılığım,

Sen benim sevgiliyimle

Me'nebi birliyişen,

Uçan ganadlarısan

Arzumun niyyetimin

Sen duyan üreyisen

Sen gören gözlerisen

*Menim mehebbetimin!*⁵⁰⁰

Gönlünü dağ dağ etse de ayrılık⁵⁰¹ "aşkı", "dileği" derd-i melâl'i tükenmez.⁵⁰² Muhabbetin tadı da bu ayrılıktan gelir.⁵⁰³ Ayrılığın peşinden gelen hasret zulmeti, "gözlerine nur," idrakına göz olur. Bunun için Vahabzâde; idrakıyla aşkını hasretini aynı yaşta görür.⁵⁰⁴ Üstelik Vahabzâde için onu yandırıp yakan hasretin, aşkın ayrı bir önemi vardır. Hasretin tadı da değişik değişikdir. Onun şirinliği acılığından gelir. Hasretin Vahabzâde'de yansımaları şair şöyle ifade ediyor:

"Hasret-derdin dili, idrakin gözü,

Hasret-seuginin de kamal yaşımı

Üreyin açarı,

Dileyin sözü,

Hasret-fitretimin mehek taşıymış

Tohunub hesretin mehek daşına,

Fitretin ucaldı benim adım,

Hesretim-fitretim!

Durdu yan-yan,

*Hesrete borçluymam iste'dadımı.*⁵⁰⁵

498 "Bu şirin sevdaya düşenden beri Nece yol ayrılık bir-birimizden Ayrılık günleri, hicran günleri Uzandı... Ömrüne ömrü aldı bizden Biz ki öyrenmiş hicrana artıg Cövrü yadda gair, gem unutulur. Seven könlüllerçün, gültüm uzaglıg En büyük en güzel yakınlıg olur. Yağış deyendi mi?

Gelin buluddan

Sınırlı yeniden teze gün doğur.

Her uzun ayrılık her kısa hicran

Seni benim için tezedan doğur.

M.Ş. s. 224

499 I.Z. s. 109

500 a.e. s. 108

501 M.Ş. s. 287

502 A.D.F. s. 146

503 A.G. s. 102

504 B.Ü.D.F. s. 118

505 N.H. s. 122, A.D.F. s. 67

O, kabiliyetini yaşadığı hasretin neticesi olarak görür. Hasretin ayrı acısının, dertli günlerinin bedeli, karşılığı yazdığı "şiiirler" olmuştur:

Hesretin min rengi min üzü varmış

Ağrı-acısının euezi varmış.

Şe're çevrilir derdli günlerim,

*Menim hesretimin euezi-şe'rim!*⁵⁰⁶

1) Ayrılık, Hasret, Hicran

Aşkın sevenler üzerindeki tesirlerinden biri ve en önemlisi, ızdırap verici olmasıdır. Fakat bu ızdırap genelde kendinden memnun olunan manevî bir haldir, aynı zamanda kaçınılmazdır. Denilebilir ki bütün insanlık çok eski zamanlardan beri ayrılığı, onun acılarını dindirmeye çalışmıştır:

Beşeriyet ta gedimden

Zaman - zaman

Haray çekib ayrılığdan.

Negme yazdı,

Şe'r yazdı,

Kitab yazdı yığın-yığın,

Bu neler, bu feganlar,

Yumşaltmadı,

Fermanını ayrılığın

.....

Ancag yene

Ayrılığın göz yaşını

Silmedi o,

Birbirine hesret galan ürekleri

*Birleşdire bilmedi o.*⁵⁰⁷

Aşk ile ilgili tanımlamalarda "dert, ızdırap, ağrı, acı" kavramlarının yer almasının sebebi aşk çeşmesinden bir damla içenin bile derde düşmesinden dolayıdır.⁵⁰⁸ Sevenlerin çeşitli sebeplerle bir araya gelememesi, yahut kısa beraberliklerin ardından uzun ayrılıkların gelmesi buna bağlı olarak yaşanan "hasret, hicran" duyguları, aşkın neticelerindendir. Muhabbetin yakıcılığıyla "od"⁵⁰⁹ benzetilmesinin temelinde de bu vardır. Muhabbetin "cellat"a benzetilmesinde de muhabbet sevenin güllüşünü öldürür, gönlünü yandırır, sağ iken yok eder anlayışı vardır.⁵¹⁰ Bunun için de aşık "solan bir çiçek"⁵¹¹ "sevgilinin hasretiyle yanan bir od", "hiç olmasa uykuda görsem" diye gözleyen biri,⁵¹² yahut özleminden onu düşünmekten uyuyamayan,⁵¹³ "sinesi közlü" hatıralarla yaşayan,⁵¹⁴ gönlü dağlı⁵¹⁵ dünyanın her derdiyle ga-

506 a.e. s. 122, A.D.F. s. 66

507 M.Ş. s. 402

508 I.Z. s. 122

509 A.S.S. s. 141

510 P.D. s. 22

511 A.S.S. s. 130

512 A.G. s. 34

513 P.D. s. 221

514 A.G. s. 81

515 a.e. s. 88

miyla sırdaş; gece gündüz feryad ve figan eden;⁵¹⁶ hasretin ağrısı, azabıyla uyumuş biridir:

Hasretin ağrısı key edip meni
Yohumu görürüm be'zen uarımda.
Hasretim o geder göynedib meni,
Keyleşib ağrım da ezablarım da.⁵¹⁷

Bu dünyada sevenin de sevmeyenin de pişman olduğunu söyleyen⁵¹⁸ Bahtiyar Vahab-zâde canını aşkına kurban ettiğini, buna karşılık "kısmetini yine de ayrılık" oldu der.⁵¹⁹ "Mer-can" iken bozulmuş, yüce bir "dağ" iken erimiş, "toz" olmuş, yanan "volkan" iken, "buz" olmuştur.⁵²⁰ Ayrılık onun için karlı boranlı bir rüzgârdır.⁵²¹ Ama aynı zamanda gönlünün de bir "ihtiyacı"dır:

Hasretin könlümün ihtiyacıdır,
Neden ki güçlüdür menden yüz kere
Hasret üreyimde dar ağacıdır,
Asır asır meni günde yüz kere.⁵²²

Hasret odu öyle güçlüdür ki, zaman ölçüsünü bozar, vakti vakitsizliğe dönderir.⁵²³ sevgilisini kaybeden "hasret toprağına gül ekip vay derer."⁵²⁴ Yine de hasret, "garibe işdir", sevgilisinin yokluğunda havasız kalan, nefes alamayan şairin eline kalem aldırır. Şiirler yazdırır.⁵²⁵ Ona hayatın derin katlarını gösterir, onun özünü, sözünü anlamasını sağlar.⁵²⁶

Yahşi ki, ayrılığı,
Yahşi ki bizden
Çırpıntı sarsıntı el üzmür yene.
Heyatı öğrendik hesretimizden,
Odur ki heriçe möhtacam sene
Hasret min reng çekir gözlerimize.
Yahşi ki, ayrılığı,

bu derd, hayatın
Derin gatlarını gösterir bize.⁵²⁷

Bu yönüyle ayrılık hasret aşığı "üstatlık" yapar. Onun elinden imdat kılanlar, ondan çok şey öğrenirler.

Hasret öğretti mene
Hardayam...
Hara gedeceyem men.
Neydim.
indi neyem men?
Hasret öğretti, hasret

- 516 M.Ş. s. 223
517 N.H. s. 125
518 A.D.F. s.
519 A.G. s. 78
520 A.S.S. s. 132
521 Ö.S. s. 68
522 N.H. s. 125
523 A.D.F. s. 67
524 M.Ş. s. 234
525 B.Ü.D.F. s. 116
526 N.H. s. 121
527 P.D. s. 264

Vahtın harda başlayıb
Haraya vardığını.
Hasret öğretti

menle

Başlayan bir hayatın
Sende gurtardığını.⁵²⁸

Önceleri "kollu budaklı ağaç" iken budanan, ortadan ayrılan âşık, sevgiliden ayrılınca "kendini bulur"⁵²⁹ Hasret onun aşkının derecesini ölçmekte kullanılan bir ölçü, sevenin yol-yoldaşdır, o da sevgilisi gibi büyüktür.⁵³⁰

Hasret üstadı olunca âşığın, ayrılık da okuyup öğreneceği bir "kitap" olur. O bütün bildiklerini ondan öğrenir.

Ele kitabsan ki sen
Ohumag isteyenler
Bilir son metlemini
Seni başlayan kimi
Men senden öğrenmişem
Bütün bildiklerimi...
Ayrılığ hardan aldın
Bu gudreti hökmü sen?
İnsan duygularını
Temizleyen, ucaldan

Meğer sen deyilmisen?⁵³¹

Sevenin her zaman için nasibine ayrılık düşer. Onun gönlünde hicran ateşi de eksik olmaz.⁵³² Onun dert yükü ağırdır; Hasret yükünü ne zamana kadar taşıyacaktı?⁵³³ "Ayrılmak! Söz asan, emel çetindir."⁵³⁴ Sevgili yanında yoksa yetim kalan gönlü yasa girer, karalar bağlar.⁵³⁵ Ayrıldığı anda sanki "kalbi tamamen boşalır" daha bir kaç dakika sonra yoğun bir özlemi yaşamaya başlar.⁵³⁶

Ele ki, ayrılıram
Men garşıya bahıram
Seni görürüm seni...
Men arhaya bahıram
Seni görürüm seni...
Güne aya bahıram,
Özümü de görmürem
Seni görürüm seni...

- 528 B.Ü.D.F. s. 117
529 A.S.S. s. 122
530 B.Ü.D.F. s. 119
531 İ.Z. s. 108-109
532 "Derd - gemden gurtarıb düşdü könlü hicr oduna,
Eleyek indi gıkayetmi yamandan yamana?
Seni gördükçe men ancak bele dil-dil ötürem,
Boşalır göyde buludlar da dolandan-dolana..."
M.Ş. s. 283

- 533 Ö.S. s. 64
534 B.Ü.D.F. s. 129
535 A.S.S. s. 126
536 B.Ü.D.F. s. 128

Heyalen

Gözlerimi

Gözünden götürmürem,

Men özüme bahıram.

Özümü de görmürem;

Seni görürem seni!⁵³⁷

Çoğu zaman "ağyar kılınca" ile ayrılmak zorunda kalan sevgililer için bundan daha "müt-hiş zulüm" yoktur.⁵³⁸ Hasretinden gönlündeki hatıralar kuzu gibi meleyen âşık⁵³⁹ her şeye hasretin gözüyle bakar ve bu günler bir türlü geçmek bilmez.⁵⁴⁰ Gözleri yolda kalan âşık, bir gün kapısının çalınacağı, sevgilinin geleceğini hayal ederek bekler.⁵⁴¹ Nerden gelip nereye gittiğini bilemez.⁵⁴² Yüreği ayağına dolaşır.

Hara geldim, bilmirem

Ayağıma dolaşan

Üreyimle indi men?

Düşürem, heyal kimi...

Aparıram beynimi

Üreyim sizde galır

Menim bu ters taleyim

Gör nece - de zalımdır.

Enişim hicranımsa

Yohuşum - vüsalımdır.⁵⁴³

Ruhu, hayali ondan uzaklardayken bedbaht âşığın kendi kendinden haberi yoktur.⁵⁴⁴ Hasretle yüz yüze kalır, "onsuzluk" öyle hükmeder ki ağrıya acıya tahammülü kalmaz. Hasret yüreğinde iyileşmeyen bir yara olur.⁵⁴⁵ Halen sevgiliyle yaşanan ayrılık anlarından bi-

537 İ.Z. s. 108

538 a.e. s. 115

539 A.G. s. 81

540 P.D. s. 250

541 "Gözlerim yoldadır...

Ömür çoh gödek

İmanın gümanım, ne gelmez oldun?

Desem dil alışar demesem ürek.

Dillimin ucunda deyilmez oldun.

Her gün İsteyirem, gapım döyülün.

Gayemdir, eşgimdir bu güman menim.

Güneş pencereyden içeri dolsun,

İsteyim boylansın gapımdan menim.

P.D. s. 42

542 "Hardan gelib hara geldim,

Heç bilmedim bu ne yoldu,

Bir gecenin intizan

Bir ömürden uzun oldu.

Bu intizar, bu hesretmiş

Beldi menim.

Öz-taleyim,

Öz-gederim

"Açıl" -dedim, açılmadı al seherim."

P.D. s. 106

543 M.Ş. s. 202

544 D.S. s. 66

545 A.S.S. s. 105

rinde o dehşetli anı öyle bir yaşar ki kolundaki saat bile o saatte, beşte durmuştur. Çünkü nabızı durmuştur Vahabzâde'nin;

Nebzimi tuturam nebzim dayanmış

Niye dayanmasın golda saat da?

Senden ayrıldığım o an ne anmış,

Menümçün dayanıb o an heyat da!⁵⁴⁶

Zaten ayrı ayrı evlerde yaşayan iki sevgili için, iki ayrı talih için farklı şehirlerde, mesafe-ce uzak yerlerde yaşamak çok zordur:

Bilmirem tek goyub seni şehirde

Niye uzaglara gedirem herden?

Onsuz da ayrıyığ

Gecebe gündüz

keçir ömrümüz

Ahda-amanda.

Men öz komamdayam, sen öz komanda.

Onsuz da ayıdır, talelerimiz.

Bu bes deyilmi ki

Mesafece de

Ayrı düşek biz?⁵⁴⁷

Onlar için bir günlük ayrılık bile bir çok yıllık visalden uzun olur. Bir günlük ayrılık saçı ağartır, vakti uzatır, sabrıysa kısaltır.⁵⁴⁸ "Bir gecelik hasret, bir ömürlük hasret gibi gelir" uy-ku diken olur batar gözlerine.⁵⁴⁹ Hayırla şer birbirine karışır, bu hasret, bu azap çok çetin gelir," âşığı "tetigi çekilmiş tüfeğe" döndürür, boşalmak için bir sebep, bir işaret bekler.⁵⁵⁰ Gönülden çığlıklar, feryadlar yükselir; âşığın yüreği "göy güvercin" olup sevgilinin geleceği yolu gözler; kulağı sevgilinin sesinde, kendinden geçmiş halde bulunan âşık "gam deresinde" kalmıştır.⁵⁵¹ Sabrı tükendiği için hasretin biteceğine dair ümidi de kalmamıştır.⁵⁵²

Hesret bitecek mi?

Yoh biten deyil

Min görüş arada serhad tek duran

Bir hesred dağıtı eriden deyil,

Hesreti, mihneti ömrüm boyunca

Bir vehdet eşgine yedim doyunca.⁵⁵³

Onu amandan amana salan hasret gönlünde de bazı ihtimalleri düşündürür.⁵⁵⁴ Dertten kaçmaması gerektiğini düşünen âşık,⁵⁵⁵ âşık olanın "azap adlı değirmenden" geçeceğini bi-
lir aslında.⁵⁵⁶ Bilir de gönlünde kaynayan "karışan gölleri ve denizleri" yatıştırılmaz. Gözleri

546 P.D. s. 276-277

547 M.Ş. s. 214

548 B.Ü.D.F. s. 118-119

549 N.H. s. 252

550 Ö.S. s. 69

551 A.S.S. s. 124

552 Ö.S. s. 69

553 P.D. s. 250

554 M.Ş. s. 283

555 A.S.S. s. 130

556 a.e. s. 103-104

hasretle daima yarını gözler.⁵⁵⁷ Nereye gitse, "azabı şirin bu muhabbetin" odak noktası sevgili gözünün önünden ayrılmaz.

Gülüm gülşenim
Ömür yelkenim,
Üreyim benim

Şane-şanedir
Özün söyle bir
Bu hicran nedir?

Üreyimi yahsa da oda hasretin,
Ezabı da şirindir ilk mehebbetin
Hara gitsem, ey gülüm, gedir benimle
Üreyimin başında senin suretin.⁵⁵⁸

Sevgiliden hem mekânca, hem zamanca ayrılık şairin yüreğinde yarayı kanatır, acıtır.⁵⁵⁹ Vakti öldürüp yolu kısaltmak ister.⁵⁶⁰ Susuzluktan dudağı yanar. Gözlerinde sonsuz hasreti uzanır.⁵⁶¹ Geçmiş günlere çağıran bir şarkı duyunca, herkes gülüp oynarken o, sevgiliyle birlikte bu şarkıya eşlik edip rakesdişlerini düşünür.⁵⁶² Hasreti, kederi kovamayan şair, geceleri, sabrından kısa, "deli hasreti"nden uzun bulur.⁵⁶³ Hicran ve gam anların da yerde mi gök-te mi yaşadığını bilmeyen âşık aralarında "bir sedd gibi, uçurum gibi duran" zamanı suçlar:

Aramızda dayanır
Nece nece il gülüm
Nece-nece ay gülüm!
Bu ayları illeri
Fikrimin sür'etile
Nece udum, ay gülüm!...
Bizim isteyimizde
Gara dönüb ağ olmur!
Yolu gısaltmağ olur
Vahtı gısaltmağ olmur.⁵⁶⁴

Sevgililerin birbirlerine gönül vermeleri, birlikte ant içmiş olmalarına⁵⁶⁵ rağmen taraflardan birinin maksadı ayrılık olur bazan. Bu durum diğeri açısından sevginin bitmesiyle bahanelerin başladığını düşündürür.⁵⁶⁶

Senin de elinde min behane var,
Gelbinde göyeren bir niyyet için
Menim bostanına atılan daşlar
Hedefdir sevgine nehayet için.⁵⁶⁷

557 M.Ş. s. 285

558 A.G. s. 96

559 M.Ş. s. 231

560 A.S.S. s. 144

561 a.e. s. 117

562 B.B.G. s. 92

563 P.D. s. 120

564 M.Ş. s. 212-213

565 P.D. s. 227

566 "Magsedin aydındır mene gün kimi
Aldada bilmedin gelbini

Ne gem.

Sözün de sevmeyen o gelbin kimi

Goy rıyasız olsun, deli sevmirem."

Ö.S. s. 66

567 A.D.F. s. 64-65

Belki ayrılma kararını veren için de çok zordur bu durum. Yine, belki de bu karardaki kesinliği belirtmek için "elçatmaz bir çiçek" olan sevgili yaşanmış günlerin için geri de dönmez. Öyleyse;

Gop ey tufan es ey yel hezel olum, tökülüm
Düz beş il üreyimde
Beslediyim mehebbet, bir salama deymedi.
Bir günlük hasretime döze bilmeyen gülüm
Bes ne oldu bu hasret bir salama deymedi.

Deyilmemiş o salam elvidamız oldumu?

Sen mene zülm eyledin, mene zülm yaraşır,
Bir salama deymeyen eşge ölüm yaraşır!⁵⁶⁸

Sözleriyle teessüfünü bildiren şair, "sevda anlarının tükenen bir ömür için ganimet payı" olduğunu söyler. "Sıksa bir çeşmenin son damlaları da susamışlar için şirindir." Bülbulün sesinin sonbaharda daha yürek yandırıncı olduğunu da yine ayrılık acısı çeken bilir. Âşık bunları sevgilinin bilmediği, hissetmediği kanaatindedir.⁵⁶⁹ Yine de sevgilinin dünyada olduğunu bilmek de onu mutlu eder.⁵⁷⁰ Hasretlik çekse de içindeki aşk duygusunu kaybetmediğine şükreder.⁵⁷¹

Hasretin köksüne dağ basır,
Bu elden o ele körpüler
Mehebbet ölerdi olmasa
Könülden könüle körpüler.⁵⁷²

Âşık "intizar gecelerinde" kendisini sevgiliye daha yakın hisseder.⁵⁷³ "Hasret, sevenin yüreğinde kaleden daha sağlam, hicran çöplerinden bir yuva kurmuştur. Sevgilinin yanındayken bile ona hasretlik çeken âşık "hasreti ayrılıktan daha uzun" bulur. Çünkü ayrılığın müddeti var, hasretse ölçsüz, süresizdir.⁵⁷⁴ Gecelerse bu hasretin en yoğun olarak hissedildiği, yaşandığı zaman dilimidir. Gecenin karanlığı ile hasretin, kederin zulmeti de birbiriyle yakından ilgilidir.⁵⁷⁵ Hatta geceleri çıkan "yıldızlarda kendilerini birbirlerine göstermek için yanar. Ayrılığın zulmetini yarmak için ışılanırlar."⁵⁷⁶ Âşığın sinesi üstüne dağ çeken geceler ona "zulmet" getirir. Sevenin gündüzlerinin de aslında kara gecelerden farkı yoktur.⁵⁷⁷ Onu dertlere salan kendini kaybettiren hep sevgilinin yokluğudur.⁵⁷⁸ Bu yokluğu, yollarda unutup, kaybetsin diye gezmek isteyen âşık, nereye gitse onun "hatırası gibi ağır bir yük" ile karşılaşır.

568 P.D. s. 223-224

569 a.e. s. 128

570 a.e. s. 229

571 A.S.S. s. 118

572 B.B.G. s. 88

573 P.D. s. 253

574 M.Ş. s. 225

575 P.D. s. 105-106

576 B.B.G. s. 142

577 M.Ş. s. 234

578 Sensizliyin içinde

"İtdi, tamam yoh oldu.

Ağıl beyin içinde.

Men özümü itirdim

Sensizliyin içinde

Hatıralar diken gibi yollara serpilmiştir deste deste. "Diken olan hatıralar kalbini cızar", onun yokluğu "yarasına tuz serper."⁵⁷⁹ Gecenin soğuk çağında, paltosuz üşüyerek sevgili-den iyi bir cevap almak umuduyla gezer.⁵⁸⁰ Sevgiliyi arar; en sonunda onun yerini bulur. Sevgili onun yüreğinin içindedir."

Üz goyub dağlara gezdim seni men,
Gül-çiçekden alarag etrini men,
Dinledim guşların hicran sesini;
Gecenin sır dolu efsanesini,
Dolaşib her yanı sordum seni men,
Seni gördüm deyen heç olmadı, yar!
Dediler ahtaran ahırda tapar.
Taptım ahırda seni, ah ne deyim,
Deme köksümde imiş öz üreyim.⁵⁸¹

Ayrılığı "uzun bir sefere benzeten şair,⁵⁸² seferin süresinin dolmasını bekler. Onsuz geçen günleri yola saldıkça hasretin yükü hafifler.⁵⁸³ Sevgiliye kendisini en yakın hissettiği anlar hicran anlarıdır.⁵⁸⁴ Derdinde, gamında yaşayan sevgili ile uzak olduğu günler "ölü günler"dir. Onun yokluğu öyle güçlüdür ki hep onunla olduğu günlerde yaşar.⁵⁸⁵ Onu asla unutamaz.⁵⁸⁶ Hasretiyle ilgili bunca şey yazan Bahtiyar Vahabzâde yine de onu unutmadığını söyler:

Hesretin ölçüsü sığışmır söze,
Hesretim ümidim-garam ağımdır.
Işığı tanıdan garanlığ ise
Sevgimi tanıdan ayrılığımdır.⁵⁸⁷

Haggin yaman bağladı
Hagga geden yolunu
Üreyim gan ağıladı
Sandılar golumu.
Danır durub özüme
Bu gününü ürek de
Bir gözüm keçmişdedir,
Bir gözüm gelecekte.

İndi menim özlüyüm
Özüme namerd olub
Özümsüzlük derd deyil,
Sensizliğim derd olub."

Ü.H.G. s. 123

579 P.D. s. 222, Ş.H. s. 116

580 "Cavan oğlan, sen gecenin bu çağında
Ne gezirsen pencereyim gabağında?
Söyle hanrı duşu ile gelbin vurur,
Külek esir, şahta kesir, gar sovrurur.
Gâh papıros çekir, gâh da fît çalırsan,
Sen gezdikçe gar üstüne iz salırsan.
Cavan oğlan, senin mene sözümlü var?
Duşgunmudur gar üstüne yazılanlar?

A.G. s. 98

581 a.e. s. 92

582 M.Ş. s. 239

583 a.e. s. 231

584 İ.Z. s. 107

585 P.D. s. 222

586 a.e. s. 225

587 N.H. s. 128

Yolunu beklediği sevgiliye çabuk çabuk dönmesi için mektublar yazar.⁵⁸⁸ Şair, şiiriyle de "ömrünün baharına" seslenir:

Kim yazdı bu hicranı ömrümüze, bilmirem?
Gayıt, gayıt sevgilim ahı döße bilmirem!
Sen ey benim baharım, sen ey ömür gülşenim,
Gözüme göz yaşımından perde çekilsin benim
Ta ki göre bilmeyim senden özge kimseni....
Menden de özge ancag görmesin her kim seni
Ayrılig neşterile gel ganatma yaramı
Gel gözümün yuhusu, gel könlümün aramı.
Gel seni ahşam olcag küçelerde gezirem.
Gayıt, gayıt,
Tez gayıt, yoluna müntezirem.⁵⁸⁹

D- VUSLAT

Sevenler için varılmak istenen en son nokta visaldır. Aşkın hicran anlarında beklediği, arzuladığı en esaslı hedeftir. Hasretin her günü, vuslata ermek için el açıp yalvarır âşık:

Min söz çeke bilermi bir arzumun yükünü?
Bir vüsala el açır hesretimin yüzünü.
Bu hesretli günlerin acısını, özü de,
Keçirib öz sinemden
Telefon tellerinde nece slendirim men?⁵⁹⁰

Ayrılığı ölümden beter bulan seven, uykularından umar vaslını. Hatıralardan da imdat olmadığını görünce sevgiliye anmakla doymayınca tek çarenin bir an evvel hicranın bitmesi olduğunu düşünür.⁵⁹¹ Sevgisinin yokluğuyla yetim kalan gönülle uykularında vuslatı gören âşık, bu hakikatleşmeyecek diye korkar.⁵⁹²

Yuhular görürem... Tutub elimden
Mene içirirsen sevgi şerbeti
Ele sanıram ki, bu yaşımnda men,
İlk defa dadıram ilk mehebbeti⁵⁹³

Kavuşmak için ona buna el çamak söz konusu olunca, muhabbet bir dilenci gibi düşünülür. Fakat hasret ve vuslat kıyaslanınca "bir günlük hasret ömürlük visalden uzun" bulunur.⁵⁹⁴

588 " Gelmedin, dolaşdım çemenlikte tek,
Eve de getmedim, getmedi ürek.
Dikib gözlerimi kend yollanna,
Gezdim dağda daşda men yana-yana.
Yene name yazdım, dübare yazdım,
Özüme de bilmedim heç hara yazdım
Cevabsız eşgimi, mehebbetimi
Ayag izlerimle daşlara yazdım.

A.S.S. s. 134, M.Ş. s. 232

589 M.Ş. s. 200

590 P.D. s. 259

591 A.S.S. s. 128

592 a.e. s. 126-127

593 a.e. s. 126

594 Ö.S. s. 69

Hicran ve visalın sık sık yanyana geçtiği şiirlerde bu iki unsur karşılaştırılır. İkisi arasındaki tezatlık üzerinde durulur:

Visal demlerinde sen nur, men çırag,
Görürem, men menem, sen de senmisen?

Ayrılg demleri sen, sensen ancag
Bilmirem bes niye men olmuram men.⁵⁹⁵

Sevgiliyle kavuşulacağı an beklenirken dakikalar sayılır, bir gün bir yıl gibi gelir.⁵⁹⁶ Visalın gerçekleştiği an ise "bayram" kabul edilir.

Sevgilim, seyr edek gel de alemi,
Gel bayram eylesin goy vüsal demi

Seninle olduğum bir degigimi
Sensiz geçirdiyim ile vererdim.⁵⁹⁷

Hicranda iken vuslat özlemi çekilirken, vuslatla da hep hicran korkusu yaşanır:

Görünür neyleyim möhnetin sonu
Menim atdığım oh mene tuşlanır.

Hesretin ilkidir hesretin sonu.
Görüş biten gibi hesret başlanır.⁵⁹⁸

Vahabzâde'nin muhabbetinde söz konusu olan "vuslat" için çok kullanılan "görüş" kelimesi, onların kavuşmalarının kısa süren görüşmeler şeklinde olduğunu anlatır. Bu kısa görüşler de onların "susuzluk"larını dindiremez.⁵⁹⁹ Bu görüşme zamanları aşklarının bir döneminde haftada bir gün, cuma günleridir:

Heftede bir defe görüşürük biz,
Heftede bir defe... Cüme günleri

Bu güne dözünür ürekerimiz
Biri-birimizi duyardan beri.

Bu yüzden diğer günler çabuk geçsin de cuma gelsin diye beklerler. Ya da haftanın bütün günleri cuma olsun, o gün hiç bitmesin "vüsal ayrılıkla zehirlenmesin", saatler dursun, istenir.⁶⁰⁰ Ayrılmak üzere yapılan görüşmeler onlar için hiç bitmez. Ve böyle anlarda onlar "burulup açılan bulutlar" gibi halden hale girerler.⁶⁰¹ Ayrılmaya için aklı başından giden aşık, hasta gibi olur, kalbinin döğüntüleri duyulur. "Canım aşkına kurban demişse de kısmeti yine ayrılık" olmuştur.⁶⁰² Sevgiliyle sekiz dakikalık bir görüşmenin Bahtiyar Vahabzâde'nin ru-

hunda uyandırdığı çalkalanmanın şiire yansımaları da şu şekildedir:

Kim girebilirdi üreyimide,
Biz ki, görüşerdik ayrılmag üçün

Titredi dudağım, titredi dilim
Senin de vücdanın, titredi bu dem
Sekkiz degigede düzü sevgilim,
Biz ne danışmışg hele bilmirem.

Onu bilirem ki öz üreyimde
Vahtın azlığından gileylenirdim
Alışb yanardı söz üreyimde
Susurdum dilimi men kime verdim?

Sözler fikrimizde deste be deste
Düzülür, dağılır, aşib-daşırdı.
Bizim yerimize başımız üstde
Yarpaglar danışır, piçıladaşırdı.⁶⁰³

Sevgiliden ayrı kaldığı on günü milyonlarca yıla denk bulan Bahtiyar Vahabzâde birbiri ardına geçen her dakikayı, her saniyeyi birbirleriymiş gibi yaşadıklarını söyler:

Biz iki olsag da vüsal günleri
Ayrılg günleri bir olurug bir.⁶⁰⁴

Vahabzâde'nin sevgiliyle küçük vuslat anlarından bazıları da onların bahçelerinde, elma ağacının altında gerçekleşir. Onların aşkları da elma ağaçlarıyla birlikte çiçek açmıştır.⁶⁰⁵ "Teyyare süratiyle" geçen visalde⁶⁰⁶ ikisinin de kalpleri çarparken, sözle dağlı bakışlarla anlaşırlar, içlerine yaşama sevinci dolar:

Bir payız aşşamı iki gelb bir oldu,
Buludlar dağıldı, deryalar duruldu.
Nəgmeler piçıldar göy mene, yer mene
Seuirem ey heyat, sirrini ver mene.⁶⁰⁷

Bahtiyar Vahabzâde sevgiliyle olan görüşlerini "kıştan sonra gelen bahar"a benzetir. "Kış ise hasrettir, ayrılıktır."⁶⁰⁸ Aşklarının bir başka döneminde de sevgiliyle her sabah görüşür, her akşam ayrılırlar. Visal ile ayrılığı aynı gün yaşamak da aynı bir azap olur, onlar için. Çünkü birbirlerini buldukları gün kaybederler.⁶⁰⁹

Gök gürültüsü, şimşeklerin çıktığı bir gecede visali ayrılıkla noktalamışken⁶¹⁰ tabiat da

595 P.D. s. 265

596 A.D.F. s. 67

597 A.S.S. s. 112

598 P.D. s. 250

599 "Areye düşmüşdü uzun bir hesret,
Görüşdük,
dinmedik

biz ele susadıg

Biz onda bildik ki, neymiş mehebbet
Biz onda bildik ki, neymiş susuzluk."
A.S.S. s. 123

600 A.G. s. 75

601 "Burulub açılan bulutlar kimi

Halden hale düşdüm hicran elinden.

Sekkiz degigede çekdiklerimi

Bütün ömrün boyu çekmemişem men."

A.G. s. 77

602 a.e. s. 78

603 a.e. s. 76-77

604 M.S. s. 225

605 A.S.S. s. 142

606 P.D. s. 252

607 A.S.S. s. 144

608 M.S. s. 225

609 a.e. s. 239

610 "Ne göy gurultusu, ne şimşek, sesi,

Oynada bilmedil bir an yerinden.

Şimşek de almışdı öz ateşini

Senin heraretili öpüşlerinden."

M.S. s. 218-219

onların ruhunun çılgınlığına dem tutar.⁶¹¹ Visaliden sonraki hicranın ilk gecesi yazdığı şiir-
de şöyle diyor Bahtiyar Vahabzâde:

Hicrin ilk gecesi...

Sen tek... Men de tek...

Yene göy gurlayır, ildırım çahır,

Senin gözlerindir çahan şimşek.

Menim otağıma göylerden bahır.

Baki'da ildırım göy gurultusu?

İlk defa görürem... ne demektir bu?⁶¹²

"Aydan anı, sudan temiz aşk"ları onlara vatanda hicran; gurbet ilde visal getirir-bazan⁶¹³
Yüz yüze olan bu görüşten başka, onların telefon telleriyle gerçekleşen görüşmeleri de ger-
çek bir vuslat kadar kıymetlidir.⁶¹⁴

Her kaybedişinin ardından gelen yeni buluşmalarla "visalın ewelli; hicranın sonu" olan
zamanlarda bambaşka olurlar.⁶¹⁵

611 "Gaytıdığ velene gaytıdığ yine

Ahı, geç-tezi gayıtmalıydı.

Biz yine gymıdığ özğelerine

Gıydığ özümleze...

Ah... neçe gıydı!

Güllüm yadında mı o son gecemiz

İldırım çahırdı, göy gurukdayırdı

Orda unutmuşdığ bu dünyanı biz.

Göy de o vısalı uğurlayırdı."

M.Ş. S. 218

612 a.e. s. 219

613 B.B.G. s. 143

614 D.S. s. 59

615 M.Ş. s. 224

SONSÖZ

Bahtiyar Vahabzâde, 20. yüzyıl Azerbaycan Türk edebiyatının önde gelen temsilci-
lerinden biridir. Çocukluk yıllarından şiire ve sanata ilgi duyan Şair, Vatanı Azerbaycan'ın
mısrarlarda gürleyen sesi olmuştur. Aynı zamanda mediste de yerini alarak milletin gerçek
vekillerinden biri olmuştur.

Şair, âlim, dramaturg Vahabzâde her şeyden önce "vatanın oğlu"dur. Vatanın oğlu
olarak ne gerekiyorsa, elinden ne geliyorsa yapmıştır. Bugün de milletin içinde bulunduğu
bunalımlı, dar günlerde ona yol göstericilik yapmakta, tam bir "ağsaggal" gibi davranmak-
tadır.¹

Vahabzâde'nin sanatının ana çizgileri de bu vatan ve millet sevgisi, aynı sevgiye bağlı
olarak da azatlık, özgeleşmek konuları teşkil eder. O milleti hür, vatanını bir ve bütün
görmek arzusunu kendine meslek edinmiştir. Bu yönüyle de o mukaddes bir akideye, yüce
bir ülküye kul olmuştur. Fakat yaşadığı zaman ve zemin onu akidesini gür bir sesle
haykırmasına çoğu zaman izin vermemiştir. Yine bir fırsat, bir perde uydurup diyeceğini
demiş, bunun sonuçlarına da katlanmıştır. O, açıkça Rusya'nın adını vermemişse de
"emperyalizm"e tavrını koymuş, görüşlerini mısralaştırmıştır. Mücadelesini bir fikre oturtan
Vahabzâde "bir davanın dönmöz kulu" olmuştur:

Hagla nahag garışıbdır bir-birine-

Gel baş çıhart

neoların üstü bezek, altı tezek

Min cür fitne-fesadından

Hagg boğulur hagg adından

Öz haggını teze-teze başa düşen

Millet

Uşag mısallıdır.

Siyasetten heberi yoh

min arzulu heyallıdır,

Hele dünya sehnesinde

o tapmayıb öz yerini

Gamaşdırır parıltılar

hele onun gözlerini

Körpe uşag hardan bile

Ona yahın görünenin

Çoh-çoh uzag me'nasını?²

O, milletin içinde düştüğü halleri, sebeplerini çok iyi tesbit ettiği gibi çözümler de üre-
tir. Parçalanmış bütünü yok olacağını, kolayca tutulacağını bildiğinden, milletin "sen ben"
kavgasını bırakıp birlik olmasını ister.³ Rahatlık gitmeli kafalarda, millet uyanmalı, gerçekleri

1 "Yanan Da Men, Yaman Da Men" eseri ve son devir şiirleri buna delil teşkil eder.

2 D.Y. s. 156

3 Sen Men...

Parçalandı... Bu me'lumdur
her kese

görmeli, düşünmelidir.4 Vahabzâde üstü kapalı ya da açıkça hep bu fikirleri telkin etmiştir.5

"Şe'rim İmanım Menim" şiiriyle, sanatını akidesinin hizmetine verdiğini açıkça ifade eden6 sanatçı eserleriyle hem kendisinin hem de halkının hal tercümesini verir.

Vahabzâde'nin sanatının bir başka ana çizgisini de şahsi duygulanımları olmuştur. Bu yönüyle de O, muhabbet ve ona bağlı olarak hasret, hicran şairidir. Öyle ki, hasret onun fıtratında vardır. Bu hasret, ızdırıp onu yakıp yandırdıkça muhabbet, aşk, şiirlerinin ana konusu olmaya devam etmiştir.7 Bu yüzden der ki;

Tohunub hesretin mehek daşına

Fitretim ucaldı benim adım

Hesretim-fitretim

Durdu yan-yan

*Hesrete borçluym işte'dadım.*18

Onun sanatında dikkati çeker bir diğer çizgi de "dahili çekişme"lerdir. Kendisiyle sıkça konuşan şair, insanın iç dünyasını, özüyle mübarezesini de yansıtmayı hedeflemiştir. Bu iç çekişmeyi, vicdan muhasebesini zaman zaman şiirlerinde de ele alan Bahtiyar Vahabzâde, özellikle "İkinci Ses" piyesinde bu konuyu işlemiş, zengin duygu ve düşüncelerini sergilemiştir.

Sanatta yenilge karşı olmayan Vahabzâde, köke bağlı, ananeden güç alan bir sanat ister. Sanat ve edebiyat hakkındaki fikirlerini anlatan birçok makale ve incelemeler yazan şair gençlere de hep arka çıkar, onları destekler, yol gösterir. "Yenilik hatırına yazmaktan sakınmalarını" öğütler

Bugün yetmiş yaşını doldurmuş bir sanatçı olarak ellinin üstünde esere imza koyan Bahtiyar Vahabzâde, hem bugünün, hem de yarının sesi olmayı başarmıştır. Onun eserlerinde dün ve bugün bir tarih olarak yer almış, geleceğe dair fikirlerle bezenmiştir.

Bizi saldı bu müşkülle "sen"

"men", hey,

Aramıza düşmençlik girmese

Gire bilmez yurdumuza düşmen

hey,

Ü.H.G. s. 36

4 A.S.S. s. 89-90

5 Vahabzâde'de üstü kapalı, satırlı ifadeler, fikirler aynı inceleme konusu olarak ele alınıp incelenecek mahiyettedir.

6 Ş.G.G.Y. s. 266

7 "Hesretin min rengi, min lüzü varmış,

Ağn-âcısının ezezi varmış,

Se're çevrilir derdli günlerim

Menim hesretimin ezezi-şerim!

Gelemin danışır benim yerime,

Yandınb yahdıca menî hesretim.

Hasretiden boylanır şer'lerime

Menim mehebbetim, eşgim, fitretim."

N.H. s. 122

8 A.D.F. s. 67

BİBLİYOGRAFYA

I. YAZARIN KENDİ ESERLERİ:

A. Kitaplar

- 1- Vahabzâde, Bahtiyar ; "Bahar", Uşag ve Gençler Edebiyatı Neşr. Bakü 1950.
- 2- ; "Edebi Heykel", Bakü 1951.
- 3- ; "Dostluk Neğmesi", Bakü 1953
- 4- ; "Menim Dostlarım", Bakü 1949.
- 5- ; "Çınar", Bakü 1956.
- 6- ; "Sade Adamlar", Bakü 1956.
- 7- ; "Halg Şairi Samed Vurgun", Bakü 1956.
- 8- ; "Ceyran", Bakü 1957.
- 9- ; "Aylı Geceler", Azərbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü 1958.
- 10- ; "Şeb-i Hicran", Azərbaycan Uşag ve Gençler Edeb. Neşriyatı, Bakü 1961.
- 11- ; "Seçilmiş Eserler", Bakü 1961.
- 12- ; "Etiraf, Şeb-i Hicran", Azərbaycan Uşag ve Gençler Edeb. Neşriyatı, Bakü 1962
- 13- ; "İnsan ve Zaman", Azərbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü 1964.
- 14- ; "Bir Ürekte Dört Fesil", Azərbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü 1966.
- 15- ; "Menim Şe'rim", Bakü 1967.
- 16- ; "Seçilmiş Eserler", Bakü 1967.
- 17- ; "Samed Vurgun", Azərbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü 1968.
- 18- ; "Kökler Budaglar", Bakü 1968.
- 19- ; "Deniz-Sahil" Gençlik, Bakü 1969.
- 20- ; "Dört Yüz On Altı", Bakü 1970.
- 21- ; "Bir Baharın Garanguşu", Gençlik, Bakü 1971.
- 22- ; "Dar Ağacı", Bakü 1972.
- 23- ; "Dan Yeri", Bakü 1973.
- 24- ; "Seçilmiş Eserler", 1. Cilt, Azərbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü 1974.
- 25- ; "Seçilmiş Eserler", 2. Cilt, Azərbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü 1974.
- 26- ; "Senetkâr ve Zaman", Bakü 1976.
- 27- ; "Açıq Söhbət", Gençlik, Bakü 1977.
- 28- ; "Sadeliğe Büyüklük", Yazıcı, Bakü 1978.
- 29- ; "Açılan Seherlere Salam", Yazıcı, Bakü 1979.
- 30- ; "Piyesler", Bakü 1980.
- 31- ; "Payız Düşünceleri", Yazıcı, Bakü 1981.
- 32- ; "Muğam", Bakü 1982.
- 33- ; "Veten Ocagının İstisi", Bakü 1982.

- 34- : "Seçilmiş Eserler", 1. Cilt, Bakü 1983.
 35- : "Seçilmiş Eserler", 2. Cilt, Bakü 1984.
 36- : "Samed Vurgun", Bakü 1984.
 37- : "Özümlə Söhbət", Azərbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü 1985.
 38- : "Derin Gatlara Işığ", Yazıcı, Bakü 1986.
 39- : "Ahı Dünya Fırlanır", Yazıcı, Bakü 1987.
 40- : "Şehitler", Bakü 1990.
 41- : "Lirika", Azərneşr, Bakü 1990.
 42- : "Şenbe Gecəsinə Gədən Yolu", Azərbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü 1991.
 43- : "Nəğil Heyat", Yazıcı, Bakü 1991.
 44- : "Yeni Şiirlər-Ümide Heykəl Goyun", Yazıcı, Bakü 1993.
 45- : "Vətəndaş", Gənçlik, Bakü 1994.
 46- : "Feryad", Azərbaycan Neşriyatı, Bakü 1995.
 47- : "Yanan Da Men Yaman Da Men", Göytürk, Bakü 1995.

B. TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILAN ESERLERİ:

- 1-Bahtiyar Vahabzadə: "Şiirlər", Ötüken, İstanbul 1979, Aktaran: Yavuz Akpınar
 2- : "Tavşana Kaç Taziya Tut", Yeni Düşünce Yayınları, Ankara 1990, Aktaran: Yasin Aslan
 3- : "Hara Gedir Bu Dünya", Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, Aktaran: Yavuz Bülent Bakiler
 4- : "İkinci Ses", Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, Aktaran: Yavuz Bülent Bakiler
 5- : "Feryad", Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, Aktaran: Yavuz Bülent Bakiler
 6- : "Şehitler", Cönk Yayınları, İstanbul 1991.
 7- : "Gün Var Bin Aya Deger", Nil Yayınları, İzmir 1992, Aktaran: Beşaret İsmail
 8- : "Ürektedir Sözü'n Kökü", Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993, Aktaran: Dr. Ahmed Schmiede
 9- : "Gurub Düşünceleri", Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, Aktaran: Beşaret İsmail

C. HAKKINDA YAZILAN, HAZIRLANAN ESERLER:

- 1- Garayev Yaşar, Salmanov Şamil; "Poeziyanın Kâmilliyi" Yazıcı, Bakü 1985.
 2- İbrahimov, Nazim : "Bahtiyar Vahabzadə" (Foto-Kitap), Azərbaycan Neşriyatı, Bakü 1995.
 3- : "Feryad Sesleri" (Vahabzadə'ye gelen mektuplar), Azərbaycan Ensiklopediyası, Poligrafiya Birliyi, Bakü 1994.
 4- : "Azərbaycanın Bahtıyarı" (Hakkında yazılan makaleler), Azərbaycan Neşriyatı, Bakü 1995.

II. FAYDANILAN DİĞER KAYNAKLAR:

- 1-Akpınar, Yavuz : "Ders Notları", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğrencileri İçin Hazırlanmış.
 2- Altaylı, Seyfettin : "Azərbaycan Türkçesi Sözlüğü" I. ve II. Ciltler, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994.
 3- Hacıyeva, Maarife : "XX. Asır Azərbaycan Edebiyatı Tarihi", Samsun 1994.
 4- : "Tercüme ve Çalışma Metinleri", Bakü 1991.
 5- : "Folklor ve Muasir Poetik Proses", Yazıcı, Bakü 1991.
 6- : "Yıllardan Kalan", Samsun 1994.
 7- Halisbeyli, Tagı : "Nizami Gencevi ve Azərbaycan Gaynagları", Azərneşr, Bakü 1991.
 8- Hayit, Baymirza : "Türk Dünyasında Rus Emperyalizminin İzleri", Sabah Gazetesi Yayınları, İstanbul 1978.
 9- Kaplan, Mehmet : "Şiir Tahlilleri", 2.C. s.400-401 İstanbul1980.
 10- Kılıç, Selahaddin : "Nebi Hezri-Gam Defteri", Kültür Bakanlığı Yayınları, s.7-8, Ankara 1991
 11- Leonhard, Wolfgang: "Bugünkü Sovyet İdeolojisi" II. Kültür Bakanlığı Yayınları, Çeviren: Cemil Ziya Şanbey, İstanbul 1980.
 12- Nazlı, Ramazan : "Faşizm Komünizm ve İslâm" Nidaş, İstanbul 1976.
 13- Sabir, Mirze Elekber; "Hophopnâme", I. Cilt, Azərbaycan S.S.R. , Elmler Akademiyası Neşriyatı, Bakü, 1962.
 14- Tarakçı, Celâl : "Konferanslar", Samsun 1987.

e- Süreli Yayınlar:

- 1- Karaca, Ahmet : 27 Nisan'ın Karanlığında Azərbaycan Türk Kültür Dergisi, s. 244.

- SÖZLÜK

A

abır: edep, terbiye, haysiyet
acıglanmag: kuzmak, hiddetlenmek.
açarı: anahtar.
adavet: düşmanlık
agplürcek: yaşlı hümmetli kadın, büyüklük, önderlik.
agronomiya: Tarımcılıkla ilgili ilim dalı.
agru: hırsız.
ağappag: bembeyaz.
ağı demek: ağıt yakmak.
ağıldan kem: alıdan noksan.
ağsaggal: yaşlı, itibarlı erkek, büyüklük, önderlik.
ahar baharlıg: ikıcılık, anlaşlılık.
ahı: peki, ama, ifadeyi güçlendirir; itiraz azar, suçlama
manaları da taşır.
ahıl: orta yaş, olgunluk dönemi, yaşlanmaya başlangıç.
ahın: akın.
ahtaran tapar: arayan bulur.
ahtar: araştırma, arama işi.
ahtarmag: aramak
akacı: çadır, göçer evi.
akt: yazılı anlaşma, senet, protokol
alag: tarlada kendiliğinden biten yabancı otlar.
alışb gıarmag: kırmızılaşmak.
alıştırmag: tutuşturmak.
alovlanmag: alevlenmek.
alpamuş: alplık almış.
alverci: alışveriş yapan tüccar.
amal: ideal.
aparmag: götürmek.
aram: sükün, rahatlık, huzur.
aram: süküt, dinçlik, karar.
aran: düzlük, ovalık yer.
ardıçıl: ardarda gelen, devam eden.
anıklamag: zayıflamak.
artıg: fazla.
asan: kolay.
aspirantura: yüksek lisans.
assimilyasiya: asimile olmak.
asta asta: aheste aheste, yavaş yavaş.
astana: eşik.
aşbaz: yemek pişiren, aşçı
aşkarlıg: açıklık.
at çapmag: at koşturmak
ata: baba.

ataman: askeri kumandan, lider.
august: agustos ayı.
autobus: otobüs.
automashın: otomobil.
automat: otomatik tüfek.
azar: hastalık, deri.
azarkes: taraftar.
azmag: şaşımag.

B

baba: dede.
Babek: IX. asır halk kahramanı. Öldürülürken
kolları da kırılmış.
bacarmag: becermek.
badam: tazeleyen kabuğuyla yenen, yağı çıkanları
meyve.
bağça: bahçe, güllü, çiçekli yer.
baha başa gelmek: pahalıya mal olmak.
bala: evlat, çocuk.
balaca: küçük olan.
ballada: efsane, masal veya tarihi konuda
yazılmış manzum hikâye.
baniye-kar: bir şeyi yapan.
barama: ipek böceği.
baran: koyun (rusca)
barat: banka v.s. ile veya postayla gönderilen
para.
barede: hakkında.
barmag: parmak.
baş girmek: bahane aramak.
başa düşmek: anlamak.
batna: içe.
bayatı: mani.
bedhah: herkesin kötülüğünü isteyen.
beher: meyve, mahsül.
behre: vergi olarak alınan mahsül.
beşış: bahşış.
bekar: işsiz.
beled: tanış, aşına, bilinen.
beledci: yol gösteren, rehber.
beledir: biliyor.
belelikle: böylelikle.
beli: evet, peki.
bem: müzikte kalın ses.
bend: durmak, karar kılmak.
bende: kul, köle.
benöşe: menekşe.
bent bere: geçit, geçilebilecek yer, sınır, hudut.
berdeşi: Çahargâh makamının bir bölümü.

bere: av beklenen pusu kurulan yer.
bere: dar boğaz.
berk: sıkı.
berk boş: hayatta karşılaşılan zorluklar, çetinlikler.
berpa etmek: yeniden yapmak.
bes: yeter, kâfi.
besiret: basiret.
betin: ana karnı.
bezar: bezginlik.
bıçag stümiye dayandı: bıçak kemiğe dayandı.
big: büyük.
biabir: edepsiz.
bic: nikâhsız doğan çocuk.
bilig: bilgi.
bineden: ta baştan, ezelden.
birce: bir defa, yalnızca, hiç olmazsa.
bizlemek: şişlemek, batırmak.
blokodo: kuşatma, muhasara.
boyılanmag: yükselemek, uzamak.
böhten: iftira.
budag: dal.
buhan: ocag, şömine.
bulag: çeşme, pınar.
burahmag: bırakmak.
buta: gonce, altın, gümtü eritmek için kullanılan
kap.
büdremek: sürümek, kaymak.
bürkü: boğucu hava.
büti: put, tabu, heykel.
büttöv: bir bütün halinde olan. yekpâre, tamamen.

C-Ç

cadar: çatlak.
cadu: cadı.
cah celâl: gösteriş, debdebe, muhteşem.
cahan: cihan.
calamag: aşlamak, bend eylemek.
canlı danış: diyalog.
cansız deklarasıya: kuru fikir.
car olmag: akınak (gürtlülük)
cavabdel: cevap veren olmak.
cavan: cıvan, genç olan.
cemi: tamamı.
ceylan: ceylan, geyik cinsinden ince bacaklı
hayvan.
cır düzi: at yansının yapıldığı yer, cıdal, cirit
yeri.
cırışmag: yabanileşmek.
cib: ceb.
cilovlamak: dizginlemek, gem vurmak.
cingildemek: çınlamak.

cinsi şalvar: kot pantolon.
cür: çeşit, tür, kısım.
cövher: cevher.
cücermek: yetişmek, boyu uzamak.
cûme: cuma günü.
cüti: iki tane, çift, tek olmayan.
çahnaşma: kanışıklık, heyecan, velvele.
çala: çıkur.
çalar: rengin tonları.
çap olunmag: yayınlanmak.
çarçı: haberci.
çarhovor: büyük havuz.
çarpalamak: çalkalamak, yankı yankı olmak.
çarpayı: karyola, kerevet.
çaş-baş: şaşbaş, kendini kaybetmiş, şaşkın.
çaştırmag: şaşırtmak.
çatırmag: ulaştırmak.
çay: nehir, çay.
çek-çevir: münâkaşa, tartışma.
çeki: tartı, terazî.
çekme: çizme.
çen: sis.
çep: eğik.
çepik: el çırpma.
çerçeve: çerçeve.
çerek: arşının dörtte biri, dörttebir.
çereke: Arap alfabesini öğrenmek için kullanılan
ders kitabı.
çerge: dizi, sıra.
çetir: yağmurluk, güneşlik, şemsiye.
çığ: çıra, ışık, lamba.
çibin: sinek.
çilemek: sepelemek, dağıtmak, hafif hafif
yağmur yağması.
çilik çilik: parça parça.
çiling ağacı: baston, asa.
çindirmek: birini su ve sabunla yıkamak.
çin çin olmag: kat kat, tabaka tabaka olmak.
çirkab: çirkef, kir.
çiskin: kapalı havada yağan ince yağmur.
çiskin: yağmur çisisi.
çiyn: omuz.
çohsaylı: çok sayıda.
çolpa: tavugun küçüğü, civcivlikten yeni çıkmış
hali.
çovgun: tipi.
çöl: dış.
çörek: yiyecek.
çulğalaşmag: kanışmak, kavuşmak.

D

dad çekmek: feryat edip imdat dilemek.
dahma: izbe, küçük ev, kulube.

dal, dalınca: arka, sırt, arkasınca.
daldan gezmek: boş gezmek.
damal: üzerinde damalar olan.
damçı: damla.
dammag: damlatmak.
danışmag: konuşmak.
danlag: azalamak.
danmag: inkâr etmek.
dapçlamag: damlatmak.
dar ayag: zor günler, dar zamanlar.
danhmag: usanmak, sıkılmak.
dansgal: çok dar.
dartinmak: kendini geriye çekmek.
darvaza: cümle kapısı, ana kapı.
dayag: dayanak, destek.
dayag nöğtesi: dayanak, destek noktası.
dayaz: sıg, derin olmayan.
degig: dosdoğru, düzgün.
degig elmiler: matematiğe dayalı ilimler.
değenek: değnek, sopa, kaba kuvvet.
değenekli: elinde değnek olan, güçlü, arkası kuvvetli olan.

dehliz: koridor.
dekabr: aralık ayı.
deme: oysa.
demişken: dediği gibi.
den: tane tohum.
deputat: milletvekili, rehber.
detal: detay.
deye: yer altına kazılmış ev.
deyinmek: şikâyet etme, söylenme.
deyirman: değirmen.
diğa: ermeni erkek.
diğirlanmag: yuvarlanmak.
dırmaşmag: tırmanmak.
di gel ki: ama, ne de olsa, buna rağmen.
didergin: tedirgin, garib, çekingen, ayrı düşen.
digget yetirmek: dikkat etmek.
diktatura: diktatörlük.
Dilgâm: XIX. asır halk aşığı.
dili topug çalmag: dili dolaşmak.
dilini sahlamag: dilini tutmak.
dilkeş: rast makamının en minör hissesi.
dinmek: susmak.
diplomatik korpus: diplomatik temsilciler, diplomatik bölümler.
direnmek: gıtmek, dik bir şekilde durmak.
dissertasyalar: inceleme, araştırma çalışması.
dişirlenmek: yuvarlanmak.
doggaz: bahçe kapısı, çit kapısı.
doğanag: koşum atının hamuduna takılan halka.
doğma: öz, aynı anadan olma.
dolay: eğri bûğrü dolanbağı yol.

dollar: dolar.
dovşan: tavşan.
dögeçlemek: darbelere dögmek.
dögenek: nasır.
döngö: dönülen yer sokak köşesi.
döş döşe: göğüs göğüşe.
dövr: devir.
döyünmek: dövmek.
döyüntü: yürek çırpıntısı, vurgusu.
dözmek: tahammül etmek.
dözülm: tahammül, sabır.
duel: düello.
dustag: tutsak esir.
dünen: dün, geçmiş zaman.
dürmek: бүктүлүп дүрмөк yapılmış.
dürr: indil.
dürmek: sokmak.
düşmek: inmek.
düyün: düğün.
düz: doğru, namuslu.

E
e'tiraf: itiraf.
efir: dünyayı saran hava tabakası, renksiz uçuşu madde.
ellâki: feleklere, göklere ait olan.
efsus: yazık.
ehdi-peyman: birbirine görkemli bir şekilde söz verme.
ehsen: alferin, alkış, bravo.
ehvalat: ahvalat, haller, hadise, olmuş şeyler.
ekstremist: politikada aşırılık taraftan olan.
el: halk, millet.
el üzmek: elini çekmek, ümit kesme.
elbeyaha: yaka paça.
elçatmaz: ulaşmaz.
ele bil: öyle bil, sanki.
elifba: alfabe.
epigral: bir eserin başında veya bölümlerin başında yazar tarafından yazılan kısa ve hikmetli sözler.
era (eradan ewel): Miladın başlangıcı (mülatın önce)
erk: samimiyet, destursuzluk, teklifsizlik.
erk etmek: dostça söylemek.
eruz: aruz vezni.
erz: en, genişlik, enlem.
eseb hesteliyi: sinir hastalığı.
esger: asker.
esg: aşk.
est cana getirmek: Biraz şişmanlatmak, semizletmek.

etnogene: herhangi bir halkın, milletin menşei, kökü.
evaz: karşılık.
evzeine: yerine.
evzisz: karşılıksız, bedelsiz.
eybecerlik: çirkinlik.
Eyin-baş: elbise.
eyleç: direksiyon.
eynek: gözlük.
eyyamı-gedim: eski günler.

F
fabrik: fabrika.
fakt: gerçekte olmuş, örnek, misal; delil.
fantaziya: hayal.
fasad: binanın sokağa bakan kısmı.
fehmi etmek: anlamak.
fehretmek: övünmek.
fereh: sevinç, mutluluk.
ferg: fark.
fesl: fasıl, mevsim.
fevral: mart ayı.
fırılanmag: dönmek.
fikirleşmek: düşünmek.
fit sesi: düdük, siren sesi.
fitne fe'l: fitne, hile, tuzak.
fitret: yaradılış, fıtrat, huy, tabiat.

G
gabag: ön.
gabakçıl: önde giden, ileride olan.
gabar olmag: berkinmek, yeretmek, nasip olmak.
gaçgün: kaçmak, göçmek zorunda kalan.
gadağa: yasak.
gadağan edilmek: yasaklanmak, izin verilmemek.
gahınc: kakınc.
gahmar: taraf çıkmak.
galamag: ateş yakmak.
galanmag: üst üste yığılmak, ateş yakılması.
galımag: kalkmak.
galig: kalıntı.
galstug: kravat, boyun bağı.
gandal: demir halkalı, büyük zincir, pranga.
gandirmag: anlatmak.
gangal: deve dikenli.
ganına geltan elemek: kana boyamak.
ganiçen: zalim, gaddar.
ganımag: anlamak.
ganrımag: boynunu döndürmek.
gapı döyülmesi: kapı çalınması, kapıya vurma.
gara siyahı: kara liste.
garaçı: çingene, falcı.

garanguş: kurlangıç
garğı ney: karnıç, ney.
garımag: yaşlanmak.
garmag: olta (demirden)
gatar: katar, tren.
gallaşmag: katlanmak.
gayda ganun: kaide.
gayıldışmag: kahkahayla gülmek.
gayımag: yapmak.
gayıtmag: dönmek (geriye)
gaytarmag: döndermek.
gazet: gazete.
gebr: kabir, mezar.
geda: kötü adam.
geder: kadar.
geder: kader.
gederi: geçici, gidici.
gedr-giymet: kadir kaymet.
gefes: kafes.
gehgehe: kahkaha.
gehreman: kahrman.
gelb: kalp.
gelbi yumşag: yufka yütrekli.
gelebe: galibiyet, zafer.
gelir-kesir: gelir-gider.
gelme: sonradan gelen, yabancı.
gem: gam.
gen: uzak etraf.
gen düşmek: uzak, ayrı düşmek.
gendag: müver ağacı.
genim: düşman.
gerar: karar.
gerara salmag: karar almak.
geraylı: aşık şirinde nazım şekli.
gerdiş: devir, çark, dolaşma, seyir.
gesem: yemin.
gessab: kasap.
getilik: kat'ilik, kesinlik.
getl: katl.
gevas: dalgıç, klasik, şirde ve folkdorda mecazi anlamda kullanılmıştır.
geyri-adi: normal olmayan, fevkalâde, görülmemiş.
geza: kaza.
gezme: arama.
gıfil: kilit.
gınışmag: tebessüm ederek gülmek.
gımag: kınama.
gırgovul: renkli bir av kuşu.
gıñmal: şakayla söylenilen söz, seni yaramaz anlamında.
gışgıng: haykıncı.
gışgırmag: bağırıp haykırmak.

gızdırma: ateş.
gızıl: altın.
gızmar: kızgın.
gible: kuble.
gicellenmek: başı dönmek, başı kaşmak.
gic olmag: aptal olmak, budala olmak.
gile: damla.
giley: şikâyet, yakınma.
gileyli: şikâyetçi, sitemkâr.
giliz: kurşun kovani.
girmek: fırsat kollamak.
gisas: kusas.
giymet: (derste) not, fiyat.
gizilti: yorgunluk, ağır, soğuk sebebiyle hissedilen sızı, ağır.

goca: yaşlı, ihtiyar.
gocalmag: yaşlanmak.
Goçağ Nebi: XIX. asır sonlarında Rus İmparatorluğuna karşı gelen bir halk kahramanı.

godu godu: Çok eski bir halk inancının gereği olarak düzenlenen uzun süreli yağmurların bitmesi için yapılan merasimlerde fizik ötesi güçleri olduğu sanılan kukla.

gohum: akraba.
gol çekmek: imza etmek.
gom: demet, bağ.
gonag: misafir.
gonorar: TV'de, araştırmalardan alınan para, ücret.

gonşu: komşu.
gor eylemek: kor eylemek.
goreşen: sırtlan, gizli işler çeviren.
goreşen: sırtlan.
gorhu: korku.
goşa: çift, iki olan.
goşun: ordu.
gov: köz.
govrulmag: yanmak, kavrulmak, azap çekmek.
goz sındırmag: ceviz kırmak.
göresen: acaba.
görmek: göstermek, başkasına örnek göstermek.

göyermek: yeşermek.
göynetmek: incitmek, rahatsız, huzursuz etmek.
göz bereltmek: tehdit etmek, korkutmak.
göze küll ülmek: aldatmak, kandırmak.
gözleme: bekeme.
gözüm çıldıya salmag: yerli yersiz, haklı haksız yüzüne laf söylemek, rahatsız etmek, eziyet etmek.

gul: kul, köle.
gulbeçe: küçük kul, kendisi kul olan.

guldarlıg: kölelik.
gurd: kurt, canavar.
gurlarmag: bitmek, sona ermek, tüketme.
gurultu: gürültü.
guşteğ: kuş gibi.
guyrug bulamak: yaltaklanmak.
gülle: kurşun.
gülmän: zann, imkân, ihtimal.
gülmäni gelmek: inanmak, emin olmak.
gülmäni getmek: şüphelenme.
gülm: güneş.
gün orta: öğle vakti.
günebahar: ay çiçeği.
günlü: kuma.
güsse: kederli, gamlı, mahzun.
güstur: kusura.
gütüb: kutup.
güzem: koyunun göz yönü.
güzey: kuzey.
güzgü: ayna.

H

haça (haçalanmag): çatal, çatallaşmak, ayırma, ayrılmak
haçan: ne çaman.
hahiş etmek: rica, bir arzuyu yerine getirmek için istihdam etmek.
hamar: parlak, girintisi çıkıntısı olmayan düz satır.
hamaylı: kadın takısı, kılıç tabanca asma kayışı, muska.
ham: budala, vurdum duymaz.
hamı: hepsi.
hammal bazası: hamal pazarı.
hana: tezgâh, halı tezgâhı.
hansı: hangi.
har olmak: rezil olmak.
hara: nere.

harakter: karakter.
haray, haraylanmag: bağış, çağırış.
hardan: nereden.
harlamak: sertleşmek.
harmanıya: armoni.
hatir: hatır.
havur: kusa bir zaman, an, vakit.
hay: musikiye perde.
hay haray: yardım istemek.
hay küy salmag: bağırarak...
hebshana: hapishane.
hecelet: utanç.
hed hudud: had, hudud.
hedelemek: yaralamak, korkutmak, tehdit etmek.
hedenk: yay.

heder getmek: harcanmak.
hegiğet: hakikat.
hek olunmag: yazılmak.
hellim: yumuşak, gücsüz.
hellaf: un, buğday.
hemişe: daima.
hemyaş: aynı yaş.
hendever: etraf, yan, yöre.
henir: ses.
herçeng: kanser.
herdem: her an, her dakika.
herden: bazan, arada bir.
here: her biri.
hesar: hisar, çağargâh makamının bir bölümü.
heşir: ses küy salmak.
heyet: bahçe, avlu.
heyr: hayır.
hezel: sonbaharda sararmış yapraklar.
hezer etmek: usanmak.
him: temel.
hına: kına.
hınalanmag: toz haline getirilmiş kök boyası.
hırda: küçük.
hırdalamag: küçültmek, parçalara ayırmak.
hicab: örtünme.
hidmet: hizmet.
hilget: hilkat, yaradılış.
him: göz işareti.
hislet: haslet.
hökm: hüküm.
hörmcek: örümcek.
höyüş: nem.
huligan: ara bozucu, savaş seven.
humarlanmag: keyiflenmek, neşelenmek, zevklenmek, nazlanmak.
huylanmag: çağırmaq.
hürmek: ölmek.
hürküşmek: sıçramak, korkuya kapılmak.

I-I

icaze vermek: izin vermek.
iclas: toplantı.
ideya: ideal, fikir.
idiomatik: deyim karakterinde olan.
illic: lefç.
igit: yigit.
il: yıl.
ıldırım: yıldırım.
ilgar: ahid, söz.
ilim ilim itme: sille tokat kovulmak.
inam: inanç.
ince senet: güzel sanatlar.
incik: kütümüş, rencide edilmiş, kalbi kırılmış.

indi: şimdi.
inkubator: kuluçka makinası.
intonasiya: sesin tonları.
irad tutmag: kusurunu, noksanlığını ayıbmı söylemek.
ireli: ileri.
irs: ırs.
isti: sıcak.
istilik ölçen: sıcaklık ölçme aleti, termometre.
işlemek: çalışmak.
itirmek: yitirmek, kaybetmek.
itki: kaybolan şey.
itkin düşmek: kaybolmak, yitmek.
itiham: suç, suçlama.
iy: koku.
işlemek: bir şeyin kokusunu almak.

J

janr: üslup, tarz.
jurnal: dergi.

K

kabinet: çalışma odası.
kaçgın: kaçan.
kağız: kâğıt.
kol: çalı, ağaçsı bitki.
kâlagay: başörtüsü.
kamal: kemal.
komsomal: komünist gençler birliği, genç komünistler.
kâr: sağır.
kargüzar: bir kuruluştaki idari işler yapan.
karsmag: (yüzü) asmak.
karusel: atlı karnica.
kasa: kap, kâse.
kâsib: yoksul, fakir.
kaş: keşke.
keher: açık kestone renginde at.
kelağay: çeşitli renkli etrafı pisküllerle süslü ipek başörtüsü.
kele kültür: girintili çıkıntı, iniş yokuş.
kelef: yumak.
kelek: hile.
kelme: kelime.
kenar tesir: yantesir.
kent kesek: köy.
kepenek: kelebek, pervane.
keren: defalarca.
kes: kişi, kimse.
kesmet: mukavele, anlaşma.
keyleşmek: uyuşmak, hissizleşmek.
kiblenima: kubleyi gösteren alet.
kice: gece.

kiçik: küçük.
 kiçilmek: küçülme.
 kif atmag: küflenmek.
 kimi: gibi.
 kiri: yeter, sus, konuşma.
 kirvelik: sünnet çocuğunu tutma/eskiden ermenilere sesleniş ifadesi.
 kobudcasına garışmag: kabaca karışmak.
 kol-kos: gangal, kötü bitki.
 kolhoz: komünist sistemde ziraat üretim kooperatifi.
 koma: ev.
 kompas: pusula.
 konkretlik: açık, kesik belirgin olma.
 konsepsiya: görüşler sistemi.
 konstitusiyeye: anayasa.
 konstulug: konsolosluk.
 korhulu: korkunç, korku veren.
 korifeyle: ilim, sanat sahasında en görkemli.
 korpus: bina.
 korşaltmag: kesinliği kaybettirmek.
 kosmonavt: uzaya giden, astronot.
 köhlen: küheylan, besili at.
 köhlenen: iki sesin birbiri ile ses uygunluğu, unison.
 köhne: eskil.
 köks ötürmek: göğüs geçirmek.
 köl: bütünlük, kâinat.
 kölge: gölge.
 kömek elemek: yardım etmek.
 küpeginen: cadı (masallarda)
 körek: sırt.
 körpe: yeni doğmuş, taze, yeni.
 kövrek: gevrek, yumuşak, çabuk kırılan.
 közeren: tüten, ılıdayan.
 közerip: ateşte yanıp.
 küçe: sokak, köşe.
 kuduret: kin.
 külek: rüzgâr.
 künc: köşe, buçak.
 künden küt getmek: hamura (ekmeğe) haram karışması.
 küren at: doru at.

L

lağ etmek: alay etmek, maskara etmek.
 lahlamag: gevşemek, sallanmak.
 lakonik: duygulu.
 laureat: ilim, sanat vs. sahalarda mükâfata layık görülen şahıs.
 lavaş: ince yulka ekmeği.
 lay: katmer.
 lay divarlı: iri, boylu boslu.

layihe: plan, proje.
 layla: ninni.
 laylac: meşhur kumarbaz, kumarda ün kazanmış, leçek: başörtüsü, çiçeğin taç yaprakları.
 lefz: lafz, kelime, söz.
 lehme: sulu balçık, bataklık.
 lelek: telek, tily kalem.
 leng: gevşek, yavaş.
 lenger: denizde suyun kalkıp inmesi, dalagalanması.
 lengimek: gecikmek, durup beklemek.
 lepe: ayak izi.
 lepelemek: dalagalanmak.
 leyağet: yüksek manevî nitelikler.
 leysan: hızlı, şiddetli yağmur.
 lezgi: Dağıstan ve Azerbaycan'da yaşayan bir halk.
 lobbi: lobi.
 loğman: lokman, bilge kişi.
 lotulug: gayri ahlâkîlik, fırıldakçılık.
 loğalgı: tekebbür, kibir, kendini beğenmişlik.
 lövber: gemileri demirmek için kullanılan çapa.

M

magnitafon: teyp.
 mağar: yas, matem çadırı.
 mahlıc: çelirdiği temizlenmiş pamuk.
 mahnı: nağme, şarkı, türkî.
 manat: Rus para birimi.
 mangurt: aslını, neslini unutmuş, ana baba dahi tanımaz kişi.
 manifest: bildiri, yazılı beyanat, manifesto.
 maraglanmag: bir şeye merak göstermek, heves etmek.
 maral: ceylan, geyik veya "güzeli" anlamında.
 marhal: kuzey derelerinde kar biriken yer.
 maska: maske.
 maşın: makîna, herhangi bir enerjiyle hareket ettirilen nakliye vasıtası.
 mayak: gemilere yol göstermek için sinyal ışığı olan yüksek kule.
 mayallag: baş aşağı olarak takla atma halli, takla.
 maye: sıvı.
 maymag: ahmak, akılsız, beceriksiz, âciz, zavallı.
 mecmûe: mecmua, dergi.
 medal: madalya.
 meettel: hayret, şaşma.
 meftil: kalın tel, devlet sınırlarına çekilen demir tel.
 megam: makam.
 meğz: mahiyet.
 mehbus: mahbus.

mehek daşı: denek taşı, altının ayanını ölçmede kullanılır.
 mehkum: mahkum.
 mehle: mahalle.
 mehz: ancak, yalnızca, tek, sadece, şüphesiz, bunun için.
 menafe: menfaat, fayda.
 menem-menem: kibirlenmek, şişirmek.
 menenlik: kibirlenme, kendini yüksek görme hali.
 menseb: yüksek, büyük vazife, mansıp.
 mensuriyye: çahargâh makamının son bölümü.
 mentig: mantık.
 meramname: bir siyasi parti, teşkilat, demek v.s.'nin planı, programı, tüzüğü.
 meslek: fikir, ideal.
 meşe: orman.
 meşedi: meşhed (İran)'daki kutsal yerleri ziyaret eden kimselere verilen ad.
 meşel: meşale.
 meşate: gelin süsleyici.
 metleb: maksat, arzu, istek.
 meyd: cenaze, ceset.
 meymun: başkalarını taklit eden, taklidini yapan kimse.
 mezemmet: knama, töhmet.
 miđiyalı: medya ahalisine mensup.
 mif: evsanevi, fantastik, hayali.
 minmek: binmek.
 mirvari: inci.
 mirze: okuyup yazması olan.
 mono millet: : tek millet.
 motalpapag: koyun derisinden elde yapılan büyük kalpak, başlık.
 mövgey: mevki.
 muahide: antlaşma.
 mugam, mugamat: makam, makamlar.
 muncug düzmek: boncuk dizmek.
 muzdlu köle: ticretli köle.
 mitalice: tedavi.
 mübahise: mübahese.
 mübarize: mübareze.
 müdam: devamlı, daima.
 müdrik: idrak sahibi.
 müfte: parasız, karşılıksız, bedava.
 müfte vermek: bedava vermek.
 müftehor: zahmet, eziyet çekmeden başkalarının sırtından geçinen, asalak.
 müğavile: mükavele.
 müğeddes: mukaddes.
 müğessir: suçlu, günahlı olan, suçlu.
 münbit: verimli.
 müntezir: gözleyen, bekleyen.

mürgü: uyku.
 müselman: müslüman.
 müstegillik: müstakillik.
 müşaiyet: beraber gitme, geçirme.
 mütleğ: mutlaka, kesinlikle.
 mütleğiyet: mutlakiyet.
 müttehim: sanık, suçlanan.
 müvgeği: geçici, daimi olmayan, süreksiz.

N

nadan: cahil.
 nağara: davul.
 nağıl: masal.
 nahag: haksız, adaletsiz, kanunsuz.
 nailiyet: başan, elde etme, istegine ulaşma.
 name: mektup, yazı.
 namzedlik: en küçük ilmi derece, ilmi inceleme yaparak ilmi derece almak.
 narahatlıg: rahatsızlık, hoşnutsuzluk.
 narazılıg: razı olmama, memnuniyetsizlik.
 narin: toz.
 narkoman: uyuşturucu alan.
 navalça: oluk.
 neçe: nasil.
 nefer: kişi.
 neft: petrol.
 neğmekâr: nağme, şarkı söyleyen.
 neheng: son derece iri, büyük, kocaman.
 neinki: taviz bildiren iki cümleyi birbirine bağlayan söz.
 nemer: ödül, para.
 nevazış: okşama, nazlandırma, incelik gösterme.
 neve: torun.
 neysan: nisan yağmuru.
 nezere almag: dikkate almak.
 nezir: adak.
 nihilist: aşırı inkârçı, ferdiyetçi aydın, kurallara karşı gelen.
 nisgil: dert, yitirdikten çıkmayan acı.
 nisyse: veresiye, boş, anlamsız.
 nitg: nutuk.
 noğıl: tatlı, şirin.
 norm: kaide, nizam, belirlenmiş ölçü, miktar.
 novatorlug: yenilik.
 nöğte: nokta, küçük benek.
 növ: çeşit.
 növbedenkenar: olağanüstü, erken, vakti önceden tayin edilmeyen.
 növbeti: birinci.
 nümayende: temsilci.
 nümayış: gösteri yürüyüşü.

O - Ö

obrazlı: kişilikli, canlı oluş, düzgün ifadeli.
od: ateş.
ohşamağ: benzemek.
ohucu: okuyucu.
oktyabr: ekim ayı (25 Ekim 1917'de gerçekleşen komünist ihtilali).
operasiya etmek: ameliyat, operasyon yapmak.
orden: madalya, nişan.
otag: oda, evin bölümlerinden biri.
ovçu: avcı.
ovgat: ruhi durum, manevî hal, keyif, vakit, zaman.
ovhalanmag: ufalanıp dağılmak, saçılmak.
oyag: ayrı, uyanık.
ögey: tüvey.
örge: urgan.
öteri: geçici.
ötkem: konuşkan, geveze, kibirli, kasıtlı.
övad: evlat.
öyreşmek: alışmak, alışkanlık haline getirmek, öğrenmek.
öz: kendi.
öz öztine değinmek: kendi kendine söylenmek, şikâyet etmek.
özbaşnalıg: kanun tanımazlık.
özge: başkası, yabancı.
özgeleşmek: yabancılaşmak.
özliyyünde: kendi düşüncesinde, kendi aleminde.
özül: temel, esas, kök.
özündin kitiş: suç sendedir manasında.
özünenezaret: kendini hareketlerini gözetme.
özünü danmag: kendini, özünü inkâr etmek.

P

pafos: moral değer in yükseklığı; şevk, ilhâm ruh ve moral yükseklığı.
pahır: bakır.
palata: oda.
palçık: balçık.
palıd: palamut ağacı ve meyvesi.
paltar: elbise.
papiros: sigara tütünü, doldurulmuş sigara kâğıdı.
partılayıcı: patlayıcı.
payız: sonbahar, güz.
pel gatmag: bir işin yapılmasına engel olmak.
penah: sığınma, sığınak.
peren peren: dağınık halde, dağınık.
perestar: hizmetçi, cârîye.
peri: kanat, teker, peri.
perik: kuşun yuvasından vazgeçmesi.
perpötey: semizotugillerden çabuk yayılan bitki.
peşe: iş, meslek, meşguliyet.

peşek: sanatçı, sanatkâr.
peyser: ense.
pıçıldamağ: fısıldamak.
piano: piyano.
pioner: henüz tanınmamış bir ülkeye gidip orada yaşayan, ilim ve kültür sahasında yeni bir temel atan kimse.
piredikat: fikir, düşünce, mantık haber, yüklem.
pislemek: kötülemek.
pişvaz: gelen bir kimseyi karşılamak, önüne çıkma.
piylenmek: yağlanmak, şişmanlamak.
pille: basamak, derece, seviye, mertebe.
planet: gezegen, dünya, yer küresi.
plântasiya: belirli bir ürün almak için çalışma yapan büyük ziraat teşkilatı, büyük toprak parçası.
poçt: posta idaresi veya o vasıta ile alınan mektup, koli.
poema: manzum hikâye, poem.
poetik: şiirle ilgili.
poeziya: şiir; lirizm, incelik, estetiklik.
polad: çelik.
polyak: polonya ahalisinden olan, leh.
postament: abide, sütun, heykel v.s.'nin temeli.
povest: kısa roman, uzun hikâye.
pozğunlug: ahlâksızlık veya nizamın bozulması, perişanlık.
pöhrelenmek: filiz vermek.
pörşelenmek: hoşlanmak.
predmenleşmek: cisimleşmek.
predmet: fen, bir şeyin esası, fennî.
prestis: stayiş etme, tapınma, secde etme, ibadet etme.
prezident: başkan, devlet başkanı.
primitiv: ilkel, içdita, basit.
prokurorlug: savcılık, savcılık vazifesi.
prorektor: rektör yardımcısı.
proses: herhangi bir olayın seyri, belirli bir gaye için yapılan çalışmaların süreci.
proton: pozitif yüklü hidrojen atomu çekirdeği.
psihologiya: psikoloji.
publisistika: aktüel, siyasi, çağdaş konularda yazılmış edebî eser.
puç olmag: mahvolmak, hiç olmak.
pul gırmag: çok para kazanmak.

R

raport: rapor.
ravvin: yahudi din adamı.
raykom: "rayon komitesi"nin kısaltılmış şekli (Bölge Komünist Parti Komitesi).

rayon: bölge, bir arazinin coğrafi, ekonomik vs. yönlerden tam bir birlik meydana getirdiği parçası. Ortadan kalkmış Sovyetler Birliği'nde vilâyet, ülke ve cumhuriyetlerin, büyük şehirlerin terkibinde olan idari bölge.
razılaşmak: karşılıklı kabul edip razı olmak.
rebus: bilmece.
redaktorlug: Herhangi bir kitabı, dergiyi gözden geçirme işi.
rehber: yol gösterici, milletvekilleri.
reksetmet: raks etmek.
replik: bir kimse konuşma yaparken veya eserini sahnelenmesi esnasında atılan laf, yapılan tenkit; mahkemenin gidişatına tıraz.
rişe: kök.
ritorik: nutuk söyleme, deşvebe, şaşaalı.
ritorika: nutuk söyleme (belegatli) gücü.
ritüal: rimel, göze sürülen şey.
riyaziyyat: matematik.
royal: piyano (kuyruklu); telli bir müzik aleti.
rövneg: parlaklık, güzelliği.
röşen: ışıklık, aydınlık, parlaklık.
ruhani: din adamı, dinle ilgili olan.
ruhanmag: yürekleşmek, cesaretlenmek.
ruşeyni: insan ve hayvan embriyonu; tohumun içinde yeşermiş bitki mayası; bir şeyin başlangıcı.

S - Ş

sabah: yann, sabah.
sadelövlük: sade dillik, saf, yirekilik.
sahlanmag: saklamak.
sahtalaşmag: sahteleşmek.
sakit: suskun, sakın.
salam: selâm.
salname: olayların her yıl yazılması işi, yıllık, almanak.
sanballı: ciddi, etkili, ağır, muhkem.
sapand: içine taş koyulup fırlatılan ipli torba, sapan.
savadı: okumuş, yazmış, tahsilli, bilgili.
savayı: başka.
saygaç: sayaç (elektrik).
saynşmag: titrek, zayıf ışık saçmak, parlamak.
sazag: şiddetli, kuru soğuk hava.
sazıs: karşılıklı anlaşma, fikir birliği.
sebekâr: bir şeye sebep olan.
sedr: oturma, toplantıya başkanlık eden kimse.
sefeviler: safeviler.
sehavet: eli açıklık, cömertlik.
seher: günün başlangıç saatleri.
seksekeli: heyecanlı, ızdırabı, rahatsız, endişeli.

selige-sahman: nizam, intizam, bir şeyin düzgün yerli yerinde olması.
semender: ateşte yanmayan bir hayvan.
sementlemek: üzerine çimento ile örtmek.
sen deme: maalesef, ne yazık ki.
senari: senaryo.
sendirmek: sendelemek.
senet: sanat.
senger: siper, yer altına oyulmuş siper.
sengiyen: kızıp soğumak.
seraser: baştan başa.
serdabe: bir veya bir kaç insanın gömüldüğü türbe, mezar.
serefraz: alnı açık başı dik.
serhed: serhad, sınır çizgisi.
serişin: binelde, herhangi bir vasıta ile yolculuk.
serast: düzgün, doğru.
ses vermek: seçim zamanı oy kullanmak.
sessiya: belirli zamanlarda belirli süreyle içine alan toplantı.
se'y: gayret, çalışma, emek.
sigal çekmek: sıvazlamak, tımar etmek.
sigalalmak: sıvazlayarak okşamak.
sinag: sınamak, imtihan.
sındırmag: kırmak.
sirga: küpe.
sırtıg: utanmaz, arsız, yüzüstü.
signal: sinyol, işaret.
simbol: sembol.
simurg: eski iran mitolojisinde Kaf dağında yaşadığına inanılan efsanevi kuş.
sonalamag: her şeyde bir noksanlık, kusur aramak, kolay beğenmemek.
sorağı: soru yüklü, sorularak öğrenilen bilgi, haber.
sorulmag: savrulmak, havaya atılmak.
sorup-aparmag: sömürmek, sömürerek alıp götürmek.
söhbət: sohbet.
söykenmek: bir şeye, bir yere dayanarak yazılmak.
stereotip: basımcılıkta, matris kâğıdı kullanılarak formları, kişileri ve metinleri çoğaltmaya yarayan metod.
stol: masa.
sustalmag: hissinin, duygusunu yitirmek, uyuşuk bir hal almak.
sutka: yirmidört saatlik zaman dilimi.
suvarmag: sulanmak.
süfre: sofra.
sükan: dümen, direksiyon.
sümük: kemik.

sünbe: ateşli silâhların namlusunu silmek,
yağmamak için kullanılan demir çubuk.
sür'et: hızlık derecesi, sîrat.
sürtük deyin terzi: çok kullanılan deyimler.
süverenlik, süveren: niteliklilik, bağımsızlık.
şadlıg: sevinç, mutluluk.
şagird: öğrenci; çırak.
şahta: ayaz, dondurucu soğuk.
şam: akşam.
şam: mum.
şane şane: parça parça, lokma lokma, delik delik.
şayeste: münasip, uygun, yakışan.
şe'r: şîr.
şeh: çiğ damlası, jale.
şehd: petek balı, bal.
şehd-şire: (petek) ballı, tatlı.
şekil: resim, fotoğraf.
şekk: şüphe.
şeksis: şüphesiz.
şele: sırtta göttirilebilecek kadar yapılmış yük,
denk.
şenbe: cumartesi.
şerg: şark, dört yönden biri doğu.
şerşinastlıg: doğu ülkelerinin tarihi, ekonomisi,
dili kültürü vs. ile ilgili ilimlerin hepsine
verilen ad.
şeve: siyah, koyu siyah.
şeval: kamerî takvime göre onuncu ayın adı.
şigımag: büyük bir süratle inerek hedefe hücum
etmek, üzerine atlamak; çıkmak.
şıltağlıg: anlamsız istek, talep ve arzuda
bulunmak; inatçılık; şımanıklık.
şınm şınm: çizik çizik, çizikler hatlar halinde.
şikeste: seğâh makamında ritimli mugam.
şimal: kuzey yönü.
şınıkdenmek: heveslenmek, hevese gelmek.
şor: çökelek, çürütülmüş ayran.
şor: kuraç toprak.
şo'be: şube.
şum: sürülmüş toprak.
şücaet: yiğitlik, cesurluk, cengaverlik.
şüşe: şişe, cam; durgun hareketsiz, cansız.
şüşter: bir mugam türü.

T

tabe: başkasının hakimiyetinde olan tâbi olan,
bağımlı.
tabelik: tâbi olmak, bağımlı olma hali.
tab getirmek: dayanmak, direnmek.
tahçalı bahçalı: duvarda yapılmış oyuk, dolap.
talagsız: nikâhsız.
talanmag: talan edilmek, soyulmak.

taley: talih.
tamaşacı: tiyatrodan temasacı, seyirci.
tapdag: dümdüz.
tapdag: üzerine çok basılarak sıkıştırılmış sert
toprak.
tapıntı: bulunan, buluntu.
tapmaca: bilmece, muamma.
tapmag: bulmak.
tapşing: sipariş edilen şey.
tapşınmag: ısmarlamak, havale etmek.
taptanmag, tapdınmag: ayaklar altında ezilmek,
çiğnenmek, hiçe saymak.
tarac: soygun, çapul, yağma.
tarçı: tar çalan.
taş gilledmek: taş kesilmek.
taun: veba.
tay: yan, parça, taraf.
taykeş: değişik.
te'gib: takip, iz siirme.
te'ne: ayıplama, azarlama, kınama.
te'til: grev.
teatr: tiyatro.
teberruk: korunup saklanan.
teclî yardım: acil yardım arabası, cankurtaran.
tedricî genosid: yavaş yavaş yapılan soykırım.
tegsir: suç, günah, kabahat.
tegvim: takvim.
tehelliş: mahlas.
teher: usul, yol, kural.
tehgir etmek: alçaltmak, küçük düşürmek, tahkir
etmek.
tehnolog: teknoloji uzmanı.
tek: dip, en aşağı sath.
telatüm: tufan, coşma, büyük dalgalanma.
telesmek: acele etmek, telaşlanmak.
telestudiyâ: TV stüdyosu.
televiziya: televizyon.
tencis: cinaslı, iç, bazan da beş mısradan oluşan
klasik ve âşik edebiyatında lirik şiir şekli.
tengimek: daralmak, boğulmak.
teper: namus, beceri, gayret, haysiyet.
teplik: tekme atma.
teravet: tazelik, güzellik, letafet.
terekeme: Azerbaycan halk oyunlarından birinin
adı.
terevez: sebze.
terlan: uzun kanatlı yırtıcı kuş.
terpetmek: yerinden oynatmak, kımıldatmak,
sarsmak.
terz: tarz.
teşbeh: teşbih.
tele: tuzak, hile.
teze: taze, yeni.

tifil: tîfil, çocuk; zavallı âciz.
tüke: büyük bir parçadan ayrılmış, kesilmiş küçük
parça.
tükilmek: inşa edilmek, yapılmak.
tükinti materyalleri: bina inşaat malzemeleri.
tilov: balık yakalamak için kullanılan olta.
tilsim: sihirli gücü olduğu kabul edilen, tılsım,
elfun, sihir.
tin: duvar dipleri, kenar.
tinet: tînet, yaratılış, tabiat.
tiyam: metalden yapılmış iri ve derin kazan,
büyük kazan.
toguşmag: çarpışmak, kavga etmek; birine
dokunma, değme.
tohanj alçı: âşık oyununda kemiğin makbul
sayılan duruş şekli.
tohmag: ağaçtan yapılmış iri silindire benzeyen
çekik.
tohuçulug: dokunacılık.
tongal: meydan âteşi.
top-lüfeng: toplar, tüfekler, ateşli silâhlar.
toy: düğün merasimi.
toyug: tavuk.
töhfe: hediye, armağan.
töhmet: azarlama, azar.
tör-töküntü: düzensiz olarak yere dökülmüş
şeyler; menfi olarak manevî bozulmalar.
tövsemek: koşmak, yorgunluk veya çok
çalışmaktan dolayı zorlu nefes alıp vermek.
trafare: bir şeye kopya edilecek resim veya yazı
örneği kesilmiş ince levha.
tufeyli: asalak.
tullamag: fırlatıp atmak.
tum: tohum.
tuş olmak: raslamak.
tuşlanmag: yönelmek.
tük: tüy.
tünd: rengi koyu olan, siyaha yakın.
tünnük: kalabalık.
tüptürcek: tükrük.
tüptürmek: tükürmek.
türlü: zarif, ince, güzel, genç.
tüstü: tüstü, duman çıkaran.

U-Ü

uca: yüce, büyük, yüksek.
ucalmag, ucalmag: yücelmek, yüceltmek.
ucgar: bir yerin en uzak bölümü, uzak.
uçgun: heyelan, kayma, kopma.
udum: yutma hareketi, yudum.
uduzmag: kaybetmek, yenilmek.
uğur: baht, mutluluk; başan.
uldüz: yıldız.

urva: hamur yaparken kullanılan az un (ele
yapışmaması için serpilir).
uşag, uşagıp: çocuk, çocukluk.
uşag: rast makamının bir bölümü.
uygar: uygunlu.
uzun dere: şüşter makamından alınan bir oyun
havası.
üfunet: pis koku.
ülvi: yüce, kutsal, ulvî.
ümidvar: ümidli, ümid eden.
ümumilik: genele, ekseriyete ait olma.
ünsiyet: münasebet, alâka, yakınlık.
ünyetmezlik: sesi işitmezlik, caresizlik,
duyulmamak.
ürek: yürek.
üşyan: isyan.
üz: yüz, çehre.
üzbetiz: yüzüze, karşı karşıya.
üzr: af dilemek, özür dilemek.
üzük: halka, alyans, yüzük.
üzv: uzuv, aza, organ, üye.

V

vacıb: zarûrî.
vafig: bir işte bilgisi, malûmatı olan; haberdar,
vakıf.
vağzal: istasyonu.
vağzal: tren garı, istasyonu.
vahd: vakit.
vahid: bir, bütün, tek, yalnız.
vahime: dehşetli, korku.
varlı: zengin, serveti olan.
vec: yardımcı fiillerle kullanılır vece gelmek
(gerek olmak)
vecine almag (önem vermek)
vehşe: ilkel, ıpditai.
verdis: bir şeye alışıp adet edinmek.
vereg: varag, sayfa.
vereglemek: kütâbı, defteri sayfa sayfa çevirmek.
verst ağacı: her 1.06 km.'ye konan işaretler.
veyillenmek: hiç bir iş yapmadan avare avare
dolaşmak.
vugar: vakar.
vurnuhmag: boşu boşuna bir o tarafa, bir bu
tarafa gitmek; hareket halinde olmak, çalışıp
çabalamak; telaşa kapılmak.

Y

yad: akraba olmayan, yakın olmayan, yabancı.
yada düşmek: hatırlanmak, hatra gelmek.
yaddaş: hafıza.
yağış: yağmur.
yahş: iyi, güzel, hoş, sevimli.

yamsılamag: taklid etmek, benzetmeye çalışmak.
yanası: beraber, birlikte, yanyana, yansıra.
yanlı: bir tür Azerbaycan halk oyunu.
yanvar: ocak ayı.
yaranmag: meydana gelmek, türemek, doğmak.
yaraşıq: bezek, süs; güzellik.
yanıncıq: sona erdirilmemiş, yarım kalınmış.
yanımdayanacaq: ara durak.
yarpaglamag: yeşererek yaprak vermek.
yas sahlamag: yas tutmak.
yaşıl: yeşil, yaprak rengi.
yay: yaz mevsimi.
yayınmak: uzaklaşmak.
yaylag: yayla.
yazğı gelmek: acımak.
yeğin: galiba.
yelibeyinli: budala, aptal olan.
yerevan: Erivan
yeriş: yürüyüş, yürütme işi.
yeyin yeyin: hızlı hızlı, çabuk çabuk.
yığcam: derli topluluk, düzenli.
yozmag: yormak, yorumsuzlamak.
yozum: yorum.
yubiley: jubile, kutlama günü.
yuha: yulka ekmek; yumuşak, ince zarif şey.
yun: yün.
yumor: olayları, kusurları, zayıf yönleri mizahi şekilde tasvir etme.
yumuşaqürekliklik: yumuşak kalblilik, şefkatlilik, merhametlilik.
yüngül: hafif.

Z

zai: salon, geniş misafir odası.
zarafat: şaka.
Zarafaziya: Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan.
zavod: fabrika, büyük sanayi kuruluşu.
zeibun: zayıf, güçsüz.
zeif: zayıf.
zemi: tarla, ekim yeri.
zeng: zil (okullarda çalınan)
zeng çalmak: telefon açmak.
zer-zıba: süs.
zerbe: darbe.
zingirov: hayvanların boynuna takılan çan.
zil: müzikte ince, tiz ses.
zile gahmag: nağme okurken en yüksek tondan söylemek, tiz perdede.
zillenmek: gözün bir noktaya dikilmesi.
zimistan: kış mevsimi.
zirehli: zırhlı.
zireklik: çeviklik.
zirzibil: çör çöp, pislik.
ziyalı: aydın.
zoğ: kök.
zoraklıq: kuvvet kullanma, kaba kuvvet gösterme.
zoraklıq: zorbalık.
zöhre: venüs, çolpan, çoban yıldızı.
zümzüme: aheste aheste çok yavaş bir sesle kendi kendine nağme okumak.

INDEX

Şahıs, topluluk, yer, eser adları ve bazı kavramlar

A

Abbasağa (Azeri şair) 102, 103
Açıq Kitab (Mir Celâl) 126
Açıq Söhbət (B. Vahabzâde) 286
AçılanSeherlere Salam (B. Vahabzâde) 27
Adile (torunu) 23
Afrika 283
Ağabey 210
ağsaggal 42, 269
Ağlar-Güleyen (poema) 276
ağyalan 44, 64
Ahundov Mirze Fethali (Azeri yazar) 62, 95, 105, 106
Akbal Oktay 100, 139, 140
akide (âmâl, meslek) 29, 30, 31, 32, 33, 34, 178, 194
Aksal S. Kudret 100
Alagöz (torunu) 23
Allah 312, 313, 314, 315, 316, 317, 319, 322
Almanya 67
Ambarsumyan (S.S.R. İlimler Akademisi Bşk.) 249
Ambarsumyan (Üni. Rektörü) 249
Amerika Güzeli (Poema) 67
Ankara 64
Araslı Hamit 152
Arif Hüseyin 62, 96, 152
Araz Çayı 224, 225, 227
Aripov A. (Özbek) 101, 152
Aslan Memmed 62, 123
Aslanov Şeker 96
Asya 283
Aşk (muhabbet) 323, 324-327-336
Aşk (sevenler) 336-342, 342-347, 347 362, 362-372, 376, 377, 379
Aşık Eli 99, 103
Aşık Hüseyin Bozalğanlı 99, 104
Aşık Elesker 99, 104
Aşık Besti 99, 104
Aşık Abbas Tufarganlı 104
Aşık Dellek Murat 104
Aşık Veysel 104
Aşık Gerib 61, 242
Atlımşlar (poema) 49, 66, 67
Avrupa 175
Aybek (Özbek) 101, 152

Aylı geeler (poema) 64, 276
Aytmatov Cengiz (Kırgız yazar) 61, 109, 300
Ayvazyan Süren (yazar) 250
Azatlık 275-279, 279-284, 285-288, 290-292
Azerbaycan (Güney ve Kuzey) 2, 30, 33, 68, 162, 164-167, 168, 182, 187, 188, 193, 200, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 231, 243, 252, 260, 264, 272, 273, 274, 282, 284, 288, 290, 291, 293, 318
Azerbaycan Bayrağı 229-230
Azerbaycan Türkleri 179, 180, 181, 184, 206, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 233, 235, 237, 238, 239, 243, 244, 246, 259, 260, 265, 272, 282, 295
Azer (Vahabzâde'nin oğlu) 23, 204
Azeroğlu Balas (Gün. Azb. yazar) 106, 152, 227
Azılı kenti 214

B

Babacan R. (Özbek) 101, 152
Babayeva Eleviye (yazar) 110
Babek 94, 110, 152, 163, 215
Bah 157
Bahar (M. Hüseyin Tehmasib) 123
Bağırhan 230
Bağırov Mir Celer 248
Bahadır Mirhaliz 96
Bahtiyar (torunu) 23
Bakü 3, 5, 10, 12, 16, 18, 19, 23, 32, 167, 209
211, 216, 223, 243, 253, 254, 255, 256, 274
Balayan Z. (SS.R.I halk deputatı) 249
Balakışiyev (hocası) 18
Başkent 236
Bayram K. 100
Bayron C. 61, 152
Bebirov A. (musiki hadimi) 156
Belinski 152
Behbudov Reşid (musiki hadimi) 156
Behlulzâde Settar (peyzaj ustası) 153
Benderoğlu Ebdülletif (İraklı Türkmen sanatçı) 111, 112, 113
Bethowen 157

Beyatlı Yahya Kemal 99, 149, 161
Bir Gencin Manifesti (Mir Celâl) 126
Birsel Salah 152
Bort Hans 152, 175
Börns R. 152
Bukonton Alfonsas 70
Bülbül (Musiki hadimi) 156

C-Ç

Cabbarlı Cafer (şair ve yazar) 107
Cabbarov Cümeniyaz (Özbek şair) 101
Cavid Hüseyin (şair, dramaturg) 119
Cavidan 152
Cemil Adil (şair) 106
Celilov Kamil 156
Celil Musa (Tatar Şair) 65, 131, 132, 133, 276
Cels Herbert 152
Cezayir 68, 227, 307
Çağlar Behçet Kemal 54, 107
Çamlıbel 190
Çamlıbel Faruz Nafiz 99
Çavçavadze İ. (Gürcü yazar) 235, 238
Çehov (Rus yazar) 52
Çiçekli (E. Veliyev) 111
Çin 277
Çokum Sevinç 100
Çolpan 101, 152
Çörek-Saadet (poema) 309
Çörek-Veten (poema) 309

D

Dağıstı Park (Kirov Parkı) 266, 267
dahili gelişmeler 37, 49
Danabaş 190
Dante 152
Dede Elesger 152
Dede Korkut 94, 152, 181, 242
Dellek Murad 152
Demetiev Andrey 67
Deniz-i Sahil (B. Vahabzade) 67, 286
Dilbazi Mirvarid 152
Dilara Hanım (eşi) 22
Dirilen Adam (Mir Celâl) 126
Dostluk (poema) 64, 278
93.cü II (roman) 61
Dört Yüz On Altı (poema) 65, 257

E

Ebdülletif (Ulubey'in oğlu) 108
Ebul-Üla (Genceli, 12. yy) 64, 109, 161

Ecnab Gıyas 99, 117
Ecevarilye Antonia (Kıbalı) 277
Edebiyat ve İnceneset (gazete) 59
Edebiyat 74, 75, 76
Efes 67
Ehsen (musiki hadimi) 67, 156
Ekberzade Şahmar 96, 152
Eksim ve Gelbin (İlyas Tapdık) 120
Eliesref (büyük amcası) 5
Eliev Habil (musiki hadimi) 156
Elekberova Şövkət (" ") 156
Elimirzeyeve Esref 109
Emre Yunus 140, 149, 150
Emirov Fikret (musiki hadimi) 156, 242
Enver (komşu çocuğu) 15
Eriyen Heykeller (Çingiz Hüseyinov) 108
Ermeniler 194, 195, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 243, 244, 272, 273, Ermenistan 221, 241, 253
Ernest 152
Ersay Mehmet Akif 32, 99, 125, 289
Etraf (poema) 49, 65
Eyüboğlu Sabahattin 149, 152
Ezimzade (ressam) 153
Eziz Vahid 96, 152

F

Fatma (halası) 4
Fehri Zakir (şair) 151
Feryad (poema) 63
Feryad (piyes) 63, 138
Feyzullayev M. (rejisör) 109
Fikret Tefvik 99, 148, 149
Fikir Haggında Fikirler (poema) 64
Firdevsi 152, 153
Firengiz (kardeşi) 6, 15
Fransler Helmut (Alm. Şair) 67
Fransız 277
Fuzûlî 61, 63, 71, 73, 83, 94, 95, 113, 114, 115, 116, 117, 160, 175, 177, 212, 219, 227, 242, 332, 364

G

Gabil 96, 152
Garaça Güz 61
Garayev Gara (musiki hadimi) 156, 242
Garayev Yaşar 39
Gatardan Mektup (Hidayet) 118
Garyağı Cabbat (musiki hadimi) 156
Gedebey 236
Gelimli Gedimli Dünya 47, 62

Gem İçinde Sevinç (poema) 64
Genosit 242
Gence 243
Gerenfil (E. Benderoğlu) 112
Gızılbaş 223
Giymet 64, 49
Goca Fikret (şair) 113
Goethe 152, 242
Gorbaçov 248, 252, 270
Gorki 71, 152
Gorhulu Tehran 61
Gökaltı Ziya 229
Gölpınarlı Abdülbaki 152
"Göyler Unutmuş Yağacağını (E. Benderoğlu) 112
Grivnev G. (Bulgar şair) 67
Gulam H. (Özbek) 101
Guluzade Mirzağa 152
Guluzade Elmardar (şair) 110
Gülistan Kendi 65, 223
Gülistan (poema) 32, 65, 223, 225, 230
Gülistan Mukavelesi (1813) 30, 65, 187, 220, 223-224, 226, 230
Gülgün Medine (şair) 125, 187
Gülşen (Eli Veliyev) 111
Gün Uzar Yüzyıl Olur (C. Aytmatov) 109, 300
Gülzar (kızı) 22
Gülzar Ana (anası) 3, 5, 7, 8, 12, 17
Gürcistan 237

H

Hesenzade Neriman 135
Habibi (16. yy.) 98
Hacıbeyov Üzeyir (bestekâr) 67, 156, 242
Haçıcı (musiki hadimi) 67, 156
Haçunsa Aleg 152
Hadi Mehmed 61, 152
Hagverdiev Ebdürrehim (Azeri nasir) 111
Hakani 95, 152, 219
Hallacı Mansur 95, 143, 152
Halç şairi 46
Halç matemi 264, 265, 266
Hamse (Nizami) 139, 321
Hançerlioğlu Orhan 100
Hançoban 94
Hanım Ana (anası, nenesi) 5, 6, 7
Haris Renat (Tatar) 67
Hasta Kasım 95
Hatai 98, 160, 163
Hayyam 153
Hazar 34
Hz. Adem 321
Hz. İsa 321
Hz. Meryem 321
Hz. Muhammed 318
Hece 182
Heine 152
Hemingvey 152
Her Çiçekten Bir Leçek (tercümeleri) 62, 67, 70
Hekimzade H. (Özbek) 101
Heseno H. (Musiki hadimi) 156
Heyat-Ölüm (poema) 65
Hayat ve Ölüm 35, 36
Hazri Nebi 95, 96, 135, 152, 200
Hidayet 118
Hikmet Nazım 134
Hitler 241
holiganlık ve ekstremizm 226
Homeros 152
Hophopnâme (Sabir) 65, 131, 276
Hruşov 248
Hurşid Mehmed (şair) 101
Hudayberdi (Özbek şair) 101, 152
Hugo 152
Hüseynova İsa (yazar) 121
Hüseynov Çingiz (hikâyeci) 108
Hüseyinli Gember (bestekâr) 42, 156
Hüseyinzade Ali Bey (Türk Prof.) 229
Hüseyinzade Hüseyin (şair) 95, 119

I-I

İlgaz Rifat 140
Irak 112, 166
İzmirin Sonu (poema) 62-63
İbrahim Vagif 96, 152
İbrahimov Mirze 152
İbrahimova Eliza 157
İbrahimov İman 96, 108
İgityan (ermenî rehber) 250
İki Gorhulu (poema) 43, 65, 232
İki Hafta (B. Vahabzade) 309
İkinci Ses (B. Vahabzade) 39, 49, 63, 76, 98, 157
İmam Hüseyin 322
İncil 321
İran 31, 166, 187, 218, 226, 228
İsahakyan A. (ermenî şair) 242
İsfendiyar (kardeşi) 6, 18
İsfendiyar (oğlu) 22, 205
İslamiyet 321... 318-320
İskender 26
İsmayıl Memmed 96, 152

İsmayılzâde İsa (şair) 96, 121, 152
İstanbul 64, 175
İzmir 64

K

Kabaklı Ahmet 105
Kaçgın (köçgün) 272, 273, 274
Kadı Burhaneddin (14. yy.) 98
Kadı Darir 98
Kafkasya Azerbaycan Cumhuriyeti 229
Kamal Camal (Özbek şair) 67, 101, 107, 108
Kaplan Mehmet 152
Karabağ 32, 222
Karabağ Meselesi 233, 234, 235, 236, 237, 238, 243, 252, 272
Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti 234, 235, 236, 237, 240, 248, 252... 272
Karakalpak 173, 174
Kastro Fidel 275
Kazak 173, 174
Kazakova Rimma (rus şair) 67
Kazimov Memmed 96
Kerbela Vak'ası 322
Kerem Hasen 101
Kerem ile Aşl 95
Kerkicahan 251
Kemal Namık 134
Kemal Yaşar 100
Kerim Eli (şair) 111
Kerimova Flora (şarkıcı) 156-157
Kesemenli Nusret 96, 152
Kırgız 173
Kırım 223
Kırım Türkleri 222
Kırmızı karanfil 268
Kızır Mustafa 95
Koçak Nebi 94
Konfüçyüs 185
Kommünist (gazete) 240
Köprülü Mehmet Fuat 152
Koroğlu 95, 98, 152, 215, 242
Kuldarlık (esaret) 279, 280, 281, 282, 283, 284
Kur'an 317
Kurşunlu Nazım 100
Kuşner A. 67
Küba 113
Kürçaylı E. (yazar, şair) 109

M

Mahmud Ağa (babası) 4, 5, 7, 9, 12, 17
Mahmud Ağa (torun) 23
Maldanis Alfonsas (litva şairinden) 70
Man Tomas 152
Manikurt, manikurtlaşmak 245, 246, 248, 299, 300
Mecnun, Leyli 301, 329, 336
Mehdiyev Heyrulla 96
Mehmedov Altay (yazar) 103
Mekke, Medine 31
Memmedov Hudu 27, 64, 118, 119
Memmedov Güdret (tiy. ressamı) 153
Memmedguluzâde Mirza Celil 63, 95, 127, 131
Memmedzâde Seyavuş (şair) 144, 145
Mehmediyev H. 101
Mensur Samed (şair) 143
Me'nevî mülhacir 297, 298
Mikalancelo (ressam, heykeltıraş) 153
Mesket Türkleri 273
Meslek, iman 183
Mesnevi (Mevlâna) 125
Merziye (poema) 275
Mevlâna Celâleddin-i Rumî 66, 95, 125
Milli Azatlık Hareketi 259
Milli egoizm 241, 242
Mir Celâl (nâsir) 125, 126
Mir Möhsün (Özbek) 101, 152
Mirzayan B. (ermenî gazeteci) 240
Moabit Difteri (Musa Celil) 132, 133
Moskova 209, 236, 239, 249
Muğam (poema) 67
Muhtar E. (Özbek) 101, 152
Murtazayev S. (dilci, âlim) 143
Mustafayev R. (musiki hadimi) 156
Muzduroğlu İsmayilov 10, 16

N

Nağil-Hayat 10, 195, 235, 245, 286
Nahçıvan 222, 234, 236
Namus 60
Necatigil Behçet 100
Necfegulu (ressam) 153
Nehrü (Hintli) 275
Nemenzâde Ömer Faig 194
Nerimanov Neriman 135
Nesimî (15. yy.) 63, 66, 71, 94, 98, 136, 137, 219
Nesin Aziz 100, 105
Nesreddin 152

Neveyî Ali Şir 95, 138
Nevvab (bestekâr) 156
Nigar 182
Niyazi (musiki hadimi) 101, 156, 242
Nişok 297
Nizâmî 27, 64, 71, 95, 138, 161, 177, 180, 203, 219, 242
Nüşabe 26
O, Ö
Oğuz Han 32
Oğuz Kağan Destanı 32
Oleynik B. (Ukraynalı şair) 242
Orhun Kitabeleri 94, 100
Orhon Orhan Seyfi 99
Ölümler (M.C. Memmedguluzade) 127
Özbek 173, 174
Özgeleşmek 297, 298, 299, 300, 301, 302, 300, 304, 305, 306, 307, 308, 309-311
Özünden narazlık 38
Özümle Söhbət (B. Vahabzâde) 1

P

Paşazâde Allahşükür (şeyhülislâm) 266
Pavçek Tone 153
Payan Mustafa 156
Payız Düşünceleri 62, 286
Perfi Rauf (Özbek) 101
Petöfi Şandar (Macar şair) 287
Pirimov Gurban 156
Pişever 230
Poemaları 47, 48, 49, 61-62, 64-67, 75-80
Poeziya 75, 80
Puşkin 61, 106, 152

R

Rahim Memmed 96, 124, 152
Ramiz 156
Retail (ressam) 153
Rehimov Süleyman 61, 145
Resulzâde Mehmet Emin 121, 122, 138, 230, 267, 284
Rıza Helil 95, 101, 117, 118
Rıza Resul 95, 96, 140
Rızayev Nureddin 62
Russo J. J. 152
Ruslar 257, 260
Rusya (Sovyet Rusya) 31, 68, 163, 186, 187, 217, 224, 226, 229, 236, 238, 239, 257, 260, 264, 277, 282, 292
Rüstem Süleyman 95, 96
Rüstemhanlı Sabir 96, 142

S-Ş

Sabir Mirze Elekber 127, 128, 129, 130, 131, 276, 302, 303, 381
Sabir Mirza Celil 62, 92, 95
Sadigzâde Nesir 136
Sarıvelli Osman 62, 95, 96, 139, 152
Sadıhcan 156
Sadi 153
Saharov 152
Sahir 96, 152
Salâm (poema) 64, 84, 278
Salmanov Şamil 39
Samedoğlu Yusuf 152, 156, 211
Samed Vurgun'un Lirikası 18
Samed Vurgun'un Yaratıcılık Yolu 18
Saygun Adnan 157
Sebak Paruyir (ermenî şair) 152, 246
Sebestyan A. 152
Sefiller (W. Hugo) 61
Sehend 96, 152
Sehhet Abbas 131, 202
Sekkî K. (Musiki) 157
Sepetçioğlu Mustafa 100
Settar Han 230
Sezgin Hacı Abdulgadir 152
Sihirli Ada 61
Sofranov Anatoli 153
Son Görüş (poema) 67
Stalin 65, 186, 231, 232, 233, 260, 270
Stalinçilik 198, 260
Sımgayt 243
Süleymanov Oljas (Kazak şair) 140
Şohmar 145, 146
Şahmensur U. (Özbek) 101, 152
Şair 84, 85, 86, 87, 95, 96
Şaumyan 267
Şeb-i Hicran (poema) 65, 73, 113, 114, 212, 323
Şehabeddin 152
Şehriyar Memmed Hüseyin 96, 146, 147, 148, 228
Şekspir 61
Şeki 2, 3, 12, 15, 17, 18, 19
Şeki Fehlesi (gazete) 65
Şenbe Gecesine Giden Yol (B. Vahabzâde) 32, 39, 62, 235, 245, 256
Şehitler (poema) 32, 255, 259, 267
Şehitler Hıyabanı 266, 267
Şelli 251
Şevçenko Taras (Ukraynalı şair) 152, 275
Şeyhzâde M. (Özbek) 101, 152

Şahî İsmail (nâsir) 96, 152
Şikâyetname (Fuzûlî) 116
Şiller 152
Şmiyde Ahmed 152
Şiir 81, 82, 83, 86, 87-89, 92, 93, 96
Şireli Baba 218
Şireli Emî (amcası) 10, 17
Şoştakoviç Şiller Dimitri (müzisyen) 157
Şuşa 251
Şuşinski Seyid (müzisyen) 156
Şuşinski Han (müzisyen) 156
Şükür Müzeffer 96, 152
Şükru'lla (Özbek) 101, 152

T

Tahir Kemal 100
Tahir ile Zöhre 61
tahsillî nâdanlar (millî nihâlistler) 247
Talışlı Mirhaşım 96
Tapduk İlyas 120, 121
Tarhan Abdülhak Hamid 99
Tarlan Ali Nihat 152
Taşkent 140
Tatar 174
Tebriiz 30, 67, 223, 234
Tebriizi Hetib 64, 152
Tehmasib Memmed Hüseyin 123, 124
Terzibaşı Ata 152
Teymurleng 108
Tezadlar (poema) 277
Teze Şehir (Mir Celâl) 126
Tonçuboşev İ. (bestekâr) 157
Tonkobani Firudin 153
Tolstoy Lev 61, 76, 152, 306
Tufarganlı Abbas 99
Tukay A. (Tatar şair) 103
Türk olmak 197, 198
Türk Özlünü Goru (Hans Bort) 175
Türkmen 173, 174
Türkiye 274

U-Ü

Uçun Neğmelerim 64
Ukrayna 278
Ulugbey 108

Uşinski K.D. (Rus pedagoğu) 163
Umide Heykel Goyun (B. Vahabzâde) 189, 245, 304
Ürek Dostları (E. Veliyev) 111
Üsküllü Merziye (Tebriizli Öğretmen) 163, 210, 275

V

Vagif Molla Penah (17. yy) 149, 152, 368
Vahid Erkin (Özbek) 101, 152
Vaht-Sür'et-Fikir (poema) 647
Vatan Menem. Men Vetenam (poema) 203
Veliçko V.L. (Rus gazeteci) 237
Veliyev Eli 110, 111
Vetendaş 245
Vezirov 248, 253
Veziroğlu Baba (Hikâye yazarı) 106
Vicdan (piyes) 63
Vidadi 152
Viland 152
Viyetnam 113, 277
Vurgun Samed 30, 60, 63, 64, 95, 96, 140, 141, 12, 149
vuslat 393-396

Y

Yagub Musa 96, 152
Yagub Zelimhan 151
Yalta 223
Yaşasın Edebiyat (O. Akbal) 140
Yaşıklarım (Mir Celâl) 126
Yevtuşenko Yevgeni 63, 153
Yirmi Ocak Hadiselesi 32
Yirmi Ocak Vahşeti 191, 210, 253-255, 263-265, 268, 269
Yollar-Oğullar (poema) 67, 277, 307
Yollara İz Düşür (piyes) 48, 65
Yolumuz Hayanadır (Mir Celâl) 126
Yurdakul Mehmet Emin 53

Z

Zal otağı 4
Zekeriya Kişi (dedesi, babası) 4, 5, 6, 14
Zerdüş 214
Zlatev Dimitr (bulgar şair) 69
Zülfkiye (Özbek) 101, 152

B-11801

ISBN 975-389-320-5